

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**AHMED ER-RÜŞDÎ VE MÜRŞİDÜ'T-TALEBE ADLI ESERİNİN
KIRAAT İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ**

Doktora Tezi

Osman BOSTAN

Danışman
Prof. Dr. Yaşar KURT

SAMSUN
2021

TEZ KABUL VE ONAYI

Osman BOSTAN tarafından, **Prof. Dr. Yaşar KURT** danışmanlığında hazırlanan “**Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü’t-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmi Açısından Tahlili**” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 27.7.2021 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	İmza	Sonuç
Başkan (Danışman)	Prof. Dr. Yaşar KURT Ondokuz Mayıs Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Prof. Dr. Osman ŞAHİN Ondokuz Mayıs Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Prof. Dr. Ali Rıza AYDIN Ondokuz Mayıs Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Prof. Dr. Remzi KAYA Uludağ Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. Ali ÇİFTÇİ Necmettin Erbakan Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY

... / ... / 2021
Prof. Dr. Ali BOLAT
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım doktora tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

27/07/2021

Osman BOSTAN

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmi Açısından Tahlili

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 18/06/2021 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 23

Tek kaynak oranı : % 2 çıkmıştır.

27/07/ 2021

Prof. Dr. Yaşar KURT

ÖZET

AHMED ER-RÜŞDÎ VE MÜRŞİDÜ'T-TALEBE ADLI ESERİNİN KIRAAT İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ

Osman BOSTAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Doktora, Temmuz/2021

Danışman: Prof. Dr. Yaşar KURT

Hicri beşinci asra kadar herhangi bir sayı ile sınırlanmaksızın ve infirâd usûlü ile okunan kıraatler bu asırdan itibaren kıraat-i seb'a esas alınarak ve indirâc usûlü ile okunmaya devam etmiştir. Hicri dokuzuncu asrın başlarına kadar bu şekilde devam eden kıraat eğitimi İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *en-Neşr*'i kaleme almasıyla birlikte yaygın olarak kıraat-i aşere üzerinden sürdürülmüştür.

Gerek *en-Neşr*'in içerdiği kıraat, rivayet ve tariklerin fazlalığı gerekse indirâc usûlünün getirmiş olduğu zorluktan ötürü kıraat vecihlerinin birbirine karışması sonucu ortaya çıkabilecek telfik ve terkîbin önlenmesi için tahrîrât çalışmalarına ihtiyaç duyulmuştur.

İbnü'l-Cezerî tarafından Anadolu'da temelleri atılan *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr* tahrîrâtı *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât* adlı eseriyle Ali el-Mansûrî (ö. 1134/1721), *el-İtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf* adlı eseriyle Yusuf Efendizâde (ö. 1167/1754) ve *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân* adlı eseriyle Mustafa el-İzmîrî (ö. 1155/1742) gibi alanın öncü isimlerince sürdürülmüştür. Hatta söz konusu mütehasıs âlimler benimsedikleri birtakım usûl ve yöntem farklılığıyla birbirinden ayrışarak her biri kendi adına nispetle anılan ekolün/okulun temsilcisi olmuşlardır.

On üçüncü asrın başlarında, Fatih Camii'nde uzun süre kıraat dersleri okutan ve Mısır tariki icâzet silsilesinde yer alan Ahmed er-Rüşdî (ö. 1217/1802) tarafından kaleme alınan *Mürşidü't-Talebe* de bu alana matuf önemli çalışmalardan bir tanesidir. Zikri geçen üç âlimin söz konusu eserlerinden de istifade ile telif edilen ve henüz yazma halde bulunan *Mürşidü't-Talebe* hâlihazırda ülkemizde kıraat eğitiminde iki koldan biri olarak devam eden Mısır tarikinin temel kaynaklarından biridir. Ahmed er-Rüşdî ve eseri hakkında henüz müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma ile ülkemizde kıraat eğitiminde önemli bir noktada bulunan *Mürşidü't-Talebe*'nin tahlili yapılarak kıraat ilmindeki yeri tespit edilmiş ve müellifi de tanıtılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kıraat, en-Neşr, Tahrîrât, Ahmed er-Rüşdî, Mürşidü't-Talebe.

ABSTRACT

AN ANALYSIS OF AHMED AR-RUSHDÎ AND MURSHID AT-TALABA IN TERMS OF THE SCIENCE OF RECITATION STYLES

Osman BOSTAN

Ondokuz Mayıs University

Institute of Graduate Studies

Department of Basic Islamic Sciences

Ph. D., July/2021

Supervisor: Prof. Dr. Yaşar KURT

The recitation styles, which were read with the infirâd method (completing the Qur'an in separate ways) without being restricted to any number until the fifth century of hijra, has been then continued to be read with the indirâj method (memorizing the recitation styles at once) and based on the seven recitations (qira'ât as-sab') onwards. The education of recitation styles, which continued as like until the beginning of the ninth century of hijra, has then continued mostly on the basis of the ten recitations (qira'ât al-'ashr), with the publication of Ibn al-Jazarî's (d. 833/1429) work named an-Nashr.

Due to the abundance of various recitations, narrations and style contained in an-Nashr, as well as the difficulty brought by the indirâj method, editorial studies were needed to prevent talfîq (mixing the recitations) and tarkîb (mixing the styles) that arose as a result of the various recitation styles.

Ibn al-Jazarî, who laid the foundations in Anatolia via his works *an-Nashr* and *Tayyibatu'n-Nashr*, was then followed by other leaders of the field namely, Alî al-Mansûrî (d. 1134/1721) '*Tahrîru't-Turuk wa'r-Rivâyât*', Yusuf Efendizâde (d. 1167/1754) '*al-Îtilâf fî Vujûhi'l-Ihtilâf*' and Mustafa al-Izmîri (d. 1155/1742) '*Badâ'iu'l-Burhân 'alâ Umdati'l-Irfân*'. In fact, the above mentioned specialized scholars differed from each other in the methods and procedures they adopted, and each of them became the representative of the school that is named after him.

Murshid at-Talaba, written by Ahmad ar-Rushdî (d. 1217/1802), who taught recitation lessons for a long time in the Fatih Mosque at the beginning of the thirteenth century and was included in the ijâzah (chain of authorization) in Egyptian style, is one of the important works in this field. *Murshid at-Talaba*, which was written by benefiting from the above mentioned works of the three scholars and is not been officially published yet, is one of the main sources of the Egyptian style, which is currently one of the two branches in the education of recitation styles in our country. An independent study has not yet been made about Ahmad ar-Rushdî and his work. Therefore, with this study, *Murshid at-Talaba*, which is at an important point in the education of recitation styles in our country, has been analyzed and its place in the science of recitation has been determined and its author has been introduced.

Key Words: Recitation, an-Nashr, Editoring, Ahmad ar-Rushdî, Murshid at-Talaba.

ÖN SÖZ

Hz. Peygamber'e (s.a.s.) "oku" (Alak, 96/1) hitabıyla inzâli başlayan Kur'an âyetleri Hz. Peygamber tarafından bir taraftan ezberlenmiş bir taraftan da vahiy kâtiplerine yazdırılmıştır. Böylece Kur'an hem satırlarda/yazılarak, hem de sadırlarda/ezberlenerek muhafaza altına alınmıştır. Diğer taraftan "Biz onu okuduğumuzda, onun okunuşuna tabi ol" (Kıyâme, 75/18) emriyle bizzat Cibrîl-i Emîn vasıtasıyla Allah (c.c.) tarafından Hz. Peygamber'e öğretilen Kur'an kıraati Hz. Peygamber tarafından da sahâbeye tâlim ettirilmiştir. Kur'an kıraatine büyük önem veren Hz. Peygamber, okuyuşuyla temayüz eden sahâbîleri taltif ederek diğerlerinin onlardan Kur'an tilâvetini öğrenmelerini teşvik etmiştir. Zaman zaman sahâbe arasında ortaya çıkan okuyuş/kıraat ihtilafları kendisine intikal ettirildiğinde her birinin kendisine öğretildiği şekliyle okumasını emrederek okuyuş/kıraat farklılıklarının vahye müstenid olduğunu vurgulamıştır.

İslam topraklarının genişlemesiyle birlikte Müslümanlar arasında ortaya çıkan lahn/hatalı okuyuşların bertaraf edilmesi için, daha önce Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde cem edilen Kur'an, Hz. Osman (r.a.) tarafından, Hz. Peygamber'den sâdır olan kıraatleri yansıtacak şekilde istinsah edilerek -söz konusu mushafların içerdiği kıraatleri öğretecek mahir sahâbîler eşliğinde- merkezi İslam beldelerine gönderilmiştir. Söz konusu şehirlere giden sahâbîler oluşturdukları halkalarda uzun süre Kur'an kıraatini öğretmeye devam etmişlerdir.

Tabî'n dönemiyle birlikte söz konusu beldelerde kıraatlerin kendilerine nispet edildiği ve kıraatte imam kabul edilen zevât yetişmiştir. Bir taraftan da kıraatler tedvin edilmeye başlanmıştır. Hicri dördüncü asrın başlarında İbn Mücâhid'in (ö. 324/936), İslam toplumunun okuyuşları üzerinde ittifak ettiği yedi kıraat imamının kıraatlerini bir araya getiren *Kitâbü's-Seb'a'sını* telifinin ardından kıraat ilminde yeni bir aşamaya geçilmiştir. Daha önce herhangi bir sayı ile sınırlanmaksızın eğitimine devam edilen kıraatler bu dönemden sonra söz konusu yedi imamın kıraatleri/okuyuşları üzerinden devam etmeye başlamış ve hicri beşinci asrın başlarından itibaren Dâni'nin (ö. 444/1053) *et-Teysîr*'i ve ardından Şâtîbî'nin (ö. 590/1194) *Hirzû'l-Emânî*'si ile birlikte eğitim öğretimde bir sistem dâhilinde yerini almıştır.

Hicri beşinci asra kadar devam eden kıraatlerin infirâd/her bir rivayetini ayrı ayrı hatimle okunması usûlü bu asırdan itibaren indirâc/bir hatimde bütün kıraat vecihlerinin bir arada okunması usûlüyle devam etmiştir.

Hicri dokuzuncu asrın başlarına kadar devam eden kıraat-i seb'â eğitimi İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *en-Neşr*'i telif etmesiyle birlikte yavaş yavaş kıraat-i aşere üzerinden devam etmeye başlamıştır. Gerek *en-Neşr*'in içerdiği kıraat, rivayet ve tariklerin fazlalığı gerekse indirâc usûlünün getirmiş olduğu zorluktan ötürü kıraat vecihlerinin birbirine karışmasının önlenmesi için tahrîrât çalışmalarına ihtiyaç hâsıl olmuştur. Bizzat İbnü'l-Cezerî tarafından Anadolu'da başlatılan *en-Neşr* ve *Tayyibe* tahrîrâtı, İbnü'l-Cezerî'den sonra da bu topraklarda teşekkül eden tarik ve meslek mensuplarınca devam ettirilmiştir. İbnü'l-Cezerî'nin Anadolu, Mısır ve diğer ülkelerde yetiştirdiği öğrenciler sonraki süreçte Osmanlı Devletinin de teşvikiyle kıraat eğitimi vermek için İstanbul'a gelmişlerdir. İstanbul'a gelen söz konusu âlimler vasıtasıyla İstanbul/Anadolu bir kıraat eğitim merkezi haline gelmiştir. Bu coğrafyada yetişen âlimlerin eğitim ve öğretimde takip ettikleri kitaplar ve benimsedikleri usûl ve yöntem farklılıklarından dolayı daha sonraları "İstanbul tariki" ve "Mısır tariki" diye isimlendirilen tarikler teşekkül etmiştir. Bir süre sonra söz konusu tarikler içerisinde yetişen ve ehli tercih diye ifade edilen muteber âlimlerce bazı kıraat vecihlerinin alınıp-alınmaması, takdim-tehiri gibi sebeplerden dolayı da İstanbul tarikinde "Îtilâf mesleği" ve "Sûfî mesleği"; Mısır tarikinde ise "Mutkin mesleği" ve "Şeyh Atâullah mesleği" ortaya çıkmıştır.

Bu tarik ve mesleklere öncülük eden âlimlerden Ali el-Mansûrî (ö. 1134/1721) *Tahrîru't-Turuk*, Yusuf Efendizâde (ö. 1167/1754) *el-Îtilâf* ve Mustafa el-İzmîrî (ö. 1155/1742) de *Bedâi'u'l-Burhân* adlı eserleriyle İbnü'l-Cezerî'nin başlatmış olduğu *en-Neşr* ve *Tayyibe* tahrîrâtını geliştirerek devam ettirmişlerdir. Bu âlimlerin kaleme aldığı kitaplar sözü edilen tarik ve mesleklerin zamanla temel kaynakları haline gelmiştir.

Süreç içerisinde bu mesleklerin bazıları müstakil olarak devam etme imkânı bulamamıştır. Hâlihazırda bu meslekler içerisinde müstakil olarak devam edenler İstanbul tarikinde Sûfî mesleği ile Mısır tarikinde Şeyh Atâullah mesleği olup diğer mesleklerin bir takım uygulamaları da bu meslekler tarafından devam ettirilmektedir.

Söz konusu mesleklerden şu an varlığını sürdüren ve Mısır tarihinin uygulamaları kendisi vasıtasıyla devam eden Şeyh Atâullah mesleğinin temel kaynaklarından biri de çalışmamızın konusunu oluşturan Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe* adlı eseridir. Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'yi *en-Neşr* ve *Tayyibe* tahrîrâtına yönelik kaleme alınan ve yukarıda zikri geçen Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk*'unu, Yusuf Efendizâde'nin *el-Îtilâf*'ını ve Mustafa el-İzmîrî'nin *Bedâi'u'l-Burhân*'ını esas alarak oluşturmuştur. Dolayısıyla pratikte varlığını sürdürmeyen meslekler ve bu mesleklere kaynaklık eden söz konusu kitaplar bir yönüyle *Mürşidü't-Talebe* ile devam etme imkânı bulmuştur. Diğer taraftan Ahmed er-Rüşdî bugün ülkemizde devam eden Mısır tariki icâzet silsilesi içerisinde yer almaktadır. Dolayısıyla Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe* ile kıraatlerin nazari yönünü aktarırken yetiştirmiş olduğu talebeler vasıtasıyla da kıraatlerin pratik olarak bugüne ulaşmasına vesile olmuştur. Bu noktada bulunan bir müellif ve eseri hakkında henüz müstakil bir çalışmanın yapılmamış olması bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir.

Çalışmamız giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, çalışmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi ve kaynaklarına değinilmiştir.

Birinci bölümde, Ahmed er-Rüşdî'nin hayatı, eğitim safahatı, hocaları, talebeleri, vazifeleri ve eserleri ele alınmıştır.

İkinci bölümde, *Mürşidü't-Talebe*'nin müellife aidiyeti, telif sebebi, nüshaları, muhtevası, kaynakları ve eser üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde, *Mürşidü't-Talebe*'nin dili ve üslubu, kıraat ilmindeki yeri, eserde kullanılan rumuzlar, eserin iki versiyonunun karşılaştırılması, *Mürşidü't-Talebe*'nin *Tahrîru't-Turuk* ile karşılaştırılması, yöntemi ve ele aldığı konular incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, Ahmed Er-Rüşdî ve *Mürşidü't-Talebe*'ye atıf yapan eserler ile *Mürşidü't-Talebe*'nin günümüze yansımaları hususlarına değinilmiştir. Sonuç kısmında ise çalışmadan elde edilen verilerden yola çıkılarak bir değerlendirmeye gidilmiştir.

Öncelikle çalışmam boyunca bilgi, birikim ve tecrübeleriyle bize yol gösteren değerli danışman hocam Prof. Dr. Yaşar KURT'a teşekkür ediyorum. Tez izleme komitesinde yer alıp fikir ve değerlendirmeleriyle bize katkı sunan Prof. Dr. Osman

ŞAHİN ve Prof. Dr. Ali Rıza AYDIN'a; eserin yazma nüshalarına ulaşmamda yardımcı olan, çalışmamızı okuyarak gerekli düzeltme ve tavsiyelerde bulunan bütün arkadaşlarıma teşekkür ediyorum. Nihayet fânî dünyada bâkî eserler bırakarak ahirete irtihal eden ecdadımızı rahmet, minnet ve hürmetle yâd ediyorum.

Gayret bizden tevfik Yüce Allah'tandır.

Samsun 2021
Osman BOSTAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu.....	1
2. Araştırmanın Önemi ve Amacı	2
3. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı.....	5
4. Araştırmanın Kaynakları.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM AHMED ER-RÜŞDÎ'NİN HAYATI

1.1. İsmi.....	10
1.2. Doğumu ve Vefatı	12
1.3. Ailesi	13
1.4. Eğitim Safahatı	14
1.5. Hocaları	16
1.5.1. Hacızâde Muhammed Efendi.....	16
1.5.2. Kabasakal İmamı Halil Efendi.....	16
1.5.3. Beyzâde Mustafa Efendi	17
1.6. Talebeleri.....	18
1.6.1. Kırmastîzâde Ahmed Efendi.....	18
1.6.2. Turşucuzâde Ahmed Hıfzî Efendi.....	18
1.6.3. Şumnulu Hâfız Hilmi Efendi	19
1.7. Ahmed er-Rüşdî'nin İbnü'l-Cezerî'ye Ulaşan İcâzet Silsilesi.....	19
1.8. Vazifeleri	21
1.8.1. Şeyhülkurrâlık.....	21
1.8.2. Ser Hâfız-ı Kütüblük.....	22
1.8.3. Vaizlik	22
1.9. Eserleri.....	23
1.9.1. Telif Ettiği Eserler	24
1.9.1.1. Mürşidü't-Talebe (Mensûr).....	24
1.9.1.2. Vakf-ı Hamza ve Hişâm.....	24
1.9.2. Tahrîr Ettiği Eserler	24
1.9.2.1. Kıraat ile İlgili Tahrîr Ettiği Eserler	25
1.9.2.2. Tecvid ile İlgili Tahrîr Ettiği Eserler	29
1.9.2.3. Dilbilgisi ile İlgili Tahrîr Ettiği Eserler	30
1.9.2.4. Diğer Alanlar ile İlgili Tahrîr Ettiği Eserler	31

İKİNCİ BÖLÜM MÜRŞİDÜ'T-TALEBE'NİN TANITIMI

2.1. İsmi.....	34
2.2. Müellife Aidiyeti	34
2.3. Telif Tarihi ve Yeri.....	35
2.4. Telif Sebebi	35
2.5. Muhtevası	36
2.6. Kaynakları	37
2.6.1. Tahrîrâta Dair Kaynakları	37
2.6.1.1. Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât.....	37
2.6.1.2. el-İtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf.....	39
2.6.1.3. Bedâi'u'l-Burhân	41
2.6.2. en-Neşr'in Masâdiri Arasındaki Kaynakları	43
2.6.3. Kıraate Dair Diğer Kaynakları.....	51

2.6.4. Kıraat Eserleri Dışındaki Kaynakları	56
2.7. Eserin Nüshaları	56
2.7.1. Nüshaların Tavsifi.....	58
2.7.1.1. İstanbul (Fatih) Nüshası	58
2.7.1.2. İzmir (Tire) Nüshası.....	60
2.7.1.3. Riyad Nüshası	63
2.7.1.4. Katar Nüshası.....	65
2.7.1.5. İstanbul (Mahmud Efendi) Nüshası	67
2.7.1.6. İstanbul (Marmara Üniversitesi) Nüshası.....	69
2.7.1.7. Fotokopi Nüsha (Kütüphane Kayıtlarına Ulaşılamayan).....	72
2.7.1.8. Mısır Nüshası.....	74
2.7.1.9. Ankara Nüshası.....	76
2.7.2. Nüshaların Mukayesesi.....	78
2.8. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar	79
2.8.1. Mürşidü't-Talebe min Tarîki't-Tayyibe (Şematik)	80
2.8.2. Kıraat-i Aşere ve Takrîb Kılavuzu	81
2.9. Tahrîrât Alanında Yapılan Diğer Çalışmalar	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜRŞİDÜ'T-TALEBE'NİN KIRAAT İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ

3.1. Eserin Dili ve Üslubu.....	83
3.2. Mürşidü't-Talebe'nin Kıraat İlmindeki Yeri ve Önemi	85
3.2.1. en-Neşr Merkezli Çalışmalar	86
3.2.1.1. Manzûm Çalışmaları	89
3.2.1.2. İhtisâr Çalışmaları	90
3.2.1.3. en-Neşr Üzerine İnşa Edilen Çalışmalar/Eserler	91
3.2.1.4. Akademik Çalışmalar.....	92
3.2.1.5. Tahrîrât Çalışmaları	94
3.2.1.5.1. Tahrîrât'ın Tanımı.....	94
3.2.1.5.2. Tahrîrâtın Doğuşu ve Gelişimi	98
3.2.1.5.3. Tahrîrâtın Müstakil Bir Alan Haline Gelişi	101
3.2.1.5.4. İbnü'l-Cezerî Sonrasında Tahrîrât ve Ekoller.....	103
3.2.1.5.4.1. Ruhsat Ekolü	105
3.2.1.5.4.2. Azimet Ekolü	107
3.2.1.5.5. Mürşidü't-Talebe'nin en-Neşr ve Tayyibe Tahrîrâtındaki Yeri.....	109
3.2.1.5.6. Tahrîrât'ın Faydaları	110
3.2.1.5.7. Tahrîrât Literatürü.....	110
3.2.1.5.7.1. el-'Aşru's-Suğrâ'ya Dair Kaleme Alınan Tahrîrât Eserleri	111
3.2.1.5.7.2. el-'Aşru'l-Kübrâ'ya Dair Kaleme Alınan Tahrîrât Eserleri	113
3.2.2. Mürşidü't-Talebe'nin İbnü'l-Cezerî Sonrası Osmanlı'da Oluşan Kıraat Tarik ve Mesleklerindeki Yeri.....	117
3.3. Mürşidü't-Talebe İçerisinde Kullanılan Rumuzlar.....	123
3.4. Mürşidü't-Talebe'de Takip Edilen Yöntem	127
3.4.1. Mürşidü't-Talebe'de Âyetlerin Yazılmasındaki Yöntem	133
3.4.2. Mürşidü't-Talebe'de Vecihlere Dair Takip Edilen Yöntem	134
3.4.2.1. Vecihlerin Sıralanmasındaki Yöntem.....	135
3.4.2.2. Vecihlerin Tahlil Edilmesindeki Yöntem.....	138
3.4.2.2.1. Vecihlerin Resm-i Hat Açısından Tahlil Edilmesi	138
3.4.2.2.2. Vecihlerin Dilbilgisi Açısından Tahlil Edilmesi	142
3.4.2.3. Mürşidü't-Talebe'de Şâtıbiyye Tarîkine Dair Vecihlerin Zikredilmesi.....	147
3.4.3. Mürşidü't-Talebe'de İmam, Ravi ve Tariklere Dair Takip Edilen Yöntem.....	149
3.4.3.1. İmam Ravi ve Tariklerin Sıralanmasındaki Yöntem	149
3.4.3.2. İmam, Ravi ve Tariklerin İsimlerinin Zikredilmesindeki Yöntem	151
3.4.3.2.1. İmam, Ravi ve Tariklerin İsimlerinin Açıkça Zikredilmesi	152
3.4.3.2.2. İmam ve Ravilerin Okuyuş Şekillerine ve Beldelerine Göre Zikredilmesi	152
3.4.3.2.3. Onuncu Kıraat İmamı Halef'in Zikredilmesi.....	154

3.4.4. Mürşidü't-Talebe'de Vakf Yerlerine Dair Takip Edilen Yöntem	155
3.4.5. Mürşidü't-Talebe'de Kaynakların Kullanılmasındaki Yöntem	170
3.4.6. Mürşidü't-Talebe'de Kaynaklardan Alıntı Yapılmadaki Yöntem	171
3.4.7. Mürşidü't-Talebe'de Kavramların Kullanılmasındaki ve Açıklanmasındaki Yöntem	172
3.4.8. Mürşidü't-Talebe'de Zamirlerin Mercî'ine İşaret Edilmedeki Yöntem	174
3.5. Mürşidü't-Talebe'nin İki Versiyonunun Karşılaştırılması	175
3.5.1. Kelime Farklılıkları	176
3.5.2. Konu Farklılıkları	176
3.5.3. Vecihlere Yönelik Farklılıklar	176
3.5.3.1. Fatih Nüshasında Yer Verilip, Marmara Nüshasında Yer Verilmeyen Vecihler	177
3.5.3.2. Fatih Nüshasında Yer Verilmeyip, Marmara Nüshasında Yer Verilen Vecihler	179
3.5.3.3. Fatih ve Marmara Nüshasının Farklı Sıraladığı Vecihler	185
3.6. Mürşidü't-Talebe'nin Tahrîru't-Turuk ile Karşılaştırılması	189
3.6.1. Dil ve Üslup Açısından Karşılaştırılması	189
3.6.2. Tahrîru't-Turuk'ta Cevaz Verilmeyip Mürşidü't-Talebe'de Cevaz Verilen Vecihler	191
3.7. Mürşidü't-Talebe'de Ele Alınan Konular	200
3.7.1. Kıraat İlminin Tanımı, Konusu, Amacı ve Faydası	200
3.7.1.1. Kıraat İlminin Tanımı	200
3.7.1.2. Kıraat İlminin Konusu	202
3.7.1.3. Kıraat İlminin Faydası ve Gayesi	203
3.7.2. Usûle Dair İşlenen Konular	203
3.7.2.1. Sûre Evveli Vecihleri	204
3.7.2.1.1. İsti'âze, Besmele ve Tekbir Vecihleri	206
3.7.2.2. Sûreteyn Beyni Vecihleri	207
3.7.2.2.1. Fâtiha-Bakara Sûreleri Arasında (Hamza ve Halef Hariç) Kıraat İmamlarının Vecihleri	208
3.7.2.2.2. İki Sûre Arasında Hamza'nın Vecihleri	209
3.7.2.2.3. İki Sûre Arasında Halef'in (Onuncu Kıraat İmamı) Vecihleri	211
3.7.2.2.4. Ya'kûb'un (وَلَا الضَّالِّينَ) Kelimesinde Hâû's-Sekt ile Birlikte İki Sûre Arasındaki Vecihleri	211
3.7.2.2.5. (وَلَا الضَّالِّينَ) (وَالْم) Bu İki Kelime/Sûre Arasında Hamza'nın Teshil Meselesi	212
3.7.2.2.6. Enfâl ve Berâe Sûreleri Arasındaki Vecihler	213
3.7.2.3. Medler	216
3.7.2.3.1. Lâ-i Tebrî ve Hamza'nın Med Ölçüsü	216
3.7.2.3.2. Medd-i Ta'zîm/Mubâlağa	219
3.7.2.3.3. Medd-i Bedel	220
3.7.2.3.3.1. Ezrak'ın Medd-i Bedeldeki Vecihleri	223
3.7.2.3.3.2. Ezrak'ın Medd-i Bedeldeki Vecihlerinin Med Ölçüsü	227
3.7.2.3.3.3. Medd-i Bedelin Olduğu Kelimede İkinci Bir Sebeb-i Med Ortaya Çıkınca Medd-i Bedelin Durumu	228
3.7.2.3.4. Medd-i Lîn	230
3.7.2.3.4.1. Ezrak'ın, (شَيْءٍ) Kelimesindeki Vecihleri	230
3.7.2.3.4.2. Hamza'nın, (شَيْءٍ) Kelimesindeki Vecihleri	233
3.7.2.3.5. Medd-i Bedel ve (شَيْءٍ) Kelimesinin Bir Arada Bulduğunda Oluşacak Vecihler	234
3.7.2.3.5.1. Caiz Olan Vecihler	235
3.7.2.3.5.2. Caiz Olmayan Vecihler	235
3.7.2.4. İdğâm	237
3.7.2.4.1. İdğâmın Tanımı	237
3.7.2.4.2. İdğâmın Rükünleri	237
3.7.2.4.3. Hareke Yönünden İdğâm Çeşitleri	238

3.7.2.4.4. Mahreç ve Sıfatlar Yönünden İdğam Çeşitleri	239
3.7.2.4.5. Keyfiyet/İcrâ Yönünden İdğam Çeşitleri	240
3.7.2.5. Sekte	247
3.7.2.5.1. Sektenin Tanımı	247
3.7.2.5.2. Hafs'a Mahsus Sekteler.....	248
3.7.2.5.2.1. Sekte ile Okuduğunu Rivayet Edenler.....	248
3.7.2.5.2.2. Sektesiz Okuduğunu Rivayet Edenler	248
3.7.2.5.2.3. Her İki Vechi de Okuduğunu Rivayet Edenler	249
3.7.2.6. Hâü's-Sekt (هَاء السكت)	251
3.7.2.6.1. Verş'in, (كِتَابِيَّةٌ*إِنِّي) Kelimelerinin Vaslı Esnasında "Hemze"nin Harekesini "Hâü's-Sekt"e Nakli Hususu.....	251
3.7.2.6.2. (مَالِيَّةٌ*هَلْكَ) Kelimelerinin Vaslı Esnasında "Hâü's-Sekt"nin Sonraki Kelimeye İdğâm Edilip Edilmeyeceği Hususu	254
3.7.2.7. (أَلَمْ * اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ) Âyetlerinin Vasl ve Vakf Durumundaki Vecihleri.....	259
3.7.2.7.1. Mîm Harfinin Nasıl Harekeleneceği.....	260
3.7.2.7.2. Vakf ve Vasl Halinde Ortaya Çıkacak Vecihler	260
3.7.2.8. Verş'in Ezrak Tarihiyle Lâm ve Râ Harflerinde Ğunne Meselesi	262
3.7.3. Tekbir Bahsi	264
3.7.3.1. Tekbirin Tanımı	265
3.7.3.2. Müelliflerin Tekbir Meselesine Bakışı ve Eserlerinde Nerede İşledikleri	265
3.7.3.3. Ahmed er-Rüşdî'nin Tekbir Bahsini Duhâ-İnşirâh Sûreleri Arasında İşlemesinin Sebebi	266
3.7.3.4. Tekbirin Sebebi.....	266
3.7.3.5. Tekbirin Hükümü.....	267
3.7.3.6. Tekbirin Sığası.....	268
3.7.3.7. Tekbirin Mahalli	269
3.7.3.8. Tekbir Vecihleri.....	271
3.7.3.8.1. Sûre Evvelinde Tekbir Vecihleri	271
3.7.3.8.2. Sûre Evvelinde Tekbir, Tehlîl ve Tahmîd Vecihleri	271
3.7.3.8.3. Leyl ve Duhâ Sûreleri Arasındaki Vecihler.....	273
3.7.3.8.4. Duhâ-Nâs Sûreleri Arasındaki Tekbir Vecihleri.....	275
3.8. Hatalı Yazılan Yerler ve Kaynak İsnadında Görülen Bazı Karışıklıklar	277

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AHMED ER-RÜŞDÎ VE MÜRŞİDÜ'T-TALEBE'NİN SONRAKİ DÖNEMLERE ETKİSİ

4.1. Ahmed Er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe'ye Atıf Yapan Eserler	281
4.1.1. Zübdetü'l-İrfân Tahrîrleri	282
4.1.2. Umdetü'l-Hullân fî İdâhi Zübdeti'l-İrfân.....	283
4.1.3. Zühru'l-Erîb fî İdâhi'l-Cem'î bi't-Takrîb.....	284
4.1.4. Mürşidü't-Talebe'ye Atıf Yapan Kıraat Mecmuaları	285
4.1.4.1. İlm-i Vucûh.....	285
4.1.4.2. Kırmızı Mecmûa	286
4.1.4.3. Takrîb Mecmûası	287
4.1.4.4. Kitâb fi'l-Kırâati's-Seb' ve'l-'Aşere ve't-Takrîb	288
4.1.4.5. Mecmû'âtü'l-Kırâât mine'l-'Aşere ve't-Takrîb	288
4.2. Mürşidü't-Talebe'nin Günümüze Yansıması	289
SONUÇ.....	290
KAYNAKÇA	294
EKLER.....	317
Ek 1: Ahmed er-Rüşdî'nin İbnü'l-Cezerî'ye Ulaşan İcâzet Silsilesi	317
Ek 2: Seb'a Tarikine Göre İmam ve Ravilerin Tablosu	318
Ek 3: Aşere Tarikine Göre İmam ve Ravilerin Tablosu	319
Ek 4: Tayyibe Tarikine Göre İmam, Ravi ve Tariklerin Tablosu.....	321
ÖZ GEÇMİŞ.....	325

KISALTMALAR

b.	: Bin, ibn
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
c.c.	: Celle celâlüh
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İSAM	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi
mad.	: Maddesi
nr.	: Numara
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyellâhü anh
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
s.a.s.	: Sallelâhü aleyhi ve sellem
ss.	: Sayfa aralığı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
tsh.	: Tashih eden
ty.	: Yayım tarihi yok
vd.	: Ve diğerleri/ve devamı
vr.	: Varak
yy.	: Yayın yeri yok

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Osmanlı sultanlarından Yıldırım Bayezîd'in (ö. 805/1403) davetiyle 798/1396'da Bursa'ya gelen İbnü'l-Cezerî Ulu Camii yanında kendisine tahsis edilen dâru'l-kurrâ'da kıraat eğitimine başlamış¹ ve böylece kuruluşundan yaklaşık bir asır sonra devlet erkânının da desteğiyle Osmanlı'da kıraat eğitimi müesseses bir yapı kazanmıştır.² İbnü'l-Cezerî, başta Osmanlı olmak üzere bütün İslam ülkelerinde kabul gören ve kıraat ilminin başyapıtlarından kabul edilen *en-Neşr*, *Tayyibetü'n-Neşr* ve *Takrîbü'n-Neşr* gibi muhalled eserlerini Bursa'daki bu ilk eğitim-öğretim faaliyetleri esnasında kaleme almıştır.³

en-Neşr yazıldığı günden itibaren büyük bir teveccühe mazhar olmuş ve hâlâ da bu konumunu muhafaza etmektedir.⁴ Hâl böyle olunca eserin daha iyi anlaşılması, eğitim-öğretim faaliyetlerinde daha etkin, daha verimli kullanılması ve eserden daha fazla istifade edilebilmesi için *en-Neşr* etrafında ihtisar, manzûm ve şerh türü birtakım çalışmalar meydana getirilmiştir.⁵

¹ Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976, s. 23; Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, ss. 163-164; Nebi Bozkurt, "Dârülkurrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 545; M. Baha Tanman, "Dârülkurrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 545; Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 20, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 552; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, s. 163; Yusuf Alemdar, *Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ Müessesesi ve Kıraat Öğretimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003, s. 70; Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat İlmî Eğitim ve Öğretim Metotları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s. 109; Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmî*, Otto, Ankara 2016, s. 95.

² Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, s. 23; Akdemir, *Kıraat İlmî Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 109; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmî*, s. 95.

³ Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Câmi'ü Esânîd*, thk. Ahmed b. Hamûd er-Ruveysî, Müessesetü'd-Duhâ, Beyrut 1436/2015, s. 122; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", s. 552; Akdemir, *Kıraat İlmî Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 110; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmî*, s. 95.

⁴ Abdulhamit Birışık, "en-Neşr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 19-20.

⁵ Ali b. Süleyman b. Abdullan el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, thk. Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd, Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, Kahire 2011, s. 23.

Bu çalışma alanlarından bir tanesi de *en-Neşr*'in içerdiği kıraat meselelerinin incelenmesi, gözden geçirilmesi, bazı kıraat vecihlerinin takyidi ve bazılarının men'i gibi hususlar çerçevesinde ortaya çıkan "tahrîrât" çalışmalarıdır.⁶

İbnü'l-Cezerî tarafından Anadolu'da kaleme alınan *en-Neşr ve Tayyibetü'n-Neşr*'in tahrîrâtı da yine Anadolu'da neşvünema bulmuştur.⁷

Temelleri İbnü'l-Cezerî tarafından atılan *en-Neşr ve Tayyibetü'n-Neşr* tahrîrâtı,⁸ İbnü'l-Cezerî sonrasında *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât* adlı eseriyle Ali el-Mansûrî, *el-Îtilâf fi Vucûhi'l-Îhtilâf* adlı eseriyle Yusuf Efendizâde ve *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân* adlı eseriyle Mustafa el-İzmîrî gibi alanın öncü isimlerince sürdürülmüştür. Hatta söz konusu mütehassıs âlimler benimsedikleri birtakım usûl ve yöntem farklılığıyla birbirinden ayrışarak her biri kendi adına nispetle anılan ekolün/okulun temsilcisi olmuşlardır.⁹

Bunları takiben yaklaşık yarım asır sonra, Fatih Camii'nde uzun süre kıraat dersleri okutmuş olan Ahmed er-Rüşdî (ö. 1217/1802) tarafından kaleme alınan *Mürşidü't-Talebe* adlı eser de bu alana matuf çalışmalardan bir tanesidir. Zikri geçen üç âlimin söz konusu eserlerinden de istifade ile telif edilen ve henüz yazma halde bulunan Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe* adlı eserinin tanıtımı ve kıraat ilmi bakımından tahlili çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Yıldırım Bayezîd'in, büyük kıraat âlimi İbnü'l-Cezerî'yi Bursa'ya daveti ile birlikte başlayan devlet erkânının kıraat ilmine olan desteği İstanbul'un Devlet-i Aliyye'nin başşehri olmasından sonra da devam etmiştir.

⁶ Süleymân b. Hüseyin b. el-Cemzûrî (ö. 1198/1784'den sonra), *el-Fethu'r-Rahmânî Şerhu Kenzi'l-Me'ânî bi Tahrîri Hirzi'l-Emânî*, thk. Abdurrâzık b. Ali b. İbrâhîm Mûsâ, Dâru İbni'l-Kayyîm, Riyad 1426/2005, ss. 24-25; Muhammed b. Abdurrahman el-Halîcî (ö. 1389/1968), *Şerhu Mukarribi't-Tahrîr li'n-Neşri ve't-Tahbîr*, thk. İhâb Fikrî ve Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Kahire 2009, s. 49; İhâb Ahmed Fikrî, *Takrîbü't-Tayyibe*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Kahire 1427/2006, s. 589.

⁷ İbnü'l-Cezerî, *Câmi'u Esânîd*, s. 122; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", s. 552; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitimi ve Öğretim Metotları*, s. 110; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, ss. 95-96.

⁸ Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-Tahrîr*, s. 50; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, s. 93.

⁹ Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-Tahrîr*, s. 54; Abdurrâzık b. Ali b. İbrâhîm Mûsâ, *Teemmülât Havle Tahrîrâtü'l-Ulemâi li'l-Kirâati'l-Mütevâtira*, Matâbi'u'r-Raşîd, Medine 1413/1992, s. 17; Muhammed el-Mütevellî (ö. 1313/1895), *er-Ravdu'n-Nadîr fi Tahrîri Evcühi'l-Kitâbi'l-Münîr*, thk. Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd, 1425/2004, ss. 49-50; İhâb Ahmed Fikrî, "et-Tahrîrât fi Siyâki'n-Neşri ve't-Tayyibe li'bni'l-Cezerî" *Uluslararası Kıraat Sempozyumu*, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul 03-05 Kasım 2017, s. 18; Muhammed Temîm b. Mustafa 'Âsim ez-Zü'bî, *Teysîru'l-Fettâhi'l-'Alîm Şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm fi Tahrîri Evcühi'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Müessesetü'd-Duhâ, Medine 1439/2018, s. 11.

Kanûnî Sultan Süleyman (ö. 974/1566) döneminde Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa (ö. 987/1579) vasıtasıyla Mısır'dan İstanbul'a davet edilen Ahmed el-Mesyerî el-Mısırî (1006/1597)¹⁰ ve yaklaşık bir asır sonra da Sultan IV. Mehmed (ö. 1104/1693) döneminde Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın (ö. 1102/1691) davetiyle yine Mısır'dan İstanbul'a gelen Ali el-Mansûrî¹¹ ile birlikte İstanbul/Anadolu adeta bir kıraat eğitim-öğretim merkezi haline gelmiştir.

Söz konusu âlimler vasıtasıyla İstanbul'a/Anadolu'ya taşınan kıraat birikimi neticesinde gerek eğitimde takip edilen kitaplar gerekse takip edilen usûl ve yöntem farklılığından dolayı daha sonraları "İstanbul tariki" ve "Mısır tariki" diye isimlendirilen tarikler teşekkül etmiştir. Bir süre sonra bazı kıraat vecihlerinin alınıp alınmaması, takdim-tehiri gibi sebeplerden ötürü de İstanbul tarikinde "Îtilâf mesleği", "Sûfî mesleği"; Mısır tarikinde ise "Mutkin mesleği" ve "Şeyh Atâullah mesleği" ortaya çıkmıştır.¹²

Söz konusu meslekler eğitim-öğretimde başta *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr* gibi temel kaynaklara ve bunların şerhlerine müracaat ederken; diğer taraftan *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr* tahrîrâtına¹³ yönelik olarak kaleme alınan ve meslek tercihlerini yansıtan eserlere de müracaat etmişlerdir.¹⁴ Denebilir ki söz konusu meslekleri yansıtan eserler zamanla bu mesleklerin temel başvuru kaynakları haline gelmiştir.¹⁵

Çalışmamıza konu edindiğimiz *Mürşidü't-Talebe* adlı eser de ülkemizde hâlihazırda kıraat eğitiminde tercihleri doğrultusunda tedrisine devam edilen Mısır tarikinin Şeyh Atâullah (ö. 1209/1794) mesleğince temel eser olarak kabul edildiği ilk dönemden itibaren hemen bütün kaynaklarda kaydedilmektedir.¹⁶ Özellikle de *Mürşidü't-Talebe* söz konusu mesleğin usûl ve kavâid boyutunu¹⁷ yansıtmaları

¹⁰ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân fi İdâhi Zübdeti'l-İrfân*, İstanbul 1287/1870, s. 115.

¹¹ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 116.

¹² Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 116.

¹³ İleride detayları gelecek olan tahrîrât kısaca Kur'an kıraatinin her türlü tahrîf, telfik ve tağyîrden uzak, nazil olduğu şekliyle muhafazası için kıraat vecihlerini rivayet eden asıl sahiplerine isnâd ederek, ortaya çıkabilecek karışıklıkları bertaraf etmek amacıyla yapılan çalışmalardır.

¹⁴ Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb fi İdâhi'l-Cem'i bi't-Takrîb*, Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Bölümü, nr. 11, vr. 214a-214b.

¹⁵ Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 214a-214b.

¹⁶ Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 214a-214b; Hocazâde Ahmed Hilmi (ö. 1914), "Ravzatü'l-Kurrâ" *Sırâtü'müstakîm*, C. VI, S. 148, 1329/1911, ss. 275-276.

¹⁷ İsmail Öden, *Mısır Tariki Şeyh Ataullah Mesleği'nin el-'Aşru's-Suğrâ ve el-'Aşru'l-Kübrâ Öğretim Usullesri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi, Konya 2019, ss. 103-152.

açısından kendisine çokça müracaat edilen eserlerden biri olmuştur.¹⁸ Kendisinden önce tahrîrâta yönelik kaleme alınan *Tahrîru't-Turuk, el-Îtilâf* ve *Bedâi'u'l-Burhân* adlı başyapıt eserleri üzerine inşa edilen ve söz konusu eserleri birçok yönüyle ihata eden; ayrıca zor vecihleri açıklarken söz konusu vecihlerin illetlerini de açıklayarak vecihlerin sadece bir rivayetle değil, illetiyle birlikte kavranarak okunmasını sağlayan *Mürşidü't-Talebe*'nin, bu anlamda sadece Şeyh Atâullah mesleğinin değil diğer mesleklerin de istifade etmesi gereken bir eser olduğu ifade edilmelidir. Bu özellikleri göz önüne alındığında *Mürşidü't-Talebe*'nin ne derece önemli olduğu izahtan varestedir.

Çalışmanın temel amacı, *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr* tahrîrâtına yönelik olarak kaleme alınan; genel olarak bütün kıraat mesleklerinin özel olarak da Şeyh Atâullah mesleğinin kaynak kitabı olarak görülen *Mürşidü't-Talebe*'nin tanıtımı ve kıraat ilmi açısından tahlili yapılarak ilim ehlinin istifadesine sunulmasıdır.

İslam ilim geleneğini diğer ilim geleneklerinden ayıran en önemli özelliklerden biri “isnâd”¹⁹ geleneğidir. Özellikle kıraat ilminde, Hz. Peygamber'e varıncaya kadar kesintisiz olarak uzanan ve adına “icâzet” denen senet, kıraatlerin sıhhat ve güvenilirliği açısından ayrı bir önemi haizdir.²⁰ Günümüz kıraat eğitiminde ülkemizde takip edilen iki koldan biri olan Mısır tariki icâzet silsilesinde yer alan *Mürşidü't-Talebe*'nin müellifi Ahmed er-Rüşdî hakkındaki bilgiler kaynak kitaplarda yok denecek kadar azdır. Bu doğrultuda eldeki imkânlar ölçüsünde müellifin tanıtılarak alana yapılacak olan mütevâzi bir katkı çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Belki bu vesile ile ecdadımıza olan vefa borcumuzu da bir nebze olsun yerine getirmiş oluruz.

¹⁸ Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 214a-214b; Hocazâde, “Ravzatü'l-Kurrâ” s. 276.

¹⁹ Raşit Küçük, “İsnad” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 154-159.

²⁰ Cemil Akpınar, “İcâzet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 393-400; Mehmet Ali Sarı, “İcâzet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 400-401; Alemdar, *Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ Müessesesi ve Kıraat Öğretimi*, s. 127-136; Durmuş Arslan, “Kıraat İlminde İcâzetnâme Geleneği ve Bir İcâzetnâme Örneği”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VII, S. 2, Sivas 2003, ss. 291-317; Safvet Mahmûd Sâlim, *Fethu Rabbi'l-Beriyye Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye fî 'İlmi't-Tecvîd*, Dâru Nûri'l-Mektebât, Cidde 1424/2003, s. 130; Muhammed Pilgir, *Kıraat İlminde İsnad Meselesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, ss. 50-52.

3. Araştırmanın Yöntemi ve Kapsamı

Araştırmamız, konusu itibariyle bir tespit, tanıtım ve tahlil çalışmasıdır. Dolayısıyla çalışmanın seyrine ve ele alınan konunun mahiyetine göre karşılaştırma, tümevarım, tümünden gelim, tasvir/betimleme ve analiz/inceleme gibi farklı akademik yöntemlerden faydalanılmıştır.

Kıraat vecihlerine yönelik tahrîrât çalışmaları genel olarak seb‘a, aşere/el-‘aşru’s-suğrâ ve takrîb/el-‘aşru’l-kübrâ olmak üzere üç alanda ele alınmaktadır. Çalışmamızın konusunu oluşturan *Mürşidü’t-Talebe* de *en-Neşr* ve *Tayyibe* tahrîrâtına yönelik olduğu için çalışma boyunca ortaya konulan kavram ve vecih analizleri Tayyibe tariki/takrîb/el-‘aşru’l-kübrâ esas alınarak izaha çalışılmıştır.

Kavramların teorik tanımlamaları yapılırken mümkün mertebeye alandaki en eski kaynaklara müracaat edilmeye çalışılmış, örneklerin ise Ahmed er-Rüşdî’nin *Mürşidü’t-Talebe*’de ortaya koyduğu açıklama ve izahlardan seçilmesine gayret edilmiştir.

Eserin tanıtım ve tahlilinde müellifin elinden en son çıkmış olan Marmara Üniversitesi nüshası esas alınmıştır. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde ve dipnotlarda Marmara Üniversitesi nüshası için (Marmara nüshası) kısaltması kullanılacaktır. Konu başlıkları bu nüshaya göre oluşturulmuş ve varak numaraları da yine bu nüshaya göre verilmiştir. Ancak eserin iki versiyonu arasındaki birtakım farklılıklar mukayese yapılırken eserin hem birinci versiyonu/Fatih nüshası ve hem de ikinci versiyonu/Marmara nüshası birlikte okumaya tabi tutulmuş ve farklılıkların olduğu yerlerde her iki nüshanın da varak numaralarına işaret edilmiştir.²¹

Eserin içerdiği konuların tahlili ve müellifin eserde zikrettiği bir görüşün aktarılması esnasında yapılan çevirilerde çoğunlukla genel mana esas alınmış ve bu sebeple tasarrufa dayalı bu tür çeviriler tırnak içerisine alınmamıştır. Eserin yöntemine dair bilgi verilirken eser belirli başlıklar çerçevesinde değerlendirilmiş olup her bir başlığın altına girebilen bütün örnekler zikredilmeyip söz konusu başlığı en iyi şekilde yansıttığını düşündüğümüz birkaç örnekle yetinilmiştir.

Çalışma içerisinde yer alan âyetlerin yazımında müellifin eser içerisinde kullandığı şekil dikkate alınmıştır. Yani hangi rivayetin ya da tarihin okuduğu

²¹ Neden Marmara nüshasının esas alındığı ve Fatih nüshasının da ikinci bir versiyon olarak kabul edilip değerlendirmeye tabi tutulduğu konusu ikinci bölümde “eserin nüshaları” başlığında detaylı olarak işlendiğinden tekrara düşmemek için burada verilmemiştir.

vecihler açıklanacaksa âyetin yazımında söz konusu rivayet ve tarikin okuyuşu dikkate alınmıştır. Dipnotta ise âyetin Âsım kıraatinin Hafs rivayetine göre yazımına işaret edilmiştir. Âyetlerdeki vecihleri şematik olarak gösterirken müellifin *Mürşidü't-Talebe*'de kullandığı kısaltmalara ve kıraat alanındaki genel kısaltmalara uyulmuş ve dipnotlarda bunlara işaret edilmiştir.

4. Araştırmanın Kaynakları

Ahmed er-Rüşdî'nin hayatının ele alındığı birinci bölümde, biyografik eserlerde müellifin hayatına dair bilgiler yok denecek kadar az olması hasebiyle Ahmed er-Rüşdî'nin ser hâfız-ı kütüb olarak görev yaptığı Fatih Kütüphanesi'ndeki yaklaşık sekiz bin yazma eserin mikrofilmleri gözden geçirilmiş bu eserlerin temellük, vakıf ve ferâğ²² kayıtlarındaki bilgiler ışığında müellif tanıtılmaya çalışılmıştır. Yine bu bölümde *İcâzetnâmeler* ile Muhammed Emin Efendi'nin (ö. 1275/1858) *Umdetü'l-Hullân*, Mehmed Süreyya'nın (ö. 1909) *Sicill-i Osmânî*, Beyzâde Mustafa b. Ali el-Ahıskavî'nin (ö. 1200/1785) *İcâzetnâmeler* ve Cemalettin Server Revnakoglu'nun (ö. 1968) *İlm-i Kırâat Mensupları* (yazma) gibi eserlerinden istifade edilmiştir. Ayrıca Abdullah Akyüz'ün *Osmanlı Kırâat Âlimleri* ve aynı yazarın *Osmanlı Kurrâları* ile Mustafa Atilla Akdemir'in *Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı İlmî Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki* adlı çalışmalarından istifade edilmiştir.

Ahmed er-Rüşdî'nin eserlerine dair bilgi verirken yine müellifçe Fatih Kütüphanesi'ne bağışlanan eserlerin temellük, vakıf ve ferâğ kayıtlarındaki notlar ile kütüphane kataloglarından istifade edilmiştir.

Mürşidü't-Talebe'nin şekilsel ve muhteva tanıtımının ele alındığı ikinci bölümde, eserin yurt içi ve yurt dışındaki kütüphaneler ile özel koleksiyonlardaki yazmaları imkânlar ölçüsünde temin edilmeye gayret edilmiş ve söz konusu nüshalar çerçevesinde eser tanıtılmaya çalışılmıştır. Aynı bölümde eserin tahrîrâta yönelik

²² **Ferâğ kaydı:** Yazma eserlerde genellikle metnin sonunda müellif ve müstensih isimleri ile telif ve istinsah tarihleri gibi bilgilerin yer aldığı bölüm. **Temellük kaydı:** Yazma eserlerde eserin kime ait olduğunu, miras, hediye veya satın alma şeklinde ne kadar el değiştirdiğini gösteren kayıtlardır. **Vakıf kaydı:** Yazma eserin kim tarafından nereye vakfedildiğini gösteren kayıttır. Geniş bilgi için bkz. Orhan Bilgin, “Ferâğ Kaydı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, ss. 354-356; Orhan Bilgin, “Temellük ve Tesâhüb kaydı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, ss. 411-412; Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Yazma Eserler Terminolojisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2017, ss. 21-44; Mahmud Mısıri, *Mâ Lâ Yese'u'l-Muhakkiku Cehlühû*, İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul 1438/2017, ss. 139-152; Okan Kadir Yılmaz, *İSAM Tahkiki Neşir Kılavuzu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018, ss. 163-171.

kaynakları tanıtılırken Ahmet Gökdemir'in *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*, Ali Öge'nin *18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri* ve Mustafa Tugantay'ın *Ali el-Mansûrî, Kıraat İlmindeki Yeri ve Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât Adlı Eserin Tahlili* adlı çalışmalarından yararlanılmıştır.

Mürşidü't-Talebe'nin *en-Neşr*'in masâdiri arasındaki kaynakları hakkında bilgi verilirken İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'i ve Eymen Rüşdî Süveyd'in *es-Selâsilü'z-Zehbiyye* adlı eserinden faydalanılmıştır. Bunun yanında söz konusu eserlerle ilgili yapılan müstakil çalışmalara ve *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* maddelerine müracaat edilmiştir. *Mürşidü't-Talebe*'nin kıraate dair diğer kaynakları başlığında yer alan eserlerin tanıtılmasında ise eserle ilgili müstakil çalışmalar varsa onlara müracaat edilmiş, eğer eserle ilgili bir çalışma yoksa ve eser yazma ise o zaman temin edilebilen nüshaları gözden geçirilerek eser hakkında bilgi verilme yoluna gidilmiştir.

Mürşidü't-Talebe'nin tahliline ayrılan üçüncü bölümde, eserin usûle dair ele aldığı konuların tahlilinde müellifin sıkça başvurduğu İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*, *Tayyibetü'n-Neşr* ve *Takrîbü'n-Neşr*'i ve *en-Neşr*'in masâdiri arasındaki eserlerden İbn Mihrân'ın (ö. 381/992) *el-Mebsût fi'l-Kırââti'l-'Aşr*'ı, İbn Ğalbûn'un (ö. 399/1009) *et-Tezkira fi'l-Kırââti's-Semân*'ı, Mâlikî'nin (ö. 415/1024) *el-Hâdî fi'l-Kırââti's-Seb*'i, Mekkî b. Ebî Tâlib'in (ö. 437/1015) *et-Tebsıra*'sı, Dâni'nin (ö. 444/1053) *et-Teysîr*'i, yine aynı müellifin *Câmi'u'l-Beyân*'ı, Hüzeli'nin (ö. 465/1073) *el-Kâmil*'i, İbn Şüreyh'in (ö. 476/1084) *el-Kâfi fi'l-Kırââti's-Seb*'i, İbn Bellîme'nin (ö. 514/1121) *Telhîsu'l-İbârât*'ı, Ebü'l-İzz el-Kalânîsi'nin (ö. 521/1128) *el-İrşâdü'l-Mübtedî*'si, Hemedânî'nin (ö. 569/1174) *Ĝâyetü'l-İhtisâr*'ı, Şâtîbî'nin (ö. 590/1194) *Hırzû'l-Emânî*'si ve Abdülmü'min el-Vâsîti'nin (ö. 740/1340) *el-Kenz fi'l-Kırââti'l-'Aşr*'ından yararlandık. Ayrıca Şâtîbî'nin *Hırzû'l-Emânî*'sinin şerhlerinden Sehâvî'nin (ö. 643/1245) *Fethu'l-Vasîd fi Şerhi'l-Kasîd*'i, Ebû Şâme'nin (ö. 665/1267) *İbrâzü'l-Me'ânî*'si, Ca'berî'nin (ö. 732/1332) *Kenzü'l-Me'ânî*'si, İmâdî'nin (ö. 762/1360'den sonra) *Mübrizü'l-Me'ânî*'si ve Ali el-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *Şerhu'ş-Şâtibiyye*'si (yazma) ve ayrıca Sehâvî'nin *Cemâlü'l-Kurrâ*'sı bu bölümde yararlandığımız başlıca kaynaklar arasında yer almaktadır.

Müellifin idğâm, med, sekte, tekbir ve benzeri ele aldığı konuların tahlilinde yukarıda zikri geçen eserlere ilaveten Mekkî b. Ebî Tâlib'in *er-Ri'âye*'si, İbnü'l-

Cezerî'nin *Müncidü'l-Mukriîn ve Mürşidü't-Tâlibîn*'i ve aynı müellifin *Mukaddimetü'l-Cezeriyye*'si ile bu eserin şerhlerinden Ali el-Kârî'nin *el-Minehu'l-Fikriyye bi-Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*'si, Zekeriyâ el-Ensârî'nin (ö. 926/1520) *ed-Dekâiku'l-Mühkeme fî Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*'si ve ayrıca Avfî'nin (ö. 1052/1642) *el-Cevâhiru'l-Mükellele*'si, Paluvî'nin (ö. 1183/1769'dan sonra) *Zübdetü'l-İrfân*'ı, Muhammed Emin Efendi'nin *Umdetü'l-Hullân*'ı, Cüreysî'nin (ö. 1322/1904) *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfîd*'i, Mersafî'nin (ö. 1409/1988) *Hidâyetü'l-Kârî*'si, Atıyye Kâbil Nasr'ın *Ğâyetü'l-Mürîd fî 'İlmi't-Tecvîd*'i, gibi eserler başta olmak üzere birçok kıraat ve tecvid kitabına müracaat edilmiştir.

Müellifin, vakf yerlerine dair verdiği bilgilerin tahlilinde, Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî'nin (ö. 560/1165) *'İlelü'l-Vukûf*'u ve aynı müellifin *Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*'sı ile Zekeriyâ el-Ensârî'nin *el-Maksîd li Telhîsi mâ fî'l-Mürşid*'i temel başvuru kaynaklarımızı oluşturmaktadır. Bunlara ilaveten Enbârî'nin (ö. 328/940) *İzâhu'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*'sı, Ummânî'nin (ö. 500/1106'den sonra) *el-Mürşid fî'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*'sı ve Üşmûnî'nin (ö. 1100/1689 yaklaşık) *Menâru'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*'sı, Mehmet Emin Maşalı'nın *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, Recep Koyuncu'nun *Kur'an-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Vakf-İbtidânın Rolü* ve Muhammed Coşkun'un *Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî'nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması* gibi eserlerden de yararlanılmıştır. Müellifin, bazı kelimelerin resm-i hat ve Arap dili ile bağlantılı olarak vakf ve vasl durumunda ortaya çıkacak vecihlere dair verdiği bilgilerin tahlilinde müellifin de sıkça referans gösterdiği Dâni'nin *el-Mûdih li Mezâhibi'l-Kurrâ*'sı ve İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'i temel kaynaklarımızı oluşturmaktadır.

Mürşidü't-Talebe'nin kıraat ilmindeki yerinin tespitine yönelik olarak *en-Neşr* ve *Tayyibe* tahrîrâtına dair verilen bilgilerde, Abdurrâzık Mûsâ'nın (ö. 1429/2008) *Teemmülât Havle Tahrîrâti'l-Ulemâi li'l-Kırâati'l-Mütevâtira*, Muhammed el-Mütevelli'nin *er-Ravdu'n-Nadîr fî Tahrîri Evcühi'l-Kitâbi'l-Münîr* (muhakkikin önsözü), Muhammed b. Abdirrahman el-Halîcî'nin *Şerhu Mukarribi't-Tahrîr li'n-Neşri ve't-Tahbîr* (muhakkikin önsözü), Cemzûrî'nin *el-Fethu'r-Rahmânî Şerhu Kenzi'l-Me'ânî bi Tahrîri Hirzi'l-Emânî* (muhakkikin önsözü), Cermî'nin *Mu'cemü Ulûmi'l-Kur'an*'ı, Dûserî'nin *Muhtasarü'l-İbârât li Mu'cemi Mustalahâti'l-Kırâât*, Muhammed Temîm ez-Zü'bî'nin *Teysîru'l-Fettâhi'l-'Alîm Şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm fî Tahrîri Evcühi'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, İbnü'l-Cezerî'nin *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-*

Cezerî 'ale'l-Mesâili't-Tebrîziyye (muhakkikin önsözü), Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât* (muhakkikin önsözü), Mehmet Emin Maşalı'nın *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi* adlı kitaplar ile İhâb Fikrî'nin “Müşkiletül'l-Hilâf fî Tahrîrâtî'l-Kırâât ve'l-Hulûlü'l-Mukteraha” ve “et-Tahrîrât fî'l-Kırâât fî Siyâkî'n-Neşri ve't-Tayyibe li'bni'l-Cezerî”, Muksim Muhtâr'ın “İlmü't-Tahrîrât beyne't-Tarîkati'l-Mağribiyye ve't-Tarîkati'l-Meşrikiyye”, Sâlim eş-Şenkî'tî'nin “Mesâilü mine't-Tahrîrâtî beyne'd-Dirâyeti ve'r-Rivâye”, Ferîde Sekyû'nun “et-Tahrîrât ve'l-İhtiyârât fî'l-Kırââtî'l-Kur'âniyye ve 'Alâkatühâ bi İkrâi'n-Nebiyi Sallelâhu 'aleyhi ve Selleme ve İkrâihî”, Mustafa Atilla Akdemir'in “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, Recep Koyuncu'nun “Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kıraat İlminde Tahrîrât Geleneği” adlı makaleleri bu konuda başvurduğumuz temel kaynakları oluşturmaktadır.

Mürşidü't-Talebe'nin ele aldığı kıraat vecihlerinin tahlilinde ve diğer tahrîrât eserlerinin içerdiği kıraat vecihleriyle mukayesesinde, Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, Yusuf Efendizâde'nin *el-İtilâf fî Vucûhi'l-İhtilâf* ve Mustafa el-İzmîrî'nin *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân* adlı eserleri başucu kaynaklarımız olmuştur.

Mürşidü't-Talebe'nin İbnü'l-Cezerî sonrası Osmanlı'da oluşan kıraat tarik ve mesleklerindeki yerinin tespitinde, Muhammed Emin Efendi'nin *Umdetü'l-Hullân*'ı aynı müellifin *Zühru'l-Erîb fî İdâhi'l-Cem'i bi't-Takrîb*'i, Akdemir'in *Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmî Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*, aynı yazarın *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, Abdullah Akyüz'ün *Osmanlı Kurrâları*, Ahmet Gökdemir'in *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları* adlı kitaplar ile Ahmed Hilmi'nin “Ravzatü'l-Kurrâ”, Ali Osman Yüksel'in “İbnü'l-Cezerî'nin Tayyibetü'n-Neşr'i ve Özellikleri”, Ahmet Gökdemir'in “Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri” adlı makaleleri yararlandığımız başlıca kaynaklar arasında yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AHMED er-RÜŞDÎ'NİN HAYATI

1.1. İsmi

Tam adı Ahmed er-Rüşdî b. Yusuf b. Hüseyin b. Ahmed el-İstanbulî'dir.²³ Akranları arasında babasına nispetle Yusuf İmamefendizâde diye anılmaktadır.²⁴ Ayrıca Güllü Hâfız namıyla da meşhur olmuştur. Güllü Hâfız namıyla anılmasını müellif dile getirmese de eserlerin vakıf kayıtlarında, icâzet silsilelerini gösteren şecerelerde ve mezar taşında "Yusufzâde Güllü Hâfız Ahmed Efendi" şeklinde kaydedilmiştir.²⁵

Müellifin ismi kendi telifi olan *Mürşidü't-Talebe*'nin yazma nüshalarının Katar nüshası hariç hepsinin mukaddimesinde asıl adı olan Ahmed er-Rüşdî ve arkadaşları arasında şöhret bulan Yusuf İmamefendizâde adı geçmektedir.²⁶ Hâtimelerinde ise asıl ismi olan Ahmed er-Rüşdî'nin yanında arkadaşları arasında şöhret bulan adı, Yusuf Efendizâde şekliyle yer almaktadır.²⁷ Ayrıca müellifin tahrîr ve istinsah ettiği eserlerin hatime ve zahriye sayfalarında Hâfız Ahmed er-Rüşdî ve Yusuf Efendizâde isimleri kaydedilmiştir.²⁸

²³ Ebu'l-Hasen Nûreddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Şerhu's-Şifâ fî Hukûki'l-Mustafâ*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 830, vr. 369a.

²⁴ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe ilâ İdâhi Vucûhi Ba'dı Âyâtî'l-Kur'âniyye min Turuki't-Tayyibe* (Fatih nüshası), Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 71, vr. 1b.

²⁵ Bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 1a; Ahmed b. Ali el-Osmânî el-Metînî, *Esmâ'ül-Enbiyâ ve Esmâ'ül-Ashâb ve Esmâ-ü Ashâbi'l-Bedr ve Şeruhâ*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 689, vr. 1a; Ahmed Kuşadalı, *Hâşiye 'alâ Adalı li'l-İzhâr*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 4846, vr. 1a; Ahmed Kuşadalı, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Cedîd*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 4940, vr. 1a; İsâ es-Sîrevî, *Rûhu's-Şurûh*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 4807, vr. 1a; Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şifâ*, vr. 1a; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 138; *eş-Şeceratü'l-Bedî'atü'l-Behiyye fî Beyâni'l-Mesâliki'l-Erba'ati's-Seniyye*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, nr. 1558, s. 7; Cemalettin Server Revnakoğlu, *İlm-i Kıvâat Mensupları*, Süleymaniye Kütüphanesi Revnakoğlu Bölümü, nr. 81, vr. 2, 3.

²⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 1b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 1b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe ilâ İdâhi Vucûhi Ba'dı Âyâtî'l-Kur'âniyye min Turuki't-Tayyibe* (Ankara nüshası), Milli Kütüphane, Ankara, nr. 06Hk7909, vr. 1b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe ilâ İdâhi Vucûhi Ba'dı Âyâtî'l-Kur'âniyye min Turuki't-Tayyibe* (Riyad nüshası), Mektebetü'l-Melik 'Abdu'l-'Aziz, nr. 738, Riyad, vr. 1b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe ilâ İdâhi Vucûhi Ba'dı Âyâtî'l-Kur'âniyye min Turuki't-Tayyibe* (Mısır nüshası), Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr. 577, Mısır, vr. 1b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe ilâ İdâhi Vucûhi Ba'dı Âyâtî'l-Kur'âniyye min Turuki't-Tayyibe* (Fotokopi nüsha), vr. 1b.

²⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 201a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Ankara nüshası), vr. 169b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Mısır nüshası), vr. 211a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fotokopi nüsha), vr. 168b.

²⁸ Abdülhakîm b. Şemsiddîn Muhammed es-Siyâlkûtî, *Haşiye 'alâ Tefsîri'l-Beydâvî*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 562, vr. 1a.

Ahmed er-Rüşdî'nin ismi Fatih Kütüphanesi'ne vakfettiği otuz civarındaki eserin vakfiye kayıtlarının bir kısmında “Yusufzâde Güllü Hâfız Ahmed Efendi”,²⁹ diğer bir kısmında ise “Yusufzâde Hâfız Ahmed Efendi”³⁰ şeklinde kaydedilmiştir.³¹

İcâzetnâmelerde müellifin ismi “eş-Şeyh el-Fazıl Müellif-i Mürşidi't-Talebe Ahmed el-'Arîf Yusufzâde”,³² “Ahmed Rüşdî Efendi el-Ma'rûf Yusuf Efendizâde”³³ ve “Hâfız Ahmed eş-Şehîr Yusuf İmamefendizâde” şeklinde geçmektedir.³⁴ İstanbul ve Mısır tarikinın meşhur kurrâlarının yer aldığı şecerelerde ise “Müellif-i Mürşidi't-Talebe eş-Şeyh Ahmed er-Rüşdî eş-Şehîr Güllü Hâfız” şeklinde yer almaktadır.³⁵

Mürşidü't-Talebe'nin Katar nüshasının hem mukaddime hem de hatimesinde müellifin ismi Ahmed Râşid olarak geçmektedir.³⁶ Eserin diğer nüshalarında, icâzetnâmelerde, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî*'de, İstanbul ve Mısır tarikinın meşhur kurrâlarının yer aldığı şecerelerde, müellifin kütüphanelere vakfettiği eserlerin temellük ve vakıf kayıtlarında ve *Mürşidü't-Talebe*'nin kaynaklık ettiği eserlerde müellifin ismi hep Ahmed er-Rüşdî diye kaydedilmektedir.³⁷ Bu bilgilerden hareketle Katar nüshasında müellifin isminin Ahmed er-Râşid olarak zikredilmesi müstensihin tashîfi³⁸ sonucu böyle yazıldığı kanaatine götürmektedir.

²⁹ Siyâlkûtî, *Haşiye 'alâ Tefsîri'l-Beydâvî*, vr. 1a; Ali el-Kârî, *Şerhu'ş-Şifâ*, vr. 1a; Sîrevî, *Rûhu'ş-Şurûh*, vr. 1a.

³⁰ Ahmed er-Rüşdî kitapların mukaddime, temellük ve zahriye gibi bölümlerine vurduğu özel mühründe şu ifadeler yer almaktadır: “أحمد الله المتعال كل حال/Yüce Allah'a her dâim hamdolsun.” Bkz. Mehmed el-Kefevî Akkirmânî, *Hâşiye 'ale'l-Âdâb li'l-Mîr*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 4699, vr. 1a.

³¹ Yusuf Efendizâde, *el-İtilâf fî Vucûhi'l-İhtilâf*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 35, vr. 1a; Ali b. Süleyman b. Abdullan el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât* (Fatih nüshası), Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 36, vr. 1a; Ali b. Süleyman b. Abdullan el-Mansûrî, *Risâle fî Beyâni Hatmi'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 68, vr. 1a; Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Şerhu Akiletü Etrâbi'l-Kasâid*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 45, vr. 1a.

³² Mustafa Öcal, “Türkiye’de Kur’an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 2, Bursa 2004, ss. 127-135.

³³ Kirmastîzâde Ahmed, *İcâzetnâme*, Süleymaniye Kütüphanesi Murad Molla bölümü, nr. 1869, vr. 4a.

³⁴ Beyzâde Mustafa b. Ali el-Ahîskavî, *İcâzetnâmeler*, İstanbul, Dâru't-Tibâati'l-Âmire, 1264/1848, ss. 96-106.

³⁵ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 138; *eş-Şeceratü'l-Bedî'atü'l-Behiyye*, s. VII.

³⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe ilâ İdâhi Vucûhi Ba'dı Âyâtü'l-Kur'âniyye min Turuki't-Tayyibe* (Katar nüshası), el-Mektebetü'l-'Âmm, Doha, Katar, nr. 31/2, vr. 1b, 211a.

³⁷ Öcal, “Türkiye’de Kur’an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği”, ss. 127-135; Carl Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, Arapçaya trc. Seyyid Ya'kûb Bekir ve Abdülhalîm en-Nccâr, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-'Amme li'l-Kitâb, Kahire 1993, C. IX, s. 374; *eş-Şeceratü'l-Bedî'atü'l-Behiyye*, s. VII; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 1a; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 138.

³⁸ Tashîf, birbirine benzeyen harflerden oluşan kelimeyi yanlış okumak, yanlış yazmak ve benzeri anlamlara gelmektedir. Emrullah İşler, “Tashîf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 128.

Burada Şu hususu hatırlatmak gerekir ki Ahmed er-Rüşdî'nin akranları ve arkadaşları arasında babasına nispetle meşhur olan “Yusuf Efendizâde” şeklindeki ismi, aynı isimle Şöhret bulan *Îtilâf* sahibi ve Buhârî Şârihi Abdullah Hilmi b. Muhammed b. Yusuf ile karıştırılmıştır. Abdullah Hilmi de dedesine nispetle “Yusufzâde” ya da “Yusuf Efendizâde” ismiyle Şöhret bulmuştur.³⁹ Bunun sonucu olarak ilgili bölümlerde görüleceği üzere Ahmed er-Rüşdî'nin eserleri kataloglarda çoğu defa Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi adına kaydedilmiştir.⁴⁰

1.2. Doğumu ve Vefatı

Ahmed er-Rüşdî'nin doğum yeri ve tarihine ait bir bilgiye tarih ve tabakat kitaplarında rastlayamadık. Ancak Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'nin mukaddimesinde 1185/1771'de Fatih Camii'nde müderrisliğe başladığını kaydetmektedir.⁴¹ Buradan hareketle Osmanlı eğitim sisteminde eğitime başlama, eğitim süreci ve eğitimi bitirip müderris olma safahatına gelme evreleri birlikte düşünülünce⁴² 1140/1727-1150/1738'li yıllarda doğmuş olabileceğini söyleyebiliriz.

1217/1802 yılı Şaban ayının başında vefat eden Ahmed er-Rüşdî Edirnekapı kabristanlığında medfundur. Vefatıyla alakalı bu bilgi Cemalettin Server Revnakoğlu (ö. 1968) tarafından mezar taşlarındaki kayıtlar dikkate alınarak hazırlanan *İlm-i Kırâat Mensupları* adlı risâlede tafsîlâtıyla Şöyle yer almaktadır: “Edirnekapı (Ortabağ) Otakçılar'a sapan kavŐađın tam karşısında Hattat İsmâil Zühdü'nün yanında başlıksız mermer Őâhide sülüs ile: ‘Küllü men ‘aleyha fân’⁴³ hâzâ kabru'l-merhûm ve'l-mağfûr Şeyhülkurrâ Yusufzâda Güllü Hâfız Ahmed Efendi ruhuna el-Fâtîha. Fî ğurrati Şaban sene 1217 hicri.’”⁴⁴

³⁹ Ali Öge, *18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kiraat İlimindeki Yeri*, Hacıveyszâde İlim ve Kültür Vakfı, İstanbul 2019, ss. 53-97; Yusuf Akgül, “Amasyalı Muhaddis Yusuf-Zâde ve Buhari Şerhi” *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu*, Amasya 2017, s. 43.

⁴⁰ Bazı örnekler için bkz. Ahmet Hamdi Furat, vd., “Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVIII. Yüzyıl”, *Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları*, Kitap No. 53, İstanbul 2018, s. 387.

⁴¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 1b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Mahmud Efendi nüshası), vr. 2a.

⁴² Tahsin Özcan, “Osmanlılar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 538-541; İhsan Fazlıoğlu, “Osmanlılar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 548-556; Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, Rabbani Yayınevi, İstanbul 2021, s. 172.

⁴³ Rahmân, 55/26.

⁴⁴ Revnakoğlu, *İlm-i Kırâat Mensupları*, vr. 2, 3. Revnakoğlu'nun verdiği bilgilerden hareketle Edirnekapı kabristanlığına gidilerek Ahmed er-Rüşdî'nin mezarı araştırıldı ancak kabrine ulaşılamadı. Hattat İsmâil Zühdü'nün kabrinin yanına yakın yerlerde birçok mezar taşının birbirine çok yakın şekilde yere gömülü olduğu görüldü. Ahmed er-Rüşdî'nin mezarı araştırıldığı esnada, bir

Aynı şekilde Muhammed Emin Efendi'nin *Umdetü'l-Hullân* adlı eserinin kenar notunda, "Güllü Hâfız namıyla meşhur, *Mürşidü't-Talebe* müellifi Ahmed er-Rüşdî 1217/1802 yılı Şaban ayının başında vefat etti." bilgisine yer verilmektedir.⁴⁵ Ayrıca *Sicill-i Osmânî* ve *Türkischer Biographischer Index*'de "Ahmed Efendî (Yusuf Efendizâde) şeyhülkurrâ⁴⁶ olup 1217/1802-03'de vefat etti" ifadesi yer almaktadır.⁴⁷

1.3. Ailesi

Ailesine dair bilgileri yine müellifin telif ve istinsah ettiği eserlerin ferâğ, temellük ve vakıf kayıtlarında görmekteyiz. Ahmed er-Rüşdî'nin babasının adı Yusuf'tur.⁴⁸ Şeyhülkurrâlık yapmıştır.⁴⁹ Ayrıca Fatih Camii imam nâibliği görevlerinde bulunmuştur.⁵⁰ Yapmış olduğu bu görevler sebebiyle olsa gerektir ki "Şeyhülkurrâ Yusuf Efendi",⁵¹ "Şeyhülkurrâ Yusuf İmamefendi" ve "Yusuf İmamefendi" gibi isimlerle meşhur olmuştur.⁵² Yusuf Efendi'nin babasının adı Hüseyin, dedesinin adı ise Ahmed'dir.⁵³

Ahmed er-Rüşdî, Ali el-Kârî'nin *Akiletü Etrâbi'l-Kasâid* şerhini tahrîr ve istinsah ettiği nüshanın ferâğ kaydında babasından merhum olarak söz etmektedir. Dolayısıyla Ahmed er-Rüşdî'nin babası Şeyhülkurrâ Yusuf İmamefendi risâlenin bitim tarihi olan Zilkade 1188/1775 den önce vefat etmiştir.⁵⁴

Mehmed Süreyya *Sicill-i Osmânî*'de Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi'nin hayat hikâyesine yer verdiği bölümün sonunda "1217'de vefat eden Şeyhülkurrâ Yusuf Efendizâde Ahmed Efendi dahi bunlardandır"⁵⁵ ifadesini kullanmıştır. Yine *Sicill-i Osmânî*'deki söz konusu yere istinaden *Türkiye Diyanet Vakfı İslam*

görgü tanığı, söz konusu kabristanlıkta bazı bölümlerin özelleştirilerek başka cenazelerin konulduğunu ifade etti. (Şubat 2018)

⁴⁵ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 138.

⁴⁶ **Şeyhülkurrâ:** Kıraat ilmini öğreten ve bu ilimdeki uzmanlığı ile bölgesinde temayüz eden kıraat âlimleri için kullanılan bir terimdir. Bkz. Recep Akakuş, "Reisülkurrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 545-546.

⁴⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, C. I, s. 190; Comp. by Cikar Jutta, *Türkischer Biographischer Index*, 2011, s. 41.

⁴⁸ Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *el-Minehu'l-Fikriyye bi-Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 55, vr. 68a.

⁴⁹ Ahmed b. Rûmî b. Muhammed el-Akhisarî (ö. 1041/1631-32), *Şerhu'd-Dürri'l-Yetîm*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 42, vr. 1a; Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şifâ*, vr. 369a.

⁵⁰ Hamid b. Abdülfettâh el-Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, Milli Kütüphane, Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 4547, vr. 95b; Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şifâ*, vr. 369a; Ali el-Kârî, *Şerhu Akiletü Etrâbi'l-Kasâid*, vr. 94a.

⁵¹ Kefevî, *Hâşiye 'ale'l-Âdâb li'l-Mîr*, vr. 1a.

⁵² Akhisarî, *Şerhu'd-Dürri'l-Yetîm*, vr. 1a.

⁵³ Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şifâ*, vr. 369a.

⁵⁴ Ali el-Kârî, *Şerhu Akiletü Etrâbi'l-Kasâid*, vr. 94a.

⁵⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1311, C. III, ss. 378-379.

Ansiklopedisi “Yûsufefendizâde” maddesinde de “1217’de (1802-1803) vefat eden Yûsufefendizâde Ahmed Efendi de onun soyundan gelmektedir”⁵⁶ şeklinde bir bilgiye yer verilmiştir. Fakat yaptığımız araştırmalarda bunu teyit edici bir bilgiye ulaşamadık. Yukarıda da ifade edildiği üzere Ahmed er-Rüşdî’nin babasının adı Yusuf, dedesinin adı Hüseyin, onun da babasının adı Ahmed’dır.⁵⁷ Dolayısıyla bu silsilede Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi ile bir bağ yoktur. Diğer taraftan Ahmed er-Rüşdî telif ve istinsah ettiği eserlerin ferağ ve temellük kayıtlarında babasının ve dedesinin isimlerinden bahsettiği halde Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi ile alakalı hiçbir nesep ve akrabalık bağından bahsetmemektedir. Ayrıca *Mürşidü’-t-Talebe*’nin kaynaklarından biri Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi’nin *el-Îtilâf*’ıdır. Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü’-t-Talebe*’nin pek çok yerinde *el-Îtilâf*’tan alıntı yapmış ancak hiçbir yerde Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi ile aralarında nesep bağına îmâ edecek bir ifadeye bulunmamıştır. Örneğin Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü’-t-Talebe*’de “Tebrîziyye” meselesiyle alakalı şu ifadeyi kullanmaktadır: “Tebrîziyye’den kasıt Bağdat ehlidir ki bunu Yusuf Efendizâde’nin öğrencilerinden Salih Efendi’den duydum.”⁵⁸ Bu ifade tarzı aralarında nesep bağına olmadığını güçlendirmektedir. Kanaatimizce Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi’nin dedesine nispetle “Yusuf Efendizâde”,⁵⁹ Ahmed er-Rüşdî’nin de babasına nispetle “Yusuf Efendizâde”⁶⁰ diye şöhret bulmuş olmaları bu karışıklığa sebep olmuştur.

1.4. Eğitim Safahatı

Ahmed er-Rüşdî önce Kur’an-ı Kerim’i baştan sona Âsım kıraatinin Hafs rivayetine göre okumuş ve ezberlemiştir. Daha sonra Es’ad Efendi külliyesinde muallim olan ve Hacızâde namıyla meşhur Reîsülkurrâ eş-Şeyh Muhammed Efendi (ö. 1214/1799)’den Şatıbiyye, Dürra, Tayyibe ve Mahir⁶¹ tarikine göre on imamın

⁵⁶ Halit Özkan, “Yûsufefendizâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 41-42. Yusuf Akgül de kaynak göstermemekle birlikte “Amasyalı Muhaddis Yusuf-Zâde ve Buhari Şerhi” adlı makalesinde “1217’de (1802-1803) vefat eden Yusuf Efendizâde Ahmet Efendi de onun soyundan gelmektedir” şeklindeki ifadesini aynı maddeye dayandırdığı anlaşılmaktadır. Bkz. Yusuf Akgül, “Amasyalı Muhaddis Yusuf-Zâde ve Buhari Şerhi” s. 43.

⁵⁷ Ebu’l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Şerhu’ş-Şifâ fî Hukûki’l-Mustafâ*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 830, vr. 369a.

⁵⁸ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’-t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 44b.

⁵⁹ Öge, 18. *Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde’nin Kıraat İlmindeki Yeri*, s. 55; Akgül, “Amasyalı Muhaddis Yusuf-Zâde ve Buhari Şerhi”, s. 43.

⁶⁰ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’-t-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 1b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’-t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 1b.

⁶¹ Mahir tariki: Mahir tariki kıraatleri cem’ usûl yöntemlerinden bir tanesidir. Bir âyetteki vecihler gösterilirken uygun bir yerde vakf yapıldıktan sonra âyetin devamındaki vecihlere geçerken önceki

kıraatini okumuş ve icâzet almıştır.⁶² Bazı kaynaklarda Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe* adlı eserinin *zikru senedi'l-müellif* bölümündeki kenar notuna istinaden 1185/1771'de kıraatten icâzet aldığı bilgisine yer verilse de⁶³ bu tarih müellifin açıkça ifadesine göre Fatih Camii'nde kıraat dersleri vermeye yani hocalığa başladığı tarihtir. Kıraatten icâzet aldığı tarih ise buna yakın olmakla birlikte bu tarihten önce olmalıdır. Çünkü Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'yi uzun bir tecrübeden sonra kaleme almıştır. Bu tecrübenin de büyük bir bölümünü Fatih Camii'nde düzenlediği eğitim halkaları süresince kazanmıştır. Burada verdiği derslere ise 10 Muharrem 1185/1771 Cuma günü Fatih Camii'nin yeniden ibadete açılışıyla birlikte başlamıştır.⁶⁴

Ahmed er-Rüşdî kıraat yanında diğer İslâmî ilimler sahasında da behresi olan bir âlimdir. Bir yandan kıraat sahasında ihtisaslaşırken diğer taraftan tefsir, fıkıh, hadis ve tasavvuf gibi temel İslâmî ilimler sahasında eğitim alan Ahmed er-Rüşdî Nakşibendî şeyhlerinden Beyzâde Mustafa Efendî'den (ö. 1200/1785) tefsir, fıkıh, hadis ve tasavvuf ilimlerinden icâzet almıştır.⁶⁵

bölümde en son hangi imamın ya da ravinin vecihlerini gösterildiyse ikinci bölüme onunla başlaması şeklinde uygulanan usûldür. Önceleri “tenâsüb” daha sonraları ise “mahir” ismiyle anılan bu uygulama diğer cem' yöntemlerine göre oldukça zordur. Bkz. Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 142a-143a, 218b; Mehmed b. Mustafa Duhanîzâde (ö. 1296/1879), *Mecmûatün Mûteallekatün bi'l-Kirâa*, Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Bölümü, nr. 864, vr. 15b-16a; Hocazâde, “Ravzatü'l-Kurrâ” s. 275; Ahmet Gökdemir, “Osmanlı'nın Kayıp İki Tarihi: Kabâkîbî ve Mâhir Tarikleri”, *Usûl: İslam Araştırmaları*, S. 32, 2019, ss. 177-178.

⁶² Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 1b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 1b.

⁶³ Mustafa Atilla Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmî Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999, s. 23; Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kirâat Âlimleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, s. 106.

⁶⁴ Tarihi süreç içerisinde birçok depreme maruz kalan Fatih Camii 1179/1766 depremine dayanmamış, büyük kubbesi tamamen çökmüş ve duvarları da tamir edilemeyecek derecede yıkılmıştır. Yeniden inşa edilen Cami Ahmed er-Rüşdî'nin de tanıklığına göre 10 Muharrem (aşure) Cuma günü 1185 (15 Nisan 1771)'de ibadete açılmıştır. Bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 1b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a; Muzaffer Erdoğan, “Son İncelemelere Göre Fatih Camii'nin Yeniden İnşası Meselesi”, *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1962, S. 5, s. 162; Semavi Eyice, “Fatih Camii ve Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 225; Fahri Unan, *Kuruluşundan Günümüze Fâtih Külliyesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s. 54-60.

⁶⁵ Beyzâde'nin Ahmed er-Rüşdî'ye verdiği *icâzetnâme* için bkz. Beyzâde Mustafa b. Ali el-Ahıskavî, *İcâzetnâmeler*, İstanbul, Dâru't-Tibâati'l-Âmire, 1264/1848, ss. 96-106; Akyüz, *Osmanlı Kirâat Âlimleri*, s. 106.

1.5. Hocaları

Müellif her ne kadar bahsetmemiş olsa da ilk eğitimini şeyhülkurrâ ve aynı zamanda Fatih Camii imâmetinde bulunmuş olan babası Yusuf İmamefendi'den⁶⁶ almış olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bunun dışında Ahmed er-Rüşdî'nin hocalarını ve kimlerden ders aldığını kendisine ait yazmalarda verdiği bilgilerden ve icâzetnâmelerdeki kayıtlardan istifadeyle tespit etmeye çalıştık. Buna göre kendilerinden ders aldığı en meşhur hocalarından bir kaçını şöyle sıralayabiliriz:

1.5.1. Hacızâde Muhammed Efendi

Muhammed Efendi Hacızâde namıyla meşhur olmuştur.⁶⁷ Sultan Ahmed Türbesi'nde Reîsülkurrâ⁶⁸ ve Şeyhülişlâm Muhammed Es'ad Efendi Mektebinde muallim olarak görev yapmıştır.⁶⁹ Hacızâde kıraat eğitimini Dülgerzâde İmamı Mahmud Efendi'den (ö. 1166/1753) almıştır.⁷⁰ Kendisinden kıraat tahsil edenler arasında müellifimiz Ahmed er-Rüşdî⁷¹ ve Hacızâde'nin kendi oğlu Abdullah Efendi yer almaktadır.⁷² Hacızâde Muhammed Efendi oğluna icâzet verdiği 1214/1799 tarihinden sonra vefat ettiği ifade edilebilir.⁷³

1.5.2. Kabasakal İmamı Halil Efendi

Asıl adı Halil b. Hasan b. Mehmed'dir.⁷⁴ İstanbulludur. Kabasakal diye meşhur Sinan Ağa Camii'nin imam ve hatiplik görevlerinde bulunmuştur. Bu görevi sebebiyle Kabasakal imamı olarak meşhur olan Halil Efendi, Yusuf Efendizâde

⁶⁶ Hamid b. Abdülfettâh el-Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, Milli Kütüphane, Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 4547, vr. 95b; Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şifâ*, vr. 369a; Ali el-Kârî, *Şerhu Akiletü Etrâbi'l-Kasâid*, vr. 94a.

⁶⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 1b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 1b.

⁶⁸ Ahmed Hamdi el-İslambûlî, *İcâzet*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Üsküdarlı Bölümü, nr. 41, vr. 4b-5a.

⁶⁹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 1b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 1b.

⁷⁰ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 1b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 1b; Ahmed Hamdi el-İslambûlî, *İcâzet*, vr. 4b-5a.

⁷¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 1b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 1b; Ahmed Hamdi el-İslambûlî, *İcâzet*, vr. 4b-5a.

⁷² Hacızâde Mehmed Efendi, *İcâzet*, Süleymaniye Kütüphanesi Murad Molla bölümü, nr. 1868, vr. 7a-7b.

⁷³ Hacızâde, *İcâzet*, vr. 7a-7b; Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, s. 229; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, s. 253.

⁷⁴ Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 4541, vr. 259a (ferâğ kaydı); Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, s. 101; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, s. 215.

Abdullah Hilmi'nin de arkadaşlarındandı.⁷⁵ Kıraat eğitimini Hoca Paşa Camii İmamı Hasan Efendi'den (ö. 1136/1723-24) almıştır. Kıraatte uzman, âlim ve âbid bir şahsiyet olup 1182/1768 veya 1190/1776 yılında vefat ettiği ifade edilmektedir.⁷⁶ Kendisinden kıraat tahsil edenler arasında Valide Sultan Camii İmamı İbrahim b. İsmail Efendi (1181/1768), Mudanyalı Şemseddin Efendi⁷⁷ (ö. 1228/1813) ve Ahmed er-Rüşdî sayılabilir. Ahmed er-Rüşdî 1182/1768 de Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk* adlı risâlesini istinsah ettiğinde Halil Efendi'nin öğrencisi olduğunu ifade etmektedir.⁷⁸

1.5.3. Beyzâde Mustafa Efendi

Tam adı Şeyh Ebu'l-İşrâk el-Hac Beyzâde Mustafa b. Ali el-Ahîskavî'dir.⁷⁹ İlk eğitimini Erzincan'da aldıktan sonra İstanbul'a giderek Sahn-ı Semân medreselerinde eğitimini tamamlamıştır. İslâmî ilimlerin birçoğunda icâzet sahibi yetkin bir âlim olan Beyzâde Mustafa Efendî medrese eğitiminden sonra uzun yıllar Fatih Camii'nde müderrislik yapmıştır.⁸⁰

Kendisinden birçok kişi İslâmî ilimleri tahsil etmiştir.⁸¹ Bunlardan bir tanesi de Ahmed er-Rüşdî'dir.⁸² Beyzâde Mustafa Efendî Ahmed er-Rüşdî'ye verdiği icâzette er-Rüşdî'den âlim, sâlih, muttakî, çalışkan, başarılı, veled-i kalbî ve Rabbimin yolunda arkadaşım gibi ahlâk-ı hamîde'ye ait vasıflarla tavsif etmiştir. Sonra da sırasıyla tefsir, fıkıh, hadis ve tasavvufa dair hangi kitapları kimden okuduğuna dair senedini zikrederek birtakım tavsiyelerle sayılan ilim dallarından Ahmed er-Rüşdî'ye icâzetini vermiştir.⁸³ Beyzâde Mustafa Efendî 1200/1785 yılında hac yolculuğu

⁷⁵ Âkifzâde Abdurrahim (ö. 1768), *Kitâbü'l-Mecmû' fi'l-Meşhûdi ve'l-Mesmû'*, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Arabi Bölümü, nr. 2527, vr. 101b; Akyüz, *Osmanlı Kırâat Âlimleri*, s. 101; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, s. 215.

⁷⁶ Süleyman Sâdeddin Müstakimzâde (ö. 1202/1788), *Tuhfe-i Hattâtîn*, nşr. İbnülemin Mahmud Kemal, Devlet Matbaası, İstanbul 1928, s. 194; Âkifzâde, *Kitâbü'l-Mecmû' fi'l-Meşhûdi ve'l-Mesmû'*, vr. 101b; Akyüz, *Osmanlı Kırâat Âlimleri*, s. 101; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, s. 215.

⁷⁷ Akyüz, *Osmanlı Kırâat Âlimleri*, s. 101.

⁷⁸ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât* (Fatih nüshası), vr. 63b.

⁷⁹ Ömer Aslan, "Osmanlı Âlimlerinden Ahîskalı Beyzâde Mustafa Efendî ve Sülûka Dair Risâlesi", *Uluslararası Ahîska Türkleri Sempozyumu*, C. 1, Erzincan 2017, s. 229.

⁸⁰ Zekiye Güntan, *XIX. Yüzyıl İstanbul Mutasavvıflarından Muhammed Murad Nakşibendî ve Hülasatüş'-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinden İlk 1001 Beytin Tahlili*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2009, ss. 38-42; Aslan, "Osmanlı Âlimlerinden Ahîskalı Beyzâde Mustafa Efendî Ve Sülûka Dair Risâlesi", s. 231.

⁸¹ Beyzâde, *İcâzetnâmeler*, ss. 96-112;

⁸² Beyzâde, *İcâzetnâmeler*, ss. 96-106; Akyüz, *Osmanlı Kırâat Âlimleri*, s. 106.

⁸³ Beyzâde'nin Ahmed er-Rüşdî'ye verdiği icâzetnâme için bkz. Beyzâde, *İcâzetnâmeler*, ss. 96-106.

esnasında Cidde civarında vefat etmiştir. Kabrinin Cidde’de olduğu rivayet edilmektedir.⁸⁴

1.6. Talebeleri

Ahmed er-Rüşdî otuz yılı aşkın bir süre Fatih Camii’nde kıraat dersleri vermiştir. Bu süreç içerisinde sayılarını belki de bilemeyeceğimiz kadar öğrenci yetiştirmiş ve icâzet vermiştir. Biz bunlar içerisinde, icâzetnâmelerde Ahmed er-Rüşdî’den icâzet aldığı belirtilen ve hocalarından sonra uzun yıllar kıraat ilmine kendini adanmış, bu ilme büyük katkıları olmuş ve bu ilme yön vermiş öğrencilerinden birkaç tanesini zikredeceğiz.

1.6.1. Kirmastîzâde Ahmed Efendi

Asıl adı Ahmed b. Muhammed olup Kirmastîzâde namıyla meşhur olmuştur. Sultan Selim Camii’nde imamlık ve Beylizâde Ahmed Râşid Efendi Mektebi’nde muallimlik görevlerinde bulunmuştur. Kıraat eğitimini Ahmed er-Rüşdî ve Muhammed Coşkun Efendi’den (ö. 1230/1815) almıştır.⁸⁵ Kendisinden Mehmed Murad Nakşibendî⁸⁶ (ö. 1264/1848) ve Cebecibaşı Camii imamlarından Ömer b. Ömer Efendi (ö. 1267/1851’den sonra) kıraat eğitimi almıştır. Kirmastîzâde Zilhicce 1240/1824 tarihinden sonra vefat etmiştir.⁸⁷

1.6.2. Turşucuzâde Ahmed Hıfzî Efendi

Adı Ahmed el-Hıfzî b. İbrahim el-Kastamonî’dir. Kastamonu’da dünyaya gelmiştir.⁸⁸ Sultan Selim Camii’nde birinci imam olarak görev yapan Turşucuzâde reîsülkurrâlık makamında da bulunmuştur. Kıraat ilmini Ahmed er-Rüşdî ve Muhammed Coşkun Efendi’den tahsil etmiştir. Kendisinden de Reîsülkurrâ Yemişçizâde İsmail Hakkı Efendi kıraat eğitimi almıştır.⁸⁹ 28 Şaban 1265 (19 Temmuz 1849) tarihinde vefat etmiştir.⁹⁰

⁸⁴ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaay-i Amire, İstanbul 1333/1914, C. I, s. 49; Aslan, “Osmanlı Âlimlerinden Ahıskalı Beyzâde Mustafa Efendî ve Sülûka Dair Risâlesi”, s. 232.

⁸⁵ Kirmastîzâde, *İcâzetnâme*, vr. 4a-4b.

⁸⁶ Mehmed Murad Nakşibendî, *Mâ Hazar, Dâru’t-Tibâati’l-Âmire*, İstanbul 1252, ss. 262-263; Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, s. 237.

⁸⁷ Kirmastîzâde, *İcâzetnâme*, vr. 7b; Süleyman Kazmaz, *Kazmaz Ailesinden Hatıralar*, Birlik Matbaacılık, Ankara 2004, s. 350; Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, s. 237.

⁸⁸ Mustafa Ragıb İslambûlî, *İcâzet*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, nr. 4033, vr. 5a.

⁸⁹ Süleyman Sürûrî el-İslambûlî, *İcâzet*, Süleymaniye Kütüphanesi Galata Mevlevîhanesi Bölümü, nr. 129, vr. 5b; İsmail Hakkı b. Abdurrahman Sûzî Kastamonî, *İcâzet*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 2870, vr. 4b; Ahmed Hamdi el-İslambûlî, *İcâzet*, vr. 4a-4b; Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, Medrese Yayınevi, İstanbul 1980, C. II, s. 283; Yüksel,

1.6.3. Şumnulu Hâfız Hilmi Efendi

Asıl adı Abdurrahman Hilmi eş-Şumnuvî'dir.⁹¹ Hocası Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe* adlı eserini şematik hale getiren⁹² eş-Şumnuvî kıraat alanında mütehassıs bir âlim⁹³ olup uzun müddet Vardar Yenicesi'nde⁹⁴ kıraat dersleri vermiştir.⁹⁵

Tecvid konularını muhtasar bir şekilde ele aldığı Osmanlıca manzûm *Tecvîd*⁹⁶ ve Kur'an'daki secâvendlere dair *Tertîb-ü Secâvend-i Hurûf* ile fıkha dair *Şurûtu's-Salât* adlı risâleleri vardır.⁹⁷ 1200/1785 tarihinden sonra Hicaz'da vefat etmiştir.⁹⁸

1.7. Ahmed er-Rüşdî'nin İbnü'l-Cezerî'ye Ulaşan İcâzet Silsilesi

Bu başlıkta Ahmed er-Rüşdî'nin İbnü'l-Cezerî'ye ulaşan icâzet silsilesi icâzetnâmeler yardımıyla tespit edilerek tablo haline getirilmiştir.

Tabloda içerisinde her bir kutucukta yer alan isim kendisinin üstündeki kutucukta yer alan kimsenin/kimselerin öğrencisi, kendisinin altında bulunan kutucuktaki kişinin/kişilerin ise hocasıdır. Yan yana bulunan kutucuklardaki isimlerin birbiriyle (icâzet yönü itibariyle) hocalık öğrencilik bağı yoktur. Örneğin Ahmed er-Rüşdî bir üst kutucukta yer alan Hacızâde Muhammed Efendi'nin öğrencisi iken; bir alt kutucukta yer alan Turşucuzâde Ahmed Hıfzî Efendi ile Kirmastîzâde Ahmed Efendi'nin hocasıdır. Yan yana kutucuklarda bulunan

Cezerî ve Tayyibesi, s. 77; Öcal, "Türkiye'de Kur'an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği", s. 127; Akyüz, *Osmanlı Kırâat Âlimleri*, s. 244.

⁹⁰ Eğinli Eşrefzâde Muhammed Hulûsî, *Esâmî-i Kurrâ-i Kirâm-ı Mûbîn Defteri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, nr. 6545, vr. 37a; Akyüz, *Osmanlı Kırâat Âlimleri*, s. 244.

⁹¹ Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân fî Vucûhi'l-Kur'ân*, Hanifiyye Kitabevi, İstanbul, ty., s. 268 (ferâğ kaydı); Murat Sülün ve Muhammed Abay, "Kırâat Bibliyografyası" *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-IV*, Esrar Neşriyat, İstanbul 2001, s. 529.

⁹² Abdurrahman Hilmi'nin Ahmed er-Rüşdî'nin öğrencisi olduğunu şematik hale getirdiği *Mürşidü't-Talebe*'nin bazı yerlerinde vecihlerin sonuna düştüğü, "قرأت عن أستاذي أحمد رشدي أفندي/Hocam Ahmed Rüşdî Efendi'den (böyle) okudum" ve "سمعت عن أستاذي أحمد رشدي أفندي/Hocam Ahmed Rüşdî Efendi'den (böyle) duydum" şeklindeki notlardan anlamaktayız. Bkz. Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân fî Vucûhi'l-Kur'ân*, ss. 189-192.

⁹³ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. II, s. 28; Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî*, s. 48; Akyüz, *Osmanlı Kırâat Âlimleri*, s. 104.

⁹⁴ Şehir hakkında bilgi için bkz. Machiel Kiel, "Yenice-i Vardar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 445-448.

⁹⁵ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. II, s. 28; Akyüz, *Osmanlı Kırâat Âlimleri*, s. 104.

⁹⁶ Eser hakkında bilgi için bkz. Abdullah Emin Çimen, "Osmanlı Dönemi Tecvid Çalışmaları", *Diyanet İşleri Başkanlığı Tecvid Çalıştayı*, Kastamonu, 04-09 Kasım 2015, ss. 15-16.

⁹⁷ Bu eserler 1265/1849 yılında İstanbul'da basılmıştır. Bkz. Abdurrahman Hilmi eş-Şumnuvî, *Manzum Tecvîd: Zafer*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1265/1849, ss. 1-13.

⁹⁸ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. II, s. 28; Akdemir *Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî*, s. 48; Akyüz, *Osmanlı Kırâat Âlimleri*, ss. 104-105.

Turşucuzâde Ahmed Hıfzî Efendi ile Kirmastîzâde Ahmed Efendi'nin birbiriyle (icâzetnâme itibariyle) hoca-talebe bağı yoktur. Tablo ile ilgili diğer bir husus da Dülgerzâde İmamı Mahmûd Efendi hem Hocapaşa İmamı Hasan Efendi'nin talebeleri eş-Şeyh İsmail ve Hasan Efendî Trabzonî'den hem de doğrudan Hocapaşa İmamı Hasan Efendi'den ders almıştır.

İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)			
el-Kalkîlî (ö. 902/1496)	Rıdvân el-'Ukbî (ö. 852/1448)	en-Nüveyrî (ö. 857/1453)	Fahrüddîn ed-Darîr (ö. 864/1459)
Zekerıyyâ el-Ensârî (ö. 926/1520)			
Nâsirüddîn et-Tablâvî (ö. 966/1558)			
Şehhâzetü'l-Yemenî (ö. 987/1579)		Ahmed el-Mesyerî (ö. 1006/1598)	
Seyfüddîn el-Fedâlıf (ö. 1020/1611)	Abdurrahmân el-Yemenî (ö. 1050/1640)		Ali A'rac Efendi (ö. ?)
Sultan el-Mezzâhî (ö. 1075/1664)	Muhammed el- Bakarî (ö. 1111/1699)	Ali eş-Şebrâmellisî (ö. 1087/1676)	Süleymaniye İmamı Hüseyn Efendi (ö. 1064/1654)
			Evliyâ Muhammed Efendi (ö. 1045/1636)
			Şaban Efendi (ö. 1097/1686)
Ali el-Mansûrî (ö. 1134/1721)		Süleymaniye Hatibi Şükür Efendi (ö. 1099/1688)	Muhammed Efendi (ö. 1083/1672)
Hocapaşa İmamı Hasan Efendi (ö. 1136/1724)			
↓		eş-Şeyh İsmail (ö. 1143/1731)	Hasan Efendî Trabzonî (ö. 1143/1731)
Dülgerzâde İmamı Mahmûd Efendi (ö. 1166/1753)			
Hacızâde Muhammed Efendi (ö. 1214/1800)			
Ahmed er-Rüşdî (ö. 1217/1802)			
Turşucuzâde Ahmed Hıfzî Efendi (ö. 1265/1849)		Kirmastîzâde Ahmed Efendi (ö. 1240/1824)	

1.8. Vazifeleri

Ahmed er-Rüşdî'nin îfâ ettiği vazifelerin en önemlisi şüphesiz ki Fatih Camii'ndeki müderrisliğidir. Bunun yanında başka görevlerde de bulunduğunu kendisine ait yazmaların temellük, vakıf ve ferâğ kayıtlarında verdiği bilgilerden öğrenmekteyiz. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Ahmed er-Rüşdî şu vazifeleri deruhte etmiştir.

1.8.1. Şeyhülkurrâlık

Ahmed er-Rüşdî 1209/1795 da kaleme aldığı *Mürşidü't-Talebe*'nin mukaddimesinde eğitim serüveninin ardından nerede ve ne zaman göreve başladığına dair verdiği bilgiye göre; 10 Muharrem 1185/1771 Cuma günü Fatih Camii'nin yeniden ibadete açılışıyla⁹⁹ birlikte kendisi de aynı Camide kıraat dersleri vermeye başlamış ve uzun süre bu görevine devam etmiştir.¹⁰⁰ Kanaatimizce birçok Osmanlı âlimi gibi Ahmed er-Rüşdî de 1217/1802'de vefatına kadar buradaki eğitim-öğretim faaliyetini sürdürmüştür. Ayrıca Ahmed er-Rüşdî Fatih Camii'ndeki bu görevi yanında Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi'nde¹⁰¹ de 1207/1792'den vefatına kadar kıraat dersleri vermiştir.¹⁰²

Görevi esnasında şeyhülkurrâlık¹⁰³ unvanını ne zaman aldığına gelince kütüphanelerdeki kitap kayıtlarından elde ettiğimiz malumata göre 1187/1773'de Ali el-Kârî'nin *Mukaddime* şerhini istinsah eden Ahmed er-Rüşdî temellük kaydında¹⁰⁴ kendisinden şeyhülkurrâ olarak bahsetmektedir. Dolayısıyla eserin temellük tarihi

⁹⁹ 1179/1766 depremine dayanamayan Fatih Camii yeniden inşa edilerek Ahmed er-Rüşdî'nin de tanıklığına göre 10 Muharrem (aşure) Cuma günü 1185 (15 Nisan 1771)'de ibadete açılmıştır. Bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 1b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a; Erdoğan, "Son İncelemelere Göre Fatih Camii'nin Yeniden İnşası Meselesi", S. 5, s. 162; Eyice, "Fatih Camii ve Külliyesi", s. 225; Unan, *Kuruluşundan Günümüze Fâtih Külliyesi*, s. 54-60.

¹⁰⁰ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 1b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a.

¹⁰¹ Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi İstanbul Saraçhanebaşı Mimar Ayas mahallesinde bulunmaktadır. Bugün Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi olarak kullanılmaktadır. Amcazâde Hüseyin Paşa'nın sadâreti zamanında 1697-1702 yılları arasında yapılmıştır. İçerisinde dershane-mescid, kütüphane, sıbyan mektebi ve on altı medrese hücreci bulunmaktadır. 1112/1700 tarihli vakfiyesinden anlaşıldığına göre külliye daha çok kıraat ve tecvid öğretimi yapmak amacıyla kurulmuştur. Geniş bilgi için bkz. M. Münir Aktepe, "Amcazâde Hüseyin Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, ss. 8-9; Şennur (Aydın) Şentürk, "Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, ss. 9-10.

¹⁰² Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Maarif* (C. MF), 37/1810.

¹⁰³ **Şeyhülkurrâ**: Bu terim, kıraat ilmini öğreten ve bu ilimdeki uzmanlığı ile bölgesinde temayüz eden kıraat âlimleri için kullanılmaktadır. Buna göre şeyhülkurrâ tabiri bir şehirde veya bölgede birden çok kıraat âlimi için kullanılabilir. Bkz. Akakuş, "Reisülkurrâ", ss. 545-546.

¹⁰⁴ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, vr. 1a.

olan 1187/1773 den itibaren otuz yılı aşkın bir süre bu unvanı bulduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca *Sicill-i Osmânî*'de de Ahmed er-Rüşdî'nin şeyhülkurrâ olduğu kaydedilmektedir.¹⁰⁵

1.8.2. Ser Hâfız-ı Kütüblük

Ahmed er-Rüşdî bir taraftan Fatih Camii'nde kıraat dersleri verirken diğer taraftan söz konusu Cami'nin kible tarafına I. Mahmud tarafından yaptırılan kütüphanenin ser hâfız-ı kütüblük¹⁰⁶ görevini de yerine getirmiştir. Bu göreve ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte yukarıda da belirtildiği üzere 1187/1773 de Ali el-Kârî'nin *Mukaddime* şerhini istinsah eden Ahmed er-Rüşdî aynı tarihli temellük kaydında¹⁰⁷ kendisinden hem şeyhülkurrâ hem de Fatih Camii'nde bulunan Mahmud Han Kütüphanesi'nin ser hâfız-ı kütübü olarak bahsetmektedir. Anlaşılan o ki Ahmed er-Rüşdî 1187/1773 de bu görevi ifâ etmekteydi. Bu vazifeyi ne kadar sürdürdüğüne gelince 1207/1793 de istinsah ettiği eserlerin ketebe ve vakıf kayıtlarında hep kendisinden ser hâfız-ı kütüb/reîs-i hâfız-ı kütüb diye bahsetmektedir.¹⁰⁸ Aynı şekilde başında bulunduğu kütüphaneye kendisi tarafından vakfedilen kitaplardan birinin vakfiye kaydına o dönemki kütüphane memuru tarafından düşülen notta Ahmed er-Rüşdî'den "Reîs-i Hâfız-ı Kütüb Merhum Yusufzâde Güllü Hâfız Ahmed Efendi" diye bahsedilmektedir.¹⁰⁹ Bu da gösteriyor ki Ahmed er-Rüşdî vefat edene dek ser hâfız-ı kütüblük görevini deruhte etmiştir.

1.8.3. Vaizlik

Şüphesiz ki her Osmanlı âlimi aynı zamanda talebeleri ve halkı aydınlatan birer vaizdi. Bu umumi vazife yanında özel olarak belli cami ve mekânlarda vaizlik görevini yerine getiren âlimler de vardı. Ahmed er-Rüşdî de bu görevi ifâ eden Osmanlı âlimlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁰⁵ Sicilli Osmani ve Türkischer Biographischer Index'de: "Ahmed Efendî (Yusuf Efendizâde) şeyhülkurrâ olup 1217/1802-03'de vefat etti" bilgisi yer almaktadır. Bkz. Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, C. I, s. 190; Jutta, *Türkischer Biographischer Index*, s. 41.

¹⁰⁶ Hâfız-ı Kütüb: Osmanlı döneminde genellikle vakıf kütüphanelerinde kitapların muhafazası için görevlendirilen, kitapların isim ve içeriklerine vâkıf kimselere verilen unvandır. Bunlar da kendi içerisinde baş hâfız-ı kütüb/ser hâfız-ı kütüb/reîs-i hâfız-ı kütüb, birinci hâfız-ı kütüb, ikinci hâfız-ı kütüb, üçüncü hâfız-ı kütüb gibi kısımlara ayrılmaktadır. Geniş bilgi için bkz. İsmail E. Erünsal, "Hâfız-ı Kütüb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 94-98; Mine Bilgili, *Osmanlı Hâfız-ı Kütüpleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016, ss. 3-14.

¹⁰⁷ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, vr. 1a.

¹⁰⁸ Birgivi Mehmed Efendi, *Tefsîru Süreti'l-Bakara*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 230, vr. 1a; Siyâlkûtî, *Haşiye 'alâ Tefsîri'l-Beydâvî*, vr. 1a.

¹⁰⁹ Sîrevî, *Rûhu 'ş-Şurûh*, vr. 1a.

Ahmed er-Rüşdî çeşitli risâlelerden meydana gelen ve Fatih Camii'ndeki Mahmud Han Kütüphanesi'ne vakfettiği kitabın temellük kaydında kendisini “şeyhülkurrâ” ve “Vaiz-i Teberdâr Sarây-ı Atık-i Mâmure” olarak tavsif etmektedir.¹¹⁰ İstanbul'da inşa edilen ilk Osmanlı sarayı olma vasfını taşıyan Sarây-ı Atık, Fâtih Sultan Mehmed tarafından 1455 tarihinde yaptırılmıştır. Bugün Beyazıt Camii ile Süleymaniye Camii arazilerini de içine alan, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü ile üniversitenin bazı bölümlerinin üzerinde bulunduğu alana yapılan saray 19. yüzyılın ilk yarısına kadar varlığını sürdürmüştür.¹¹¹ Ahmed er-Rüşdî söz konusu saraydaki teberdârlara¹¹² vaaz ve irşâd hizmetinde bulunmuştur.¹¹³ Ahmed er-Rüşdî'nin vaizlik yaptığı yerlerden biri de İstanbul'daki Sultan Selim Camii'dir.¹¹⁴ Ahmed er-Rüşdî, Pazar günleri öğle namazından sonra yerine getirdiği buradaki hatiplik görevine 1210/1795 tarihinde başlamıştır. Bu görevinden ötürü Ahmed er-Rüşdî'ye günlük sekiz akçe ödeniyordu.¹¹⁵

1.9. Eserleri

Ahmed er-Rüşdî'nin telif eser olarak kendisine nispeti kesin olan ve tezimizin de konusunu teşkil eden *Mürşidü't-Talebe*'dir. Bunun yanı sıra kendisine nispet edilen eserler olduğu gibi tahrîr ve istinsah ettiği pek çok eser de vardır. Müellifin yoğunlaştığı alanlar hakkında bilgi vermesi açısından bu eserlerden kısaca bahsetmek uygun olacaktır. Müellifin eserlerini; telif ettiği eserler, istinsah ve tahrîr ettiği eserler olmak üzere iki başlık halinde ele alacağız.

¹¹⁰ Ebu'l-Bekâ Ali b. Osman b. el-Kâsîh, *Kurratü'l-'Ayn*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 59, vr. 1a.

¹¹¹ Banu Bilgicioğlu, “Sarây-ı Atık-i Âmire”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 122-125.

¹¹² Teberdârân: Baltacılar anlamına gelen teberdârân sefere giderken bataklıkları kurutmak, yol açmak, çadır kurmak ve yük kaldırıp indirmek gibi işler ile bazı saray hizmetlerini yerine getirmekle görevli kişilerdi. İstanbul'un fethinden sonra daha teşkilatlı bir hale gelen söz konusu zümre, Fâtih zamanında Eski ve Yeni Saray'da (Topkapı Sarayı) yaptıkları işlere göre iki gruba ayrılmıştır. Bunlardan birinci grup, “Teberdârân-ı Sarây-ı Atık” denilen Eski Saray baltacıları olup Topkapı Sarayı'ndaki harem ile Eski Saray mensuplarının, şehzadelerin ve saray dışındaki sultanların hizmetlerini ve muhafızlıklarını yerine getirirlerdi. İkinci grup ise, “Teberdârân-ı hâssa” denilen zülüflü baltacılarıdır. Bunlar Topkapı Sarayı'nda otururlar, Enderun ve haremde hizmet görürlerdi. Geniş bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, “Baltacılar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 34-35.

¹¹³ İbnü'l-Kâsîh, *Kurratü'l-'Ayn*, vr. 1a.

¹¹⁴ Fatih ilçesinin Yavuzselim semtinde bulunan camii, Kanûnî Sultan Süleyman tarafından babası Yavuz Sultan Selim (ö. 926/1520) adına yaptırılmıştır. Geniş bilgi için bkz. İ. Aydın Yüksel, “Sultan Selim Camii ve Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 513-516.

¹¹⁵ Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Ali Emiri Selim III (AE. SSLM. III)*, 40/2321.

1.9.1. Telif Ettiği Eserler

1.9.1.1. Mürşidü't-Talebe (Mensûr)

Tezimizin konusunu teşkil eden bu eser hakkında detaylı bilgi ilgili bölümde verilecektir.

1.9.1.2. Vakf-ı Hamza ve Hişâm

Tam adı *el-Vakfu li Hamza ve Hişâm 'ale'l-Hemze min Tarîki't-Şâtıbiyye* olan eser Ahmed er-Rüşdî'ye nispet edilmektedir. Özellikle Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde¹¹⁶ bulunan nüshanın serlevha bölümüne müstensih tarafından düşülen “Hâzihî risâletün fi'l-Vakfi li Hamza ve Hişâm 'ale'l-Hemze min Tarîki't-Şâtıbiyye li'ş-Şeyh 'Allâme Ahmed er-Rüşdî” ifadesi bizi bu eseri araştırmaya sevk etmiştir. Sözü edilen nüshanın dışında değişik kütüphanelerden elde ettiğimiz üç farklı nüshasının hiçbirinin ne mukaddime ne de hatimesinde müellifine dair bir bilgiye ulaşamadık. Eserin Şâtıbiyye tariki esas alınarak yazılması ve içerdiği konuların *Mürşidü't-Talebe*'nin konularıyla benzerlik göstermesi Ahmed er-Rüşdî tarafında kaleme alındığını îmâ etse de bu kesin değildir.

Risâlede kıraat ilminin en zor konularından biri olan “Hamza ve Hişâm'a göre hemze üzerinde vakf” konusu yaklaşık seksen mesele olarak ele alınmıştır. Hemze harfinin kelime içerisinde bulunduğu konum ve duruma göre benzer kelimeler ilk geçen örnekte belirtilmek suretiyle kaç vecih ve neler olduğu açıklanmıştır. Okuyucuya kolaylık olsun diye tafsîlî kaynaklara girilmemiş, Şâtıbiyye tarikince okunan vecihler gösterilmiş, zayıf ve şaz vecihler dikkate alınmamıştır. Geniş malumat isteyenler ise tafsîlî kaynaklara yönlendirilmiştir.¹¹⁷

1.9.2. Tahrîr Ettiği Eserler

Kütüphanelerde yaptığımız araştırmalar sonucunda Ahmed er-Rüşdî'nin tahrîr ve istinsah ettiği irili ufaklı yaklaşık otuz esere ulaştık. Büyük bir kısmı kıraatle ilgili olmakla birlikte tecvid, dilbilgisi ve hadis gibi diğer alanlara ait olanlar da vardır. Ahmed er-Rüşdî bunlardan bir kısmını sadece istinsah ederken, diğer bir kısmına ise haşiye ve ta'likât tarzı önemli ilaveler yapmıştır.

¹¹⁶ Ahmed er-Rüşdî, *el-Vakfu li Hamza ve Hişâm 'ale'l-Hemze min Tarîki't-Şâtıbiyye*, Konya Bölge Yazma Eserler kütüphanesi, nr. 7008, vr. 97a-102a.

¹¹⁷ Ahmed er-Rüşdî, *el-Vakfu li Hamza ve Hişâm*, vr. 102a.

Ahmed er-Rüşdî söz konusu eserleri ser hâfız-ı kütüb olarak görev yaptığı Fatih Kütüphanesi'ne vakfetmesinden ve birçoğunda temellük kaydının bulunmasından hareketle bunları kendisi için istinsah ettiği söylenebilir. Eserlerde kullandığı yazı çeşidi nesih olup oldukça okunaklı ve güzeldir. Müstensihlik tarafının olup olmadığını bunlardan hareketle tespit edebilmek oldukça zordur. Bununla birlikte kendisi için de olsa değişik ilim dallarına dair pek çok eseri istinsah edip daha sonra da kütüphaneye vakfetmiş olmakla söz konusu alanlardaki bilginin sonraki süreçlere aktarılmasına vesile olduğunu ifade edebiliriz.

Ahmed er-Rüşdî'nin kütüphaneye vakfetmiş olduğu söz konusu eserlerden tespit edilebilenler kıraat, tecvid, dilbilgisi, tefsir ve diğer alanlar ile ilgili tahrîr ve istinsah ettiği eserler şeklinde başlıklara ayrılarak tasnif edilecektir.

1.9.2.1. Kıraat ile İlgili Tahrîr Ettiği Eserler

1. Zübdetü'l-İrfân: Paluvî tarafından kaleme alınan, Türkiye'de kıraat eğitiminin aşere/el-'aşru's-suğrâ bölümünde ders kitabı olarak takip edilen ve yazıldığı dönemden itibaren revaçta olan bir eserdir.¹¹⁸ Ahmed er-Rüşdî özellikle Mısır/Şâtıbiyye tariki mensuplarının istifade edeceği birçok ta'lik ve haşiye ilave ederek eseri tahrîr ve istinsah etmiştir.¹¹⁹

2. Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât: Mısır tarikinin kurucusu Ali el-Mansûrî'nin (ö. 1134/1721) *Tayyibe* tahrîrâtına dair yazdığı bu eser tahrîrâtın ruhsat yönünü¹²⁰ temsil ederek sonraki dönemleri etkilemiş ve kaynak vazifesi görmüştür.¹²¹

Ahmed er-Rüşdî 1182/1768 de bu eseri istinsah etmiş ve kenarlarına kıraat vecihleriyle alakalı önemli ilaveler yapmıştır.¹²²

¹¹⁸ Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî*, ss. 34-58; Mustafa Atilla Akdemir, "Harput Ulemasından Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eseri" *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, Elazığ 2015, ss. 437-450; Abdulhamid Pehlivan, "Hamid b. Abdul Fettah el-Paluvî'nin Hayatı, Zübdetü'l-İrfân Adlı Eseri ve Kıraat İlmindeki Yeri", *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, Elazığ 2015, s. 78.

¹¹⁹ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 4547. (Ahmed er-Rüşdî'nin haşiye ve ta'likatlarının bulunduğu varaklar: 12a, 13b, 18b, 28b, 29a, 29b, 32b, 34b, 39b, 40b, 41a, 43b, 44a, 45b, 46a, 48b, 59b, 60b, 61a, 61b, 63a, 67a, 69b, 76b, 77b, 78a, 82b, 83b, 84b.)

¹²⁰ Tahrîrât ve ekolleri hakkında bilgi için çalışmanın "en-Neşr merkezli çalışmalar" başlığına bakınız.

¹²¹ Mehmet Emin Maşalı, "Kur'ân Kıraatinde ve Kitabesinde Türkiye'nin Durumu", *Tecvid Çalıştayı*, Kastamonu, 04-09 Kasım 2015, ss. 1-24.

¹²² Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât* (Fatih nüshası), vr. 1b-63b.

3. el-İtilâf fî Vucûhi'l-İhtilâf: İstanbul tariki İtilâf mesleğinin temsilcisi Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi tarafından telif edilen eser tahrîrâtın önde gelen kaynaklarından biridir. Yusuf Efendizâde eseri *Tayyibe* tahrîrâtının azimet¹²³ yönünü tercih ederek kaleme almıştır.¹²⁴

4. Şerhu Akîleti Etrâbi'l-Kasâid: *Akîletü Etrâbi'l-Kasâid* Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtîbî tarafından, Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî'nin *el-Mukni'* adıyla Kur'an-ı Kerîm'in imlâsına dair yazdığı eserin bazı ilavelerle nazmedilmiş şeklidir. Eser üzerine birçok şerh yazılmıştır.¹²⁵ Bunlardan bir tanesi de Ali el-Kârî tarafından kaleme alınan *el-Hibâtü's-Seniyyeti'l-'Aliyye 'alâ Ebyâti's-Şâtıbiyyeti'r-Râiyye* adlı eserdir.¹²⁶ Ahmed er-Rüşdî söz konusu eseri istinsah edip kenarlarına bazı notlar ilave etmiştir.

5. Şerhu'd-Dürrati'l-Mudıyye: *Şerhu'd-Dürrati'l-Mudıyye*, İbnü'l-Cezerî tarafından Şâtîbî'nin *Hırzû'l-Emânî*'sindeki yedi kıraati on kıraate tamamlamak üzere aynı vezinle kaleme aldığı 240 beyitten müteşekkil *ed-Dürratü'l-Ma'niyyetü'l-Mudıyye fî Kırâati'l-Eimmeti's-Selâseti'l-Merdiyye li-Tetmîmi'l-Kırâati'l-'Aşr*¹²⁷ adlı manzûm eserin şerhidir.¹²⁸

6. Risâletü Âl'âne: Ahmed er-Rüşdî'nin istinsah ve tahrîr ettiği bir önceki *Şerhu'd-Dürrati'l-Mudıyye* adlı eser ile aynı mecmua içerisinde **الآن** kelimesinin özellikle Verş'in (ö. 197/812) Ezrak (ö. 240/854) tarikine göre durumunu açıklayan bu risâleyi ilave etmiştir.¹²⁹ Söz konusu risâlenin kim tarafından telif edildiği belli

¹²³ Tahrîrât ve ekolleri hakkında bilgi için çalışmanın “en-Neşr merkezli çalışmalar” başlığına bakınız.

¹²⁴ Yusuf Efendizâde, *el-İtilâf fî Vucûhi'l-İhtilâf*, vr. 1b-72b.

¹²⁵ Eser ve şerhleri hakkında geniş bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, “el-Mukni'”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, ss. 138-139.

¹²⁶ Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *el-Hibâtü's-Seniyyeti'l-'Aliyye 'alâ Ebyâti's-Şâtıbiyyeti'r-Râiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 45, vr. 1b-94a.

¹²⁷ *ed-Dürratü'l-Mudıyye* hakkında geniş bilgi için bkz. Kübra Türkmen, *İbnü'l-Cezerî ve "ed-Dürratü'l-Mudıyye" Adlı Eseri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, ss. 23-107.

¹²⁸ Bu şerhin kim tarafından yazıldığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Bazıları İbnü'n-Nâzım (ö. 835/1432) olduğunu söylerken çoğunluk en-Nüveyrî (ö. 857/1453) olduğunu söylemişlerdir. Fatih Kütüphanesi'nin eski kataloğunda İbnü'n-Nâzım olarak kaydedildiği için bizde bunu değiştirmedik. Bkz. İbnü'n-Nâzım, *Şerhu'd-Dürrati'l-Mudıyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 43, vr. 1b-131a. Burada İbnü'n-Nâzım'dan kasıt İbnü'l-Cezerî'nin oğludur. İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'i *Tayyibe* adıyla nazmettiği için kendisine “en-Nâzım” adı verilmiştir. Bu sebepten dolayı da İbnü'l-Cezerî'nin oğlu Ebû Bekir'e de “İbnü'n-Nâzım” denilmiştir. Bkz. Murat Akkuş ve Abdussemel Fityan, “Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî'nin “Urcûze fî Vakfi Hamza” Adlı Risâlesi ve Tahlili”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, C. V, S. 1, 2021, s. 323.

¹²⁹ Bu risâlenin kim tarafından telif edildiği belli değildir. Ancak *Mürşidü't-Talebe*'de **الآن** kelimesi ile ilgili verilen bilgi ile bu risâlenin içeriğinin hemen hemen aynı olması söz konusu risâleyi de Ahmed er-Rüşdî'nin derlediği intibamı uyandırmaktadır. Bkz. İbnü'n-Nâzım, *Şerhu'd-Dürrati'l-*

değildir. Ancak *Mürşidü't-Talebe*'de لآل kelimesi ile ilgili verilen bilgi ile bu risâlenin içeriğinin hemen hemen aynı olması söz konusu risâleyi de Ahmed er-Rüşdî'nin derlediği intibainı uyandırmaktadır.¹³⁰

7. Hâşiyeye 'ale'l-Beydavî fî Beyâni'l-Kırâe: Kâdî Beyzâvî'nin tefsirinde kıraatlere dair yaptığı açıklamalar üzerine Ali el-Kârî tarafından yapılan bir değerlendirmedir.¹³¹ Ahmed er-Rüşdî 156 varaktan oluşan risâlenin 104. varağına kadarını istinsah edip bazı notlar ilave etmiş, buradan itibaren sonuna kadar ise İbrahim b. Osman adında bir müstensih tarafından 1218/1803 yılında tamamlanmıştır. Kanaatimizce Ahmed er-Rüşdî'nin 1217/1802'de vefatı üzerine eksik kalan kısım adı geçen müstensihçe tamamlanmıştır.¹³²

8. Kurratü'l-'Ayn: Ebu'l-Bekâ Ali b. Osman b. el-Kâsîh'ın (ö. 801/ 1399) kıraat-i seb'a'da feth, imâle ve beyne'l-lafzayn/beyne beyne ile okunan yerleri sûre tertibine göre açıkladığı eserdir.¹³³ Bu eserle aynı mecmua içerisinde üç farklı risâle daha vardır. Birincisi, kıraatte en zor konulardan birini oluşturan, Hamza ve Hişâm'a göre vakf esnasında hemze harfî üzerinde ortaya çıkan okuyuş şekillerinden Tayyibe tarikine göre bahseden *Tühfetü'l-Enâm fî'l-Vakfî 'ale'l-Hemzi li Hamza ve Hişâm*,¹³⁴ ikincisi bir önceki eserin seb'a tarikine göre yazılmış muhtasarı,¹³⁵ üçüncüsü ise Ebû Amr ed-Dânî'nin âyetlerin sayısı, tahmîs, ta'şîr, cüz gibi konuları ihtiva eden *el-Beyân fî 'Addi Âyi'l-Kur'ân*¹³⁶ adlı eserdir. Ahmed er-Rüşdî söz konusu risalelerin kenarlarına birtakım açıklamalar ilave etmiştir.

Mudyye, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 43, vr. 131b-143b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 101b-105b.

¹³⁰ Bkz. İbnü'n-Nâzım, *Şerhu'd-Dürrati'l-Mudyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 43, vr. 131b-143b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 101b-105b.

¹³¹ Ebu'l-Hasen Nûreddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Hâşiyetü 'ale'l-Beydavî fî Beyâni'l-Kırâeti*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 41, vr. 1b-156a.

¹³² Ali el-Kârî, *Hâşiyetü 'ale'l-Beydavî fî Beyâni'l-Kırâeti*, vr. 156a.

¹³³ İbnü'l-Kâsîh, *Kurretü'l-'Ayn fî'l-Feth ve'l-İmâle ve Beyne'l-Lafzayn*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 59, vr. 1b-41a.

¹³⁴ *Tühfetü'l-Enâm fî'l-Vakfî 'Ale'l-Hemzi li Hamza ve Hişâm*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 59, vr. 45b-93b. Eserin müellifi hakkında ihtilaf edilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Zeyneddin Abdurrahman el-Kabîbâtî, *Kitâbü Tühfeti'l-Enâm fî'l-Vakfî 'Ale'l-Hemzi li Hamza ve Hişâm*, thk. Musa b. Mustafa el-'Abîdân, en-Nâdî'l-Edebî, Tebük 1430/2009, s. 18-21; Mustafa Can, *Bursa İnebey Kütüphanesinde Bulunan Kırâat ve Tecvid İlmîne Dair Yazma Eserler*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2018, ss. 46-47.

¹³⁵ *Bâbu Vakf-ı Hamza ve Hişâm*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 59, vr. 98b-114b.

¹³⁶ Ebû Amr ed-Dânî, *el-Beyân fî 'Addi Âyi'l-Kur'ân*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 59, vr. 98b-114b. Eser ve müellifi hakkında geniş bilgi için bkz. Abdurrahman Çetin, "Dânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 459-461.

9. Risâle fî Beyâni Hatmi'l-Kur'âni'l-'Azîm: Ali el-Mansûrî'nin, Şâtıbiyye tarikine göre kıraat-i aşere imamlarınca Kur'an hatmi esnasınca uygulanan tekbir vecihlerini içeren risâlesidir.¹³⁷

10. Reddû'l-Kırâati bi'ş-Şevâz: Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi'nin kendi döneminde (yaklaşık on ikinci asrın yarısı) İstanbul ve çevresinde cami, mescit ve kıraat törenlerinde şaz kıraatlerin okunması ve yayılması üzerine bu harekete bir reddiye olarak kaleme aldığı risâledir.¹³⁸

11. Risâle Mesâil-i Mûte'addide: Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi'nin kaleme aldığı bu risâle, Kur'an vecihleriyle alakalı Köprülüzâde Abdullah Paşa tarafından kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplardan müteşekkildir.¹³⁹

12. Risâle fî Beyân-i Merâtibi'l-Med: Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi'nin medd-i munfasıl ve medd-i muttasıl konusunda on imam ve ravilerinin farklı okuyuşlarını konu edinen risâlesidir.¹⁴⁰

13. Tühfetü't-Talebe fî Meddât-i Tarîki't-Tayyibe: Mustafa b. Hasan el-İslambûlî'nin (ö. 1151/1739) Tayyibe tarikine göre medd-i munfasıl ve medd-i muttasılın med mertebelerini açıkladığı eseridir.¹⁴¹

14. Risâle Harfî Kellâ ve Belâ ve Ne'am: Mekkî b. Ebî Talib'in eserinden istifade ile kaleme alınan Kur'an-ı Kerim'deki kellâ, belâ ve ne'am kelimeleri üzerinde vakf ve sonrasında ibtida konusunu işleyen kısa bir risâledir.¹⁴²

¹³⁷ Ali b. Süleyman el-Mansûrî, *Risâle fî Beyâni Hatmi'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 68, vr. 1b-9b.

¹³⁸ Yusuf Efendizâde, *Reddû'l-Kırâati bi'ş-Şevâz*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 68, vr. 10b-21b.

¹³⁹ Yusuf Efendizâde, *Risâle Mesâil-i Mûte'addide*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 68, vr. 28b-38b; Eser ve nüshaları hakkında geniş bilgi için bkz. Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, ss. 197-198.

¹⁴⁰ Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Beyân-i Merâtibi'l-Med*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 68, vr. 22b-27b.

¹⁴¹ Mustafa b. Hasan el-İslambûlî, *Tühfetü't-Talebe fî Meddât-i Tarîki't-Tayyibe*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 68, vr. 39b-47a. Bu risâle bazı eserlerde Yusuf Efendizâde'nin adına kaydedilse de (bkz. İsmail b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 1920), *Hediyyetü'l-'Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, ty., C. I, 482; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 471; Yüksel, *Cezerî ve Tayyibesi*, s. 106) müellifin mukaddime bölümünde "... tafsilâtı Mürşidüt-Talebe ilâ Fehmi Turuki't-Tayyibe adlı kitabımızda..." ve yine Hafis'in dört elifle sekt konusuyla alakalı olarak "bu konudaki görüşümüzü Mürşidüt-Talebe adlı kitabımızda dile getirdik" ifadelerinden açıkça anlaşıldığına göre eser Mustafa b. Hasan el-İslambûlî'ye aittir. Çünkü Mürşidüt-Talebe ilâ Fehmi Turuki't-Tayyibe adlı eserin Mustafa b. Hasan el-İslambûlî'ye ait olduğunda şüphe yoktur. Müellif ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, ss. 176-177; Yusuf Coşar, *Mustafa b. Hasan el-İslambûlî ve Mürşidü't-Talebe ilâ Ma'rifet-i Turuki't-Tayyibe Adlı Eseri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021, ss. 18-24.

1.9.2.2. Tecvid ile İlgili Tahrîr Ettiği Eserler

1. Şerhu Mukaddimeti'l-Cezeriyye: Asıl adı *el-Minehu'l-Fikriyye bi-Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* olan eser Ali el-Kârî tarafından İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime* adlı eserine yazılan şerhtir.¹⁴³ Ahmed er-Rüşdî istinsah ettiği söz konusu eserin kenarlarına bir hayli not ilave etmiştir.¹⁴⁴

2. Şerhu'd-Dürri'l-Yetîm: İmam Birgivî'nin¹⁴⁵ (ö. 981/1573) tecvid konularını muhtasar bir şekilde ele aldığı *ed-Dürri'l-Yetîm*¹⁴⁶ adlı risâlesine Ahmed Fâiz er-Rûmî'nin¹⁴⁷ (ö. 1041/1631) yazdığı şerhtir.¹⁴⁸ Ahmed er-Rüşdî söz konusu eseri istinsah edip kenarlarına bir hayli not eklemiştir. Mecmuada şerhin peşinden *ed-Dürri'l-Yetîm*'in metni,¹⁴⁹ ardından da Ca'berî'nin *el-Vâdiha fî Tecvîdi'l-Fâtiha*¹⁵⁰ adlı eserinin Müftü Lütfullah diye şöhret bulan Ahmed b. Ali el-İhsâî tarafından kaleme alınan *Şerhu'l-Vâdiha fî Tecvîdi'l-Fâtiha* isimli şerhi yer almaktadır.¹⁵¹

¹⁴² Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *Risâle Harfî Kellâ ve Belâ ve Ne'am*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 68, vr. 54a-54b. Eser ve müellif hakkında geniş bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, "Mekkî b. Ebî Talib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, ss. 575-57; Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *el-Vakfu 'alâ Kellâ ve Belâ ve Ne'am fi'l-Kur'an*'i, thk. Hüseyin Nessâr, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire 1423/2003, ss. 7-91; Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *Şerhu kellâ ve Belâ ve Ne'am ve'l-Vakf 'alâ Külli Vâhidetin Minhünne fî Kitâbillâhi 'Azze ve Celle*, thk. Ahmed Hasan Ferhât, Dâru 'Ammar, Amman 2003.

¹⁴³ Eser ve şerhleri hakkında geniş bilgi için bkz. Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", ss. 551-557.

¹⁴⁴ Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *el-Minehu'l-Fikriyye bi-Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 55, vr. 1b-68a.

¹⁴⁵ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, ss. 253-256; Emrullah Yüksel, "Mehmet Birgivî", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, Sevinç Matbaası, Ankara 1977, S. 2, ss 175-185; Emrullah Yüksel, "Birgivî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 191-194.

¹⁴⁶ *ed-Dürri'l-Yetîm* ve müellifi hakkında geniş bilgi için bkz. Cuma Öztürk, *İmam Birgivî'nin ed-Dürri'l-Yetîm Adlı Risâlesi (İnceleme ve Tahkik)*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, ss. 4-164; İsmail Demiral, *Birgivî'nin ed-Dürri'l-Yetîm Adlı Eseri Işığında Eskicizâde'nin Terceme-i Dürr-i Yetîm'i ile A. Celaeddin Karakılıç'ın Tecvid İlmi Eserinin Karşılaştırılması*, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gümüşhane 2019, ss. 4-76.

¹⁴⁷ Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn*, C. I, s. 737; Murat Sülün ve Muhammed Abay, "Kırâat Bibliyografyası" s. 481; Çimen, "Osmanlı Dönemi Tecvid Çalışmaları", s. 7.

¹⁴⁸ Ahmed Fâiz er-Rûmî, *Şerhu'd-Dürri'l-Yetîm*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 42, vr. 1b-28b.

¹⁴⁹ Birgivî Mehmed Efendi, *ed-Dürri'l-Yetîm*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 42, vr. 29a-31b.

¹⁵⁰ Eserin nüshaları, şerhleri ve değerlendirmesi için bkz. Yaşar Kurt, "Ca'berî ve el-Vâdiha fî Tecvîdi'l-Fâtiha Adlı Eseri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2012, Cilt 12, Sayı 2, ss. 153-194.

¹⁵¹ Ahmed b. Ali el-İhsâî, *Şerhu'l-Vâdiha fî Tecvîdi'l-Fâtiha*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 42, vr. 31b-40b.

3. Risâle Harfî'd-Dâdi's-Sahîha: Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi tarafından, telaffuzu en zor harflerden biri olan dâd harfinin mahreç ve sıfatlarına dair bilgiler içeren¹⁵² ve aynı konuda Saçaklızâde el-Mer'âşî'nin (ö. 1115/1737) yazdığı risâleye reddiye olarak kaleme alınan bir risâledir.¹⁵³

4. Risâle Harfî'd-Dâdi's-Sahîha: Mahmud Paşa hatibi Veliyüddîn b. Ali'nin,¹⁵⁴ dâd harfinin doğru okunuşuna, özellikle de istitâle sıfatına yönelik olarak yazdığı risâledir.¹⁵⁵

5. Ri'âyetü't-Tecvîd: Osman b. Abdillâh tarafından kaleme alınan, ihfâ, izhâr, idğâm, iklâb, hükmü'r-râ ve medler gibi tecvidin temel konularından bahseden küçük bir risâledir.¹⁵⁶

1.9.2.3. Dilbilgisi ile İlgili Tahrîr Ettiği Eserler

1. el-Fethu'r-Rabbânî fî Şerh-i Tasrîfi'z-Zencânî: İzzeddin Abdülvehhâb ez-Zencânî'nin (ö. 660/1262..?) sarf ilmine dair *et-Tasrîfü'l-İzzî*¹⁵⁷ adlı eserine Ali el-Kârî'nin yazdığı şerhtir.¹⁵⁸

2. Rûhu's-Şurûh: Sarf ilmine dair *el-Maksûd*¹⁵⁹ kitabına Îsâ es-Sîrevî¹⁶⁰ tarafından yapılan şerhtir.¹⁶¹

¹⁵² Yusuf Efendizâde, *Risâle Harfî'd-Dâdi's-Sahîha*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 68, vr. 48b-50b.

¹⁵³ Saçaklızâde ve eseri hakkında geniş bilgi için bkz. Remzi Ateşyürek, "Dâd Harfinin Okunuş Özelliği Muhammed Mer'âşî (Saçaklızâde)'nin Hayatı ve Eserleri", *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 20-21, Samsun 2005, ss. 237-252; Ömer Bayoğlu, *Osmanlı'da Dört Risâle Bağlamında Dâd Harfine Dair Tartışmalar*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, ss. 26-71.

¹⁵⁴ Akyüz, *Osmanlı Kırâat Âlimleri*, s. 104.

¹⁵⁵ Veliyüddîn b. Ali, *Risâle Harfî'd-Dâdi's-Sahîha*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 68, vr. 51b-53b.

¹⁵⁶ Osman b. Abdillâh, *Ri'âyetü't-Tecvîd*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 68, vr. 55a-55b.

¹⁵⁷ Eser ve müellifi hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Özel, "Zencânî, İzzeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 253-2254.

¹⁵⁸ Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *el-Fethu'r-Rabbânî fî Şerh-i Tasrîfi'z-Zencânî*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 4791, vr. 1b-26b. Eser tahkik edilmiştir. Bkz. Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Şerhü Tasrîfi'l-İzzî*, thk. Mahir Edîb Habbûş, Dâru'l-Lübâb, İstanbul 2016, ss. 1-142.

¹⁵⁹ Eser hakkında bilgi için bkz. Kenan Demirayak, "el-Maksûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 453.

¹⁶⁰ *el-Matlûb bi-Şerhi'l-Maksûd fi't-Tasrîf* adlı (müellifi meçhul) şerhin kenarında Îsâ es-Sîrevî'nin *Rûhu's-Şurûh*'u ve Birgivi Mehmed Efendi'nin *İm'ânü'l-Enzâr 'ale'l-Maksûd* adlı şerhiyle birlikte basılmıştır (İstanbul 1331). Bkz. Kenan Demirayak, "el-Maksûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 453.

¹⁶¹ Sîrevî, *Rûhu's-Şurûh*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 4807, vr. 1b-74a. Eser hakkında bilgi için bkz. Demirayak, "el-Maksûd", s. 453.

3. Şerhu'l-'Avâmili'l-Cedîd: Kuşadalı Ahmed (ö. 1116/1704'ten sonra) tarafından Birgivî'nin nahiv ilmine dair *el-'Avâmil*¹⁶² adlı kitabına yazılan şerhtir.¹⁶³

4. Haşiye 'alâ Adalı: Asıl adı *Netâ'icü'l-Efkâr*¹⁶⁴ olan eser Kuşadalı Şeyh Mustafa (ö. 1085/1674..?) tarafından Birgivî'nin nahve yönelik *İzhârü'l-Esrâr*'ına¹⁶⁵ yapılan haşiyedir.

1.9.2.4. Diğer Alanlar ile İlgili Tahrîr Ettiği Eserler

Yukarıda zikredilenler dışında vakfiye ve temellük kayıtlarından tespit edebildiğimiz kadarıyla Ahmed er-Rüşdî'nin özel mülkünde olan ve çoğunluğunu ser hâfız-ı kütüb olarak görev yaptığı Fatih Kütüphanesi'ne vakfettiği eserler de vardır. Ahmed er-Rüşdî söz konusu eserleri istinsah ederek haşiye bölümlerine bazı notlar ilave etmiştir. Bunlardan tespit edebildiklerimiz şunlardır.

1. Tefsîru Sûreti'l-Bakara: Ahmed er-Rüşdî'nin istinsah ettiği bu eser İmam Birgivî'nin Bakara sûresinin 98. âyetine kadar yazdığı tefsirdir.¹⁶⁶

2. Haşiye 'alâ Tefsîri'l-Beydâvî: Hindistanlı âlim Abdülhakîm es-Siyâlkûtî'nin¹⁶⁷ (ö. 1067/1657) Kâdî Beydâvî'nin (ö. 685/1286) *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl* adlı eserine yazdığı haşiyedir.¹⁶⁸

¹⁶² Eser hakkında geniş bilgi için bkz. İsmail Durmuş, "el-Avâmilü'l-Mie", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, ss. 106-107; Alaaddin Günay, *Kuşadalı Ahmed Efendi'nin Avâmil-i Cedîd Şerhi (Tahlil ve Tahkik)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014, ss. 7-37.

¹⁶³ Kuşadalı Ahmed, *Şerhu'l-'Avâmili'l-Cedîd*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 4940, vr. 1b-19b. Eser ve müellifi hakkında geniş bilgi için bkz. Alaaddin Günay, *Kuşadalı Ahmed Efendi'nin Avâmil-i Cedîd Şerhi (Tahlil ve Tahkik)*, ss. 38-278; Alaaddin Günay, "Kuşadalı Ahmed Efendi'nin Hayatı Ve Eserleri", *Universal Journal of Theology*, C. 4, S. 2, ss. 289-3001. *Şerhu'l-'Avâmili'l-Cedîd* ile aynı mecmua içerisinde bazı kelimelerin irabına yönelik bir risâle daha mevcuttur. Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 4940, vr. 20b-51a.

¹⁶⁴ Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 4846. Eser hakkında bkz. İsmail Durmuş, "Adalı, Şeyh Mustafa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 347.

¹⁶⁵ Eser hakkında bkz. Hüseyin Elmalı, "İzhârü'l-Esrâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 506-507.

¹⁶⁶ Birgivî Mehmed Efendi, *Tefsîru Sûreti'l-Bakara*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 230, vr. 1b-89b. Eserle ilgili geniş malumat için bakınız. Yaşar Düzenli, *İmam Birgivî ve Tefsirdeki Metodu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1987, ss. 2-187.

¹⁶⁷ Hayru'd-Dîn b. Muhammed ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, Daru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrut 2002, C. III, 283; Âdil Nüveyhid, *Mu'cemü'l-Müfessirîn*, Müessesetü Nüveyhid es-Sekafiyye, Beyrut 1988, C. I, s. 258; Bağdâdî, *Hediyyetü'l-'Arifîn*, C. I, s. 504; Ömer Rızâ Kehhâle (ö. 1987), *Mu'cemü'l-Müellifîn Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-'Arabîyye*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, ty., C. V, s. 95.

¹⁶⁸ Siyâlkûtî, *Haşiye 'alâ Tefsîri'l-Beydâvî*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 562, vr. 1b-327b.

3. Sahîhu'l-Buhârî: *Sahîhu'l-Buhârî*'nin “bâbu bed'il-vahy” bölümünden “bâbu's-salâti fi'l-minber” bölümüne kadar olan kısmını, özellikle Yusuf Efendizâde'nin Buhârî şerhi *Necâhu'l-Kârî li Sahîhi'l-Buhârî*'den¹⁶⁹ alıntılarla birtakım açıklama ve ta'likâtta bulunduğu nüshadır.¹⁷⁰

4. Şerhu's-Şifâ fi Hukûki'l-Mustafâ: Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) Peygamber sevgisine ve Hz. Peygamber'in Müslümanlar üzerindeki haklarına dair *eş-Şifâ*¹⁷¹ adlı eserine Ali el-Kârî tarafından yazılan şerhtir. Ahmed er-Rüşdî bu eserle birlikte yine *eş-Şifâ* üzerine Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî'nin (ö. 1069/1659) yazdığı *Nesîmü'r-Riyâz fi Şerhi Şifâ'i'l-Kâdî İyâz*¹⁷² adlı şerhi de istinsah etmiştir.¹⁷³

5. Şerhu't-Tarîkatî'l-Muhammediyye: Birgivî'nin Kur'an'a ve sünnete uygun bir dinî hayatın esaslarını ortaya koyduğu ve bid'atlara karşı uyarılarda bulunduğu *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye*¹⁷⁴ isimli eserinin ilk bölümlerine Receb b. Ahmed tarafından yazılan şerhidir.¹⁷⁵

6. Haşîye 'ale't-Tasdîkât: Ali b. Ömer el-Kâtibî'nin¹⁷⁶ (ö. 675/1277) Mantık ilmine dair *er-Risâletü's-Şemsiyye fi'l-Kavâ'idi'l-Mantıkiyye*¹⁷⁷ adlı eserine Kutbüddin er-Râzî'nin (ö. 766/1365) yazdığı *Tahrîrü'l-Kavâ'idi'l-Mantıkiyye fi*

¹⁶⁹ Eser hakkında bilgi için bkz. Akgül, “Amasyalı Muhaddis Yusuf-Zâde ve Buhari Şerhi”, ss. 45-47.

¹⁷⁰ Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî (ö. 256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 1101, vr. 1b-198b.

¹⁷¹ *Şifâ* ve müellifi hakkında geniş bilgi için bkz. Murat Gökalp, *Kadı İyâz ve Şifâ Adlı Eserinde Peygamber Tasavvuru*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005, ss. 5-250; Murat Gökalp, “Şifâ-i Şerif Literatürü”, *İstem*, Yıl, 7, Sayı, 14, 2009, ss. 353-370; M. Yaşar Kandemir, “eş-Şifâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 134-138.

¹⁷² Eser ve müellifi hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Şakir Ergin, “Hafâcî, Şehâbeddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 72-73.

¹⁷³ Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Şerhu's-Şifâ fi Hukûki'l-Mustafâ*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 828, vr. 1b-247b; nr. 829, vr. 1a-288b; nr. 830, vr. 1b-369a. (Ahmed er-Rüşdî üç cilt halinde istinsah ettiği eserin ana metin bölümüne Ali el-Kârî'nin şerhini, etrafına da Hafâcî'nin şerhini ilave etmiştir.)

¹⁷⁴ Eser hakkında geniş bilgi için bkz. Huriye Martı, *Birgili Mehmed Efendi'nin Hadisçiliği ve et-Tarîkatü'l-Muhammediyye (Tahkik ve Tahlil)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2005, ss. 5-400; Huriye Martı, “et-Tarîkatü'l-Muhammediyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, ss. 106-108.

¹⁷⁵ Receb b. Ahmed, *Şerhu't-Tarîkatî'l-Muhammediyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 2685, vr. 1b-267b. Eser hakkında bkz. Martı, “et-Tarîkatü'l-Muhammediyye”, s. 108.

¹⁷⁶ Müellif hakkında geniş bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Kâtibî, Ali b. Ömer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, ss. 41-42.

¹⁷⁷ Eser ve şerhleri hakkında bilgi için bkz. Ali Durusoy, “eş-Şemsiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010, ss. 530-531.

*Şerhi'r-Risâleti'ş-Şemsiyye*¹⁷⁸ adlı şerhine Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin¹⁷⁹ yazdığı haşiye üzerine Hindistanlı âlim Siyâlkûtî'nin kaleme aldığı haşiyedir.¹⁸⁰ Ayrıca *Esmâü'l-Enbiyâ*, *Esmâü'l-Ashâb*, *Esmâ-ü Ashâbi'l-Bedr* ve *Şerhuhâ* gibi risâleler de Ahmed er-Rüşdî'nin istinsah ettiği eserler arasındadır.¹⁸¹

¹⁷⁸ Eser ve müellifi için bkz. Hüseyin Sarioğlu, "Râzî, Kutbüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 485-487.

¹⁷⁹ Sarioğlu, "Râzî, Kutbüddin", s. 486.

¹⁸⁰ Siyâlkûtî, *Haşiye 'ale'l-Tasdikât*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 3276, vr. 1b-74a. Bkz. Sarioğlu, "Râzî, Kutbüddin", s. 486.

¹⁸¹ Ahmed b. Ali el-Osmânî el-Metînî, *Esmâ'ül-Enbiyâ ve Esmâ'ül-Ashâb ve Esmâ-ü Ashâbi'l-Bedr ve Şerhuhâ*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 689, vr. 1a-120b.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜRŞİDÜ'T-TALEBE'NİN TANITIMI

Bu bölümde *Mürşidü't-Talebe*'nin genel tanıtımı yapılacak olup konu; eserin ismi, müellife aidiyeti, telif tarihi ve yeri, telif sebebi, muhtevası, kaynakları, nüshaları, eser üzerine yapılan çalışmalar çerçevesinde işlenecektir.

2.1. İsmi

Eserin adı risâlenin giriş bölümünde bizzat müellif tarafından verilmiştir. Müellif eserin telif sebebini, kaynaklarını ve metodunu açıkladıktan sonra eserini *Mürşidü't-Talebe ilâ İdâhi Vucûhi Ba'dı Âyâti'l-Kur'âniyye min Turuki't-Tayyibe* diye isimlendirmiştir.¹⁸² Eserin ismi, İstanbul (Marmara), İstanbul (Mahmud Efendi), kütüphane kayıtlarına ulaşamadığımız (fotokopi nüsha) ve Ankara nüshaları ile Brockelman'da¹⁸³ yukarıdaki gibi geçmektedir. Riyad, Mısır ve Katar nüshalarında ise müellifin isimlendirmesindeki “turuk” ifadesi müfred şekliyle “tarîk” olarak geçmekte ve *Mürşidü't-Talebe ilâ İdâhi Vucûhi Ba'dı Âyâti'l-Kur'âniyye min Tarîki't-Tayyibe* olarak zikredilmektedir.¹⁸⁴

Eserin yalın/kısa adı ise gerek kaynaklık ettiği *Umdetü'l-Hullân* ve *Zühru'l-Erîb* gibi eserlerde gerekse icâzetnâmelerde¹⁸⁵ ve kütüphane kataloglarında *Mürşidü't-Talebe* şeklinde kaydedilmektedir.¹⁸⁶ Aynı şekilde İzmir Tire nüshasında da *Mürşidü't-Talebe* şeklinde yalın olarak geçmektedir.¹⁸⁷

2.2. Müellife Aidiyeti

Mürşidü't-Talebe'nin Ahmed er-Rüşdî'ye aidiyetinde tereddüt yoktur. Müellif eserin giriş bölümünde hamdele ve salveleden sonra “Fehâzihî risâletü'l-'abd Ahmed er-Rüşdî el-'arîf beyne akrânihî bi Yusuf İmamefendizâde” ifadesiyle eseri kendisine

¹⁸² Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 1b. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Mahmud Efendi nüshası), vr. 2a.

¹⁸³ Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, C. IX, s. 374.

¹⁸⁴ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Riyad nüshası), vr. 1b, 2a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Mısır nüshası), vr. 2b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Katar nüshası), vr. 2a.

¹⁸⁵ Öcal, “Türkiye’de Kur’an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği”, ss. 127-135.

¹⁸⁶ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 138; Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 214a.

¹⁸⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (İzmir Tire nüshası), İzmir Tire Necip Paşa Kütüphanesi Diğer Vakıf Bölümü, nr. 8378, vr. 2a.

izafe etmiş ve ardından da risâleyi *Mürşidü't-Talebe ilâ İdâhi Vucûhi Ba'dı Âyâtı'l-Kur'âniyye min Turuki't-Tayyibe* diye isimlendirmiştir.¹⁸⁸

Ahmed er-Rüşdî, eseri *Mürşidü't-Talebe* ile o kadar bütünleşmiştir ki icâzetnâmelerde,¹⁸⁹ İstanbul ve Mısır tarikinın meşhur kurrâlarının yer aldığı şecerelerde¹⁹⁰ ve Muhammed Emin Efendi'nin *Umdetü'l-Hullân*'ında¹⁹¹ ve *Zühru'l-Erîb*'inde¹⁹² kendisinden “Sâhibü Mürşidi't-Talebe” diye bahsedilir olmuştur. Ayrıca Brockelman da *Mürşidü't-Talebe*'yi Ahmed er-Rüşdî'ye nispet etmiştir.¹⁹³ Sonraki dönemlerde de eserin Ahmed er-Rüşdî'ye aidiyetinde hiçbir tereddüt olmamıştır.

2.3. Telif Tarihi ve Yeri

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'yi iki defa kaleme almıştır. Bunlardan birincisi Fatih,¹⁹⁴ ikincisi ise Marmara nüshasıdır.¹⁹⁵ Müellif Fatih nüshasını ne zaman kaleme aldığıyla alakalı herhangi bir tarih belirtmemiştir. Marmara nüshasını ise ferağ kaydında belirttiğine göre 1209/1795 Şaban/Şubat-Mart ayında tamamlamıştır.¹⁹⁶

Nerede telif edildiklerine gelince müellif eserin telif sebebini açıklarken öğrencilerden gelen istek üzere eseri kaleme aldığını ifade etmektedir. Yine eserin mukaddimesinde Fatih Camii'nde kıraat dersleri verdiğini söylemektedir.¹⁹⁷ Dolayısıyla Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'nin her iki nüshasını da Fatih Camii'nde eğitim öğretimle meşgul olduğu sırada İstanbul'da kaleme aldığı söylenebilir.

2.4. Telif Sebebi

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'yi kaleme alma nedenini eserin mukaddime bölümünde şöyle anlatmaktadır: “İlme iştiyaklı bazı talebeler, edâ ve kıraat açısından meşhur vecihleri içeren birtakım âyetleri tahrîr etmemi istediler, ben de bu isteğe

¹⁸⁸ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 1b. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Mahmud Efendi nüshası), vr. 2a.

¹⁸⁹ Öcal, “Türkiye’de Kur’an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği”, ss. 127-135.

¹⁹⁰ eş-Şeceratü'l-Bedî'atü'l-Behiyye fî Beyâni'l-Mesâliki'l-Erba'ati's-Seniyye, s. 7.

¹⁹¹ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 141.

¹⁹² Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 214b-215a.

¹⁹³ Brockelmann, *Târihu'l-Edebi'l-Arabî*, C. IX, s. 374.

¹⁹⁴ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 1b-174b.

¹⁹⁵ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 1b-202a.

¹⁹⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 202a.

¹⁹⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 1b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a.

cevap vermek üzere bu risâleyi kaleme aldım.”¹⁹⁸ Buna göre *Mürşidü't-Talebe*'nin yazılma nedeni öncelikli olarak öğrencilerin isteğine cevap vermek ve eğitimlerine katkı sağlamaktır. Bu özellik risâlenin ilerleyen bölümlerinde hem hitap cümlelerinde hem de ibarelerinin sadeliğinde kendini göstermektedir.¹⁹⁹ Temel hedef bu olmakla birlikte gerek ele aldığı konular gerekse bunlara getirdiği izahlarla alanında temel başvuru kaynakları arasına girmeyi başarmıştır. Özellikle Mısır tariki Atâullah mesleğinin temel kaynağı olarak kabul edilmesi bunun bir göstergesidir.²⁰⁰

2.5. Muhtevası

Yazılış sebebinde de ifade edildiği üzere *Mürşidü't-Talebe* bazı âyetlerdeki vecihlerin açıklanmasına yönelik kaleme alınmıştır. Ancak eserde sadece bununla yetinilmemiş ele alınan konular ve getirilen açıklamalarla eser derli toplu bir kıraat kitabı olma özelliğini kazanmıştır.

Eseri giriş, ana metin ve sonuç olmak üzere üç bölümde ele almak mümkündür. Giriş bölümünde müellif, telif sebebinin izahtan sonra yöntemini ve kaynaklarını serdetmiştir. Ardından kıraat ilminin tanımı, konusu, amacı ve faydası gibi konulara yer vermiştir.²⁰¹ Ana metin bölümünde, sûre evvelinde isti'âze, besmele ve tekbir vecihlerine yer vermiştir.²⁰² Akabinde Fâtiha sûresinden başlamak üzere mushaf tertibine göre bazı âyetlerdeki vecihleri kaynaklara müracaat ederek açıklamıştır.²⁰³ Bu bölümde yeri geldikçe işmâm ve çeşitleri,²⁰⁴ iki sûre arasında imamların vecihleri,²⁰⁵ Hamza'nın iki sûre arasında tekbir meselesi,²⁰⁶ lâ-i tebrîe ve Hamza'nın med ölçüsü,²⁰⁷ sakın nûn ve tenvînin lâm (ل) ve râ (ر) harflerine ğunneli ve ğunnesiz idğâm durumu,²⁰⁸ Ya'kûb'un ha-i sekt meselesi,²⁰⁹ hemzenin ibdâli, Verş için medd-i bedel ve med ölçüsü,²¹⁰ medd-i ta'zîm, medd-i mubâlağa, vakf-ibtida, Hafs'ın sekteleri,²¹¹ idğâm,²¹² Tevbe sûresinin evvelindeki vecihler, Enfâl ve Tevbe sûreleri

¹⁹⁸ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a.

¹⁹⁹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2b, 4a.

²⁰⁰ Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erib*, vr. 214b.

²⁰¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a-2b.

²⁰² Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2b-3a.

²⁰³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2b-202a.

²⁰⁴ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a.

²⁰⁵ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a-2b.

²⁰⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2b.

²⁰⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 3a-3b.

²⁰⁸ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 7b-8a.

²⁰⁹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 3a.

²¹⁰ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 6a-6b.

²¹¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 120a.

arasındaki vecihler²¹³ ve benzeri konulara değinmiştir. Sonuç bölümünde ise Kur'an hatmi esnasında getirilen tekbir, tehlîl ve tahmîdin sebebi, hükmü, yeri ve sîğası, hatim duası ve adabına yer vermiştir.²¹⁴

2.6. Kaynakları

Mürşidü't-Talebe'nin kaynaklarını dört başlık altında toplamamız mümkündür: Bunlardan birincisi, müellifin eserini üzerine bina ettiği tahrîrât alanına dair eserlerdir. İkincisi, *en-Neşr*'in de masâdiri arasında yer alan kaynakları olacaktır. Üçüncüsü, ilk iki maddede yer alan eserlerin dışındaki diğer kıraat eserleridir. Dördüncüsü ise, kıraat eserleri dışında yer alan diğer kaynaklar şeklindedir.

2.6.1. Tahrîrâta Dair Kaynakları

Ahmed er-Rüşdî eserini, tahrîrât²¹⁵ alanında kaleme alınmış, yazıldığı dönemden itibaren büyük bir teveccühle karşılanmış ve her biri alanında kaynak vazifesi görmüş üç eser üzerine bina etmiştir. Bu eserler Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, Yusuf Efendizâde'nin *el-İtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf* ve Mustafa el-İzmîrî'nin *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân* adlı eserleridir.²¹⁶ Şüphesiz Ahmed er-Rüşdî bu eserlerin dışında da tahrîrât alanına dair eserlerden az da olsa yararlanmış. Fakat müellif *Mürşidü't-Talebe*'yi özellikle bu üç eserden istifade ile kaleme aldığı için mukaddimede bunları zikretmiştir. Biz de burada söz konusu üç eseri tanıtır, müellifin tahrîrât alanına dair atıfta bulunduğu diğer eserleri ise "kıraate dair diğer kaynakları" başlığında vereceğiz.

2.6.1.1. Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât

Ali el-Mansûrî²¹⁷ tarafından kaleme alınan eserin tam ismi *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât min Tariki Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*'dir.²¹⁸

²¹² Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 183b-184a.

²¹³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 92b-93a.

²¹⁴ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 189a-198a.

²¹⁵ Tahrîrâtın tanımı ve tahrîrât ekolleri hakkında bilgi için çalışmanın "en-Neşr merkezli çalışmalar" başlığına bakınız.

²¹⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a.

²¹⁷ Tam adı Ali b. Süleyman b. Abdillâh el-Mansûrî'dir. Kahire yakınlarındaki Mansûra kasabasında dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta hâfızlığını ikmalinin ardından Kahire'de Ezher ulemasından hadis, kıraat ve tecvid gibi şer'î ilimler sahasında eğitim almıştır. Eğitim aldığı hocalar arasında Sultan b. Ahmed el-Mezzâhî (ö. 1075/1664), Muhammed b. Alâuddîn Babilî (ö. 1077/1666), Ali b. Nüreddîn eş-Şebrâmelîsî (ö. 1087/1676) ve Muhammed el-Bakarî (ö. 1111/1699) gibi dönemin önde gelen âlimleri sayılmaktadır. 1088/1677 yılında İstanbul'a gelen Ali el-Mansûrî birkaç gün Rüstem Paşa Camii yakınında bir evde kaldıktan sonra Köprülü Ahmed Paşa'nın birâderleri Mustafa Bey'in meclisine katılmıştır. 1090/1679'da Belgrad'da bulunan Köprülüzâde Ahmed Paşa

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'nin mukaddimesinde de ifade ettiği üzere eserini Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk*'u üzerine bina etmiştir.²¹⁹ Ali el-Mansûrî Mısır tarihinin Osmanlı'da yaygınlaşıp gelişmesinde öncü rol oynayan bir kıraat âlimidir.²²⁰ Ahmed er-Rüşdî'nin kıraat silsilesi Hacızâde Muhammed Efendi → Dülgerzâde Camii imamı Mahmud Efendi → Hocapaşa Camii imamı Hasan Efendi kanalıyla Ali el-Mansûrî'ye ulaşmaktadır.²²¹

Ali el-Mansûrî *Tahrîru't-Turuk*'u *en-Neşr* ve *Tayyibe* tahrîrâtına yönelik olarak kaleme almıştır. *en-Neşr* ve *Tayyibe* tahrîrâtına dair ortaya çıkan ekoller başlığında da değinildiği üzere Ali el-Mansûrî *Tahrîru't-Turuk*'ta *en-Neşr* ve *Tayyibe* tahrîrâtını ruhsat²²² yönüyle incelemiştir. Daha çok *en-Neşr* ve *Tayyibe*'nin zahirine göre amel eden Ali el-Mansûrî neredeyse İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de ortaya koyduğu rivayet ve vecihlerin dışına çıkmamıştır.²²³ Bu minvalde Ali el-Mansûrî, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'in mukaddimesinde zikrettiği kaynaklardan tarik isnadında bulunduğu ya da bulunmadığı kaynaklardan aktardığı bilgilere itibar etmiştir. Ali el-Mansûrî, *en-*

Medresesine şeyhülkurrâ olarak atanmış, 1098/1686'da bu görevinden ayrılarak tekrar İstanbul'a dönmüştür. 1100/1688 yılı Muharrem'inde Mustafa Paşa Sadrazam olunca onun imamlık hizmetinde bulunması münasip görülmüş ve aynı senenin Cemâziyelâhîr'inde Arapzâde Abdullah'ın yerine Köprülü Muhammed Paşa Türbesi'ne ders-i âmm, hâfız-ı kütüb ve muhaddis olarak atanmıştır. 1102/1690 yılı Muharrem'inde, İkinci Sultan Süleyman'ın vâlideleri merhum ve meğfûr Salihâ Sultan'ın ruhi için Birinci Sultan Süleyman Han Türbesi'nde ihdas edilen şeyhülkurrâlık görevine yüz akçe ile tayin edilmiştir. 1128/1715 yılı Muharrem'inde Hüseyin Efendi'nin ayrılmasından sonra Sultan Ahmed Camii'nde şeyhülkurrâ olmuştur. Bu vazifeleri esnasında 11 Muharrem/1 Kasım 1134/1721'de kuşluk vaktinde vefat etmiştir. Naaşları Ayasofa-i Kebir Camii'ne getirilip ikinci namazını müteakip kılınan cenaze namazının ardından Üsküdar'da defnedilmiştir. Vefatıyla birlikte boşalan, Sultan Ahmed Camii'nde şeyhülkurrâlık makamı Yusuf Efendizâde Abdullah Efendi'ye, Köprülü Muhammed Paşa Türbesi'ndeki ders-i âmmlik görevi Şeyh Abdullah efendiye, hâfız-ı kütüblük görevi Köprülüzâde Abdullah Paşanın yakınlarından birine, muhaddislik görevi Amasyalı Şeyh Ali Efendi'ye ve Süleymaniye Türbesi'ndeki şeyhülkurrâlık görevi Sultan Ahmed Camii hatibi Hasan Efendi'ye verilmiştir. Merhum faziletli, ilmiyle amil; hadis ilminde mahir; nahiv, tecvid ve kıraat ilimlerinde uzman bir kimse idi. (Ali el-Mansûrî'nin hayatına dair bu bilgiler Ahmed er-Rüşdî'nin istinsah ettiği *Tahrîru't-Turuk* nüshasının evvelinde Ali el-Mansûrî'nin terceme-i haline dair verdiği bilgilerden derlenmiştir. Bkz. Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât* (Fatih nüshası), vr. 1a.) Birçok eseri olan Ali el-Mansûrî'nin kıraate dair eserlerinden bazıları şunlardır: *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, *Hallü Mücmelâti't-Tayyibe*, *İrşâdü't-Talebe ilâ Şevâhidi't-Tayyibe*, *Reddü'l-İlhâd fi'n-Nutki bi'd-Dâd*, *Risâle fi Mes'eleti Âl'âne*, *Risâle fi Beyâni Hatmi'l-Kur'âni'l-'Azîm*, *Risâle fi'l-Es'ile ve'l-Ecvibe*. Müellif ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, ss. 149-152; Ahmet Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tarihi Kurrâları*, Ravza Yayınları, İstanbul 2018, ss. 59-189.

²¹⁸ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, s. 48; Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât* (Fatih nüshası), vr. 1b.

²¹⁹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a.

²²⁰ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 116.

²²¹ eş-Şeceratü'l-Bedî'atü'l-Behiyye fi Beyâni'l-Mesâliki'l-Erba'ati's-Seniyye, s. 7.

²²² Tahrîrâtta ruhsatın anlamına dair çalışmanın "İbnü'l-Cezerî sonrasında tahrîrât ve ekoller" başlığına bakınız.

²²³ Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-Tahrîr*, s. 54; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, s. 93.

Neşr'de ortaya konulan rivayet ve vecihlerinin takdim-tehir ve tertibinde, kendisinin de Osmanlı'daki temsilcisi olduğu Mısır/Şâtıbiyye tarikini esas almıştır. Örneğin, isti'âze ve besmele vecihlerinde kat' vechini vasl vechine;²²⁴ Kâlûn'un cemî' mîmindeki iskân vechini sıla vechine;²²⁵ Verş'in medd-i bedeldeki kasr vechini tûl vechine²²⁶ ve Halef'in hemze-i münkerelerdeki tahkîk vechini sekt vechine takdim etmiştir.²²⁷

Ali el-Mansûrî eserde vecihlerin incelenmesine geçmeden önce sûre evvelinde isti'âze, besmele ve tekbir vecihlerini, iki sûre arasında besmele ve tekbir vecihlerini zikretmiş ardından da sözünü ettiği şekilde Fâtiha sûresinden başlamak üzere mushaf tertibine göre muhtelif vecihleri açıklamıştır.²²⁸ Vecihlerini açıklayacağı âyetlerde genel prensip olarak mushaf tertibini esas almış olmakla birlikte bazen birbiriyle bağlantılı âyetleri sûre tertibi gözetmeksizin ilk geçtiği yerde işlemiştir.²²⁹ Yeri geldikçe vecihlerin ta'lîline yönelik bilgiler vermiştir.²³⁰ Duhâ sûresinden itibaren de tekbir bölümünü işleyerek eserine son vermiştir.²³¹ Birçok nüshası bulunan *Tahrîru't-Turuk*'u istinsah edenlerden biri de Ahmed er-Rüşdî'dir.²³² Eser Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd tarafından tahkik edilmiştir.²³³

2.6.1.2. el-Îtilâf fî Vucûhi'l-İhtilâf

Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi²³⁴ tarafından kaleme alınan eser, Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk*'unda olduğu gibi *en-Neşr* ve *Tayyibe* tahrîrâtına

²²⁴ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, s. 49.

²²⁵ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, s. 111.

²²⁶ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, s. 60.

²²⁷ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, ss. 121-122.

²²⁸ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, s. 48.

²²⁹ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât* (Fatih nüshası), vr. 21a.

²³⁰ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, ss. 144-146.

²³¹ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, ss. 313-328.

²³² Bu risâle Süleymaniye Kütüphanesi'nde *Tertibü'l-Kirâat* adıyla kayıtlıdır. Bkz. Ali b. Süleyman b. Abdullan el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât* (Fatih nüshası), Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 36, vr. 63b.

²³³ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, thk. Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd, Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, Kahire 2011, ss. 48-328.

²³⁴ Tam adı Abdullah Hilmi b. Muhammed b. Yusuf'dur. 1066/1656 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Şeyhülkurrâ Muhammed Efendi (ö. 1130/1717) ve dedesi de Reîsülkurrâ Yusuf Efendi'dir. Dedesine nispetle Yusuf Efendizâde diye meşhur olmuştur. Kıraat ilmini babasından, Ali el-Mansûrî'den ve Süleyman el-Fadîl'dan (ö. 1134/1722) almıştır. Bunun yanında Fazıl İbrahim Efendi (1120/1708) ve Kara Halil Efendi (ö. 1123/1711) gibi âlimlerden şer'î ilimlere dair ders almıştır. Ali el-Mansûrî'nin vefatı üzerine 1134/1722'de Sultan Ahmed Camii şeyhülkurrâlığına getirilip ardından reîsülkurrâ olmuştur. Saray-ı Hümâyün hocalığı, Enderûn-i Hümâyün kütüphanesinde hâfız-ı kütüb ve Fatih Camii'nde vaiz olarak görev yapmıştır. Ayrıca Ayasofya Camii'nde bulunan kütüphanede tefsir dersleri vermiştir. Şer'î ilimlerde büyük bir payeye sahip olan Yusuf Efendizâde özellikle tefsir, hadis ve kıraat alanında temayüz etmiştir. Hac yolculuğu

yönelik olarak kaleme alınmıştır.²³⁵ Nitekim Yusuf Efendizâde mukaddimede eserini kaleme alış gayesini ve eserin kapsamını şöyle ifade etmektedir:

Tayyibetü'n-Neşr tarikini esas alarak eimme-i aşerenin/on kıraat imamının kıraatlarındaki bir takım vecih ve rivayet ihtilaflarının bir araya geldiği bazı âyetleri Kur'an sûreleri tertibine göre bir araya toplamayı ve söz konusu vecihleri ihtilâfın geldiği tariklere işaret/tatbik ederek bu vecihler arasındaki uyumun ortaya çıkmasını uzun süredir düşünüyordum. Allah'a tevekkül ederek ve bütün işlerimde ondan yardım dileyerek bu işe başladım ve esere el-İtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf adını verdim.²³⁶

Yusuf Efendizâde *el-İtilâf*'ında *en-Neşr* ve *Tayyibe* tahrîrâtını azimet²³⁷ yönüyle incelemiştir.²³⁸ Yani İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de ortaya koyduğu rivayet ve vecihleri *en-Neşr*'in kaynaklarına giderek tevsîkini yapmıştır. Bu minvalde Yusuf Efendizâde, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'in mukaddimesinde zikrettiği kaynaklardan tarik isnadında bulduklarından aktardığı bilgileri dikkate alırken; İbnü'l-Cezerî'nin tarik isnadında bulunmadığı kaynaklardan aktardığı bilgileri ise ihtiyatla karşılamıştır. Yusuf Efendizâde, *en-Neşr*'de ortaya konulan rivayet ve vecihlerinin takdim-tehir ve tertibinde, İstanbul/*Teysîr* tarikini esas almıştır. Örneğin, Kâlûn'un cemî' mîmindeki sıra vechini iskân vechine;²³⁹ Verş'in medd-i bedeldeki tûl vechini

sırasında Şam ve Hicaz bölgesinden birçok âlim kendisinden kıraat okuyarak icâzet almıştır. 26 Zilhicce/14 Ekim 1167/1754 tarihinde vefat eden Yusuf Efendizâde, Fatih Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından Topkapı dışında babasının kabrinin yanına defnedilmiştir. Kendisinden birçok talebe ders almıştır. Bunlar arasında Mustafa el-İzmîrî (ö. 1155/1742), Müstakîmzâde Süleyman Efendi (1202/1787), Reisülkurrâ Salih b. Ali Efendi (ö. 1205/1790) ve Muhammed el-Erzincânî (1223/1808) gibi âlimer sayılmaktadır. Birçok alana dair telifleri olan Yusuf Efendizâde'nin kıraate dair eserlerinden bazıları: *el-İtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf*, *Risâle fi Halli Müşkilâti's-Şâtibiyye*, *Reddü'l-Kurâât bi's-Şevâz*, *Risâle fi Harfi'd-Dâdi's-Sahîha*, *Ecvibetü Mesâil fi Vucûhi'l-Kur'ân* ve *Risâle fi Beyân-i Merâtibi'l-Med* aldıkları eserlerdir. Müellif ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Öge, 18. *Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri*, ss. 53-97; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, ss. 194-198; Ali Öge, "Amasyalı Âlim Yusuf Efendizâde'nin Kıraat İlmine Dair Eserlerinin İncelenmesi", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu*, Amasya 2017, ss. 187-194; Akgül, "Amasyalı Muhaddis Yusuf-Zâde ve Buhari Şerhi", ss. 45-47; Halil İbrahim Turhan, "Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi'nin 'İnâyetü'l-Meliki'l-Mün'im fi Şerhi Sahîhi Müslim Adlı Eserindeki Şerh Metodu", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu*, Amasya 2017, ss. 73-79; Yusuf Oktan, "Yusuf Efendi-zâde (1080-1167-1670/1753) Hayatı, Eserleri ve Hadis İlmine Katkısı", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu*, Amasya 2017, ss. 129-136; Hasan Keskin, "Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi el-Amâsi (1167)'nin Tefsiri Sureteyi'l-Beled ve'l-Kevser Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirmesi", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu*, Amasya 2017, ss. 147-162; Recep Orhan Özel, "Yusuf Efendi-Zâde Abdullah Hilmi el-Amâsi (1167/1753) ve 'en-Nefhatü'l-Fâiha fi Tefsiri Sûreti'l-Fâiha' Adlı Eseri", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu*, Amasya 2017, ss. 317-331.

²³⁵ *Zübdetü'l-İrfân*'ın ilk baskısının kenarında yer almaktadır. Bkz. Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân fi Vucûhi'l-Kur'ân*, ss. 2-160.

²³⁶ Yusuf Efendizâde, *el-İtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf*, vr. 1b.

²³⁷ Tahrîrâtta azimetin anlamına dair çalışmanın "İbnü'l-Cezerî sonrasında tahrîrât ve ekoller" başlığına bakınız.

²³⁸ Yusuf Efendizâde, *el-İtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf*, vr. 2a.

²³⁹ Yusuf Efendizâde, *el-İtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf*, vr. 14a-14b.

kasr vechine²⁴⁰ ve Halef'in hemze-i münekkerelerdeki sekt vechini tahkîk vechine takdim etmiştir.²⁴¹

el-İtilâf'ın muhtevası, Yusuf Efendizâde telif sebebinde de ifade ettiği gibi eserde, bazı âyetlerdeki vecihler Tayyibe tarikine göre incelemiş olup şaz kıraatlara yer vermemiştir. *el-İtilâf*'ta da aynen *Tahrîru't-Turuk*'ta olduğu gibi Fâtiha sûresinden başlanarak mushaf tertibine göre ihtilâflı vecihler açıklamıştır. Müellif yeri geldikçe vecihlerin ta'liline ve tartışmalı konulara dair bilgiler vermiştir.²⁴² Duhâ sûresinden itibaren de tekbir bölümünü işleyerek eserini bitirmiştir.²⁴³

Kıraat alanında otorite olan Yusuf Efendizâde gerek *el-İtilâf*'ta takip ettiği usûl ve gerekse kendine özgü birtakım değerlendirmeleriyle bazı vecihlerin alınıp, bazılarının alınmaması gibi hususlar sebebiyle İstanbul tariki içerisinde kendi kitabına nispetle "İtilaf mesleği" diye isimlendirilen ve İstanbul tarihinin "azimet" yönünü temsil eden mesleğin kurucusu olmuştur.²⁴⁴

Değişik kütüphanelerde birçok nüshası bulunan eser ilk olarak Paluvî'nin *Zübdetü'l-İrfân*'ının kenarında basılmıştır.²⁴⁵

2.6.1.3. Bedâi'u'l-Burhân

Mustafa b. Abdurrahman el-İzmîrî²⁴⁶ tarafından kaleme alınan eser,²⁴⁷ yine aynı müellifçe daha önce yazılan *Umdetü'l-İrfân*²⁴⁸ adlı eserin şerhi ve genişletilmiş halidir.²⁴⁹

²⁴⁰ Yusuf Efendizâde, *el-İtilâf fî Vucûhi'l-İhtilâf*, vr. 5a-5b.

²⁴¹ Yusuf Efendizâde, *el-İtilâf fî Vucûhi'l-İhtilâf*, vr. 12a.

²⁴² Yusuf Efendizâde, *el-İtilâf fî Vucûhi'l-İhtilâf*, vr. 2b.

²⁴³ Yusuf Efendizâde, *el-İtilâf fî Vucûhi'l-İhtilâf*, vr. 71a-73b.

²⁴⁴ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, ss. 116-117.

²⁴⁵ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân fî Vucûhi'l-Kur'ân*, ss. 2-160. Ayrıca eser Ahmed Teysîr Muhammed el-Kûkâ tarafından Yüksek Lisans tezi olarak çalışılmıştır (Ürdün 2012).

²⁴⁶ Tam adı Mustafa b. Abdurrahman b. Muhammed el-İzmîrî'dir. İzmir Menemen'de doğmuştur. Birçok kişiden ders almıştır. Ders aldığı hocaların en meşhurları Ali el-Mansûrî, Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi, Köprülüzâde Abdullah Paşa (1148/1735), Ahmed Hicâzî ve Muhammed el-İzmîrî'dir. Kendisinden kıraat okuyanlar arasında Hâşim b. Muhammed el-Mağribî (ö. 1186/1772) ve Ahmed er-Reşîdî gibi âlimler sayılmaktadır. Mustafa el-İzmîrî 1155/1742'de Mısır'da vefat etmiştir. Kıraat alanında uzman ve müdekkik olan Mustafa el-İzmîrî'nin kıraatle alakalı eserlerinden bazıları şunlardır: *Umdetü'l-İrfân fî Vucûhi'l-Kur'ân*, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdetü'l-İrfân*, *Muhtasarü'n-Neşr fî'l-Kirâati'l-'Aşr*, *İthâfî'l-Berara bimâ Sekete 'anhü Neşru'l-'Aşr* ve *Tahrîru'l-Evcühi fî Ba'di'l-Âyât min Tarîki's-Şâtubiyye*. Müellif ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Haşim b. Muhammed el-Mağribî, *Hisnü'l-Kârî fî'htilâfi'l-Mekarî*, Süleymaniye Kütüphanesi İzmir Bölümü, nr. 812, vr. 52b-65b; Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 214b; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, s. 28; Bağdâdî, *Hediyetü'l-'Arîfîn*, C. II, s. 445; Tayyar Altıkulaç, "İzmîrî, Mustafa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 530; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, ss. 179-182; Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*, ss. 108-109; 'Abdu'l-Fettâh b. es-Seyyid

Mustafa el-İzmîrî *Bedâi'u'l-Burhân*'ın mukaddimesinde eseri telif sebebini şöyle açıklamaktadır:

Evvelce Umdetü'l-İrfân fî Vucûhi'l-Kur'ân adlı kitabımı kaleme aldım. Fakat o gayet vecizdi/muhtasardı. Bundan dolayı da bazı kardeşlerim Umdetü'l-İrfân'ı ve diğer bazı kitapları da ihtiva eden ve yalın bir dil kullanılan, ayrıca delilleri tafsilâtli bir şekilde ihtiva eden ve bunun yanında Ali el-Mansûrî'nin ve Yusuf Efendizâde'nin Tayyibe tarikine dair risâlelerindeki yanlışlarına da işaret eden bir kitap yazmamı istediler. Onların bu sual ve isteklerine cevap vermek üzere bu kitaba başladım ve ona *Bedâi'u'l-Burhân* 'alâ Umdeti'l-İrfân ismini verdim. Kardeşlerimden, bu kitapta en-Neşr'deki bilgilere muhalif olarak zikrettiklerimden ötürü hata yaptığımı düşünmemelerini istedim. Çünkü en-Neşr'in bazı yerlerinde, en-Neşr'in kaynağı olan kitaplardaki bilgilere muhalif olan birtakım bilgiler vardır ki -hatadan sâlim olan sadece Allah'tır- bunların birçoğuna işaret ettim. Kitapta "eş-Şeyh" ifadesini kullandığımda bununla Ali el-Mansûrî'yi, "el-Üstâz" ifadesini kullandığımda da Yusuf Efendizâde'yi kastetmiş olmuştum.²⁵⁰

Mustafa el-İzmîrî yukarıda da ifade ettiği üzere *Bedâi'u'l-Burhân*'ı, *en-Neşr* ve *Tayyibe* tahrîrâtına yönelik olarak kaleme almıştır. İzmîrî eserde *en-Neşr* ve *Tayyibe*'yi azimet yönüyle tahrîr etmiştir.²⁵¹ Yani İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de ortaya koyduğu rivayet ve vecihleri *en-Neşr*'in kaynaklarına giderek tevsîkini yapmıştır.²⁵² Bu kapsamda Mustafa el-İzmîrî, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'in mukaddimesinde zikrettiği kaynaklardan tarik isnadında bulduklarından aktardığı bilgileri dikkate alırken; tarik isnadında bulunmadığı kaynaklardan aktardığı bilgileri ise dikkate almamıştır.²⁵³

Mustafa el-İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân*'da tahrîrât yöntemi olarak olan Yusuf Efendizâde'yi takip ederek *en-Neşr*'i azimet yönüyle tahrîr ederken; ortaya koyduğu

'Acemi el-Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmî'l-Bârî*, Mektebetü Tayyibe, Medine, ty., ss. 729-730, 772-773; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, C. IX, s. 37; C. XII, ss. 259-260.

²⁴⁷ Eser Meryem İbrahim Cendeli tarafından hazırlanarak neşredilmiştir. (Mustafa b. Abdurrahman b. Muhammed el-İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân* 'alâ Umdeti'l-İrfân, haz. Meryem İbrahim Cendeli, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1429/2008.)

²⁴⁸ İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân* 'alâ Umdeti'l-İrfân, s. 17. İzmîrî'nin *Umdetü'l-İrfân* adlı eseri Recep Koyuncu tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. Bkz. Recep Koyuncu, *Kiraat İlminde Tahrîrât Mustafa el-İzmîrî ve 'Umdetü'l-İrfân Adlı Eseri (Edisyon Kritik)*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2021.

²⁴⁹ İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân* 'alâ Umdeti'l-İrfân, s. 17; Altıkulaç, "İzmîrî, Mustafa", s. 530.

²⁵⁰ İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân* 'alâ Umdeti'l-İrfân, s. 17.

²⁵¹ Mûsâ, *Teemmülât Havle Tahrîrâti'l-Ulemâi li'l-Kirâati'l-Mütevâtira*, s. 17; Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, s. 50; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-Tahrîr*, s. 55; Muksim Muhtâr, "İlmü't-Tahrîrât beyne't-Tarîkati'l-Mağribiyye ve't-Tarîkati'l-Meşrikiyye", *Uluslararası "el-Kirâati'l-Kur'âniyye fî'l-Âlemi'l-İslâmî Evda' ve Mekasid" Sempozyumu*, Merkezi'l-İmam Ebû Amr ed-Dânî li'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-Kur'aniyyeti'l-Mütehassisa, Merrakeş 2013, s. 586; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kiraat İlmi*, s. 94; Mustafa Atilla Akdemir, "Kiraat İlminde Tahrîrât Meselesi", *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*, C. VI, S. 2, 2018, ss. 103-104.

²⁵² Mûsâ, *Teemmülât Havle Tahrîrâti'l-Ulemâi li'l-Kirâati'l-Mütevâtira*, s. 17; Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, s. 50; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-Tahrîr*, s. 55; Muhtâr, "İlmü't-Tahrîrât beyne't-Tarîkati'l-Mağribiyye ve't-Tarîkati'l-Meşrikiyye", s. 586; Akdemir, "Kiraat İlminde Tahrîrât Meselesi", s. 103.

²⁵³ Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-Tahrîr*, s. 55; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kiraat İlmi*, s. 94.

rivayet ve vecihlerilerin takdim-tehir ve tertibinde ise Ali el-Mansûrî'yi takip etmiştir. Örneğin, Kâlûn'un cemî' mîmindeki iskân vechini sila vechine,²⁵⁴ Verş'in medd-i bedeldeki kasr vechini tûl vechine,²⁵⁵ Halef'in hemze-i münekkerelerdeki tahkîk vechini sekt vechine öncelemiştir.²⁵⁶

2.6.2. en-Neşr'in Masâdiri Arasındaki Kaynakları

Tahrîrâta dair kaleme alınan eserlerin ortak özelliği hangi eser üzerinde tahrîrde bulunacaklarsa söz konusu eseri kaynaklarıyla birlikte tetkike tabi tutmalarıdır. Dolayısıyla *Mürşidü't-Talebe* de *en-Neşr* tahrîrâtına yönelik kaleme alındığı için doğal olarak *en-Neşr*'e ve *en-Neşr*'in kaynaklarına müracaat etmiştir.²⁵⁷

İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'i kaleme alırken birçok kaynaktan istifade etmiştir. Bu kaynaklar içerisinde kıraat alanına dair olanlardan bir kısmına tarik isnadında bulunurken; diğer bir kısmına ise tarik isnadında bulunmayıp, sadece bu eserlerden bilgi aktarımında bulunmuştur.

İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'de tefsir, hadis ve fıkıh kitapları hariç kıraate dair yaklaşık yüz dört eserden istifade etmiştir. Bunlar içerisinde elli sekiz kıraat eserini *en-Neşr*'in mukaddimesinde tanıtmıştır. Daha sonra kıraat imamlarına varan isnâd silsilesini zikretmiştir. Ardından bu isnâd silsilesinde kıraat imamlarına varan tarikleri hangi kitaplar çerçevesinde okuduysa bunları açıklamıştır. İşte İbnü'l-Cezerî'nin tarik isnadında bulunduğu kitaplardan maksat söz konusu bu kitaplardır ki bunlar da otuz altı tanedir. İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de yararlandığı kaynaklara genel anlamda “Masâdirü'n-Neşr” ifadesi kullanılırken; bu kaynaklar içerisinde tarik isnadında bulunduğu otuz altı kitap için de “Usûlü'n-Neşr” ifadesi kullanılmaktadır.²⁵⁸

²⁵⁴ Bazı örnekler için bkz. İzmîrî, *Bedâi'ü'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, ss. 74-75, 102-103, 150.

²⁵⁵ Bazı örnekler için bkz. İzmîrî, *Bedâi'ü'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, ss. 147, 274, 306.

²⁵⁶ Bazı örnekler için bkz. İzmîrî, *Bedâi'ü'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, ss. 84, 155, 161.

²⁵⁷ İhâb Ahmed Fikrî, “Müşkiletül'l-Hilâf fi Tahrîrâtü'l-Kirâât ve'l-Hulûlü'l-Mukteraha”, *Uluslararası 'el-Kirââtü'l-Kur'âniyye fi'l-Âlemi'l-İslâmî Evda' ve Mekasid' Sempozyumu*, Merkezi'l-İmam Ebû Amr ed-Dânî li'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-Kur'anîyyeti'l-Mütehassısa, Merrakeş 2013, C. II, s. 611; Muhtâr, “İlmü't-Tahrîrât beyne't-Tarîkati'l-Mağribiyye ve't-Tarîkati'l-Meşrikiyye”, s. 578; Fikrî, “et-Tahrîrât fi'l-Kirâât fi Siyâki'n-Neşri ve't-Tayyibe li'bni'l-Cezerî”, s. 4; Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, ss. 23-25; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-Tahrîr*, ss. 49-50; Zü'bi, *Teysîru'l-Fettâhi'l-Alîm Şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm*, ss. 7-8; Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-Mesâili't-Tebrîziyye*, thk. Abdu'l-'Azîz Muhammed Temîm ez-Zü'bi, Dâru Elif Lâm Mîm li'n-Neşri ve't-Tevzî', Medîne 1437/2016, ss. 16-17.

²⁵⁸ Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr min Evveli Bâbi Ferşi'l-Hurûf ilâ Âhiri'l-Kitâb*, Dirâse ve Tahkik, Muhammed b. Mahfûz b.

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'yi kaleme alırken İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de gerek tarik isnadında bulunduğu otuz altı kitaptan ve gerekse tarik isnadında bulunmaksızın sadece bilgi naklinde bulunduğu söz konusu eserlerden yararlanmıştı.

Bu başlıkta Ahmed er-Rüşdî'nin *en-Neşr*'in masâdirine dair yararlandığı kaynaklar zikredilecek olup ilk otuz altı maddede İbnü'l-Cezerî'nin tarik isnadında bulunduğu kitaplara, ardından da tarik isnadında bulunmaksızın bilgi aktarımında bulunduğu diğer kitaplara yer verilecektir. Eserlerin sıralamasında müelliflerinin vefat tarihi esas alınmıştır.

1. Kitabü's-Seb'a: Kırâat-i seb'aya dair telif edilen ilk eser olma özelliğini taşıyan kitap Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî el-Bağdâdî (ö. 324/936) tarafından kaleme alınmıştır.²⁵⁹

2. el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-'Aşr: Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Mihrân en-Nisâbü'rî (ö. 381/992) eserde kırâat-i aşereyi ve Ebû Hatim es-Sicistânî'nin ihtiyarlarını ele almıştır.²⁶⁰

3. el-İrşâd fi Ma'rifeti Mezâhibi'l-Kurrâi's-Seb'a ve Şerhi Usûlihîm: Ebu't-Tayyib Abdülmün'im b. 'Ubeydillâh b. Ğalbûn el-Halebî'nin (ö. 389/999) kaleme aldığı eser kırâat-i seb'ayı ihtiva etmektedir.²⁶¹

4. et-Tezkira fi'l-Kırâati's-Semân: Bu eser de İbn Ğalbûn tarafından kaleme alınmıştır.²⁶² Eserde müellif kırâat-i seb'aya Ya'kûb'un kıraatini de ilave ederek

Muhammed Emîn eş-Şenkîti, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekke 1425/2004, s. 59.

²⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, ss. 302-303; Tayyar Altıkulaç, "Kitâbü's-Seb'a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, ss. 113-114; Eymen Rüşdî Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye bi'l-Esânidi'n-Neşriyye min Şuyûhi ile'l-Hazrati'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Ğavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Dimaşk 1435/2015, s. 62.

²⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, ss. 324-326; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, ss. 68-69.

²⁶¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, s. 298; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, s. 35.

²⁶² İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, ss. 281-283; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, s. 44.

sekiz kıraati ele almaktadır. Eser Eymen Rüşdî Süveyd²⁶³ ve Sa'îd Sâlih Ze'îme'nin²⁶⁴ tahkikleriyle neşredilmiştir.²⁶⁵

5. el-Hâdî fi'l-Kırââti's-Seb': Ebû Abdillâh Muhammed b. Süfyan el-Kayrevânî el-Mâlikî'nin (ö. 415/1024) kırâat-i seb'ayı ihtiva eden eseridir.²⁶⁶

6. el-Müctebâ: Ebu'l-Kâsım Abdilcebbâr b. Ahmed. b. Ömer et-Tarasûsî (ö. 420/1029) tarafından kaleme alınmıştır.²⁶⁷

7. er-Ravza fi'l-Kırââti's-Seb': Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh b. Lübb el-Meâfirî et-Talemenkî el-Endelüsî (ö. 429/1037) tarafından kaleme alınan eser kırâat-i seb'ayı ihtiva etmektedir.²⁶⁸

8. et-Tebşıra fi'l-Kırââti's-Seb': Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (ö. 437/1015) tarafından kaleme alınan eser kırâat-i seb'ayı ihtiva etmektedir.²⁶⁹

9. er-Ravza fi'l-Kırââti'l-İhdâ 'Aşre: Ebû Ali el-Hasan b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî el-Mâlikî'nin (ö. 438/1047) kaleme aldığı eser sahih on kıraate ilave olarak şaz kıraatlerden A'meş'in kıraatini de ihtiva etmektedir.²⁷⁰

10. el-Hidâye ilâ Mezâhibi'l-Kurrâ'i's-Seb'a: Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr b. Ebi'l-Abbâs el-Mehdevî (ö. 440/1048?) tarafından kaleme alınan eser kırâat-i seb'a konularını içermektedir.²⁷¹

²⁶³ Eser Eymen Rüşdî Süveyd tarafından önce yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış daha sonra da neşredilmiştir. Bkz. Ebu'l-Hasan Tâhir b. 'Abdilmün'im b. Ubeydillâh b. Ğalbûn el-Halebî, *et-Tezkira fi'l-Kırââti's-Semân*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, C. I-II, Mekke 1410/1990; Ebu'l-Hasan Tâhir b. 'Abdilmün'im b. Ubeydillâh b. Ğalbûn el-Halebî, *et-Tezkira fi'l-Kırââti's-Semân*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd, el-Cemâ'atü'l-Hayriyye li Tahfizi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Cidde 1412/1992.

²⁶⁴ Ebu'l-Hasan Tâhir b. 'Abdilmün'im b. Ubeydillâh b. Ğalbûn el-Halebî, *et-Tezkira fi'l-Kırââti's-Semân*, thk. Sa'îd Sâlih Ze'îme, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1422/2001.

²⁶⁵ Eser ve müellif hakkında geniş bilgi için bkz. İbn Ğalbûn, *et-Tezkira fi'l-Kırââti's-Semân* (1410), ss. 29-170; Tayyar Altıkulaç, "İbn Ğalbûn, Ebü'l-Hasan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, ss. 499-500.

²⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, ss. 263-265; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, s. 93.

²⁶⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, s. 277; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, s. 79.

²⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, s. 276; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, s. 58.

²⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, ss. 274-275; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, s. 40.

²⁷⁰ Ebû Ali el-Hasan b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî el-Mâlikî, *er-Ravza fi'l-Kırââti'l-İhdâ 'Aşre*, thk. Nebîl b. Muhammed İbrâhîm Âl-i İsmâîl, Câmi'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd Yayımlanmamış Doktora Tezi, Riyad 1415/1994, ss. 104-142; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, ss. 284-286; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, s. 59; Mehmet Adıgüzel, "Kıraat İlminde Tarık-Senet Boyutu ve Konu İle İlgili Te'lif Edilen Eserler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, ss. 246-247.

²⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, ss. 271-273; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, s. 94.

11. et-Teyşîr fi'l-Kırâati's-Seb': Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) kırâat-i seb'aya dair telif etmiş olduğu en meşhur eseridir.²⁷² Dânî *et-Teyşîr*'de her imam için meşhur ikişer ravinin rivayetlerini esas almış, bu rivayetler arasında farklılık bulunduğu ravilerin, bulunmadığında ise imamın adını zikretmiştir.²⁷³

12. Müfredetü Ya'kûb fi'l-Kırâe: Ebû Amr ed-Dânî tarafından kaleme alınan eserde önce Nâfi' (ö. 169/785) kıraatinin Kâlûn (ö. 220/835) rivayeti ile Ya'kûb (ö. 205/820) kıraatinin Ravh (ö. 235/849) rivayeti arasındaki farklılıklar, sonra da Ravh ile Ruveys (ö. 238/852) arasındaki ihtilaflar incelenmiştir.²⁷⁴

13. et-Tizkâr fi'l-Kırâati'l-Aşr: Ebu'l-Feth 'Abdilvâhid b. Hüseyin b. Ahmed b. Osman b. Şîta el-Bağdâdî (ö. 445/1054) tarafından telif edilmiştir.²⁷⁵

14. el-Vecîz fi Şerhi Kırâati'l-Karaeti's-Semâniyeh: Meşhur yedi kıraati ve Ya'kûb'un kıraatini inceleyen eserin tam adı *el-Vecîz fi Şerhi Kırâati'l-Karaeti's-Semâniyeti Eimmeti'l-Emsâri'l-Hamse*'dir. Ebû Ali Hasan b. İbrahim b. Yezdâz el-Ahvâzî (ö. 446/1055) tarafından telif edilmiştir.²⁷⁶

15. el-Kâsîd fi'l-Kırâati's-Seb': Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Hasan b. Saîd el-Hazrecî el-Kurtubî (ö. 446/1054) tarafından kaleme alınan eser kırâat-i seb'ayı ihtiva etmektedir.²⁷⁷

16. el-Câmi' fi'l-Kırâati'l-'Aşr ve Kırâati'l-A'meş: Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali b. Fâris el-Hayyât el-Bağdâdî'nin (ö. 450/1059) kaleme aldığı eser kırâat-i aşere ile şaz kırâatlerden A'meş'in kıraatini ihtiva etmektedir.²⁷⁸

²⁷² Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd, Dâru'l-Ğavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Dimaşk 1439/2018, C. I, ss. 243-248; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehebiyye*, s. 50.

²⁷³ Eser hakkında bilgi için bkz. Abdurrahman Çetin, "Ebû Amr ed-Dânî ve Eserleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi*, Bursa 1991, S. 3, C. III, ss. 31-40; Abdurrahman Çetin, "et-Teyşîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 57.

²⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, ss. 249-250; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehebiyye*, s. 88; Çetin, "Ebû Amr ed-Dânî ve Eserleri", s. 37.

²⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, s. 311; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehebiyye*, s. 43.

²⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, ss. 299-301; Ebû Ali Hasan b. Ali el-Ahvâzî, *el-Vecîz fi Şerhi Kırâati'l-Karaeti's-Semâniyeti Eimmeti'l-Emsâri'l-Hamse*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 2002, ss. 63-76; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehebiyye*, s. 95.

²⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, s. 276; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehebiyye*, s. 70.

²⁷⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, s. 310; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehebiyye*, s. 56; Adıgüzel, "Kıraat İlminde Tarık-Senet Boyutu ve Konu İle İlgili Te'lif Edilen Eserler", s. 247.

17. el-‘Unvân fi’l-Kırââti’s-Seb’: Ebû Tâhir İsmail b. Halef el-Ensârî’nin (ö. 455/1063) kırâat-i seb’aya dair telif etmiş olduğu eserdir.²⁷⁹

18. el-Câmi‘ fi’l-Kırââti’l-‘Aşr ve Kırâeti’l-A‘meş ve İbni Muhaysın: Ebu’l-Hüseyn Nasr b. ‘Abdil-‘Azîz el-Fârisî (ö. 461/1069) tarafından kaleme alınan eser sahih on kıraat ile şaz kıraatlerden A‘meş ve ibn Muhaysın kıraatleri olmak üzere on iki kıraate yer vermiştir.²⁸⁰

19. el-Kâmil fi’l-Kırââti’l-Hamsîn: Ebu’l-Kâsım Yusuf b. Ali b. Cübâra b. Muhammed el-Hüzelî (ö. 465/1073) tarafından telif edilen eserin tam ismi *el-Kâmil fi’l-Kırââti’l-‘Aşri ve’l-Erbe’îne’z-Zâideti ‘aleyhâ*’dır. Eser kırâat-i aşere ve bunun dışında kırk kıraat daha olmak üzere toplamda elli kıraati ihtiva etmektedir.²⁸¹

20. el-Kâfi fi’l-Kırââti’s-Seb’: Ebû Abdillâh Muhammed b. Şüreyh b. Ahmed er-Ruaynî el-İşbilî’nin (ö. 476/1084) kırâat-i seb’aya dair telif etmiş olduğu eserdir.²⁸²

21. et-Telhîs fi’l-Kırââti’s-Semân: Ebû Ma‘şer ‘Abdikerîm b. ‘Abdissamed b. Muhammed b. Ali et-Taberî (ö. 478/1085) tarafından kaleme alınan eserde kırâat-i seb’aya Ya‘kûb kıraati de ilave edilerek sekiz kıraat ele alınmaktadır.²⁸³

22. el-Müstenîr fi’l-Kırââti’l-‘Aşr ve İhtiyâri’l-Bezzî: Ebû Tâhir Ahmed b. Ali b. ‘Ubeydillâh el-Bağdâdî İbn Sivâr’ın (ö. 496/1103) kaleme aldığı eser kırâat-i aşere ile Bezzî’nin (ö. 250/864) ihtiyarlarını ihtiva etmektedir.²⁸⁴

23. Ravzatü’l-Mu‘addel: Ebû İsmail Mûsâ b. Hüseyin b. İsmail el- Mu‘addel (ö. 500/1106) tarafından telif edilmiştir. On kıraat imamına İbn Muhaysın, A‘rac, İbnü’s-Semeyfe‘, A‘meş ve Talha b. Musarrif’i de ilave ederek on beş imamın kıraatine yer vermiştir.²⁸⁵

²⁷⁹ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kırââti’l-‘Aşr*, C. I, ss. 260-262; Süveyd, *es-Selâsilü’z-Zehebiyye*, s. 64.

²⁸⁰ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kırââti’l-‘Aşr*, C. I, s. 287; Süveyd, *es-Selâsilü’z-Zehebiyye*, s. 56.

²⁸¹ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kırââti’l-‘Aşr*, C. I, ss. 330-332; Süveyd, *es-Selâsilü’z-Zehebiyye*, ss. 72-73.

²⁸² İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kırââti’l-‘Aşr*, C. I, ss. 266-270; Süveyd, *es-Selâsilü’z-Zehebiyye*, s. 71.

²⁸³ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kırââti’l-‘Aşr*, C. I, ss. 293-29; Ebû Ma‘şer et-Taberî, *et-Telhîs fi’l-Kırââti’s-Semân*, thk. Muhammed Hasan Akîl Musa, el-Cemâ‘atü’l-Hayriyye li Tahfizi’l-Kur’âni’l-Kerîm, Cidde 1412/1992, ss. 86-131; Süveyd, *es-Selâsilü’z-Zehebiyye*, ss. 48-49.

²⁸⁴ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kırââti’l-‘Aşr*, C. I, ss. 304-305; Ebû Tâhir Ahmed b. Ali b. ‘Ubeydillâh b. Sivâr el-Bağdâdî, *el-Müstenîr fi’l-Kırââti’l-‘Aşr*, thk. ‘Ammar Emin ed-Dedû, Dâru’l-Buhûs li’l-Dîrâsâti’l-İslâmiyye ve İhyâi’t-Türâs, Duba 1426/2005, ss. 205-406; Süveyd, *es-Selâsilü’z-Zehebiyye*, ss. 81-82.

²⁸⁵ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kırââti’l-‘Aşr*, C. I, s. 295; Süveyd, *es-Selâsilü’z-Zehebiyye*, s. 61.

24. Telhîsu'l-İbârât bi Letîfi'l-İşârât fi'l-Kırââti's-Seb': Kırâat-i seb'a konularını ihtiva eden eser Ebû Ali el-Hasan b. Halef b. Abdillâh b. Bellîme el-Hevvârî el-Kayrevânî (ö. 514/1121) tarafından kaleme alınmıştır.²⁸⁶

25. et-Tecrîd li Buğyeti'l-Mürîd fi'l-Kırââti's-Seb': Ebu'l-Kâsım Abdirrahman b. Ebî Bekr Atîk b. Halef İbnü'l-Fehhâm (ö. 516/1123) tarafından kaleme alınan eser kırâat-i seb'ayı içermektedir.²⁸⁷

26. Müfredetü Ya'kûb: Ya'kûb kıraatinin Ravh ve Ruveys rivayetlerini içeren bu eser de İbnü'l-Fehhâm tarafından telif edilmiştir.²⁸⁸

27. el-Mûdah fi'l-Kırââti'l-'Aşr: Ebû Mansûr Muhammed b. Abdilmelik b. Hasan b. Hayrûn el-Bağdâdî (ö. 539/1145) tarafından telif edilmiştir.²⁸⁹

28. el-Miftâh fi'l-Kırââti'l-'Aşr: Bu eser de İbn Hayrûn tarafından kaleme alınmıştır.²⁹⁰

29. el-Mübhic fi'l-Kırââti's-Semân: Ebû Muhammed Abdullah b. Ali b. Ahmed el-Bağdâdî Sibtu'l-Hayyât (ö. 541/1146) tarafından kaleme alınan eserin tam adı *el-Mübhic fi'l-Kırââti's-Semân ve Kırâeti'l-A'meş ve İbn Muhaysın ve İhtiyâri halef ve'l-Yezîdî*'dir. Sahih kıraatlerden Nâfi' (ö. 169/785), İbn Kesîr (ö. 120/737), Ebû Amr (ö. 154/770), İbn Âmir (ö. 118/736), Âsım (ö. 127/745), Hamza (ö. 156/772), Kisâî (ö. 189/804) ve Ya'kûb'un (ö. 205/820) kıraatleri ile şaz kıraatlerden A'meş (ö. 148/765) ve İbn Muhaysın'ın (ö. 123/740) kıraatleri ayrıca Halef (ö. 229/843) ve Yezîdî'nin (ö. 202/817) ihtiyarlarını tafsîlî bir şekilde işlemiştir.²⁹¹

30. el-Kifâye fi'l-Kırââti's-Sitt: Bu eser de Sibtu'l-Hayyât tarafından kaleme alınmış olup Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, Asım ve Kisâî'nin kıraatleri ile Halef'in ihtiyarlarını içermektedir.²⁹²

²⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, ss. 278-280; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, s. 46.

²⁸⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, ss. 288-291; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, s. 41.

²⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, s. 292; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, s. 88.

²⁸⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, s. 315; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, s. 92.

²⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, s. 315; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, s. 85.

²⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, ss. 306-307; Ebû Muhammed Abdullah b. Ali b. Ahmed el-Bağdâdî Sibtu'l-Hayyât, *Kitâbü'l-Mübhic*, thk. Abdulazîz b. Nâsır es-Sebr Câmî'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd Yayınlanmamış Doktora Tezi, Riyad 1404/1985, ss. 1-122; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, ss. 77-78.

²⁹² İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, s. 313; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, s. 76.

31. el-Misbâhu'z-Zâhir fi'l-Kırââti'l-'Aşri'l-Bevâhir: Ebu'l-Kerem el-Mübârek b. el-Hasan b. Ahmed b. Ali eş-Şehrezûrî el-Bağdâdî (ö. 550/1156) tarafından telif edilmiştir.²⁹³

32. Ğâyetü'l-İhtisâr fi'l-Kırââti'l-'Aşrati Eimmeti'l-Emsâr: Ebu'l-'Alâ Hasan b. Ahmed el-Hemedânî (ö. 569/1174) tarafından telif edilmiştir.²⁹⁴ Müellif eserinde “Ahrufü's-seb'a” şartlarını taşıyarak rivayet ve tariklerden gelen meşhur kıraat-i aşereyi özetle aktarmıştır. Ayrıca on kıraat imamından biri olan Ebû Ca'fer'i birinci sırada zikrederken; Ya'kûb'u da Kûfe imamlarından önce zikretmiştir.²⁹⁵

33. eş-Şâtıbiyye (Hırzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî): Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtıbî'nin (ö. 590/1194) kıraat-i seb'aya dair kasidesidir. Asıl adı *Hırzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî* olup²⁹⁶ 1173 beyitten oluşmaktadır. Müellifine nispetle eş-Şâtıbiyye diye şöhret bulan ve kafiyesinden²⁹⁷ ötürü de *Kasîde-i Lâmiyye* diye anılan eser Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr fi'l-Kırââti's-Seb'* adlı kitabının manzûm şeklidir.²⁹⁸

34. el-İ'lân bi'l-Muhtâr min Rivâyâti'l-Kur'ân fi'l-Kırââti's-Seb': Yedi kıraati ihtiva eden eser Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. İsmail b. Osman b. Yusuf es-Safrâvî (ö. 636/1239) tarafından telif edilmiştir.²⁹⁹

35. el-İrşâdü'l-Mübtedî ve Tezkiratü'l-Müntehâ fi'l-Kırââti'l-'Aşr: Ebü'l-'İzz Muhammed b. el-Hüseyn b. Bündâr el-Kalânîsî el-Vâsîfî (ö. 740/1340) tarafından kaleme alınmıştır.³⁰⁰

36. el-Kifâyetü'l-Kübrâ fi'l-Kırââti'l-'Aşr: Bir önceki gibi bu eser de Ebü'l-'İzz el-Kalânîsî tarafından telif edilmiştir.³⁰¹

²⁹³ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, ss. 327-329; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, ss. 83-84.

²⁹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, s. 319; Adıgüzel, “Kıraat İlminde Tarık-Senet Boyutu ve Konu İle İlgili Te'lif Edilen Eserler”, ss. 247-48; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, ss. 38-39.

²⁹⁵ Mustafa b. Abdillâh Kâtip Çelebî Hacı Halife (ö. 1067/1657), *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmî'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, Mektebetü'l-Müsennâ, Bağdat 1360/1941, C. II, s. 1189; Adıgüzel, “Kıraat İlminde Tarık-Senet Boyutu ve Konu İle İlgili Te'lif Edilen Eserler”, ss. 247-48.

²⁹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, ss. 253-259; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, s. 63.

²⁹⁷ İsmail Durmuş, vd., “Kafiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 149.

²⁹⁸ Eser hakkında bilgi için bkz. Fatih Çollak, “eş-Şâtıbiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 377-379.

²⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, s. 296; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, s. 37.

³⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, ss. 316-318; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, s. 34.

³⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, s. 319; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, ss. 74-75.

Buraya kadar zikredilen otuz altı eser İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de tarik isnadında bulunduğu eserler olup Ahmed er-Rüşdî'nin de *Mürşidü't-Talebe*'de kaynak olarak kullandığı eserlerdir. Aşağıda zikredilecek olan (otuz yediden kırk altıya kadar) eserler ise İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de tarik isnadında bulunmaksızın atıfta bulunduğu eserlerden bazıları³⁰² olup Ahmed er-Rüşdî'nin de *Mürşidü't-Talebe*'de istifade ettiği eserlerdir.

37. el-Mebsût fi'l-Kırââti'l-'Aşr: Bu eser İbn Mihrân'ın (ö. 381/992) kırâat-i aşereye dair kaleme aldığı diğer bir kitabıdır.³⁰³

38. el-Müntehâ fi'l-Kırââti'l-'Aşr: Ebu'l-Fadl Muhammed b. Ca'fer el-Huzâ'î (ö. 408/1017) tarafından telif edilmiştir.³⁰⁴

39. Câmi'ü'l-Beyân: Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) kırâat-i seb'aya dair en geniş ve en kapsamlı eseridir. Kıraat ilminin usûl ve fûrû'una da değinilen eserde yaklaşık beş yüz rivayet ve tarike yer verilmiştir.³⁰⁵

40. el-Kasîdetü'l-Husriyye fî Kırâeti Nâfi' (Manzûmetü'l-Husrî): Ebu'l-Hasan Ali b. 'Abdilğani el-Husrî'nin (ö. 488/1095) Nafi' kıraatine dair kaleme aldığı manzûm eseridir.³⁰⁶ Eserin özel bir ismi yoktur. Bu nedenle müellifine nispetle *el-Kasîdetü'l-Husriyye*, *el-Kasîdetü'r-Râiyye* ve *Manzûmetü'l-Husrî* gibi isimlerle anılmıştır.³⁰⁷ Ahmed er-Rüşdî de *Mürşidü't-Talebe*'de çoğunlukla *Kasîdetü'l-Husrî* ismini kullanırken üç yerde eserden *Mukaddimetü'l-Husrî* diye söz etmektedir.³⁰⁸

41. el-İknâ' fi'l-Kırââti's-Seb': Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Halef b. el-Bâziş el-Ensârî (ö. 540/1145) tarafından telif edilmiştir.³⁰⁹

42. el-Müfid fi'l-Kırââti's-Semân: Ebû 'Abdillah Muhammed b. İbrahim el-Hadramî el-Yemenî (ö. 560/1165) tarafından kaleme alınmıştır.³¹⁰

³⁰² İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'de kıraat alanına dair bunlardan başka eserlerden de yararlanmış. Fakat burada sadece Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'de kaynak olarak kullandıklarına yer verilmiştir.

³⁰³ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, ss. 324-326; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehebiyye*, ss. 68-69.

³⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, s. 333; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehebiyye*, ss. 89-90.

³⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, ss. 251-252; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehebiyye*, s. 52; Eser hakkında bilgi için bkz. Çetin, "Ebû Amr ed-Dânî ve Eserleri", ss. 31-40; M. Kemal Atik, "Câmiü'l-Beyân fi'l-Kırââti's-Seb'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 104-105.

³⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, s. 344-346; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehebiyye*, s. 197.

³⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, s. 344-346; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehebiyye*, s. 197.

³⁰⁸ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 31b, 50a, 64.

³⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, s. 319; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehebiyye*, ss. 74-75.

³¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, ss. 335-336; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehebiyye*, s. 203.

43. el-Kenz fi'l-Kırââti'l-'Aşr: Ebû Muhammed Abdullah b. Abdilmü'min b. el-Vecîh el-Vâsîti (ö. 740/1340) tarafından telif edilmiştir.³¹¹

44. el-Kifâye fi'l-Kırââti'l-'Aşr: Ebû Muhammed Abdullah b. Abdilmü'min bir önceki *el-Kenz fi'l-Kırââti'l-'Aşr* adlı eserini bu kitap ile nazm haline getirmiştir.³¹²

45. Cem'u'l-Usûl fi'l-Kırâât: Ebu'l-Hasan Ali b. Ebî Muhammed b. Saîd ed-Divânî el-Vâsîfî'nin (ö. 743/1343) nazm tarzında kaleme aldığı eserdir.³¹³

46. el-Matlûb fî Kırâeti Ya'kûb: Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî'nin (ö. 745/1345), Ya'kûb kıraatini içeren manzûm eseridir.³¹⁴

2.6.3. Kıraate Dair Diğer Kaynakları

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'de, yukarıda ifade edilen tahrîrât eserleri ve *en-Neşr*'in masâdiri arasında yer alan eserler dışında gerek İbnü'l-Cezerî öncesi ve gerekse sonrasına ait birçok kıraat eserine daha müracaat etmiştir. Genel olarak *Şâtibiyye* ve *Tayyibe* şerhleri, vakf-ibtida, resm-i hat/implâ ve tecvid konularını içeren bu eserlerden *Mürşidü't-Talebe*'de kullanılanlar şunlardır.

1. İcâzü'l-Beyân: Tam adı *İcâzü'l-Beyân 'an Usûli Kırâati Verş 'an Nâfi'* olan eser Ebû Amr ed-Dânî tarafından Verş rivayetine dair kaleme alınmıştır.³¹⁵

2. el-Mukni': Ebû Amr ed-Dânî'nin ilk mushafların imlâsına dair kaleme aldığı eseridir. Tam adı *el-Mukni' fî Ma'rifeti Mersûmi Mesâhifi Ehli'l-Emsâr*'dir.³¹⁶

3. el-Mûdih: Kıraat imamlarının feth ve imâle ile okudukları yerler ve buralardaki ihtilafları konu edinen ve tam adı *el-Mûdih li Mezâhibi'l-Kurrâi ve'Htilâfihim fi'l-Fethi ve'l-İmâle* olan eser de Ebû Amr ed-Dânî tarafından kaleme alınmıştır.³¹⁷

³¹¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, ss. 337-338; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehebîyye*, s. 189.

³¹² İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, s. 338; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehebîyye*, s. 188.

³¹³ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, s. 340; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehebîyye*, s. 161.

³¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, s. 342; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehebîyye*, s. 197.

³¹⁵ Eser hakkında bilgi için bkz. Abdurrahman Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2015, ss. 151-152; Şenkîti, *Menhecü İbni'l-Cezerî*, C. I, s. 235.

³¹⁶ Eser hakkında bilgi için bkz. Çetin, "Dânî", ss. 459-461; Altıkulaç, "el-Mukni'", ss. 138-139.

³¹⁷ Eser hakkında bilgi için bkz. Çetin, "Dânî", ss. 459-461.

4. ‘İlelü’l-Vukûf (el-Vakfü ve’l-İbtidâü’l-Kebîr): Ebû Abdillâh (Ebû Ca‘fer) Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî el-Gaznevî’nin (ö. 560/1165) Kur’an-ı Kerim’in mana bütünlüğü içerisinde usûlüne uygun okunabilmesi için Kur’an’daki vakf yerlerini göstermek üzere kaleme aldığı eserdir. Secâvendî’nin kullandığı terim ve rumuzlar pek çok İslâm ülkesinde özellikle de Türkiye’de büyük bir teveccüh görmüş ve mushaf yazımında kullanılmıştır.³¹⁸

5. Akîletü Etrâbi’l-Kasâid: Tam adı *Akîletü Etrâbi’l-Kasâid fî Esne’l-Makâsîd* olan eser mushafların imlâ özelliklerine dair Ebû Amr ed-Dânî’nin nesir tarzındaki *el-Mukni‘* adlı eserinin Şâtîbî tarafından manzûm hale getirilmiş şeklidir.³¹⁹

6. Fethu’l-Vasîd fî Şerhi’l-Kasîd: Şâtîbî’nin kıraat-i seb‘aya dair *Hırzû’l-Emânî ve Vechü’t-Tehânî*’sine yazılan ilk şerh olma özelliğini taşıyan ve böylece Şâtîbî’nin şöhrete ulaşmasına vesile olan eser Ebu’l-Hasan Alemüddîn Ali b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî (ö. 643/1245) tarafından kaleme alınmıştır.³²⁰

7. Şerhu Şu‘le ‘ale’ş-Şâtîbiyye (Kenzü’l-Me‘ânî fî Şerhi Hırzi’l-Emânî): Ebû Abdillâh Şemsüddîn (Kemâlüddîn) Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mevsilî (Şu‘le) (ö. 656/1258) tarafından Şâtîbî’nin *Hırzû’l-Emânî*’sine yapılan şerhtir.³²¹

8. Şerhu’t-Teysîr: Abdülvâhid b. Muhammed el-Mâlikî el-Bâhilî (ö. 705/1305) tarafından Ebû Amr ed-Dânî’nin *et-Teysîr*’ine yapılan şerhtir. Eser *ed-*

³¹⁸ Müellif ve eser hakkında geniş bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, “Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009, ss. 268-269; Recep Koyuncu, *Kur’an-ı Kerim’in Anlaşılmasında Vakf-İbtidânın Rolü: İbnü’l-Enbârî, ed-Dânî ve es-Secâvendî Örneği*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2015, ss. 142-152; Muhammed Coşkun, *Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî’nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler-Teklifler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2018, s. 101.

³¹⁹ Eser ve müellif hakkında bkz. Abdurrahman Çetin, “Şâtîbî, Kâsım b. Fîrruz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 376-377.

³²⁰ Eser ve müellif hakkında bilgi için bkz. İbnü’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-Nihâye*, C. I, ss. 568-571; Tayyar Altıkulaç, “Sehâvî, Alemüddîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 311-313.

³²¹ Kütüphanelerde birçok yazması olan kitap Zekeriyya ‘Umeyrât tarafından tahkik edilmiştir. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mevsilî (Şu‘le), *Şerhu Şu‘le ‘ale’ş-Şâtîbiyye (Kenzü’l-Me‘ânî fî Şerhi Hırzi’l-Emânî)*, thk. Zekeriyya ‘Umeyrât, Dâru’l-Kütübîl-İlmiyye, Beyrut 1422/2001.

Dürü'n-Nesîr ve'l-'Azbü'n-Nemîr fî Şerhi Kitâbi't-Teysîr ismiyle de bilinmektedir.³²²

9. Kenzü'l-Me'ânî fî Şerhi Hırzi'l-Emânî: Şatıbî'nin *Hırzü'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî*'sinin şerhi olan eser Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl el-Ca'berî'nin (ö. 732/1332) kaleme aldığı en önemli eserlerden birisidir.³²³

10. Mübrizü'l-Me'ânî fî Şerhi Kasîdeti Hırzi'l-Emânî: Tam adı *Mübrizü'l-Me'ânî fî Şerhi Kasîdeti Hırzi'l-Emânî ve Vechi't-Tehânî* olan ve Muhammed b. Ömer b. Ali el-İmâdî'nin (ö. 762/1360'den sonra) kaleme aldığı eser Şatıbî'nin *Hırzü'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî*'sinin şerhidir.³²⁴

11. Şerhu Tayyibeti'n-Neşr: İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibe*'sine oğlu Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Yûsuf el-Cezerî (İbnü'n-Nâzım)³²⁵ (ö. 835/1432) tarafından yazılan şerhtir. *Tayyibe* üzerine yazılan ilk şerh olma vasfını taşıyan eser İbnü'l-Cezerî'nin takdirine mazhar olmuştur.³²⁶

12. Şerhu Tayyibeti'n-Neşr: İbnü'n-Nâzım'dan sonra aynı adla *Tayyibe*'yi şerh eden Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed en-Nüveyrî'nin (ö. 857/1453) bu eseri oldukça rağbet görmüştür.³²⁷

³²² Eser ve müellif hakkında bilgi için bkz. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, C. I, s. 477; Abdülvâhid b. Muhammed el-Mâlikî el-Bâhilî, *Şerhu Kitâbi't-Teysîr li'd-Dânî fî'l-Kirâât*, thk. Adil Ahmed Abdu'l-Mevcûd ve Ali Muhammed Mu'avved, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003, ss. 80-90.

³²³ Eser ve müellif hakkında bilgi için bkz. Bağdâdî, *Hediyetü'l-'Arifin*, C. II, s. 162; Muhammed b. Ömer b. Ali el-İmâdî, *Mübrizü'l-Me'ânî fî Şerhi Kasîdeti Hırzi'l-Emânî ve Vechi't-Tehânî*, thk. Ali b. Abdillâh el-Gâmidî, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekke 1429/2008, ss. 45-65.

³²⁴ Eser ve müellif hakkında bilgi için bkz. İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, C. I, s. 21; M. Kemal Atik, "Ca'berî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 527-528.

³²⁵ İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'i *Tayyibe* adıyla nazmettiği için "en-Nâzım" adıyla da anılır olmuştur. Bu sebepten dolayı da İbnü'l-Cezerî'nin oğlu Ebû Bekir'e "İbnü'n-Nâzım" denilmiştir. Bkz. Akkuş, "Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî'nin "Urcüze fî Vakfı Hamza" Adlı Risâlesi ve Tahlili", s. 323.

³²⁶ Eser ve müellif hakkında bilgi için bkz. Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, s. 251; Yaşar Akaslan, *Tayyibetü'n-Neşr Şerhlerine Dair Bir İnceleme (Mûsâ Cârullah Örneği)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2017, ss. 134-135; Kadir Taşpınar, "XV. Yüzyılda Kıraat İlminde İbnü'l-Cezerî Etkisi (Kıraat ve Tefsir Eserleri Bağlamında)", *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Bursa 01-04 Kasım 2018, s. 5.

³²⁷ Eser ve müellif hakkında bilgi için bkz. Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, s. 251; Akaslan, *Tayyibetü'n-Neşr Şerhlerine Dair Bir İnceleme (Mûsâ Cârullah Örneği)*, ss. 134-135; Taşpınar, "XV. Yüzyılda Kıraat İlminde İbnü'l-Cezerî Etkisi (Kıraat ve Tefsir Eserleri Bağlamında)", s. 5.

13. Kitâbü'd-Davâbit ve'l-İşârât li Ecrâ-i 'İlmi'l-Kırâât: Ebû Hasan İbrahim b. Ömer b. Hasan el-Bikâ'î'nin (ö. 885/1480) kıraat ilmine dair birtakım kavram ve kaideleri içeren küçük bir risâlesidir.³²⁸

14. Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâât: Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî'nin (ö. 923/1517) kaleme aldığı eser kırâat-i aşereye ilave olarak şaz kıraatlerden Hasan-ı Basrî, İbn Muhaysın, A'meş ve Yezîdî'nin kıraatlerini de ihtiva etmektedir.³²⁹

15. el-Maksûd li Telhîsi mâ fi'l-Mürşid fi'l-Vakfi ve'l-İbtidâ: Zekeriyâ el-Ensârî (ö. 926/1520)³³⁰ tarafından kaleme alınan eser Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Sa'îd el-Ummânî'nin (ö. 500/1106'den sonra) *el-Mürşid fi'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*³³¹ adlı kitabının muhtasarıdır.

16. el-Cevâhiru'l-Mükellele: Muhammed b. Ahmed el-Avfî (ö. 1052/1642) tarafından kaleme alınan eserin tam adı *el-Cevâhiru'l-Mükellele limen Râme't-Turuka'l-Mükemmele*'dir. Eser yine müellifçe daha önce kaleme alınan *Bahru'l-Me'ânî ve Kenzü's-Seb'î'l-Mesânî* adlı eserinin muhtasarıdır.³³² Avfî, eserde kıraati aşereyi/el-'aşru's-suğrâyı ele almaktadır. Eser giriş bölümünün ardından usûl ve ferş olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Tekbir bölümünü ise ferş-i hurûftan sonra işlemiştir.³³³ Birçok yazması bulunan³³⁴ eser Abdurrahman Fethullah b.

³²⁸ Ebû Hasan İbrahim b. Ömer b. Hasan el-Bikâ'î, *Kitâbü'd-Davâbit ve'l-İşârât li Ecrâ-i 'İlmi'l-Kırâât*, Süleymaniye Kütüphanesi Yahya Tevfik Bölümü, nr. 6, vr. 1b-8a. Eser Muhammed Mudî' tarafından tahkik edilmiştir. İbrahim b. Ömer b. Hasan el-Bikâ'î, *Kitâbü'd-Davâbit ve'l-İşârât li Ecrâ-i 'İlmi'l-Kırâât*, thk. Muhammed Mudî' el-Hâfiz, Dâru'l-Fikr el-Mu'âsir, Beyrut 1996.

³²⁹ Eser ve müellif hakkında bilgi için bkz. Abdulkadir Şenel, "Kastallânî, Ahmed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 583-584; Ahmet Kütükoğlu, *Kastallânî'nin Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâât Adlı Eserinin Kıraat İlmi Açısından İncelenmesi*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa 2017, ss. 37-57.

³³⁰ Müellif ve eser hakkında geniş bilgi için bkz. Altıkulaç, "Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr" ss. 268-269; Koyuncu, *Kur'an-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Vakf-İbtidânın Rolü*, ss. 142-152; Coşkun, *Müşaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî'nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler-Teklifler*, s. 101.

³³¹ Müellif ve eserleri hakkında bilgi için bkz. Cengiz Kallek, Ahmet Özel, "Zekeriyâ el-Ensârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 212-215; Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (ö. 926/1520), *el-Maksûd li Telhîsi Mâ fi'l-Mürşid fi'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*, thk. Ahmed b. 'Abdîfettâh b. Muhammed el-Haddâd, Mektebetü Evlâdî's-Şeyh li't-Türâs, Kahire 2016, ss. 9-18.

³³² Muhammed b. Ahmed el-Avfî (ö. 1052/1642), *el-Cevâhiru'l-Mükellele limen Râme't-Turuka'l-Mükemmele*, Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 77, vr. 1b.

³³³ Avfî, *el-Cevâhiru'l-Mükellele limen Râme't-Turuka'l-Mükemmele*, vr. 1b-149b.

³³⁴ *el-Fihrisü's-Şâmil li't-Türâsi'l-Arabiyyi'l-Mahtût Ulûmu'l-Kur'an: Mahtûtâtü'l-Kirâa*, Cem'iyetü Ammâlî'l-Metâbi'i't-Te'avvüniyye, Amman 1994, s. 67; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, ss. 114-121.

İbrahim Nâfi‘ tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Mektebetü’r-Rüşd, Medine 1435/2014).

17. ed-Dürü’n-Nesîr: Muhammed el-Avfî tarafından telif edilen eseri tam adı *ed-Dürü’n-Nesîr fî Kırâati İbn Kesîr*’dir. İsminden de anlaşılacağı üzere müellif eserde İbn Kesîr’in ravileri Bezzî ve Kunbül’un (ö. 291/904) Hafs’a muhalif olan okuyuşlarını ele almıştır.³³⁵

18. Şerhu’ş-Şâtıbiyye: Şâtıbî’nin kırâat-i seb‘aya dair *Hırzû’l-Emânî ve Vechü’t-Tehânî*’sine Ali el-Kârî tarafından yapılan şerhtir.³³⁶

19. Şerhu’r-Râiyye (Şerhu ‘Akîleti Etrâbi’l-Kasâid): Ali el-Kârî tarafından kaleme alınan bu eser Ebû Amr ed-Dânî’nin mushafların imlâsına dair nesir tarzındaki *el-Mukni*’ adlı eserinin Şâtıbî tarafından manzûm hale getirilen *Akîletü Etrâbi’l-Kasâid fî Esne’l-Makâsid*’in³³⁷ şerhidir. Eser *el-Hibâtü’s-Seniyyeti’l-‘Aliyye ‘alâ Ebyâti’ş-Şâtıbiyyeti’r-Râiyye* ve *Şerhu’r-Râiyye* isimleriyle anılmaktadır.³³⁸

20. el-Minehu’l-Fikriyye: Ali el-Kârî tarafından kaleme alınan eser İbnü’l-Cezerî’nin tecvid ilmine dair *Mukaddime* adlı eserinin şerhidir.³³⁹

21. İthâfü Fûdalâi’l-Beşer fi’l-Kırâati’l-Erba‘ate ‘Aşer: Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî el-Bennâ (ö. 1117/1705) tarafından kaleme alınan eser kırâat-i aşere ile dört şaz kıraat (Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), İbn Muhaysın (ö. 123/741), A‘meş (ö. 148/765) ve Yezîdî (ö. 202/817) kıraatleri) olmak üzere on dört kıraati içermektedir.³⁴⁰

³³⁵ Muhammed b. Ahmed el-Avfî, *ed-Dürü’n-Nesîr fî Kırâati İbn Kesîr*, Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 4876, vr. 1b-123b.

³³⁶ Eser ve müellif hakkında bkz. Ahmet Özel, “Ali el-Kârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, ss. 403-405.

³³⁷ Eser ve müellif hakkında bkz. Çetin, “Şâtıbî, Kâsım b. Fîrruh”, ss. 376-377.

³³⁸ Eserin Ahmed er-Rüşdî tarafından istinsah edilen nüshası için bkz. Ali el-Kârî, *el-Hibâtü’s-Seniyyeti’l-‘Aliyye ‘alâ Ebyâti’ş-Şâtıbiyyeti’r-Râiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 45, vr. 1b-94a. Eser Abdurrahman es-Südeys (Mekke 1422/2001) ve Ahmed et-Tehânevî tarafından (Pakistan 1427/2006) doktora tezi olarak tahkik edilmiştir.

³³⁹ Eser ve müellif hakkında bilgi için bkz. İbnü’l-Cezerî, *Gâyetü’n-Nihâye*, C. I, ss. 568-571; Altıkulaç, “Sehâvî, Alemüddîn”, ss. 311-313.

³⁴⁰ Eser ve müellif hakkında bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, “Bennâ, Ahmed b. Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 457-458.

22. İrşâdü't-Talebe ilâ Şevâhidi't-Tayyibe: Ali el-Mansûrî tarafından hicri 1110'da³⁴¹ kaleme alınan eserde *Tayyibetü'n-Neşr*'de zikredilen vecihlerin şevâhidi açıklanmıştır.³⁴²

23. Hallü Mücmelâti't-Tayyibe: *Tayyibetü'n-Neşr*'de mücmel/kapalı olan kısımları açıklamak üzere Ali el-Mansûrî tarafından kaleme alınan manzûm eserdir.³⁴³

2.6.4. Kıraat Eserleri Dışındaki Kaynakları

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'de yukarıda zikri geçen eserler dışında ulûmu'l-Kur'ân, hadis ve Arap diline dair bazı eserlere de müracaat etmiştir. Bu eserler şunlardır: Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*'ı, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*'ı, İbn Hişâm'ın (ö. 761/1360) *Muğni'l-Lebîb*'i, Radî'nin (ö. 688/1289'dan sonra) *Şerhu'l-Kâfiye*'si, Nevevî'nin (ö. 676/1277) *el-Ezkâr*'ı ve Ahterî Mustafa Efendi'nin (ö. 968/1560-61) *Ahterî-i kebîr*'idir.

2.7. Eserin Nüshaları

Araştırmalarımız neticesinde eserin İstanbul (Fatih), İstanbul (Marmara), İstanbul (Mahmud Efendi), Ankara, İzmir Tire, Riyad, Mısır ve Katar nüshalarının mikrofilmleri ile kütüphane kaydına rastlayamadığımız fotokopi nüshasına ulaştık. Brockelmann'ın eserinde kaydettiği Hindistan nüshasına ise ulaşamadık.³⁴⁴

Bu dokuz nüshadan Fatih ve Marmara nüshası müellif tarafından kaleme alınmıştır. Bu sonuca hem nüshaların mukaddime ve ketebe sayfalarındaki bilgilerden³⁴⁵ hem de müellifin istinsah ettiği diğer eserlerin hatlarıyla yapılan

³⁴¹ Ali el-Mansûrî, *İrşâdü't-Talebe ilâ Şevâhidi't-Tayyibe*, thk. Cemâluddîn Muhammed Şeref, Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, Tanta 1424/2004, s. 296.

³⁴² Ali el-Mansûrî, *İrşâdü't-Talebe ilâ Şevâhidi't-Tayyibe*, ss. 3-6. Eser Cemâluddîn Muhammed Şeref tarafından (Tanta 2004) neşredilmiştir. Bkz. Ali el-Mansûrî, *İrşâdü't-Talebe ilâ Şevâhidi't-Tayyibe*, thk. Cemâluddîn Muhammed Şeref, Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, Tanta 1424/2004.

³⁴³ Eser hakkında bilgi için bkz. Mustafa Tugantay, *Ali el-Mansûrî, Kıraat İlmindeki Yeri ve Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât Adlı Eserin Tahlîli*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2018, ss. 44-45; Ahmet Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yalova 2017, ss. 118-124; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, s. 151.

³⁴⁴ Hindistan Bankipur Kütüphanesi nr. 18, 1, 1273. Bkz. Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, C. IX, s. 374.

³⁴⁵ Bu kayıtlar söz konusu nüshaların tanıtıldığı yerlerde verilmiştir.

karşılaştırmalardan hareketle varılmıştır.³⁴⁶ Diğerleri ise müstensihler tarafından istinsah edilmiş nüshalardır.

Müellif ilk olarak Fatih nüshasını daha sonra da Marmara nüshasını yazmıştır. Bu kanaate varmamızın sebebi müellifin Fatih nüshasında eksik bıraktığı yerleri, sayfa kenarlarına ilave ettiği notları ve şu âyetler de tahrîr olunmalı³⁴⁷ gibi birtakım yerleri Marmara nüshasında ana metin bölümünde tamamlamış olmasıdır.³⁴⁸ Yine bunu destekleyen diğer bir husus da vecihlerin açıklanması Fatih nüshasında Beled sûresi ile son bulurken³⁴⁹ Marmara nüshasında ise Nâs sûresine kadar devam etmiş ve Duhâ sûresinden itibaren de tekbir bahsine yer verilmiştir.³⁵⁰

Fatih nüshası üzeri çizilmiş cümleler, tashîhât, tenbîhât ve görünüm itibarıyla müsvedde olabileceği intibahı verse de; gerek açıklanan vecihler gerekse de vecihlerin takdim ve tehiri açısından iki nüsha arasında birtakım farklılıkların olması iki nüshanın da müstakil birer nüsha kabul edilmesi sonucuna götürmektedir.

Fatih ve Marmara nüshalarının dışındaki diğer nüshalar bu iki nüsha ile karşılaştırıldığında bir kısmının Fatih, bir kısmının da Marmara nüshasıyla örtüştüğü görülmektedir. Bundan hareketle nüshaları iki grupta mütalaa etmemiz mümkündür. Birinci grupta Fatih nüshasından (veya bu nüshadan istinsah edilip de bizim ulaşamadığımız bir nüshadan) çoğaltılan İzmir Tire, Riyad, Katar ve Mahmud Efendi nüshaları; ikinci grupta ise Marmara nüshasından (ya da bu nüshadan çoğaltılıp da bizim ulaşamadığımız bir başka nüshadan) istinsah edilen fotokopi, Mısır ve Ankara nüshaları yer almaktadır.

³⁴⁶ Bu iki nüshanın (Fatih ve Marmara nüshalarının) da Ahmed er-Rüşdî'nin kaleminden çıktığını tespitinde sadece ferağ kaydında eseri yazanın Ahmed er-Rüşdî olduğunu belirten ifadeyle yetinilmemiştir. Ahmed er-Rüşdî'nin ser hâfiz-ı kütüb olarak görev yaptığı Fatih Kütüphanesi'ndeki sekiz bin küsur eser gözden geçirilerek bunlar içerisinde müellifin istinsah ettiği yaklaşık otuz eserin hattıyla mukayese edilmiş ve hatların aynı olduğu görülmüştür. Ayrıca bunu teyit etmek maksadıyla sözkonusu iki nüsha da Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazmalar konusunda uzman kişilerle karşılaştırma ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bunun sonucunda her iki nüshada da söz başları için gösterilen işaretler, özellikle (ر - ك - م - ي) gibi harf karakterleri, (قال - كان) kelimeleri, (رب سهل وأعن) cümlesi, bismelenin yazımı ve tezhibi çok benzeşmekte, hatta örtüşmektedir. Bunun yanında metin içinde kırmızı mürekkeple yazılan yerler, çizgi şekli ve söz başlarının uyuşması, minhüvât kayıtlarının aynı yere düşülmesi gibi özelliklerin aynı olması bu iki nüshanın aynı elden çıktığını teyit etmektedir.

³⁴⁷ Örneğin müellif Fatih nüshası vr. 56a'nın kenarına ﴿لَا تَحْزَنْ فِي كَثِيرٍ﴾ (Nisâ, 4/114) âyeti Hamza için tahrîr olunmalı notunu düşmüş ve söz konusu âyeti Marmara nüshası vr. 64a'da izah etmiştir.

³⁴⁸ Karşılaştırma için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 1b, 2a, 3a, 3b, 56a, 57a, vd.; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 1b, 2b, 3b, 4b, 64a, 65b, vd.

³⁴⁹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 174b.

³⁵⁰ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 194a-201a.

Nüshaların tavsifinde önce birinci, sonra da ikinci grupta yer alanlar sırasıyla tanıtılacaktır.

2.7.1. Nüshaların Tavsifi

2.7.1.1. İstanbul (Fatih) Nüşhası

Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 71’de kayıtlı nüsha müellif hattıdır.³⁵¹ Zahriye³⁵² sayfasında eserin müellif hattı olduğuna dair şu ifade yer almaktadır: “Mürşidü’t-Talebe: Te’lifü’l-merhûm Yusufzâde Güllü Hâfız Ahmed Efendi, bi hattihî.”³⁵³ Ayrıca vakfiye bölümünde eserin bizzat Ahmed er-Rüşdî tarafından reîs-i hâfız-ı kütüb olarak görev yaptığı Mahmud Hân Kütüphanesi’ne vakfedildiğini gösteren şu kayıt bulunmaktadır: “Bu kitap Reîs-i Hâfız-ı’l-Kütüb Yusuf Zâde Güllü Hâfız Ahmed Efendi tarafından İstanbul’daki Ebu’l-Feth Sultan Mehmed Hân Camii’ne bitişik Sultan Mahmud Hân Kütüphanesi’ne vakfedilmiştir. Ben, merhum Sultan Mahmud Hân Kütüphanesi mütevellisi Süleyman.”³⁵⁴

Eserin yazımına ne zaman başlanıldığına ve ne zaman bitirildiğine dair bir bilgiye risâlede yer verilmemiştir. Haşiye bölümlerine “﴿لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ﴾” âyeti Hamza için tahrîr olunmalı” gibi notlar düşülmüştür. Bu notlarda zikri geçen hususların Marmara nüshasında tamamlanmış olması Fatih nüshanın Marmara nüshasından önce yazıldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Marmara nüshasında yer alan tekbir bölümü de Fatih nüshasında yoktur.

Cilt : Dip ve köşeler meşin, mukavva.

Kâğıt : Belirtilmemiş.

Yazı : Nesih hattıyla yazılmıştır. Sûre adları ve (أقول - تنبيه - قوله تعالى)

gibi kelimelerin yazımında kırmızı mürekkep kullanılmış, ayrıca açıklanacak âyet ve âyetteki vecihleri gösteren (الثالث - الثاني - الأول) gibi kelimelerin üzeri kırmızı kalemlerle çizilmiştir. Eserin sonuna kadar kenar bölümlerde yer yer müellifin tenbîhât ve haşiyeleri yer almaktadır. Birçok yerde tashihler vardır.

³⁵¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’t-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 1a.

³⁵² Yazma eserlerin başlangıç sayfasından önceki sayfanın adı (vr. 1a). Yazma eserlere ait bazı ifadelerin tanımını için bkz. Mollaibrahimoğlu, *Yazma Eserler Terminolojisi*, ss. 45-50; Mısıri, *Mâ Lâ Yese’u’l-Muhakkiku Cehlühû*, ss. 139-152; Yılmaz, *İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu*, ss. 163-171.

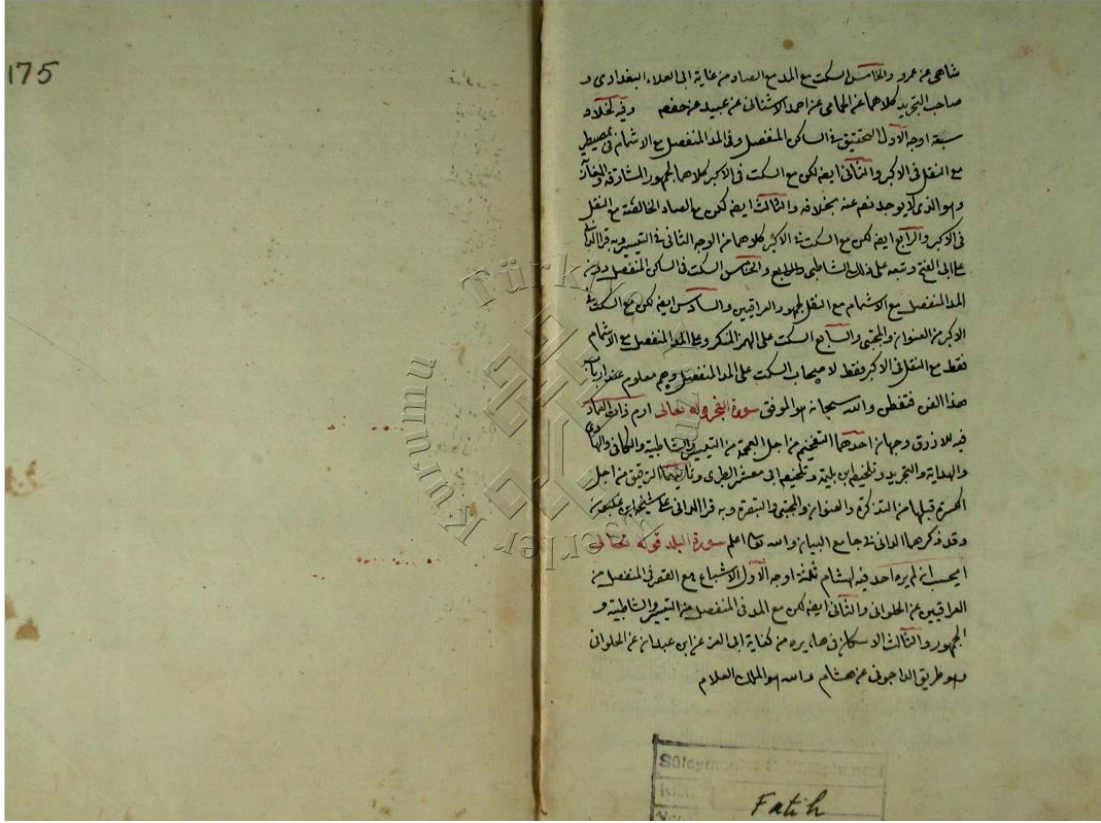
³⁵³ Brockelmann da bu nüshanın müellif nüshası olduğunu kaydetmektedir. Bkz. Brockelmann, *Târihu’l-Edebi’l-Arabî*, C. IX, s. 374.

³⁵⁴ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’t-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 1a.

- Varak sayısı** : 174 varak.
- Ölçüleri** : 230x173 (154x88) mm.
- Satır sayısı** : 21 satır.
- Kelime sayısı** : Her bir satırda yaklaşık 13 kelime vardır.
- Müstensih** : Müellif hattıdır.
- Ferağ kaydı** : Yok.
- İstinsah tarihi** : Yok.
- Başı** : **ربّ سهّل وأعین بیتی لله الحمد والرجیم وبه الحمد لله ربّ العالمین، حمداً یوایی نعمة...**
- Sonu** : **وهو طریق الداجونی عن هشام. والله الملك العلام.**

Resim 1: *Mürşidü't-Talebe* (Fatih Nüshası), vr. 1b-2a.

Resim 2: *Mürşidü't-Talebe* (Fatih Nüshası), vr. 174b.

2.7.1.2. İzmir (Tire) Nüshası

İzmir Tire Necip Paşa Kütüphanesi Diğer Vakıf Bölümü, nr. DV-0549'da bulunmaktadır. Eser kütüphane katalogunda *Tefsîru Mürşidi't-Talebe* ismiyle kaydedilmiştir.³⁵⁵

Cilt : Deri çerçeveli karton, üzeri yeşil zemin üzerine turuncu çiçek ve daire motifli ebru ile kaplanmıştır. Cildin ön ve arka kapakları yıpranmıştır. Sırtında, kapaklarda kullanılan çerçevelerle aynı koyu kahverengi deri kullanılmıştır. Sertabın ve miklebin orijinalinde olduğu ancak koptuğu görülmektedir. Kapakların içi sarı renkli kağıtla kaplanmıştır. Şirazesi yıpranmış ancak dağılmamıştır.

Kâğıt : Avrupa filigranlı ince âharlı kağıt kullanılmıştır. Sayfa uçları, köşeleri kıvrılmış ve kararmıştır. Sayfalarda yer yer su lekesi izleri görülmektedir.

Yazı : Nesih hattıyla yazılmıştır. Okunaklı değildir. Sûre adları ve (قوله) gibi kelimelerin yazımında kırmızı mürekkep kullanılmıştır.

³⁵⁵ Bkz. İzmir Tire Necip Paşa Kütüphanesi Diğer Vakıf Bölümü, nr. 8378.

Açıklanacak âyet ve âyetteki vecihleri gösteren (الثالث - الثاني - الأول) gibi kelimelerin üzeri kırmızı kalemle çizilmiştir. Derkenarlar yoğun olarak kullanılmıştır. Sayfa aralarına birçok not kağıdı konulmuştur. Haşiye bölümlerinde sûret ve şekillere yer verilmiştir.

Varak sayısı : 204 varak.

Ölçüleri : 205X145 mm.

Satır sayısı : 25 satır.

Kelime sayısı : Her bir satırda yaklaşık 11 kelime vardır.

Müstensih : Şeyhülkurrâ Hâfız Ömer b. Halil el-Boluvî (ö. 1260/1844).³⁵⁶

Ferağ kaydı : Var.

İstinsah tarihi : 10 Safer 1225 (17 Mart 1810).

Başı : رَبِّ سَهْلَ بَيْتِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَأَعْنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، حَمْدًا يُؤَاتِي نِعْمَهُ...

Sonu : كُتِبَ... حَافِظُ عَمْرِ بْنِ خَلِيلِ الْبُولَوِيِّ، سَنَةِ خَمْسٍ وَعِشْرِينَ وَمِائَتَيْنِ وَأَلْفٍ... مِنْ صَفَرِ الْخَيْرِ.

³⁵⁶ Ömer b. Halil, Kara Hâfız Bostanî diye meşhur olmuştur. Kıraat ilmini Beyazıt Camii Hatîbi Hasan Fehmi b. Hasan Vidinî ile Reisülkurrâ Hasan b. Ali Vidinî'den tahsil etmiştir. Reisü meşâyihî'l-kurrâ unvanına sahip olan Ömer b. Halil yaklaşık elli yıl Ayasofya Camii'nde kıraat eğitimi vermiştir. Bkz. Eğinli Eşrefzâde Muhammed Hulûsî, *Esâmî-i Kurrâ-i Kirâm-ı Mübîn Defteri*, vr. 12a; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, s. 299.

2.7.1.3. Riyad Nüshası

Riyad Melik Abdul Azîz Kütüphanesi Kıraat Bölümü, nr. 738'de kayıtlıdır.

Cilt : Deri ciltli.

Kâğıt : Belirtilmemiş.

Yazı : Nesih hattıyla kaleme alınmış ve okunaklıdır. Sûre adları ve (أقول - تنبيه - قوله تعالى) gibi kelimeler kırmızı kalemle yazılmıştır. Açıklanacak âyet ve âyetteki vecihleri gösteren (الثالث - الثاني - الأول) gibi kelimelerin üstü kırmızı kalemle çizilmiştir. Haşiye bölümlerinde azda olsa sûret ve şekillere yer verilmiştir.

Varak sayısı : 179 varak.

Ölçüleri : 245x175 mm.

Satır sayısı : 25 satır.

Kelime sayısı : Her bir satırda yaklaşık 12 kelime vardır.

Müstensih : Belli değil.

Ferağ kaydı : Yok.

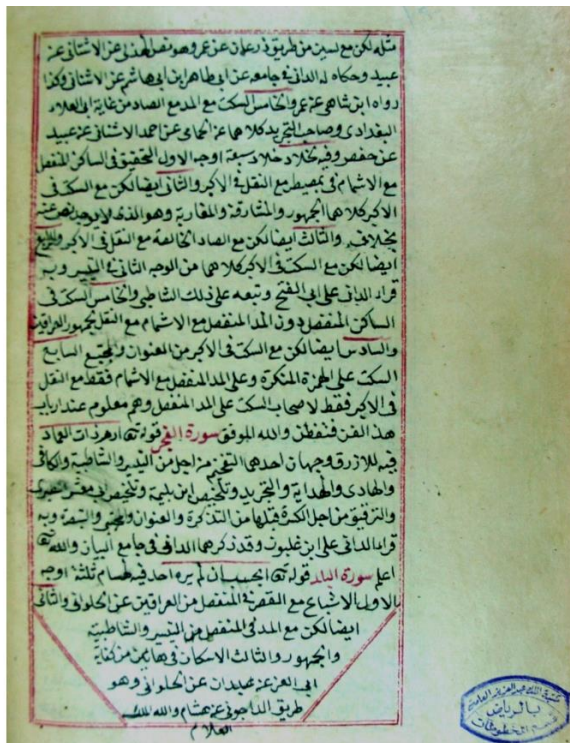
İstinsah tarihi : Belli değil.

Başı : رَبِّ سَهْلَ بَيْتِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِهِ الْعَوْنُ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، حَمْدًا يُؤَاتِي نِعْمَةً...

Sonu : وهو طريق الداجوني عن هشام. والله الملك العلام.

Resim 5: Mürşidü't-Talebe (Riyad Nüshası), vr. 1b-2a.

Resim 6: Mürşidü't-Talebe (Riyad Nüshası), vr. 179b.

2.7.1.4. Katar Nüshası

Katar Dâru'l-Kütübi'l-Katariyye, nr. 31/2'de kayıtlı risâle, iki farklı risâlenin daha yer aldığı bir mecmua içerisinde. Bu risâlelerin birincisi, Mustafa el-İslambûlî'nin *Tühfetü't-Talebe fî Meddât-i Tarîki't-Tayyibe*'si (vr. 1b-11b); ikincisi de Ebu Abdullah el-Kabîbâtî'nin *Tühfetü'l-Enâm fî'l-Vakfi 'ale'l-Hemzi li Hamza ve Hişâm* (vr. 215b-255a) adlı risâlesidir.³⁵⁷

Katar nüshası söz konusu mecmua içerisinde vr. 12b-214a arasında yer almaktadır.

Temellük kaydında “sahibi Fatih dersi'âmlarından Bosnalı Hâfız Veysel b. İbrahim” ibaresi yer almaktadır. Eser Dâru'l-kütübi'l-Katariyye'nin kataloğunda *Mürşidü't-Talebe ilâ İdâhi Vucûhi Ba'dı Âyâtî'l-Kur'âniyye min Tarîki't-Tayyibe* ismiyle kaydedilmiştir.³⁵⁸ Müellifin ismi de Yusuf İmamefendizâde, Ahmed Râşid şeklinde kaydedilmiştir.

Cilt : Deri ciltli.

Kâğıt : Belirtilmemiş.

Yazı : Nesih hattıyla kaleme alınmış ve okunaklıdır. Sûre adları ve (أقول - تنبيه - قوله تعالى) gibi kelimelerin yazımında kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Âyetlerin ve bazı kelimelerin üzeri kırmızı kalemle çizilmiştir. Sayfa kenarlarında âyetlerin vucuhâtını gösteren şekil ve sûretler yer almaktadır. Varak 52a, 77a, 86a, 92a, 92b, 98a, 125b, 161b ve 192b'de eksiklikler vardır.

Varak sayısı : 203 varak. (12b-214a)

Ölçüleri : 240x170 mm.

Satır sayısı : 21 satır.

Kelime sayısı : Her bir satırda yaklaşık 10 kelime vardır.

Müstensih : Abdullah Vahîd.³⁵⁹

Ferağ kaydı : Var.

³⁵⁷ Bilâl es-Süveydî ve Hasan Ahmed İbrahim, *Fihrisü Mahtûtâti Dâri'l-Kütübi'l-Katariyye*, el-Meclisü'l-Vatavî li-Sekâfeti ve'l-Funûn ve't-türâs, Katar 2007, C. I, ss. 332-333.

³⁵⁸ Süveydî, *Fihrisü Mahtûtâti Dâri'l-Kütübi'l-Katariyye*, C. I, s. 371.

³⁵⁹ Abdullah Vahîd, Yavuz Sultan Selim Camii'nde ikinci imam ve Benli Zâde Ahmed Râşid Mektebi'nde muallim olarak görev yapmıştır. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Katar nüshası), vr. 214b.

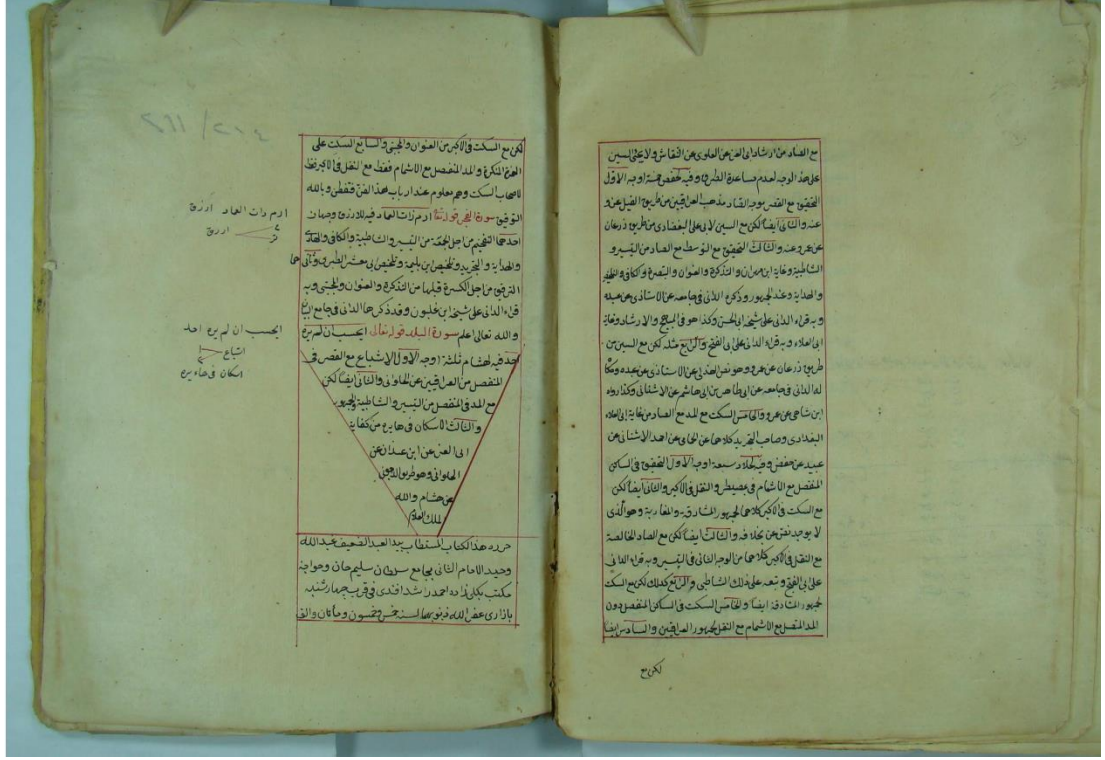
İstinsah tarihi : 1255/1839.

Başı : رَبِّ سَهِّلْ بَيْنِي وَرَبِّكَ الْكَلِمَةَ وَبِهِ الْعَوْنُ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، حَمْدًا يُؤَاتِي نِعْمَةً...

Sonu : حرره... عبد الله وحيد... لسنة خمس وخمسون ومأتان وألف.

Resim 7: *Mürsüdü't-Talebe* (Katar Nüshası), vr. 12b-13a.

Resim 8: *Mürşidü't-Talebe* (Katar Nüshası), vr. 202b-203a.

2.7.1.5. İstanbul (Mahmud Efendi) Nüshası

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü, nr. 380'de kayıtlı risâle tamamlanmadan bırakılmıştır.

Cilt : Bez ciltli, dibi meşin.

Kâğıt : Belirtilmemiş.

Yazı : Nesih.

Varak sayısı : 12 varak.

Ölçüleri : 237x160 (145x90) mm.

Satır sayısı : 17 satır.

Kelime sayısı : Her bir satırda yaklaşık 11 kelime vardır.

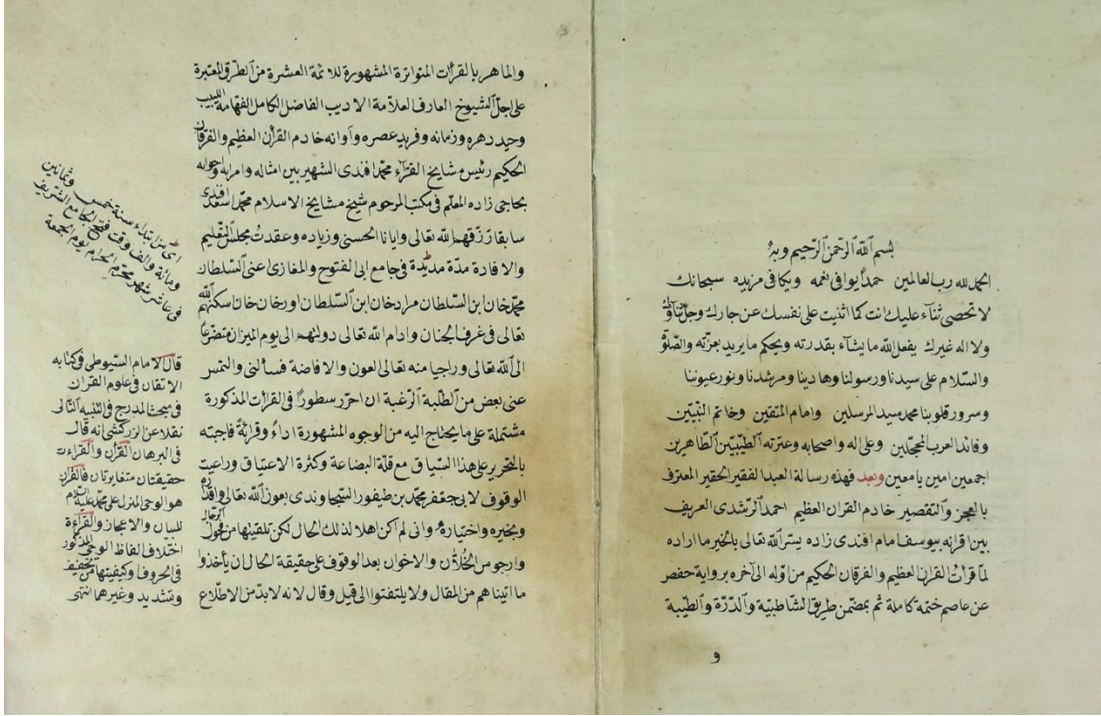
Müstensih : Belli değil.

Ferağ kaydı : Yok.

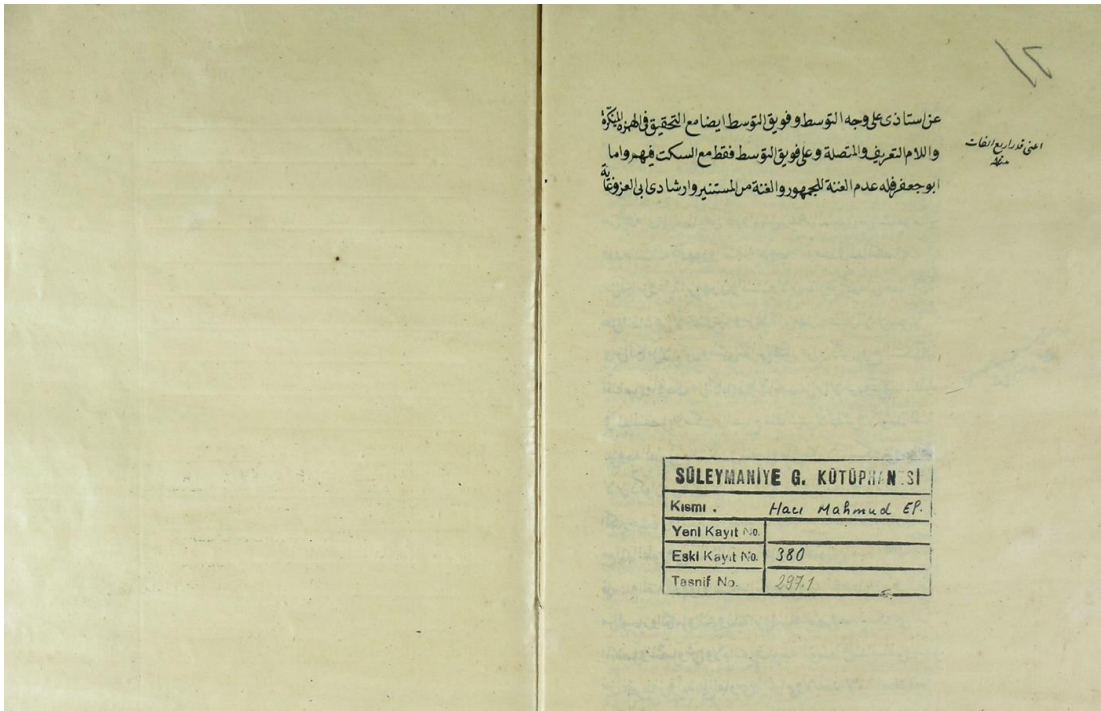
İstinsah tarihi : Belli değil.

Başı : بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وبه الحمد لله رب العالمين، حمدًا يُوافي نِعَمه ويكافئُ مزيدَه... :

Sonu : وأما أبو جعفر فله عدم الغنة للجمهور والغنة من المستنير وإرشاد أبي العزّ وغاية. :

Resim 9: *Mürşidü't-Talebe* (Mahmud Efendi Nüshası), vr. 1b-2a.

Resim 10: *Mürşidü't-Talebe* (Mahmud Efendi Nüshası), vr. 12a.

2.7.1.6. İstanbul (Marmara Üniversitesi) Nüshası

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Bölümü, nr. 704'de kayıtlıdır.

Varaklara sonradan numara verilmiştir. Ancak yazmalardaki usûle göre numaralandırma birinci varaktan başlaması gerekirken ikinci varaka 1 numarası verilmiştir. Dolayısıyla risâlenin gerçekte (vr. 2a) olan yeri bu numaralandırmaya göre (vr. 1a) olmaktadır. Ayrıca kitabın hem dijital ortamdaki hem de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'ndeki orijinalinde bazı sayfaların tertibinin bozulduğu görülmektedir. Örneğin risâlenin (vr. 88)'den sonra (vr. 89) gelmesi gerekirken (vr. 90) gelmiş; (vr. 137)'den sonra (vr. 138) gelmesi gerekirken (vr. 139) gelmiş; ayrıca (vr. 154)'ten sonra (vr. 155) gelmesi gerekirken (vr. 156) gelmiştir. Dolayısıyla kitabın bu son haline göre doğru sıralanışı şöyledir: vr. 88, vr. 90, vr. 89; vr. 137, vr. 139, vr. 138; vr. 154, vr. 156, vr. 155. Sonradan varaklara numara verilirken tertibin bozulduğu yerlerdeki varaklara numara verilmemiştir. Yani (vr. 88)'den sonra numara verilmeyen bir varak ve ardından (vr. 89) gelmekte; (vr. 137)'den sonra numara verilmeyen bir varak ve ardından (vr. 138) gelmekte; (vr. 154)'ten sonra numara verilmeyen bir varak ve ardından (vr. 155) gelmektedir. Böylece varak sıralamasının bozulduğu bu üç yerde varaklara numara verilmemiş, numaralandırmanın ikinci varaktan itibaren yapıldığını da dikkate aldığımızda gerçekte 201 varak olan risâle sonradan yapılan bu numaralandırmaya göre 198 varak olarak gözükmektedir. Esere bakılırken bu noktalar dikkate alınmalıdır.

Fatih nüshasının haşiye bölümlerinde “﴿لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ﴾” âyeti Hamza için tahrîr olunmalı³⁶⁰ şeklinde değinilmesi ve işlenmesi istenen durumlar Marmara nüshasında tamamlanmıştır. Ayrıca Fatih nüshasında Beled sûresinde sona eren risâle, bu nüshada (Marmara) tekbir bahsinin de ilavesiyle sona ermektedir. Müellif bu bölümü ilave ederken “bazı müelliflerin tekbir bölümünü eserlerine eklediklerini bazılarının ise eklediğini, kendisinin de talebelere kolaylık olsun diye eklemeyi uygun bulduğunu belirterek” söze başlamıştır. Bundan anlaşılan müellif, tekbir bölümünü sonradan eserine eklemeye karar vermiştir.

³⁶⁰ Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'nin Fatih nüshasında değinilmesini istediği ve Marmara nüshasında (vr. 63a) tamamladığı söz konusu yer şöyledir:

قوله تعالى: ﴿لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نُجُوبِهِمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَتِهِ﴾ في حمزة ثلاثة أوجه: الأول: القصر في ﴿لَا خَيْرَ﴾ مع عدم السكت في الهمة المنكرة من التيسير والشاطبية والهادي والهادية والتذكرة والكافي وتلخيص ابن بليمة. والثاني: أيضا لكن مع السكت في الهمة المنكرة من جامع البيان والعنوان والمجتبى والكامل والتجريد ومن التيسير والشاطبية. والثالث: التوسط في ﴿لَا﴾ مع السكت فيها فقط من التيسير وجامع ابن فارس والخزاعي حمزة من روايته ومن المبهج من رواية خلف.

Ferâğ kaydına düşülen notta eser, müellif Ahmed er-Rüşdî Yusuf Efendizâde tarafından 1209 yılı Şaban ayında (Şubat/Mart 1795) tamamlanmıştır.

Eser Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi kataloğunda *Mürşidü't-Talebe min Tarîkâtî't-Tayyibe* adıyla kendi müellifine değil; Abdullah b. Muhammed b. Yusuf el-Amasi (el-Mukrî) Yusuf Efendizâde'ye yani *Îtilâf* sahibi Abdullah Hilmi b. Muhammed b. Yusuf'a nispet edilmiştir.³⁶¹

Cilt : Miklebli meşin ciltli.

Kâğıt : Belirtilmemiş.

Yazı : Nesih hattıyla yazılmıştır. Sûre adları ve (أقول - تنبيه - قوله تعالى)

gibi kelimelerin yazımında kırmızı mürekkep kullanılmış, ayrıca açıklanacak âyet ve âyetteki vecihleri gösteren (الثالث - الثاني - الأول) gibi kelimelerin üzeri kırmızı kalemle çizilmiştir. Sayfa kenarlarında âyetteki vecihleri gösteren sûret ve şemalara yer verilmiştir.

Varak sayısı : 201 varak.

Ölçüleri : Belirtilmemiş.

Satır sayısı : 21 satır.

Kelime sayısı : Her bir satırda yaklaşık 13 kelime vardır.

Müstensih : Müellif hattı.

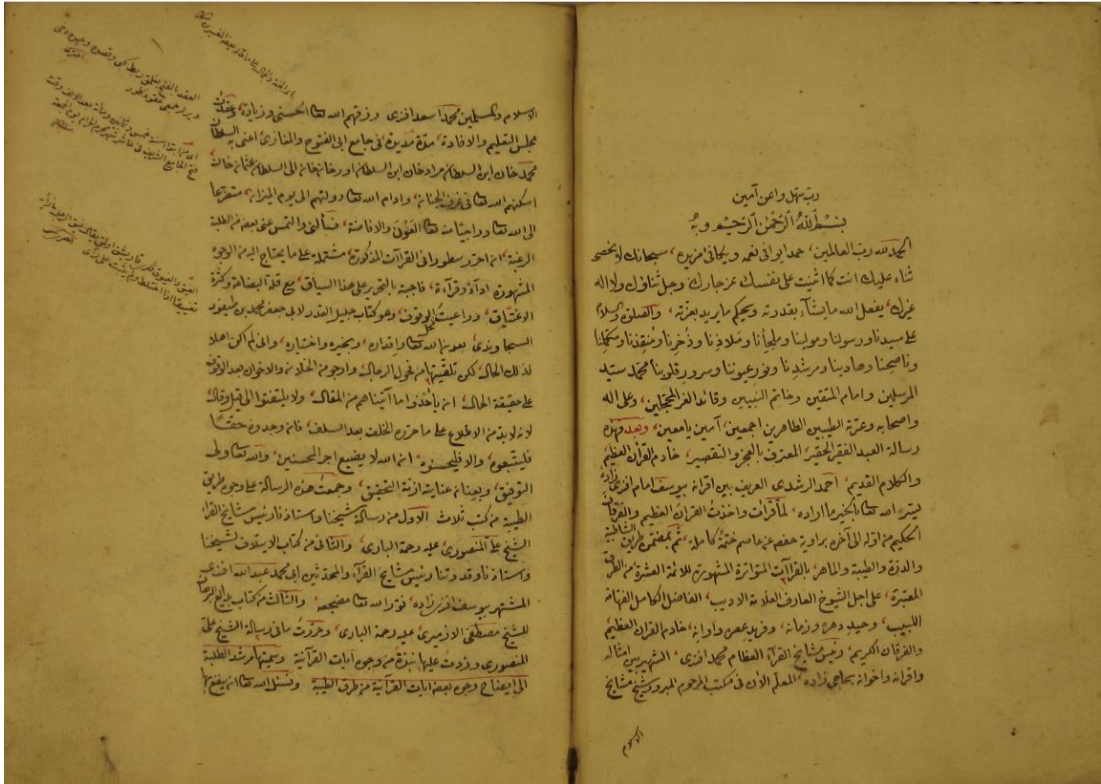
Ferâğ kaydı : Var.

İstinsah tarihi : 1209/1795.

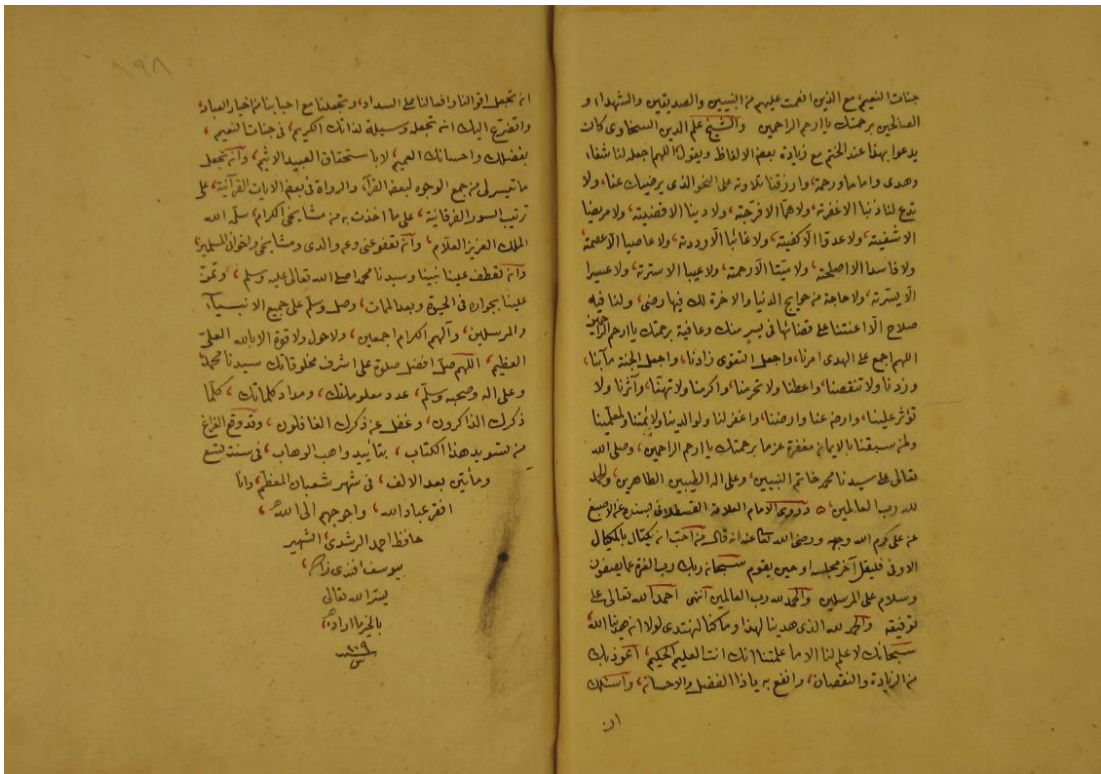
Başı : رَبِّ سَهْلٍ وَأَعْنِ آمِينَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِهِ الْحَمْدُ اللَّهُ رَبِّ الْعَالَمِينَ، حَمْدًا يُؤَاتِي نِعْمَةً...

Sonu : وقد وقع الفراغ... في سنة تسع ومائتين بعد الألف... وأنا... حافظ أحمد الرشدي... سنة 1209.

³⁶¹ Bkz. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Bölümü, nr. 704.

Resim 11: *Mürşidü't-Talebe* (Marmara Nüshası), vr. 1b-2a.

Resim 12: *Mürşidü't-Talebe* (Marmara Nüshası), vr. 200b-201a.

2.7.1.7. Fotokopi Nüsha (Kütüphane Kayıtlarına Ulaşılamayan)

Kütüphane kayıtlarına ulaşamadığımız³⁶² bu nüshanın zahriye sayfasında “Nüfus Nâzırı merhum Hacı Hâfız Hüseyin Efendi’nin vakfidır” ibaresi yer almakla birlikte kütüphane bilgisi ve kaydı yoktur.

Cilt : Belli değil.

Kâğıt : Belli değil.

Yazı : Nesih hattıyla yazılmıştır. Âyetlerin ve bir kısım kelimelerim üstü çizilmiştir. Diğer nüshalarda olduğu gibi sayfa kenarlarında âyetlerin vucuhâtını gösteren sûretlere yer verilmiştir.

Varak sayısı : 168 varak.

Ölçüleri : Belli değil.

Satır sayısı : 25 satır.

Kelime sayısı : Her bir satırda yaklaşık 15 kelime vardır.

Müstensih : Belli değil.

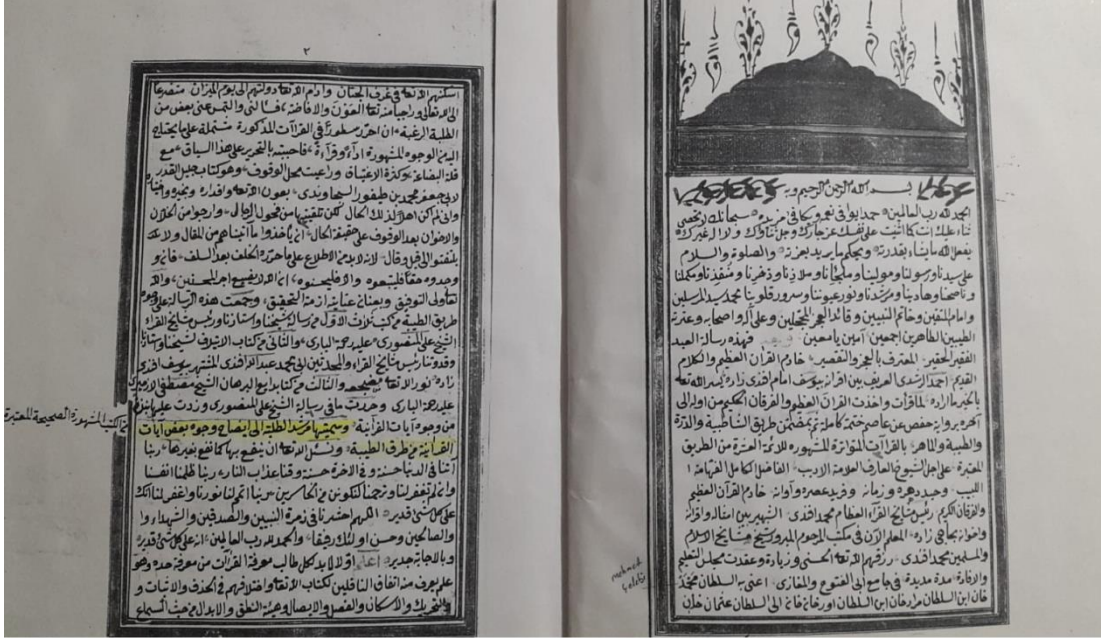
Ferağ kaydı : Var.

İstinsah tarihi : Zilhicce 1238/1822.

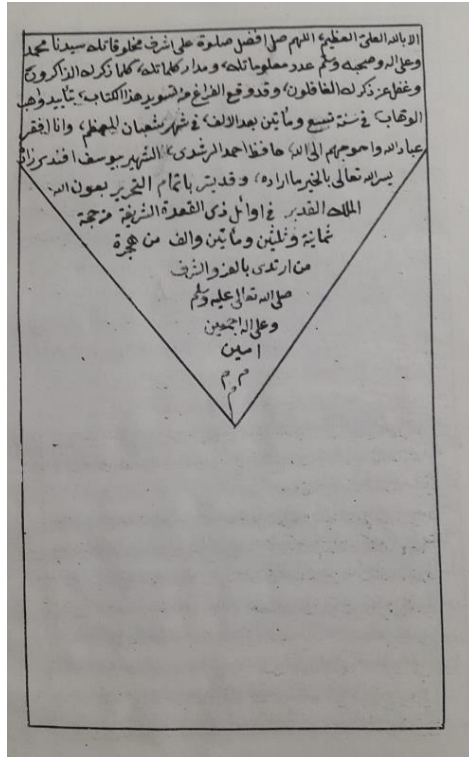
Başı : بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ وَبِہِ الْحَمْدِ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ، حَمْدًا یُوَافِی نِعْمَہٗ وَیُکَافِیْ مَزِیْدَہٗ...

Sonu : صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَسَلَّم وَعَلٰی آلَہٖ اَجْمَعِیْنَ اٰمِنٌ..

³⁶² Bu nüsha Rize Müftü Yusuf Karali Dini Yüksek İhtisas Merkezi kıraat hocalarından kıymetli dostum Osman Daşkın’ın özel kütüphanesinden temin edilmiştir.

Resim 13: *Mürşidü't-Talebe* (Fotokopi Nüshası), vr. 1b-2a.

Resim 14: *Mürşidü't-Talebe* (Fotokopi Nüshası), vr. 168b.

2.7.1.8. Mısır Nüshası

Mısır Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye, nr. 577'de kayıtlıdır.

Mısır nüshası, Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye kayıtlarında kendi müellifi Ahmed er-Rüşdî adına değil Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi adına kaydedilmiştir.³⁶³

Cilt : Belli değil.

Kâğıt : Belli değil.

Yazı : Rika hattıyla yazılmıştır. Vecihleri açıklanacak âyetler ve bazı kelimelerin üstü çizilmiştir. Sayfa kenarlarında vecihleri gösterilen âyetler ile alakalı birtakım sûretler yer almaktadır.

Varak sayısı : 211 varak.

Ölçüleri : 190x160 mm.

Satır sayısı : 21 satır.

Kelime sayısı : Her bir satırda yaklaşık 15 kelime vardır.

Müstensih : Hâfız Muhammed Gümülcinevî.

Ferağ kaydı : Var.

İstinsah tarihi : 1239/1823.

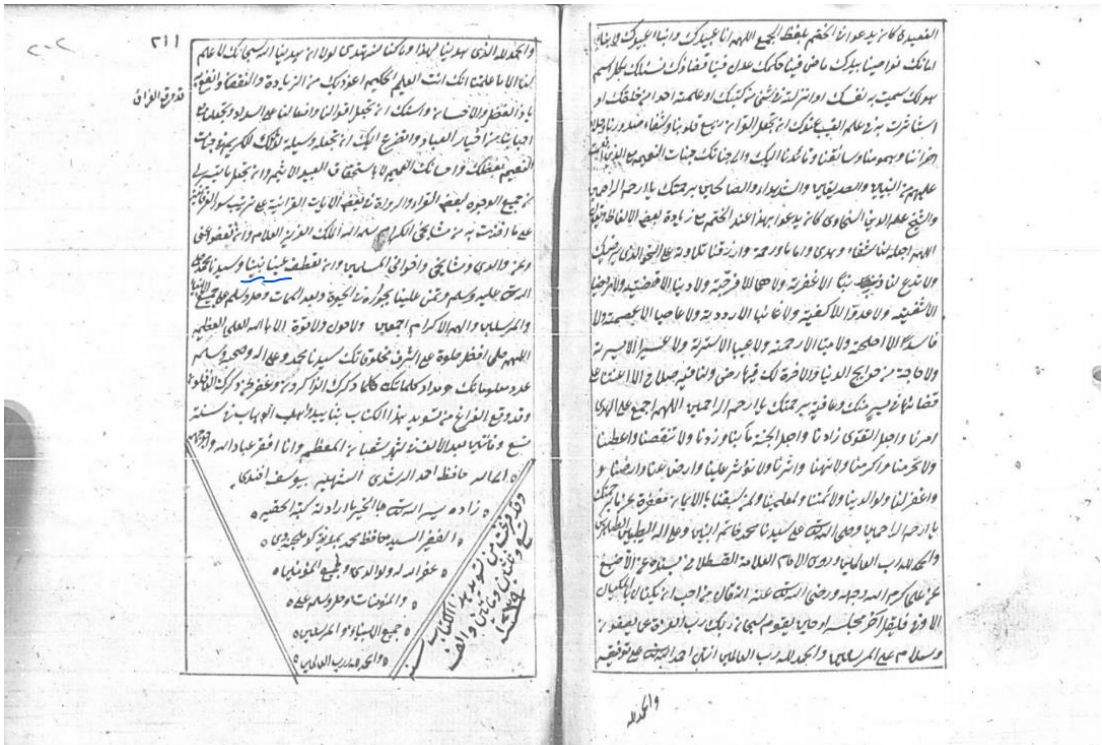
Başı: ... هذا كتاب مرشد طلبه بئس الله الرحمن الرحيم وبه الحمد لله رب العالمين، حمداً يُوافي نعمه ويكافئُ مزيدَه... .

Sonu: ... كتبه ... حافظ مُجد بمدية كوملجنه ... وقد فرغت ... سنة تسع وثلاثين ومائتين وألف سنة 1239.

³⁶³ Bkz. Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr. 577.

Resim 15: *Mürşidü't-Talebe* (Mısır Nüshası), vr. 1b-2a.

Resim 16: *Mürşidü't-Talebe* (Mısır Nüshası), vr. 210b-211a.

2.7.1.9. Ankara Nüshası

Ankara Milli Kütüphane Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu'nda 06Hk1709 numarada kayıtlıdır.

Cilt : Çaharkuşe kahverengi meşin ciltli, ebru kağıt kaplı ve mikleblidir.

Kâğıt : Taç filigranlı kağıt.

Yazı : Nesih hattıyla yazılmış olup okunaklıdır. Sûre adları ve (قوله - أقول - تنبيه - تعالى) gibi kelimelerin yazımı ile cetvellerde kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Sayfa kenarlarında âyet vecihlerini gösteren sûretlere yer verilmiştir.

Varak sayısı : 169 varak.

Ölçüleri : 230x169 (169x92) mm.

Satır sayısı : 25 satır.

Kelime sayısı : Her bir satırda yaklaşık 15 kelime vardır.

Müstensih : Hâfız Ahmed Hilmî.

Ferağ kaydı : Var.

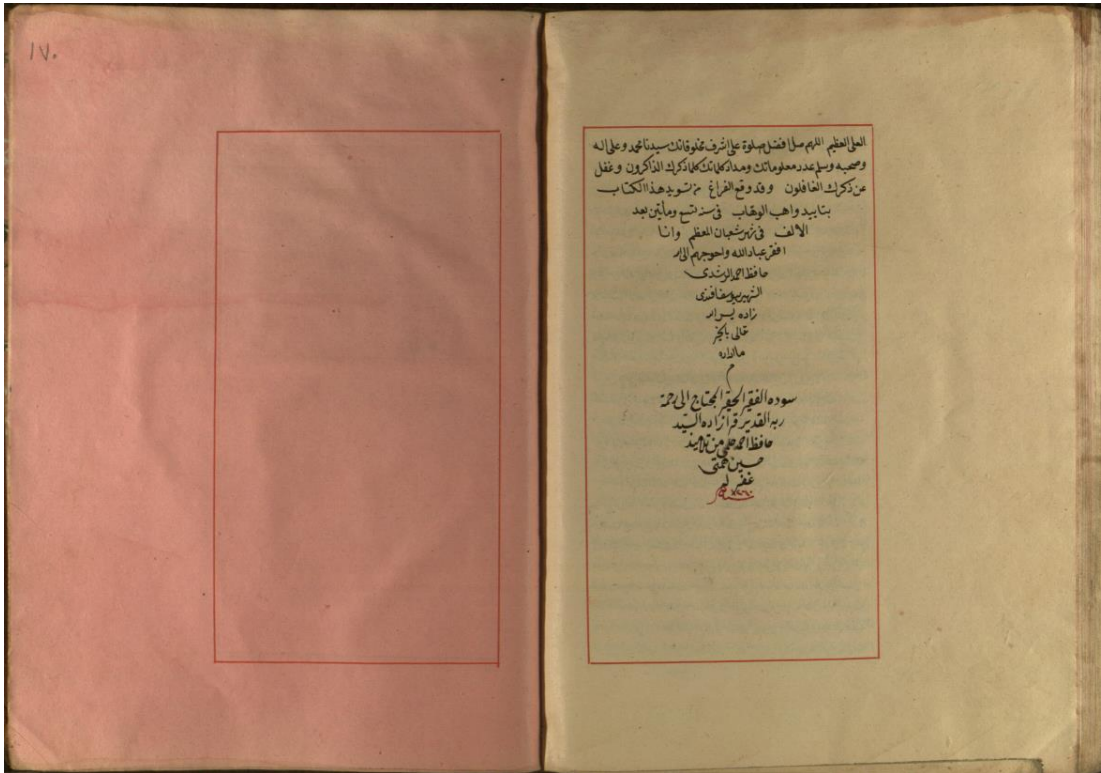
İstinsah tarihi : 1260/1843.

Başı : بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَبِهِ الْحَمْدُ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ، حَمْدًا يُؤَاوِي نِعْمَهُ وَيَكْفِيهِ مَزِيدَهُ... .

Sonu : سوده... فرا زاده السيد حافظ أحمد حلمي من تلميذتي حسين همتي غفر له، سنة 1260.

Resim 17: Mürşidü't-Talebe (Ankara Nüshası), vr. 1b-2a.

Resim 18: Mürşidü't-Talebe (Ankara Nüshası), vr. 169b.

2.7.2. Nüshaların Mukayesesi

Giriş bölümü: Hamdele ve salvele cümleleri İstanbul (Fatih), İstanbul (Marmara), İstanbul (Mahmud Efendi), İzmir Tire, Ankara, Mısır ve fotokopi nüshasında aynı ifadelerle ve mufassal bir şekilde yer almaktadır. Riyad ve Katar nüshalarında ise daha muhtasar ve ikisinde de aynı cümlelerle ifade edilmiştir. Ayrıca müellifin giriş bölümünde yer verdiği Kur'an ve kıraatin tanımı, konusu gibi bölümler bu son iki nüshada (Riyad ve Katar nüshasında) yer almamaktadır.

Ana metin bölümü: Müellif Fâtiha sûresinden başlayıp Beled sûresine kadar belli âyetlerin vucuhâtına yer vermiştir. Bu bölüm bütün nüshalarda aynı şekilde yer almaktadır. İstanbul (Fatih) nüshası hariç diğer nüshalar yer yer sayfa kenarlarında âyetlerin vucuhâtına dair sûretlere yer vermiştir.

Riyad ve Katar nüshalarının müellifin İstanbul (Fatih) nüshasında haşiye bölümlerine düştüğü minhüvât³⁶⁴ kayıtlarının birçoğunu almadıkları görülmektedir. Ayrıca müellifin açıklama sadedinde haşiye bölümünde (أعني) ile başlayıp zikrettiği açıklama cümlelerini metnin içerisine dâhil ettikleri görülmektedir. Riyad ve Katar nüshalarında risâle boyunca müellif/İstanbul (Fatih) nüshasına sadık kalıp kalmama hususunda aynı üslup takip edilmiştir. İzmir Tire nüshası ise zikredilen hususlarda müellif nüshasına daha bağlı kalmıştır.

Mısır, Ankara ve fotokopi nüshalarına gelince bunlar içerisinde hemen hemen hiçbir ayrıntı göz ardı edilmeden müellif/İstanbul (Marmara) nüshasına sadık kalınanın fotokopi nüshası olduğu görülmektedir. Mısır ve Ankara nüshalarında ana metin bölümünde müellife sadık kalınırken; haşiye bölümündeki bazı kayıtların zikredilmediği göze çarpmaktadır. Ayrıca fotokopi nüshasının vr. 149b'de eksik bırakılan yaklaşık bir satırlık bölüm Ankara nüshasında da aynı şekilde eksik bırakılmıştır.

Sonuç bölümü: İstanbul (Fatih) ile Riyad, İzmir Tire ve Katar nüshaları Beled sûresinin vucuhâtıyla sona ermiştir. İstanbul (Marmara), Ankara, Mısır ve fotokopi nüshaları ise Beled sûresinden sonra tekbir bahsine de yer vermiştir.

³⁶⁴ “Minhüvât” (منهوات) kelimesi, “ondan” anlamına gelen Arapça “minhü” (منه) kelimesinin çoğulu olup “onun tarafından yazılanlar” anlamını ifade etmektedir. Daha çok Osmanlı dönemi yazma metinlerde görülen bu kayıt müellif tarafından sayfa kenarına düşülen notların sonuna konulmakta ve (منه) kısaltmasıyla gösterilmektedir. Müellifçe metin kenarlarına düşülen söz konusu notlar için “minhüvât” ifadesi kullanılmaktadır. *İSAM Tahkikli Neşir Esasları (İTNES)*, mad. 37; Yılmaz, *İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu*, s. 144.

Bu tespitlerden hareketle şunları söyleyebiliriz: Müellif ilk olarak İstanbul (Fatih) nüshasını yazmıştır. Tashihler oldukça fazladır. Nüshayı yazarken ve yazdıktan sonra birtakım eksikliklerin tamamlanması için metin kenarlarına bir hayli not düşmüştür. Bu görünümüyle müsvedde izlenimi ortaya koymaktadır.

Ahmed er-Rüşdî ikinci olarak, İstanbul (Fatih) nüshasında belirttiği hususları tamamlamak üzere İstanbul (Marmara) nüshasını kaleme almıştır. Ancak sadece belirtilen hususları tamamlamakla yetinmemiş bazı vecihlerin alınıp bazılarının terkedilmesi ve takdim-tehiri gibi meslek tercihlerini yansıtan birtakım görüş değişikliğine de gitmiştir. Bu farklılıklar fazla olmasa da müellifin elinden çıkan son nüsha olması İstanbul (Marmara) nüshasını asıl nüsha olma hüviyetine taşımıştır.

Fatih ve Marmara nüshalarının dışındaki diğer nüshalar bu iki nüsha ile mukayese edildiğinde bir kısmının Fatih, bir kısmının da Marmara nüshasından istinsah edildiği görülmektedir. Bundan hareketle nüshaları iki grupta mütalaa etmemiz mümkündür. Birinci grupta Fatih nüshasından (ya da bu nüshadan çoğaltılıp da bizim ulaşamadığımız bir başka nüshadan) çoğaltılan İzmir Tire, Riyad, Katar ve Mahmud Efendi nüshaları yer almaktadır. İkinci grupta ise Marmara nüshasından (veya bu nüshadan istinsah edilip de bizim ulaşamadığımız bir başka nüshadan) istinsah edilen fotokopi, Mısır ve Ankara nüshaları yer almaktadır.

2.8. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Ahmed er-Rüşdî'nin kaleme aldığı ve bizim de çalışmamızın konusunu oluşturan *Mürşidü't-Talebe* üzerine yapılan tahkik, tahlil ve inceleme şeklinde müstakil herhangi bir çalışmaya tezi aldığımız süreye kadar ulaşamamıştır. Bununla birlikte, *Mürşidü't-Talebe*'nin gerek birinci versiyonunun (Fatih nüshasının) ve gerekse ikinci versiyonunun (Marmara nüshasının) ihtiva ettiği vecihleri şematik (müşeccer) hale dönüştüren, Osmanlı dönemine ait birçok yazma mevcuttur.³⁶⁵ Bunlardan Ahmed er-Rüşdî'nin öğrencilerinden Abdurrahman Hilmi eş-Şumnuvî tarafından şematik hale getirilen ve *Mürşidü't-Talebe min Tarîki't-Tayyibe* ismiyle taş baskısı yapılan çalışma ile Ömer Lütfi b. Hüseyin tarafından kaleme alınan *Kıraat-i Aşere ve Takrîb kılavuzu* adlı çalışmalar hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

³⁶⁵ Ankara Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, nr. 5596, vr. 79-140a; Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Üsküdarlı Bölümü, nr. 48, vr. 3b-37b; Süleymaniye Kütüphanesi Dâru'l-Mesnevi Bölümü, nr. 23, vr. 1b-37a; İzmir Tire Necip Paşa Kütüphanesi Diğer Vakıf Bölümü, nr. 8095, vr. 2b-39b.

2.8.1. Mürşidü't-Talebe min Tarîki't-Tayyibe (Şematik)

Mürşidü't-Talebe'den (mensûr) daha fazla istifade etmeye yönelik çalışmalardan biri Ahmed er-Rüşdî'nin öğrencilerinden Abdurrahman Hilmi eş-Şumnuvî'nin bu şematik çalışmasıdır. Abdurrahman Hilmi bu çalışmada *Mürşidü't-Talebe*'nin birinci versiyonunu (Fatih nüshasını) şematik (müşeccer) hale getirmiştir. Abdurrahman Hilmi eser üzerinde hiçbir değişiklikte bulunmamış, sadece hocası Ahmed er-Rüşdî'nin sayfalar arasında ortaya koyduğu vecihleri sûretlere dökmüştür. Farklı olarak Bakara ile Âli İmran, Kehf ile Meryem ve Fâtır ile Yasin sûreleri arasına tekbir ve besmele vecihlerini ilave etmiştir.³⁶⁶

Abdurrahman Hilmi eş-Şumnuvî'nin şematik (müşeccer) haldeki bu çalışması *Mürşidü't-Talebe min Tarîki't-Tayyibe* adıyla Paluvî'nin *Zübdetü'l-İrfân*'ı ve Yusuf Efendizâde'nin *el-Îtilâf*¹ ile birlikte taş baskısı yapılmıştır.³⁶⁷ Söz konusu eserlerin ortak özelliği Osmanlı'da kıraat eğitiminde ders kitabı olarak takip edilmiş olmalarıdır.

Zübdetü'l-İrfân kıraat eğitiminin gerek İstanbul gerekse Mısır tarikince aşere/el-‘aşru’s-suğrâ kısmında; *el-Îtilâf* İstanbul tarikinin Îtilâf mesleğince takrîb/el-‘aşru’l-kübrâ uygulamasında; *Mürşidü't-Talebe* ise Mısır tarikinin Şeyh Atâullah mesleğince takrîb/el-‘aşru’l-kübrâ uygulamasında temel kaynak olarak takip edilmiştir.³⁶⁸

Abdurrahman Hilmi eş-Şumnuvî tarafından şematik hale dönüştürülen ve taş baskısı yapılan *Mürşidü't-Talebe min Tarîki't-Tayyibe*, Meryem İbrahim Cendelî tarafından bu taş baskı esas alınarak *Mürşidü't-Talebe min Tarîki't-Tayyibe (Mülhak Kitâbi Bedâi'ü'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân)* adıyla tekrar neşredilmiştir.³⁶⁹ Kanaatimizce Cendelî aralarındaki konu benzerliğinden dolayı *Mürşidü't-Talebe min Tarîki't-Tayyibe*'yi *Bedâi'ü'l-Burhân*'nın ilavesi gibi sunmuştur.³⁷⁰ Hâlbuki yukarıda da belirtildiği üzere *Mürşidü't-Talebe min Tarîki't-Tayyibe* nesir tarzındaki

³⁶⁶ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân fî Vucûhi'l-Kur'ân*, ss. 204-207, 232-240, 247-256.

³⁶⁷ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân fî Vucûhi'l-Kur'ân*, ss. 186-268.

³⁶⁸ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân fî Vucûhi'l-Kur'ân*, ss. 186-268.

³⁶⁹ Abdurrahman Hilmi eş-Şumnuvî, *Mürşidü't-Talebe min Tarîki't-Tayyibe (Mülhak Kitâbi Bedâi'ü'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân)*, haz. Meryem İbrahim Cendelî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2008.

³⁷⁰ Her ikisi de tahrîrât alanına dair kaleme alınmış ve vecihlerini gösterdikleri âyetlerin birçoğu müşterektir. Bununla birlikte âyetlerde gösterdikleri vecihlerin sayısı, bazı vecihlerin alınıp, bazılarının men' edilmesi gibi hususlarda aralarında birçok farklılık vardır.

Mürşidü't-Talebe'nin şematik şeklinden ibarettir ve her ikisi de Ahmed er-Rüşdî'ye aittir.³⁷¹

Bedâi'u'l-Burhân ise Mustafa el-İzmîrî'nin yine tahrîrât konusunda telif ettiği eserlerinden biri olup³⁷² *Mürşidü't-Talebe*'nin de kaynaklarından birini oluşturmaktadır. Aralarında benzerlik olmakla birlikte oldukça farklılıklar da söz konusudur.

2.8.2. Kıraat-i Aşere ve Takrîb Kılavuzu

Mürşidü't-Talebe üzerine yapılan çalışmalardan bir diğeri de Ömer Lütfi b. Hüseyin tarafından kaleme alınan *Aşere ve Takrîb kılavuzu*'dur.³⁷³ Ömer Lütfi bu çalışmasında yukarıda zikri geçen, Paluvî'nin *Zübdetü'l-İrfân*'nını tercüme etmiştir. Osmanlı Türkçesiyle tercüme edilen eser, *Zübdetü'l-İrfân*'nın ihtiva ettiği kıraat vecihlerini hem açıklamak hem de birtakım sûretlere dökmek şeklinde oluşturulmuştur. Bunun yanında bazı âyetlerin takrîb vecihleri de gösterilmiştir. Söz konusu takrîb vecihleri gösterilirken İstanbul tarikinın tercihleri Yusuf Efendizâde'nin *el-Îtilâf*'ından, Mısır tarikinın tercihleri de Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'sinden alıntılanarak şematik hale getirilmiştir.³⁷⁴ Vecihlere ilaveten birçok yerde *Mürşidü't-Talebe*'deki açıklamalar tercüme edilerek aktarılmıştır.³⁷⁵ Müellif, eserin sonuna İstanbul tarikinın Ahmed Sûfî mesleğine göre Bakara sûresinin 141. âyetine (1. cüzün sonuna) kadar aşere vecihlerini numune olarak ilave etmiştir.³⁷⁶

Beş cilt halinde kaleme alınan eserde okuyucuya kolaylık olması için birtakım kısaltma, rumûz ve semboller kullanılmış³⁷⁷ ayrıca eserin her bir sayfasına sayfa numarası verilmiştir. Talik hattıyla yazılan eser henüz yazma haldedir. Süleymaniye

³⁷¹ Nitekim Mektebetü Evlâdi'ş-Şeyh li't-Türâs *Zübdetü'l-İrfân*'ı, *el-Îtilâf*'ı ve *Mürşidü't-Talebe min Tariki't-Tayyibe*'yi ihtiva eden söz konusu taş baskıyı tekrar tıpkıbasım yaparken *Mürşidü't-Talebe min Tariki't-Tayyibe*'yi Ahmed er-Rüşdî'ye izafe etmiştir. Bkz. Hamid b. Abdülfettâh el-Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân fi Vucûhi'l-Kur'ân*, Mektebetü Evlâdi'ş-Şeyh li't-Türâs, Kahire 1430/2009, ss. 186-268. (Eserin dış ve iç kapak kısmında *Mürşidü't-Talebe min Tariki't-Tayyibe*'yi, "te'lifü'l-'Allâme Ahmed er-Rüşdî eş-Şehîr bi Güllü Hâfîz" şeklinde Ahmed er-Rüşdî'ye nispet etmiştir.)

³⁷² *Bedâi'u'l-Burhân* hakkında bilgi için *Mürşidü't-Talebe*'nin "tahrîrâta dair kaynakları" başlığına bakınız.

³⁷³ Ömer Lütfi b. Hüseyin Aygün, *Zübdetü'l-İrfân Tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 16, C. I. (Zahriye sayfası)

³⁷⁴ Ömer Lütfi, *Zübdetü'l-İrfân Tercümesi*, C. IV, s. 510.

³⁷⁵ Örnek için bkz. Ömer Lütfi, *Zübdetü'l-İrfân Tercümesi*, C. II, ss. 283-285; C. IV, ss. 580, 652-653.

³⁷⁶ Ömer Lütfi, *Zübdetü'l-İrfân Tercümesi*, C. V, s. 775'den itibaren 46 sayfa.

³⁷⁷ Ömer Lütfi, *Zübdetü'l-İrfân Tercümesi*, C. I. (Mukaddime)

Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü'nde *Zübdetü'l-İrfân Tercümesi*³⁷⁸ adıyla kayıtlı eser; dış kapak, iç kapak ve zahriye bölümlerinde *Zübdetü'l-İrfân Kılavuzu*,³⁷⁹ *Aşere ve Takrîb Kılavuzu*³⁸⁰ ve *Zübdetü'l-İrfân, İtilâf ve Mürşid Tercümesi*³⁸¹ gibi isimlerle de zikredilmektedir. Müellif, eseri bitirdikten sonra Üsküdar Selim Ağa Kütüphanesi'ne vakfetmiştir.³⁸²

2.9. Tahrîrât Alanında Yapılan Diğer Çalışmalar

Gerek *en-Neşr* ve *Tayyibe* gerekse de *Şâtıbiyye* ve *Dürre* gibi eserler üzerine yapılan tahrîrât çalışmaları, üçüncü bölümde “tahrîrât literatürü” başlığında verildiğinden tekrara düşmemek için burada verilmeyecektir.

³⁷⁸ Bkz. Ömer Lütfi b. Hüseyin Aygün, *Zübdetü'l-İrfân Tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 16.

³⁷⁹ Ömer Lütfi, *Zübdetü'l-İrfân Tercümesi*, C. III, s. 464; C. IV, s. 613.

³⁸⁰ Ömer Lütfi, *Zübdetü'l-İrfân Tercümesi*, C. I. (Zahriye sayfası)

³⁸¹ Ömer Lütfi, *Zübdetü'l-İrfân Tercümesi*, C. II, III, IV, V. (Dış kapak)

³⁸² Ömer Lütfi, *Zübdetü'l-İrfân Tercümesi*, C. I, s. 159. Ömer Lütfi'nin bu eseri dışında yine yazma olarak *Kur'an-ı Kerim'in Zahir Manası*, (Ömer Lütfi b. Hüseyin Aygün, *Kur'an-ı Kerim'in Zahir Manası*, (Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 27, C. I-XII); *Son İctihad “Billur Kitap” -Tefsir-*, (Ömer Lütfi b. Hüseyin Aygün, *Son İctihad “Billur Kitap” (Tefsir)*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 27); *Bin Onbir Hadis Tercüme ve İzahı*, (Ömer Lütfi b. Hüseyin Aygün, *Bin Onbir Hadis Tercüme ve İzahı*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 36); *İrşâd-ı Tâlib*, (Ömer Lütfi b. Hüseyin Aygün, *İrşâd-ı Tâlib*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 7701) adlı eserleri de kütüphanelerde mevcuttur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜRŞİDÜ'T-TALEBE'NİN KIRAAT İLMİ AÇISINDAN TAHLİLİ

Mürşidü't-Talebe'nin tahliline yönelik olan bu bölüm şu başlıklar etrafında incelenmeye çalışılacaktır: Eserin dili ve üslubu, *Mürşidü't-Talebe*'nin kıraat ilmindeki yeri ve önemi, eser içerisinde kullanılan rumuzlar, *Mürşidü't-Talebe*'nin iki versiyonu (Fatih ve Marmara nüshaları) arasındaki farklar, *Mürşidü't-Talebe*'nin *Tahrîru't-Turuk*'tan farklı yönleri, eserin yöntemi, ele aldığı konular, *Mürşidü't-Talebe* ve Ahmed er-Rüşdî'ye atıf yapan eserler, hatalı yazılan yerler ve kaynak isnadında görülen bazı karışıklıklar.

3.1. Eserin Dili ve Üslubu

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'yi kaynak olarak esas aldığı diğer tahrîrât eserlerinde olduğu gibi Arapça kaleme almıştır. Müellif secili³⁸³ ifadelerle besmele, hamdele ve salvele cümlelerini ifade ettikten sonra risâlenin kendisine ait olduğunu dile getirerek söze başlamıştır. Ardından eğitim serüveni hakkında kısaca bilgi verdikten sonra öğrencilerden gelen yoğun istek üzerine eserini kaleme aldığını dile getirmiştir.³⁸⁴ Telif sebebinin ardından vecihleri açıklarken izleyeceği yöntem ve eseri telif ederken esas aldığı kaynaklar ve bu kaynakları kullanma şekli hakkında bilgi vermiştir. Akabinde eserine *Mürşidü't-Talebe ilâ İdâhi Vucûhi Ba'dı Âyâti'l-Kur'âniyye min Turuki't-Tayyibe* adını verdiğini ifade etmiştir. Daha sonra da eserin faydalı olmasını Allah'tan dileyerek duâ cümleleriyle mukaddime bölümünü bitirmiştir.³⁸⁵

Eserin ana metin bölümüne kıraatin tanımına, kapsamına, faydasına ve amacına kısaca değinerek başlamıştır.³⁸⁶ Ardından da Fâtiha sûresinden başlamak üzere mushaftaki sûre tertibine göre, vucuhâtı zor olan bazı âyetlerdeki vecihleri ana kaynaklardan delillendirmek suretiyle açıklamıştır.³⁸⁷

³⁸³ Seci “nesir türü yazılarda ifade bölüklerinin sonlarının aynı kafiye veya aynı vezinde ya da her ikisinin de aynı olması” anlamında kullanılmaktadır. Geniş bilgi için bkz. İsmail Durmuş, “Secî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 273-275.

³⁸⁴ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 1b-2a.

³⁸⁵ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a-2b.

³⁸⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2b.

³⁸⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2b-201a.

Ahmed er-Rüşdî eserde kıraat alanına dair birçok teknik tabir, kavram ve ıstılah kullanılmıştır. Yer yer bu kavramlara dair açıklamalarda bulunurken çoğu defa herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Bunun sebebi ise -müellifin de telif sebebinde belirttiği üzere- eserin kıraat ilmiyle iştiğal edenlere yönelik kaleme alınmış olmasıdır.³⁸⁸ Ayrıca eserde bazen kavramlar birbiri yerine kullanılmıştır.³⁸⁹

Eser genel olarak öğrencilerden gelen istek üzerine kaleme alındığından eserde zaman zaman muhtemel sorular sorularak bunlara cevaplar verilmiştir.³⁹⁰

Müellif eserde kıraatçiler arasında tartışmalı konulara açıklık getirmekle beraber tartışma üslubunu kullanmamıştır. Daha çok “bu konudaki dedikodulara iltifat etme ve bu açıkladıklarımıyla amel et” gibi tavsiye niteliğinde ifadeler kullanmıştır.³⁹¹

Müellif her sûredeki vecihlerin bitiminde “Tevfik ve başarı Allah’tandır” gibi duâ cümleleri kurmuştur.³⁹² Ayrıca gerek İbnü’l-Cezerî, gerek Ali el-Mansûrî ve gerek Yusuf Efendizâde gibi âlimlerden bir nakil ve alıntıda bulunduğu söz konusu âlimlerden övgüyle bahsetmiştir.³⁹³ Özellikle de kendi hocası Hacızâde Muhammed Efendi’den aldığı bir uygulamayı veya farklı bir vechi aktardığında hocasını sitayişle, övgüyle ve hürmetle yad etmiştir. Aynı şekilde öğrencilerinden bahsettiğinde de onlar için de hayır duâda bulunmuştur.³⁹⁴

Ahmed er-Rüşdî vecihlerini açıklayacak olduğu âyete (قوله تعالى) sözcüğünü kullanarak başlamıştır. Ardından da hangi imam, ravi ya da tarike göre vecihleri açıklayacaksa söz konusu ravinin ismin zikretmiştir. Vecihleri açıklarken de (الأول، والثاني، والثالث) gibi sıra sayılarını kullanmak suretiyle söz konusu âyette kaç vecih olduğunu ve bu vecihlerin hangi tertibe göre okunacağını belirtmiştir.³⁹⁵ Eğer müellif

³⁸⁸ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a.

³⁸⁹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 8b.

³⁹⁰ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 11a-11b.

³⁹¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 6b.

³⁹² Bazı örnekler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 41b, 71b, 82a, 90a, 98b, 106b, 109a, 110b, 112a, 113b, 137b, 144b, 151a, 172a.

³⁹³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 6b.

³⁹⁴ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 15b, 31a, 34a, 43a, 133b.

³⁹⁵ Bazı örnekler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 4b, 5b, 6a, vd.

vecihlere veya ele aldığı diğer konulara dair kendi görüşünü ifade etmek üzere ilave açıklamalarda bulunacaksa çoğu defa (أقول) sözcüğünü kullanarak söze başlamıştır.³⁹⁶

Müellif eserde, vecihlerini açıkladığı âyetin bir benzeri geldiğinde de bu âyeti tekrar açıklamak yerine önceki âyete bakılmasını istemiştir.³⁹⁷ Yeri geldikçe tenbîhât ve hatırlatmalarda bulunmuştur.³⁹⁸

Ahmed er-Rüşdî yer yer kaynaklardan bazı vecihler aktarmasına rağmen kendi hocasından aldığı vecihleri önceleyerek kıraatin hocadan alınması gerektiği hususuna işaret etmiştir.³⁹⁹ Müellif eserin sonunda Duhâ sûresinden itibaren tekbir bahsine yer vermiştir.⁴⁰⁰ Son olarak hatim esnasında yapılacak duâ ve adabından bahseden⁴⁰¹ Ahmed er-Rüşdî eser boyunca sade, yalın ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Risâleye son verirken de tekrar hamdele ve salvele cümlelerinde olduğu gibi secili ifadelerle bir duâ ile risâlesine son vermiştir.⁴⁰²

3.2. Mürşidü't-Talebe'nin Kıraat İlmindeki Yeri ve Önemi

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'yi *en-Neşr* ve *Tayyibe* tahrîrâtına dair kaleme almıştır. Eserin mukaddimesinde de ifade ettiği üzere *Mürşidü't-Talebe*'yi yine *Tayyibe* tahrîrâtına yönelik olarak kaleme alınan Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk*'u üzerine bina etmiştir.⁴⁰³

Ali el-Mansûrî Mısır tarikinin Osmanlı'da yaygınlaşp gelişmesinde rol oynayan öncü bir kıraat âlimidir.⁴⁰⁴ Ahmed er-Rüşdî'nin kıraat silsilesi Hacızâde Muhammed Efendi → Dülgerzâde Camii İmamı Mahmud Efendi → Hocapaşa Camii İmamı Hasan Efendi kanalıyla Ali el-Mansûrî'ye ulaşmaktadır.⁴⁰⁵

³⁹⁶ Bazı örnekler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 4a, 6a, 6b, 8a, 12a, 12b, 14a, 19b, 21b.

³⁹⁷ Bazı örnekler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 10b, 22a, 22b, 24a, 25a, 27b, 32b, 33b, 39a, 40a, 43b, 49b, 55a, 58a, 75b, 78a, 79a, 80b, 82b, 86b, 87b, 90a, 93b.

³⁹⁸ Bazı örnekler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 3a, 6b, 19b, 21a, 24b, 30a, 32b, 37b, 41a, vd.

³⁹⁹ Bazı örnekler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 4b, 6a, 6b, 7a, 12a, 19b, 21b, 37b, 38b, 39a, 41a, 43a, 45b, 48a, 53b, 54a, 79a, 81a, 168b.

⁴⁰⁰ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 189a.

⁴⁰¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 195b.

⁴⁰² Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 201a.

⁴⁰³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a.

⁴⁰⁴ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, ss. 112-113.

⁴⁰⁵ eş-Şeceratü'l-Bedî'atü'l-Behiyye fî Beyâni'l-Mesâliki'l-Erba'ati's-Seniyye, s. 7; Sürûrî, *Îcâzet*, vr. 5b; Sûzî, *Îcâzet*, vr. 4b; Ahmed Hamdi el-İslambûlî, *Îcâzet*, vr. 4a-4b; Yüksel, *Cezerî ve Tayyibesi*, s. 77; Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, s. 244.

Ahmed er-Rüşdî'nin bir taraftan Mısır tarihinin Osmanlı'daki ilk mümessili Ali el-Mansûrî ile icâzet yoluyla bağ kurması diğer taraftan da söz konusu âlimin eserini *Mürşidü't-Talebe*'ye esas kabul etmiş olması, hem şifâhî hem de kitâbî anlamda Mısır tarihinin Osmanlı'daki ilk uygulamalarının sonraki dönemlere ve hatta günümüze ulaşması açısından önemli bir köprü vazifesi görmüştür.

Mürşidü't-Talebe'nin genel olarak kıraat özel olarak da tahrîrât ilmindeki yerinin anlaşılabilmesi için *en-Neşr* üzerine yapılan çalışmalardan kısaca bahsettikten sonra *en-Neşr* tahrîrâtına değinecek ardından da *Mürşidü't-Talebe*'nin *en-Neşr* tahrîrâtındaki yerini tespit etmeye çalışacağız.

3.2.1. en-Neşr Merkezli Çalışmalar

Burada önce *en-Neşr* hakkında kısaca bilgi verdikten sonra *en-Neşr* merkezli çalışmalara geçeceğiz. Yıldırım Bayezîd'in daveti üzerine 798/1396'da Bursa'ya giden İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) Rebîülevvel/Aralık 799/1396'da başladığı *en-Neşr*'ini⁴⁰⁶ yaklaşık sekiz ay gibi kısa bir süre sonra zilhicce/Eylül 799/1397'de bitirmiştir.⁴⁰⁷ *en-Neşr* gerek ele aldığı konular gerek bunlara dair getirdiği izahatlar gerekse de bütün sahih kıraat, rivayet ve tarikleri ihtiva etmesi gibi sebeplerle kıraat kitaplarının en kapsamlısı ve en faydalısı olarak kabul edilmektedir. Aynı şekilde *en-Neşr* İbnü'l-Cezerî'nin kıraat ilminin değişik konularına dair kaleme aldığı eserlerinin bir zübdesi/özü mesabesindedir.⁴⁰⁸

en-Neşr'i mukaddime, birinci bölüm, ikinci bölüm ve hatime diye tasvir ettiğimizde ihtiva ettiği konuları şu şekilde özetleyebiliriz.

İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'in mukaddime bölümünde Kur'an-ı Kerim-i öğrenmenin ve öğretmenin faziletinden, Kur'an'ın cem' edilip mushaf haline getirilmesi ve istinsahından, sahih kıraatin şartlarından, bu şartlara uymayan kıraatlerin namazda okunup okunmayacağından, yedi harf meselesinden ve kıraat farklılıklarının sebeplerinden bahsetmiştir.⁴⁰⁹ Ardından *en-Neşr*'in kaynaklarını, müelliflerinin kısa hayat hikâyelerini ve bu kaynaklara ulaşan senedini zikretmiştir. Daha sonra on

⁴⁰⁶ Eser *en-Neşr*, *Neşru'l-Kirââti'l-'Aşr*, *Neşru'l-'Aşr* ve *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr* isimleriyle anılmaktadır. Geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirââti'l-'Aşr*, C. I, s. 63; İbnü'l-Cezerî, *Câmi'u Esânîd*, s. 65-66; Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, thk. Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd, Dâru'l-Muhsin li'n-Neşri ve't-Tevzî', Cezayir 1437/2016, C. I, s. 67; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, C. II, s. 251.

⁴⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. II, s. 469.

⁴⁰⁸ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, s. 20; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, (thk. Ebu'l-Cûd), C. I, s. 65.

⁴⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. I, ss. 1-54.

kıraat imamını, ravilerini, tariklerini ve bunların kısa biyografilerini, ayrıca kendisinin kıraat imamlarına varan silsilesini vermiştir.⁴¹⁰

Birinci bölümde tecvid konularından mahâric-i hurûf ve sıfât-ı hurûf, tahkik, tedvir ve hadr usulleri, Kur'an'ın tertîl ile okunması, tecvîd tanımı, her bir harfin okunuşunda dikkat edilmesi gereken hususlar, vakf-ibtidâ ve sekte konularına değinmiştir.⁴¹¹ Bu kısımdan sonra isti'âze-besmele, idğâm, hâ-i kinâye/zamir, med, hemzenin durumları, sakın nûn ve tenvînin hükümleri, feth, imâle ve beyne beyne, rânın hükümleri, lâmın hükümleri, kelime sonlarında vakf, hat üzerine vakf, izâfet ve zevâid yâları, ifrâdü'l-kirâât ve cem'ul-kirâât gibi kıraat ilminin usûl konularından bahsetmiştir.⁴¹²

İkinci bölümde ferşü'l-hurûf denilen lafızlardaki kıraat farklılıklarını sûre tertibine göre ele almıştır.⁴¹³

Hatime bölümünde ise Kur'an kıraatinde tekbirin hükümlerinden ve son olarak da Kur'an hatmi esnasında dua ve adabından bahsederek eserini bitirmiştir.⁴¹⁴

Bu kısa muhteva analizinden sonra *en-Neşr*'i değerli kılan ve kendinden önceki kıraat eserlerinden ayıran özelliklerini kısaca şöyle sıralamak mümkündür:

en-Neşr kıraat kitaplarının en sahihi kabul edilir. Şöyle ki sahih kıraatleri bir araya getirirken daha önceki eserlerde olmayan şu iki özelliği göz önünde bulundurmıştır: Birincisi, bütün sahih kıraatleri bir araya getirmek; ikincisi, her birinin sıhhat şartını araştırıp ortaya koymaktır. Böylece hiçbir sahih kıraat dışarda bırakılmayacak şekilde eserde bir araya getirilmiştir. Daha önceki kitaplar ise ya sıhhat şartına bakmaksızın kıraatleri bir araya getirmiş; ya da sıhhat şartına riayet etmiş, ancak bütün sahih kıraatleri bir araya toplamamıştır.⁴¹⁵

en-Neşr kıraat kitaplarının en kapsamlısı olarak kabul edilir. Bunun sebebi ise icmâlî olarak on imamın kıraatini yirmi rivayet ve seksen tarikle bir araya getirirken tafsîl olarak da yaklaşık bin tarikle ortaya koymasıdır. Bu özellik diğer kitaplarda

⁴¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. I, ss. 54-198.

⁴¹¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. I, ss. 198-243.

⁴¹² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. I-II, ss. 243-206.

⁴¹³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. II, ss. 206-405.

⁴¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. II, ss. 405-469.

⁴¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, (thk. Ebu'l-Cûd), C. I, s. 65.

nadirdir. Bazıları sadece on kıraati bir araya getirirken, bazıları ise birtakım rivayetleri zikredip diğer bir kısmını ihmal etmiştir.⁴¹⁶

Kâtip Çelebi *en-Neşr*'in bu özelliğini şöyle ifade etmektedir: “On kıraatin bütün tariklerini bir araya getirmiştir ki daha önce hiçbir kitap bunu yapmamıştır.”⁴¹⁷ Aynı şekilde Süyûtî⁴¹⁸ ve Dimyâtî⁴¹⁹ “لم يصف مثله”⁴²⁰ ifadeleriyle ve Kastallânî⁴²¹ de “الذي لم يسبق مثله”⁴²² ifadesiyle, *en-Neşr*'den önce onun gibi bir kitabın telif edilmediğini dile getirmişlerdir.

en-Neşr İbnü'l-Cezerî'nin kıraat ilminin değişik konularına dair telif ettiği eserlerinin bir özeti olarak kabul edilir. Çünkü kıraatlara dair yaklaşık bin tariki bir araya getirmiş, kıraat isnâdlarına yer vermiş, tecvid ilminin ana konularına değinmiş ve resm-i hatta dair bilgiler vermiştir.⁴²³

en-Neşr sadece kıraat ve kıraatlara dair hükümleri ihtiva etmek üzere telif edilmemiştir. İbnü'l-Cezerî kıraat meseleleri yanında bunlara ışık tutacak nahiv kaidelerine; özellikle idğâm, imâle, mahâric-i hurûf ve sıfât-ı hurûf konularına dair kendi tercihlerine dilsel kaidelerden şahitler getirmiştir.⁴²⁴

Tüm bu özellikleriyle *en-Neşr* yazıldığı dönemden günümüze büyük bir teveccühe mazhar olmuş ve hâlâ da bu yerinin muhafaza etmektedir.⁴²⁵ Bunun neticesi olarak da eserin daha iyi anlaşılması, eğitim-öğretim faaliyetlerinde daha etkin, verimli kullanılması ve eserden daha fazla istifade edilebilmesi için *en-Neşr* etrafında birtakım çalışmalar meydana getirilmiştir. Bu çalışmaları manzûm, ihtisâr, tahrîrât, *en-Neşr* üzerine bina/inşa edilen eserler ve son dönemlerde yapılan akademik çalışmalar şeklinde sınıflandırmamız mümkündür. Burada önce diğer çalışmalara kısaca değinildikten sonra, *Mürşidü't-Talebe*'nin de içinde yer aldığı tahrîrât çalışmaları ele alınacaktır.

⁴¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, (thk. Ebu'l-Cûd), C. I, s. 66. (Muhakkikin önsözü)

⁴¹⁷ Hacı Halife Mustafâ b. Abdillâh Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, tsh. Muhammed Şerafettin Yaltkaya ve Kilisli Rifat Bilge, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 1941, C. II, s. 1952.

⁴¹⁸ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *Tabakâtü'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1403/1982, s. 549; Belkâsım Mekerîni, *Mu'cemü'l-Mustalahâti's-Savti 'inde Ulemâi't-Tecvid*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1434/2013, s. 21.

⁴¹⁹ Dimyâtî, *İthâfü Fûdalâi'l-Beşer*, s. 5.

⁴²⁰ “Onun benzeri telif olunmadı.”

⁴²¹ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*, C. I, s. 167.

⁴²² “Daha önce benzeri geçmedi/yazılmadı.”

⁴²³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, (thk. Ebu'l-Cûd), C. I, s. 66. (Muhakkikin önsözü)

⁴²⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, (thk. Ebu'l-Cûd), C. I, ss. 66-67. (Muhakkikin önsözü)

⁴²⁵ Birişik, “en-Neşr”, ss. 19-20.

3.2.1.1. Manzûm Çalışmaları

Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırââtî'l-'Aşr: İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'i kaleme aldıktan sonra onu *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırââtî'l-'Aşr* adıyla 799/1397'de Bursa'da nazmetmiştir.⁴²⁶ İbnü'l-Cezerî sadece eseri nazmetmekle kalmamış kıraat tedrisini bu eser üzerinden devam ettirmiştir. *en-Neşr*'in manzûm şeklindeki özeti olan eser⁴²⁷ yazıldığı dönemden itibaren başta Osmanlı Devleti olmak üzere birçok İslâm ülkesinde kıraat eğitimine yön vermiştir.⁴²⁸ Yaklaşık 1019 beyitten⁴²⁹ meydana gelen manzûme üzerine anlaşılması zor ve kapalı kalan kısımlarının izahı için birtakım şerhler kaleme alınmıştır.⁴³⁰

el-Kasîdetü't-Tâhiriyye: İbnü'l-Cezerî'nin önde gelen öğrencilerinden Fahrüddîn Ebu'l-Hasan Tâhir b. 'Arab b. İbrahim b. Ahmed el-İsfehânî (ö. 886/1481)⁴³¹ tarafından kaleme alınan eserin tam adı *el-Kasîdetü't-Tâhiriyye/Tâhira fi'l-Kırââtî'l-'Aşr*'dir. Müellif eserde İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'ini manzûm hale getirmiştir. Ele aldığı konular ve tertip açısından *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr*'i takip etmiştir. 1153 beyitten oluşan manzûme vezin ve kafiye açısından *Şâtibiyye* örnek alınarak tavîl bahrinde ve lâm kafiyeli olarak yazılmıştır. İbnü'l-Cezerî'nin övgüsüne mazhar olan ve O'nun telmîhiyle *et-Tâhiriyye/Tâhira* diye isimlendirilen eser üzerine çeşitli şerhler kaleme alınmıştır.⁴³² Eser Yûsuf 'Avvâde Bedrî ed-Düleymî tarafından tahkik edilmiştir.⁴³³

⁴²⁶ Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", s. 554.

⁴²⁷ Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırââtî'l-'Aşr*, thk. Âdil İbrahim Muhammed Rifâ'î, Mecme'u'l-Melik Fehd li Tıbbâ'atî'l-Mushafî's-Şerîf, Medine 1433/2012, C. I, s. 67.

⁴²⁸ Mefail Hızlı, Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 1, Bursa 2008, s. 36; Muhittin Eliaçık, "Medreselerde Okutulan Manzum Ders Kitapları", İsmail Narin (ed.), *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum)*, 2013, s. 544.

⁴²⁹ Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", ss. 551-557.

⁴³⁰ Eserin yapısı, özellikleri, tanıtımı ve şerhleri için bkz. Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, s. 241-428; Akaslan, *Tayyibetü'n-Neşr Şerhlerine Dair Bir İnceleme (Mûsâ Cârullah Örneği)*, ss. 81-292.

⁴³¹ Fahrüddîn Ebu'l-Hasan Tâhir b. 'Arab b. İbrahim b. Ahmed el-İsfehânî, *el-Kasîdetü't-Tâhira fi'l-Kırââtî'l-'Aşr*, thk. Yûsuf 'Avvâde Bedrî ed-Düleymî, Dâru'l-Minhâc, Beyrut 1441/2020, s. 47. Diğer bazı kaynaklarda vefat tarihi (ö. 857/1453'den sonra) şeklinde geçmektedir. Bkz. Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâtî'l-Kurrâ, Mektebetü İbn Teymiye*, Kahire 1351/1932, C. I, s. 339; Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn*, C. II, s. 1341; Bağdâdî, *Hediyetü'l-'Arifîn*, C. I, s. 431.

⁴³² Müellif, eser ve şerhleri hakkında geniş bilgi için bkz. Tâhir b. 'Arab, *el-Kasîdetü't-Tâhira fi'l-Kırââtî'l-'Aşr*, ss. 38-50; es-Sâlim Muhammed Mahmud Ahmed eş-Şenkîti, *Menhecü İbni'l-Cezerî fi Kitâbihî "en-Neşr" me'a Tahkiki Kısımî'l-Usûl, vehüve (min Evveli'l-Kitâb ilâ Nihâyeti Bâbi İfrâdî'l-Kırâât)*, Câmî'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd Yayınlanmamış Doktora Tezi, Riyad 1421/2000, C. I, s. 148; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırââtî'l-'Aşr*, (thk. Ebu'l-Cûd), C. I, s.

3.2.1.2. İhtisâr Çalışmaları

Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırââtî'l-'Aşr: İbnü'l-Cezerî eğitim-öğretimde özellikle talebelere kolaylık olması için *en-Neşr*'ini 804/1401'de Bursa'da *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırââtî'l-'Aşr (et-Takrîb fî Muhtasari'n-Neşr)* adıyla ihtisâr etmiştir. Yukarıda da ifade edildiği gibi İbnü'l-Cezerî önce mufassal bir şekilde *en-Neşr (Neşr-i Kebîr)*'ini yazmış, ardından onu *Tayyibetü'n-Neşr* adıyla manzûm şeklinde muhtasar hale getirmiş, daha sonra da *Takrîbü'n-Neşr* adıyla nesir tarzında ihtisâr etmiştir.⁴³⁴ Kısa sürede kabul gören eser üzerine birtakım ta'likât ve ihtisâr çalışmaları yapılmıştır ki bunlardan bir tanesi de Zekeriyâ el-Ensârî'nin *Telhîsu Takrîbi'n-Neşr* adlı eseridir.⁴³⁵ İbnü'l-Cezerî'nin bütün bu çalışmalarla amacı eğitim-öğretimde kıraat-i seb'aya bir alternatif olarak kıraat-i aşereyi yerleştirmek ve insanlar arasında kıraatler hakkında oluşan yanlış algıyı bertaraf etmektir.⁴³⁶

72; İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-Mesâilî't-Tebrîziyye*, ss. 49-50; Sâlim b. Ğurmillâh b. Muhammed ez-Zehrânî, "el-Kasîdetü't-Tâhira fi'l-Kırââtî'l-'Aşr", *Mecelletü'l-Bühûs ve'd-Dîrâsâtî'l-Kur'âniyye*, S. 11, Yıl, 7-8, ss. 151-239.

⁴³³ Bkz. Fahrüddîn Ebu'l-Hasan Tâhir b. 'Arab b. İbrahim b. Ahmed el-İsfehânî, *el-Kasîdetü't-Tâhira fi'l-Kırââtî'l-'Aşr*, thk. Yûsuf 'Avvâde Bedrî ed-Düleymî, Dâru'l-Minhâc, Beyrut 1441/2020.

⁴³⁴ Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", ss. 552-554; İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr*, C. I, s. 67. *en-Neşr*'in diğer muhtasarlara için bkz. Alaa Adil Ajeel Alithawî, *Muhammed el-'Avfi'nin "Durru'l-Efkâr" Adlı Eserinin Tanıtımı ve Tahlili*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2018, s. 37.

⁴³⁵ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr*, C. I, s. 67.

⁴³⁶ İbnü'l-Cezerî kıraat ilminde daha çok aşere konusu üzerinde durmuştur. İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a*'sı ile başlayan kırâat-i seb'a anlayışının Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teyisîr*'i ve Şâtîbî'nin *Hirzû'l-Emânî*'si gibi eserlerle yaygınlık kazanması, sahih kıraatlerin kırâat-i seb'adan ibaret olduğu ve Hz. Peygamber'in, "Kur'an yedi harf üzere nâzil oldu" meâlindeki hadisinde geçen "yedi harf" ile de aynı şeyin kastedildiği gibi yanlış bir anlayışın ortaya çıkması, bu sebeple kendisinden önce yazılan ve sekiz, on, on bir, on iki, on üç kıraati ihtiva eden eserlere ilgi gösterilmemesi karşısında İbnü'l-Cezerî, sahih kıraatlerden oluştuğuna inandığı aşere konusunu ciddi şekilde ele almıştır. Bu amaca yönelik olarak *en-Neşr*'i, *Tayyibetü'n-Neşr*'i ve *Takrîbü'n-Neşr*'i telif etmiştir. Bu çabalarıyla amacı öğretim programlarında kıraat-i seb'anın yerini kıraat-i aşerenin almasını sağlamaktır. İbnü'l-Cezerî, bu çalışmalarıyla kırâat-i seb'a anlayışına alternatif bir program ortaya koymakla yetinmemiş, kırâat-i seb'anın yaygınlaşmasında önemli yeri olan eserlerden Şâtîbî'nin *Hirzû'l-Emânî* adlı manzûmesindeki yedi kıraati ona tamamlamak üzere *ed-Dürriyye*'yi nazmetmiş, ardından Dâni'nin *et-Teyisîr*'ine Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef'in kıraatlerini de ilâve etmek suretiyle *Tahbîru't-Teyisîr fî Kırââtî'l-E'immeti'l-'Aşere* adlı eserini kaleme almıştır. İbnü'l-Cezerî aşere üzerinde dururken yedi imama ilâve ettiği üç imamın kıraatlerinin de sahih senetle geldiğini, onların her bir rûknünün Hz. Osman'ın mushafklarının hattına, bir vecihle de olsa nahiv kaidelerine uygun olduğunu savunmuş ve bu çabalarında amacına ulaşmıştır. İbn Mihrân en-Nîsâbü'rî'nin ilk defa *el-Ġâye fi'l-Kırââtî'l-'Aşr* adlı eseriyle bir araya getirdiği meşhur on imamın kıraati İbnü'l-Cezerî'nin bu çalışmalarıyla yaygınlaşmış ve zaman içinde bu ilmin öğretiminde bütünlüğünü koruyarak günümüze ulaşmıştır. Bazı İslâm ülkelerinde ve özellikle Türkiye'de kıraat tedrisatında korunagelen icâzet geleneğindeki isnâd zincirlerinin genellikle İbnü'l-Cezerî'ye dayanması, diğer bir ifadeyle günümüzden Hz. Peygamber'e ulaşan kıraat silsilelerinin en yoğun kesişme noktasında İbnü'l-Cezerî'nin bulunması onun bu ilimdeki gayreti, çabası ve haklı otoritesiyle doğrudan alakalıdır. İbnü'l-Cezerî'nin hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr*, C. I, ss. 34-68; İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teyisîr*, ss. 7-8; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", ss. 552-554; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, s. 147-250; Şenkîti, *Menhecü İbni'l-Cezerî*, C. I, ss. 25-101.

Muhtasaru'n-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr: Kıraat ilmi mütehasıslarından özellikle de tahrîrât denince akla ilk gelen âlimlerden biri olan Mustafa b. Abdurrahman b. Muhammed el-İzmîrî tarafından kaleme alınan eser, *en-Neşr*'in bir muhtasarı mahiyetindedir.⁴³⁷ Nitekim İzmîrî eserin mukaddimesinde, *en-Neşr*'in mufassal olup zaptının zorluğu, *Takrîbü'n-Neşr*'in ise muhtasar olmakla birlikte muhtelif tarikleri kapsamadığı ve bundan dolayı okuyucunun hatadan emin olamadığı; bu sebeple tilâvet esnasında değişik vecihlerin edâsının kolay olması için her bir kıraatin farklı tariklerini tek tek açıklayarak *en-Neşr*'i ihtisâr etmek istediğini ifade etmektedir.⁴³⁸

İzmîrî'nin *en-Neşr* üzerine yaptığı bu çalışma *Tahrîru'n-Neşr min Tarîki'l-'Aşr, Muhtasaru'n-Neşri'l-Kebîr* ve *Takrîbü Husûli'l-Makâsîd fî Tahrîci mâ fi'n-Neşri mine'l-Fevâ'id*⁴³⁹ gibi değişik isimlerle de anılmaktadır.⁴⁴⁰

3.2.1.3. en-Neşr Üzerine İnşa Edilen Çalışmalar/Eserler

Bu başlıktan kastımız büyük bir bölümünün *en-Neşr*'den yapılan alıntılar/aktarımlar üzerine inşa edilen eserlerdir. Söz konusu özelliğe sahip birçok eser olmakla birlikte biz burada bu yönüyle ön plana çıkan ve kıraat alanında kendilerine en çok müracaat edilen birkaç müellifin çalışmalarını zikretmekle iktifâ edeceğiz.⁴⁴¹

el-Büdûru'z-Zâhira fi'l-Kirââti'l-'Aşri'l-Mütevâtira: Ömer b. Kâsım en-Neşşâr⁴⁴² (ö. 938/1531) tarafından kıraat-i aşere üzerine kaleme alınan eser birçok yerinde *en-Neşr*'den yapılan alıntılar üzerine bina edilmiştir.⁴⁴³ Eser diğer birçok kıraat kitabından farklı olarak usûl konularını müstakil başlıklar altında değil de yeri

⁴³⁷ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, s. 28; Altıkulaç, "İzmîrî, Mustafa", s. 530.

⁴³⁸ Mustafa b. Abdurrahman b. Muhammed el-İzmîrî, *Muhtasaru'n-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, Süleymaniye Kütüphanesi Lâleli Bölümü, nr. 66, vr. 1b.

⁴³⁹ Mustafa b. Abdurrahman b. Muhammed el-İzmîrî, *Takrîbü Husûli'l-Makâsîd fî Tahrîci mâ fi'n-Neşri mine'l-Fevâ'id*, Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 199, vr. 1b-213b.

⁴⁴⁰ *el-Fihrisü's-Şâmil li't-Türâsi'l-Arabîyyi'l-Mahtût Ulûmu'l-Kur'ân: Mahtûtâtü'l-Kirâa*, Cem'iyetü Ammâli'l-Metâbi'i't-Te'avvüniyye, Amman 1994, s. 201-205.

⁴⁴¹ *en-Neşr* üzerine bina edilen diğer eserler/çalışmalar için bkz. Şenkîti, *Menhecü İbni'l-Cezerî*, C. I, ss. 147-149.

⁴⁴² Eser ve müellif hakkında geniş bilgi için bkz. Ömer b. Kâsım en-Neşşâr, *el-Büdûru'z-Zâhira fi'l-Kirââti'l-'Aşri'l-Mütevâtira*, thk. Ali Muhammed Mu'avved ve Âdil Ahmed 'Abdi'l-Mevcûd, 'Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1421/2000, C. I, ss. 5-79.

⁴⁴³ Örnekler için bkz. Bkz. Neşşâr, *el-Büdûru'z-Zâhira*, C. I, ss. 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111; C. II, ss. 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 102, 103, 104, 105, 106.

geldikçe işlemesi, ayrıca bütün sûreler arasındaki vecihleri tasrih etmesi gibi özelliklerle öne çıkmaktadır.⁴⁴⁴

Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât: Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî tarafından kıraat-i aşere ve ilave dört şaz kıraat olmak üzere on dört kıraate dair telif edilen eserin en önemli kaynaklarından birisi İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'idir. Kastallânî eserinde özellikle kıraati aşere ile ilgili tahrîr ve tahlillerin büyük çoğunluğunu *en-Neşr*'den yapılan alıntılar üzerine kurmuştur.⁴⁴⁵

İthâfî Fûdalâi'l-Beşer fi'l-Kirââti'l-Erba'ate 'Aşer: Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî el-Bennâ tarafından kaleme alınan eser Kastallânî'nin *Letâifü'l-İşârât*'ında olduğu gibi kıraat-i aşere ve dört şaz kıraat olmak üzere toplam on dört kıraati ihtiva etmektedir. Bennâ'nın kıraat ilmi sahasındaki yetkinliğinin bir göstergesi olarak kabul edilen eser,⁴⁴⁶ kıraat vecihleri ve şaz kıraatler çıkarılınca geriye kalan kısmıyla *en-Neşr* üzerine inşa edildiği görülmektedir ki müellif de mukaddimede sebab-i telif bahsinde buna işaret etmiştir.⁴⁴⁷ Şaz kıraatler açısından *Letâifü'l-İşârât*'ın, mütevâtir kıraatlar açısından da *en-Neşr*'in bir hulâsası konumunda olan eser başta Osmanlı Devleti olmak üzere birçok İslâm ülkesinde takrîb/aşru'l-kübrâ eğitiminde kendisine başvuru edilen eserler arasındaki yerini almıştır.⁴⁴⁸

3.2.1.4. Akademik Çalışmalar

Kıraat ilminin dönüm noktalarından birini teşkil eden *en-Neşr* kaleme alındığı dönemden itibaren elde ettiği merkezi konumunu bugün de akademik çalışmalara verdiği yönle devam ettirmektedir. *en-Neşr* merkezli akademik çalışmaların ya da akademik çevrelerce yapılan çalışmaların genel olarak İbnü'l-Cezerî'nin *en-*

⁴⁴⁴ Bkz. Neşşâr, *el-Büdüru'z-Zâhira*, C. I, ss. 78-79, 87-88.

⁴⁴⁵ Örnekler için bkz. Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*, thk. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Medine 1434/2013, C. III, ss. 1000, 1005, 1009, 1010, 1011, 1012; C. VII, 3014, 3015, 3016. Eser ve müellif hakkında bilgi için bkz. Şenel, "Kastallânî, Ahmed b. Muhammed", ss. 583-584; Kütükoğlu, *Kastallânî'nin Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât Adlı Eserinin Kıraât İlmi Açısından İncelenmesi*, ss. 37-57, 105.

⁴⁴⁶ Altıkulaç, "Bennâ, Ahmed b. Muhammed", s. 458.

⁴⁴⁷ Dimyâtî, *İthâfî Fûdalâi'l-Beşer*, s. 5.

⁴⁴⁸ Alemdar, *Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ Müessesesi ve Kıraat Öğretimi*, s. 128; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, ss. 410; Kütükoğlu, *Kastallânî'nin Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât Adlı Eserinin Kıraât İlmi Açısından İncelenmesi*, s. 52.

Neşr'deki menheci/metodu, *en-Neşr*'in tahkiki, *en-Neşr*'de lügat ve nahvî meseleler gibi konulara yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

Menhecü İbni'l-Cezerî fî Kitâbihî “en-Neşr” me‘a Tahkîki Kısımî'l-Usûl:

es-Sâlim Muhammed Mahmud Ahmed eş-Şenkîti tarafında doktora tezi (1421/2000) olarak hazırlanan çalışma *en-Neşr*'in birinci kısmını oluşturan usûl bölümünün tahkiki ile İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'deki metodunu ele almıştır.⁴⁴⁹

en-Neşr fi'l-Kırââti'l-'Aşr: Bir önceki çalışmanın sahibi eş-Şenkîti doktora tezinde işlediği İbnü'l-Cezerî'nin metodu bölümüne -ki bu kısım *en-Neşr*'in metodu üzerine yapılan en kapsamlı çalışmalardan biridir- bazı ilaveler yaparak⁴⁵⁰ *en-Neşr*'i altı cilt olarak tahkik etmiştir (1435/2015).

en-Neşr fi'l-Kırââti'l-'Aşr: Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd'un beş cilt halinde tahkik ettiği çalışmanın en önemli özelliği sayfanın üst kısmında *Tayyibe*'nin beyitlerini, alt kısmında ise bu beyitlere karşılık gelen *en-Neşr*'in ilgili bölümlerini verip, adeta *Tayyibe*'nin *en-Neşr* ile şerh edilmesi şeklindeki sunumudur (1437/2016).⁴⁵¹ Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin tahrîrâta dair kaleme aldığı ve *en-Neşr*'in matbû nüshalarında yer almayan ancak bazı yazmalarında yer alan *Mefkûdâtü'n-Neşr*⁴⁵² diye ifade edilen ve yaklaşık on varaklık risâle Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd tarafından tahkik edilerek *en-Neşr*'e ilave edilmiştir.⁴⁵³

Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr: Eymen Rüşdi Süveyd *en-Neşr*'i İbnü'l-Cezerî'nin kendi isimlendirmesine dayanarak daha önceki çalışmalardan farklı olarak *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr* adıyla tahkik etmiştir.⁴⁵⁴ Beş ciltlik çalışma İbnü'l-Cezerî'nin kıraatin ihtilafı meselelerini ele almadaki yöntemi, ayrıca *en-Neşr*'in isnâd ve masâdirine dair dipnotlarda verdiği ta'liklerle öne çıkmaktadır (1439/2018).⁴⁵⁵

⁴⁴⁹ es-Sâlim Muhammed Mahmud Ahmed eş-Şenkîti, *Menhecü İbni'l-Cezerî fî Kitâbihî “en-Neşr” me‘a Tahkîki Kısımî'l-Usûl, vehüve (min Evveli'l-Kitâb ilâ Nihâyeti Bâbi İfrâdi'l-Kırâât)*, C. I-II, Câmi'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd Yayınlanmamış Doktora Tezi, Riyad 1421/2000.

⁴⁵⁰ Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-'Aşr*, thk. es-Sâlim Muhammed Mahmud Ahmed eş-Şenkîti, Mecme'u'l-Melik Fehd li Tîbâ'ati'l-Mushafî Şerîf, Medine 1435/2014, C. I-VI.

⁴⁵¹ Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I-V, thk. Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd, Dâru'l-Muhsin li'n-Neşri ve't-Tevzî', Cezayir 1437/2016.

⁴⁵² Risâle hakkında bilgi için çalışmanın “tahrîrâtın müstakîl bir alan haline geliş” başlığına bakınız.

⁴⁵³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-'Aşr*, (thk. Ebu'l-Cûd), C. V, ss. 277-334.

⁴⁵⁴ Eymen Rüşdi Süveyd'in bu ismi tercih etmesinin sebebiyle alakalı olarak bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I, ss. 61-63.

⁴⁵⁵ Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. I-V, thk. Eymen Rüşdi Süveyd, Dâru'l-Ğavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Dımaşk 1439/2018.

İbnü'l-Cezerî Kur'an ve Kırâat: Abdülmecit Okçu tarafından kaleme alınan çalışma İbnü'l-Cezerî'nin kısa hayat hikâyesini ve *en-Neşr*'in ilk bölümünün (kıraatlerin senetleri başlığına kadar olan kısmın) tercümesini içermektedir.⁴⁵⁶

3.2.1.5. Tahrîrât Çalışmaları

Kur'an kıraatinin her türlü tahrîf, telfîk ve tağyîrden uzak, nazil olduğu şekliyle muhafazası için kıraat vecihlerini rivayet eden asıl sahiplerine isnâd ederek, ortaya çıkabilecek karışıklıkları bertaraf etmek amacıyla yapılan çalışmalar şeklinde nitelendirmemiz mümkün olan tahrîrât çalışmaları fiilî olarak eski olmakla birlikte alan tanımlaması itibariyle oldukça yenidir.⁴⁵⁷

Burada söz konusu çalışmaları bütün yönleriyle ele almak hem kapsam hem de tezimizin amacı itibariyle mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte çalışmamızı üzerine bina ettiğimiz *Mürşidü't-Talebe*'nin konusunu ve kıraat ilminde karşılık geldiği yeri ortaya koymak için tahrîrât çalışmalarını ana hatlarıyla sunmak yerinde olacaktır. Bu amaçla önce tahrîrâtın tanımı, doğuşu, gelişimi ve müstakil bir ilim/alan haline gelişine; sonra da İbnü'l-Cezerî'nin eserleri *en-Neşr* ve *Tayyibe* etrafında oluşan tahrîrâta, tahrîrât ekollerine, tahrîrâtın faydasına ve tahrîrâta dair telif edilen başlıca eserlere değinilecektir.

3.2.1.5.1. Tahrîrât'ın Tanımı

Lügat anlamı: *Tahrîrât* (تَحْرِيرَات) *tahrîr* (تَحْرِير) kelimesinin çoğuludur. *Tahrîr* ise *harrara* (حَرَّرَ) fiilinin mastarıdır. *Tahrîr* kelimesi sözlükte kölelikten âzâd etme, esaretten kurtarma, araştırma, dikkatle inceleme, ayıklama, düzenleme, kayıt altına alma, sağlamlaştırma, iyice gözden geçirme, fazlalıklardan arındırma, eksik ve kusurları giderme gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır.⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ Bkz. Abdülmecit Okçu, *İbnü'l-Cezerî Kur'an ve Kırâat*, Erzurum, 2001, ss. 1-165. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığınca Bursa'da "Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu" (1-4 Kasım 2018) düzenlenmiştir. Mezkûr çalışmalar dışında ülkemizde *en-Neşr* ile alakalı müstakil bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Daha çok *Tayyibe* ve *Mukaddime* üzerine çalışmalar mevcuttur.

⁴⁵⁷ Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, s. 46; Fikrî, "Müşkiletül'l-Hilâf fi Tahrîrâti'l-Kırâat ve'l-Hulûlü'l-Mukteraha", s. 611; Fikrî, "et-Tahrîrât fi'l-Kırâat fi Siyâki'n-Neşri ve't-Tayyibe li'bni'l-Cezerî", s. 4; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-Tahrîr*, s. 49.

⁴⁵⁸ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî (ö. 396/1005), *es-Sihâh Tâcü'l-Lüğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed 'Abdulğafûr 'Attâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1407/1987, C. II, s. 629; Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. 'Abdilkâdir er-Râzî (ö. 666/1268), *Mühtâru's-Sihâh*, thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 1420/1999, s. 69; Muhammed b. Mûkerrem İbn Manzûr (ö. 711/1311), *Lisânü'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1414/1993, C. IV, s. 184; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), *el-Kamûsu'l-Muhît*, thk. Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1426/2005, s. 375;

İstılâh anlamı: Tahrîrâtın kıraat ilmindeki anlamıyla alakalı birçok tanım yapılmıştır. Bunların bir kısmı genel tanımlamalar iken; diğer bir kısmı ise *en-Neşr* ve *Tayyibe*'yi merkeze alan tanımlamalardır. Kıraat ve özellikle de tahrîrâta dair çalışmalarıyla öne çıkan son dönem araştırmacılarından birkaçının tanımını zikrederek bu tanımlamalar üzerinden konunun kapsamını çizmeye çalışacağız.

Abdurrâzık b. İbrâhîm Mûsâ tahrîrâtı şöyle tanımlamaktadır: “Kıraati gözden geçirip hata ve kapalılıklardan arındırarak kıraatlerin terkîbinin/telfîkinin, rivayetlerin birbirine karıştırılmasının ve kıraati onu okuyandan başkasına nispet edilmesinin önüne geçmektir.”⁴⁵⁹

Îhâb Fikrî de tahrîrât çalışmalarını şöyle izah etmektedir: “Müelliflerce mutlak olarak zikredilen kıraat vecih ve rivayetlerinin takyîd edilmesi için yapılan; bunu da mezkûr kitapların isnâd edildiği tariklere ve müelliflerince rivayet edilen ihtiyarlara⁴⁶⁰ uygun olarak yerine getiren inceleme ve araştırma çalışmalarıdır.”⁴⁶¹

Îhâb Fikrî bu mufassal tanımın ardından onu şu şekilde ihtisâr etmiştir: Tahrîrât, “Kitaplardan birinin zahirinden/ilk bakışta cevâzı anlaşılabilir bazı vecihlerin okunmasının men‘i/devre dışı bırakılmasıdır.”⁴⁶²

Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd ise *en-Neşr*'i merkeze alarak tahrîrâtı şöyle tanımlamaktadır: “*en-Neşr*'de zikri geçen kıraatlerin gözden geçirilmesini, ayıklanmasını ve üzerinde ihtilâfın/farklı okumaların bulunduğu kıraatlerin terkîbinin/birbirine karışmasının önlenmesini konu edinen ve bunu da her bir tarihi

Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî (ö. 1205/1791), *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Dâru'l-Hidâye, ty., C.X, s. 588; İbrahim Muhammed Cermî, *Mu'cemü Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1422/2001, s. 80.

⁴⁵⁹ Cemzûrî, *el-Fethu'r-Rahmânî Şerhu Kenzi'l-Me'ânî bi Tahrîri Hirzi'l-Emânî*, ss. 24-25.

⁴⁶⁰ Fikrî, “Müşkiletül'l-Hilâf fi Tahrîrâtî'l-Kirâât”, s. 611.

⁴⁶¹ Fikrî, “Müşkiletül'l-Hilâf fi Tahrîrâtî'l-Kirâât”, s. 611.

⁴⁶² Fikrî, “Müşkiletül'l-Hilâf fi Tahrîrâtî'l-Kirâât”, s. 611; Fikrî, “et-Tahrîrât fi'l-Kirâât fi Siyâkı'n-Neşri ve't-Tayyibe li'bni'l-Cezerî”, s. 4. (Îhâb Fikrî bu tanımlamalarından önce Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd ile birlikte tahkik ettikleri *Şerhu Mukarribi't-Tahrîr li'n-Neşri ve't-Tahbîr* adlı eserin mukaddime bölümünde *Tayyibe* tahrîrâtı başlığında ve ayrıca *Takrîbü't-Tayyibe* adlı eserinde burada umumi anlamda kullandığı kıraat kitapları ve müellifleri yerine orada husûsi olarak İbnü'l-Cezerî'yi merkeze alarak tanımlama yapmışlardır. Söz konusu tanım şöyledir: “İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibe*'sinde mutlak olarak zikrettiği kıraat vecih ve rivayetlerinin takyîd edilmesi için yapılan; bunu da mezkûr kıraatleri isnâd ettiği tariklere uygun olarak yerine getiren inceleme ve araştırma çalışmalarıdır.” Bunun peşinden tanım şu ifadelerle özetlenmiştir: Tahrîrât, “*Tayyibe*'nin zahirinden/ilk bakışta cevâzı anlaşılabilir bazı vecihlerin okunmasının men‘i/devre dışı bırakılmasıdır.” Bkz. Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-Tahrîr*, s. 49; Fikrî, *Takrîbü't-Tayyibe*, s. 589.

sahibine isnâd ederek bir harfin/vechin kendisinden nakledilenin dışındakilere nispet edilmemesini sağlamak suretiyle yerine getiren bir ilim/disiplindir.”⁴⁶³

Bu tanımlar göz önünde bulundurularak amacı, kapsamı ve yöntemini de kuşatacak şekilde tahrîrât çalışmalarını şöyle tanımlayabiliriz:

Kıraatleri nakleden müellefâtın gözden geçirilip tetkik edilmesini, müelliflerince mutlak ifadelerle zikredilen bazı vecihlerin, yine müelliflerin kaynaklarına gidilerek takyîd/tahsîs edilmesini, kitabın zâhirinden/ilk bakışta cevâzı anlaşılabilir bazı vecihlerin men‘ini/engellenmesini ve böylece kıraatlerin edâsı esnasında vecihlerin kendisinden varid olmayan kimselere nispet edilmesi sonucu ortaya çıkabilecek terkîb ve telfik gibi hataların bertaraf edilerek Kur’an’ın nazil olduğu şekliyle okunmasını amaç edinen çalışmalardır.⁴⁶⁴

Tahrîrâtın amacı: Tahrîrât çalışmalarının amacı Kur’an kıraatlerinin Hz. Peygamber’den vârid olduğu şekliyle intikali ve muhafaza edilmesidir.⁴⁶⁵ Bu amaçla kıraat naklinde bulunan müellefâtı derinlemesine gözden geçirip mezkûr eserlerin zâhirinden cevâzı anlaşılabilir bazı vecihleri yine bu kitapların kaynaklarına müracaatla böyle bir vechin olmadığını tespit ederek men‘ eder/engeller. Aynı şekilde eser sahiplerinin mutlak ifadelerle aktardığı bazı vecihleri tahsîs/takyîd eder.⁴⁶⁶ Kıraat nakillerini tetkike tabi tutarak hangi vecih hangi kanalla/tarikle

⁴⁶³ Mütevellî, *er-Ravdu’n-Nadîr*, s. 42.

⁴⁶⁴ Fikrî, “Müşkiletül’l-Hilâf fi Tahrîrâtî’l-Kırâât”, ss. 611; Muksim Muhtâr, “İlmü’t-Tahrîrât beyne’t-Tarîkati’l-Mağribiyye ve’t-Tarîkati’l-Meşrikiyye”, ss. 577-578; Fikrî, “et-Tahrîrât fi’l-Kırâât fi Siyâki’n-Neşri ve’t-Tayyibe li’bni’l-Cezerî”, s. 4; Mütevellî, *er-Ravdu’n-Nadîr*, s. 42; Cemzûrî, *el-Fethu’r-Rahmânî Şerhu Kenzi’l-Me’ânî bi Tahrîri Hurzi’l-Emânî*, ss. 24-25; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi’t-Tahrîr*, s. 49; Mûsâ, *Teemmülât Havle Tahrîrâtî’l-Ulemâi li’l-Kırâati’l-Mütevâtira*, s. 2; Cermî, *Mu’cemü Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 80; Dûserî, *Muhtasarü’l-İbârât li Mu’cemi Mustalahâtî’l-Kırâât*, s. 42; Zü’bî, *Teysîru’l-Fettâhi’l-‘Alîm Şerhu Tenkîhi Fethi’l-Kerîm*, s. 7; İbnü’l-Cezerî, *Ecvibetü’l-İmâm İbni’l-Cezerî ‘ale’l-Mesâili’t-Tebrîziyye*, s. 16; Ferîde Sekyû, “et-Tahrîrât ve’l-İhtiyârât fi’l-Kırâati’l-Kur’âniyye ve ‘Alâkatühâ bi İkrâi’n-Nebiyyi Sallallahu ‘aleyhi ve Selve ve İkrâihî”, *Mecelletü Câmî’ati’l-Emîr ‘Abdi’l-Kâdir li’l-Ulûmi’l-İslâmiyye*, C. XXX, S. 2, 2016, s. 16; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, ss. 92-93; Recep Koyuncu, “Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kıraat İlminde Tahrîrât Geleneği: İbnü’l-Cezerî Özelinde Bir İnceleme”, *Uluslararası Kıraat Sempozyumu*, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul 03-05 Kasım 2017, s. 4; Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, s. 85.

⁴⁶⁵ Mûsâ, *Teemmülât Havle Tahrîrâtî’l-Ulemâi li’l-Kırâati’l-Mütevâtira*, s. 2; Fikrî, “Müşkiletül’l-Hilâf fi Tahrîrâtî’l-Kırâât”, ss. 612-613; Muksim Muhtâr, “İlmü’t-Tahrîrât beyne’t-Tarîkati’l-Mağribiyye ve’t-Tarîkati’l-Meşrikiyye”, s. 580; Fikrî, “et-Tahrîrât fi’l-Kırâât fi Siyâki’n-Neşri ve’t-Tayyibe li’bni’l-Cezerî”, s. 6; Mütevellî, *er-Ravdu’n-Nadîr*, s. 46; Cemzûrî, *el-Fethu’r-Rahmânî Şerhu Kenzi’l-Me’ânî bi Tahrîri Hurzi’l-Emânî*, ss. 23-24; Hıfzî, *Muğni’l-Kurrâ fi Şerhi Muhtârî’l-İkrâ*, s. 15.

⁴⁶⁶ Fikrî, “Müşkiletül’l-Hilâf fi Tahrîrâtî’l-Kırâât”, ss. 612-613; Muhtâr, “İlmü’t-Tahrîrât beyne’t-Tarîkati’l-Mağribiyye ve’t-Tarîkati’l-Meşrikiyye”, s. 580; Mütevellî, *er-Ravdu’n-Nadîr*, s. 46; Cemzûrî, *el-Fethu’r-Rahmânî Şerhu Kenzi’l-Me’ânî bi Tahrîri Hurzi’l-Emânî*, ss. 23-24; Hıfzî, *Muğni’l-Kurrâ fi Şerhi Muhtârî’l-İkrâ*, s. 15.

geldiğinin tespitini yaparak o vechin başkalarına nispet edilmesinin önüne geçer. Böylece tilâvet esnasında nakillerin karıştırılması sonucu ortaya çıkabilecek terkîb ve telfîk gibi hatalı okumalara mani olur.⁴⁶⁷

Tahrîrâtın kapsamı: Tahrîrâtın kapsamını iki açıdan ele almak mümkündür.

1. Konusu itibariyle: Üzerinde ihtilafın/farklı okumaların bulunduğu ve okunmasının vacip/gerekli olduğu kıraat vecihlerini konu edinir.⁴⁶⁸ Üzerinde ihtilafın/farklı okumaların bulunduğu ancak herhangi birinin okunmasının caiz/serbest olduğu vecihler tahrîrâtın kapsamına girmez.⁴⁶⁹ Örneğin vakf esnasında medd-i ârızda ortaya çıkan tûl, tevessut, kasr, revm ve işmâm gibi okuyucunun tercihine bırakılan vecihler tahrîrâtın alanı dışındadır.⁴⁷⁰

2. Kaynak kitaplar itibariyle: Tahrîrât çalışmaları genel olarak sahih kıraatleri nakleden kitaplar üzerinde icrâ edilmekle birlikte; *Tayyibe* başta olmak üzere *Şâtibiyye* ve *Dürre*⁴⁷¹ gibi daha çok manzûm tarzda kaleme alınan, yapıları gereği açıklanmaya, takyîd ve tahsîse ihtiyaç duyan eserler üzerinde yoğunlaşmıştır. Özellikle tarik sayıları bine ulaşması sebebiyle *en-Neşr* ve *Tayyibe* tahrîrât çalışmalarının merkezini oluşturmaktadır.⁴⁷² Bu eserler etrafında oluşan tahrîrât çalışmalarına ve ekollerine ayrıca yer verilecektir.

Tahrîrâtın yöntemi: Tahrîrât çalışmalarının yöntem olarak ortak yönü üzerinde tâhrîrde bulunacakları eserin tariklerini ve kaynaklarını dikkate alarak bunlar üzerinden gerekli takyîd ve tahsis işlemlerini gerçekleştirmeleridir. Bir başka ifadeyle incelenecek eseri kaynaklarıyla birlikte tahlil ederler.⁴⁷³ Genel durum böyle

⁴⁶⁷ Cemzûrî, *el-Fethu'r-Rahmânî Şerhu Kenzi'l-Me'ânî bi Tahrîri Hurzi'l-Emânî*, ss. 24-25; Şenkîti, *Menhecü İbni'l-Cezerî*, C. I, s. 125; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââtî'l-'Aşr*, (thk. Şenkîti), C. I, s. 166; es-Sâlim Muhammed Mahmud Ahmed eş-Şenkîti, "Mesâilü mine't-Tahrîrâti beyne'd-Dirâyeti ve'r-Rivâye", *Uluslararası "el-Kirââtü'l-Kur'âniyye fi'l-Âlemi'l-İslâmî Evda" ve Mekasid" Sempozyumu*, Merkezi'l-İmam Ebû Amr ed-Dânî li'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-Kur'anîyyeti'l-Mütehasısası, Merrakeş 2013, C. II, s. 649.

⁴⁶⁸ Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 139a-139b.

⁴⁶⁹ Zü'bî, *Teyşîru'l-Fettâhi'l-'Alîm Şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm*, ss. 7-8; İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-Mesâili't-Tebrîziyye*, ss. 16-17.

⁴⁷⁰ Zü'bî, *Teyşîru'l-Fettâhi'l-'Alîm Şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm*, ss. 7-8; İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-Mesâili't-Tebrîziyye*, ss. 16-17.

⁴⁷¹ *Şâtibiyye* ve *Dürre* üzerine yapılan tahrîrât çalışmaları *en-Neşr* ve *Tayyibe* üzerine yapılan çalışmalara nispetle oldukça azdır. İbrâhîm b. Se'îd ed-Dûserî, *el-İmâmü'l-Mütevelli ve Cühûdühû fi'l-İlmi'l-Kirâât*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1420/1999, s. 335.

⁴⁷² Mütevelli, *er-Ravdu'n-Nadîr*, s. 42; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-Tahrîr*, s. 49; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, ss. 92-93; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", ss. 86-87.

⁴⁷³ Fikrî, "Müşkiletül'l-Hilâf fi Tahrîrâti'l-Kirâât", s. 611; Muhtâr, "İlmü't-Tahrîrât beyne't-Tarikati'l-Mağribiyye ve't-Tarikati'l-Meşrikiyye", s. 578; Fikrî, "et-Tahrîrât fi'l-Kirâât fi

olmakla birlikte *en-Neşr* ve *Tayyibe* tahrîrâtı ve ekollerinde görüleceği üzere tetkik edilen eserle kaynakları arasında farklı anlaşılabilir bir durumla karşılaşınca -söz konusu eserin zahiri ile mi amel edileceği, yoksa kaynaklardaki bilgi ile mi amel edileceği gibi konularda- izlenecek ve takip edilecek yol açısından farklı yaklaşımlar da benimsenmiştir.⁴⁷⁴

3.2.1.5.2. Tahrîrâtın Doğuşu ve Gelişimi

Tahrîrâtın mefhum manası itibariyle ortaya çıkışının⁴⁷⁵ nazil olan Kur'an âyetlerini Hz. Peygamber'in ashâbına aktarım talim ettirmesiyle eş zamanlı olduğunu söylemek mümkündür.⁴⁷⁶ Hz. Ömer ile Hişâm b. Hakîm arasında cereyan eden olay tahrîrâtın amelî/tatbîkî olarak sahâbe döneminde başladığının bir göstergesidir. Bu olay kısaca şöyledir: Hz. Ömer Hişâm b. Hakîm'in arkasında namaz kılarken Furkân sûresini kendisinden farklı harfler/vecihler ile okuduğunu işitince bunları kimden öğrendiğini sorar. Hişâm b. Hakîm Rasûlüllâh'tan (s.a.s.) öğrendiğini söyleyince Hz. Ömer Hişâm b. Hakîm'i Rasûlüllâh'ın (s.a.s.) huzuruna götürür ve olayı anlatır. Bunun üzerine Hz. Peygamber Hişâm b. Hakîm'e daha önce okuduğu gibi okumasını emreder, Hişâm okumasını bitirince Rasûlüllâh (s.a.s.): "Bu şekilde indirildi" buyurur. Ardından Hz. Ömer'e okumasını emreder, Hz. Ömer de okumasını bitirince

Siyâkı'n-Neşri ve't-Tayyibe li'bni'l-Cezerî", ss. 4; Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, ss. 40-42; Cemzürî, *el-Fethu'r-Rahmânî Şerhu Kenzi'l-Me'ânî bi Tahrîri Hurzi'l-Emânî*, ss. 23-25; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-Tahrîr*, ss. 49-50; Dûserî, *Muhtasaru'l-İbârât li Mu'cemi Mustalahâti'l-Kirâât*, s. 42; Zü'bî, *Teysîru'l-Fettâhi'l-'Alîm Şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm*, ss. 7-8; İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-Mesâili't-Tebrîziyye*, ss. 16-17.

⁴⁷⁴ Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, ss. 49-50; Fikrî, "Müşkiletül'l-Hilâf fi Tahrîrâtî'l-Kirâât", ss. 612-613; Muhtâr, "İlmü't-Tahrîrât beyne't-Tarikati'l-Mağribiyye ve't-Tarikati'l-Meşrikiyye", s. 581; Fikrî, "et-Tahrîrât fi'l-Kirâât fi Siyâkı'n-Neşri ve't-Tayyibe li'bni'l-Cezerî", ss. 18-19.

⁴⁷⁵ Tahrîrâtın ortaya çıkış zamanıyla alakalı farklı yaklaşımlar mevcuttur. Söz konusu yaklaşımlar incelendiğinde bunların olaya bakış açısından tevellüt ettiği görülmektedir. Bu yaklaşımları dört başlıkta özetlemek mümkündür: **Birincisi**, tahrîrât vahyin inzâli ile birlikte başlamıştır. Bkz. Fikrî, "Müşkiletül'l-Hilâf fi Tahrîrâtî'l-Kirâât", ss. 612-613; Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, s. 46; Zü'bî, *Teysîru'l-Fettâhi'l-'Alîm Şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm*, s. 8. **İkincisi**, tahrîrât hicri beşinci asırda kıraatlerin cem'i ile beraber ortaya çıkmıştır. Bkz. Mûsâ, *Teemmülât Havle Tahrîrâtî'l-Ulemâi li'l-Kirâati'l-Mütevâtira*, ss. 2-3; Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, s. 46; Muhtâr, "İlmü't-Tahrîrât beyne't-Tarikati'l-Mağribiyye ve't-Tarikati'l-Meşrikiyye", s. 581. **Üçüncüsü**, Tahrîrât İbnü'l-Cezerî ile birlikte başlamıştır. Bkz. Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, s. 47; Muhtâr, "İlmü't-Tahrîrât beyne't-Tarikati'l-Mağribiyye ve't-Tarikati'l-Meşrikiyye", s. 581. **Dördüncüsü**, tahrîrât Şehhâzetü'l-Yemenî (ö. 987/1579) ve/veya Muhammed el-'Avfî (ö. 1052/1642) ile birlikte başlamıştır. Bkz. İbrâhîm b. Alî b. Alî Şehâse es-Semennûdî (ö. 1429/2008), *Câmi'u'l-Hayrât fi Tecvidi ve Tahrîri Evcühi'l-Kirâât*, thk. İbrâhîm el-Mezrû'î, *Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye*, Kuveyt 1428/2007, s. 486; Dûserî, *el-İmâmü'l-Mütevellî ve Cihûdühü fi 'İlmi'l-Kirâât*, s. 337; Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, s. 47.

⁴⁷⁶ Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, s. 46; Fikrî, "Müşkiletül'l-Hilâf fi Tahrîrâtî'l-Kirâât", ss. 612-613; Muhtâr, "İlmü't-Tahrîrât beyne't-Tarikati'l-Mağribiyye ve't-Tarikati'l-Meşrikiyye", s. 580; Zü'bî, *Teysîru'l-Fettâhi'l-'Alîm Şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm*, s. 8; İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-Mesâili't-Tebrîziyye*, s. 17; Buhârî, *Fethu'l-'Aliyyi'r-Rahmân fi Şerhi Hibeti'l-Mennân*, s. 16; Mağribî, *Muğni'l-Kurrâi fi Şerhi Muhtârî'l-İkrâi*, s. 15.

Rasûlüllâh (s.a.s.): “Bu şekilde indirildi. Kur’an yedi harf üzere indirilmiştir. Ondan kolayınıza geleni okuyunuz.” buyurur.⁴⁷⁷

Bir başka olay da Abdullah b. Mes’ûd’un naklettiği şu hadisedir: Rahmân sûresinin okunuşunda bir grupla ihtilafa düştük. Sorunun vuzûha kavuşturulması için Rasûlüllâh’a (s.a.s.) gidip olayı arz ettik. “İhtilafa düştük” sözünü duyunca Hz. Peygamber’in yüzü bir anda değişti ve “Sizden öncekiler ihtilaf helak oldular.” dedi. Yanında bulunan Hz. Ali’ye emretti, Hz. Ali de: “Rasûlüllâh (s.a.s.) sizden her birinizin öğretildiği gibi okumasını emrediyor, sizden öncekileri ihtilaf helak etti.” demesi üzerine olayı nakleden sahâbî şöyle devam eder: “Bunun üzerine kalktık ve her birimiz arkadaşının okumadığı bir harf/vecih ile okumaya devam etti.”⁴⁷⁸

Zikri geçen bu hadiseler sahâbenin, kıraati Rasûlüllâh’tan (s.a.s.) hangi vecih ve kanalla aldıysa onu muhafaza edip, tarikleri birbirine karıştırmadıklarının; dolayısıyla da tahrîrâtın “tarik ve vecihlerin birbirine karıştırılmadan muhafaza edilmesi” anlamını gerçekleştirdiklerinin en bariz göstergesidir. Bütün bunları göz önünde bulundurarak tahrîrâtın amelî/pratik yönü itibariyle sahâbe döneminde başladığını söyleyebiliriz.

Sahâbe devri ile birlikte başlayan Kur’an kıraatinin infirâd usûlü/her bir rivayetin ayrı ayrı hatimle okunması⁴⁷⁹ hicri beşinci asra kadar devam etmiştir.⁴⁸⁰ İnfirâd usûlünün çok fazla zaman alması ve benzeri sebeplerden dolayı kıraatlere karşı azalan ilgiyi tekrar artırmak gayesiyle hicri dördüncü asrın sonları ile beşinci

⁴⁷⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır, Dâru Tavki’n-Necât, yy., 1422/2001, Fedâilü’l-Kur’ân, 5; Husûmât, 3; Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *el-Câmi’u’s-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd ‘Abdu’l-Bâkî, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, Beyrut, ty., Salâtü’l-Müsâfirîn, 48. Ayrıca kıraat farklılıklarının sebepleri hakkında bkz. Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Ammâr b. Ebi’l-Abbâs el-Mehdevî, *Beyânü’s-Sebebi’l-Mücibi li’Htilâfi’l-Kirâât ve Kesrati’t-Turuki ve’r-Rivâyât*, thk. Ahmed b. Fâris es-Sellûm, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1427/2006, ss. 37-41.

⁴⁷⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), *Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru’l-Hadîs, Kahire 1416/1995, C. I, 527; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö. 354/965), *Sahîhu İbn Hibbân*, thk. Şu’ayb el-Arnâvut, Müessesetü’r-risâle, Beyrut 1414/1993; C. III, 22.

⁴⁷⁹ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kirâati’l-‘Aşr*, C. III, ss. 2079-2081; Muhammed Emin Efendi, *Zühru’l-Erîb*, vr. 135a-135b, 138b.

⁴⁸⁰ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kirâati’l-‘Aşr*, C. III, ss. 2079-2081; İbnü’l-Cezerî, *Müncidü’l-Mukriîn ve Mürsidü’t-Tâlibîn*, s. 15; Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, C. I, ss. 318-319; Muhammed Emin Efendi, *Zühru’l-Erîb*, vr. 135a-135b; Mûsâ, *Teemmülât Havle Tahrîrâti’l-Ulemâi li’l-Kirâati’l-Mütevâtira*, ss. 2-3; Mütevellî, *er-Ravdu’n-Nadîr*, s. 46; Yaşar Kurt, *Kıraat Tarihinin Meseleleri*, yy., Samsun 2013, ss. 29-30; Abdulhamit Birişik, *Kıraat İlmî ve Tarihi*, Emin Yayınları, Bursa 2014, s. 152; Buhârî, *Fethu’l-‘Aliyyi’r-Rahmân fî Şerhi Hibeti’l-Mennân*, s. 16; Mağribî, *Muğni’l-Kurrâi fî Şerhi Muhtârî’l-İkrâi*, s. 15.

asrın başından itibaren ihdas edilen indirâc/bir hatimde bütün kıraat vecihlerinin bir arada okunması usûlü⁴⁸¹ günümüze kadar devam edegelmiştir.⁴⁸²

Kıraatlerin toplanmasına yönelik ilk telif faaliyetleri ve ardından hicri beşinci asırda Ebû Amr ed-Dânî İbn Şeydâ, el-Ehvâzî, el-Hüzelî ve İbn Şüreyh (ö. 476/1084) gibi âlimler döneminde uygulamaya konan indirâc usûlü, terkîb ve telfike düşmemek için tarik ve vecihlerinin iyice tetkik edilip ayıklanmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu da tahrîrâtın nazarî/teorik olarak varlık sahasına çıkmasına zemin hazırlamıştır.⁴⁸³ Bu dönemde tahrîrât çalışmaları henüz müstakil bir hüviyet kazanmamıştır. Daha çok, *et-Teysîr* ve *Hırzû'l-Emânî* gibi kıraat rivayet ve vecihlerinin açıklandığı eserlerle mündemiç bir görünüm arz etmiştir.⁴⁸⁴

Sahâbe dönemi ile amelî/pratik olarak başlayan, ilk telif faaliyetlerini takiben beşinci asırdan itibaren kıraatlerin cem'i ile birlikte nazarî/teorik olarak da devam eden tahrîrât çalışmaları sekizinci asrın sonuna kadar müstakil bir yapı arz etmeksizin kıraat kitapları içerisinde gelişerek varlığını sürdürmüştür.⁴⁸⁵ *Şâtibiyye* şerhlerinde de görüleceği üzere İbnü'l-Cezerî'ye kadar devam eden bu süreçte daha çok kitabın içerdiği kıraat meselelerinin açıklanmasıyla yetinilmiştir.⁴⁸⁶

⁴⁸¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. III, ss. 2079-2081; Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 135a-135b, 138b, 140a-140b.

⁴⁸² İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. III, ss. 2079-2081; İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukriîn ve Mürsidü't-Tâlibîn*, s. 15; Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, C. I, ss. 318-319; Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 135a-135b; İbrâhîm el-Abîdî, *et-Tehârîru'l-Müntehabe 'alâ Metni't-Tayyibe*, thk. Cemâluddîn Muhammed Şeref, Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, Tanta, ty., s. 42; Mûsâ, *Teemmülât Havle Tahrîrâtî'l-Ulemâi li'l-Kırââtî'l-Mütevâtira*, s. 2; Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, s. 46; Muhtâr, “İlmü't-Tahrîrât beyne't-Tarîkati'l-Mağribiyye ve't-Tarîkati'l-Meşrikiyye”, s. 581; Kurt, *Kıraat Tarihinin Meseleleri*, ss. 29-30; Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, s. 152; Buhârî, *Fethu'l-'Aliyyi'r-Rahmân fi Şerhi Hibeti'l-Mennân*, s. 16; Mağribî, *Muğni'l-Kurrâi fi Şerhi Muhtâri'l-İkrâi*, s. 15; İbtihâc Râzî Ahmed Abdurrahman, “el-Kazâye'l-Usûliyye Elletî Teferrade bihâ en-Neşr min Kitâb 'el-Kâmil' li'l-Hüzelî”, *el-Menâr*, C. XXII, S. 4B, 2016, s. 14.

⁴⁸³ Mûsâ, *Teemmülât Havle Tahrîrâtî'l-Ulemâi li'l-Kırââtî'l-Mütevâtira*, ss. 2; Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, s. 46; Muhtâr, “İlmü't-Tahrîrât beyne't-Tarîkati'l-Mağribiyye ve't-Tarîkati'l-Meşrikiyye”, s. 581; Buhârî, *Fethu'l-'Aliyyi'r-Rahmân fi Şerhi Hibeti'l-Mennân*, s. 16; Mağribî, *Muğni'l-Kurrâi fi Şerhi Muhtâri'l-İkrâi*, s. 15.

⁴⁸⁴ Fikrî, “Müşkiletül'l-Hilâf fi Tahrîrâtî'l-Kırâât”, ss. 613-614; Muhtâr, “İlmü't-Tahrîrât beyne't-Tarîkati'l-Mağribiyye ve't-Tarîkati'l-Meşrikiyye”, s. 581; Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, s. 46.

⁴⁸⁵ Abîdî, *et-Tehârîru'l-Müntehabe 'alâ Metni't-Tayyibe*, s. 42; Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, ss. 46-48; Fikrî, “Müşkiletül'l-Hilâf fi Tahrîrâtî'l-Kırâât”, ss. 613-614; Mağribî, *Muğni'l-Kurrâi fi Şerhi Muhtâri'l-İkrâi*, s. 16; Buhârî, *Fethu'l-'Aliyyi'r-Rahmân fi Şerhi Hibeti'l-Mennân*, s. 16.

⁴⁸⁶ Fikrî, “et-Tahrîrât fi'l-Kırâât fi Siyâki'n-Neşri ve't-Tayyibe li'bni'l-Cezerî”, s. 7.

3.2.1.5.3. Tahrîrâtın Müstakil Bir Alan Haline Gelişi

Tahrîrât çalışmaları İbnü'l-Cezerî dönemi ile birlikte müstakil bir alan/disiplin haline gelmiştir.⁴⁸⁷ Daha önce tedrisine devam edilen *et-Teysîr* ve *eş-Şâtibiyye* gibi kıraat-i seb'aya dair eserlerin kıraat ve rivayet sayıları oldukça azdı. Her bir kıraat imamının ikişer ravisi olmak üzere toplam on dört rivayeti içeriyorlardı.⁴⁸⁸ Mezkûr kitapların içerdiği kıraat-i seb'a'yı kıraat-i aşereye tamamlamak üzere İbnü'l-Cezerî'nin kaleme aldığı *Tahbîru't-Teysîr* ve bu eserin muhtevasını manzûm hale getirdiği *ed-Dürratü'l-Mudîyye*'de Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef için ikişer ravi ortaya koymuştur.⁴⁸⁹ Dolayısıyla kıraat-i aşerede/el-'aşru's-suğrâda toplamda yirmi ravinin rivayeti söz konusu olmaktadır ki bu rivayetlerin tefriki çok zor değildir.⁴⁹⁰ Bu sebeple söz konusu eserlerin içerdiği kıraat ve rivayetleri tahrîr etmek için ayrıca bir tahrîrât çalışmasına bu dönem (İbnü'l-Cezerî öncesi dönem) itibariyle ihtiyaç duyulmamıştır.⁴⁹¹

Ne zamanki İbnü'l-Cezerî yukarıda zikri geçen on kıraat imamının yirmi ravisinin her birine ikişer tarik, her bir tarike yine ikişer tarik olmak üzere yaklaşık bin (980/982)⁴⁹² tarike kadar ulaşan silsileyi içeren *en-Neşr*'ini kaleme aldı zorunlu olarak tahrîrât çalışmalarına ihtiyaç hâsıl oldu.⁴⁹³ Nitekim İbnü'l-Cezerî'nin "Bu tarikleri tayin edip tafsîl etmemizin ve her bir tarikin rivayetlerini içeren kitapları zikretmemizin amacı terkîbin ortadan kalkmasıdır. Bunlar birbirinden ayrılır ve açıklanırsa terkîb ortadan kalkar."⁴⁹⁴ sözü tahrîrât çalışmalarının gerekliliğini ifade etmektedir.

⁴⁸⁷ Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, ss. 46-47; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-Tahrîr*, s. 50; Muhtâr, "İlmü't-Tahrîrât beyne't-Tarîkati'l-Mağribiyye ve't-Tarîkati'l-Meşrikiyye", ss. 581-582; Zü'bî, *Teysîru'l-Fettâhi'l-'Alîm Şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm*, ss. 8-9; İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-Mesâili't-Tebrîziyye*, s. 21.

⁴⁸⁸ Çetin, "et-Teysîr", s. 57; Çollak, "Şâtibiyye", ss. 377-379.

⁴⁸⁹ *Tahbîru't-Teysîr* ve *ed-Dürratü'l-Mudîyye* hakkında bilgi için bkz. Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, ss. 205-219; Çetin, "et-Teysîr", s. 57; Eymen Rüşdî Süveyd, *Manzûmetü'd-Dürrati'l-Mudîyye fi'l-Kirâati's-Selâseti'l-Merdiyye*, Mektebetü İbni'l-Cezerî, Dımaşk 1431/2010, s. 1.

⁴⁹⁰ Mûsâ, *Teemmülât Havle Tahrîrâti'l-Ulemâi li'l-Kirâati'l-Mütevâtira*, s. 5; Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, ss. 47-48.

⁴⁹¹ Fikrî, "et-Tahrîrât fi'l-Kirâat fi Siyâki'n-Neşri ve't-Tayyibe li'bni'l-Cezerî", s. 7.

⁴⁹² Eymen Rüşdî Süveyd *en-Neşr*'in tarik sayısının 1018 olduğunu, hatta İbn Galbûn'un *İrşâd*'ından ilave ettiği 5 tarikle birlikte *en-Neşr*'in toplam tarik sayısının 1023'e ulaştığını ifade eder. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. I, ss. 645-646.

⁴⁹³ Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, s. 48; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-Tahrîr*, s. 50.

⁴⁹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. I, s. 646.

İbnü'l-Cezerî *en-Neşr* içerisinde rivayet ve tarikleri temyiz eden tahrîrât örnekleri ortaya koyduğu gibi tahrîrâta dair müstakil risaleler de kaleme almıştır.⁴⁹⁵

İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de ortaya koyduğu tahrîrâta örnek olarak şunu zikredebiliriz: İbnü'l-Cezerî Hafs rivayetinde kat' hemzesinden önce gelen sakin harfte sekteli ve sektesiz iki vecih rivayet etmiştir.⁴⁹⁶ Yine bir başka yerde Hafs rivayetinde medd-i munfasılın kasırlı ve medli (tevessutlu) okunuşunu da rivayet etmiştir.⁴⁹⁷ Bu iki rivayet birlikte düşünüldüğünde medd-i munfasılın hem kasrı hem de meddi (tevessutu) ile sektenin okunabileceği sonucuna götürmektedir. Ancak durum böyle değildir. İbnü'l-Cezerî Hafs'ın tariklerinden hangisinin sekt, hangisinin medd-i munfasılın kasr ve medli (tevessutlu) okuduğunu ortaya koyarak bu yanlış anlaşılmayı bertaraf etmiştir. İbnü'l-Cezerî Hafs rivayetinde hemze öncesinde sekte uygulamasını el-Uşnânî (ö. 307/919) kanalıyla Ubeyd b. es-Sabbâh (ö. 219/834) tarikinden nakletmiştir. Bu tarikte medd-i munfasılın kasrı yoktur.⁴⁹⁸ Aynı şekilde Hafs rivayetinde medd-i munfasılın kasrını Fîl (ö. 289/902) kanalıyla Amr b. es-Sabbâh (ö. 221/836) tarikinden nakletmiştir. Bu tarikte de hemze öncesinde sekte uygulaması yoktur.⁴⁹⁹ Sonuç olarak hemze öncesinde sekte uygulamasını (el-Uşnânî kanalıyla Ubeyd b. es-Sabbâh tarikine tahsis ederek) sadece medd-i munfasılın meddi (tevessutu) ile okunabileceğini ortaya koymuştur.⁵⁰⁰ İbnü'l-Cezerî burada metinden ilk bakışta cevazı anlaşılabilir vecihlerin her birini nakledenlerine nispet etmek suretiyle vecihleri takyîd/tahsîs ederek bir tahrîrât örneği ortaya koymuştur.⁵⁰¹

İbnü'l-Cezerî tahrîrâta dair iki müstakil eser/risâle kaleme almıştır. Bunlardan birincisi, *en-Neşr*'in matbû nüshalarında yer almayan ancak bazı yazmalarında yer alan ve *Mefkûdâtü'n-Neşr fi'l-Kırââtî'l-'Aşr*⁵⁰² diye ifade edilen, yaklaşık on

⁴⁹⁵ Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-Tahrîr*, ss. 50-51; Fikrî, "et-Tahrîrât fi'l-Kırâât fi Siyâkî'n-Neşri ve't-Tayyibe li'bni'l-Cezerî", s. 17; Zü'bî, *Teysîru'l-Fettâhi'l-'Alîm Şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm*, ss. 10-11; İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-Mesâili't-Tebrîziyye*, ss. 21-23; Muhtâr, "İlmü't-Tahrîrât beyne't-Tarikati'l-Mağribiyye ve't-Tarikati'l-Meşrikiyye", ss. 581-582.

⁴⁹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. II, ss. 1322-1324.

⁴⁹⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. II, s. 1334.

⁴⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. II, s. 1334.

⁴⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. II, s. 1334.

⁵⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. II, s. 1334.

⁵⁰¹ Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-Tahrîr*, ss. 49-50; Fikrî, "et-Tahrîrât fi'l-Kırâât fi Siyâkî'n-Neşri ve't-Tayyibe li'bni'l-Cezerî", s. 17; Zü'bî, *Teysîru'l-Fettâhi'l-'Alîm Şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm*, ss. 9-10; İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-Mesâili't-Tebrîziyye*, s. 22.

⁵⁰² İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-Mesâili't-Tebrîziyye*, s. 23; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırââtî'l-'Aşr*, (thk. Ebu'l-Cûd), C. V, s. 279.

varaklık risâledir.⁵⁰³ Bu risâlede İbnü'l-Cezerî Verş rivayetinin Ezrak tarikine göre yirmi yedi meseleyi tahrîr etmiştir.⁵⁰⁴ Söz konusu risâleyi Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd tahkikini yapmış olduğu *en-Neşr* kitabının beşinci cildine (üç nüsha üzerinden tahkik ederek) ilave etmiştir.⁵⁰⁵

İkincisi ise *el-Mesâilü't-Tebrîziyye* adıyla şöhret bulan risâledir.⁵⁰⁶ Yirmi varaklık risâlede İbnü'l-Cezerî Tebriz şehrinde, tahrîrâta dair kırk bir meselede kendisine yöneltilen soruları cevaplandırmıştır.⁵⁰⁷ Risâle Abdu'l-'Azîz Muhammed Temîm ez-Zü'bî tarafından *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-Mesâili't-Tebrîziyye fi'l-Kırâât* adıyla önce yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiş, ardından da neşredilmiştir.⁵⁰⁸

3.2.1.5.4. İbnü'l-Cezerî Sonrasında Tahrîrât ve Ekoller

İbnü'l-Cezerî ile müstakil bir hüviyet kazanan tahrîrât çalışmaları İbnü'l-Cezerî sonrasında da artarak devam etmiş, özellikle *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr* etrafında muazzam bir tahrîrât edebiyatı oluşmuştur.

Burada şunu vurgulamak gerekir ki İbnü'l-Cezerî ister *en-Neşr*'in içerisinde olsun isterse müstakil risâlelerinde olsun bütün konulara dair tahrîrâta bulunmamıştır. Özellikle tedrisatta takip edilen *Tayyibetü'n-Neşr*'in manzûm bir metin olmasından dolayı birtakım veciz ve mutlak ifadelerle ortaya koyduğu kıraat vecihlerinin açıklığa kavuşturulmasına ihtiyaç hâsıl olmuş, bu da İbnü'l-Cezerî

⁵⁰³ Muhtâr, “‘İlmü't-Tahrîrât beyne't-Tarîkati'l-Mağribiyye ve't-Tarîkati'l-Meşrikiyye”, s. 582, İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, (thk. Ebu'l-Cûd), C. V, s. 279.

⁵⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, (thk. Ebu'l-Cûd), C. V, ss. 292-334; Muhtâr, “‘İlmü't-Tahrîrât beyne't-Tarîkati'l-Mağribiyye ve't-Tarîkati'l-Meşrikiyye”, s. 582; Zü'bî, *Teysîru'l-Fettâhi'l-'Alîm Şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm*, ss. 10-11; İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-Mesâili't-Tebrîziyye*, s. 23.

⁵⁰⁵ Bu risâlenin İbnü'l-Cezerî'ye mi yoksa öğrencilerinden birine mi ait olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Her ne olursa olsun eserin müstakil bir tahrîrât çalışması olduğu ortadadır. Eser ve hakkındaki değerlendirmeler için bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, (thk. Ebu'l-Cûd), C. V, ss. 277-334; Zü'bî, *Teysîru'l-Fettâhi'l-'Alîm Şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm*, ss. 10-11.

⁵⁰⁶ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, s. 137; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 43b; Ahmed b. Abdillâh ez-Zehrânî, *Risâletü's-Şeyh Sultân el-Mezzâhî fi İcâbeti 'İsrîne Mes'eleten Müşkilaten fi'l-Kırâât*, Tahkik ve Dirâse, Câmî'atü'l-İslâmiyye Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Medine 1433/2011, s. 76; Ahmed b. Ömer el-Eskâtî (ö. 1159/1746), *Ecvibetü'l-Mesâili'l-Müşkilât fi 'İlmi'l-Kırâât*, thk. Emin Muhammed Ahmed eş-Şenkâtî, Dâru Künûz İşbilyâ li'n-Neşri ve't-Tevzî', Riyad 1429/2008, s. 90; Alî b. Muhammed ed-Dabbâ', *el-Cevheru'l-Meknûn fi Şerhi Risâleti Kâlûn*, el-Mektebü'l-Ezheriyye, 1427/2006, s. 36; İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-Mesâili't-Tebrîziyye*, ss. 9, 62.

⁵⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-Mesâili't-Tebrîziyye*, s. 73.

⁵⁰⁸ Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-Mesâili't-Tebrîziyye*, thk. Abdu'l-'Azîz Muhammed Temîm ez-Zü'bî, Dâru Elif Lâm Mîm li'n-Neşri ve't-Tevzî', Medine 1437/2016.

sonrasında tahrîrât çalışmalarının hızla artmasına ve ekolleşmesine sebep olmuştur.⁵⁰⁹ Yine İbnü'l-Cezerî öncesinde *Şâtıbiyye* gibi eserler üzerine müstakil tarzda tahrîrât çalışmaları gündeme gelmezken İbnü'l-Cezerî sonrasında hızla artan tahrîrât çalışmalarına bağlı olarak söz konusu eserlere yönelik de tahrîrât çalışmalarının ortaya çıktığı ve hatta müstakilleştiği görülmektedir.⁵¹⁰

Buraya kadar tahrîrâta dair verilen mufassal tanımlara yer verildi. Hem bu tanımlardan, hem de *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr* etrafında oluşan çalışmalardan hareketle *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr*'i merkeze alan ve İbnü'l-Cezerî sonrası oluşan tahrîrâtı şu şekilde özetlemek mümkündür:

İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'i kaleme alıp ardından onu *Tayyibetü'n-Neşr* adıyla nazmedip ve bu iki eserin münderacâtı çerçevesinde kıraat-i seb'a yerine kıraat-i aşereyi ikame edince mezkûr eserlerin içerdiği kıraat meselelerinin incelenmesi, gözden geçirilmesi, bazı kıraat vecihlerinin takyîdi ve bazılarının men'î gibi hususlar çerçevesinde oluşan çalışmalardır.⁵¹¹

İbnü'l-Cezerî tarafından Anadolu'da kaleme alınan *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr*'in tahrîrâtı da yine Anadolu'da neşvünema bulmuştur.⁵¹²

İbnü'l-Cezerî sonrasında ilk tahrîrât çalışmaları *Tayyibetü'n-Neşr* şerhleriyle birlikte ortaya çıkmıştır.⁵¹³ İlk dönemlerinde daha çok şerhler içerisinde mündemiç bir yapıda olan bu çalışmalar Muhammed el-Avfî ile birlikte müstakil bir yapı kazanmış,⁵¹⁴ bir süre sonra da *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr* tahrîrâtı birtakım usul ve yaklaşım farklılığıyla birbirinden ayrılarak ekoller meydana gelmiştir.⁵¹⁵

en-Neşr ve *Tayyibetü'n-Neşr* tahrîrâtında genel olarak “ruhsat ekolü” ve “azimet ekolü” olmak üzere iki eğilim söz konusudur.

⁵⁰⁹ Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, ss. 92-93.

⁵¹⁰ Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, ss. 92-93.

⁵¹¹ Cemzûrî, *el-Fethu'r-Rahmânî Şerhu Kenzi'l-Me'ânî bi Tahrîri Hurzi'l-Emânî*, ss. 24-25; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-Tahrîr*, s. 49; Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, s. 42; Fikrî, *Takrîbü't-Tayyibe*, s. 589.

⁵¹² Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, ss. 92-93.

⁵¹³ Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, s. 47.

⁵¹⁴ Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, s. 47; Buhârî, *Fethu'l-'Aliyyi'r-Rahmân fî Şerhi Hibeti'l-Mennân*, s. 16.

⁵¹⁵ Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, ss. 47-52; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-Tahrîr*, ss. 53-58; Fikrî, “et-Tahrîrât fî'l-Kırâât fî Siyâki'n-Neşri ve't-Tayyibe li'bni'l-Cezerî”, ss. 18-20; Zü'bî, *Teyşîru'l-Fettâhi'l-'Alîm Şerhu Tenkihi Fethi'l-Kerîm*, s. 11.

3.2.1.5.4.1. Ruhsat Ekolü

Anadolu’da Mısır tarihinin okutulması ve yaygınlaşmasında öncü rol üstlenen ve *Tahrîru’t-Turuk ve’r-Rivâyât* adlı eseriyle tahrîrât çalışmalarına farklı bir ivme kazandıran Ali el-Mansûrî’ye nispetle “Medresetü’l-Mansûrî” diye de anılan ekolün temel özelliği tahrîrâtta bulunurken *en-Neşr*’in zahirini dikkate alıp buna göre amel etmektir/etmesidir.⁵¹⁶

İbnü’l-Cezerî’nin *en-Neşr*’de ortaya koyduğu rivayet ve vecihlerin dışına neredeyse çıkmayan söz konusu ekol mensupları daha çok İbnü’l-Cezerî’nin *en-Neşr*’de serdettiği kıraat vecihlerinin açıklanmasını ve kıraatlerin cem’i esnasında bu vecihlerin nasıl bir tertibe göre okunacağını belirlenmesini yapmışlardır.⁵¹⁷ Bunu yaparken İbnü’l-Cezerî’nin *en-Neşr*’in mukaddimesinde tafsîlî olarak açıkladığı eserlerden tarik isnadında bulunduğu; ayrıca tarik isnadında bulunmaksızın nakilde bulunduğu kaynaklardan aktardığı vecihleri de dikkate almışlardır.⁵¹⁸ Ruhsat ekolü cüz’î birkaç mesele hariç hemen hemen İbnü’l-Cezerî’nin *en-Neşr*’de ortaya koyduğu vecihlere bağlı kalarak İbnü’l-Cezerî ile mutabık hareket etmişlerdir.⁵¹⁹ Tüm bu özellikleri sebebiyle Mansûrî ve tâbîleri “ruhsat ehli” olarak tavsif edilmişlerdir.⁵²⁰

Burada şunu vurgulamak gerekir ki genel eğilimi *en-Neşr*’in zahirini dikkate almak olan Mansûrî ve tâbîleri İbnü’l-Cezerî’nin sorgulamasız birer taklitçisi değildir. Nitekim Mansûrî *en-Neşr* ve *eş-Şâtibiyye*’nin zahirinden çıkarılması mümkün olan birtakım vecihleri men’ etmesi sebebiyle azimet ekolü taraftarlarınınca eleştirilmiştir.⁵²¹ Örneğin Ali el-Mansûrî Bakara sûresinin 233. âyetinde Ezrak için

⁵¹⁶ Halîcî, *Şerh-u Mukarribi’t-Tahrîr*, s. 54; Mûsâ, *Teemmülât Havle Tahrîrâti’l-Ulemâi li’l-Kirâati’l-Mütevâtira*, s. 17; Mütevellî, *er-Ravdu’n-Nadîr*, ss. 49-50; Fikrî, “et-Tahrîrât fi’l-Kirâât fi Siyâkı’n-Neşri ve’t-Tayyibe li’bni’l-Cezerî”, s. 18; Zü’bî, *Teysîru’l-Fettâhi’l-‘Alîm Şerhu Tenkîhi Fethi’l-Kerîm*, s. 11.

⁵¹⁷ Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, s. 93.

⁵¹⁸ Halîcî, *Şerh-u Mukarribi’t-Tahrîr*, s. 55; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, s. 93.

⁵¹⁹ Halîcî, *Şerh-u Mukarribi’t-Tahrîr*, s. 54; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, s. 93.

⁵²⁰ Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, s. 93; Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, s. 103; Koyuncu, “Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kıraat İlminde Tahrîrât Geleneği: İbnü’l-Cezerî Özelinde Bir İnceleme”, s. 7.

⁵²¹ Ali el-Mansûrî’nin *en-Neşr* ve *eş-Şâtibiyye*’nin zahirinden çıkarılması mümkün olan bazı vecihleri men’ etmesine örnek olarak bkz. Ali el-Mansûrî, *Tahrîru’t-Turuk ve’r-Rivâyât*, ss. 121, 172, 188; İzmîrî, *Bedâi’u’l-Burhân ‘alâ Umdeti’l-İrfân*, ss. 84, 154, 172; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 34a, 79a.

beş vecih olduğunu ifade etmektedir.⁵²² Ancak *Şâtibiyye*'nin zahirinden altı vecih olduğu anlaşılmaktadır.⁵²³

Ali el-Mansûrî'nin ortaya koyduğu beş vecih şöyledir.⁵²⁴

﴿فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا... أَتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ﴾ للأزرق خمسة أوجه:

1. تر..... قصر
2. تر..... توسط
3. تر..... طول
4. تغ..... توسط
5. تغ..... طول

Şemadan da anlaşılacağı üzere Ali el-Mansûrî ﴿فِصَالًا﴾ kelimesinde lâm'ın terkîki ile ﴿أَتَيْتُمْ﴾ kelimesinde medd-i bedelin kasr, tevessut ve tûl vecihlerini birlikte gösterirken; ﴿فِصَالًا﴾ kelimesinde lâm'ın tağlîzi ile ﴿أَتَيْتُمْ﴾ kelimesinde medd-i bedelin sadese tevessut ve tûl vecihlerinin birlikte gelebileceğine işaret etmiş ve toplam beş veche cevaz vermiştir. Ancak ﴿فِصَالًا﴾ kelimesinde lâm'ın tağlîzi ile ﴿أَتَيْتُمْ﴾ kelimesinde medd-i bedelin kasr vechinin birlikte gelebileceği veche cevaz vermemiştir. Mustafa el-İzmîrî söz konusu vechin *Şâtibiyye*'den çıkarılabilecek bir vecih olduğuna ve kendisinin de birçok hocasından bu vechi okuduğuna işaret etmiştir.⁵²⁵

Şâtibiyye'nin söz konusu yerle alakalı ifadesi şöyledir:

وَبِي طَالَ حُلْفٌ مَعَ فِصَالًا...⁵²⁶

“*طَالَ*⁵²⁷ ve *فِصَالًا*⁵²⁸ kelimelerinde hulf (tağlîz ve terkîk) vardır.”

Ezrak'ın medd-i bedelde tûl, tevessut ve kasr olmak üzere üç vechi; lâm harfinde ise terkîk/ince ve tağlîz/kalın olmak üzere iki vechi vardır. Dolayısıyla lâm'ın terkîkinin medd-i bedelin kasr, tevessut ve tûl vecihleriyle birlikte okunup; yine lâm'ın tağlîzinin medd-i bedelin kasr, tevessut ve tûl vecihleriyle birlikte okunarak toplamda altı vecih olması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Buradan hareketle *Şâtibiyye*'nin metninden/zahirinden söz konusu yerle alakalı çıkarılabilecek altı vecih şöyledir.

⁵²² Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, s. 121.

⁵²³ Şâtîbî, *Hırzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî*, s. 29.

⁵²⁴ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, s. 121.

⁵²⁵ İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, s. 84.

⁵²⁶ Şâtîbî, *Hırzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî*, s. 29.

⁵²⁷ Enbiyâ, 21/44.

⁵²⁸ Bakara, 2/233.

﴿فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا ... اتَّبِعُوا بِالْمَعْرُوفِ﴾

1. تر.....قصر
2. تر.....توسط
3. تر.....طول
4. تغ.....قصر
5. تغ.....توسط
6. تغ.....طول

Ali el-Mansûrî şemada yer alan dördüncü veche (yani ﴿فِصَالًا﴾ kelimesinde lââm'ın tağlîzi ile ﴿اتَّبِعُوا﴾ kelimesinde medd-i bedelin kasr vechinin birlikte geldiği veche) cevaz vermemiştir. Hâlbuki *Şâtıbiyye*'nin zahirinden bu vechin okunabileceği anlaşılmaktadır. Buna rağmen Ali el-Mansûrî söz konusu vechi *Tahrîru 't-Turuk*'ta zikretmemiştir.⁵²⁹ Bu da tahrîrâtta genel prensip olarak ruhsatı benimseyen birinin metnin zahirinin dışına hiç çıkmadığı algısının her zaman geçerli olmadığını ortaya koymaktadır.

Ali el-Mansûrî'nin takipçileri arasında Muhammed et-Tabbâh (ö. 1205/1790'dan sonra), Mustafa el-Mihî (ö. 1229/1813'ten sonra), İbrahim el-Abîdî (ö. 1244/1828), Ahmed el-Ebyârî (ö. 1250/1835'ten sonra), Osman es-Sintâvî (ö. 1320/1902'den sonra) ve Muhammed el-Halîcî sayılmaktadır.⁵³⁰

3.2.1.5.4.2. Azimet Ekolü

İstanbul tarikinin îtilâf mesleğinin kurucusu kabul edilen Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi tarafından başlatılan⁵³¹ ve öğrencisi Mustafa el-İzmîrî tarafından daha da ileri boyutlara taşınan⁵³² ekolün temel özelliği tahrîrâtta bulunurken *en-Neşr*'i kaynaklarıyla birlikte değerlendirmeye tabi tutmaktır/tutmasıdır.⁵³³

⁵²⁹ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru 't-Turuk ve 'r-Rivâyât*, s. 121.

⁵³⁰ Halîcî, *Şerh-u mukarrib*, s. 54; Mûsâ, *Teemmülât Havle Tahrîrâti 'l-Ulemâi li 'l-Kirâati 'l-Mütevâtira*, s. 17; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, s. 93; Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, s. 103.

⁵³¹ Mûsâ, *Teemmülât Havle Tahrîrâti 'l-Ulemâi li 'l-Kirâati 'l-Mütevâtira*, s. 17; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi 't-Tahrîr*, s. 54; Muhtâr, “İlmü 't-Tahrîrât beyne 't-Tarîkati 'l-Mağribiyye ve 't-Tarîkati 'l-Meşrikiyye”, s. 586; Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, s. 103.

⁵³² Mûsâ, *Teemmülât Havle Tahrîrâti 'l-Ulemâi li 'l-Kirâati 'l-Mütevâtira*, s. 17; Mütevellî, *er-Ravdu 'n-Nadîr*, s. 50; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi 't-Tahrîr*, s. 55; Muhtâr, “İlmü 't-Tahrîrât beyne 't-Tarîkati 'l-Mağribiyye ve 't-Tarîkati 'l-Meşrikiyye”, s. 586; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, s. 94; Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, ss. 103-104.

⁵³³ Mûsâ, *Teemmülât Havle Tahrîrâti 'l-Ulemâi li 'l-Kirâati 'l-Mütevâtira*, s. 17; Mütevellî, *er-Ravdu 'n-Nadîr*, s. 50; Halîcî, *Şerh-u Mukarribi 't-Tahrîr*, s. 55; Muhtâr, “İlmü 't-Tahrîrât beyne 't-Tarîkati 'l-Mağribiyye ve 't-Tarîkati 'l-Meşrikiyye”, s. 586; Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, s. 103.

İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de ortaya koyduğu rivayet ve vecihlerin *en-Neşr*'in kaynaklarına giderek tevsikini yapan ekol mensupları bu ikisi arasında bir te'âruz söz konusu olduğunda İbnü'l-Cezerî'nin tercihini değil de *en-Neşr*'in kaynaklarındaki bilgiyi esas alırlar.⁵³⁴ Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'in mukaddimesinde tafsîli olarak açıkladığı eserlerden tarik isnadında bulunduğu kaynakları nazarı itibara alırlar; tarik isnadında bulunmaksızın nakilde bulunduğu kaynaklardan aktardığı vecihleri ise çoğunlukla dikkate almazlar. Tüm bu özellikleri sebebiyle Yusuf Efendizâde ve tâbîleri “azimet ehli” olarak tavsif edilmişlerdir.⁵³⁵

Burada şunu hatırlatmak gerekir ki genel eğilimi *en-Neşr*'in zahirini dikkate almamak olan azimet ekolü mensupları İbnü'l-Cezerî'nin birer muhalifi değildir. Nitekim Mustafa el-İzmîrî zaman zaman İbnü'l-Cezerî'nin aktardıkları ile *en-Neşr*'in kaynakları arasında farklı vecihler bulunduğu halde o, *en-Neşr*'in zahiri ile amel ederek İbnü'l-Cezerî'yi *en-Neşr*'in kaynaklarına tercih etmiştir.⁵³⁶ Örneğin Mustafa el-İzmîrî, Hamza'nın lâ-i tebrîe'yi tevessut vechiyle okuduğuna dair *en-Neşr*'in verdiği bilgiye itimat etmiş ve bununla amel etmiştir.⁵³⁷ İbnü'l-Cezerî Hamza'nın lâ-i tebrîe'yi tevessut ile okuduğuna dair bu bilgiyi aktardığı eserlerden birisi İbn Sivâr'ın *el-Müstenîr*'idir.⁵³⁸ Mustafa el-İzmîrî *el-Müstenîr*'in birçok nüshasına baktığını bunlardan bir nüsha hariç diğerlerinin hiçbirinde lâ-i tebrîe'nin tevessut vechinden söz edilmediğini dile getirerek *el-Müstenîr* kanalıyla Hamza için lâ-i tebrîe'nin tevessut vechiyle okunmasının caiz olmadığını ifade etmektedir. Ancak Mustafa el-İzmîrî bu tespitinin ardından “Fakat biz İbnü'l-Cezerî'ye itimat ederek lâ-i tebrîe'yi (*el-Müstenîr* kanalıyla) tevessut vechiyle okuruz. Çünkü İbnü'l-Cezerî bu ilmin otoritesidir. Belki bizim gördüğümüz bütün nüshalar hatalıdır.”⁵³⁹ ifadelerini kullanmaktadır. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere genel eğilimi tahrîrâtta azimetle amel etme olan birisi zaman zaman *en-Neşr* ile kaynakları arasında bir tenakuz ortaya çıktığında *en-Neşr*'deki bilgiyi *en-Neşr*'in kaynaklarına tercih edebilmektedir.

⁵³⁴ Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, s. 94.

⁵³⁵ Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, s. 94; Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, s. 104; Koyuncu, “Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kıraat İlminde Tahrîrât Geleneği: İbnü'l-Cezerî Özelinde Bir İnceleme”, s. 8.

⁵³⁶ Mustafa el-İzmîrî'nin *en-Neşr* ve *eş-Şâtibiyye*'nin zahiri ile amel etmesine örnek olarak bkz. İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, ss. 23, 84, 154, 172, 177; Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, ss. 121, 172, 188; Mütevellî, *er-Ravdu'n-Nadîr*, s. 50.

⁵³⁷ İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, s. 23.

⁵³⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1109-1110.

⁵³⁹ İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, s. 23.

Azimet ekolü mensupları arasındaki farklılık ruhsat ekolü mensuplarına göre oldukça fazladır. Nitekim azimet ekolünün başlatıcısı Yusuf Efendizâde olmasına rağmen Mustafa el-İzmîrî yaptığı farklı değerlendirmeler ve Yusuf Efendizâde'nin aldığı birçok vechi men' etmesi gibi sebeplerle ekolün adı Mustafa el-İzmîrî'ye nispetle "Medresetü'l-İzmîrî" olarak da anılmıştır.⁵⁴⁰ Hatta *en-Neşr* ve *Tayyibe* tahrîrâtını üçe ayırarak biri ruhsat cihetini, diğer ikisi de azimet cihetini temsil etmet üzere "el-Mansûrî ekolü", "Yusuf Efendizâde ekolü" ve "el-İzmîrî ekolü" şeklinde taksimata tabi tutanlar da olmuştur.⁵⁴¹

Yusuf Efendizâde'nin takipçileri arasında Mustafa el-İzmîrî, el-Paluvî, Hâşim b. Muhammed el-Mağribî, İbrahim es-Semennûdî (ö. 1429/2008) ve el-Mütevelli⁵⁴² sayılmaktadır.⁵⁴³

3.2.1.5.5. Mürşidü't-Talebe'nin en-Neşr ve Tayyibe Tahrîrâtındaki Yeri

Ahmed er-Rüşdî'nin eser içerisinde muhtelif yerlerde verdiği bilgilerden ve eser üzerinde yaptığımız incelemelerden hareketle *Mürşidü't-Talebe*'nin azimet ekolüne göre tahrîrâtta bulunduğunu söylemek mümkündür.⁵⁴⁴ Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi azimet ekolü mensupları arasında *en-Neşr* ve *Tayyibe*'nin zahirini dikkate almada ve *en-Neşr*'in tarik isnadında bulunmadığı kaynaklardan aktardığı bilgilere itibar etmede farklılıklar söz konusudur. İşte tam bu noktada Ahmed er-Rüşdî *en-Neşr* ve *Tayyibe*'nin zahirine göre amel etmede ve *en-Neşr*'in tarik isnadında bulunmadığı kaynaklardan aktardığı bilgileri dikkate alma konusunda diğer ekol mensuplarına göre daha mütesâhil davrandığı görülmektedir.⁵⁴⁵

Mürşidü't-Talebe birkaç cüz'î mesele hariç Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*'ı ile hemen hemen aynıdır. Şayet Ahmed er-Rüşdî'nin eser içerisinde

⁵⁴⁰ Halîcî, *Şerh-u Mukarribi't-Tahrîr*, s. 56; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, s. 94.

⁵⁴¹ Muhammed Yahyâ Şerîf, *Tahkîku Kitâb "el-İtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf" li'l-Allâme Yusuf Efendizâde*, <https://vb.tafsir.net/tafsir20780/#.Wt5ANi5uapo>, (03.07.2020); Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", ss. 102-104.

⁵⁴² Mütevelli'nin tahrîrât yöntemi itibariyle farklı yaklaşımlara sahip olup önceleri tahrîrâtta ruhsat anlayışını benimsediği sonraları ise azimet yönüne yöneldiği ifade edilmektedir. Mûsâ, *Teemmülât Havle Tahrîrâti'l-Ulemâi li'l-Kirâati'l-Mütevâtira*, s. 17.

⁵⁴³ Mûsâ, *Teemmülât Havle Tahrîrâti'l-Ulemâi li'l-Kirâati'l-Mütevâtira*, s. 17; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, ss. 94-95; Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", s. 101.

⁵⁴⁴ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2b, 34a, 59b, 131a.

⁵⁴⁵ Mustafa el-İzmîrî gibi azimet ekolü mensuplarınca İbnü'l-Bâzîş'in *el-Iknâ*'ndan aktarılan vecihler dikkate alınmazken Ahmed er-Rüşdî söz konusu kitaptan İbnü'l-Cezerî'nin aktardıklarını dikkate alarak Ali el-Mansûrî ile birlikte hareket etmiştir. Bazı örnekler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 21b, 23b, 26b, 35a, 36b, 39a.

muhtelif yerlerde dile getirdiği “mesleğimiz azimettir, ruhsat değildir”⁵⁴⁶ ifadesi ile *Tayyibe* ve *Şâtıbiyye*’nin zahirine göre amel etmediği birkaç yer olmasaydı⁵⁴⁷ *Mürşidü’-t-Talebe*’nin ruhsat ekolüne göre kaleme alındığını söylemek yanlış olmazdı. Dolayısıyla *Mürşidü’-t-Talebe*’nin azimet ekolüne mensup olmakla birlikte ruhsat ekolü çizgisinde telif edildiğini söyleyebiliriz.

3.2.1.5.6. Tahrîrât’ın Faydaları

Tahrîrâtın birçok faydası vardır. Bunlardan bazılarını şu şekilde özetlemek mümkündür:

Kıraat ilminin temel kaynaklarına müracaat etmek suretiyle isnâd halkalarının sıhhat ve tevsikini tetkik eden tahrîrât, Kur’an kıraatinin terkîb ve telfike düşmeden okunmasını sağlar. Ayrıca okunması caiz olan vecihleri açıklayarak söz konusu vecihlerin hangi tarike ait olduğunun tespitini yapar.

Tahrîrât, *Şâtıbiyye*, *ed-Dürra* ve *Tayyibe* gibi kıraat metinlerinin mücmel bıraktığı birtakım yerleri tafsîl edip mutlak olarak ifade ettikleri yerleri de takyîd eder. Her bir rivayeti diğerinden ayırıp nakleden asıl sahibine nispet ederek rivayet ve tariklerin birbirine karışmasını engeller.

Tahrîrât, Kıraatlerin cem’i esnasında okunması caiz olan vecihler ile terkîb sebebiyle okunması caiz olmayan vecihleri açıklayarak birbirinden ayırt eder.⁵⁴⁸

3.2.1.5.7. Tahrîrât Literatürü

İbnü’l-Cezerî’nin *en-Neşr* ve *Tayyibetü’n-Neşr*’i kaleme almasıyla beraber tahrîrât çalışmaları yeni bir ivme kazanmış ve müstakil bir alan/disiplin haline gelmiştir. Yine İbnü’l-Cezerî öncesinde *Şâtıbiyye* gibi eserler üzerine yapılan müstakil tarzda tahrîrât çalışmaları pek gündeme gelmezken İbnü’l-Cezerî sonrasında gelişen tahrîrât çalışmalarıyla birlikte *Şâtıbiyye* ve *ed-Dürra* üzerine de müstakil tahrîrât çalışmaları kaleme alınmıştır. Tahrîrât alanına dair kaleme alınan

⁵⁴⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’-t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2b, 34a, 59b, 131a.

⁵⁴⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’-t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 34a, 131a, 155b, 160b.

⁵⁴⁸ Cemzürî, *el-Fethu’r-Rahmânî Şerhu Kenzi’l-Me’ânî bi Tahrîri Hurzi’l-Emânî*, ss. 25-26; Buhârî, *Fethu’l-’Aliyyi’r-Rahmânî fî Şerhi Hibeti’l-Mennân*, s. 17; Koyuncu, “Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kıraat İlminde Tahrîrât Geleneği: İbnü’l-Cezerî Özelinde Bir İnceleme”, ss. 14-15; Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, ss. 87-88.

eserleri aşere/el-‘aşru’s-suğrâ ve takrîb/el-‘aşru’l-kübrâ olmak üzere iki başlıkta zikredeceğiz.⁵⁴⁹

3.2.1.5.7.1. el-‘Aşru’s-Suğrâ’ya Dair Kaleme Alınan Tahrîrât Eserleri

1. **el-Mükerrar fîmâ Tevâtera mine’l-Kırâati’s-Seb’i ve Teharrar:** Amr b. Kasım b. Muhammed en-Neşşâr (ö. 938/1531) tarafından kaleme alınmıştır.⁵⁵⁰

2. **Fuyûzu’l-İtkân fî Vucûhi’l-Kur’ân:** Hatîb-i Ayasofya⁵⁵¹ diye meşhur olan Hamdullah b. Hayreddin (ö. 983/1575) tarafından kaleme alınan eser kıraat-i aşereyi içermektedir.⁵⁵² Okuyucuya kolaylık olması için vecihler tablolar halinde verilmiştir. Kıraat imamlarından Ebû Ca’fer, Ya’kûb, Halef ve bunların ravileri için bu gün kullanılan rumuzlar ilk defa Hamdullah b. Hayreddin tarafından bu eserde ortaya konulmuştur.⁵⁵³

3. **el-Cevâhiru’l-Mükellele limen Râme’t-Turuka’l-Mükemmele:** Muhammed b. Ahmed el-Avfî (ö. 1052/1642) tarafından kaleme alınan eser yine müellifçe daha önce telif edilen *Bahru’l-Me’ânî ve Kenzü’s-Seb’i’l-Mesânî* adlı eserinin muhtasarıdır.⁵⁵⁴

⁵⁴⁹ Bu başlıkta yer vermiş olduğumuz kitaplar tahrîrât alanına dair yazılan kitap, tez ve makalelerden istifade ile oluşturulmuştur. Yararlandığımız eserlerden bazıları şunlardır: Muhammed b. Ahmed el-Mütevellî, “el-Burhânü’l-Esdak ve’s-Sıratu’l-Muhakkak fî Men’ı’l-Ğunneti li’l-Ezrak”, *Mecelletü Ma’hedi’l-İmam eş-Şâtibi*, thk. ‘Abdulkayyûm b. ‘Abdilğafûr es-Sindî, Cidde 1433/2012, S. 13, ss. 364-368.357-432; Eskâtî, *Ecvibetü’l-Mesâili’l-Müşkilât fî ‘İlmi’l-Kırâât*, ss. 18-22; Dûserî, *el-İmâmü’l-Mütevellî ve Cühûdühü fî ‘İlmi’l-Kırâât*, ss. 339-340; Buhârî, *Fethu’l-‘Aliyyi’r-Rahmân fî Şerhi Hibeti’l-Mennân*, ss. 18-19; Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, ss. 96-101.

⁵⁵⁰ Eser Ahmed Mahmûd Abdüssemî eş-Şâfi’î el-Hafeyân tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1422/2001).

⁵⁵¹ Cemil Akpınar, “Hatîb-i Ayasofya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 451-452.

⁵⁵² Mehmet Çaba tarafından tahkik edilerek neşredilen (Hacıveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı, İstanbul 2019) eser Ahmet Okur tarafından da Yüksek Lisans Tezi olarak çalışılmıştır. (Ahmet Okur, *Hamdullah b. Hayreddin Efendi’nin “Fuyûzu’l-İtkân fî Vucûhi’l-Kur’ân” Adlı Eserinin Tahkiki ve Kıraat İlmi Açısından Değerlendirilmesi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2017). Eserin yurtdışında da değişik tahkikleri yapılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Hayrunnisa Nefes, *Hamdullah b. Hayreddin’in Cevâhiru’l-İkyân fî Şerhi Umdeti’l-İrfân Adlı Eserinin Tecvid İlmindeki Yeri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 20021, ss. 46-48.

⁵⁵³ Hamdullah b. Hayreddin (Hatîb-i Ayasofya), *Fuyûzu’l-İtkân fî Vucûhi’l-Kur’ân*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 3992, vr. 2a; Paluvî, *Zübdetü’l-İrfân fî Vucûhi’l-Kur’ân*, s. 5; Okur, *Hamdullah b. Hayreddin Efendi’nin “Fuyûzu’l-İtkân fî Vucûhi’l-Kur’ân” Adlı Eserinin Tahkiki ve Kıraat İlmi Açısından Değerlendirilmesi*, s. 33; Nefes, *Hamdullah b. Hayreddin’in Cevâhiru’l-İkyân fî Şerhi Umdeti’l-İrfân Adlı Eserinin Tecvid İlmindeki Yeri*, s. 46.

⁵⁵⁴ Eser Abdurrahman Fethullah b. İbrahim Nâfi’ tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Mektebetü’r-Rüşd, Medine 1435/2014).

4. Risâle fî Halli Müşkilâti's-Şâtibiyye: Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi (ö. 1167/1754) tarafından Şâtibiyye tarikinin Teysîr tarikinden farklı yönlerine dair kaleme alınan eser⁵⁵⁵ üzerine birtakım çalışmalar yapılmıştır.⁵⁵⁶

5. Zübdetü'l-İrfân fî Vucûhi'l-Kur'ân: Hâmid b. Abdulfettâh el-Paluvî (ö. 1183/1769'dan sonra) tarafından kaleme alınmıştır.⁵⁵⁷ *Zübdetü'l-İrfân* Türkiye'de kıraat eğitiminin aşere/el-'aşru's-suğrâ bölümünde ders kitabı olarak takip edilen ve yazıldığı dönemden beri revaçta olan bir eserdir.⁵⁵⁸

6. Kenzü'l-Me'ânî bi-Tahrîri Hırzi'l-Emânî: Süleymân b. Hüseyin b. el-Cemzûrî (ö. 1198/1784'ten sonra) tarafından manzûm tarzda kaleme alınan eser⁵⁵⁹ yine müellifçe *el-Fethu'r-Rahmânî Şerhu Kenzi'l-Me'ânî bi Tahrîri Hırzi'l-Emânî* adıyla şerh edilmiştir.⁵⁶⁰

7. Umdetü'l-Hullân fî İdâhi Zübdeti'l-İrfân: Muhammed Emin Efendi (ö. 1275/1858) tarafından kaleme alınan eser Paluvî'nin *Zübdetü'l-İrfân*'ının şerhidir.⁵⁶¹

8. Ribhu'l-mürîd fî Tahrîrâti's-Şâtibiyye: Hasan b. Halef el-Hüseyinî (ö. 1303/1885'ten sonra) tarafından manzûm tarzda kaleme alınan eser Cemzûrî'nin *Kenzü'l-Me'ânî*'sinin muhtasarıdır.⁵⁶²

9. İthâfu'l-Beriyye bi-Tahrîri's-Şâtibiyye: Muhammed b. Muhammed Hilâlî el-Ebyârî (ö. 1343/1925) tarafından manzûm tarzda kaleme alınan⁵⁶³ eser Ali b.

⁵⁵⁵ Eserin bazı yazma nüshaları için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi Reşit Efendi Bölümü, nr. 1227, vr. 1b-25b; Süleymaniye Kütüphanesi Reşit Efendi Bölümü, nr. 66; Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Selim Ağa Bölümü, nr. 4, 5.

⁵⁵⁶ Geniş bilgi için bkz. Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, s. 197.

⁵⁵⁷ Eser 1969'da İstanbul'da Hilâl yayımları tarafından yazma nüshadan tıpkıbasım olarak neşredilmiştir. Ayrıca Mustafa Atilla Akdemir tarafından Doktora Tezi olarak tahkik edilmiştir. (Mustafa Atilla Akdemir, *Hâmid b. Abdulfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmî Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999.)

⁵⁵⁸ Akdemir, *Hâmid b. Abdulfettâh el-Paluvî*, ss. 34-58; Akdemir, "Harput Ulemasından Hâmid b. Abdulfettâh el-Paluvî ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eseri" ss. 437-450; Pehlivan, "Hamid b. Abdul Fettah el-Paluvî'nin Hayatı, Zübdetü'l-İrfân Adlı Eseri ve Kıraat İlmindeki Yeri", s. 78.

⁵⁵⁹ Abdulazîm b. İbrahim b. Abdulhalîm tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, Kahire 2012).

⁵⁶⁰ Eser Abdurrâzık b. Ali b. İbrahim Mûsâ tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Beytül-Hikmeti li'l-İ'lâm, Kahire 1993).

⁵⁶¹ Eser ve müellifle alakalı bilgi için çalışmanın "Mürşidü't-talebe ve Ahmed er-Rüşdî'ye atf yapan eserler" başlığına bakınız.

⁵⁶² Eser Velîd b. Receb b. Abdırâşîd b. 'Acemî tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, Kahire, ty.)

⁵⁶³ Eser Velîd b. Receb b. Abdırâşîd b. 'Acemî tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, Kahire 2008).

Muhammed ed-Dabbâ' (ö. 1380/1959) tarafından *Muhtasaru Bülûgi'l-Ümniyye Şerhu Tahrîri Mesâili's-Şâtibiyye* adıyla şerh edilmiştir.⁵⁶⁴

10. Sefînetü'l-Kurrâ: Osman b. Süleyman Murâd Ali Ağa (ö. 1382/1963) tarafından 455 beyit olarak kaleme alınan manzûmedir.⁵⁶⁵

11. Hallü'l-Müşkilât ve Tevdîhu't-Tahrîrât fi'l-Kırâât: Muhammed b. Abdirrahman el-Halîcî el-İskenderî (ö. 1389/1968) tarafından telif edilmiştir.⁵⁶⁶

12. Devâ'i'l-Meserrati fi'l-Evcühi'l-'Aşriyyeti el-Muharrarati min Tarîkayi's-Şâtibiyye ve'd-Dürra: İbrahim b. Ali Şehâse es-Semennûdî (ö. 1429/2008) tarafından manzûm olarak telif edilmiştir.⁵⁶⁷

3.2.1.5.7.2. el-'Aşru'l-Kübrâ'ya Dair Kaleme Alınan Tahrîrât Eserleri

1. Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-Mesâili't-Tebrîziyye: İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) tarafından Tebriz şehrinde kaleme alınmıştır.⁵⁶⁸ *el-Mesâilü't-Tebrîziyye*⁵⁶⁹ adıyla şöhret bulan risâlede İbnü'l-Cezerî tahrîrâta dair kırk bir mesele hakkında kendisine yöneltilen soruları cevaplandırmıştır.⁵⁷⁰

2. Mefkûdâtü'n-Neşr: İbnü'l-Cezerî'ye atfedilen bu eser, İbnü'l-Cezerî veya öğrencilerinden biri tarafından kaleme alındığı ifade edilmektedir.⁵⁷¹ Risâlede Verş'in Ezrak tarikiyle alakalı yirmi yedi mesele⁵⁷² tahrîr edilmiştir.⁵⁷³

⁵⁶⁴ Eser Cemal Muhammed Şeref tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, Tanta 2004).

⁵⁶⁵ Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", s. 97.

⁵⁶⁶ Eser Ömer b. Malem Ebe b. Hasan b. Abdilkadir el-Merâtî en-Nîcerî tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Dâru Advâi's-Selef, Riyad 2007).

⁵⁶⁷ Eser Yâsir İbrahim el-Mezrû'î tarafından yayına hazırlanarak neşredilmiştir. (Vezâratü'l-Evkaf, Kuveyt 1428/2007)

⁵⁶⁸ Buhârî, *Fethu'l-'Aliyyi'r-Rahmân fi Şerhi Hibeti'l-Mennân*, s. 19. Eser Büşrâ binti Muhammed Abdullah tarafından doktora tezi olarak çalışılmaktadır. (Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, Mekke ty.)

⁵⁶⁹ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, s. 137; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 43b; Zehrânî, *Risâletü's-Şeyh Sultân el-Mezzâhî fi İcâbeti 'İşrine Mes'eleten Müşkileten fi'l-Kırâât*, s. 76; Eskâtî, *Ecvibetü'l-Mesâili'l-Müşkilât fi 'İlmi'l-Kırâât*, s. 90; Dabbâ', *el-Cevheru'l-Meknûn fi Şerhi Risâleti Kâlûn*, s. 36; İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-Mesâili't-Tebrîziyye*, ss. 9, 62.

⁵⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-Mesâili't-Tebrîziyye*, s. 73. Eser Abdu'l-'Azîz Muhammed Temîm ez-Zü'bî tarafından önce yüksek lisans tezi olarak tahkik edilmiş, ardından da neşredilmiştir. (Dâru Elif Lâm Mîm li'n-Neşri ve't-Tevzî', Medîne 1437/2016).

⁵⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, (thk. Ebu'l-Cûd), C. V, ss. 277-278; Muhtâr, "İlmü't-Tahrîrât beyne't-Tarîkati'l-Mağribiyye ve't-Tarîkati'l-Meşrikiyye", s. 582; Zü'bî, *Teysîru'l-Fettâhi'l-'Alîm Şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm*, ss. 10-11; İbnü'l-Cezerî, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-Mesâili't-Tebrîziyye*, s. 23.

⁵⁷² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, (thk. Ebu'l-Cûd), C. V, ss. 292-334.

⁵⁷³ Risâleyi Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd tahkik etmiş ve *en-Neşr* kitabının beşinci cildine ilave etmiştir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, (thk. Ebu'l-Cûd), C. V, ss. 275-334.

3. Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât min Tariki Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr: Osmanlı'da Mısır tarikinin kurucusu Ali el-Mansûrî'nin (ö. 1134/1721) *Tayyibe* tahrîrâtına dair yazdığı bu eser tahrîrâtın ruhsat yönünü⁵⁷⁴ temsil ederek sonraki dönemleri etkilemiş⁵⁷⁵ ve kaynak vazifesi görmüştür.⁵⁷⁶

4. Hallü Mücmelâti't-Tayyibe: Bu eser de yine Ali el-Mansûrî tarafından kaleme alınmıştır.⁵⁷⁷

5. Mürşidü't-Talebe ilâ Ma'rifeti Turuki't-Tayyibe: Mustafa b. Hasan b. el-İslambûlî (ö. 1151/1739) tarafından kaleme alınan eser İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de ortaya koyduğu tarikleri açıklamak üzere kaleme alınmıştır.⁵⁷⁸

6. Umdetü'l-İrfân fi Vucûhi'l-Kur'ân: Mustafa b. Abdurrahman el-İzmîrî (ö. 1155/1742) tarafından kaleme alınmıştır.⁵⁷⁹

7. Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân: Mustafa el-İzmîrî tarafından kaleme alınan eser bir önceki *Umdetü'l-İrfân fi Vucûhi'l-Kur'ân* adlı eserin şerhidir.⁵⁸⁰

8. İthâfü'l-Berara bimâ Sekete 'anhü Neşru'l-'Aşr: *Tahrîru'n-Neşr* olarak da isimlendirilen bu eser de Mustafa el-İzmîrî tarafından kaleme alınmıştır.⁵⁸¹

9. Ecvibetü'l-Mesâili'l-Müşkilât fi 'İlmi'l-Kırâât: Ahmed b. Ömer el-Eskâtî (ö. 1159/1746) tarafından kaleme alınmıştır.⁵⁸²

10. el-İtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf: Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi (ö. 1167/1754) tarafından kaleme alınmıştır.⁵⁸³

⁵⁷⁴ Tahrîrât ve ekolleri hakkında bilgi için çalışmanın “en-Neşr merkezli çalışmalar” başlığına bakınız.

⁵⁷⁵ Maşalî, “Kur'ân Kiraatında ve Kitabesinde Türkiye'nin Durumu”, ss. 1-24.

⁵⁷⁶ Eser ve müellifle alakalı bilgi için çalışmanın “tahrîrâta dair kaynakları” başlığına bakınız.

⁵⁷⁷ Eser nüshaları hakkında geniş bilgi için bkz. Tugantay, *Ali el-Mansûrî, Kıraat İlmindeki Yeri ve Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât Adlı Eserin Tahlili*, ss. 44-45; Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*, ss. 118-124; Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, s. 151.

⁵⁷⁸ Müellif ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, ss. 176-177; Coşar, *Mustafa b. Hasan el-İslambûlî ve Mürşidü't-Talebe ilâ Ma'rifet-i Turuki't-Tayyibe Adlı Eseri*, ss. 18-24.

⁵⁷⁹ Bu eser Muhammed b. Muhammed b. Câbir el-Mısırî (ö. 1390/1969 yaklaşık) ve Ahmed b. 'Abdilazîz ez-Zeyyât (ö. 1424/2003)'ın açıklama mahiyetindeki notlarıyla birlikte neşredilmiştir. (Mektebetü'l-Cündî, Mısır ts.). Ayrıca eser, Recep Koyuncu tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2021).

⁵⁸⁰ Eser ve müellifle alakalı bilgi için çalışmanın “tahrîrâta dair kaynakları” başlığına bakınız.

⁵⁸¹ Eser Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Dâru Advâi's-Selef, Riyad 1427/2007).

⁵⁸² Eser Emin Muhammed Ahmed eş-Şenkîti tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Dâru Künûz İşbilyâ li'n-Neşri ve't-Tevzî', Riyad 1429/2008).

⁵⁸³ Eser ve müellifle alakalı bilgi için çalışmanın “Tahrîrâta dair kaynakları” başlığına bakınız.

11. Risâle Mesâil-i Mûte‘addide: Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi tarafından kaleme alınan eser, Kur’an vecihlerine yönelik olarak Köprülüzâde Abdullah Paşa tarafından kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplardan müteşekkil bir risâledir.⁵⁸⁴

12. Temrînü’t-Talebeti’l-Berara el-Hayriyye fî Vucûhi Kırâeti’l-Eimmeti’l-‘Aşera: Hâşim b. Muhammed el-Mağribî (ö. 1186/1772) tarafından kaleme alınmıştır.⁵⁸⁵

13. Hibetü’l-Mennân fî Müşkilâti Evcühi’l-Kur’ân: Muhammed b. Muhammed b. Halîl et-Tantâvî et-Tabbâh (ö. 1205/1790’dan sonra) tarafından manzûm tarzda kaleme alınan risâle, Ahmed b. Şeref el-Ebyârî (ö. 1250/1835’ten sonra) tarafından *Ğaysü’r-Rahmân ‘alâ Hibeti’l-Mennân* adıyla şerhedilmiştir.⁵⁸⁶

14. Mürşidü’t-Talebe ilâ İdâhi Vucûhi Ba’dı Âyâti’l-Kur’âniyye min Turuki’t-Tayyibe: Çalışmamızın da konusunu oluşturan bu eseri Ahmed er-Rüşdî (ö. 1217/1802) kaleme almıştır.⁵⁸⁷ *Tayyibe* tahrîrâtı üzere kaleme alınan *Mürşidü’t-Talebe* Mısır tariki Şeyh Atâullah mesleğinin temel kaynağıdır. Eserde, yukarıda sözü geçen Ali el-Mansûrî’nin *Tahrîru’t-Turuk ve’r-Rivâyât*’ı esas alınmakla birlikte Yusuf Efendizâde’nin *el-İtilâf fî Vucûhi’l-İhtilâf*’ı ve Mustafa el-İzmîrî’nin *Bedâi’u’l-Burhân ‘alâ Umdeti’l-İrfân* adlı eserlerinden de oldukça istifade edilmiştir.⁵⁸⁸

15. Fethü’l-Kerîmi’r-Rahmân fî Tahrîri Evcühi’l-Kur’ân: Mustafa b. Ömer el-Mîhî (ö. 1229/1813’ten sonra) tarafından kaleme alınmıştır.⁵⁸⁹

16. et-Tehârîru’l-Müntehabe ‘alâ Metni’t-Tayyibe: İbrahim ‘Âmir b. Ali el-Abîdî (ö. 1244/1828) tarafından kaleme alınmıştır.⁵⁹⁰

⁵⁸⁴ Yusuf Efendizâde, *Risâle Mesâil-i Mûte‘addide*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 68, vr. 28b-38b. Eser ve nüshaları hakkında geniş bilgi için bkz. Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, ss. 197-198.

⁵⁸⁵ Eserle ilgili birtakım çalışmalar yapılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, ss. 210-211; Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, s. 99.

⁵⁸⁶ Bu şerh Cemâluddîn Muhammed Şeref tarafından neşredilmiştir. (Dâru’s-Sahâbe li’t-Türâs, Tanta, ty.).

⁵⁸⁷ Buhârî, *Fethu’l-‘Aliyyi’r-Rahmân fî Şerhi Hibeti’l-Mennân*, s. 19. Eser Büşrâ binti Muhammed Abdullah tarafından doktora tezi olarak çalışılmaktadır. (Câmi‘atü Ümmi’l-Kurâ, Mekke ty.)

⁵⁸⁸ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a.

⁵⁸⁹ Buhârî, *Fethu’l-‘Aliyyi’r-Rahmân fî Şerhi Hibeti’l-Mennân*, s. 19. Eser Büşrâ binti Muhammed Abdullah tarafından doktora tezi olarak çalışılmaktadır. (Câmi‘atü Ümmi’l-Kurâ, Mekke ty.)

⁵⁹⁰ Eser Cemâluddîn Muhammed Şeref (Dâru’s-Sahâbe li’t-Türâs, Tanta, ty.) ve Hâlid Hasan Ebu’l-Cûd tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Mektebetü ‘İbâdirrahmân, Kahire 1430/2009). Bilgi için bkz. Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, s. 99.

17. er-Ravdu'n-Nadîr fî Tahrîri Evcühi'l-Kitâbi'l-Münîr: Muhammed b. Ahmed el-Mütevellî (ö. 1313/1895) tarafından kaleme alınmıştır.⁵⁹¹

18. Fethü'l-Kerîm fî Tahrîri'l-Kur'âni'l-'Azîm: Muhammed b. Ahmed el-Mütevellî tarafından manzûm tarzda kaleme alınmıştır.⁵⁹²

19. Tenkîhu fethi'l-Kerîm fî tahrîri'l-Kur'âni'l-'Azîm: Muhammed el-Mütevellî bir önceki manzûmesi *Fethü'l-Kerîm*'i yine manzûm olarak bu eserde, Ahmed b. 'Abdilazîz ez-Zeyyât ve İbrahim b. Ali Şehâse es-Semennûdî ile birlikte ihtisar etmiştir.⁵⁹³

20. Şerhü Tenkîhi fethi'l-Kerîm fî tahrîri'l-Kur'âni'l-'Azîm: Ahmed b. 'Abdilazîz ez-Zeyyât (ö. 1424/2003) *Tenkîhu Fethi'l-Kerîm fî Tahrîri'l-Kur'âni'l-'Azîm* adlı eseri bu kitapla şerh etmiştir.⁵⁹⁴

21. ed-Dürru'n-Nazîm fî Tahrîri Evcühi'l-Kur'âni'l-'Azîm: *Manzûmetü'l-Bedri'l-Münîr* ismiyle de anılan eser İbrahim b. Ali Şehâse es-Semennûdî (ö. 1429/2008) tarafından manzûm tarzda kaleme alınmıştır.⁵⁹⁵

22. el-Burhânü'l-Esdak ve's-Sıratu'l-Muhakkak fî Men'ı'l-Ğunneti li'l-Ezrak: Bu eser de yine Muhammed el-Mütevellî tarafından kaleme alınmıştır.⁵⁹⁶

23. en-Nefâisü'l-Mutribe fî Tahrîri't-Tayyibe: Osman es-Sintâvî (ö. 1320/1902'den sonra) tarafından manzûm tarzda kaleme alınmıştır.⁵⁹⁷

24. Mukarribü't-Tahrîr li'n-Neşri ve't-Tahbîr: Muhammed b. Abdirrahman el-Halîcî (ö. 1389/1968) tarafından manzûm tarzda kaleme alınan eser yine müellifçe *Şerhu Mukarribi't-Tahrîr li'n-Neşri ve't-Tahbîr* adıyla şerhedilmiştir.⁵⁹⁸

⁵⁹¹ Eser Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd (Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, Tanta, 2006) ve Muhammed İbrahim Sâlim tarafından tahkik edilmiştir. (el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, Kahire 2006).

⁵⁹² Eser Yâsir el-Mezrû'î tarafından neşredilmiştir. (Vezâratü'l-Evkaf veş'Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 2005). Bilgi için bkz. Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", s. 99.

⁵⁹³ *Tenkîhu Fethi'l-Kerîm* Muhammed Temîm b. Mustafa 'Âsım ez-Zü'bî ve Yasir İbrahim el-Mezrû'î tarafından hazırlanarak neşredilmiştir. (el-Emânetü'l-'Âmme li'l-Evkaf, Kuveyt 1426/2005).

⁵⁹⁴ Eser Yasir İbrahim el-Mezrû'î tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Vezâratü'l-Evkaf-Kitâ'u'l-Mesâcid, Kuveyt /1429/2008).

⁵⁹⁵ Eser Yasir İbrahim el-Mezrû'î tarafından yayına hazırlanarak neşredilmiştir. (Vezâratü'l-Evkaf, Kuveyt 2007). Bkz. Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", s. 100.

⁵⁹⁶ Eser 'Abdulkayyûm b. 'Abdilgâfûr es-Sindî tarafından tahkik edilerek *Mecelletü Ma'hedi'l-İmam eş-Şâtîbî* (Cidde 1433/2012, S. XIII, s. 357-432)'de neşredilmiştir.

⁵⁹⁷ Eser neşredilmiştir. (el-Matba'atü't-Ticâriyye, Mısır, ty.).

⁵⁹⁸ Eser İhâb Fikrî ve Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Kahire 2009).

25. Kavâ'idü't-Tahrîr li Tayyibeti'n-Neşr: Muhammed b. Muhammed b. Câbir el-Mısrî (ö. 1390/1969 yaklaşık) tarafından manzûm tarzda kaleme alınan eser yine müellifçe ihtisar edilerek *Şerhu Muhtasari Kavâ'idi't-Tahrîr* adıyla şerhedilmiştir.⁵⁹⁹

26. Tenkîhu't-Tahrîr: Âmir b. es-Seyyid b. Osman (ö. 1408/1987) tarafından kaleme alınmıştır.⁶⁰⁰ Ayrıca müellif bu eserini *Fethü'l-Kadîr Şerhu Tenkîhi't-Tahrîr* adıyla şerhetmiştir.⁶⁰¹

27. Teysîru'l-Fettâhi'l-'Alîm Şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm fî Tahrîri Evcühi'l-Kur'âni'l-'Azîm: Muhammed Temîm b. Mustafa 'Âsım ez-Zü'bî tarafından kaleme alınmıştır.⁶⁰² Eserde, Muhammed el-Mütevellî, 'Abdilazîz ez-Zeyyât ve İbrahim es-Semennûdî tarafından kaleme alınan ve yukarıda zikri geçen *Tenkîhu Fethi'l-Kerîm fî Tahrîri'l-Kur'âni'l-'Azîm* adlı eser şerh edilmiştir.⁶⁰³

3.2.2. Mürşidü't-Talebe'nin İbnü'l-Cezerî Sonrası Osmanlı'da Oluşan Kıraat Tarik ve Mesleklerindeki Yeri

*Mürşidü't-Talebe'nin İbnü'l-Cezerî Sonrası Osmanlı'da oluşan kıraat tarik ve mesleklerindeki yerini daha iyi tespit edebilmek için söz konusu tarik ve meslekler hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. Dolayısıyla burada ayrıntıya girmeden İbnü'l-Cezerî sonrası Osmanlı'da oluşan kıraat tarik ve mesleklerine değinilerek söz konusu tarik ve mesleklerin eğitim-öğretimde takip ettikleri temel kaynaklara ve *Mürşidü't-Talebe'nin* bu kaynaklar içerisindeki yerine işaret edilecektir.*

1. İstanbul/Teysîr Tariki

Nâsiruddîn et-Tablavî'nin (ö. 966/1558) talebelerinden Ahmed el-Mesyerî Mısır'dan İstanbul'a gelince Eyüp Sokullu Dâru'l-Kurrâ'sında kıraat eğitim-

⁵⁹⁹ Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", s. 100.

⁶⁰⁰ Eser Beşşâr b. Mustafa 'Aytânî tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. (Câmi'atü'l-İslâmiyye Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Medine 2009). Bkz. Akdemir, "Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi", s. 100.

⁶⁰¹ Eser Abdullah el-Cevherî es-Seyyid tarafından hazırlanarak neşredilmiştir. (Dâru Ümmi'l-Kurâ, Kahire 2000).

⁶⁰² Buhârî, *Fethu'l-'Aliyyi'r-Rahmân fî Şerhi Hibeti'l-Mennân*, s. 19. Eser Büsrâ binti Muhammed Abdullah tarafından doktora tezi olarak çalışılmaktadır. (Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, Mekke ty.)

⁶⁰³ Zü'bî, *Teysîru'l-Fettâhi'l-'Alîm Şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm*, s. 5. Eser basılmıştır. (Müessesetü'd-Duhâ, Medine 1439/2018).

öğretimine başlamıştır.⁶⁰⁴ Ahmed el-Mesyerî buradaki kıraat öğretimi esnasında aşağıdaki kaynakları kullanmıştır.

Kıraat-i aşere/el-‘aşru’s-suğrâ öğretiminde temel kaynak olarak, Dâni’nin yedi kıraat imamının (Nâfi‘, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâî) okuyuşlarını bir araya getirdiği *et-Teysîr*’i ile bu yedi imamın okuyuşuna diğer üç imamın (Ebû Ca‘fer, Ya‘kûb ve Halef) okuyuşunu da ilave ederek ona tamamlayan İbnü’l-Cezerî’nin *Tahbîru’t-Teysîr*’ini takip etmiştir. Bu iki eserin yanında yardımcı kaynak olarak da, Şatîbî’nin yedi kıraat imamının okuyuşlarını ihtiva eden *Hırzû’l-Emânî ve Vechü’t-Tehânî* (Şâtibiyye) adlı manzûmesi ile söz konusu yedi imamın okuyuşuna diğer üç imamın okuyuşunu da ilave ederek ona tamamlayan İbnü’l-Cezerî’nin *ed-Dürratü’l-Mudıyye* adlı manzûmesini takip etmiştir.⁶⁰⁵

Takrîb/el-‘aşru’l-kübrâ öğretiminde ise temel kaynak olarak İbnü’l-Cezerî’nin *en-Neşr, Tayyibetü’n-Neşr ve Takrîbü’n-Neşr* adlı eserlerini esas almıştır.⁶⁰⁶

Temel kaynak olarak kullanılan *et-Teysîr*’den ötürü öteden beri “Teysîr tariki” olarak nitelendirilen bu yönteme/tarike Ahmed el-Mesyerî’nin İstanbul’a gelişinden itibaren önce “İslâmbol” daha sonra da “İstanbul” tariki adı verilmiş ve bu adla da şöhret bulmuştur.

Bu tarik içerisinde özellikle takrîb/el-‘aşru’l-kübrâ uygulamalarında bazı vecihlerin alınıp-alınmaması ve takdim-tehiri gibi hususlardan ötürü de “İtilâf mesleği” ve “Sûfî mesleği” ortaya çıkmıştır.

İtilâf Mesleği: Temsilcisi Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi’dir. Yusuf Efendizâde İstanbul tariki içerisinde kendi tercihlerini yansıtan *el-İtilâf fi Vucûhi’l-İhtilâf* adlı eserini telif etmiştir.⁶⁰⁷ Süreç içerisinde Yusuf Efendizâde’nin tercihleri eserine nispetle “İtilâf mesleği” olarak şöhret bulmuştur.⁶⁰⁸

Yusuf Efendizâde, daha çok *Takrîb* tariki uygulamalarında görülen söz konusu tercihlerini hem kaynak eserlerden istinbat ederken hem de edâ esnasında

⁶⁰⁴ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-Hullân*, ss. 114/115.

⁶⁰⁵ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-Hullân*, s. 115; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 116; Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*, ss. 200-203.

⁶⁰⁶ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-Hullân*, ss. 115.

⁶⁰⁷ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-Hullân*, s. 117.

⁶⁰⁸ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-Hullân*, s. 117; Muhammed Emin Efendi, *Zühru’l-Erîb*, vr. 214a.

“azimeti”⁶⁰⁹ tercih etmiştir.⁶¹⁰ Mesleğin temel kaynağı Yusuf Efendizâde’nin *el-İhtilâf fi Vucûhi’l-İhtilâf*’ıdır.⁶¹¹ Bu meslek günümüzde müstakil olarak devam etmemektedir.⁶¹²

Sûfî Mesleği: Temsilcisi Kastamonulu Ahmed es-Sûfî (ö. 1172/1758)’dir.⁶¹³ Ahmed es-Sûfî İstanbul tariki içerisindeki tercih ve uygulamalarında “ruhsatı”⁶¹⁴ tercih etmiştir. Ahmed es-Sûfî’nin kendi tercihlerini yansıtan herhangi bir kitabına henüz ulaşılammıştır.⁶¹⁵ Bu meslek mensupları şifâhî olarak aktarılan ve birtakım kıraat mecmualarında kaydedilen kaidelere itimat etmektedirler.⁶¹⁶ Bunun yanında takrîb tariki uygulamalarının bazı vecihlerinde Ali el-Mansûrî *Tahrîru’t-Turuk*’u ile Mustafa el-İzmîrî’nin *Bedâi’u’l-Burhân*’ından istifade etmektedirler. Seb’a ve aşere tarikinde “merâtib-i erba’a”⁶¹⁷ uygulamalarında Muhammed el-Avfî’nin *el-*

⁶⁰⁹ Azimetle alakalı bilgi için çalışmanın “İbnü’l-Cezerî sonrasında tahrîrât ve ekoller” başlığına bakınız.

⁶¹⁰ Muhammed Emin Efendi, *Zühru’l-Erîb*, vr. 214a.

⁶¹¹ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-Hullân*, s. 117; Muhammed Emin Efendi, *Zühru’l-Erîb*, vr. 214a.

⁶¹² Necati Tetik, “Kıraat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kıraat Eğitiminde Meslekler”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları-IV*, İstanbul 2002, s. 159.

⁶¹³ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-Hullân*, s. 117.

⁶¹⁴ Ruhsatla alakalı bilgi için çalışmanın “İbnü’l-Cezerî sonrasında tahrîrât ve ekoller” başlığına bakınız.

⁶¹⁵ Muhammed Emin Efendi, *Zühru’l-Erîb*, vr. 214a.

⁶¹⁶ Muhammed Emin Efendi, *Zühru’l-Erîb*, vr. 214a.

⁶¹⁷ Kıraat eğitiminde medler konusunda mertebeyn ve Merâtib-i erba’a şeklinde iki kategori vardır. **Mertebeyn:** İki mertebe demektir. Birim med olarak medd-i muttasıl esas alındığından bu meddin iki mertebe ile okunması demektir. Birinci mertebe 3 elif miktarı med yapılarak okunmasıdır. Böyle okuyanlar; Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Kisâi, Ebû Ca’fer, Ya’kûb ve Halef’tir. İkinci mertebe 5 elif miktarı med yapılarak okunmasıdır. Böyle okuyanlar; Verş ve Hamza’dır. Mertebeynde medd-i munfasıl da medd-i muttasıla nispetle birde kasr vechi (1 elif miktarı med yaparak okumak) vardır. Buna göre medd-i munfasılın birinci mertebesi 1 elif miktarı med yapılarak okunmasıdır. Böyle okuyanlar; Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca’fer ve Ya’kûb’dur. Medd-i munfasılın ikinci mertebesi 3 elif miktarı med yapılarak okunmasıdır. Böyle okuyanlar; Kâlûn, Dûrî, İbn Âmir, Âsım, Kisâi ve Halef’tir. Medd-i munfasılın üçüncü mertebesi 5 elif miktarı med yapılarak okunmasıdır. Böyle okuyanlar; Verş ve Hamza’dır. **Merâtib-i erba’a:** Dört mertebe demektir. Mertebeynde olduğu gibi merâtib-i erba’ada da ölçüt olarak medd-i muttasıl alınmakta ve dört mertebeye ayrılmaktadır. Buna göre merâtib-i erba’ada medd-i muttasılın birinci mertebesi 2 elif miktarı med yapılarak okunmasıdır. Böyle okuyanlar; Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca’fer ve Ya’kûb’dur. Medd-i muttasılın ikinci mertebesi 3 elif miktarı med yapılarak okunmasıdır. Böyle okuyanlar; İbn Âmir, Kisâi ve Halef’tir. Medd-i muttasılın üçüncü mertebesi 4 elif miktarı med yapılarak okunmasıdır. Böyle okuyan Âsım’dır. Medd-i muttasılın dördüncü mertebesi 5 elif miktarı med yapılarak okunmasıdır. Böyle okuyanlar; Verş ve Hamza’dır. Merâtib-i erba’ada medd-i munfasılın mertebeleri ise şöyledir: Merâtib-i erba’ada medd-i munfasılın birinci mertebesi 1 elif miktarı med yapılarak (kasr) okunmasıdır. Böyle okuyanlar; Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca’fer ve Ya’kûb’dur. Medd-i munfasılın ikinci mertebesi 2 elif miktarı med yapılarak okunmasıdır. Böyle okuyanlar; Kâlûn ve Dûrî’dır. Medd-i munfasılın üçüncü mertebesi 3 elif miktarı med yapılarak okunmasıdır. Böyle okuyanlar; İbn Âmir, Kisâi ve Halef’tir. Medd-i munfasılın dördüncü mertebesi 4 elif miktarı med yapılarak okunmasıdır. Böyle okuyan Âsım’dır. Medd-i munfasılın beşinci mertebesi 5 elif miktarı med yapılarak okunmasıdır. Böyle okuyanlar; Verş ve Hamza’dır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yavuz Fırat,

Cevâhiru'l-Mükellele'sine; “mertebeteyn” uygulamalarında ise Muhammed en-Na'îmî'nin (ö. 1169/1755) *Mütkinü'r-Rivâye*'sine zaman zaman müracaat etmektedirler.⁶¹⁸ Bugün ülkemizde İstanbul tariki uygulamaları bu meslek vasıtasıyla sürdürülmektedir.⁶¹⁹

2. Mısır/Şâtıbiyye Tariki

Ahmed el-Mesyerî İstanbul'da *Teysîr* tariki üzere eğitime devam ederken; Nâsıruddîn et-Tablavî'nin diğer talebesi Şehhâzetü'l-Yemenî (ö. 987/1579) de Mısır'da *Şâtıbiyye*'yi esas alarak kıraat eğitimine devam etmiştir. Söz konusu âlimin büyük çaba ve gayretleriyle Mısır ve çevresinde yayılan “Şâtıbiyye tariki” artık bu beldeye nispetle “Mısır tariki” olarak anılır olmuş ve bu adla şöhret bulmuştur.⁶²⁰

Köprülü Fazıl Mustafa Paşa'nın davetiyle İstanbul'a gelen Ali el-Mansûrî burada “Mısır tariki” ile kıraat eğitimi vermeye başlamıştır. Böylece Ali el-Mansûrî İstanbul'da “Mısır tariki”nin kurucusu olarak kabul edilmiştir.⁶²¹

Ali el-Mansûrî İstanbul'daki bu kıraat eğitim-öğretiminde aşağıdaki kaynakları kullanmıştır.

Ali el-Mansûrî kıraat-i aşere/el-'aşru's-suğrâ öğretiminde temel kaynak olarak Şatıbî'nin *Hırzû'l-Emânî*'si ile İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürratü'l-Mudıyye*'sini takip etmiştir. Bu iki eserin yanında yardımcı kaynak olarak da, Dâni'nin *et-Teysîr*'i ile İbnü'l-Cezerî'nin *Tahbîru't-Teysîr*'ine başvurmuştur.⁶²²

Takrîb/el-aşru'l-kübrâ öğretiminde ise aynen İstanbul tarikinde olduğu gibi temel kaynak olarak İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*, *Tayyibetü'n-Neşr* ve *Takrîbü'n-Neşr* adlı eserlerini kullanmıştır. Ayrıca Ali el-Mansûrî kendi tercih ve uygulamalarını yansıtan *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât* adlı eserini kaleme almış ve bu eser çerçevesinde kıraat eğitimine devam etmiştir.⁶²³

Tecvîd ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü, Hacıveysizade İlim ve Kültür Vakfı, İstanbul 2018, ss. 202-203.

⁶¹⁸ Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 214b. (Kenar notu)

⁶¹⁹ Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmî*, s. 96.

⁶²⁰ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, ss. 115-116.

⁶²¹ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 116.

⁶²² Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 115; Akdemir, *Kıraat İlmî Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 110; Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*, s. 220.

⁶²³ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 116.

Mısır tariki içerisinde de özellikle takrîb/el-aşru'l-kübrâ uygulamalarında bazı vecihlerin alınıp-alınmaması ve takdim-tehiri gibi hususlar sebebiyle de “Mütkın mesleği” ve “Şeyh Atâullah mesleği” ortaya çıkmıştır.⁶²⁴

Mütkın Mesleği: Temsilcisi Kettânizâde Muhammed b. Mustafa en-Na‘îmî (ö. 1169/1755)’dir.⁶²⁵ Mısır tariki içerisindeki tercih ve uygulamalarında “azimeti” tercih etmiştir.⁶²⁶ Bu meslek mensupları vecihlerin icrasında büyük oranda mesleğin temsilcisi Muhammed en-Na‘îmî’nin *Mütkinü’r-Rivâye* adlı eserini kaynak olarak kullanırken; bazı vecihlerin icrasında ise Mustafa el-İzmîrî’nin *Bedâi’u’l-Burhân*’na müracaat etmişlerdir.⁶²⁷ Bu meslek günümüzde müstakil olarak devam etmemektedir.⁶²⁸

Atâullah Mesleği: Temsilcisi Şeyh Atâullah en-Necîb (ö. 1209/1794)’dir. Şeyh Atâullah Mısır tariki içerisindeki tercih ve uygulamalarında “ruhsatı” tercih etmiştir.⁶²⁹

Şeyh Atâullah’ın, Mısır tariki içerisinde kendi tercihlerini dile getirdiği herhangi bir eserine ulaşamamıştır.⁶³⁰

Bu mesleğin temel kaynakları çalışmamızın da konusunu oluşturan Ahmed er-Rüşdî’nin takrîb tarikine göre kaleme aldığı *Mürşidü’t-Talebe*’si⁶³¹ ile Muhammed Ârif el-Hıfzî’nin (ö. 1238/1822) aşere tarikine göre kaleme aldığı *Muhtâru’l-İkrâ*’sı ve bu eserinin şerhi olan *Muğni’l-Kurrâ*’sıdır.⁶³²

Bugün ülkemizde Mısır tariki uygulamaları bu meslek vasıtasıyla sürdürülmekte ve Mısır tariki denince bu meslek anlaşılmaktadır. Nitekim *Zübde şârihi* Muhammed Emin Efendi de bunu şu şekilde ifade etmektedir: “Anadolu’da kurrâ arasında Atâullah mesleğine Mısır tariki denilmektedir.”⁶³³

⁶²⁴ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-Hullân*, ss. 116/117.

⁶²⁵ Muhammed Emin Efendi, *Zühru’l-Erîb*, vr. 214b.

⁶²⁶ Hocazâde, “Ravzatü’l-Kurrâ” s. 275.

⁶²⁷ Muhammed Emin Efendi, *Zühru’l-Erîb*, vr. 214b.

⁶²⁸ Tetik, “Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kırâat Eğitiminde Meslekler”, s. 161.

⁶²⁹ Hocazâde, “Ravzatü’l-Kurrâ” s. 275.

⁶³⁰ Tahrîrâta dair bazı yazmaların kenar notlarında Atâullah’a nispet edilen bir risâleden bazı alıntılar yapıldığı görülmekle birlikte söz konusu risâlenin nüshasına henüz ulaşamamıştır. Bkz. Ali el-Mansûrî, *Tahrîru’t-Turuk ve’r-Rivâyât*, Süleymaniye Kütüphanesi Mehmed Nuri Efendi Bölümü, nr. 6, vr. 58a, 77a, 109b, 118b, 133b, 138b, 143b, 147a. Bilgi için bkz. Akyüz, *Osmanlı Kurrâları*, s. 248.

⁶³¹ Muhammed Emin Efendi, *Zühru’l-Erîb*, vr. 214b.

⁶³² Akdemir, *Kırâat İlmî Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 110; Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*, s. 220.

⁶³³ Muhammed Emin Efendi, *Zühru’l-Erîb*, vr. 214b.

Mürşidü't-Talebe'nin bu mesleğin dolayısıyla Mısır tarihinin temel kaynağı olduğuna yönelik olarak da yine Muhammed Emin Efendi *Zühru'l-Erîb* adlı eserinde şunları dile getirmektedir:

Dülgerzâde imamı Şeyh Mahmud Efendi kanalıyla Ali el-Mansûrî'nin talebesi Hocapaşa imamı Şeyh Hasan Efendiye (dolayısıyla Ali el-Mansûrî'ye) senetleri ulaşanlar bu asırda (13. asır) Güllü Hâfız diye bilinen Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe* adlı eserindeki bilgilere itimat ederek söz konusu bilgilerle amel ederler. *Mürşidü't-Talebe* hiç tartışmasız, Şeyh Atâullah mesleğini kapsayan/kuşatan bir kitaptır.⁶³⁴

Mısır tarihinin ülkemizde bugün Atâullah mesleğince temsil edildiği ve bu meslek erbâbınca özellikle takrîb tariki uygulamalarında *Mürşidü't-Talebe*'nin kaynak olarak kullanıldığı düşünüldüğünde,⁶³⁵ *Mürşidü't-Talebe*'nin icra ettiği fonksiyon daha iyi anlaşılabilir olacaktır.

Çalışmamızın değişik yerlerinde dile getirildiği üzere Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'yi Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk*'u başta olmak üzere Yusuf Efendizâde'nin *el-Îtilâf*'ını ve Mustafa el-İzmîrî'nin *Bedâi'u'l-Burhân*'ını esas alarak telif etmiştir.⁶³⁶ Söz konusu bu eserlerin diğer meslek erbâbınca da kaynak olarak kullanıldığına yukarıda temas edilmişti. Fakat *Îtilâf* ve *Mütkın* meslekleri bugün devam etmemektedir. Dolayısıyla bu mesleklerin temel kaynak olarak kullandıkları *Tahrîru't-Turuk*, *el-Îtilâf* ve *Bedâi'u'l-Burhân*'ın *Mürşidü't-Talebe*'de mündemiç olarak devam ettiğini söylememiz mümkündür. Öte taraftan yine bugün İstanbul tarihinin uygulamalarını devam ettiren Sûfî mesleğinin müracaat ettiği kıraat mecmuaların⁶³⁷ kaynaklarından biri de *Mürşidü't-Talebe*'dir.

Bütün bunlardan hareketle, *en-Neşr* ve *Tayyibe* tahrîrâtına yönelik olarak kaleme alınan, yazıldığı dönemden itibaren kendisine müracaat edilen ve hâlihazırda devam eden bir meslek tarafından da temel kaynak olarak kullanılan ve ortaya koyduğu vecih, görüş ve tercihlerin neredeyse tamamının uygulamaya konulup devam ettirildiği tek eserin *Mürşidü't-Talebe* olduğunu söyleyebiliriz.

⁶³⁴ Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 214b.

⁶³⁵ Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 214b.

⁶³⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a.

⁶³⁷ Bu mecmualar hakkında bilgi için çalışmanın “*Mürşidü't-Talebe* ve Ahmed er-Rüşdî'ye atıf yapan eserler” başlığına bakınız.

3.3. Mürşidü't-Talebe İçerisinde Kullanılan Rumuzlar

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'de açıklamış olduğu vecihleri nesir/düz yazı şeklinde izah etmiştir. Bununla birlikte bazen söz konusu vecihleri sûretlere dökerek okuyucuya kolaylık sağlamayı amaçlamıştır. Bunu yaparken terimleri açıkça yazmayıp bunlar için birtakım kısaltma ve rumuzlar kullanmıştır. Biz de çalışmamızda *Mürşidü't-Talebe*'den gösterdiğimiz örneklerde müellifin belirlediği rumuzları kullandık. Burada tafsilata gitmeden söz konusu kavramların eser içerisinde kullanıldığı anlama değinilerek müellifin bu kavramlar için kullandığı rumuzlara işaret edilecektir.

1. Tahkîk (التَّحْقِيقُ): Tahkîk kelimesinin birçok anlamı olmakla birlikte kıraat vecihlerinin gösterilmesi esnasında daha çok hemze harfinin bütün sıfatlarıyla birlikte okunması anlamında kullanılmaktadır. Yani hemzenin teshil ve ibdâl edilmeden aslî şekliyle telaffuz edilmesidir.⁶³⁸ Ahmed er-Rüşdî kıraat vecihlerini sûretlere dökerken hemzenin tahkîk ile okunduğu yerlerde tahkîk kavramı için bazen (همز) kelimesini, bazen de (ت) remzini kullanmıştır.⁶³⁹

2. Tevessut (التَّوَسُّطُ): Med/tûl ile kasr arasındaki okumayı ifade eder.⁶⁴⁰ Ahmed er-Rüşdî Verş'in Ezrak tarikine ait vecihleri sûretlere dökerken tevessut kavramı için (ت) remzini; Hamza'nın (شَيْءٌ) kelimesindeki tevessut vechini gösterirken de (توسط) kelimesini kullanmıştır.⁶⁴¹

3. Feth (الفَتْحُ): Harfin seslendirilme istikameti için kullanılan bu kavram okuyucunun harfi telaffuz ederken ağzını açmasıdır. Kelimede kendisinden sonra harf-i medden elifin olduğu yerlerde yapılır.⁶⁴² Yani fethayı kesraya doğru meylettirmeksizin hâlis fetha sesiyle okumaktır.⁶⁴³ Ahmed er-Rüşdî feth kavramı için (ف) remzini kullanmıştır.⁶⁴⁴

⁶³⁸ Şihâbüddîn Ahmed b. Ömer b. Muhammed b. Ebi'r-Rızâ el-Hamevî (ö. 791/1389), *el-Kavâ'idü ve'l-İşârât fî Usûli'l-Kırâât*, thk. Ferğalî Seyyid 'Arbâvî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1441/2020, s. 84; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 72.

⁶³⁹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 12b, 32b.

⁶⁴⁰ Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 90.

⁶⁴¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 13a.

⁶⁴² Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 51; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 160.

⁶⁴³ Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 160.

⁶⁴⁴ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 15b.

4. İmâle (الإمالة): Fethayı kesraya ve elifi de yâ harfine doğru meylettirmektir. İmâle ikiye ayrılır: Birincisi; fetha harekenin kesra harekeye yakın bir sesle telaffuz edilmesidir ki buna imâle-i kübrâ denir. İmâle-i kübrâ için beth ve idcâ⁶⁴⁵ tabirleri de kullanılmaktadır.⁶⁴⁶ Kıraat ilminde imâle denince ilk olarak imâle-i kübrâ anlaşılır. Ahmed er-Rüşdî imâle-i kübrâ kavramına bazen açıkça (إمالة) yazarak, çoğunlukla da (ج) remzini kullanarak işaret etmiştir.⁶⁴⁷

5. Taklîl (التقليل): Bir önceki maddede imâlenin birinci kısmından bahsedilmiştir. İmâlenin ikinci kısmı ise; fetha harekenin hâlis fetha ile kesra arasında fethaya daha yakın bir sesle okunmasıdır ki buna imâle-i suğrâ denir. İmâle-i suğrâ için beyne beyne (بين بين), taklîl (تقليل) ve taltîf (تلطيف) ifadeleri de kullanılmaktadır.⁶⁴⁸ Ahmed er-Rüşdî imâle-i suğrâ kavramı için bazen (بين) remzini, bazen de (ب) remzini kullanmıştır.⁶⁴⁹

6. İskân (الإسكان): Bir harfi üç harekeden de soyutlanarak sükûn üzere okunmasına denir.⁶⁵⁰ Ahmed er-Rüşdî iskân terimini hem sakin okunan yerleri ifade etmek için hem de Kâlûn'un cemî' mîmlerini adem-i sîla/medsiz okumasını ifade etmek için kullanmış ve bu terimi bazen (إسكان) kelimesiyle, bazen de (إس) remziyle göstermiştir.⁶⁵¹

7. İhtilâs (الاختلاس): İhtilâsın birkaç manası olmakla birlikte daha çok harfin seri okunarak sesinin üçte birinin giderilip üçte ikisi oranında bir sesle telaffuz edilmesi

⁶⁴⁵ Beth (بسط) sözlükte yere sermek, yıkmak ve yaymak anlamına gelmektedir. Kıraat ıstılahında ise imâle anlamında kullanılmaktadır. İdcâ' (إضجاع) sözlükte bir şeyi yanı üzere yatırmak ve bir nesneyi aşağıya doğru çekmek anlamına gelmektedir. Kıraat terimi olarak da beth'de olduğu gibi imâle anlamında kullanılmaktadır. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, C. II, s. 420; Âsım Efendi, *el-Okyânüsü'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, C. IV, s. 3425; Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, ss. 52-53.

⁶⁴⁶ İbn Tahrân es-Sümâtî (ö. 561/1165), *Mürşidü'l-Kârî ilâ Tahkîki Me'âlimi'l-Kârî*, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, Mektebetü't-Tâbi'in, Kahire 1427/2007, ss. 72-73; Temel, *Kırâat ve Tecvid İstılahları*, s. 73-74; Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, ss. 52-53.

⁶⁴⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 15b.

⁶⁴⁸ İbn Tahrân, *Mürşidü'l-Kârî ilâ Tahkîki Me'âlimi'l-Kârî*, ss. 72-73; Temel, *Kırâat ve Tecvid İstılahları*, ss. 73-74; Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, s. 86.

⁶⁴⁹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 13a.

⁶⁵⁰ Temel, *Kırâat ve Tecvid İstılahları*, s. 76; Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, ss. 52-53.

⁶⁵¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr.37a.

anlamında kullanılmaktadır.⁶⁵² Ahmed er-Rüşdî ihtilâs kavramı için bazen (إخ) remzini, bazen açıkça (الختلاس) kelimesini kullanmıştır.⁶⁵³

8. İtmâm (الانتمام): Harfin harekesini sükûn ve ihtilâs yapmaksızın tam sesiyle okumaya denir.⁶⁵⁴ Örneğin Ebû Amr (يَأْتُرْكُم) kelimesindeki (ر) harfini sükûn, ihtilâs ve itmâm/normal hareke ile üç farklı şekilde okumuştur. Ahmed er-Rüşdî bu gibi yerlerde harfin (انتمام الحركة) tam sesiyle/harekesiyle okunmasını (انتمام) remziyle ifade etmiştir.⁶⁵⁵

9. Tûl (الطول): Med mertebelerinin en üst ölçüsünü ifade eden bir kavramdır.⁶⁵⁶ Ahmed er-Rüşdî özellikle Verş'in Ezrak tarikine göre medd-i bedel vecihlerini gösterirken tûl kavramı için (ط) remzini kullanmıştır.⁶⁵⁷

10. Kasr (القصر): Med harfine ziyade edilmeksizin tabî haliyle okunmasıdır. Bir başka ifade ile medd-i tabî üzerine ziyade yapmaksızın okumaktır.⁶⁵⁸ Ahmed er-Rüşdî özellikle Verş'in Ezrak tarikine göre medd-i bedel vecihlerini gösterirken kasr kavramı için (ق) remzini kullanmıştır.⁶⁵⁹

11. Tefhîm (التَّفْخِيم): Harfî kalın bir sesle okumaya denir.⁶⁶⁰ Kıraat ilminde genellikle râ harfinin kalın okunmasını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.⁶⁶¹ Ahmed er-Rüşdî tefhîm kavramını bazen (نف) remziyle,⁶⁶² bazen de (خ) remziyle göstermiştir.⁶⁶³

⁶⁵² Hamevî, *el-Kavâ'idü ve'l-İşârât fî Usûli'l-Kırâât*, s. 96; Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, s. 72; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, s. 22.

⁶⁵³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 13a, 86b.

⁶⁵⁴ Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, s. 72; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, s. 22.

⁶⁵⁵ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 59a.

⁶⁵⁶ Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, s. 72; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, s. 150.

⁶⁵⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 13a.

⁶⁵⁸ İbn Tahrân, *Mürşidü'l-Kârî ilâ Tahkîki Me'âlimi'l-Kârî*, s. 64; Hamevî, *el-Kavâ'idü ve'l-İşârât fî Usûli'l-Kırâât*, s. 84; Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, s. 85; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, s. 150.

⁶⁵⁹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 13a.

⁶⁶⁰ İbn Tahrân, *Mürşidü'l-Kârî ilâ Tahkîki Me'âlimi'l-Kârî*, s. 74; Hamevî, *el-Kavâ'idü ve'l-İşârât fî Usûli'l-Kırâât*, s. 94; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, s. 84.

⁶⁶¹ Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-'Aşr*, thk. Ali b. Muhammed ed-Dabbâ', Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ty., C. II, ss. 90, 111.

⁶⁶² Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 60b.

⁶⁶³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 58a.

12. Terkîk (التَرْكِيح): Harfi ince bir sesle okumaya denir.⁶⁶⁴ Genellikle râ ve lâm harflerinin ince okunmasını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.⁶⁶⁵ Ahmed er-Rüşdî terkîk kavramı için bazen (تر) ve bazen de (ر) remzini kullanmıştır.⁶⁶⁶

13. Tağlîz (التَّغْلِيظ): Harfi kalın bir sesle okumaya denir.⁶⁶⁷ Kıraat ilminde genellikle lâm harfinin kalın okunmasını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.⁶⁶⁸ Ahmed er-Rüşdî tağlîz kavramını bazen (تغ) ve bazen de (غ) remziyle göstermiştir.⁶⁶⁹

14. İzhâr (الإِظْهَار): İzhâr, önceki harfi sonraki harften sekte yapmaksızın ayırmak, iki harften her birini asli mahreç ve sıfatıyla okumak gibi anlamlara gelir. İdğâmın zıddı olarak da izhâr tabiri kullanılmaktadır.⁶⁷⁰ Ahmed er-Rüşdî izhâr kavramını daha çok Ebû Amr ve Ya'kûb'un vecihlerini gösterirken idğâm-ı kebîr ile okumadıkları vechi göstermek için kullanmış ve izhâr terimini (إظ) remziyle göstermiştir.⁶⁷¹

15. İdğâm (الإِدْغَام): İdğâm iki harfi, ikincisi şeddeliymiş gibi tek bir harf olarak telaffuz etmektir.⁶⁷² Ahmed er-Rüşdî idğâm kavramını daha çok Ebû Amr ve Ya'kûb'un vecihlerini gösterirken idğâm-ı kebîr ile okudukları vecihleri göstermek için kullanmış ve idğâm terimini (اد) remziyle göstermiştir.⁶⁷³

16. İbdâl (الإِبْدَال): İbdâl, hemzenin kendinden önceki harfin harekesine uygun bir med harfine dönüştürülmesidir. Yani hemzeden önceki harfin harekesi fetha olursa hemzenin elif harfine, kesra olursa yâ harfine ve damme olursa da vâv harfine

⁶⁶⁴ İbn Tahrân, *Mürşidü'l-Kârî ilâ Tahkiki Me'âlimi'l-Kârî*, ss. 73-74; Hamevî, *el-Kavâ'idü ve'l-İşârât fî Usûli'l-Kirâât*, s. 94; Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 78.

⁶⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kirâati'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. II, ss. 90, 111.

⁶⁶⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 58a, 112a.

⁶⁶⁷ İbn Tahrân, *Mürşidü'l-Kârî ilâ Tahkiki Me'âlimi'l-Kârî*, ss. 73-74; Hamevî, *el-Kavâ'idü ve'l-İşârât fî Usûli'l-Kirâât*, s. 94; Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 83.

⁶⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kirâati'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. II, ss. 90, 111.

⁶⁶⁹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 60b, 131a.

⁶⁷⁰ İbn Tahrân, *Mürşidü'l-Kârî ilâ Tahkiki Me'âlimi'l-Kârî*, s. 66; Hamevî, *el-Kavâ'idü ve'l-İşârât fî Usûli'l-Kirâât*, ss. 87-88; Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 47.

⁶⁷¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 7a, 18b.

⁶⁷² Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *et-Tebşira fî'l-Kirâati's-Seb'*, thk. Muhammed Ğavs en-Nedvî, ed-Dâru's-Selefiyye, Hindistan 1402/1982, ss. 350-351; Hamevî, *el-Kavâ'idü ve'l-İşârât fî Usûli'l-Kirâât*, s. 87; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kirâati'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. I, s. 274; İbrâhîm b. Se'îd ed-Düserî, *Muhtasarü'l-'İbârât li Mu'cemi Mustalahâti'l-Kirâât*, Dâru'l-Hadâra li'n-Neşri ve't-Tevzî', Riyad 1429/2008, s. 19.

⁶⁷³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 7a, 18b.

dönüşmesini ifade eder.⁶⁷⁴ Ahmed er-Rüşdî ibdâl terimini (إبدال) kelimesiyle göstermiştir.⁶⁷⁵

17. Teshîl (التَّشْهِيل): Teshîl kavramı birkaç manaya gelmekle birlikte daha çok hemzeyi, hemze ile hemzenin harekesi cinsinden olan elif, vâv veya yâ arasında okumak anlamında kullanılmaktadır. Yani fethalı hemzenin, hemze ile elif arasında; kesralı hemzenin, hemze ile yâ arasında; dammeli hemzenin de hemze ile vâv arasında bir sesle okunmasıdır.⁶⁷⁶ Ahmed er-Rüşdî teshîl terimini (هـ) remziyle göstermiştir.⁶⁷⁷

18. Nakl (النَّكْل): Nakl kavramı daha çok, hemzenin harekesinin kendinden önceki sakin harfe nakledilip hemzenin telaffuzdan düşürülmesi anlamında kullanılmaktadır.⁶⁷⁸ Ahmed er-Rüşdî nakl terimini (ن) remziyle göstermiştir.⁶⁷⁹

19. Sekte (السُّكْت): Sekte kavramı umumiyetle vakf süresinden daha kısa bir süre nefes almaksızın sesi kesmek anlamında kullanılmaktadır.⁶⁸⁰ Ahmed er-Rüşdî sekte terimine bazen (سكت) kelimesiyle, bazen de (س) remziyle işaret etmiştir.⁶⁸¹

3.4. Mürşidü't-Talebe'de Takip Edilen Yöntem

Bu bölümde *Mürşidü't-Talebe*'de takip edilen yöntemi, bir başka ifadeyle Ahmed er-Rüşdî'nin eseri kaleme alırken takip ettiği prensipleri tespit etmeye çalışacağız. Eserde takip edilen yöntemin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle Tayyibe tarikine (takrîb/el-aşru'l-kübrâ)⁶⁸² göre imam, ravi ve tariklerin isimlerinin tablo şeklinde verilmesi faydalı olacaktır.⁶⁸³

⁶⁷⁴ Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, s. 67; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 18.

⁶⁷⁵ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 16b, 18b.

⁶⁷⁶ İbn Tahrân, *Mürşidü'l-Kârî ilâ Tahkîki Me'âlimi'l-Kârî*, s. 68; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, ss. 133-134; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, ss. 79-80.

⁶⁷⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 34a, 34b.

⁶⁷⁸ İbn Tahrân, *Mürşidü'l-Kârî ilâ Tahkîki Me'âlimi'l-Kârî*, s. 70; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, s. 110; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, ss. 218-219.

⁶⁷⁹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 50b, 53b.

⁶⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 786; Ahmed b. Muhammed b. 'Abdikerîm el-Üşmûnî (ö. 1100/1689 yaklaşık), *Menâru'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*, thk. 'Abdürrahîm et-Tarhûnî, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2008, C. I, s. 23; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, ss. 118-120; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 129.

⁶⁸¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 34a.

⁶⁸² Tayyibe tarihi (takrîb/el-aşru'l-kübrâ): İbnü'l-Cezerî'nin on kıraate dair kaleme aldığı *en-Neşr* ve bunun özeti olan *Takrîbü'n-Neşr* adlı eserlerinin ihtiva ettiği kıraatleri ve bu kıraatlere dayalı olarak yapılan eğitimi ifade eden bir terimdir. Söz konusu eserlerin içerdiği kıraatler yaklaşık bin

İmam (Kıraat)	1. Nâfi' (ö. 169/785)							
Ravi (Rivayet)	1. Kâlûn (ö. 220/835)				2. Verş (ö. 197/812)			
Tarik (tarik)	1. Ebû Neşîr (ö. 258/871)		2. Hulvânî (ö. 250/864)		1. Ezrak (ö. 240/854)		2. İsbahânî (ö. 296/908)	
	1. İbn Bûyân (ö. 344/955)	2. e'l-Kazzâz (ö. 340/954)	1. İbn Ebî Mihrân (ö. 289/901)	2. Ca'fer b. Muhammed (ö. 290/902)	1. en-Nehâs (ö. 280/892)	2. İbn Seyf (ö. 307/919)	1. Hibetullâh (ö. 350/964)	2. Muttavvî (ö. 371/914)

İmam (Kıraat)	2. İbn Kesîr (ö. 120/738)							
Ravi (Rivayet)	1. Bezzî (ö. 250/864)				2. Kunbül (ö. 291/904)			
Tarik (tarik)	1. Ebû Rabî'a (ö. 294/906)		2. İbnü'l-Hubâb (ö. 301/913)		1. İbn Mücâhid (ö. 324/935)		2. İbn Şenebûz (ö. 328/939)	
	1. en-Nakkâş (ö. 351/965)	2. İbn Bünân (ö. 374/984)	1. İbn Sâlih (ö. 350/964)	2. Abdolvâhid b. Ömer (ö. 349/963)	1. es-Sâmirî (ö. 386/999)	2. Salih b. Muhammed (ö. 380/993)	1. Ebu'l-Ferac (ö. 390/1003)	2. eş-Şatavî (ö. 388/1001)

tarikle ortaya konulmuştur. İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'in ihtiva ettiği kıraatleri *Tayyibetü'n-Neşr*'inde nazm haline getirmiştir. Bkz. İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kıraati*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, s. 249; Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", ss. 552-554; Birişik, "en-Neşr", ss. 19-20; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, s. 169; Akdemir, *Kıraat İlmî Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 61.

⁶⁸³ Bu tabloyu hazırlarken istifade ettiğimiz eserler şunlardır: İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kıraati'l-'Aşr*, C. I, ss. 353-650; Mustafa b. Hasan el-İslambûlî, *Tühfetü't-Talebe fî Meddât-i Tariki't-Tayyibe*, Dâru'l-Kütübi'l-Katariyye, nr. 31/1, vr. 2a-11a; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, ss. 215-486; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, ss. 272-276; Zü'bi, *Teysîru'l-Fettâhi'l-'Alîm Şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm*, s. 31; Koyuncu, *Kıraat İlmînde Tahrîrât Mustafa el-İzmîri ve 'Umdetü'l-İrfân Adlı Eseri (Edisyon Kritik)*, ss. 56-59.

İmam (Kıraat)	3. Ebû Amr (ö. 154/771)							
Ravi (Rivayet)	1. ed-Dûrî (ö. 248/862)				2. es-Sûsî (ö. 261/874)			
Tarik (tarik)	1. Ebu'z-Ze'râ (ö. 280/893)		2. İbn Ferah (ö. 303/915)		1. İbn Cerîr (ö. 316/928)		2. İbn Cumhûr (ö. 300/913)	
	1. İbn Mücâhid (ö. 324/935)	2. el-Mu'addel (ö. 320/932)	1. İbn Ebî Bilâl (ö. 358/969)	2. el-Muttavvi'î (ö. 371/981)	1. es-Sâmirî (ö. 386/999)	2. İbn Habeş (ö. 373/986)	1. eş-Şezâî (ö. 373/986)	2. eş-Şenebûzî (ö. 388/1001)

İmam (Kıraat)	4. İbn Âmir (ö. 118/738)							
Ravi (Rivayet)	1. Hişâm (ö. 245/859)				2. İbn Zekvân (ö. 242/857)			
Tarik (tarik)	1. el-Hulvânî (ö. 250/864)		2. ed-Dâcûnî (ö. 324/935)		1. el-Ahfeş (ö. 292/904)		2. es-Sûrî (ö. 307/919)	
	1. İbn Abdân (ö. 300/913)	2. el-Cemmâl (ö. 300/913)	1. Zeyd b. Ali (ö. 358/971)	2. eş-Şezâî (ö. 373/986)	1. en-Nekkâş (ö. 351/964)	2. İbnü'l-Ehram (ö. 341/954)	1. er-Ramlî (ö. 324/935)	2. el-Muttavvi'î (ö. 371/981)

İmam (Kıraat)	5. Âsım (ö. 127/745)							
Ravi (Rivayet)	1. Ebû Bekir Şu'be (ö. 193/809)				2. Hafs b. Süleyman (ö. 180/796)			
Tarik (tarik)	1. Yahyâ b. Âdem (ö. 203/818)		2. el-'Uleymî (ö. 243/875)		1. Ubeyd b. Sabbâh (ö. 235/849)		2. Amr b. Sabbâh (ö. 221/835)	
	1. Şu'ayb (ö. 261/873)	2. Ebû Hamdûn (ö. 240/854)	1. İbn Huley' (ö. 356/967)	2. er-Razzâz (ö. 367/978)	1. el-Hâsimî (ö. 368/979)	2. Ebû Tâhir (ö. 349/962)	1. el-Fîl (ö. 289/901)	2. ez-Zer'ân (ö. 290/902)

İmam (Kıraat)	6. Hamza (ö. 156/772)							
Ravi (Rivayet)	1. Halef (ö. 229/843)				2. Hallâd (ö. 220/835)			
Tarik (tarik)	İdris (ö. 292/904)				1. İbn Şâzân (ö. 193/809)	2. İbnü'l-Heyssem (ö. 249/863)	3. el-Vezzân (ö. 250/864)	4. et-Talhî (ö. 252/866)
	1. İbn Osman (ö. 344/955)	2. İbn Miksem (ö. 354/965)	3. İbn Sâlih (ö. 340/951)	4. el-Muttavvi'î (ö. 371/981)				

İmam (Kıraat)	7. Kisâî (ö. 189/805)							
Ravi (Rivayet)	1. Ebu'l-Hâris (ö. 240/854)				2. ed-Dûrî (ö. 248/862)			
Tarik (tarik)	1. Muhammed b. Yahyâ (ö. 330/943)		2. Seleme b. Âsım (ö. 270/883)		1. Ca'fer en-Nasîbî (ö. 307/919)		2. Ebû Osman ed-Darîr (ö. 310/922)	
	1. el-Betfî (ö. 330/943)	2. el-Kantârî (ö. 310/923)	1. Sa'leb (ö. 291/904)	2. İbnü'l-Ferac (ö. 300/913)	1. İbnü'l-Cüendâ (ö. 340/953)	2. İbn Dizeveyh (ö. 340/953)	1. İbn Ebî Hâşim (ö. 349/943)	2. eş-Şezâî (ö. 373/986)

İmam (Kıraat)	8. Ebû Ca'fer (ö. 130/748)							
Ravi (Rivayet)	1. İsâ b. Verdân (ö. 160/776)				2. İbn Cemmâz (ö. 170/786)			
Tarik (tarik)	1. Fadl b. Şâzân (ö. 290/902)		2. Hibetullâh (ö. 350/961)		1. Ebû Eyyûb el-Hâşimî (ö. 219/834)		2. ed-Dûrî (ö. 248/862)	
	1. İbn Şebîb (ö. 312/924)	2. İbn Hârûn (ö. 330/941)	1. el-Hanbelî (ö. 390/1001)	2. el-Hammâmî (ö. 417/1028)	1. İbn Razîn (ö. 253/867)	2. el-Cemmâl (ö. 300/913)	1. İbnü'n-Neffâh (ö. 314/925)	2. İbn Nehşel (ö. 294/906)

İmam (Kıraat)	9. Ya'küb (ö. 205/820)							
Ravi (Rivayet)	1. Ruveys (ö. 238/852)				2. Ravh (ö. 235/849)			
Tarik (tarik)	et-Temmâr (ö. 310/922)				1. İbn Vehb (ö. 270/883)		2. ez-Zübeyrî (ö. 317/928)	
	1. En-Nehâs (ö. 368/978)	2. Ebu't-Tayyib (ö. 350/961)	3. İbn Miksem (ö. 380/990)	4. İbn Hubşân (ö. 340/951)	1. el-Mu'addel (ö. 320/932)	2. Hamza b. Ali (ö. 320/932)	1. Ğulâm İbn Şenebûz (ö. 350/961)	2. İbn Hubşân (ö. 340/951)

İmam (Kıraat)	10. Halef (ö. 229/843)							
Ravi (Rivayet)	1. İshâk el-Verrâk (ö. 286/889)				2. İdrîs el-Haddâd (ö. 292/904)			
Tarik (tarik)	İbn Ebî Ömer (ö. 238/852)		3. Muhammed b. İshâk el-Verrâk (ö. 290/902)	4. el-Burzâtî (ö. 360/970)	1. eş-Şatfî (ö. 370/980)	2. el-Muttavî'î (ö. 371/981)	3. İbn Bûyân (İbn Osman) (ö. 344/955)	4. el-Katfî (ö. 368/978)
	1. es-Süsencirdî (ö. 402/1012)	2. Bekir b. Şâzân (ö. 405/1015)						

Tabloda birinci satırda yer alanlar “imam” diye isimlendirilir ve onlardan rivayet edilen okuyuşlar “kıraat” olarak adlandırılır (Nâfi‘ kıraati gibi). İkinci satırda yer alanlar “ravi” olarak adlandırılır ve onlara nispet edilen okuyuşlar “rivayet” kavramıyla ifade edilir (Verş rivayeti gibi). Üçüncü ve daha sonraki satırlarda yer alanlar ise “tarik” diye isimlendirilip bunlardan rivayet olunan okuyuşlar da yine “tarik” olarak adlandırılır (Ezrak tariki gibi).⁶⁸⁴

Tabloda yer alan imam, ravi ve tarikler İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibe*'de⁶⁸⁵ ifade ettiği gibi her imam için iki ravi, her ravi için iki tarik ve her tarik için de yine iki

⁶⁸⁴ Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013, s. 237; Akdemir, *Kıraat İlmî Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 61.

⁶⁸⁵ “بِأَنَّ فِي الْأَرْبَعِ ... فَهِيَ زُهْا أَلْفَ طَرِيقٍ يُجْمَعُ”/Dört yer hariç her imamdan iki ravi her raviden iki tarik (olacak) şekilde tarik sayısı yaklaşık bine ulaşır.” İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetu'n-Neşr*, thk. Muhammed Temîm ez-Zü'bî, Dâru'l-Hüdâ, Cidde 1414/1994, s. 33.

tarik şeklinde sıralanmıştır. Burada dikkat çeken husus İbnü'l-Cezerî'nin “dört yer hariç her imam için iki ravi, her ravi için iki tarik ve her tarik için de yine iki tarik vardır”⁶⁸⁶ şeklindeki ifadesidir. İbnü'l-Cezerî bu beyitte (her ravi için ikişer tarik, her tarik için de yine ikişer tarik vardır şeklinde) koyduğu özellikten dört yer istisna etmiştir. Bu yerlerden birincisi, altıncı kıraat imamı Hamza'nın ikinci ravisi Hallâd (ö. 220/835) doğrudan dört tarik almıştır.

İkincisi, Halef hem Hamza'nın birinci ravisi olarak hem de onuncu kıraat imamı olarak, İdrîs el-Haddâd (ö. 292/904) kanalıyla dört tarik birden almıştır.

Üçüncüsü, dokuzuncu kıraat imamı Ya'kûb'un birinci ravisi Ruveys (ö. 238/852) et-Temmâr (ö. 310/922) vasıtasıyla dört tarik almıştır.

Dördüncüsü, onuncu kıraat imamı Halef'in birinci ravisi İshâk el-Verrâk (ö. 286/889) ikisini doğrudan, diğer ikisini de İbn Ebî Ömer (ö. 238/852) vasıtasıyla olmak üzere toplam dört tarik almıştır.⁶⁸⁷

Tablo ile ilgili bir diğer husus da takrîb/el-'aşru'l-kübrâ'da yer alan imam, ravi ve tariklerin sayısının kıraat-i seb'a⁶⁸⁸ ve kıraat-i aşere/el-'aşru's-suğrâ'da⁶⁸⁹ yer alan imam ve ravileri de içine alacak şekilde kat kat fazla olmasıdır. Kıraat-i seb'a ve kıraat-i aşere'de kıraat imamına ve iki ravisine yer verilirken takrîb'de ise kıraat imamına, imamın iki ravisine, her ravinin yine iki ravisine (tarik) ve her bir tarikin de yine iki tarikine yer verilmektedir. Örneğin kıraat-i seb'a ve kıraat-i aşere'ye göre birinci kıraat imamının (Nâfi') tablosu şu şekildedir.

İmam (Kıraat)	1. Nâfi' (ö. 169/785)	
Ravi (Rivayet)	1. Kâlûn (ö. 220/835)	2. Verş (ö. 197/812)

⁶⁸⁶ “بِائْتَيْنِ فِي النَّبِيِّ وَالْأَنْبِيَاءِ...” İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, s. 33. Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Yûsuf el-Cezerî, *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr*, thk. Enes Mehera, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1420/2000, ss. 14-15.

⁶⁸⁷ Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Yûsuf el-Cezerî, *Şerhu Tayyibetü'n-Neşr*, ss. 14-15.

⁶⁸⁸ Kıraat-i seb'a: Yedi kıraat imamının (Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâî) ve ikişer ravisinin okuyuş şekilleridir. Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, s. 86; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 168.

⁶⁸⁹ Kıraat-i aşere: On kıraat imamının (kıraat-i seb'a'daki yedi imam ile Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halef) ve ikişer ravisinin okuyuşudur. Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, s. 86; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 169.

Birinci kıraat imamı (Nâfi‘) ve ravilerine göre düzenlenen bu tablo yukarıda takrîb tarikine göre düzenlenen tablo ile karşılaştırıldığında birinci satırda yer alan kıraat imamının ve ikinci satırda yer alan ravilerinin aynı olduğu görülmektedir. Kıraat eğitiminde seb‘a ve aşere tarikinde sadece bu tabloda olduğu gibi imam ve iki ravisine yer verilirken takrîb tarikinde ise her imamın iki ravisine, her ravinin iki ravisine ve onların da ikişer ravisine yer verilmektedir.

Rivayet itibariyle (yani kıraatleri nakleden kitaplarda) kıraat-i seb‘a ve kıraat-i aşerede her ravi birer tarikle temsil edilmektedir. Bunu birinci kıraat imamına (Nâfi‘) göre şöyle tablolayabiliriz.

İmam	1. Nâfi‘ (ö. 169/785)	
Ravi	1. Kâlûn (ö. 220/835)	2. Verş (ö. 197/812)
Tarik	Ebû Neşît (ö. 258/871)	Ezrak (ö. 240/854)

Burada Nâfi‘ iki ravi (Kâlûn ve Verş) ile temsil edilirken; ravileri Kâlûn ve Verş birer tarikle temsil edilmektedir. Kâlûn Ebû Neşît tarikiyle, Verş ise Ezrak tarikiyle zikredilmektedir. Bu kural bir yer hariç kıraat-i seb‘a ve kıraat-i aşere imamları için geçerlidir. Bu istisna edilen yer, onuncu kıraat imamı Halef’in ravisi İdrîs’in (el-Katî‘î ve el-Muttavi‘î olmak üzere) iki tarikle temsil edilmesidir.⁶⁹⁰ Çalışma içerisinde imam, ravi ve tariklere dair zikredilen bilgilerin yukarıdaki tablolar ile karşılaştırılması hem *Mürşidü’t-Talebe*’nin hem de bu çalışmanın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

3.4.1. Mürşidü’t-Talebe’de Âyetlerin Yazılmasındaki Yöntem

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü’t-Talebe*’de âyetleri, hangi imam, ravi ya da tarikin vucuhâtını açıklayacaksa ona göre yazmıştır.

Örnek 1:

Ahmed er-Rüşdî Mü’min sûresinin 20. âyetindeki vecihleri İbn Zekvân’a göre açıklarken;

⁶⁹⁰ Avfî, *el-Cevâhiru’l-Mükellele limen Râme’t-Turuka’l-Mükemmele*, vr. 2a.

﴿وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَمْنَعُونَ بِشَيْءٍ ط﴾

altı çizili kelimeyi hitâb sîğasıyla yazmıştır.⁶⁹¹ Bugünkü mushaflarda ise aynı kelime ﴿وَالَّذِينَ تَدْعُونَ﴾ şeklinde ğâib sîğasıyla (Hafs rivayetine göre) yazılmaktadır.

Örnek 2:

Ahmed er-Rüşdî Bakara sûresinin 177. âyetindeki vecihleri Verş'in Ezrak tarikine göre izah ederken;

﴿وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ النَّبِيِّينَ ح﴾

âyetteki altı çizili kelimeyi hemze ile yazmıştır.⁶⁹² Çünkü Ezrak bu kelimeyi hemzeli okumaktadır. Bugünkü mushaflarda söz konusu kelime ﴿وَالنَّبِيِّينَ﴾ şeklinde yâ ile yazılmaktadır.

Örnek 3:

Ahmed er-Rüşdî Nisâ sûresinin 129. âyetindeki vecihleri Ezrak'a göre sıralarken;

﴿وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُورًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصَالِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا ط﴾

altı çizili kelimeyi Ezrak'ın okuyuşunu esas alarak ﴿أَنْ يُصَالِحَا﴾ şeklinde yazmıştır.⁶⁹³ Bugünkü mushaflarda söz konusu kelime ﴿أَنْ يُصَالِحَا﴾ şeklinde yazılmaktadır.

3.4.2. Mürşidü't-Talebe'de Vecihlere Dair Takip Edilen Yöntem

Ahmed er-Rüşdî eser içerisinde vecihlerin takdim-tehir ve tahlilinde birtakım yöntemler takip etmiştir. Bir yerde de Tayyibe tarikine göre okunmasına cevaz verilmeyen ancak Şatıbiyye tarikine göre okunabilen vecihler hakkında bilgi vermiş ve söz konusu vecihle alaklı kendi tercihini ortaya koymuştur.

Ahmed er-Rüşdî'nin vecihlerle alakalı takip ettiği bu yöntemleri üç başlık halinde incelemek mümkündür.

⁶⁹¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 157b.

⁶⁹² Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 26a.

⁶⁹³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 63a-63b. Ahmed er-Rüşdî'nin vecihlerini gösterdiği ravi ve tarikin okuyuşuna göre âyetleri yazdığı diğer örnekler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 26a, 50a, 53b, 78a, 150a, 150b.

3.4.2.1. Vecihlerin Sıralanmasındaki Yöntem

Ahmed er-Rüşdî eserin mukaddimesinde de belirttiği üzere *Mürşidü't-Talebe*'yi Şâtıbiyye/Mısır tariki uygulamasına göre kaleme almıştır. İbnü'l-Cezerî sonrası Osmanlı'da kıraat eğitim ve öğretiminde iki tarik/usûl takip edilmiştir. Bunlardan birincisi Teysîr/İstanbul tariki, diğeri de zikri geçen Şâtıbiyye/Mısır tarikidir.

Bu iki tarik arasında bazı vecihlerin alınıp alınmaması ve bazı vecihlerin de takdim ve tehiri gibi hususlarda farklı uygulamalar söz konusudur. Mısır tariki ister merâtib-i erba'ada ister mertebeteinde olsun vecihlerin sıralanmasında aynı usûlü takip ederken; İstanbul tariki mertebetein ve merâtib-i erba'ada farklı bir usûl takip etmiştir. Vecihlerin sıralanmasında İstanbul tariki mertebeteinde Mısır tariki ile mutabık hareket ederken; merâtib-i erba'ada ayrı bir yol izlemiştir. Söz konusu iki tarik arasındaki farklılıklara dair Muhammed Emin Efendi'nin *Umdetü'l-Hullân*'da dile getirdiği temel hususlar şunlardır.

İhtilafın vaki olduğu konular	Mısır tarikinde vecihlerin sıralanışı (merâtib-i erba'a ve mertebetein)	İstanbul tarikinde vecihlerin sıralanışı (merâtib-i erba'a) ⁶⁹⁴
İsti'âze ve besmele vecihleri ⁶⁹⁵	Kat' vecihleri öncelenir	Vasl vecihleri öncelenir
İki sûre arasında besmele vecihleri ⁶⁹⁶	Kat' vecihleri öncelenir	Vasl vecihleri öncelenir
İki sûre arasında besmelesiz vecihler (Sekt ve vasl vecihleri) ⁶⁹⁷	Sekt, vasl	Vasl, sekt
Kâlûn'un cemî' mîmindeki vecihleri ⁶⁹⁸	İskân, sıla	Sıla, iskân
Verş için medd-i bedel vecihleri ⁶⁹⁹	Kasr, tevessut, tûl	Tûl, tevessut, kasr
Harf-i lînden sonra aynı kelime içerisinde hemze gelmesi durumunda Verş'in vecihleri, ﴿شِي﴾ gibi	Tevessut, tûl	Tûl, tevessut

⁶⁹⁴ İstanbul tariki mertebeteinde zikri geçen örneklerdeki vecihlerin takdim ve tehirinde Mısır tariki ile aynıdır.

⁶⁹⁵ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 114.

⁶⁹⁶ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 114.

⁶⁹⁷ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 114.

⁶⁹⁸ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 114.

⁶⁹⁹ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, ss. 114, 133.

Halef için hemze-i münkerelerdeki vecihler ⁷⁰⁰	Tahkîk, sekt	Sekt, tahkîk
---	--------------	--------------

Zikri geçen örneklerde ve buna benzer diğer yerlerdeki vecihlerin sıralanmasında (takdim ve tehirinde) Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'de Mısır tariki uygulamalarını esas almıştır.

Örnek 1:

İki sûre arasında besmele vecihlerinin sıralanışı Ahmed er-Rüşdî'ye göre şöyledir:

702	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	701	وَلَا الضَّالِّينَ
وقف		وقف	.1
وصل		وقف	.2
وصل		وصل	.3

Burada görüldüğü üzere Ahmed er-Rüşdî iki sûre arasında besmele vecihlerinin sıralanışında Mısır tarikini esas alarak vakf vechini vasl vechine öncelmiştir.⁷⁰³

İki sûre arasındaki besmele vecihlerinin sıralanışı İstanbul tariki, merâtib-i erba'a uygulamasına göre şöyledir:

702	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	701	وَلَا الضَّالِّينَ
وصل		وصل	.1
وقف		وقف	.2
وصل		وقف	.3

Bu örnekten de görüleceği üzere İstanbul tariki iki sûre arasındaki besmele vecihlerinin sıralanışında vasl vechini vakf vechine takdim etmektedir.⁷⁰⁴

⁷⁰⁰ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 114.

⁷⁰¹ Fâtiha, 1/7.

⁷⁰² Bakara, 2/1.

⁷⁰³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a-2b.

⁷⁰⁴ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 114.

Örnek 2:

Verş için medd-i bedel vecihlerinin sıralanışı Ahmed er-Rüşdî'ye göre şöyledir:

705 وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُثُولُ أَمَّنًا بِاللَّهِ...

.1 قصر

.2 توسط

.3 طول

Medd-i bedel vecihlerinin sıralanışında Ahmed er-Rüşdî Mısır tarikini esas almış ve medd-i bedel vecihlerini kasr, tevessut ve tûl şeklinde sıralamıştır.⁷⁰⁶

Verş'in medd-i bedel vecihlerinin sıralanışı İstanbul tariki merâtib-i erba'a uygulamasına göre şöyledir:

... وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُثُولُ أَمَّنًا بِاللَّهِ...

.1 طول

.2 توسط

.3 قصر

İstanbul tariki merâtib-i erba'a uygulamasında medd-i bedel vecihlerinin sıralanışında Mısır tarikinin tersine hareket edilmiştir. Yani vecihler tûl, tevessut ve kasr şeklinde sıralanmıştır.⁷⁰⁷

Örnek 3:

Hamza'nın ravisi Halef için hemze-i münkerelerdeki⁷⁰⁸ vecihlerinin sıralanışı Ahmed er-Rüşdî'ye göre şöyledir:

709 مَنْ أَمَّنَ مِنْهُمْ...

.1 تحقيق

.2 سكت

⁷⁰⁵ Bakara, 2/8.

⁷⁰⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 6a.

⁷⁰⁷ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, ss. 114, 133.

⁷⁰⁸ Hemze-i münkerere; kelimelerde kendisinden önce sakin bir harfin bulunduğu kat' hemzesi için kullanılan bir tabirdir. Örneğin (مَنْ أَمَّنَ، مَتَاعٌ إِلَى، لَهُمْ أَمْنًا) kelimelerinde sakin harften sonra gelen hemzeler hemze-i münkerere diye isimlendirilirler. Bkz. Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 114; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 225.

⁷⁰⁹ Bakara, 2/126.

Görüldüğü üzere hemze-i münekkere vecihlerinin tertibinde Ahmed er-Rüşdî Mısır tarikini esas almış ve önce tahkik (sektesiz) sonra da sekt vechini zikretmiştir.⁷¹⁰

Hamza'nın ravisi Halef'e göre hemze-i münekkerelerdeki vecihlerin sıralanışı İstanbul tariki merâtib-i erba'a uygulamasına göre ise şöyledir:

مَنْ أَمَرَ مِنْهُمْ⁷¹¹

1. سكت

2. تحقيق

Örnekten de anlaşılacağı üzere hemze-i münekkere vecihlerinin tertibinde İstanbul tarikinde merâtib-i erba'ada önce sekt sonra da tahkik (sektesiz) vechi uygulanmaktadır.⁷¹²

3.4.2.2. Vecihlerin Tahlil Edilmesindeki Yöntem

3.4.2.2.1. Vecihlerin Resm-i Hat Açısından Tahlil Edilmesi

Burada resm-i hattın kasıt Hz. Osman döneminde istinsah edilen ve bazı merkezi İslam beldelerine gönderilen mushafların hattıdır.⁷¹³ Hz. Osman'ın emriyle Zeyd b. Sâbit'in başkanlığında istinsah edilen söz konusu mushaflarda takip edilen ve kendine mahsus birtakım imlâ özelliklerini barındıran bu yazı için “resm-i Osmânî”, “resmü'l-mushaf”, “resm-i ıstılâhî” ve benzeri tabirler kullanılmıştır.⁷¹⁴ Sahih kıraatlerde aranan üç şarttan biri de kıraatin resm-i mushafa uygun olmasıdır.⁷¹⁵ Burada şunu vurgulamak gerekir ki bazı müsteşriklerin iddia ettiği gibi

⁷¹⁰ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 23a. Diğer örnekler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 10a, 32a, 33a, 35a, 52a, 61b, 63a, 67b, 71b, vd.

⁷¹¹ Bakara, 2/126.

⁷¹² Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 114.

⁷¹³ Mehmet Emin Maşalı, “Mushaf” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 242; Resul Akcan, *Mushaf İmlâsına İrfânî Yaklaşım: Merrâkuşî'nin “Unvânü'd-Delîl Min Mersûm-İ Hattî't-Tenzil” Örneği*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2020, ss. 22-30.

⁷¹⁴ Maşalı, “Mushaf” s. 243; Hasan Sâlim 'Avad Hebsân, *et-Tevâtürü fi'l-Kırâati'l-Kur'âniyye vemâ Üsîra Havlehû min Şübühât*, Câzetü Dubai ed-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, Dubai 1434/2013, ss. 279-280; Abdurrahman Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, s. 295.

⁷¹⁵ Sahih kıraatlerde aranan üç şart şunlardır: 1. Bir vecihle de olsa Arapça gramere uygun olmalıdır. 2. İhtimâlen/takdiren de olsa Hz. Osman'a nispet edilen mushaflardan birinin resm-i hattına uygun olmalıdır. 3. Sahih ve muttasıl bir senetle Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ulaşmalıdır. Geniş bilgi için bkz. Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *el-İbâne 'an Me'âni'l-Kirâât*, thk. 'Abdulfettâh İsmâil Şelebî, Dâru Nahda, Mısır ty., s. 51; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-Aşv*, C. I, s. 117; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru İbni Kesîr, Beyrut 1416/1996, C. I, s. 236; Muhammed 'Abdu'l-'Azîm ez-Zürkânî (1367/1948), *Menâhilü'l-'İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevvâz Ahmed Zemerlî, Dâru'l-Kitâbi'l-

resm-i mushaf değişik kıraatlerin ortaya çıkmasına bir sebep değil,⁷¹⁶ aksine resm-i mushaf Hz. Peygamberden sahih ve muttasıl bir senetle vârit olan kıraatleri cem‘ etmek üzere oluşturulmuştur.⁷¹⁷

Kıraat esnasında -özellikle mevsûl ve maktû‘ kelimelerde vakf ve ibtidâ halinde- ortaya çıkacak vecihlerin resm-i hatta muvafik olması önemli bir husustur.⁷¹⁸ Bu bağlamda Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'de âyetlerdeki vecihlerin tespitinde resm-i mushafa uygunluk açısından birtakım açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamalardan vakf, vasl ve ibtida durumlarıyla alakalı olan dört örnek zikredilerek diğerlerine dipnotta işaret edilecektir.

Örnek 1:

Ahmed er-Rüşdî'nin resm-i hat kıraat ilişkisi bağlamında verdiği örneklerden biri Kur'an-ı Kerim'de dört yerde bulunan ﴿فَمَا لَهُمْ أَتَىٰ آلَهُمْ﴾,⁷¹⁹ ﴿يَا وَيْلَتَنَا مَا لِهَذَا الْكِتَابِ﴾,⁷²⁰ ﴿وَقَالُوا﴾⁷²¹ ve ﴿فَمَا لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾⁷²² altı çizili kelimelerde kıraat imamlarının nasıl vakfettikleri hususudur. Ebû Amr söz konusu âyetlerin hepsinde ﴿مَا﴾ mâ üzerinde vakf yapmaktadır. Ebû Amr dışındaki kıraat imamları ﴿مَا﴾ şeklinde lâm üzerinde vakfetmektedirler. Kisâf ise bazen Ebû Amr gibi ﴿مَا﴾ mâ üzerinde, bazen de cumhur gibi ﴿مَا﴾ lâm üzerinde vakf yapmaktadır.⁷²³

‘Arabî, Beyrut 1415/1995, C. I, s. 340; ‘Abdussabûr Şâhin, *Târîhu'l-Kur'ân*, Şeriketü Nahda, Kahire 1428/2007, ss. 34-35; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıráati*, ss. 253-260; Mehmet Emin Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, Otto, Ankara 2015, ss. 349-375.

⁷¹⁶ Ali Muhammed en-Nûrî, *el-Ahkâmü'n-Nahviyye ve'l-Kırâati'l-Kur'âniyye*, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mekke 1410/1990, ss. 107-108; Tahsin Görgün, “Goldziher, Ignaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, s. 108; Abdu'l-Âl Sâlim Mekrem, *Eseru'l-Kırâati'l-Kur'âniyye fi'd-Dirâsâti'n-Nahviyye*, Müessesetü Alî Cerrâh, Kuveyt 1398/1978, ss. 9-14; İsmail Durmuş, “Arap Dili ve Lehçeleri Açısından Kıraatlar”, *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-IV (Kıraat İlmi ve Problemleri)*, İstanbul 2002, s. 445; Yonis İnanç, *Teşekkül Sürecinde Nahiv-Kıraat İlişkisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2016, ss. 139-140.

⁷¹⁷ Abduh er-Râcihî, *el-Lehecâtü'l-'Arabîyye fi'l-Kırâati'l-Kur'âniyye*, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, İskenderiye 1416/1996, ss. 70-72; Mustafa Atilla Akdemir, “Kıraat Resmu'l-Mushaf İlişkisi”, *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-IV (Kıraat İlmi ve Problemleri)*, İstanbul 2002, ss. 133-134; İnanç, *Teşekkül Sürecinde Nahiv-Kıraat İlişkisi*, s. 142.

⁷¹⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. III, ss. 1884-1885.

⁷¹⁹ Nisâ, 4/78.

⁷²⁰ Kehf, 18/49.

⁷²¹ Furkân, 25/7.

⁷²² Meâric, 70/36.

⁷²³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 61a.

﴿فَمَا لِهَؤُلَاءِ الْقَوْمِ﴾ âyetinde ve yukarıda zikri geçen diğer âyetlerde lâm harf-i cerrinin mecrûrundan mefsûl/ayrı yazılması her iki vakf şekli de mümkün kılmaktadır. Ancak burada yapılacak vakfın ıztırârî/zarureten veya ihtibârî/eğitim amaçlı caiz olabileceği unutulmamalıdır.⁷²⁴ Çünkü ﴿مَا﴾ mâ üzerinde vakf yapınca mübtedâ haberden ayrılmakta, öbür taraftan ﴿مَا لَ﴾ lâm üzerinde vakf yapınca da haf-i cer mecrûrundan ayrılmaktadır. Dolayısıyla her iki durumda da vakf, vakf-ı kabîh olmaktadır. Bununla birlikte nefesin tükenmesi zaruretine binâen veya ihtibârî/eğitim amaçlı vakf yapılacak olursa zikri geçen imamlardan hangisinin kıraati okunuyorsa onun vakf şekline riayet edilmesi gerekir.⁷²⁵

İbnü'l-Cezerî yukarıda zikri geçen ﴿مَا لَ﴾⁷²⁶ kelimelerindeki ﴿مَا﴾'nın lafzen ve hükmen ayrı olduğu için üzerinde bütün kurrâ için vakf yapılabileceğini ifade ederken; ﴿مَا لَ﴾'de lâm üzerindeki vakfla alakalı ise iki ihtimal zikreder. Birincisi, lâm hat itibariyle -mejrûrundan/sonrasından- ayrı yazıldığı için üzerinde bütün kurrâ için vakf yapılabileceğidir ki kıyasa/genel kaideye uygun olan da budur. İkincisi ise, söz konusu kelimelerdeki lâm, harf-i cer olduğu için mejrûrundan ayrılarak üzerinde durulamayacağıdır.⁷²⁷

İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'de kıraat imamlarının mevsûl ve maktû' kelimeler üzerinde vakf durumlarına yönelik verdiği bilgilerden sonra şu ifadeyi kullanmaktadır: "Bu konuda ittifak olunan husus, ister isim olsun ister farklı bir kelime olsun ayrı yazılan bütün yerlerde birinci kelime üzerinde de ikinci kelime üzerinde de bütün kurrâ için vakfedilebileceğidir."⁷²⁸

Örnek 2:

Ahmed er-Rüşdî'nin resm-i hat kıraat bağlamında verdiği örneklerden biri de Hamza ve Hişâm'a göre vakf halindeki vecihlerde görülmektedir. Örneğin ﴿شَرَكُوا﴾⁷²⁹, ﴿مَا نَشَأُوا﴾⁷³⁰ ve ﴿الْعُلَمَاءُ﴾⁷³¹ gibi kelimelerin vakf halinde Hişâm ve Hamza'ya göre on iki

⁷²⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. III, ss. 1972-1973.

⁷²⁵ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1420/1999, C. III, ss. 713.

⁷²⁶ Nisâ, 4/78, Kehf, 18/49, Furkân, 25/7, Meâric, 70/36.

⁷²⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. III, ss. 1937-1938.

⁷²⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. III, s. 1939.

⁷²⁹ En'âm, 6/94.

⁷³⁰ Hûd, 11/87.

vecih ortaya çıkmaktadır. Söz konusu vecihler ile kelimenin resmi/hattı arasında sıkı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Kelimenin sonunun vâv ve elif ile yazılması bu vecihlerin resm-i hat ile ifadesi olmuştur. Söz konusu vecihlerin üç tanesi hemzenin elife ibdâl edilerek tûl, tevessut ve kasr vecihleriyle okunmasıdır. İki tanesi hemzenin teshil edilerek revm ile birlikte med ve kasr vechi ile okunmasıdır. Geri kalan yedi vecih ise -resm-i hatta uygun olarak- hemzenin vâva ibdâl edilmesidir. Bu yedi vechin ilk üçü tûl, tevessut ve kasr vechiyle vâvın mahza sükûnlu okunması; diğer üç vecih tûl, tevessut ve kasr vechiyle vâvın işmâmlı okunması; yedincisi ise kasr vechiyle vâvın revmli okunmasıdır.⁷³²

Örnek 3:

Ahmed er-Rüşdî'nin, resm-i hatta uygun olarak farklı vecihlerin varlığına dair zikrettiği yerlerden bir diğeri de ﴿يُسِّنُ الْإِسْمَ﴾⁷³³ âyetindeki ﴿الْإِسْمَ﴾ kelimesinden ibtidâ halidir. ﴿اسْمَ﴾ kelimesinin başındaki hemze vasl hemzesidir. Başına lâm-ı ta'rîf gelince ﴿اسْمَ﴾ kelimesindeki hemzenin kesra harekesi lâm-ı ta'rîfin lâmina naklolunmuş ve ﴿الْإِسْمَ﴾ şeklini almıştır. Bu kelimedden ibtidâ edildiğinde iki vecih sözkonusudur. Birincisi, resm-i hatta uygun olarak lâmin öncesindeki hemze-i vasıldan -﴿الْإِسْمَ﴾ şeklinde- ibtidâ etmektir. İkincisi ise, lâm harfinin kesrası ile -﴿لْإِسْمَ﴾ şeklinde- ibtidâ etmektir. Her iki vechin de sahih olmasıyla birlikte İbnü'l-Cezerî birinci vechin -resm-i hatta ittibâen- daha evlâ olduğunu ifade eder.⁷³⁴

Örnek 4:

Ahmed er-Rüşdî'nin, resm-i hat-kıraat bağlamında verdiği örneklerden bir diğeri de Şu'arâ sûresinin 61. âyetindeki ﴿تَرَاءَ الْجُمُعَانَ﴾ kelimesinde görülmektedir.

Ahmed er-Rüşdî söz konusu âyette ﴿تَرَاءَ﴾ kelimesinin sonunda hazfedilen hemzenin durumuna ve resm-i mushaftaki yazımına ilişkin olarak âlimlerin ortaya koyduğu görüş ve tartışmaları uzunca serdettikten sonra konuyu şöyle özetlemektedir:

﴿تَرَاءَ﴾ kelimesi ﴿الرَّأَى﴾ kelimesinden türetilmiştir. Bu kelimenin mazisi ﴿رَأَى﴾'dır.

Tefâ'ul bâbına nakledilince evveline bir "tâ", râ ile hemze arasına bir "elif" ilave edildi

⁷³¹ Fâtır, 35/28.

⁷³² Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 76a-76b.

⁷³³ Hucurât, 49/11.

⁷³⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1303.

ve ﴿تَرَايَ﴾ oldu. Kelimedeki “râ”, “hemze” ve “yâ” kelimenin aslî harflerindendir. Çünkü “râ” fâu'l-fi'l, “hemze” aynü'l-fi'l ve “yâ” lâmu'l-fi'l'dir. Kelimenin evvelindeki “tâ” ve râ ile hemze arasındaki “elif” ise tefâ'ul bâbına nakletmek için ziyâde edilmiştir. Sonra da kelimenin sonunda yer alan “yâ” harfî harekeli olup mâkabli fethalı olduğu için “elife” kalbolunmuş/çevrilmiş ve ﴿تَرَايَ﴾ şeklinde tek “elif” ile yazılmıştır. Daha sonra ﴿الْجُنْعَانِ﴾ kelimesi ile vasledilince iki sakinin yan yana gelmesinden dolayı bu sondaki elif hazfolunmuştur. Bu iki sakinden birincisi ﴿تَرَايَ﴾ kelimesinin sonundaki yâya dönüşen elif, diğeri ise ﴿الْجُنْعَانِ﴾ kelimesinin başındaki lâm harfidir. Bu iki harfin hazfedilmesinde icmâ edilmiş ve râdan sonra tek hemze yazılarak ﴿تَرَاءُ الْجُنْعَانِ﴾ şeklini almıştır. Eğer bu kelime üzerinde vakf yapılmak istenirse ittifakla, hazfedilen elif geri getirilir ve kelime (تَرَاءِي) şeklini alır. Bir başka ifade ile hazfedilen elif-i maksûre vakf halinde geri gelir ve kelime üzerinde med ile durulur. Dolayısıyla Ezrak ﴿تَرَاءُ﴾ kelimesinin vakf halinde medd-i bedeldeki kâidesine uygun olarak kasr, tevessut ve tûl vecihlerini uygular.

Burada ﴿تَرَاءُ﴾ kelimesinde resm-i hatta yazılı olan elif sahih görüşe göre tefâ'ul bâbına nakletmek için ziyâde edilen elifdir. Hazfedilen ise yâdan dönüşen ikinci elifdir. Eğer hazfedilen bu ikinci elif yazılmak istenirse -aslına uygun olarak- (تَرَاءِي) şeklinde (ي) yâ ile yazılır.⁷³⁵

3.4.2.2.2. Vecihlerin Dilbilgisi Açısından Tahlil Edilmesi

Dili Arapça olan Kur'an metninin lafzına yönelik okunuş şekillerini konu edinen kıraatler⁷³⁶ bu yönüyle filolojinin konusudur.⁷³⁷ Kıraatler bir taraftan feth, imâle, teshil, izhar ve idğâm gibi -Arap dilinin farklı lehçelerine ait- kelimelerin seslendirilmesine yönelik savtiyye/fonetik⁷³⁸ farklılıkları bünyesinde barındırırken; diğerk taraftan da kelimenin yapısını inceleyen sarf/morfoloji⁷³⁹ ve kelimelerin söz

⁷³⁵ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 138b. Ahmed er-Rüşdî'nin, resm-i hat yönünden tahlil ettiği diğerk vecihler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 76b, 129b, 135b, 147b, 172b.

⁷³⁶ Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukriîn ve Mürşidü't-Tâlibîn*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1420/1999, s. 9.

⁷³⁷ Durmuş, “Arap Dili ve Lehçeleri Açısından Kıraatlar”, s. 437.

⁷³⁸ İsmail Durmuş ve Ahmet Yüksel, “Savtiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 204-206.

⁷³⁹ Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Dürüsi'l-'Arabiyye*, s. 22; Abduh er-Râcihî, *et-Tatbîku's-Sarfî*, Dâru'n-Nehdatî'l-'Arabiyye, Beyrut 1426/2004, s. 7; Hulûsi Kılıç, “Sarf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 136-137.

dizimi/cümle içerisindeki yeri ve konumunu belirleyen nahiv/sentaks⁷⁴⁰ ile de sıkı bir ilişki içerisinde. ⁷⁴¹ Bu ilgiden dolayıdır ki sahih kıraatlerde aranan üç şarttan biri kıraatlerin bir vecihle de olsa Arap gramerine uygun olması gerekir. ⁷⁴² Özellikle kıraat vecihlerinin ta'lilinde kıraat âlimlerinin başvurduğu hususların başında, vecihlerin Arap dili gramerinin iki temel alanı olan sarf ve nahive göre incelenmesi gelmektedir. ⁷⁴³ Ahmed er-Rüşdî de *Mürşidü't-Talebe*'de yer yer kıraat vecihlerinin illetlendirilmesinde sarf ve nahiv ilminin yerleşik kaidelerinden istifade ile birtakım açıklamalarda bulunduğu görülmektedir. Bu kapsamda kelime yapısına (sarf) ve cümle yapısına (nahiv) dair yaptığı açıklamalardan dördünü zikrederek diğerlerine dipnotta işaret edilecektir.

Örnek 1:

Ahmed er-Rüşdî'nin kıraat vecihlerini açıklarken Arap dili ile kurduğu bağlardan birisi Kehf sûresinin 33. âyetindeki ﴿كَلِمَاتٍ﴾ kelimesinin vecihlerinde görülmektedir. Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'de konuyu şöyle izah eder:

Söz konusu âyette yer alan ﴿كَلِمَاتٍ﴾ kelimesinde vakf halinde iki vecih vardır. Bu vecihlerin birincisi feth, ikincisi ise imâledir. Bu iki vechin dayanağı ise dilcilerin ﴿كَلِمَاتٍ﴾ kelimesinin aslına yönelik ihtilafından kaynaklanmaktadır. ⁷⁴⁴

Küfelilere göre ﴿كَلِمَاتٍ﴾ kelimesi tesniye olup müfredi ﴿كَلِمَاتٍ﴾'dir. Sonundaki elif tesniye elifidir. Tesniye elifi üzerinde vakf halinde imâle yapılamadığı için söz konusu kelime üzerinde de vakf halinde imâle yapılamaz. ⁷⁴⁵

⁷⁴⁰ Ğalâyînî, *Câmi'u'd-Dürûsi'l-'Arabiyye*, s. 22; İsmail Durmuş, "Nahiv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, ss. 300-301.

⁷⁴¹ Bedreddîn Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşî (ö. 794/1392), *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ebü'l-Fazl ed-Dimyâtî, Dârü'l-Hadîs, Kahire 1427/2006, s. 222; Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algisına Eleştirel bir Yaklaşım*, İSAM Yayınları, İstanbul 2011, ss. 54-70.

⁷⁴² Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-İbâne 'an Me'âni'l-Kırâât*, s. 51; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, s. 117; Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, C. I, s. 236; Zürkânî, *Menâhilü'l-'İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, C. I, s. 340; Şâhin, *Târihu'l-Kur'ân*, ss. 34-35; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, ss. 253-260; Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, ss. 349-375; Mehmet Dağ, "Kıraat İlminde Şâzz Kavramı", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, C. VII, S. 2, 2007, s. 59.

⁷⁴³ Bazı örnekler için bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. III, ss. 1731-1737; Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşira fî'l-Kırâati's-Seb'*, ss. 393-400; Ebü Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, *el-Mûdih li Mezâhibi'l-Kurrâi ve'Htilâfihim fî'l-Fethi ve'l-İmâle*, Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1431/2010, ss. 229-243.

⁷⁴⁴ Küfe ve Basra dil mektepleri gramer kurallarının tespitinde kıraatleri istişhad olarak kullanma konusunda farklı yaklaşımlara sahip olmaları söz konusu kelime hakkında değişik değerlendirme yapmalarında ve farklı sonuca varmalarında etkili olmuştur. Geniş bilgi için bkz. Ebü'l-Berakât Kemâleddîn el-Enbârî (ö. 577/1181), *el-İnsâf fî Mesâili'l-Hilâf beyne'n-Nahviyyine'l-Basriyyin ve'l-Küfiyyin*, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 1424/2003, C. II, ss. 359-368; Durmuş, "Arap Dili ve Lehçeleri Açısından Kırâatlar", ss. 447-450.

Basralılara göre ise ﴿كُنْتَا﴾ kelimesindeki elif te'nîs/müenneslik elifidir. ﴿كُنْتَا﴾ kelimesinin vezni ﴿ذَكْرَى﴾⁷⁴⁶ kelimesinde olduğu gibi (فَعْلَى)'dır. ﴿كُنْتَا﴾ kelimesindeki (ت) ise (و)'dan dönüştürülmüştür ki aslı (كَلْوَى)'dır. Dolayısıyla te'nîs elifi üzerinde diğer yerlerde imâle yapanlar bu kelime üzerinde de vakf halinde imâle yaparlar.⁷⁴⁷

İbnü'l-Cezerî konuyla ilgili şöyle der: Ebü'l-İzz, İbn Sivâr, İbn Fâris ve Sibtu'l-Hayyât gibi Iraklı âlimler, diğer yerlerde imâle ile okuyanların (imâlecilerin) bu kelimenin vakf halinde de imâle ile okuduklarını zikrederler. Buna mukabil pek çok kişi burada -imâleciler de dâhil- feth ile okunduğunu rivayet eder.⁷⁴⁸

Mekkî b. Ebî Tâlib ise şunları ifade eder: Hamza ve Kisâî bu kelime üzerinde imâle yapmazlar. Çünkü bu iki imam Kûfeli'dir. Kûfe dil ekolüne göre ﴿كُنْتَا﴾ kelimesi tesniye olduğu için söz konusu imamlar bu kelimenin vakf halinde imâle yapmazlar. Ebû Amr ise imâle (imâle-i suğrâ/beyne beyne) ile okur. Çünkü ﴿كُنْتَا﴾ kelimesindeki elif, Basralılara göre elif-i te'nîstir. Ebû Amr da imâle ile okuyan Basra kıraat imamlarından olduğu için bu kelimenin vakf halinde de beyne beyne/imâle-i suğrâ ile okur.⁷⁴⁹

Ebû Amr ed-Dânî de benzer bir ifade ile aynı konuda şunları dile getirir: Kûfeliler ﴿كُنْتَا﴾ kelimesindeki elifin tesniye elifi olduğunu, müfredinin (كُنْت) kelimesi olduğunu ifade ederek Hamza ve Kisâî için bu kelime üzerinde imâle (imâle-i kübrâ) ile durulmadığı gibi Ebû Amr için de beyne beyne (imâle-i suğrâ) ile durulmaz. Çünkü tesniye elifinde imâle olunmadığında icmâ vardır. Tesniye elifinde imâle yapılmamasının sebebi ise tesniye elifinin (و) vâv ya da (ي) yâ'dan dönüşmeyip veyahut da aslı bunlardan dönüşen eliflere benzemediğidir.⁷⁵⁰

Bir başka yönden de söz konusu kelimedeki imâle yapılmaz, ﴿كُنْتَا﴾ kelimesindeki elif tesniyenin merfû'una delâlet eder ve hareke itibariyle devamlı mâkabline tâbîdir. Harekenin değişmesiyle o da değişir. Bundan ötürü mâkablindeki fethayı kesraya meylettirmek kerih görülmüştür. Çünkü böyle olunca elif de yâ'ya meyletmiş olacak

⁷⁴⁵ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 121b-122a.

⁷⁴⁶ Hûd, 11/120.

⁷⁴⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 121b-122a.

⁷⁴⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirââtî'l-'Aşr*, C. III, ss. 1731-1732.

⁷⁴⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşıra fi'l-Kirââtî's-Seb'*, ss. 397-398.

⁷⁵⁰ Dânî, *el-Mûdih li Mezâhibi'l-Kurrâi ve'Htilâfihim fi'l-Fethi ve'l-İmâle*, ss. 241-242.

ve bunun sonucunda da imâleye uğramış elifin merfûa delâletine de hâlel gelmiş olacaktır. Çünkü yâ hiçbir şekilde tesniyenin merfû'una delâlet etmez. Aynı şekilde yâ'ya meyleden de (imâleye uğrayan elif) tesniyenin merfû'una delâlet etmez. Bundan ötürü elifin mâkabli fethalanarak elif olduğu hal üzere (imâle edilmeksizin) bırakılır ki tesniyenin merfû'una delâlet etmesine bir hâlel gelmesin.⁷⁵¹

Basralılar nezdinde ise ﴿كَلَّمَا﴾ kelimesindeki elif, te'nîs elifidir. Te'nîs elifinde de imâle yapılabilir. Dolayısıyla ﴿كَلَّمَا﴾ kelimesinin zikri geçen kurrâya göre imâle-i kübrâ⁷⁵² ve imâle-i suğrâ⁷⁵³ ile okunması caiz olur.

Ehl-i kurrâ ve ehl-i edânın çoğunluğunun görüşü ﴿كَلَّمَا﴾ kelimesinde imâle yapılmamasıdır.⁷⁵⁴ Sevra b. Mübârek Kisâi'den ﴿كَلَّمَا﴾ kelimesi üzerinde mahza fetha ile vakf yaptığını nakletmektedir. Aynı şekilde Muhammed b. Ali de İbnü'l-Enbârî kanalıyla Halef'in "Basralı bir nahivcinin ﴿كَلَّمَا﴾ kelimesi üzerinde elif ile vakf yaptığını işittiğini" nakleder.⁷⁵⁵

Örnek 2:

Ahmed er-Rüşdî'nin kıraat vecihlerinin Arap dili ile olan bağına dair verdiği örneklerden birisi Meryem sûresinin 23. âyetindeki ﴿فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ﴾ kelimesidir. Ahmed er-Rüşdî Ebû Amr ed-Dânî'den istifadeyle bu konuda şu bilgilere yer vermektedir: Söz konusu âyette ﴿فَأَجَاءَهَا﴾ kelimesinin feth ile okunması konusunda kurrâ arasında bir ihtilaf yoktur. Çünkü ﴿أَجَاءَ﴾ kelimesi rubâî bir fiildir.⁷⁵⁶

Kurrânın ﴿أَجَاءَ﴾ kelimesinde imâle yapmalarına rağmen ﴿أَجَاءَ﴾ kelimesini feth ile okuma konusunda icmâ etmiş olmalarının sebebi ise ﴿أَجَاءَ﴾ kelimesinin ﴿أَجَاءَ﴾ kelimesi gibi çok bulunmamasıdır. Çünkü Arapların özelliklerinden birisi, bir kelime kelimelerinde çok bulununca onu tahfif yoluna gitmeleridir. Ancak sözlerinde az bulunan bir kelime, tahfife gittikleri bir kelimenin cinsinden olsa bile ona aynı kuralı

⁷⁵¹ Dâni, *el-Mûdih li Mezâhibi 'l-Kurrâi ve 'Htilâfihim fi 'l-Fethi ve 'l-Îmâle*, ss. 241-242.

⁷⁵² Dâni'nin burada imâle-i kübrâ ile okuyan kurrâdan kastı Hamza ve Kisâi'dir.

⁷⁵³ İmâle-i suğrâ ile okuyan kurrâdan maksat Ebû Amr'dır.

⁷⁵⁴ Dâni, *el-Mûdih li Mezâhibi 'l-Kurrâi ve 'Htilâfihim fi 'l-Fethi ve 'l-Îmâle*, ss. 241-242.

⁷⁵⁵ Dâni, *el-Mûdih li Mezâhibi 'l-Kurrâi ve 'Htilâfihim fi 'l-Fethi ve 'l-Îmâle*, ss. 241-242.

⁷⁵⁶ Dâni, *el-Mûdih li Mezâhibi 'l-Kurrâi ve 'Htilâfihim fi 'l-Fethi ve 'l-Îmâle*, s. 151; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 128a.

uygulamazlar. Bunun örneklerinden biri olan ﴿يَرَى﴾ kelimesinin hemzesi, tahfiflik için hazfedildiği halde aynı özellikte olan ﴿يَتَأَى﴾ kelimesinde ise hemzenin hazfedilmediği görülür. İşte bunun sebebi kelimenin Arap kelimasında çok bulunup bulunmamasıdır.⁷⁵⁷

Örnek 3:

Ahmed er-Rüşdî'nin âyetlerdeki vecihlerle Arap dil kâideleri arasında kurduğu bağlardan biri Bakara sûresinin 284. âyetidir.

﴿وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفَوْهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾

Ahmed er-Rüşdî bu âyetteki vecihleri açıklarken ﴿يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ﴾ kelimesi üzerinde vakf yapıp yapılamayacağıyla alakalı olarak şunları ifade eder:

Eğer ﴿يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ﴾ ifadesinden sonrası yani ﴿فَيَغْفِرُ﴾ ve ﴿وَيُعَذِّبُ﴾ ref ile okunurlarsa ﴿يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ﴾ üzerinde vakf yapmak uygun olur ve hükmü de vakf-ı sâlihtir. Çünkü bu durumda ﴿فَيَغْفِرُ﴾ kelimesi isti'nâfiye/yeni bir cümlenin başlangıcı olur. Ancak ﴿يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ﴾ ifadesinden sonrası yani ﴿فَيَغْفِرُ﴾ ve ﴿وَيُعَذِّبُ﴾ kelimeleri cezm ile okunursa o zaman ﴿يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ﴾ üzerinde vakf yapılmaz. Çünkü bu durumda ﴿فَيَغْفِرُ﴾ kelimesi ﴿يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ﴾ kelimesine atfedildiği için araları ayrılmaz ve böylece burada vakf da yapılmaz.⁷⁵⁸ Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, Hamza, Kisâî ve Halef ﴿فَيَغْفِرُ﴾ ve ﴿وَيُعَذِّبُ﴾ kelimelerini cezm ile diğerleri ise ref ile okurlar.⁷⁵⁹

Örnek 4:

Ahmed er-Rüşdî aynı konuyla alakalı bir diğer örneği de A'râf sûresinin 26. âyetindeki vecihleri açıklarken vermektedir.

﴿يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوَاتِكُمْ وَرِيشًا فَفَلْيَسْتَأْذِنُوا بَيْنَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾

Ahmed er-Rüşdî bu âyette yer alan ﴿وَرِيشًا﴾ kelimesi üzerinde vakf yapıp yapılamayacağına dair şunları söyler:

⁷⁵⁷ Dâni, *el-Mûdih li Mezâhibi'l-Kurrâi ve'Htilâfihim fi'l-Fethi ve'l-Îmâle*, s. 151; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 128a.

⁷⁵⁸ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 41a.

⁷⁵⁹ Muhammed Fehd Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba'a 'Aşera*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1427/2006, s. 49.

Eğer ﴿وَلْيَأْسُ التَّقْوَى﴾ mübtedâ olarak ref' üzere okunursa bu durumda ﴿وَلْيَأْسُ التَّقْوَى﴾ yeni bir cümle başlangıcı olur ve böylece ﴿وَرِيئًا﴾ kelimesi üzerinde vakf yapmak da uygun olur. Ancak ﴿وَلْيَأْسُ التَّقْوَى﴾ kelimesi ﴿لِيَأْسًا﴾ kelimesine atfedilerek nasb üzere okunursa bu durumda ﴿وَرِيئًا﴾ kelimesinde vakf yapmak -atıf ile mââtûfu ayıracağından- uygun değildir.⁷⁶⁰

Nâfi', İbn Âmir, Kisâi ve Ebû Ca'fer ﴿وَلْيَأْسُ التَّقْوَى﴾ kelimesini nasb ile diğerleri ise ref' ile okurlar.⁷⁶¹

3.4.2.3. Mürşidü't-Talebe'de Şâtıbiyye Tarîkine Dair Vecihlerin Zikredilmesi

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'yi Tayyibe tarikine göre kaleme almıştır. Dolayısıyla gösterdiği vecihler *Tayyibe* münderecatına göredir. Bununla birlikte Ahmed er-Rüşdî bir yerde âyetteki vecihleri verirken Tayyibe tarikini değil Şâtıbiyye tarikini tercih etmektedir.

Ahmed er-Rüşdî, Ebû Amr için Bakara sûresinin 54. âyetindeki vecihleri gösterirken ﴿بَارِئًا﴾ kelimesinde Tayyibe tarikine göre ibdâl vechinin okunamayacağını ancak Şâtıbiyye tarikine göre okunabileceğini ifade etmektedir.⁷⁶²

Ebû Amr'ın, kelime içerisinde bulunan sakin müfred hemzenin okunuşuna dair vecihlerinden bir tanesi de ibdâl vechidir. Sakin hemzenin ibdâli, mâkablindeki harfin harekesi cinsinden bir harf-i medde dönüştürülmesi şeklinde icra edilmektedir.⁷⁶³

Örneğin ﴿يُؤْمِنُوا﴾⁷⁶⁴ kelimesinde sakin hemzenin mâkabli madmûm olduğu için hemze (يُؤْمِنُ) şeklinde) vâva ibdâl olur/dönüşür. ﴿جِنْتِ﴾⁷⁶⁵ kelimesinde sakin hemzenin mâkabli meksûr olduğu için hemze (جِنْتِ) şeklinde) yâya ibdâl olur. ﴿فَأَنبُوهُنَّ﴾⁷⁶⁶

⁷⁶⁰ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 83a.

⁷⁶¹ Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba'a 'Aşera*, s. 153. Ahmed er-Rüşdî'nin, dilbilgisi yönünden tahlil ettiği diğer vecihler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 53a, 75a, 76b, 129b, 140a 173b.

⁷⁶² Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 15b-16a.

⁷⁶³ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1225.

⁷⁶⁴ Bakara, 2/75.

⁷⁶⁵ Bakara, 2/71.

⁷⁶⁶ Bakara, 2/222.

kelimesinde sakin hemzenin mâkabli meftûh olduğu için hemze (فَاثُوهُرٌ) elife ibdâl olur.⁷⁶⁷

İbnü'l-Cezerî ﴿بَارِيكُمْ﴾ kelimesinde İbn Ğalbûn'un Ebû Amr'dan hemzeyi yâya ibdâl ettiğine dair ferd rivayetiyle⁷⁶⁸ amel etmez ve buna şu şekilde itiraz eder:⁷⁶⁹

﴿بَارِيكُمْ﴾ Kelimesindeki hemzenin sükûnu tahfiflikten dolayı ârizî sükûn olup buna itibar edilmez. Çünkü cezm ve binâ gereği ortaya çıkan lâzımî sükûnlara bile itibar edilmediğine göre buna evleviyetle itibar edilmez.⁷⁷⁰ Şayet itibar edilip de lâzımî sükûnda olduğu gibi ibdâl edilirse bu sefer Ebû Amr'ın genel kaidesine aykırı hareket edilmiş olur. Çünkü ibdâl sonucunda ibdâle uğrayan kelime başka bir kelimeyle karışırsa Ebû Amr o kelimedeki ibdâl yapmaz. Dolayısıyla ﴿بَارِيكُمْ﴾ kelimesinde ibdâl yapıldığında, yaratıcı anlamına gelen (بَارِء) kelimesi, التراب/toprak anlamına gelen (البرى) kelimesiyle karışır. Bundan ötürü de bu kelimedeki ibdâl yapılmaz.⁷⁷¹

Ahmed er-Rüşdî İbnü'l-Cezerî'nin yukarıdaki ifadesine dayanarak İbn Ğalbûn'un rivayetinde tek kaldığı için Tayyibe tarikine göre ﴿بَارِيكُمْ﴾ kelimesindeki hemzenin ibdâl ile okunmadığını ifade etmektedir. Ardından hocasından Şâtıbiyye tarikine göre Sûsî rivayetiyle ﴿بَارِيكُمْ﴾ kelimesinin ibdâl vechi ile okuduğunu dile getirerek bunu Şâtıbî'nin şu beytine dayandırmaktadır:

وَبَارِيكُمْ بِالْهَمْزِ خَالَ سَكُونِهِ ... وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَبَاءٌ تَبَدَّلَا⁷⁷²

“*﴿بَارِيكُمْ﴾ kelimesinde hemze sükûnlu okunduğunda (tahkik vechiyle⁷⁷³) okunur. İbn Ğalbûn (hemzenin) yâya ibdâl edildiğini ifade eder.*”

Ahmed er-Rüşdî burada sorulabilecek muhtemel bir soru üzerinden konuyu şöyle açıklamaktadır: Eğer ﴿بَارِيكُمْ﴾ kelimesinin ibdâl ile okunmasıyla ilgili rivayette

⁷⁶⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. II, ss. 1225-1226.

⁷⁶⁸ Ravinin rivayetinde yalnız kalması demektir. Ferd haberle ilgili geniş bilgi için bkz. Salahattin Polat, “Ferd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, ss. 368-369.

⁷⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. II, ss. 1236-1237.

⁷⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. II, ss. 1236-1237; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 15b-16a.

⁷⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. II, ss. 1236-1237.

⁷⁷² Şâtıbî, *Hirzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî*, s. 18.

⁷⁷³ Yani yâ harfine ibdâl edilmeksizin aslî şekliyle hemze olarak okunur.

İbn Ğalbûn tek kaldığı için genel kaideye göre Şâtıbiyye tarikinde de okunmaması gerekir dersen; ben de derim ki, Ca‘berî, Sûsî’nin sakın hemzenin ibdâlından istisna ettiği yerlerden bahsederken ﴿بَارِكُمْ﴾ kelimesinde iki vecihten bahsetmektedir. Mekkî b. Ebî Tâlib ve İbn Şüreyh de ﴿بَارِكُمْ﴾ kelimesinde Sûsî’nin hemze/tahkîk ve ibdâl vechinin olduğunu dile getirerek onlar hemze/tahkîk vechini tercih etmişlerdir. Aynı şekilde Ebû Şâme de ﴿بَارِكُمْ﴾ kelimesinde hemzenin ibdâlıni bir vecih olarak görmekte ve İbn Şüreyh’in *et-Tezkîr* adlı eserinde buna meylettiğini/bunu tercih ettiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla İbn Ğalbûn rivayetinde tek kalmamıştır. Tayyibe tarikinde Ebû Amr için ﴿بَارِكُمْ﴾ kelimesinde ibdâl vechinin men‘ edilmesi, tamamıyla Ebû Amr’a (raviler zikredilmeksizin imam) nispet edilmesi yönüyledir. İbn Ğalbûn ve İbn Şüreyh ise ﴿بَارِكُمْ﴾ kelimesinde ibdâl vechini Dûrî’den değil sadece Sûsî’den rivayet etmişlerdir. Sonuç olarak Ahmed er-Rüşdî ﴿بَارِكُمْ﴾ kelimesinde ibdâl vechinin Tayyibe tarikinden alınmayıp Şâtıbiyye tarikinden alınacağını ifade ederek, öğrencilere bu vechi almalarını söylemektedir.⁷⁷⁴

Zübde şârihi Muhammed Emin Efendi de Muhammed el-Hıfzî’nin *Muhtâru’l-İkrâ*’sına⁷⁷⁵ ve Ahmed er-Rüşdî’nin *Mürşidü’t-Talebe*’deki söz konusu ifadesine atıfla Şeyh Atâullah mesleğinde sadece Bakara sûresinin 54. âyetinde iki yerde bulunan ﴿بَارِكُمْ﴾ kelimesine mahsus olmak üzere, sadece seb‘a ve aşere tarikinde hemzenin iskân ve ibdâli olmak üzere iki vecihle okunduğunu; takrîb tarikinde ise okunmadığını ifade etmektedir.⁷⁷⁶

3.4.3. Mürşidü’t-Talebe’de İmam, Ravi ve Tariklere Dair Takip Edilen

Yöntem

3.4.3.1. İmam Ravi ve Tariklerin Sıralanmasındaki Yöntem

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü’t-Talebe*’de âyetlerin vecihlerini gösterirken infirâd usûlünü takip etmiştir. Yani bir âyette birden fazla imam veya ravinin vecihlerini

⁷⁷⁴ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 15b-16a. Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-Hullân*, s. 145.

⁷⁷⁵ *Muhtâru’l-İkrâ*’nın asıl metnine ulaşamadık ancak şerhi *Muğni’l-Kurrâ*’nın gerek mahtût gerekse matbû nüshalarında ﴿بَارِكُمْ﴾ kelimesinde hemzenin iskân ve ihtilâs olmak üzere iki vechinden bahsedilmektedir. İbdâl vechinden ise bahsedilmemektedir. Bkz. Hıfzî, *Muğni’l-Kurrâ fî Şerhi Muhtâri’l-İkrâ*, vr. 25a; Muhammed el-Hıfzî, *Muğni’l-Kurrâ fî Şerhi Muhtâri’l-İkrâ*, thk. Ğâde Binti ‘Abdi’l-Mütekebbir b. Sâdık el-Mağribî, Câmi‘atü Ümmi’l-Kurâ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekke 1435/2013, s. 108-110.

⁷⁷⁶ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-Hullân*, s. 164.

gösterirken önce birinin vecihlerini sıralamış sonra diğerlerinin vecihlerine geçmiştir. Bu sıralamayı yaparken indirâc usûlüne göre önce gelmesi gereken imam ya da ravinin vecihlerini önce zikretmiş, ardından da sıra ile hangi imam ya da ravi geliyorsa onların vecihlerini açıklamıştır.

Örnek 1:

Ahmed er-Rüşdî Bakara sûresinin 31. âyetinin ﴿فَقَالَ أَنبِيُّ بِأَسْمَاءَ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ bölümündeki vecihleri açıklarken sırasıyla önce Kâlûn için altı vecih, ardından İsbahânî için iki vecih, Ezrak için dokuz vecih, Bezzî için iki vecih, Kunbül için dört vecih, Ebû Amr için üç vecih ve son olarak Ruveys için on vecih açıklamıştır.⁷⁷⁷

Ahmed er-Rüşdî burada şu muhtemel soruyu sorup ve ardından da cevabını vererek imam, ravi ve tariklerin sıralamasında gözetilmesi gereken hususa işaret etmektedir. Muhtemel soru ve cevap şudur: Ezrak İsbahânî'den önce gelmesine rağmen -ki İsbahânî *Teyisr* ve *Şâtıbiyye* de olmayıp *Tayyibe*'nin ilavesidir-⁷⁷⁸ vecihleri sûretlere döküp sıralarken İsbahânî'yi Ezrak'tan önce gösterdik.⁷⁷⁹ Bunun hikmeti nedir diye sorulursa şöyle cevap veririm: İsbahânî, vecihlerde fazla bir ihtilafı/farklı okuyuşu olmadığından Kâlûn'un vecihleriyle birlikte gösterilmeye daha münasıptir.⁷⁸⁰

Aslında olduğu gibi Ezrak'ı İsbahânî'den önceye almamız mümkün müdür diye sorulursa: Hayır Ezrak'ı İsbahânî'den önceye alamayız, çünkü diyânet senedi değiştirmememizi gerekli kılıyor. Ulemamız, Kâlûn'un vecihlerini sıralarken gerek Şâtıbiyye gerekse Tayyibe tarikine göre cemî' mîminin iskânını sılasından önce okumada ve İsbahânî'yi de -vecihlerin Kâlûn'un vecihlerine uygun olduğun için- Ezrak'tan önce göstermede neredeyse icma etmişlerdir. İbnü'l-Cezerî'ye kadar ulaşan muttasıl senedimizde buna muhalif olarak okutan kimseyi işitmedim.⁷⁸¹

⁷⁷⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 11a-12a.

⁷⁷⁸ "Mürşidü't-Talebe'de Takip Edilen Yöntem" başlığının giriş kısmında Tayyibe tarikine göre imam ve ravilerin isimleri zikredilmiş, kıraat-i seb'a ve aşere ravileri ile mukayesesi yapılmıştı. Orada da görüleceği üzere Ezrak hem seb'a hem de takrîb tarikinde Verş'in birinci tariki iken İsbahânî ise sadece takrîb tarikinde Verş'in ikinci tariki olarak yer almaktadır. Kıraat-i seb'a'da yer almamasının sebebi ise orada her bir ravinin bir tarikle temsil edilmesidir. Avfî, *el-Cevâhiru'l-Mükellele lîmen Râme't-Turuka'l-Mükemmele*, vr. 1b-2a.

⁷⁷⁹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 11a-12a.

⁷⁸⁰ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 11a-12a.

⁷⁸¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 11a-12a.

Örnek 2:

Ahmed er-Rüşdî Bakara sûresinin 51. âyetini Ebû Amr'a göre izah ettikten sonra şu ifadeyi kullanmaktadır: Bu âyetin vecihleri şemada gösterilirken (ravilerin sıralanmasında Şu'be, Hafs'tan önce gelmesine rağmen)⁷⁸² Hafs, Şu'be'den önceye alınır. Bunun sebebi ise Hafs'ın vecihlerde hulfü (farklı okuyuşu) fazla olduğu için İbn Zekvân'ın⁷⁸³ vecihlerinin ardından Hafs'ın vecihlerinin gösterilmesi daha münasiptir.⁷⁸⁴ Hafs'ın önceye alınıp alınamayacağına ilişkin muhtemel soruya da "Ulemamız, Hafs'ı Şu'be'den önce zikretmede neredeyse icma etmişlerdir. İbnü'l-Cezerî'ye varan muttasıl senedimizde buna aykırı hareket eden kimseyi duymadım." şeklinde cevap vermiştir.⁷⁸⁵

Örnek 3:

Ahmed er-Rüşdî -yukarıdaki örneklerde olduğu gibi- vecihlerin birbiriyle olan irtibatından dolayı bir ravi veya tarikin diğerine öncelenmesinin söz konusu olmadığı durumlarda ise imam, ravi ve tarik sıralamasına uygun hareket etmiştir.⁷⁸⁶

A'râf sûresinin 69. âyetinin ﴿وَادْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَرَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصِطَةً﴾ bölümü için Ahmed er-Rüşdî sırasıyla İbn Kesîr'in ikinci ravisi Kunbül'e göre iki, Ebû Amr'ın ikinci ravisi Sûsî'ye göre dört, İbn Âmir'in birinci ravisi Hişâm'a göre üç, İbn Âmir'in ikinci ravisi İbn Zekvân'a göre dört, Âsım'ın ikinci ravisi Hafs'a göre üç, Hamza'nın birinci ravisi Halef'e göre beş ve ikinci ravisi Hallâd'a göre ise on iki vecih açıklamıştır.⁷⁸⁷

3.4.2.2. İmam, Ravi ve Tariklerin İsimlerinin Zikredilmesindeki Yöntem

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'de imam, ravi ya da tariklere göre âyetteki vecihleri sıralarken genel olarak şu iki yöntemden birini kullanmıştır.

⁷⁸² Şu'be ve Hafs'ın her ikisi de beşinci kıraat imamı Âsım'ın ravileri olup Şu'be birinci, Hafs ise ikinci ravisidir. İmam, ravi ve tariklerin sıralaması ile alakalı "Mürşidü't-Talebe'de Takip Edilen Yöntem" başlığının girişinde verilen tabloya bakınız.

⁷⁸³ İbn Zekvân dördüncü kıraat imamı İbn Âmir'in ikinci ravisidir.

⁷⁸⁴ Söz konusu âyette Hafs'ın okuduğu vecihler İbn Zekvân'ın okuduğu vecihlere yakın olduğu için Hafs, Şu'be'den önce zikredilir. (Ravi sıralamasında Şu'be Hafs'tan önce gelse de vecihlerin birbiriyle olan münasebeti ravilerin birbirleriyle olan münasebetinden önce gelir.)

⁷⁸⁵ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 14b.

⁷⁸⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 14b.

⁷⁸⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 84b-85b. Diğer örnekler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 3b, 5a, 5b, 7a, 7b, 8a, 15a, 16b, 17a, 18a, 18b, 20a, vd.

3.4.2.2.1. İmam, Ravi ve Tariklerin İsimlerinin Açıkça Zikredilmesi

Mürşidü't-Talebe'de imam, ravi ve tariklerin isimleri çoğunlukla açıkça zikredilmiştir.

Örnek 1:

Ahmed er-Rüşdî Hamza için Bakara sûresinin 32. âyetindeki vecihleri aktarıırken Hamza'nın ismini zikrederek şu ifadeyi kullanmıştır:

قوله تعالى: ﴿قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا﴾ حمزة فيه أربعة أوجه:

“Hamza için bu âyette dört vecih vardır.”⁷⁸⁸

Örnek 2:

Ahmed er-Rüşdî Kâlûn için Bakara sûresinin 31. âyetindeki vecihleri açıklarken Kâlûn'un ismini açıkça zikretmiştir:

قوله تعالى: ﴿فَقَالَ أَنبِيُّنِ بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ لقالون يأتي ستة أوجه:

“Kâlûn için bu âyette altı vecih vardır.”⁷⁸⁹

Örnek 3:

Ezrak için Bakara sûresinin 41. âyetindeki vecihleri sıralarken Ezrak'ın ismini açıkça zikrederek şu ifadeyi kullanmıştır:

قوله تعالى: ﴿وَأْمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ﴾ للأزرق فيه خمسة أوجه:

“Ezrak için bu âyette beş vecih vardır.”⁷⁹⁰

3.4.2.2.2. İmam ve Ravilerin Okuyuş Şekillerine ve Beldelerine Göre Zikredilmesi

Ahmed er-Rüşdî, bir önceki başlıkta da ifade edildiği üzere vecihleri açıklarken çoğunlukla imam, ravi ve tariklerin isimlerini açıkça zikretmektedir. Bununla birlikte bazen açık isim zikretmesizin imam ve ravileri meşhur oldukları okuyuş şekillerine ve beldelerine göre tavsif etmiştir.

⁷⁸⁸ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 12a.

⁷⁸⁹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 11a.

⁷⁹⁰ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 14a. Ahmed er-Rüşdî'nin imam ravi ve tariklerin isimlerini açıkça zikretmesine dair diğer örnekler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 3b, 4a, 5a, 6a, 7b, 8a, 8b, 9b, 10b, 11a, 13a, 13b, vd.

Örnek 1:

Ahmed er-Rüşdî bir yerde “sâhibü’l-idğâm” ifadesini kullanmıştır. Bu ifadeyi Yûnus sûresinin 11. âyetindeki vecihleri açıklarken kullanmaktadır:

قوله تعالى: ﴿وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ...﴾ إن وصلته إلى آخر الآية الكريمة فلصاحب الإدغام يجيء ستة أوجه:

“Eğer âyet-i kerimeyi sonuna kadar okursan/vasledersen idğâm sahibi için (bu âyette) altı vecih vardır.”⁷⁹¹

Ahmed er-Rüşdî’nin burada sâhibü’l-idğâm/idğâm sahibi ifadesiyle kastettiği Ebû Amr’dır. Çünkü idğâm-ı kebîr uygulamasından ötürü Ebû Amr için sâhibü’l-idğâm ifadesi kullanılmaktadır.⁷⁹²

Örnek 2:

Ahmed er-Rüşdî birkaç yerde de kıraat imamlarının ismini söylemeksizin beldelerine nispet etmiştir.

Âl-i ‘İmrân sûresinin 66. âyetinin ﴿هَآ أَنْتُمْ﴾ bölümündeki vecihleri Nâfi‘, Ebû Amr ve Ebû Ca‘fer göre açıkladıktan sonra şu ifadeyi kullanmıştır:

وقرأ الباقون بتحقيق الهمزة بعد الألف وهم ابن كثير وابن عامر والكوفيون ويعقوب.

“Diğerleri eliften sonraki hemzeyi (هَآ أَنْتُمْ kelimesinin başındaki hemzeyi) tahkik ile (teshil yapmaksızın) okurlar. Bunlar İbn Kesîr, İbn Âmir, Kûfiyyûn ve Ya ‘kûb’dur.”⁷⁹³

Ahmed er-Rüşdî’nin bu cümlede “Kûfiyyûn” ile kastettiği imamlar Âsım, Hamza, Kisâi ve onuncu kıraat imamı Halef’tir. Söz konusu dört imam da Kûfeli’dir.

Örnek 3:

Ahmed er-Rüşdî Zühruf sûresinin 58. âyetinin ﴿رَآلْهَيْئَتَنَا﴾ kelimesindeki vecihleri açıklarken şu ifadeye yer vermiştir:

فقرأ بتحقيقها الكوفيون ورؤخ.

“Kûfiyyûn ve Ravh hemzeyi (رَآلْهَيْئَتَنَا kelimesindeki ikinci hemzeyi) tahkik ile okurlar.”⁷⁹⁴

⁷⁹¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 99a.

⁷⁹² Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 36b, 99a.

⁷⁹³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 46b.

Ahmed er-Rüşdî'nin burada da “Kûfiyyûn” ile kastettiği imamlar bir önceki örnekte olduğu gibi Âsım, Hamza, Kisâi ve Halef'tir. Bu ifade tarzı İbnü'l-Cezerî'nin de *en-Neşr*'de çokça kullandığı bir üsluptur.⁷⁹⁵

3.4.2.2.3. Onuncu Kıraat İmamı Halef'in Zikredilmesi

Onuncu kıraat imamı Halef aynı zamanda altıncı kıraat imamı Hamza'nın da birinci ravisidir. Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'de Halef'i Hamza'nın birinci ravisi olarak zikrettiğinde açık isim olarak sadece Halef şeklinde kullanmıştır. Onuncu kıraat imamı olarak zikrettiğinde ise “Halef İhtiyârî” ifadesini tercih etmiştir.

Örnek 1:

Ahmed er-Rüşdî Sâd sûresinin 62. âyetini Hamza'nın birinci ravisi Halef'e göre açıklarken şu ifadeyi kullanmaktadır:

قوله تعالى: ﴿وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ﴾ فيه خلف أربعة أوجه:

“Halef için bu âyette dört vecih vardır.”⁷⁹⁶

Örnek 2:

Ahmed er-Rüşdî Nisâ sûresinin 109. âyetinin ﴿هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ﴾ bölümündeki vecihleri Kisâi ve onuncu kıraat imamı Halef'e göre açıklarken şu ifadeyi kullanmaktadır:

وأما الكسائي وخلف اختياري فلهما فيه وجهان:

“Kisâi ve Halef İhtiyârî için bu âyette iki vecih vardır.”⁷⁹⁷

Ahmed er-Rüşdî burada “Halef İhtiyârî” ifadesiyle onuncu kıraat imamı olan Halef'i kastetmektedir.

Örnek 3:

Ahmed er-Rüşdî Nûr sûresinin 57. âyetini onuncu kıraat imamı Halef'in ikinci ravisi İdrîs'e göre açıklarken şu ifadede bulunmuştur:

قوله تعالى: ﴿لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ﴾ فيه لإدريس عن خلف اختياري أربعة أوجه:

⁷⁹⁴ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 46b. Aynı ifadenin kullanıldığı diğer yerler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 51a, 170a, 177b.

⁷⁹⁵ Bazı örnekler için bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. I, s. 401; C. II, ss. 207, 218, 239, 246, 247, 252, 255, 259, 262, 293, 295, 304, 310, vd.

⁷⁹⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 156a. Diğer örnekler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 40b, 73a, 77b, 79a, 85a, 89b, 94b, 184b.

⁷⁹⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 48b.

“Bu âyette İdrîs için Halef İhtiyârî’den (onuncu kıraat imamı) dört vecih vardır.”⁷⁹⁸

Ahmed er-Rüşdî bu örnekte de bir öncekinde olduğu gibi “Halef İhtiyârî” ifadesiyle onuncu kıraat imamı Halef’i dile getirmektedir.

Halef için kullanılan ifadeler birlikte düşünülünce şunları söylemek mümkündür: Halef mutlak olarak zikredildiğinde bununla Hamza’nın birinci ravisi kastedilmekte; “Halef İhtiyârî” ifadesi kullanılınca onuncu kıraat imamı kastedilmekte ve “Kûfiyyûn”⁷⁹⁹ ifadesi kullanılınca da hem Hamza’nın birinci ravisi hem de onuncu kıraat imamı kastedilmektedir.

3.4.4. Mürşidü’t-Talebe’de Vakf Yerlerine Dair Takip Edilen Yöntem

Bir kelamın veya cümlenin maksadına uygun bir şekilde sunulmasına ve muhatabın mütekellimin merâmını anlamasına katkı sağlayan unsurların başında şüphesiz ki noktalama işaretleri gelmektedir.⁸⁰⁰ Söz konusu, İlâhî Kelâm olunca konunun önemi daha da belirgin hale gelmektedir. Noktalama işaretlerinin Kur’an ilimlerindeki karşılığı olan “vakf ve ibtida ilmi” Kur’an’ın hem manasının daha iyi anlaşılması hem de lafzındaki inceliklerin ortaya çıkması açısından son derece öneme sahiptir.⁸⁰¹ Özellikle vakfedilen veyahut da vakfedilmeyip vasledilen mahallin durumuna göre değişik kıraat vecihlerinin ortaya çıkması açısından kıraat âlimlerinin üzerinde durdukları meselelerden birisi de vakf mahalleri/yerleri ve bu vakf mahallerinin hükmü konusudur.⁸⁰²

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü’t-Talebe*’nin mukaddimesinde, âyetlerdeki vecihleri izah ederken vakf yerleri konusunda Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî’nin tespit ettiği vakf mahallerine itibar edeceğini açıklamıştır.⁸⁰³ Özellikle âyet içerisinde vakf

⁷⁹⁸ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 135a. Diğer örnekler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a, 2b, 41a, 51a, 151a, 151b.

⁷⁹⁹ Bir önceki başlıkta “Kûfiyyûn” ifadesiyle Âsım, Hamza, Kisâi ve onuncu kıraat imamı Halef’in dile getirildiği belirtilmişti. Dolayısıyla Halef hem müstakil olarak hem de Hamza’nın ravisi olarak Kûfiyyûn isimlendirmesine dâhil olmaktadır.

⁸⁰⁰ Koyuncu, *Kur’an-ı Kerim’in Anlaşılmasında Vakf-İbtidânın Rolü*, ss. 162-169; Salim Durukoğlu ve Betül Büyükelçi, “Türk Dilinde Noktalama İşaretlerinin Kullanımı ve Tarihi Gelişimi” *Arka Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, S. 14, C. 5, 2018, ss. 12-13.

⁸⁰¹ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kirââti’l-‘Aşr*, C. II, s. 743; Çetin, *Kur’an İlimleri ve Kur’an-ı Kerim Tarihi*, ss. 338-339; Abdurrahman Çetin, “Vakf ve İbtidâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 461; Veli Kayhan, “Vakf ve İbtidâ İlimi ve Kur’an Tefsirindeki Yeri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 12, 2006, s. 294.

⁸⁰² İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kirââti’l-‘Aşr*, C. II, ss. 742-794, C. III, ss. 1860-1984.

⁸⁰³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a.

yapacağı zaman Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî'nin *İlelü'l-Vukûf* adlı eserinde ortaya koyduğu vakf mahallerine itibar etmiştir. Ahmed er-Rüşdî -az sonra örneklerle göreceğimiz üzere- bazen âyette ortaya çıkabilecek muhtemel vecihleri göstermek için Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî'nin tespit ettiği vakf yerlerinde durmadığı da olmuştur.⁸⁰⁴ Vakf mahallinde durmamakla birlikte bu yerin vakf mahalli olduğuna dikkat çekmiş ve hatta söz konusu vakf mahallinin hükmüne dair bilgiler de vermiştir.⁸⁰⁵ Vakf mahallerinin hükümleri hakkındaki bu bilgileri Zekeriyâ el-Ensârî'nin *el-Maksûd li Telhîsi mâ fi'l-Mürşid* adlı eserinden istifade ile ortaya koymuştur ki bunu risalenin birçok yerinde dile getirmiştir.⁸⁰⁶ Dolayısıyla Ahmed er-Rüşdî vakf mahallerinin yerlerinde ve hükümlerinin tespitinde iki farklı yöntem izlediğini söylemek mümkündür: Birincisi, vakf yerlerinin tespitidir. Bu yerlerde Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî'nin vakf sistemini benimsemiştir.⁸⁰⁷ İkincisi ise, vakf yerlerinin hükmünün tespitidir. Ahmed er-Rüşdî vakf yerlerinin hükümleri konusunda da Zekeriyâ el-Ensârî'nin açıklamalarına itibar etmiştir.⁸⁰⁸ Söz konusu iki eser gerek vakf mahalli ve gerekse de bu mahallin hükmü konusunda birbirinden oldukça farklı yaklaşımlara sahiptir. Osmanlı'da ve hâlihazırda ülkemizde Mushaf basımında vakf mahalleri konusunda Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî'nin tespit ettiği vakf mahallerine itibar edilmektedir.⁸⁰⁹ Dolayısıyla Ahmed er-Rüşdî de bunu dikkate almıştır.⁸¹⁰ Ancak vakf yerlerinin hükmü konusunda Zekeriyâ el-Ensârî'nin açıklamalarına yer vermiştir.⁸¹¹

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için önce vakfın anlamını daha sonra da söz konusu iki âlimin, vakf mahalli ve vakfın hükmüyle alakalı ortaya koydukları görüşleri kısaca zikretmek gerekir.

⁸⁰⁴ Bazı örnekler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 9a, 18a, 21b, 25b, 39a, 42a, 49b, 54b.

⁸⁰⁵ Bazı örnekler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 39a, 42a, 49b, 54b, 64a, 69b, 76b, 84a.

⁸⁰⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 77b. Bazı örnekler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 39a, 42a, 49b, 54b, 64a, 69b, 76b, 84a.

⁸⁰⁷ Bazı örnekler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 39a, 42a, 49b, 54b, 64a, 69b, 76b, 84a.

⁸⁰⁸ Bazı örnekler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 39a, 42a, 49b, 54b, 64a, 69b, 76b, 84a.

⁸⁰⁹ Maşalı, "Mushaf" ss. 245-246; Altıkulaç, "Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr" s. 268; Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, s. 342; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmî*, s. 147.

⁸¹⁰ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a.

⁸¹¹ Bazı örnekler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 39a, 42a, 49b, 54b, 64a, 69b, 76b, 84a.

Vakfın Tanımı:

Sözlük Anlamı: Vakf (وَقْف) kelimesi sözlükte “durmak, durdurmak, bir kelimeyi kendinden sonraki kelimedenden ayırmak, kelimeyi harekeden kesmek” gibi anlamlara gelmektedir. Yine “durak, durulan yer” anlamına gelen mevki (المَوْكِف) kelimesi de bu kökten türemiştir.⁸¹²

Istilah Anlamı: Vakf kelimesinin istilah anlamıyla alakalı olarak birbirine yakın pek çok tanım yapılmıştır.⁸¹³ Biz bunlardan İbnü'l-Cezerî'nin tanımını ve ardından da konumuzla da alakasından dolayı Zekeriyâ el-Ensârî'nin tanımını zikretmek istiyoruz.

İbnü'l-Cezerî vakfı şöyle tarif etmektedir: “Vakf, kelimenin sonunda, kıraate tekrar başlamak üzere -normal olarak nefes alacak kadar bir süre- sesi kesmektir.”⁸¹⁴

İbnü'l-Cezerî'nin yapmış olduğu bu tanımda daha çok vakfın keyfiyeti/nasıl yapılacağı ve amacı üzerinde durulduğu görülmektedir. Çünkü İbnü'l-Cezerî burada yapmış olduğu “vakf” tanımıyla “kat”⁸¹⁵ ve “sekt”⁸¹⁶ tanımlarının amaç ve keyfiyet itibariyle birbirinden farklı olduğunu vurgulamak için bu tanımı tercih ettiği anlaşılmaktadır.⁸¹⁷ Hangi tarihten öncesini kastettiği kesin olarak bilinmemekle birlikte “mütakaddimûm” olarak tavsif ettiği âlimlerin “vakf, kat ve sekt”

⁸¹² Ezherî, *Tehzîbü'l-Lüğa*, C. IX, s. 251; Cevherî, *es-Sihâh*, C. IV, s. 1440; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris (ö. 395/1004), *Mü'cemü Mekâyisi'l-Lüğa*, thk. 'Abdü's-Selâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1399/1979, C. VI, s. 135; Râğıb İsfehânî (ö. 502/1108), *el-Müfradât fî Ğaribi'l-Kur'ân*, thk. Safvân 'Adnân ed-Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1412/1991, s. 881; Râzî, *Mühtârü's-Sihâh*, s. 344; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, C. IX, ss. 359-360; Seyyid Şerîf el-Cürçânî (ö. 816/1413), *et-Ta'rîfât*, thk. Heyet, Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye, Beyrut 1403/1983, s. 253; Ebü Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-Firûzâbâdî (ö. 817/1415), *el-Kâmûsü'l-Muhît*, thk. Mektebetü Tahkîki't-Türâs fî Müesseseti'r-Risâle, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1426/2005, s. 860; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs*, C. XXIV, ss. 467-472; Ebü Amr Cemalü'd-Dîn Osman b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus (ö. 646/1249), *eş-Şâfiye fî 'İlmi's-Sarf*, thk. Hasan Ahmed el-Osman, el-Mektebetü'l-Mekkiyye, Mekke 1415/1995, s. 63; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*, C. II, ss. 490-492.

⁸¹³ Ebü Bekr Muhammed b. El-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî (ö. 328/940), *İzâhu'l-Vakfi ve'l-İbtidâ fî Kitâbillâh*, thk. Ahmed 'İsâ el-Me'saravî ve Ahmed 'Abdü'r-Râzik el-Bekrî, İdâratü Şüûni'l-Kur'âni'l-Kerîm, Bahreyn 1433/2012, ss. 17-18; İbnü'l-Hâcib, *eş-Şâfiye fî 'İlmi's-Sarf*, s. 63; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kirâât*, C. II, ss. 490-492; Üşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*, C. I, s. 23; Cemalü'd-Dîn Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Saîd b. 'Akile el-Mekkî (ö. 1150/1737), *ez-Ziyâdetü ve'l-İhsân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Safâ Hakkı, vd., Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirâsât, Şârîka 1427/2006, C. III, ss. 410-411; Ahmed 'İsâ el-Me'saravî ve Muhammed ed-Desûkî Emîn Kehîle, *el-Vakfu ve'l-İbtidâ ve Eseruhâ fî htilâfi'l-Müfessirîn*, Dâru's-Selâm, Kahire 1436/2015, ss. 30-31.

⁸¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 785.

⁸¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 781.

⁸¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 786.

⁸¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 780-786.

kavramlarını çoğu defa vakf anlamında kullandıklarını; “müteehhirûn” âlimlerin ise söz konusu kavramların her birini farklı anlam ve amaçla kullandıklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu sonunculara göre kat‘ kelimesi terim olarak “kıraati sonlandırma” anlamına gelmektedir. Bu da ancak âyet sonlarında olmaktadır. Tekrar kıraate dönmek için birtakım şartlar ileri sürülmektedir.⁸¹⁸ Sekte ise terim olarak “vakf süresinden daha kısa bir süre nefes almaksızın sesi kesmek” anlamını ifade etmektedir.⁸¹⁹

Zekeriyyâ el-Ensârî vakfın iki anlamda kullanıldığını ifade etmektedir: “Birincisi, okuyucunun sesini kesmesidir. İkincisi ise kurrânın, sesin kesilmesi için belirlediği yerlerdir.”⁸²⁰ Zekeriyyâ el-Ensârî bu tanımından sonra olayı biraz daha detaylandırarak şöyle izah eder: Her ne kadar okuyucu durmasa da kurrânın belirlediği bu yerlerden her biri vakf diye isimlendirilir. Okuyucu, kurrânın belirlediği bu yerlerde durmak zorunda olmayıp şayet durmak isterse buraların vakfa uygun olduğunu ifade eder.⁸²¹

Zekeriyyâ el-Ensârî’nin yapmış olduğu bu tanımlardan birincisi İbnü’l-Cezerî’nin tanımına -umum husus olsa da- yakın bir tanım olup vakfın keyfiyetine yöneliktir. İkinci tanım ise vakf mahallerine/yerlerine yönelik bir tanımdır. Bizim burada üzerinde duracağımız vakf mahalleriyle alakalı olanıdır.

Vakfın anlamına dair bu kısa açıklamadan sonra Ahmed er-Rüşdî’nin vakf mahalleri ve hükümleri konusunda atıfta bulunduğu Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî ile Zekeriyyâ el-Ensârî’nin vakf mahalleri ve hükümleri hakkındaki açıklamalarına geçebiliriz.

Biz burada konuyu Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî’nin ve Zekeriyyâ el-Ensârî’nin vakf yerlerine dair yaptıkları tanımlamalar ve verdikleri örneklerden hareketle işleyeceğiz.

Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî’nin sitemine göre vakflar; vakf-ı lâzım, vakf-ı mutlak, vakf-ı câiz, vakf-ı mücevvez li vechin, vakf-ı murahhas zarûreten ve vakf-ı memnû‘ olmak üzere altı kısma ayrılmaktadır.

⁸¹⁸ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kırâati’l-‘Aşr*, C. II, ss. 780-785.

⁸¹⁹ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kırâati’l-‘Aşr*, C. II, s. 786; Üşmûnî, *Menâru’l-Hüdâ fî Beyâni’l-Vakfi ve’l-İbtidâ*, C. I, s. 23.

⁸²⁰ Ensârî, *el-Maksûd li Telhîsi mâ fi’l-Mürşid*, s. 56.

⁸²¹ Ensârî, *el-Maksûd li Telhîsi mâ fi’l-Mürşid*, s. 56.

1. Vakf-ı Lâzım: Vasl yapıldığında maksadın ve mananın değişikliğe uğrayacağı yerlerde yapılan vakftır.⁸²² Mushaftaki remzi (م)‘dir.⁸²³ Kur‘an‘da seksen dört yerde geçmektedir.⁸²⁴ Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî‘nin bu vakf türünü tanımlarken verdiği örneklerden biri şudur:

﴿سُبْحَانَ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ط﴾⁸²⁵

Âyetinde ﴿وَلَدٌ﴾ kelimesi üzerinde yapılan vakf, vakf-ı lâzımdır.⁸²⁶

﴿وَلَدٌ﴾ kelimesinde vakfedilince birinci cümlede “Allah‘ın hiçbir sûrette çocuk sahibi olamayacağı, bundan münezzehe olduğu” vurgulanmakta; ardından gelen ikinci cümlede ise “göklerde ve yerde ne varsa hepsinin Allah‘a ait olduğu” dile getirilmektedir. Şayet söz konusu kelimedeki vasledilecek olursa ikinci cümlede dile getirilen “göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah‘a aittir” ifadesi çocuğun sıfatı olur ve mana “Allah‘ın göklerde ve yerde ne varsa kendisine ait olan bir çocuğa sahip olamayacağı” -sanki bu vasfa sahip olmayan çocuğa sahip olabileceği- gibi kastedilmeyen bir mana ortaya çıkmış olur. Hâlbuki vurgulanmak istenen mutlak manada, hangi evsafa sahip olursa olsun Allah‘ın hiçbir çocuğa sahip olamayacağıdır.⁸²⁷ Dolayısıyla ﴿وَلَدٌ﴾ kelimesinde yapılacak olan vakf, böyle bir anlam karışıklığının önüne geçmiş olacaktır.

2. Vakf-ı Mutlak: Kendisinden sonrası ile ibtida etmenin uygun olduğu yerlerde yapılan vakftır.⁸²⁸ Mushaftaki remzi (ط)‘dir.⁸²⁹ Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî‘nin bu vakf türüne verdiği örneklerden bir tanesi de yukarıda vakf-ı lâzım için verdiği örnekle aynı âyette yer almaktadır:

⁸²² Geniş bilgi ve örnekler için bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî el-Gaznevî, *‘İlelü‘l-Vukûf*, thk. Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-‘İdî, Mektebetü‘r-Rüşd, Riyad 1427/2006, C. I, ss. 108-116; Ebû Abdillâh Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî el-Gaznevî, *Kitâbü‘l-Vakf ve‘l-İbtidâ*, thk. Muhsin Hâşim Derviş, Dâru‘l-Menâhic, Ürdün 1422/2001, ss. 105-107.

⁸²³ Secâvendî, *‘İlelü‘l-Vukûf*, C. I, s. 169.

⁸²⁴ Abdurrahman Çetin, *Kur‘an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa 2008, s. 269.

⁸²⁵ “O, çocuk sahibi olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi onundur.” Nisâ, 4/171.

⁸²⁶ Secâvendî, *‘İlelü‘l-Vukûf*, C. I, ss. 112, 442; Secâvendî, *Kitâbü‘l-Vakf ve‘l-İbtidâ*, ss. 106, 180.

⁸²⁷ Secâvendî, *‘İlelü‘l-Vukûf*, C. I, ss. 112, 442-443; Secâvendî, *Kitâbü‘l-Vakf ve‘l-İbtidâ*, ss. 106, 180.

⁸²⁸ Geniş bilgi ve örnekler için bkz. Secâvendî, *‘İlelü‘l-Vukûf*, C. I, ss. 116-127; Secâvendî, *Kitâbü‘l-Vakf ve‘l-İbtidâ*, ss. 107-110.

⁸²⁹ Secâvendî, *‘İlelü‘l-Vukûf*, C. I, s. 169.

﴿سُبْحَانَ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَدُّ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ط وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلاً﴾⁸³⁰

Âyetinde ﴿الْأَرْضِ﴾ kelimesi üzerinde yapılan vakf, vakf-ı mutlakdır.⁸³¹

3. Vakf-ı Câiz: Vasl ve vakfın her ikisinin de şartlarının oluştuğu yerlerde yapılan vakftir.⁸³² Mushaftaki remzi (ج) dir.⁸³³ Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî bu vakf türüyle alakalı üç türlü değerlendirmesi olmuştur.⁸³⁴ Bunlardan birincisi, vasl ve vakfın şartlarının oluşmasıyla birlikte vaslı tercih ettiği yerlerdir.⁸³⁵ İkincisi, vasl ve vakfın şartlarının oluşmasıyla birlikte vakfı tercih ettiği yerlerdir.⁸³⁶ Üçüncüsü ise vasl ve vakfın şartlarının oluşmasıyla birlikte vakf ya da vasla dair bir tercihte bulunmadığı yerlerdir.⁸³⁷ Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî bu vakf türüyle alakalı şu örneği vermektedir:

﴿وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ﴾⁸³⁸

Âyetinde ﴿قَبْلِكَ﴾ kelimesi üzerinde yapılan vakf, vakf-ı câizdir.⁸³⁹

Burada ﴿قَبْلِكَ﴾ kelimesinde vasl yapmak caiz olduğu gibi vakf yapmak da caizdir. Çünkü hem vaslı hem de vakfı gerektirecek sebepler burada bir arada bulunmaktadır. Şöyle ki ﴿وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ﴾ cümlesinin başındaki vâv (و) atıf vâvidir. Bu vaslı gerektirmektedir. Diğer taraftan ﴿وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ﴾ cümlesinde mef'ûlün/ma'mûlün fiilin/'âmilin önüne geçmiş olması nazmı bölmekte/değiştirmektedir. Bu da vakfı gerektirmektedir.⁸⁴⁰ Söz konusu cümlede takdim ve tehir olmadan kelamın takdiri

⁸³⁰ Nisâ, 4/171.

⁸³¹ Secâvendî, 'Îlelü'l-Vukûf, C. I, s. 443; Secâvendî, Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ, s. 180.

⁸³² Geniş bilgi ve örnekler için bkz. Secâvendî, 'Îlelü'l-Vukûf, C. I, ss. 128-130; Secâvendî, Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ, s. 111.

⁸³³ Secâvendî, 'Îlelü'l-Vukûf, C. I, s. 169.

⁸³⁴ Geniş bilgi için bkz. Müsâ'id b. Süleyman b. Nâsır et-Tayyâr, Vukûfu'l-Kur'ân ve Eseruhâ fi't-Tefsîr, Mecme'u'l-Melik Fehd li Tıbb'ati'l-Mushafi's-Şerîf, Medine 1431/2011, ss. 186-188; Koyuncu, Kur'an-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Vakf-İbtidânın Rolü, ss. 146-147; Mustafa Karagöz, "Vakf-ı Câizi Doğru Anlamak", Bilimname, S. 35, 2018, ss. 325-355.

⁸³⁵ Bazı örnekler için bkz. Secâvendî, 'Îlelü'l-Vukûf, C. I, ss. 128-130, 184-185, 192, 216, 271, 317-319.

⁸³⁶ Bazı örnekler için bkz. Secâvendî, 'Îlelü'l-Vukûf, C. I, ss. 177, 183, 191, 199, 238, 241-242.

⁸³⁷ Bazı örnekler için bkz. Secâvendî, 'Îlelü'l-Vukûf, C. I, ss. 129, 182, 197-198.

⁸³⁸ "Onlar sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler; ahirete de yakînen inanırlar." Bakara, 2/4.

⁸³⁹ Secâvendî, 'Îlelü'l-Vukûf, C. I, ss. 128; Secâvendî, Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ, s. 111.

⁸⁴⁰ Secâvendî, 'Îlelü'l-Vukûf, C. I, ss. 128, 177-178; Secâvendî, Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ, s. 111, 127; Üşmûnî, Menâru'l-Hüdâ fi Beyâni'l-Vakfi ve'l-İbtidâ, C. I, ss. 28, 56.

(وَهُمْ يُوقِنُونَ بِالْآخِرَةِ) şeklinde olmaktadır.⁸⁴¹ Zikri geçen sebeplerden ötürü Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî burayı ve buna benzer yerleri vakf-ı câiz diye isimlendirmiştir.

4. Vakf-ı Mücevvez li Vechin: Kelime üzerinde var olabilecek iki irab durumundan birine göre vaslı, diğerine göre ise vakfı gerektiren yerlerde yapılan vakftır.⁸⁴² Burada vaslı gerektirecek irab yönü daha kuvvetli iken; vakfa sebep olacak irab yönü ise daha zayıf olarak görülmektedir. Dolayısıyla Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî bu vakf yerlerinde -farklı yerlerde verdiği örnekler⁸⁴³ ve isimlendirmedeki “li vechin” ifadesinden- vaslı vakfa tercih ettiği anlaşılmaktadır.⁸⁴⁴ Mushaftaki remzi (ج)’dir.⁸⁴⁵ Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî’nin bu vakf türüne verdiği örneklerden biri Bakara sûresinin 86. âyetidir.

﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يَخَفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ﴾⁸⁴⁶

Âyetteki ﴿بِالْآخِرَةِ﴾ kelimesi üzerinde yapılan vakf, vakf-ı mücevvez li vechindir.⁸⁴⁷

﴿فَلَا يَخَفُ﴾ kelimesinin başındaki fâ (ف) harfi (cevap ve ceza anlamını da ihtiva eden) takibiyye/atıf içindir ki bu ﴿بِالْآخِرَةِ﴾ kelimesinde vasletmeyi gerektirmektedir -ki aslolan da budur-. Öte yandan ﴿فَلَا يَخَفُ﴾ fiilinin isti’nâfiye/söz başı olması bir yönüyle ﴿بِالْآخِرَةِ﴾’den sonrasının müstakil bir cümle olabileceğini göstermektedir ki bu da ﴿بِالْآخِرَةِ﴾ kelimesinde vakfedilmesinde bir sakınca olmayacağını göstermektedir.⁸⁴⁸

5. Vakf-ı Murahhas Zarûreten: Mâba’dinin (sonrasının) mâkablinden (öncesinden) bağımsız olmadığı ancak kelamın uzun olup nefesin kesilmesi zarûretine binâen vakfedilmesine ruhsat verilen yerlerde yapılan vakftır. Vakfedilen yerden öncesine dönerek tekrar vasletmeye gerek yoktur. Çünkü vakfedilen yerden

⁸⁴¹ Secâvendî, *‘Îlelü’l-Vukûf*, C. I, ss. 128; Secâvendî, *Kitâbü’l-Vakf ve’l-İbtidâ*, s. 111.

⁸⁴² Secâvendî, *‘Îlelü’l-Vukûf*, C. I, s. 130; Secâvendî, *Kitâbü’l-Vakf ve’l-İbtidâ*, ss. 111-112.

⁸⁴³ Bazı örnekler için bkz. Secâvendî, *‘Îlelü’l-Vukûf*, C. I, s. 130, C. III, ss. 834, 906.

⁸⁴⁴ Bu yönde bir değerlendirme için bkz. Tayyâr, *Vukûfu’l-Kur’ân ve Eseruhâ fi’t-Tefsîr*, ss. 188-191; Koyuncu, *Kur’an-ı Kerîm’in Anlaşılmasında Vakf-İbtidânın Rolü*, ss. 147-148; Coşkun, *Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî’nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler-Teklifler*, ss. 116-117.

⁸⁴⁵ Secâvendî, *‘Îlelü’l-Vukûf*, C. I, s. 169.

⁸⁴⁶ “İşte onlar, âhirete karşılık dünya hayatını tercih eden kimselerdir. Bu yüzden ne azapları hafifletilecek ne de kendilerine yardım edilecektir.” Bakara, 2/86.

⁸⁴⁷ Secâvendî, *‘Îlelü’l-Vukûf*, C. I, ss. 130, 214; Secâvendî, *Kitâbü’l-Vakf ve’l-İbtidâ*, s. 111, 132.

⁸⁴⁸ Secâvendî, *‘Îlelü’l-Vukûf*, C. I, ss. 130, 214; Secâvendî, *Kitâbü’l-Vakf ve’l-İbtidâ*, s. 111, 132; Üşmûnî, *Menâru’l-Hüdâ fi Beyâni’l-Vakfi ve’l-İbtidâ*, C. I, s. 78.

sonrası -mâkabline dönmeksizin- mefhum/anlamlı/anlaşılabilir bir cümledir.⁸⁴⁹ Mushaftaki remzi (ص)'dir.⁸⁵⁰ Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî'nin bu vakf türüne verdiği örneklerden biri Bakara sûresinin 16. âyetidir.

﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ ص فَمَا رِيحَتْ بِحَارِثُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ﴾⁸⁵¹

Âyette ﴿بِالْهُدَىٰ﴾ kelimesi üzerinde yapılan vakf, vakf-ı murahas zarûretendir.⁸⁵²

Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî ﴿بِالْهُدَىٰ﴾ kelimesinde vasletmenin daha evla olduğunu ifade etmektedir. Çünkü âyetteki temsil söz konusu kelimenin sonrasıyla tamamlanmaktadır. Bununla birlikte nefesin kesilmesi zarûretine binâen ﴿بِالْهُدَىٰ﴾ kelimesinde vakfedebileceğini ve geriden almaya da gerek olmadığını dile getirmektedir. Çünkü ﴿بِالْهُدَىٰ﴾ kelimesinden sonrası da tek başına anlamlı bir cümledir.⁸⁵³

6. Vakf-ı Memnû': Mushaftaki remzi (ل) olan⁸⁵⁴ bu vakf türüyle alakalı Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî diğer vakf çeşitlerinde olduğu gibi bir tamınlamaya gitmemiştir.⁸⁵⁵ Ancak şart-ceza, sıfat-mevsûf, mübteda-haber, bedel-mübdel gibi birbiriyle irab bağlantısı olan yerlerde -bu unsurların birbirinden ayrılarak- yapılan vakfın caiz olmadığını ifade etmiştir.⁸⁵⁶ Bu tür yerlerin çok olduğunu ifade ederek diğerlerinde olduğu gibi bu vakf çeşidini Mushafın her yerinde tespit etmemiştir.⁸⁵⁷ Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî'nin, (ل) remzini koyduğu yerlere⁸⁵⁸ bakıldığında aslında buralarda (vakf-ı murahas zarûretende olduğu gibi) cümlenin uzunluğu ve benzeri sebeplerle nefesin kesileceği durumlarda vakf yapılabileceği ancak kıraate devam etmek için üzerinde vakfedilen kelimenin öncesinden uygun bir yerden alınarak devam edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla vakf-ı memnû' mutlak manada söz konusu vakfi remzeden işaretin

⁸⁴⁹ Secâvendî, *'İlelü'l-Vukûf*, C. I, ss. 131-132; Secâvendî, *Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, s. 112.

⁸⁵⁰ Secâvendî, *'İlelü'l-Vukûf*, C. I, s. 169.

⁸⁵¹ "İşte onlar, hidayete karşılık dalâleti satın alan kimselerdir. Ancak onların bu ticareti kâr getirmemiş ve kendileri de doğru yolu bulamamışlardır." Bakara, 2/16.

⁸⁵² Secâvendî, *'İlelü'l-Vukûf*, C. I, s. 185; Secâvendî, *Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, s. 128.

⁸⁵³ Secâvendî, *'İlelü'l-Vukûf*, C. I, s. 185; Secâvendî, *Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, s. 128.

⁸⁵⁴ Secâvendî, *'İlelü'l-Vukûf*, C. I, s. 169.

⁸⁵⁵ Secâvendî, *'İlelü'l-Vukûf*, C. I, ss. 132-150; Secâvendî, *Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, s. 111.

⁸⁵⁶ Geniş bilgi ve örnekler için bkz. Secâvendî, *'İlelü'l-Vukûf*, C. I, ss. 132-150; Secâvendî, *Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, s. 111.

⁸⁵⁷ Secâvendî, *'İlelü'l-Vukûf*, C. I, ss. 132-150; Secâvendî, *Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, s. 111.

⁸⁵⁸ Secâvendî, *'İlelü'l-Vukûf*, C. I, ss. 132-150; Secâvendî, *Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, s. 111.

olduğu yerlerde durulamayacağı anlamında olmayıp, durulduktan sonra diğer vakf türlerinde olduğu gibi sonrasında okumaya devam edilemeyeceği anlamındadır. Uygun bir yerden tekrar ibtida edilerek okumaya devam edildiğinde herhangi bir mahzurun olmayacağı açıktır.

Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî'nin bu vakf türü için verdiği örneklerden biri Bakara sûresinin 10. âyetidir.

﴿فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا﴾⁸⁵⁹

Âyetteki ﴿مَرَضٌ﴾ kelimesi üzerinde yapılan vakf, vakf-ı memnû'dur.⁸⁶⁰

Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî ﴿فَزَادَهُمُ﴾ kelimesinin başındaki fâ (ف) harfinin cevap için olup onların (münafıkların) kalplerindekini te'kîd ettiğini ve öncesiyle sıkı bağının olduğunu bu yüzden ﴿مَرَضٌ﴾ kelimesinde -zaruri bir durum olmadıkça-vakfetmenin uygun olmadığını ifade etmektedir.⁸⁶¹

Zekeriyyâ el-Ensârî ise vakfı “et-tâm, el-hasen, el-kâfi, es-sâlih, el-mefhûm, el-câiz, el-beyân ve el-kabîh” olmak üzere sekiz mertebe olarak incelemektedir.⁸⁶² *el-Maksîd li Telhîsi mâ fi'l-Mürşid* adlı eserin mukaddimesinde de ifade ettiği üzere Zekeriyyâ el-Ensârî söz konusu eserinde Ummânî'nin *el-Mürşid fi'l-Vakfi ve'l-İbtidâ* adlı eserini özetlemiş ve Ebû Amr ed-Dânî'nin *el-Müktefâ fi'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*⁸⁶³ adlı eserinden de bir takım ilavelerde bulunmuştur.⁸⁶⁴ Zekeriyyâ el-Ensârî sekiz kısım olarak ifade ettiği vakf çeşitlerinin hepsini müstakil olarak tanımlamamıştır. Bir kısmını tanımlayarak diğerleri için de tanımını yaptığı vakfın “aşağısında” veya “ona yakın” gibi ifadelerle, tanımını yapmadığı vakf çeşitlerinin yerini belirlemeye çalışmıştır.⁸⁶⁵ Buna göre Zekeriyyâ el-Ensârî'nin -vakf sistemi göz önünde bulundurularak- yapmış olduğu vakf mertebelerini şöyle sıralayabiliriz.

1. Vakf-ı Tâî: En üst mertebe olarak takdim ettiği bu vakf türünü, “Vakfedilen yerde kelamın tamam olup, sonrasıyla lafız ve mana gibi bir bağının

⁸⁵⁹ “Onların kalplerinde (nifaktan kaynaklanan) bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır.” Bakara, 2/10.

⁸⁶⁰ Secâvendî, *İlelü'l-Vukûf*, C. I, s. 183; Secâvendî, *Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, s. 128.

⁸⁶¹ Secâvendî, *İlelü'l-Vukûf*, C. I, s. 183; Secâvendî, *Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, s. 128.

⁸⁶² Ensârî, *el-Maksîd li Telhîsi mâ fi'l-Mürşid*, s. 58.

⁸⁶³ Eser hakkında geniş bilgi için bkz. Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri*, ss. 203-213; Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, *el-Müktefâ fi'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*, thk. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1407/1987, ss. 79-98.

⁸⁶⁴ Ensârî, *el-Maksîd li Telhîsi mâ fi'l-Mürşid*, s. 55.

⁸⁶⁵ Ensârî, *el-Maksîd li Telhîsi mâ fi'l-Mürşid*, s. 58-59.

olmadığı yerlerde yapılan vakftır.” şeklinde tanımlamak mümkündür.⁸⁶⁶ Zekeriyâ el-Ensârî’nin bu vakf türüne verdiği örneklerden biri şudur:

﴿أَوْلِيكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّحْمَتِي وَأَوْلِيكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾⁸⁶⁷

Âyetinde ﴿الْمُفْلِحُونَ﴾ kelimesi üzerinde yapılan vakf, vakf-ı tâmdır.⁸⁶⁸ Çünkü ﴿الْمُفْلِحُونَ﴾ kelimesiyle birlikte mü’minlere ait vasıflar bitmiştir. Sonrasında ise kâfirlere ait vasıflardan söz edilmektedir.⁸⁶⁹ Bu da ﴿الْمُفْلِحُونَ﴾ kelimesiyle birlikte kelamın tamam olup sonrasından bağımsız olduğunu göstermektedir.⁸⁷⁰

2. Vakf-ı Hasen: Vakfedilen yerde kelamın tamam olup, sonrasında mana bağının devam ettiği yerlerde yapılan vakftır.⁸⁷¹ Zekeriyâ el-Ensârî vakf-ı tâmin “e’lâ tâm” ve “mâ dûnehû tâm” şeklinde ikiye ayrılarak birincisinin “vakf-ı tâm”, ikincisinin ise “vakf-ı hasen” diye isimlendirildiğini ifade etmektedir.⁸⁷² Zekeriyâ el-Ensârî’nin bu vakf türüne verdiği örneklerden biri Hucurât sûresinin 49. âyetidir.

﴿وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِاللِّقَابِ ط بئس الاسم الفسوق بعد الإيمان وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾⁸⁷³

Âyette ﴿بِاللِّقَابِ﴾ ve ﴿بَعْدَ الْإِيمَانِ﴾ kelimelerinin her ikisi üzerinde de yapılan vakflar, vakf-ı hasendir.⁸⁷⁴ Çünkü her iki kelimedden sonrası da kendi içerisinde tam ve müstakil birer cümledir. Ancak âyetin bütününde dile getirilen konu itibarıyla birbirleriyle bir bağları da söz konusudur. Bu da zikri geçen yerlerde Zekeriyâ el-Ensârî’nin vakf sistemine göre vakf-ı hasen olduğunu göstermektedir.⁸⁷⁵

3. Vakf-ı Kâfi: Üzerinde vakfedilmesi ve sonrasından da ibtida edilmesi uygun olan, ancak sonrasında manevi bağın olduğu yerlerde yapılan vakftır.⁸⁷⁶ Zekeriyâ el-Ensârî’nin bu vakf türüne verdiği örneklerden biri şudur:

⁸⁶⁶ Ensârî, *el-Maksid li Telhîsi mâ fi’l-Mürşid*, s. 58.

⁸⁶⁷ “İşte onlar, Rab’lerinden gelen bir hidayet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de işte onlardır.” Bakara, 2/5.

⁸⁶⁸ Ensârî, *el-Maksid li Telhîsi mâ fi’l-Mürşid*, ss. 58, 90.

⁸⁶⁹ Bakara, 2/6.

⁸⁷⁰ Ensârî, *el-Maksid li Telhîsi mâ fi’l-Mürşid*, ss. 58, 90.

⁸⁷¹ Ensârî, *el-Maksid li Telhîsi mâ fi’l-Mürşid*, ss. 58-59.

⁸⁷² Ensârî, *el-Maksid li Telhîsi mâ fi’l-Mürşid*, s. 58.

⁸⁷³ “Birbirinizi ayıplamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fâsıklıkla anılmak ne kötüdür! Kim de tövbe etmezse, işte onlar zâlimlerdir.” Hucurât, 49/11.

⁸⁷⁴ Ensârî, *el-Maksid li Telhîsi mâ fi’l-Mürşid*, s. 371.

⁸⁷⁵ Ensârî, *el-Maksid li Telhîsi mâ fi’l-Mürşid*, s. 371; Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Sa’îd el-Ummânî, *el-Mürşid fi’l-Vakfi ve’l-İbtidâ*, thk. Muhammed b. Mahmûd b. Muhammed el-Ezûrî, Câmi’atü Ümmi’l-Kurâ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekke 1423/2003, C. III, s. 721.

⁸⁷⁶ Ensârî, *el-Maksid li Telhîsi mâ fi’l-Mürşid*, s. 59.

﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ ط إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾⁸⁷⁷

Âyetinde ﴿وَأَبْصَارِهِمْ﴾ kelimesi üzerinde yapılan vakf, vakf-ı kâfidir.⁸⁷⁸

4. ve 5. Vakf-ı Sâlih ve Vakf-ı Mefhûm: Zekeriyâ el-Ensârî bu iki vakf çeşidini “hasen ve kâfi vakfin aşağısında bulunurlar” şeklinde tanımlamaktadır.⁸⁷⁹ Verdiği örneklerden hareketle “vakfedilen yerde kelamın tamam olup, ancak sonrasıyla lafız ve mana bağının devam ettiği -cümlelerin cümleye atfi gibi- yerlerde yapılan vakftır” denilebilir.⁸⁸⁰ Zekeriyâ el-Ensârî’nin bu vakf türlerine verdiği örneklerden bazıları şunlardır:

﴿فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ﴾⁸⁸¹

Âyetinde ﴿مَرَضًا﴾ kelimesi üzerinde yapılan vakf, vakf-ı sâlihtir.⁸⁸²

﴿...أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا ط وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾⁸⁸³

Âyetinde ﴿صَدَقُوا﴾ kelimesi üzerinde yapılan vakf, vakf-ı mefhûmdur.⁸⁸⁴

6. Vakf-ı Câiz: Zekeriyâ el-Ensârî bu vakf çeşidini de “diğerlerinin dışında kalan ancak kabih olmayan vakftır” şeklinde tanımlamaktadır.⁸⁸⁵ Verdiği örneklerden hareketle bu vakf çeşidi “nefesin kesilmesi gibi zaruri durumlarda vakfedilebilecek yerler olup, bununla birlikte geriden almaya gerek kalmaksızın sonrasında ibtidânın caiz olduğu yerlerdeki vakftır” şeklinde ifade edilebilir.⁸⁸⁶ Zekeriyâ el-Ensârî’nin bu vakf türüne verdiği örneklerden biri şudur:

﴿أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾⁸⁸⁷

Âyetinde ﴿رَبِّهِمْ﴾ kelimesi üzerinde yapılan vakf, vakf-ı câizdir.⁸⁸⁸

⁸⁷⁷ “Allah dileseydi onların işitme ve görme yetilerini giderirdi. Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir.” Bakara, 2/20.

⁸⁷⁸ Ensârî, *el-Maksîd li Telhîsi mâ fi ’l-Mürşid*, s. 92.

⁸⁷⁹ Ensârî, *el-Maksîd li Telhîsi mâ fi ’l-Mürşid*, s. 59.

⁸⁸⁰ Ensârî, *el-Maksîd li Telhîsi mâ fi ’l-Mürşid*, ss. 89-93.

⁸⁸¹ “Onların kalplerinde (nifaktan kaynaklanan) bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını artırmıştır. Yalanlamaları yüzünden onlar için çetin bir azap vardır.” Bakara, 2/10.

⁸⁸² Ensârî, *el-Maksîd li Telhîsi mâ fi ’l-Mürşid*, s. 91.

⁸⁸³ “...İşte doğru olanlar onlardır. Takvâ sahipleri ancak onlardır.” Bakara, 2/177.

⁸⁸⁴ Ensârî, *el-Maksîd li Telhîsi mâ fi ’l-Mürşid*, s. 108.

⁸⁸⁵ Ensârî, *el-Maksîd li Telhîsi mâ fi ’l-Mürşid*, s. 59.

⁸⁸⁶ Bazı örnekler için bkz. Ensârî, *el-Maksîd li Telhîsi mâ fi ’l-Mürşid*, s. 89-96.

⁸⁸⁷ “İşte onlar, Rab’lerinden gelen bir hidayet üzereyler ve kurtuluşa erenler de işte onlardır.” Bakara, 2/5.

7. Vakf-ı Beyân: Zekerıyyâ el-Ensârî bu vakf çeşidiyle alaklı da bir tanımlamaya gitmemiş⁸⁸⁹ fakat dört beş yerde bu vakfa işaret etmiştir.⁸⁹⁰ Söz konusu yerlerden hareketle vakf-ı beyânı şu şekilde tanımlamak mümkündür: “Vakfedilmediğinde kastedilen mananın anlaşılamayacağı, ancak vakfedildiğinde istenilen mananın ortaya çıkacağı yerlerde yapılan vakftır.”⁸⁹¹ Zekerıyyâ el-Ensârî’nin bu vakf türüne verdiği örneklerden biri Mü’min sûresinin 28. âyetidir.

﴿وَقَالَ رَجُلٌ مُّؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ...﴾⁸⁹²

2 1

Bu âyeti kerimede “iman eden kişinin” Firavun ailesinden olmadığını ileri sürenler birinci yerde yani ﴿مُؤْمِنٌ﴾ kelimesinde vakfetmenin uygun olduğunu; söz konusu kişinin Firavun ailesinden olduğunu söyleyenler ise ikinci yerde yani ﴿فِرْعَوْنَ﴾ kelimesinde vakfedilmesinin daha uygun olduğunu savunurlar. Bu amaçla her iki bakış açısına göre de yapılan vakflar vakf-ı beyândır. Çünkü her iki yerdeki vakf da manayı beyân/açıklamak içindir.⁸⁹³ Ancak Zekerıyyâ el-Ensârî bu açıklamadan sonra -“kavl” ile “mekûlü’l-kavl” arasının açılmaması için- kendi tercihinin söz konusu iki yerin hiçbirinde vakf yapılmaması olduğunu ifade etmektedir.⁸⁹⁴

8. Vakf-ı Kabîh: Vakfedilen yerde maksadın ortaya çıkmadığı veya yanlış bir mananın oraya çıkacağı yerlerdeki vakftır.⁸⁹⁵ Zekerıyyâ el-Ensârî bu vakf türüne şu örnekleri vermektedir:

﴿بِسْمِ﴾,⁸⁹⁶ ﴿رَبِّ﴾⁸⁹⁷ ve ﴿مَالِكِ﴾⁸⁹⁸ gibi vakfedildiğinde maksadın ne olduğu

anlaşılacak kelimeler üzerinde veya ﴿لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ﴾⁸⁹⁹

⁸⁸⁸ Ensârî, *el-Maksîd li Telhîsi mâ fi 'l-Mürşid*, s. 90.

⁸⁸⁹ Ensârî, *el-Maksîd li Telhîsi mâ fi 'l-Mürşid*, s. 59.

⁸⁹⁰ Ensârî, *el-Maksîd li Telhîsi mâ fi 'l-Mürşid*, ss. 195, 227, 290, 345, 389.

⁸⁹¹ Ensârî, *el-Maksîd li Telhîsi mâ fi 'l-Mürşid*, ss. 195, 227, 290, 345, 389.

⁸⁹² “Firavun ailesinden olup imanını gizleyen bir mü’min kişi şöyle dedi: Adamı ‘Rabbim Allah’tır’ dedi diye öldürecek misiniz?...” Mü’min, 40/28.

⁸⁹³ Ensârî, *el-Maksîd li Telhîsi mâ fi 'l-Mürşid*, s. 345.

⁸⁹⁴ Ensârî, *el-Maksîd li Telhîsi mâ fi 'l-Mürşid*, s. 345.

⁸⁹⁵ Ensârî, *el-Maksîd li Telhîsi mâ fi 'l-Mürşid*, s. 59.

⁸⁹⁶ Fâtiha, 1/1.

⁸⁹⁷ Fâtiha, 1/2.

⁸⁹⁸ Fâtiha, 1/4.

⁸⁹⁹ “Allah fakirdir, biz zenginiz’ diyenlerin sözünü andolsun ki Allah iştmiştir.” Âl-i ‘İmrân, 3/181.

âyetinde ﴿قَالُوا﴾ kelimesi gibi vakfedildiğinde mahzurlu manaların ortaya çıkacağı yerlerde vakfetmek vakf-ı kabîhtir.⁹⁰⁰

Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî ve Zekeriyâ el-Ensârî'nin vakf sistemine dair bu kısa bilgidен sonra Ahmed er-Rüşdî'nin vecihleri açıklarken sözü geçen âlimlerce belirlenen vakf mahallerine ve bu mahallerde ki vakfin hükmüne dair izlediği yönetime geçebiliriz.

Tekrar hatırlatmak gerekir ki Ahmed er-Rüşdî vakf yerleri/mahalleri konusunda Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî'nin tespit ettiği secâvendlere/vakf mahallerine riâyet ederken; söz konusu mahallerde vakf yapmanın hükmüyle alakalı olarak Zekeriyâ el-Ensârî'nin tespit ettiği hükümlere itibar etmiştir.

Ahmed er-Rüşdî'nin, vecihleri gösterirken yer yer âyeti baştan sona kadar, yer yer bir secâvendden diğer secâvende kadar, yer yer âyetin sadece birkaç kelimesini ve bazen de birkaç âyeti birlikte ele aldığı görülmektedir.

Böylelikle bir kelime tek başına okunurken veya âyet içerisinde diğer kelimelerle birlikte okununca veyahut da âyetler arası vasl yapıldığında diğer âyetteki kelimelerle birlikte hangi vecihlerle okunması gerektiği ortaya konulmuş olmaktadır. Bu minvalde olmak üzere Ahmed er-Rüşdî vecihleri gösterirken vakf yerleriyle alakalı şu yöntemlerden birini izlemiştir.

1. Vecihlerini açıklayacak olduğu âyet içerisinde Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî tarafından tespit edilen bir secâvend yoksa âyeti bir bütün olarak ele alır. Örneğin Ezrak tarikine göre, Âl-i 'İmrân sûresinin 5. âyetini baştan sona açıklayacak olduğunda;

”قوله تعالى: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِطُّ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ﴾⁹⁰¹ للأرزق فيه أربعة أوجه...”

“... *Âyetinde Ezrak için dört vecih vardır...*” ifadesini kullanır.⁹⁰²

2. Vecihlerini açıklayacak olduğu âyet içerisinde Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî tarafından tespit edilen secâvend/vakf mahalli varsa ve bu secâvendde vasledince ortaya farklı vecihler çıkacaksa; söz konusu vecihleri göstermek için bu gibi yerlerde vasleder. Bunu yaparken de vasl yaptığı secâvendin hükmünün ne

⁹⁰⁰ Ensârî, *el-Maksûd li Telhîsi mâ fi'l-Mürşid*, ss. 59-60.

⁹⁰¹ Âl-i 'İmrân, 3/5.

⁹⁰² Bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 41b.

olduğunu Zekeriyâ el-Ensârî'nin *el-Maksûd li Telhîsi mâ fi'l-Mürşid* adlı eserinden istifade ile açıklar. Örneğin Ezrak tarikine göre, Bakara sûresinin 279. âyetindeki ﴿أَمْوَالِكُمْ﴾ kelimesini vasledince ortaya çıkabilecek vecihleri açıklayacak olduğunda;

”قوله تعالى: ﴿وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ﴾⁹⁰³ فيه للأزرق أربعة أوجه إن وصلت قوله تعالى ﴿أَمْوَالِكُمْ﴾

–مع أن الوقف فيه صالح– ليعلم الوجه...“

“... *Âyetinde ortaya çıkabilecek vecihleri göstermek için eğer ﴿أَمْوَالِكُمْ﴾ kelimesini vasledersen -ki bu kelimedeki vakf sâlih vakftır- (bu âyette) Ezrak için dört vecih vardır... ” ifadesini kullanır.⁹⁰⁴*

Ahmed er-Rüşdî ortaya çıkabilecek vecihleri göstermek için secâvendlerde vasledince çoğunlukla -burada olduğu gibi- secâvendin hükmü hakkında bilgi verir. Bazen de âyet içerisinde secâvend olup da vasl esnasında oluşacak vecihleri göstermek için söz konusu vakf mahalline işaret etmekle birlikte vakf mahallinin hükmü hakkında bilgi vermediği de olur. Örneğin Ezrak tarikine göre, Bakara sûresinin 71. âyetindeki ﴿الْحَرْثُ﴾ kelimesini vasledince ortaya çıkabilecek vecihleri şöyle değerlendirir.

”قوله تعالى: ﴿تُبِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تُسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةً لَا شَيْئَ فِيهَا﴾⁹⁰⁵ إن وصلت لفظ ﴿الْحَرْثُ﴾ فلحمزة فيه ثلاثة أوجه...“

“... *Âyetinde eğer ﴿الْحَرْثُ﴾ kelimesini vasledersen Hamza için üç vecih vardır... ” ifadesini kullanır.⁹⁰⁶ Ancak vakfın hükmü hakkında bilgi vermez.*

Buradaki vakf mahallinin hükmü hakkında bilgi vermediğiyle alakalı olarak şunları söylemek mümkündür: Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî'ye göre ﴿الْحَرْثُ﴾ kelimesi üzerindeki vakf, vakf-ı caizdir. Çünkü burada vaslı ve vakfı gerektirecek durumlar bir arada bulunmaktadır. Vaslı gerektiren durum ﴿مُسَلَّمَةً﴾ kelimesinin ﴿بَقْرَةً﴾ kelimesinin sıfatı olmasıdır. Vakfı gerektirecek durum ise ﴿مُسَلَّمَةً﴾ kelimesinin mahzûf bir mübtedânın haberi olarak görülmesidir. Bu durumda cümlenin takdiri (هي)

⁹⁰³ Bakara, 2/279.

⁹⁰⁴ Bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 39a.

⁹⁰⁵ ﴿قَالَ إِنَّهُ يُعْمَلُ إِنَّهَا بَقْرَةٌ لَا دَلُولٌ تُبِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تُسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةً لَا شَيْئَ فِيهَا﴾ Bakara, 2/71.

⁹⁰⁶ Bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 18a.

﴿مُسَلَّمَةٌ﴾ şeklinde olur.⁹⁰⁷ Zekeriyâ el-Ensârî ise ﴿الْحُرْتُ﴾ kelimesinde, eğer sonrasında gelen ﴿مُسَلَّمَةٌ﴾ kelimesi mahzûf bir mübtedânın haberi olarak kabul edilirse vakf-ı kâfi olabileceğini söyler. Bu ifadedden, Zekeriyâ el-Ensârî'nin buradaki vakfı pek de tercih etmediği anlaşılmaktadır.⁹⁰⁸ Tefsir ve i'râbü'l-Kur'ân türü eserlere bakıldığında da birinci görüşün (vaslın) ağırlıkta olduğu, ikinci görüşün de ihtimal dâhilinde olduğu dile getirilmektedir.⁹⁰⁹ Ahmed er-Rüşdî de muhtemelen bu ihtilafı konuya girmemek için vakfın hükmü hakkında Zekeriyâ el-Ensârî'den bir nakilde bulunmamıştır.⁹¹⁰ Vasl esnasındaki vecihleri gösterdikten sonra hemen akabinde;

وإن وقفت على لفظ ﴿الْحُرْتُ﴾ فله فيه وجهان

“Eğer ﴿الْحُرْتُ﴾ kelimesinde vakfedersen bu âyette onun için (Hamza için) iki vecih vardır” ifadesi de bunu teyit eder niteliktedir⁹¹¹

3. Ahmed er-Rüşdî eğer birden fazla âyeti birbirine vaslederek ortaya çıkabilecek vecihleri açıklamak istediğinde bu gibi yerlerde hem birinci âyetin sonundaki vakfın ve hem de diğer âyetin ortasındaki secâvendin hükmü hakkında bilgi verir.

Örneğin Ezrak tarikine göre, Âl-i 'İmrân sûresinin 4. ve 5. âyetlerinin birbirine vaslı esnasında oluşacak vecihleri şöyle izah eder.

”قوله تعالى: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ﴾⁹¹² ﴿هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ ۗ لَآ إِلَهَ إِلَّا هُوَ

الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾⁹¹³ ... وإن وصلت إلى آخر الآية ليعلم الوجوه -مع أن الوقف في ﴿السَّمَاءِ﴾ و﴿كَيْفَ يَشَاءُ﴾ تام- فله فيه ستة أوجه...”

“... *Âyetlerinde ortaya çıkabilecek vecihleri göstermek için (ikinci) âyetin sonuna kadar vasledince -ki ﴿السَّمَاءِ﴾ ve ﴿كَيْفَ يَشَاءُ﴾ kelimelerinde vakf tam vakftur-burada Ezrak için altı vecih ortaya çıkar...*” ifadesini kullanır.⁹¹⁴

⁹⁰⁷ Secâvendî, *‘İlelü'l-Vukûf*, C. I, s. 209; Secâvendî, *Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, s. 131.

⁹⁰⁸ Ensârî, *el-Maksûd li Telhîsi mâ fi'l-Mürşid*, s. 97.

⁹⁰⁹ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr*, C. I, ss. 413-414; Ebü'l-Abbâs Şihâbü'd-Dîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm el-Halebi (ö. 756/1355), *ed-Dürü'l-Mesûn fi Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1406-1415/1986-1994, C. I, ss. 430-431; Muhyiddîn ed-Dervîş, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânühû*, Dâru İbni Kesîr, Beyrut 1420/1999, C. I, ss. 121-122; Behcet Abdulvâhid Sâlih, *el-İ'râbü'l-Mufassal li Kitâbillâhi'l-Mürattel*, Dâru'l-Fikr li'n-Neşri ve't-Tevzî', Amman 1413/1993, C. I, ss. 86-87.

⁹¹⁰ Bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 18a.

⁹¹¹ Bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 18a.

⁹¹² Âl-i 'İmrân, 3/5.

⁹¹³ Âl-i 'İmrân, 3/5.

4. Vecihlerini açıklayacak olduğu âyet içerisinde secâvend yoksa ve bir kelimedede vakf esnasında farklı vecihler ortaya çıkacaksa, bu tür yerlerde söz konusu kelime üzerinde vakfın uygun olup olmadığına dair bilgi vererek vecihleri açıklar.

Örneğin Ezrak tarikine göre, Bakara sûresinin 119. âyetindeki ﴿وَنذِيرًا﴾ kelimesinde vakf esnasında ortaya çıkabilecek vecihleri açıklayacak olduğunda, söz konusu kelime üzerinde vakfın uygun olmadığını, bununla birlikte vakfedilecek olursa ortaya çıkabilecek vecihleri;

”قوله تعالى: ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ﴾⁹¹⁵ وإن وقفت على قوله تعالى ﴿وَنَذِيرًا﴾ - مع أن

الوقف ليس بصحيح/ولا وقف فيه-“

“... *Âyetinde eğer ﴿وَنَذِيرًا﴾ kelimesinde vakfedersen -ki bu kelimedede vakf sahih değildir/burada vakf yoktur-*”⁹¹⁶ şeklinde açıklar.

3.4.5. Mürşidü't-Talebe'de Kaynakların Kullanılmasındaki Yöntem

Ahmed er-Rüşdî kaynakları kullanma açısından *Mürşidü't-Talebe*'nin değişik yerlerinde farklı bir takım yöntemler takip etmiştir. Bu yöntemleri şöyle özetlemek mümkündür.

1. Ahmed er-Rüşdî bir konuda kaynaklardan bilgi aktarırken görüşünü tercih ettiği kaynağı en son zikreder.⁹¹⁷ Bazen önce kendi görüşünü zikreder, sonra da konu ile alakalı kaynakların verdiği bilgileri aktarır. Bu durumda kaynakların verdiği bilgileri aktarırken önce diğer bilgileri içeren kaynakların yorumunu, sonra da kendi görüşüne yakın olan kaynağın/kaynakların verdiği bilgileri kaydeder.⁹¹⁸

2. Ahmed er-Rüşdî kaynaklardan nakilde bulunup sonra kendi görüşünü açıklayacağı zaman çoğu defa “derim” (أقول) ifadesiyle söze başlamıştır. Bu ifade tarzı kadim kitapların bir usulüdür. Ancak diğer kitaplarda daha çok (قلت) kullanılırken Ahmed er-Rüşdî (أقول) kelimesini tercih etmiştir. Kanaatimizce bilgi aktarımında bulunduğu kaynağın müellifi de Ahmed er-Rüşdî'nin alıntı yaptığı yerde

⁹¹⁴ Bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 41b-42a.

⁹¹⁵ Bakara, 2/119.

⁹¹⁶ Bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 22b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 21a.

⁹¹⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 6a.

⁹¹⁸ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 3a-3b.

(قلت) ifadesini kullandığı için onların sözünden kendi sözünü ayırt etmek için Ahmed er-Rüşdî (أقول) kelimesini kullanmıştır. Müellif, benimsediği bu usûlünü nakilde bulundu kitaplarda (قلت) kelimesi bulunmasada kendi görüşlerini açıklayacak olduğu yerlerde de çoğunlukla (أقول) ifadesini kullanmayı tercih etmiştir.⁹¹⁹ Bununla birlikte bazen muhtemel sorular sorup da cevap vereceği zaman (قلت) kelimesini kullandığı görülmektedir.⁹²⁰

3. Ahmed er-Rüşdî bir konuda, farklı yorumları dile getiren kaynakları sıralayıp bunlardan sonra kendi görüşünü açıklamadığı durumlarda en son zikrettiği kaynağın görüşünü benimsediği ortaya çıkmaktadır. Âyetlerdeki vecihleri açıklarken bu son görüşe göre açıklaması bunu teyit etmektedir.⁹²¹

4. Ahmed er-Rüşdî bazen de bir kaynaktan özet bilgi aktarır ve tafsîlatlı bilgi edinmek isteyenlerin söz konusu kaynağa müracaat etmelerini ister.⁹²²

3.4.6. Mürşidü't-Talebe'de Kaynaklardan Alıntı Yapılmadaki Yöntem

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'de kaynaklardan alıntı yaparken değişik yöntemler kullanmıştır. Bu yöntemleri şöyle izah etmek mümkündür.

1. Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'de bazen eserin ismini zikreder müellifinin ismini zikretmez. Bu yöntemi daha çok eser ile müellifin mâruf olduğu yerlerde kullanır. Örneğin Yusuf Efendizâde'nin *el-Îtilâf*'ından alıntı yaparken;

“قال/ستاذنا المرحوم صاحب الإيتلاف/ *el-Îtilâf* sahibi merhum üstadımız dedi ki” ifadesini kullanmıştır.⁹²³

2. Ahmed er-Rüşdî bazen eser ve müellif ismini birlikte zikreder. Örneğin Ali el-Kârî'nin *Şâtıbiyye* şerhinden alıntı yapacağı zaman;

“قال علي القاري في شرح الشاطبي/ *Şâtıbiyye* şerhinde Ali el-Kârî şöyle dedi” şeklinde zikretmiştir.⁹²⁴

⁹¹⁹ Ahmed er-Rüşdî'nin kendi ifadelerinden önce bu kelimeyi kullandığı bazı yerler için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 4a, 4b, 6a, 6b, 7b, 12b, 14a, 19a, 21b, 24b, 28a, 34a, 36a, 37b, 38b, 41a, 43a, 45b, 48a, 53b, 70b, 71a, 79a, 81a, 83a, 148b, 168b.

⁹²⁰ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 16a.

⁹²¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 61b.

⁹²² Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 15b, 26b.

⁹²³ Benzer kullanımlar için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 28a, 31a, 102a.

3. Ahmed er-Rüşdî bazen hem eser hem müellif hem de eser içerisinde alıntı yaptığı konu başlığını birlikte zikreder. Örneğin İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr-i Kebîr*'inden alıntı yapacağı zaman;

“قال ابن الجزري في نشره الكبير في باب الفتح والإمالة”
bâbında dedi ki” ifadesini kullanmıştır.⁹²⁵

3.4.7. Mürşidü't-Talebe'de Kavramların Kullanılmasındaki ve Açıklanmasındaki Yöntem

Ahmed er-Rüşdî eser içerisinde kullandığı kavramalara dair bazen kısa izahlarda bulunsa da eser baştan sona gözden geçirildiğinde ıstıhlara yönelik çoğunlukla bir açıklamada bulunmadığı görülmektedir. Bununla birlikte kavramları açıklamada -izahatta bulunduğu kavramlardan hareketle- şu yöntemlerden birini takip ettiğini söylemek mümkündür.

1. Ahmed er-Rüşdî bazen, bir kavramın birkaç türlü kullanımı olup da bunlardan birini metin içerisinde kullandıysa diğer yönlerine dair de açıklamalarda bulunduğu olmuştur. Yani kavramın kıraat ilmindeki kullanımına dair detaylı bilgi vermiştir.

Örneğin işmâmı işlediği yerde söz konusu kavramla ilgili şu bilgileri vermiştir. Kıraat ilminde işmâm dört çeşittir.⁹²⁶ Bunlardan birincisi, (حَلَطُ الحرفِ بالحرف) bir harfin sesini diğer bir harfin sesiyle karıştırmaktır. Örnek: ﴿الصِّرَاطُ﴾⁹²⁷ Kelimesindeki (ص) harfinin sesini (ج) harfinin sesine karıştırarak okumaktır. Ortaya çıkan yeni harfe “sâd-ı müşemme” denir. İkincisi, (حَلَطُ الحركَةِ بالحركَةِ) bir harekeyi diğer harekeye karıştırmaktır. Örnek: ﴿قِيلَ﴾⁹²⁸ Kelimesindeki (ق) harfinin esre olan harekesini ötre hareke ile karıştırmaktır. Üçüncüsü, (حَلَطُ الإسكانِ بالتحريك) sükûnun hareke ile karıştırılmasıdır. Örnek: ﴿لَا تَأْمَنَّا﴾⁹²⁹ Kelimesinin aslı (لَا تَأْمَنَّا) olup idğâm sebebiyle şeddeli olarak ﴿لَا تَأْمَنَّا﴾ şeklinde yazılmıştır. Buradaki işmân birinci dammeli (ؤ)

⁹²⁴ Benzer kullanımlar için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 6b, 147b, 167a.

⁹²⁵ Benzer kullanımlar için bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 30a, 61b, 83a, 94b, 102b, 120a, 123a, 127a, 129b, 139b, 152b, 178b, 181b, 191b.

⁹²⁶ Bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a.

⁹²⁷ Fatıha, 1/6.

⁹²⁸ Bakara, 2/11.

⁹²⁹ Yûsuf, 12/11.

harfinin harekesine işaret etmek için idğâm esnasında dudakların ileri götürülüp geri çekilmesinden ibarettir. Dördüncüsü, (ضمّ الشفتين بعد سكون الحرف) Harfin sükûnundan sonra dudakların ileri götürülmesinden ibarettir.⁹³⁰ Örnek: ﴿نَسْتَعِينُ﴾⁹³¹ Kelimesinde işmâm vakf yapıldıktan sonra (ُ) harfinin dammesine işaret etmek için dudakların ileriye götürülmesi şeklinde yerine getirilir.

2. Ahmed er-Rüşdî bazen kıraat ilminde farklı anlamlarda kullanılan bir kavramın, eserde hangi yönünü kullandıysa ona dair kısaca açıklamalarda bulunmuştur.⁹³² Örneğin Âl-i ‘İmrân sûresinin 75. âyetindeki ﴿يُودَى﴾ kelimesindeki hâ-i kinayenin/zamirin okunuşuna dair İbn Zekvân’ın vecihlerini gösterirken ihtilâs kavramını kullanmış ve ardından hangi anlamda kullandığını açıklamıştır.

Ahmed er-Rüşdî burada ihtilâsı zamirin adem-i sıla yani kasr ile okunmasını kastederek kullandığını ifade etmektedir.⁹³³ Çünkü ihtilâsın kıraat ilminde birkaç türlü manası vardır. Bunlardan biri harfin harekesinin/sesinin üçte birinin giderilip üçte iki ses oranıyla okunması anlamına gelmektedir.⁹³⁴ Bir diğeri de Ahmed er-Rüşdî’nin bu âyette kullandığı anlamıyla zamirin adem-i sıla/kasr ile okunmasıdır. Dolayısıyla zamirdeki ihtilâs harekenin tamamıyla okunması ancak med yapılmadan (kasr ile) okunması anlamına gelmektedir.⁹³⁵

3. Ahmed er-Rüşdî bazen de üst/genel bir kavram kullanmış ve bu kavramı hangi anlamda kullandığına işaret etmiştir.⁹³⁶

Bakara sûresinin 13. âyetindeki ﴿السُّمِّيَاءُ﴾ kelimesindeki hemzenin okunuşuna dair Hişâm’ın vecihlerini gösterirken tahfif kavramını kullanmış ve ardından tahfif kelimesini hangi anlamda kullandığını açıklamıştır.

Tahfif kelimesi kıraat ilminde birçok anlamda kullanılan umumi bir kavramdır. Harfin sakin okunması, harfin şeddesiz okunması, hâ-i kinayenin medsiz/kasr ile okunması, izâfet yâ’larının fetha hareke ile okunması, hemzenin harekesinin makâblindeki sakin harfe nakledilerek hemzenin hafzedilmesi, hemzenin teshil ile

⁹³⁰ Bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’-t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a.

⁹³¹ Fatıha, 1/5.

⁹³² Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’-t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 49b.

⁹³³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’-t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 49a.

⁹³⁴ A. Celâleddin Karakılıç, *Küçük Tecvid İlmi*, yy. 2013, s. 52; Temel, *Kırâat ve Tecvid Istılahları*, s. 72.

⁹³⁵ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’-t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 49a.

⁹³⁶ Bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’-t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 8b.

okunması ve hemzenin bir başka harfe ibdâl edilmesi/dönüştürülmesi gibi durumlar tahfif kavramıyla ifade edilebilmektedir.⁹³⁷ Dolayısıyla Ahmed er-Rüşdî ﴿السُّهْمَاءُ﴾ kelimesinde Hişâm'ın vecihlerinden biri olan ibdâl vechini tahfif kavramıyla zikretmiş sonra da bunu ibdâl anlamında kullandığını ifade ederek konuya açıklık getirmiştir.⁹³⁸

3.4.8. Mürşidü't-Talebe'de Zamirlerin Mercii'ine İşaret Edilmedeki

Yöntem

İsimlerin yerini tutan kelimeler⁹³⁹ olarak tanımlanan zamirler uzunca bir cümle ile anlatılabilecek bir sözü tek bir kelime ile ifade etme ilkesine dayanır.⁹⁴⁰ Zamirin mercii'inin/zamirle işaret edilmek istenen ismin tespiti özellikle Arapça metinlerde önemli bir yere sahiptir. Çünkü zamirin mercii'i bilinmeden cümleden kastedilen anlam da tam olarak anlaşılacaktır.⁹⁴¹ Bu amaçla Ahmed er-Rüşdî de eserde zamirlerin mercii'ine işaret ederek yanlış anlaşımaların ve karışıklıkların önüne geçmeyi hedeflemiştir. Zamir ile zamirin mercii'inin altına aynı rakamı koymak suretiyle bunu gerçekleştirmiştir. Birden itibaren rakamları kullanmış ve genellikle her sayfada yeniden başlamıştır. Bazen zamir ile mercii'i arasında bir sayfaya yakın metin bulunmaktadır. Bu da zamirin mercii'inin tespitini zorlaştırmaktadır. İşte Ahmed er-Rüşdî bu yöntemi sayesinde okuyucuya büyük kolaylık sağlamıştır.

⁹³⁷ Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, s. 73.

⁹³⁸ Bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 8b.

⁹³⁹ Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürüsi'l-'Arabiyye*, s. 116; Muhammed el-Antâkî, *el-Muhît fî Esvâti'l-'Arabiyyi ve Nahvihâ ve Sarfihâ*, Dâru's-Şarki'l-'Arabî, Beyrut 1391/1971, C. I, s. 199; İbrahim Sarmış, *Arapça Dilbilgisi*, Esra Yayınları, Konya 1998, s. 182.

⁹⁴⁰ Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, C. I, ss. 598-605; Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürüsi'l-'Arabiyye*, s. 116; Muhammed Hayr el-Hulvânî, *en-Nahvu'l-Müeyesser*, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Dimaşk 1435/2013, s. 70.

⁹⁴¹ Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, C. I, ss. 598-605; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, Dâru'l-Me'ârif, Mısır 1973, C. I, ss. 255-271; Selahattin Yılmaz, "Kur'an-ı Kerim'deki Bazı Zamirlerin Mercileriyle İlgili Önemli Kurallar" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. V, S. 1, 2001, ss. 111-124; Esra Tunçer, *Arap Dili ve Edebiyatında Zamirler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 79; Fatih Yitek, *Zamirlerin Mercii İle İlgili İhtilafların Tefsire Etkisi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2008, ss. 12-15; Mehmet Faruk Araz, *Yorum Farklılığına Etkisi bakımından Kur'an'daki Zamirlerin Mercii (Bakara Sûresi Örnekleme)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2016, ss. 34-39; Salih Türkmenoğlu, *Kur'an'ı Kerim'de Muttarid Olmayan Zamir Mercileri*, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2019, ss. 50-56.

Eserde zamirin merci'ine işaret eden yerlere örnek olarak En'âm sûresinin 90. âyetinin vecihlerinin İbn Zekvân'a göre açıklandığı şu kısmı verebiliriz:⁹⁴²

قوله تعالى: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدِيهِمْ أُفْتَدِهْ﴾ إلى آخر الآية فيه لابن ذكوان عن ابن عامر ثمانية أوجه:

الأول: التوسط في المد المتصل(1) والمد المنفصل(1) بإشباع هاء ﴿أَفْتَدِهْ﴾ مع التحقيق في ﴿أَسْأَلُكُمْ﴾ (2) و﴿أَجْرًا﴾ (2) مع الفتح في ﴿ذِكْرِي﴾ من التيسير والشاطبية والعنوان والمجتهى والتبصرة والهادي والهداية وغيرهم من الكتب...

والثاني: أيضًا لكن مع الإمامة في ﴿ذِكْرِي﴾ وهو طريق الصوري من طريق زيد عن الرملي عنه.

والثالث: مثله لكن مع السكت في ﴿أَجْرًا﴾ فقط مع الفتح لأبي العلاء عن العلوي عن النقاش عن الأخفش وللهدلي من طريق الجبني عن ابن الأخرم عن الأخفش.

والرابع: كذلك لكن مع السكت في ﴿أَسْأَلُكُمْ﴾ و﴿أَجْرًا﴾ مع الفتح من المبهج من طريق الأخرم عن الأخفش.

والخامس: كذلك لكن مع الإمامة من المبهج عن الشريف من طريق الشذائي عن الرملي عن الصوري ومن طريق الكارزيني عن المطوعي عن الصوري.

والسادس: التوسط في المد المتصل والمنفصل وعدم الإشباع في ﴿أَفْتَدِهْ﴾ مع عدم السكت فيهما مع الإمامة في ﴿ذِكْرِي﴾ من طريق زيد عن الرملي عن الصوري ونصّ عليه أبو العزّ في إرشاده ومن تبعه على ذلك من الواسطيين كابن مؤمن... وغيرهم.

والسابع: الطول فيهما مع الإشباع في ﴿أَفْتَدِهْ﴾ مع عدم السكت فيهما مع الفتح في ﴿ذِكْرِي﴾ للحمامي من طريق النقاش عن الإخفش عن التذكار والمستنير وكفاية أبي العزّ وأطلقه في الإرشاد أبو العزّ.

والثامن: كذلك لكن مع السكت فيهما مع الفتح من إرشاد أبي العزّ عن النقاش عن الأخفش.

وهنا وجه(3) آخر لم نأخذ به(3) وهو التوسط فيهما(1) مع عدم الإشباع في ﴿أَفْتَدِهْ﴾ مع عدم السكت فيهما(2) مع الفتح للنقاش من تلخيص أبي معشر(4) الطبري على ما حرّره الإزميري في بدائع الرمان لانفراد(4) به(3).

Ahmed er-Rüşdî'nin eserine verdiği *Mürşidü't-Talebe* ismi ile zamirlerin merci'ine işaret etmedeki sistemi birbiriyle tam bir uyum içindedir. Çünkü eserin ismi talebelere yol gösterme anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'de takip ettiği bu usûl özellikle öğrencilere kolaylık olması açısından önemli bir yere sahiptir. Çoğu defa cümlelerin irabına ve zamirlerin merci'ine takılıp kalınarak asıl mananın kaçırıldığı düşünüldüğünde Ahmed er-Rüşdî'nin yöntemi bu sorunun çözümüne ışık tutacak ve zaman kaybının da önüne geçecektir.

3.5. Mürşidü't-Talebe'nin İki Versiyonunun Karşılaştırılması

Eserin nüshalarının tavsifi ve mukayesesi başlıklarında detaylı olarak açıklandığı üzere Ahmed er-Rüşdî önce *Mürşidü't-Talebe*'nin Fatih nüshasını ardından da Marmara nüshasını kaleme almıştır. Bu sonuca varmamızın sebebi

⁹⁴² Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 74b-75a.

müellifin Fatih nüshasındaki birtakım eksiklikleri ve tamamlanmasını istediği bazı yerleri Marmara nüshasında tamamlamış olmasıdır.⁹⁴³ Söz konusu iki nüsha arasında büyük oranda birlik olmakla beraber bazı farklılıklar da söz konusudur. Bu farklılıkları şu şekilde sıralamamız mümkündür.

3.5.1. Kelime Farklılıkları

Ahmed er-Rüşdî eserin mukaddimesinde de ifade ettiği üzere *Mürşidü't-Talebe*'yi Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk* risâlesi üzerine bina etmiştir. Yani *Tahrîru't-Turuk*'taki bütün bilgiler neredeyse *Mürşidü't-Talebe*'de dile getirilmiştir. Ahmed er-Rüşdî *Tahrîru't-Turuk*'taki bu bilgileri aktarırken eserin birinci versiyonunda (Fatih nüshası) *Tahrîru't-Turuk*'taki kelimelere daha yakın kelime kalıpları kullanırken ikinci versiyonunda (Marmara nüshası) ise *Tahrîru't-Turuk*'taki bilgilere sadık kalmakla birlikte daha farklı kelime ve cümle kalıplarını tercih etmiştir. Dolayısıyla *Mürşidü't-Talebe*'nin Marmara nüshası bu yönüyle Fatih nüshasına göre daha serbest ve kendine özgüdür denilebilir.

3.5.2. Konu Farklılıkları

Mürşidü't-Talebe'nin ele aldığı genel konu itibariyle iki nüshası arasında bir fark söz konusu değildir. Bununla birlikte eserin Fatih nüshasında olmayıp da Marmara nüshasına ilave edilen konular şunlardır:

Mürşidü't-Talebe'nin Fatih nüshasında olmayan tekbir bahsi Marmara nüshasına ilave edilmiştir.⁹⁴⁴

Eserin birinci versiyonunda Beled sûresine kadar vecihler gösterilirken;⁹⁴⁵ ikinci versiyonunda Kur'an-ı Kerim'in sonuna kadar işlenmiştir.⁹⁴⁶

Eserin birinci versiyonunda kelimelerdeki kıraat vecihlerinin ta'lîline yönelik zikredilenler daha az iken bu oran ikinci versiyonunda oldukça geliştirilmiş ve hem kaynak hem de ta'lîline dair bilgi verilen kelimeler itibariyle zenginleştirilmiştir.⁹⁴⁷

3.5.3. Vecihlere Yönelik Farklılıklar

Ahmed er-Rüşdî, eserin iki nüshasında da hemen hemen aynı vecihlere yer vermiştir. Bununla birlikte nüshalar mukayeseli bir şekilde okunduğunda iki nüsha

⁹⁴³ Örnek olarak bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 56a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 63a.

⁹⁴⁴ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 189a-198a.

⁹⁴⁵ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 174b.

⁹⁴⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 202a.

⁹⁴⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 27b, 30a, 41a.

arasında bazı vecihlerin takdim-tehirinde ve bazı vecihlerin de alınıp-alınmamasında farklılıklar söz konusudur. Eserin iki versiyonu arasındaki farklılıkları şu başlıklar çerçevesinde ele almamız mümkündür.

3.5.3.1. Fatih Nüshasında Yer Verilip, Marmara Nüshasında Yer Verilmeyen Vecihler

Ahmed er-Rüşdî'nin eserin Fatih nüshasında zikredip Marmara nüshasında zikretmediği bir yer söz konusudur. Bu yer Enbiyâ sûresinin 44. âyetinde medd-i bedelin kasr vechi ile lâm harfinin tağlîzinin/kalın okunuşunun birlikte gelip gelmemesi hususudur. Ahmed er-Rüşdî zikri geçen âyette Verş'in Ezrak tarikine göre medd-i bedel ile lâm harfinin tağlîz/kalın veya terkîk/ince okunduğunda ortaya çıkacak vecihleri açıklarken Fatih nüshasında medd-i bedelin kasr, tevessut ve tûl vecihlerinin her biri ile lâmin tağlîz ve terkîkini alarak toplamda altı vecih olduğunu zikretmiştir.⁹⁴⁸

Söz konusu vecihlerin şematik hali şöyledir:

﴿بَلِّغْ مَنَعَنَا هَؤُلَاءِ وَإِنَاءَهُمْ حَتَّىٰ طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ﴾ فِيهِ لِلْأَرْزُقِ سِتَّةُ أَوْجِهٍ:

1. ق⁹⁴⁹ 950 تَع
2. ق⁹⁵¹ تَر
3. ت⁹⁵² تَع
4. ت⁹⁵³ تَر
5. ط⁹⁵³ تَع
6. ط⁹⁵³ تَر

Ahmed er-Rüşdî vecih sayısı ve vecihlerin sıralanması açısından eserin birinci versiyonunda, şekilde de görüldüğü gibi medd-i bedelde kasrdan tûla doğru bir sıralama -ki bu Mısır tarikine göredir- takip etmiştir. Lâmin ise önce tağlîz sonra da terkîk vecihlerini sıralamıştır.⁹⁵⁴ Burada Ahmed er-Rüşdî vecihlerin çıkarıldığı/atıfta bulunulduğu kaynaklar açısından Yusuf Efendizâde'yi; vecihlerin sıralanması açısından ise Mustafa el-İzmîrî'yi takip ettiği anlaşılmaktadır.⁹⁵⁵

⁹⁴⁸ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 116b-117a.

⁹⁴⁹ (ق): Bu remz ile burada medd-i bedelin kasr vechi ile okunması kastedilmektedir.

⁹⁵⁰ (تَع): Bu remz ile (طَالَ) kelimesindeki lâm harfinin tağlîz/kalın okunması kastedilmektedir.

⁹⁵¹ (تَر): Bu remz ile (طَالَ) kelimesindeki lâm harfinin terkîk/ince okunması kastedilmektedir.

⁹⁵² (ت): Bu remz ile burada medd-i bedelin tevessut vechi ile okunması kastedilmektedir.

⁹⁵³ (ط): Bu remz ile burada medd-i bedelin tûl vechi ile okunması kastedilmektedir.

⁹⁵⁴ Edâ açısından tağlîz vechi terkîk vechine öncelenir. Bkz. Muhammed Emin Efendî, *Umdetü'l-Hullân*, s. 427.

⁹⁵⁵ Yusuf Efendizâde, *el-Îtilâf fî Vucûhi'l-İhtilâf*, vr. 61a; İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, s. 273.

Eserin birinci versiyonunda yukarıdaki altı veche yer veren Ahmed er-Rüşdî eserin ikinci versiyonunda ise beş vecih zikretmiştir. Yukarıdaki şemada birinci vecih olarak yer alan medd-i bedelin kasrı ile lâmin tağlîzinin bir arada geldiği vechi dışarıda bırakmıştır. Marmara nüshasına göre söz konusu vecihlerin şeması şöyledir:

﴿بَلِّغْ مَنَعَنَا هَؤُلَاءِ وَإِنَاءَهُمْ حَتَّىٰ طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ﴾ فِيهِ لِلأَرْزُقِ خَمْسَةُ أَوْجِهٍ:

ق.....تر	.1
ت.....تر	.2
ت.....تغ	.3
ط.....تر	.4
ط.....تغ	.5

Ahmed er-Rüşdî Marmara nüshasında, bu beş vechin alınıp, diğer vechin (medd-i bedelin kasrı ile lâmin tağlîzi) alınmaması ve vecihlerin sıralanışı konusunda Ali el-Mansûrî'ye tâbi olduğu görülmektedir. Çünkü Ali el-Mansûrî de *Tahrîru't-Turuk*'ta söz konusu bu beş vechi yukarıdaki sıraya göre zikretmiş, diğer vechi (medd-i bedelin kasrı ile lâmin tağlîzinin birlikte geldiği vechi) ise almamıştır.⁹⁵⁶ Ancak Ali el-Mansûrî söz konusu vechi almamasına dair herhangi bir gerekçe de sunmamıştır. Ahmed er-Rüşdî ise medd-i bedelin kasrı ile lâmin tağlîzinin birlikte gelmesini uygun görmemiş ve bunu da şöyle gerekçelendirmiştir.

Her ne kadar *Şâtıbiyye*'nin:

وَيِ طَالَ حُلْفٌ مَعِ فِصَالًا...⁹⁵⁷

“⁹⁵⁸طَالَ ve ⁹⁵⁹فِصَالًا kelimelerinde hulf (tağlîz ve terkîk) vardır.” ifadesinin

zâhirinden lâmin tağlîzi ile medd-i bedelin kasr vechinin birlikte gelebileceği anlaşılrsa da Ezrak için tarik uygun olmadığından dolayı biz bu vechi almıyoruz. “Çünkü kıraat ilminde bizim mesleğimiz azimettir ruhsat değildir.⁹⁶⁰ Bununla birlikte hocasından bu vechi alan birinin söz konusu vechi almasına da mani olmam.”⁹⁶¹ ifadelerine yer vermektedir.

⁹⁵⁶ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, ss. 246-247.

⁹⁵⁷ Şâtıbî, *Hurzü'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî*, s. 29.

⁹⁵⁸ Enbiyâ, 21/44.

⁹⁵⁹ Bakara, 2/233.

⁹⁶⁰ Azimet ekolü mensupları tahrîrâtta bulunurken kaynak eserin zahirinden çıkarılabilecek vecihler konusunda ruhsat ekolüne göre daha ihtiyatlı davranmışlardır. Tahrîrâtta azimet ve ruhsat ekolleri ve tahrîrât yöntemlerine dair bilgi için çalışmanın “tahrîrât çalışmaları” başlığına bakınız.

⁹⁶¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 131a.

Bugün söz konusu âyet hem Mısır⁹⁶² hem de İstanbul tarikinde⁹⁶³ Ahmed er-Rüşdî'nin eserinin birinci versiyonunda (Fatih nüshası) zikrettiği altı vecih üzerinden icra edilmektedir.

3.5.3.2. Fatih Nüshasında Yer Verilmeyip, Marmara Nüshasında Yer Verilen Vecihler

1. Ahmed er-Rüşdî'nin eserinin Fatih nüshasında zikretmeyip, Marmara nüshasında zikrettiği vecihlerden biri Bakara sûresinin 223. âyetindeki vecihlerde görülmektedir. Ahmed er-Rüşdî, Ebû Amr'ın, Dûrî rivayetine göre vecihleri açıkladığı söz konusu âyette eserin birinci versiyonunda üç vecihten bahsederken ikinci versiyonunda ise dört vecihten söz etmektedir.

Fatih nüshasında zikri geçen üç vecih şunlardır:⁹⁶⁴

- ﴿فَأْتُوا حَرْتَكُمْ أُنَىٰ﴾ للدوري فيه ثلاثة أوجه:
1. همز 965.... ف 966... همز
 2. همز..... بين 967... همز
 3. إبدال 968... بين..... إبدال 969

Marmara nüshasındaki dört vecih ise şöyledir:⁹⁷⁰

- ﴿فَأْتُوا حَرْتَكُمْ أُنَىٰ﴾ للدوري فيه أربعة أوجه:
1. همز..... ف..... همز
 2. همز..... بين..... همز
 3. إبدال..... ف... إبدال
 4. إبدال..... بين... إبدال

Görüldüğü üzere Marmara nüshasında zikredilen bu dört vecihten 3. sırada yer alan yani ﴿فَأْتُوا﴾ kelimesi ve ﴿شِئْتُمْ﴾ kelimesinde ibdâl vechi ile ﴿أُنَىٰ﴾ kelimesinde feth vechinin birlikte geldiği vecih Fatih nüshasında yer almamaktadır. Ahmed er-Rüşdî

⁹⁶² Mahmut Sarıcaoğlu (ö. 2012), *Takrib Sûretleri* (yazma), 1983, C. II, s. 811; Osman Aydın, *Takrib Sûretleri* (yazma), 1995, C. II, s. 228; Mehmet Satan, *Takrib Sûretleri* (yazma), 2002, C. III, s. 1081; Adem Özgören, *Takrib Sûretleri* (yazma), 2000, C. II, s. 104.

⁹⁶³ Hikmet Karaca, *Takrib Sûretleri* (yazma), 2013, s. 1812; Fakri Özcan, *Takrib Sûretleri* (yazma), 2013, C. V, s. 1344; Naci Demirci, *Takrib Sûretleri* (yazma), 2013, C. V, s. 1812.

⁹⁶⁴ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (fatih nüshası), vr. 30b.

⁹⁶⁵ (همز): Bu remz (فَأْتُوا) kelimesindeki hemze harfinin tahkîk ile okunmasını ifade etmektedir.

⁹⁶⁶ (ف): Bu remz (أُنَىٰ) kelimesinin feth ile (imâle edilmeksizin) okunmasını ifade etmektedir.

⁹⁶⁷ (بين): Bu remz (أُنَىٰ) kelimesinin beyne beyne (imâle-i suğrâ) ile okunmasını ifade etmektedir.

⁹⁶⁸ (إبدال): İfadesi burada (فَأْتُوا) kelimesindeki hemze harfinin elife dönüştürülerek okunmasını ifade etmektedir.

⁹⁶⁹ (إبدال): İfadesi burada (شِئْتُمْ) kelimesindeki hemze harfinin yâ (med harfi olan yâ) harfine dönüştürülerek okunmasını ifade etmektedir.

⁹⁷⁰ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 32b.

bu son iki vecih (3. ve 4. vecihlerin) tahrîrinde kullandığı kaynak Mekkî b. Ebî Tâlib'in *et-Tebşıra*'sıdır. Ancak *et-Tebşıra*'nın ilgili bölümlerine bakılınca dördüncü vecih *et-Tebşıra*'da zikredilirken; üçüncü vecih ise söz konusu eserde yer almamaktadır.⁹⁷¹ Çünkü *et-Tebşıra*'da Dûrî'nin, ﴿أَنَّى﴾ kelimesinde yalnızca imâle ile okuduğu zikredilmektedir. Bu da Ahmed er-Rüşdî'nin ya kaynağı zikrederken başka kaynakla karıştırdığı ya da eserin elimize ulaşmayan bir nüshasından aktardığı anlaşılmaktadır. Ancak bu ikincisi düşük bir ihtimaldir. Çünkü İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'de Mekkî b. Ebî Tâlib'den Dûrî'nin ﴿أَنَّى﴾ kelimesinde yalnızca imâle (beyne beyne) ile okuyuşunu nakletmektedir.⁹⁷² Bununla birlikte İbnü'l-Cezerî; Mısır, Irak ve Mağrib ehlinden birçok kişinin Ebû Amr'ın ﴿أَنَّى﴾ kelimesinde feth ile okuduğunu rivayet ettiklerini dile getirmektedir.⁹⁷³ Bugün ülkemizde Ahmed er-Rüşdî'nin Marmara nüshasında zikrettiği söz konusu vecih hem Mısır⁹⁷⁴ hem de İstanbul tarikince⁹⁷⁵ uygulanmaktadır.

2. Ahmed er-Rüşdî'nin eserinin birinci versiyonunda yer vermeyip ikinci versiyonunda dile getirdiği vecihlerden biri, A'râf sûresinin 26. âyetindeki vecihlerdir. Ahmed er-Rüşdî, Verş'in Ezrak tarikine göre vecihleri açıkladığı söz konusu âyette Fatih nüshasında on iki vecihten⁹⁷⁶ bahsederken Marmara nüshasında ise on üç vecihten⁹⁷⁷ söz etmektedir. Söz konusu vecihler; âyet içerisindeki ﴿وَرِشًا﴾ ve ﴿خَيْرًا﴾ kelimelerinde vakf yapmaksızın ortaya çıkacak vecihlerdir.⁹⁷⁸

⁹⁷¹ *et-Tebşıra*'da Dûrî'nin, ﴿أَنَّى﴾ kelimesinde yalnızca imâle ile okuduğu zikredilmektedir. Bkz. Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşıra fi'l-Kirââti's-Seb'*, s. 380

⁹⁷² İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirââti'l-'Aşr*, C. III, ss. 1662-1663.

⁹⁷³ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirââti'l-'Aşr*, C. III, ss. 1663-1664.

⁹⁷⁴ Sarıcaoğlu, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 67; Aydın, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 66; Satan, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 112; Özgören, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 104.

⁹⁷⁵ Karaca, *Takrib Sûretleri*, s. 247; Özcan, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 125; Demirci, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 247.

⁹⁷⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 74a-74b.

⁹⁷⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 83a-83b.

⁹⁷⁸ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 83b.

Fatih nüshasında söz konusu dokuz vecih şöyledir:¹⁰⁰¹

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى ... وَذِكْرًا لِلْمُتَّقِينَ﴾ فيه للأزرق تسعة أوجه:

1. ق.....ف.....خ
2. ق.....ف.....تر
3. ق.....ب.....خ
4. ق.....ف.....خ
5. ق.....ب.....خ
6. ط.....ف.....خ
7. ط.....ف.....تر
8. ط.....ب.....خ
9. ط.....ب.....تر

Marmara nüshasında yer verilen on vecih ise şunlardır:¹⁰⁰²

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى ... وَذِكْرًا لِلْمُتَّقِينَ﴾ فيه للأزرق عشرة أوجه:

1. ق.....ف.....خ
2. ق.....ف.....تر
3. ق.....ب.....خ
4. ق.....ب.....تر
5. ق.....ف.....خ
6. ق.....ب.....خ
7. ط.....ف.....خ
8. ط.....ف.....تر
9. ط.....ب.....خ
10. ط.....ب.....تر

Marmara nüshasında zikredilen söz konusu on vecihten 4. sırada zikredilen medd-i bedelin ﴿آتَيْنَا﴾ kasrı, ﴿مُوسَى﴾ kelimesinin fethi ve ﴿وَذِكْرًا﴾ kelimesinin tefhîminin birlikte geldiği vecih yer almamaktadır. Geri kalan dokuz vecih aynen Marmara nüshasındaki gibi olup aynı tertibe göredir.¹⁰⁰³ Bugün Mısır tarikinde Fatih nüshasında belirtilen dokuz vecih aynı sıraya uygun olarak okunmaktadır.¹⁰⁰⁴ İstanbul tarikinde ise Marmara nüshasında belirtilen vecihler okunmaktadır. Ancak Teysîr/İstanbul tarikine uygun olarak medd-i bedelin tûl vechi öncelenmektedir.¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 131a-131b.

¹⁰⁰² Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 131a-131b.

¹⁰⁰³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 117a.

¹⁰⁰⁴ Sarıcaoğlu, *Takrib Sûretleri*, C. II, s. 813; Aydın, *Takrib Sûretleri*, C. II, s. 229; Satan, *Takrib Sûretleri*, C. III, s. 1083; Özgören, *Takrib Sûretleri*, C. II, s. 105.

¹⁰⁰⁵ Karaca, *Takrib Sûretleri*, s. 1715; Özcan, *Takrib Sûretleri*, C. V, s. 1346; Demirci, *Takrib Sûretleri*, C. V, s. 1715.

3.5.3.3. Fatih ve Marmara Nüshasının Farklı Sıraladığı Vecihler

Eserin iki versiyonu arasında vecihlerin sıralanmasında toplamda dört yerde farklılık olup burada bunların tamamına yer verilecektir.

1. Eserinin Fatih ve Marmara nüshalarında vecihlerin sıralamasında farklılık olan yerlerden biri Nisâ sûresinin 128. âyetidir. Ahmed er-Rüşdî, Verş'in Ezrak tarikine göre vecihleri açıkladığı söz konusu âyette her iki nüshada da dört vecih açıklamıştır. Vecihler aynı olmakla birlikte takdim-tehir açısından birtakım farklılıklar vardır.

Fatih nüshasında zikri geçen dört vechin sıralaması şöyledir:¹⁰⁰⁶

- ﴿أَنْ يَصَّالِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا... كَانَمَا تَعْمَلُونَ خَيْرًا﴾¹⁰⁰⁷ فلألأرق فيه أربعة أوجه:
1.تع¹⁰⁰⁸ تر..... تر..... تر..... تر.....
 2.تر¹⁰⁰⁹ تر..... تر..... تر..... تر.....
 3.تر..... تر..... تر..... تر.....
 4.تر..... تر..... تر..... تر.....

Marmara nüshasında ise söz konusu dört vechin sıralanışı şöyledir:¹⁰¹⁰

- ﴿أَنْ يَصَّالِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا... كَانَمَا تَعْمَلُونَ خَيْرًا﴾ فلألأرق فيه أربعة أوجه:
1.تر..... تر..... تر..... تر.....
 2.تر..... تر..... تر..... تر.....
 3.تر..... تر..... تر..... تر.....
 4.تع..... تر..... تر..... تر.....

Görüldüğü üzere eserin iki versiyonu arasındaki fark ﴿أَنْ يَصَّالِحَا﴾ kelimesinde tağlîz ve terkîkin takdim-tehiri ile alakalı olduğu görülmektedir. Ahmed er-Rüşdî Fatih nüshasında tağlîz vechini öncelerken; Marmara nüshasında ise terkîk vechini öncelediği görülmektedir. Ancak gerek Mısır gerekse İstanbul tarikinde ﴿أَنْ يَصَّالِحَا﴾ kelimesinde edâ esnasında tağlîz vechi terkîk vechine öncelenmektedir.¹⁰¹¹

2. *Mürşidü't-Talebe*'nin Fatih ve Marmara nüshalarında vecihlerin sıralamasına yönelik farklılığın olduğu yerlerden bir diğeri ise A'râf sûresinin 39.

¹⁰⁰⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 74a-74b.

¹⁰⁰⁷ Âyetin Hafs rivayetine göre yazılışı: ﴿أَنْ يَصَّالِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا... كَانَمَا تَعْمَلُونَ خَيْرًا﴾¹⁰⁰⁷ Nisâ, 4/128.

¹⁰⁰⁸ (نع): Bu remz (يَصَّالِحَا) kelimesindeki lâm harfinin tağlîz/kalın okunması gerektiğini ifade etmektedir.

¹⁰⁰⁹ (تر): Bu remz (يَصَّالِحَا) kelimesindeki lâm harfinin terkîk/ince okunması gerektiğini ifade etmektedir.

¹⁰¹⁰ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 63b.

¹⁰¹¹ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 255.

âyetidir. Ahmed er-Rüşdî, Verş'in Ezrak tarikine göre vecihleri açıkladığı söz konusu âyette Fatih nüshasında da Marmara nüshasında da altı vecih açıklamıştır. Söz konusu vecihler eserin her iki versiyonunda da aynı olmakla birlikte takdim-tehir açısından birtakım farklılıklar vardır.

Fatih nüshasında ise söz konusu altı vechin sıralanışı şöyledir:¹⁰¹²

﴿وَقَالَتْ أُو لِيَهُمْ لِأُخْرِيَهُمْ﴾ فِيهِ لِلأَزْرَقِ سِتَّةُ أَوْجِهٍ:

1. ق..ف.....
2. ت..ف.....
3. ت..بين.....
4. ط...ف.....
5. ط..بين.....
6. ق..بين.....

Marmara nüshasında ise zikri geçen altı vechin sıralaması şöyledir:¹⁰¹³

﴿وَقَالَتْ أُو لِيَهُمْ لِأُخْرِيَهُمْ﴾ فِيهِ لِلأَزْرَقِ سِتَّةُ أَوْجِهٍ:

1. ق..ف.....
2. ق..بين.....
3. ت..ف.....
4. ت..بين.....
5. ط..ف.....
6. ط..بين.....

Şemadan da anlaşılacağı gibi medd-i bedel ve zevât-ı yâlı kelimenin bir arada bulunduğu ortaya çıkabilecek vecihler gösterilmiştir. Buna göre Fatih nüshası ile Marmara nüshasının birinci vecihleri aynıdır. Her ikisinde de medd-i bedelin kasrı ve zevât-ı yânın fethi ile vecihler sıralanmaya başlanmıştır. Ancak ikinci vecihte Marmara nüshası medd-i bedelin kasrı ve zevât-ı yânın imâlesi (imâle-i suğrâ/taklîl/beyne beyne) ile devam ederken; Fatih nüshası ise medd-i bedelin tevessutu ve zevât-ı yânın fethi ile devam etmiştir. Müellif, Marmara nüshasında ikinci sırada zikrettiği medd-i bedelin kasrı ile zevât-ı yânın imâlesinin birlikte okunduğu vechi Fatih nüshasında altıncı sırada zikretmiştir. Bundan ötürü de sıralamada yukarıdaki farklılıklar ortaya çıkmıştır. Ancak bugün Mısır tarikinde uygulamanın Marmara nüshasına göre olduğu görülmektedir. Yani medd-i bedelin kasrı ile zevât-ı yânın fethi ve imâlesi, sonra medd-i bedelin tevessutu ile zevât-ı

¹⁰¹² Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 75a-75b.

¹⁰¹³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 84b.

yânın fethi ve imâlesi, daha sonra da medd-i bedelin tûlü ile zevât-ı yânın fethi ve imâlesi şeklinde sıralanmaktadır.¹⁰¹⁴

3. Eserinin Fatih ve Marmara nüshalarındaki vecihlerin sıralanmasında farklılığın görüldüğü yerlerden bir diğeri ise Kehf sûresinin 70. âyetidir. Ahmed er-Rüşdî, İbn Zekvân'a göre vecihlerini açıkladığı söz konusu âyette her iki nüshada da altı vecih açıklamıştır. Söz konusu vecihler eserin her iki versiyonunda da aynı olmakla birlikte takdim-tehir açısından birtakım farklılıkları vardır.

Fatih nüshasında zikri geçen altı vechin sıralaması şöyledir:¹⁰¹⁵

﴿قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحَدِّثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا﴾¹⁰¹⁶ فيه لابن ذكوان ستة أوجه:

1. ٣...ت...¹⁰¹⁷ إثبات..ت.....
2. ٥...ت... إثبات..ت.....
3. ٣...س... إثبات..س.....
4. ٣...ت...¹⁰¹⁸ حذف..ت.....
5. ٣...س... إثبات..س.....
6. ٥...س... إثبات..س.....

Marmara nüshasında ise söz konusu altı vechin sıralaması şöyledir:¹⁰¹⁹

﴿قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحَدِّثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا﴾ فيه لابن ذكوان ستة أوجه:

1. ٣...ت... إثبات..ت.....
2. ٥...ت... إثبات..ت.....
3. ٣...س... إثبات..س.....
4. ٣...س... إثبات..س.....
5. ٥...س... إثبات..س.....
6. ٣...ت... حذف..ت.....

Her iki nüshaya bakıldığında vecihlerin aynı olduğu görülecektir. Ancak sıralamaya bakılınca Fatih nüshasında dördüncü sırada yer alan ﴿فَلَا تَسْأَلْنِي﴾ kelimesinde hemzenin tahkiki ve aynı kelimedeki yânın isbâtı ile ﴿عَنْ شَيْءٍ﴾ kelimesinde hemzenin tahkikinin birlikte geldiği vecih Marmara nüshasında altıncı sırada yer

¹⁰¹⁴ Sarıcaoğlu, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 366; Aydın, *Takrib Sûretleri*, C. II, s. 323; Satan, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 498; Özgören, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 332.

¹⁰¹⁵ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 110b.

¹⁰¹⁶ Âyetin Hafız rivayetine göre yazılışı: ﴿قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحَدِّثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا﴾ Kehf, 18/70.

¹⁰¹⁷ (إثبات): Bu terim ile kastedilen (فَلَا تَسْأَلْنِي) kelimesindeki (ي) harfinin okunması(harf-i med olması)dır.

¹⁰¹⁸ (حذف): Bu terim ile kastedilen (فَلَا تَسْأَلْنِي) kelimesindeki (ي) harfinin okunmamasıdır. Yani harf-i med görevi görmemesidir.

¹⁰¹⁹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 124a.

almaktadır. Bugün Mısır tarikinde uygulama Fatih nüshasına göre icrâ edilirken,¹⁰²⁰ İstanbul tarikinde ise Marmara nüshasındaki sıralamaya uygun olarak icrâ edilmektedir.¹⁰²¹

4. *Mürşidü't-Talebe*'nin Fatih ve Marmara nüshalarında vecihlerin tertibinde farklılığın görüldüğü yerlerden bir diğeri de Kasas sûresinin 60. âyetidir. Ahmed er-Rüşdî, Ebû Amr'ın Sûsî rivayetine göre vecihlerini açıkladığı söz konusu âyet için iki nüshada da yedi vecihten bahsetmiştir. Bu vecihler eserin her iki versiyonunda da aynı olmakla birlikte takdim-tehir açısından bazı farklılıklar vardır. Fatih nüshasında zikri geçen yedi vechin sıralaması şöyledir:¹⁰²²

﴿وَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا... أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ فيه للسوسي عن أبي عمرو سبعة أوجه:

- 1023 1. 1.. ب.....غيب
- 1024 2. 1.. ب.....خطاب
3. 1.. ف.....غيب
4. 1.. ف.....خطاب
5. 3.. ف.....غيب
6. 3.. ف.....خطاب
7. 3.. ب.....خطاب

Marmara nüshasında ise söz konusu yedi vechin sıralanışı şöyledir:¹⁰²⁵

﴿وَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا... أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ فيه للسوسي عن أبي عمرو سبعة أوجه:

1. 1.. ف.....غيب
2. 1.. ف.....خطاب
3. 1.. ب.....غيب
4. 1.. ب.....خطاب
5. 3.. ف.....غيب
6. 3.. ف.....خطاب
7. 3.. ب.....خطاب

Yukarıdaki sûretlerden de anlaşılacağı üzere Fatih nüshasında medd-i munfasılın kasrı ile ﴿الدُّنْيَا﴾ kelimesinde taklîl vechi öncelenirken; Marmara

¹⁰²⁰ Sarıcaoğlu, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 740; Aydın, *Takrib Sûretleri*, C. II, s. 162; Satan, *Takrib Sûretleri*, C. II, s. 979.

¹⁰²¹ Karaca, *Takrib Sûretleri*, s. 1676; Özcan, *Takrib Sûretleri*, C. IV, s. 1214; Demirci, *Takrib Sûretleri*, C. V, s. 1676.

¹⁰²² Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 130a.

¹⁰²³ (غيب): Bu terim ile kastedilen (أَفَلَا تَعْقِلُونَ) kelimesinin (أَفَلَا يَعْقِلُونَ) şeklinde (ğâib sîğasıyla) okunmasıdır.

¹⁰²⁴ (خطاب): Bu terim ile kastedilen (أَفَلَا تَعْقِلُونَ) kelimesinin yazıldığı şekliyle (hitâb sîğasıyla) okunmasıdır.

¹⁰²⁵ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 143b.

nüshasında ise medd-i munfasılın kasrı ile ﴿الدُّنْيَا﴾ kelimesinde feth vechi öncelenmektedir. Medd-i munfasılın meddi ile ﴿الدُّنْيَا﴾ kelimesinde feth vechinin öncelenmesi konusunda ise *Mürşidü't-Talebe*'nin her iki versiyonunda da aynı sıralama takip edilmiştir.¹⁰²⁶ Bugün uygulama Mısır¹⁰²⁷ ve İstanbul tarikinde¹⁰²⁸ Marmara nüshasındaki tertibe uygun olarak -yani ﴿الدُّنْيَا﴾ kelimesindeki feth vechi taklîl vechine öncelenerek- icra edilmektedir.

3.6. Mürşidü't-Talebe'nin Tahrîru't-Turuk ile Karşılaştırılması

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'yi büyük oranda *Tahrîru't-Turuk* üzerine inşa etmiştir. Fakat bu, *Mürşidü't-Talebe*'nin *Tahrîru't-Turuk*'un¹⁰²⁹ bir tekrarı olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'de kullandığı dil, Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk*'ta kullandığı dile göre daha sadedir. Ayrıca Ali el-Mansûrî'nin devre dışı bıraktığı birtakım vecihlere Ahmed er-Rüşdî cevaz vermiştir. Bunun yanında *Tahrîru't-Turuk*'ta değinilmeyen bazı konulara *Mürşidü't-Talebe*'de işaret edilmesi, diğer tahrîrât eserlerinden faydalanılarak birçok ilavelerde bulunulması *Mürşidü't-Talebe*'yi *Tahrîru't-Turuk*'a göre daha ayrıcalıklı hale getirmiştir.

Bu başlık iki alt başlığa ayrılarak birincisinde *Mürşidü't-Talebe*'nin *Tahrîru't-Turuk* ile dil ve üslup açısından mukayesesi yapılacaktır. İkincisinde ise Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk*'ta cevaz vermeyip de Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'de onayladığı vecihlere işaret edilecektir.

3.6.1. Dil ve Üslup Açısından Karşılaştırılması

Ali el-Mansûrî *Tahrîru't-Turuk*'ta, bazı âyetlerdeki vecihleri açıklarken ancak konuya vâkıf olan kişilerin anlayabileceği tarzda birtakım atıf harfleriyle vecihleri açıklama yoluna gitmiştir. Ahmed er-Rüşdî ise *Mürşidü't-Talebe*'de *Tahrîru't-Turuk*'taki bu anlaşılması zor ibare ve ifadeleri daha sade ve yalın bir dille ayrıca atıf harfleri yerine sıra sayıları kullanarak âyetteki vecihlerin neler olduğunu herkesin anlayabileceği bir tarzda ifade etmiştir. Buna bir örnek olarak Nisâ sûresinin 20.

¹⁰²⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 130a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 143b.

¹⁰²⁷ Sarıcaoğlu, *Takrib Süretleri*, C. II, s. 996; Aydın, *Takrib Süretleri*, C. II, s. 358; Satan, *Takrib Süretleri*, C. III, s. 1290; Özgören, *Takrib Süretleri*, C. II, ss. 274-275.

¹⁰²⁸ Karaca, *Takrib Süretleri*, s. 2153; Özcan, *Takrib Süretleri*, C. V, s. 1648; Demirci, *Takrib Süretleri*, C. V, s. 2153.

¹⁰²⁹ *Tahrîru't-Turuk* hakkında bilgi için çalışmanın “tahrîrâta dair kaynakları” başlığına bakınız.

âyetindeki vecihlerin açıklanmasını göstermek mümkündür. Söz konusu âyetteki vecihlerle ilgili olarak Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk*'taki ibaresi şöyledir:¹⁰³⁰

قوله تعالى: ﴿وَأَتَيْتُمُ إِحْدِيهِنَّ فَنَطَرًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا﴾ للأزرق:

القصر مع الفتح والتوسط لابن غلبون وابن بليمة، التوسط فيهما مع الفتح والتوسط من التبصرة لابن بليمة ومكي والوجيز، ومع بين بين من التيسير، والطويل في الأول مع الفتح والتوسط من التبصرة والهادي والكافي والتجريد، ومع الطول في ﴿شَيْئًا﴾ أيضًا من الهداية والهادي والكافي والتجريد، والطول في الأول مع بين بين والتوسط في الثاني من قراءة الداني على أبي الفتح كما قبل، ومن الكامل كما نقله عن ابن الجزري عنه، والطول فيهما مع التقليل من المحتبى والعنوان.

Aynı âyetteki vecihler Ahmed er-Rüşdî tarafından *Mürşidü't-Talebe*'de şu şekilde ifade edilmiştir:¹⁰³¹

قوله تعالى: ﴿وَأَتَيْتُمُ إِحْدِيهِنَّ فَنَطَرًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا﴾ فيه للأزرق سبعة أوجه:

الأول: القصر في ﴿وَأَتَيْتُمُ﴾ مع الفتح في ﴿إِحْدِيهِنَّ﴾ مع التوسط في ﴿شَيْئًا﴾ من الشاطبية والتذكرة وتلخيص ابن بليمة وجامع البيان. والثاني: التوسط في البدل واللين مع الفتح من تلخيص ابن بليمة والتبصرة لمكي والوجيز للاهوازي. والثالث: أيضًا لكن مع التقليل من التيسير والشاطبية. والرابع: الطول في البدل مع الفتح مع التوسط في اللين من التبصرة والكافي والتجريد والهادي. والخامس: كذلك لكن مع الطول في اللين من الشاطبية والكافي والتجريد والهادي والهداية. والسادس: الطول مع التقليل مع التوسط في اللين من الكامل كما نقله ابن الجزري عنه وهي قراءة الداني على أبي الفتح فارس بن أحمد. والسابع: الطول فيهما مع التقليل من الشاطبية والعنوان والمحتبى.

Görüldüğü üzere Ahmed er-Rüşdî söz konusu âyetteki vecihlerin neler olduğu, hangi sıra ve tertibe göre okunacağı gibi konularda tamamen *Tahrîru't-Turuk*'a uymuş ve onu esas almıştır. Ancak bunu yaparken Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk*'ta atıflarla birbirine bağlanmış uzunca cümleyi olduğu gibi aktarmamıştır. Bunun yerine önce âyette kaç vecih olduğunu zikretmiş, sonra da sıra sayıları kullanarak bu vecihlerin neler olduğunu açıklamıştır. Ali el-Mansûrî'nin vecihleri açıklarken kullandığı (gibi) terimlerin hangi kelimenin okunuşuna delalet ettiği ancak ehline anlaşılabilir. ¹⁰³² Buna mukabil Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'de (القصر في ﴿وَأَتَيْتُمُ﴾ مع الفتح في ﴿إِحْدِيهِنَّ﴾ مع التوسط في ﴿شَيْئًا﴾) şeklinde her bir terimle hangi kelimenin okunuşunun kastedildiğini, terimin hemen ardından bizzat kelimeyi zikretmek suretiyle daha yalın ve herkesçe anlaşılabilir bir üslupla ifade yoluna gitmiştir. ¹⁰³³ Bu örnek değerlendirildiğinde *Mürşidü't-Talebe*'nin *Tahrîru't-Turuk*'un anlaşılması zor ve kapalı kalan kısımlarının açıklamasını yaparak bir şerh vazifesi işlevi gördüğünü söylemek de mümkündür.

¹⁰³⁰ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, ss. 162-163.

¹⁰³¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 56b-57a.

¹⁰³² Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, ss. 162-163.

¹⁰³³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 56b-57a.

3.6.2. Tahrîru't-Turuk'ta Cevaz Verilmeyip Mürşidü't-Talebe'de Cevaz Verilen Vecihler

Bu başlıkta Ali el-Mansûrî'nin cevaz vermeyip de Ahmed er-Rüşdî'nin onayladığı bütün farklılıklara işaret edilecektir. Çünkü bugün özellikle Mısır tarihinde *Mürşidü't-Talebe* temel kaynak olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla Mısır tarihinin ilk dönemdeki uygulamaları ile son dönemdeki uygulamaları arasında ne gibi farklılıkların olduğunun görülmesi açısından iki eserin farklı zikrettiği vecihlerin ortaya konulması önem arz etmektedir. Bu farklılıklar toplamda yedi yerde olup şunlardır.

1. Ali el-Mansûrî'nin cevaz vermeyip de Ahmed er-Rüşdî'nin cevaz verdiği vecihlerden biri Nisâ sûresinin 55. âyetindedir. Söz konusu vecih âyet içerisinde yer alan ﴿مَنْ صَدَّ عَنْهُ﴾ kelimesinde vakfedilmeyip âyet baştan sona okunduğunda ortaya çıkmaktadır.

Söz konusu âyetle ilgili Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk*'ta ortaya koyduğu vecihlerin şeması şöyledir:¹⁰³⁴

﴿فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ ... وَكَفَى ... سَعِيرًا﴾ للأزرق ثمانية أوجه:

1. ق.....ف.....تر
2. ق.....ف.....خ
3. ت.....ف.....تر
4. ت.....ف.....خ
5. ت.....ب.....تر
6. ط.....ف.....تر
7. ط.....ف.....خ
8. ط.....ب.....تر

¹⁰³⁴ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, ss. 164-165.

Aynı ayeti kerime ile ilgili Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'deki vecihleri ise şöyledir:¹⁰³⁵

﴿فَإِنَّهُمْ مِنْ أَمَنٍ ... وَكَفَى ... سَعِيرًا﴾ فيه للأزرق أحد عشر وجهًا:

1. ق.....ف.....تر
2. ق.....ف.....خ
3. ق.....ب.....تر
4. ق.....ب.....خ
5. ت.....ف.....تر
6. ت.....ف.....خ
7. ت.....ب.....تر
8. ط.....ف.....تر
9. ط.....ف.....خ
10. ط.....ب.....تر
11. ط.....ب.....خ

Her iki eserde ortaya konan vecihler karşılıklı olarak okunduğunda Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk*'ta sekiz veche cevaz verdiği; buna karşılık Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'de on bir veche cevaz verdiği görülmektedir. Ali el-Mansûrî'nin zikretmeyip de Ahmed er-Rüşdî'nin zikrettiği üç vecih şunlardır:

Birincisi, ﴿أَمَنَ﴾ kelimesinde kasr, ﴿وَكَفَى﴾ kelimesinde taklîl ve ﴿سَعِيرًا﴾ kelimesinde terkîk (*Mürşidü't-Talebe*'de 3. vecih).

İkincisi, ﴿أَمَنَ﴾ kelimesinde kasr, ﴿وَكَفَى﴾ kelimesinde taklîl ve ﴿سَعِيرًا﴾ kelimesinde tefhîm (*Mürşidü't-Talebe*'de 4. vecih).

Üçüncüsü ise ﴿أَمَنَ﴾ kelimesinde tûl, ﴿وَكَفَى﴾ kelimesinde taklîl ve ﴿سَعِيرًا﴾ kelimesinde tefhîm vecihleridir (*Mürşidü't-Talebe*'de 11. vecih).¹⁰³⁶

Söz konusu âyet ile ilgili olarak Yusuf Efendizâde *Îtilâf*'ta yedi veche cevaz verirken¹⁰³⁷ Mustafa el-İzmîrî ise *Bedâi'u'l-Burhân*'da on veche cevaz vermektedir.¹⁰³⁸ Aynı âyetteki vecihlere yönelik dört âlimin de farklı çıkarımlarda bulunması tahrîrde esas alınan eserin sarîh olarak zikretmediği bir ifadenin farklı yorumlanması ve her birinin kendi hocasından aldığı vecihler doğrultusunda hareket etmesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu yönüyle bakıldığında Ahmed

¹⁰³⁵ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 58a-58b.

¹⁰³⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 58a-58b.

¹⁰³⁷ Yusuf Efendizâde, *el-Îtilâf fi Vucûhi'l-Îhtilâf*, vr. 34a.

¹⁰³⁸ İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, s. 22.

3. Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'de *Tahrîru't-Turuk*'tan farklı olarak zikrettiği vecihlerden biri de Bakara sûresinin 2. âyetindedir. Ya'kûb'a göre vecihlerin açıklandığı âyette Ali el-Mansûrî beş, Ahmed er-Rüşdî ise altı vecih sıralamıştır.

Söz konusu âyetle ilgili Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk*'ta ortaya koyduğu beş vechin şeması şöyledir:¹⁰⁴⁵

- ﴿فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾ ليعقوب خمسة أوجه:
1. ..إِظ¹⁰⁴⁶..بلا غنة..بلا هاء¹⁰⁴⁷
 2. ..إِظ.....بلا غنة..هاء السكت¹⁰⁴⁸
 3. ..إِظ....غنة¹⁰⁴⁹...بلا هاء
 4. ..إِظ....غنة.....هاء السكت
 5. ..إِظ....بلا غنة..بلا هاء

Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'de zikrettiği altı vecih ise şunlardır:¹⁰⁵⁰

- ﴿فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾ ليعقوب ستة أوجه:
1. ..إِظ..بلا غنة..بلا هاء
 2. ..إِظ..بلا غنة..هاء السكت
 3. ..إِظ..غنة...بلا هاء
 4. ..إِظ..غنة...هاء السكت
 5. ..إِظ..بلا غنة..بلا هاء
 6. ..إِظ..بلا غنة..هاء السكت

Görüldüğü üzere ﴿فِيهِ هُدًى﴾ ve ﴿هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾'de idğâm bilâğunne ile ﴿لِّلْمُتَّقِينَ﴾ kelimesindeki hâü's-sektin birlikte geldiği vecih (*Mürşidü't-Talebe*'de 6. vecih), Ali el-Mansûrî tarafından *Tahrîru't-Turuk*'ta zikredilmezken, Ahmed er-Rüşdî hocasından rivayeten aldığı ifade ederek söz konusu vecihe cevaz vermiştir.¹⁰⁵¹

4. Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'de Ali el-Mansûrî'den farklı olarak gösterdiği vecihlerden bir diğeri Bakara sûresinin 11. âyetinde Ya'kûb'a göre verilen vecihlerde görülmektedir.

¹⁰⁴⁵ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, ss. 50-51.

¹⁰⁴⁶ (إِظ): Bu remz ile kastedilen (فِيهِ هُدًى) kelimelerinin birbirine idğâm edilmeden izhar ile okunmasıdır.

¹⁰⁴⁷ (بلا هاء): Kelimesi ile kastedilen (لِّلْمُتَّقِينَ) kelimesinin sonuna hâ-i sek getirilmeden okunmasıdır.

¹⁰⁴⁸ (هاء السكت): Kelimesi ile kastedilen (لِّلْمُتَّقِينَ) kelimesinin sonuna hâ-i sek getirilerek (لِّلْمُتَّقِينَ) şeklinde okunmasıdır.

¹⁰⁴⁹ (غنة): Kelimesi ile kastedilen (هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ) kelimelerindeki tenvînin lâma idğâmının ğunneli bir şekilde yapılması gerektiğidir.

¹⁰⁵⁰ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 3b.

¹⁰⁵¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 4a.

Ali el-Mansûrî söz konusu âyetle ilgili olarak *Tahrîru't-Turuk*'ta beş vecihten bahsetmektedir.¹⁰⁵²

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ﴾ ليعقوب خمسة أوجه:

1.إِظ.....ق.....بلا هاء
2.إِظ.....ق.....بالحاء¹⁰⁵³
3.إِظ.....٢.....بلا هاء
4.إِذ.....¹⁰⁵⁴.....ق.....بلا هاء
5.إِذ.....٢.....بلا هاء

Ahmed er-Rüşdî ise *Mürşidü't-Talebe*'de aynı âyetle ilgili olarak Ali el-Mansûrî'nin yukarıda zikri geçen beş vechi naklettikten sonra bunların dışında hocasından -rivayeten- aldığı üç vecihten daha bahsetmektedir.¹⁰⁵⁵

﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ﴾

1.إِظ.....ق.....بلا هاء
2.إِظ.....ق.....بالحاء
3.إِظ.....٢.....بلا هاء
4.إِظ.....٢.....بالحاء
5.إِذ.....ق.....بلا هاء
6.إِذ.....ق.....بالحاء
7.إِذ.....٢.....بلا هاء
8.إِذ.....٢.....بالحاء

Şemadan da anlaşılacağı üzere Ahmed er-Rüşdî Ali el-Mansûrî'nin yukarıda zikri geçen beş vechine ilaveten naklettiği bu üç vechin birincisi, ﴿قِيلَ لَهُمْ﴾ kelimesinin izharı, ﴿قَالُوا إِنَّمَا﴾ medd-i munfasılın meddi ve ﴿مُصْلِحُونَ﴾ kelimesinde hâû's-sekt vechi (dördüncü vecih); ikincisi, ﴿قِيلَ لَهُمْ﴾ kelimesinin idğâmı, ﴿قَالُوا إِنَّمَا﴾ medd-i munfasılın kasrı ve ﴿مُصْلِحُونَ﴾ kelimesinde hâû's-sekt vechi (altıncı vecih); üçüncüsü, ﴿قِيلَ لَهُمْ﴾ kelimesinin idğâmı, ﴿قَالُوا إِنَّمَا﴾ medd-i munfasılın meddi ve ﴿مُصْلِحُونَ﴾ kelimesinde hâû's-sekt vechidir (sekizinci vecih).¹⁰⁵⁶ Mısır tarikinde bugün uygulama Ahmed er-

¹⁰⁵² Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, ss. 60-61.

¹⁰⁵³ (بالحاء): Kelimesi ile kastedilen (مُصْلِحُونَ) kelimesinin sonuna hâ-i sek getirerek (مُصْلِحُونَةٌ) şeklinde okunmasıdır.

¹⁰⁵⁴ (إِذ): Bu remz ile kastedilen (قِيلَ لَهُمْ) kelimelerinin birbirine idğâm edilerek (قِيلَهُمْ) şeklinde idğâm-ı kebîr ile okunmasıdır.

¹⁰⁵⁵ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 7a-7b.

¹⁰⁵⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 7a-7b.

Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'de zikrettiği söz konusu sekiz vecih üzerinden devam etmektedir.¹⁰⁵⁷

5. *Mürşidü't-Talebe*'de *Tahrîru't-Turuk*'tan farklı olarak zikredilen vecihlerden diğer biri de Bakara sûresinin 31. âyetinde Ya'kûb'un ravisi Ruveys'e göre ortaya konan vecihlerdedir.

Ali el-Mansûrî söz konusu âyetle ilgili olarak *Tahrîru't-Turuk*'ta üç vecihten bahsetmektedir:¹⁰⁵⁸

- ﴿فَقَالَ أَنبِيُّنِي بِاسْمَاءِ هَؤُلَاءِ ۖ إِنَّ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ لرويس ثلاثة أوجه:
1. ۱.۲.۱...ت.۲...ه...بلا هاء
 2. ۱.۲.۱...ت.۲...ه...بالحاء
 3. ۲.۲...إسقاط...بلا هاء

Ahmed er-Rüşdî ise Ali el-Mansûrî'nin yukarıda zikri geçen üç vechini naklettikten sonra aynı âyetle ilgili olarak hocasından -hem kırâeten ve hem de rivayeten- on vecih okuduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁵⁹

- ﴿فَقَالَ أَنبِيُّنِي بِاسْمَاءِ هَؤُلَاءِ ۖ إِنَّ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ لرويس عشرة أوجه:
1. ۱.۲.۱...ت.۲...ه...بلا هاء
 2. ۱.۲.۱...ت.۲...ه...بالحاء
 3. ۲.۲...ت.۲...ه...بلا هاء
 4. ۲.۲...ت.۲...ه...بالحاء
 5. ۱.۱...إسقاط...بلا هاء
 6. ۱.۱...إسقاط...بالحاء
 7. ۲.۱...إسقاط...بلا هاء
 8. ۲.۱...إسقاط...بالحاء
 9. ۲.۲...إسقاط...بلا هاء
 10. ۲.۲...إسقاط...بالحاء

Şemadan da anlaşılacağı üzere Ali el-Mansûrî söz konusu âyette Ruveys'e göre üç vechin caiz olabileceğini dile getirirken Ahmed er-Rüşdî aynı âyette Ruveys için on vechin caiz olduğunu ifade etmektedir. Bu vecih farklılığının sebeplerinden biri Ali el-Mansûrî'nin ﴿هَؤُلَاءِ﴾ kelimesinde hemzenin iskâtının Ebu'l-'Alâ kanalıyla Ebu't-Tayyib tarikine ve medd-i munfasılın meddine tahsis edilmesi gerektiğini ileri sürmesidir. Buna karşılık Ahmed er-Rüşdî ﴿هَؤُلَاءِ﴾ kelimesindeki hemzenin iskâtının

¹⁰⁵⁷ Sarıcaoğlu, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 8; Aydın, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 5; Satan, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 6; Özgören, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 5.

¹⁰⁵⁸ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, ss. 69-70.

¹⁰⁵⁹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 12a.

ve ﴿إِنْ كُنْتُمْ﴾ kelimesindeki hemzenin teshilinin hem medd-i munfasılın kasrı ve hem de meddi ile gelebileceğini, ayrıca iskât ve teshil vecihlerinin her biri ile ﴿صَادِقِينَ﴾ kelimesinin vakf esnasında hâü's-sektli ve hâü's-sektsiz okunabileceğini ifade etmiştir. Ahmed er-Rüşdî söz konusu on vechi hem hocasından okuduğunu hem de - Ruveys kanalıyla Ya'kûb'dan- rivayet olarak aldığını söylemektedir.¹⁰⁶⁰ Bugün Mısır tarikinde uygulama Ahmed er-Rüşdî'nin zikrettiği on vecih üzerinden icrâ edilmektedir.¹⁰⁶¹

6. Ahmed er-Rüşdî'nin Ali el-Mansûrî'den farklı olarak zikrettiği vecihlerden bir diğeri de Bakara sûresinin 92. âyetinde Ya'kûb'un ravisi Ruveys için izah edilen vecihlerde görülmektedir. Ali el-Mansûrî söz konusu âyetle ilgili *Tahrîru't-Turuk*'ta beş vecihten bahsetmektedir.¹⁰⁶²

﴿... بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجَالَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ﴾ لرويس خمسة أوجه:

1. إظ.....إظ.....إظ.....إظ.....بلا هاء
2. إظ.....إظ.....إظ.....إظ.....بالهاء
3. إظ.....إظ.....إظ.....إظ.....بلا هاء
4. إظ.....إظ.....إظ.....إظ.....بالهاء
5. إظ.....إظ.....إظ.....إظ.....بلا هاء

Ahmed er-Rüşdî ise söz konusu âyette Ali el-Mansûrî'nin yukarıda zikri geçen beş vechini naklettikten sonra bunların dışında hocasından okuduğu altıncı bir vecih ileri sürmektedir. Bu vecih ﴿بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ﴾ ve ﴿اتَّخَذْتُمُ﴾ kelimelerinde idğâm vechi ile ﴿ظَالِمُونَ﴾ kelimesinde hâü's-sektin birlikte geldiği vecihtir. Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'de zikrettiği altı vechin tamamı şöyledir.¹⁰⁶³

﴿... بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجَالَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ﴾ لرويس ستة أوجه:

1. إظ.....إظ.....إظ.....إظ.....بلا هاء
2. إظ.....إظ.....إظ.....إظ.....بالهاء
3. إظ.....إظ.....إظ.....إظ.....بلا هاء
4. إظ.....إظ.....إظ.....إظ.....بالهاء
5. إظ.....إظ.....إظ.....إظ.....بلا هاء
6. إظ.....إظ.....إظ.....إظ.....بالهاء

¹⁰⁶⁰ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 12a.

¹⁰⁶¹ Sarıcaoğlu, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 17; Aydın, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 12; Satan, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 18; Özgören, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 12.

¹⁰⁶² Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, s. 91.

¹⁰⁶³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 21a-21b.

Ahmed er-Rüşdî tarik müsait olmamakla birlikte söz konusu vechi hocasından okuduğunu söylemektedir.¹⁰⁶⁴ Bugün Mısır tarikinde uygulamanın Ahmed er-Rüşdî'nin zikrettiği altı vecih üzerinden devam ettiği görülmektedir.¹⁰⁶⁵

7. Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'de *Tahrîru't-Turuk*'tan farklı olarak zikrettiği vecihlerden biri Enbiyâ sûresinin 48. âyetindeki vecihlerdir. Verş'in Ezrak tarikine göre vecihlerin açıklandığı söz konusu âyette Ali el-Mansûrî *Tahrîru't-Turuk*'ta sekiz vecihten;¹⁰⁶⁶ Ahmed er-Rüşdî ise *Mürşidü't-Talebe*'nin Fatih nüshasında dokuz,¹⁰⁶⁷ Marmara nüshasında ise on vecihten bahsetmektedir.¹⁰⁶⁸

Ali el-Mansûrî söz konusu âyetle ilgili *Tahrîru't-Turuk*'ta zikrettiği sekiz vecih şunlardır:¹⁰⁶⁹

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ ... وَذَكَرْنَا لِلْمُتَّقِينَ﴾ فِيهِ لِلْأَرْقِ ثَمَانِيَةٌ أَوْجُه:

1. ق.....ف.....خ
2. ق.....ف.....تر
3. ت.....ف.....خ
4. ت.....ب.....خ
5. ط.....ف.....خ
6. ط.....ف.....تر
7. ط.....ب.....خ
8. ط.....ب.....تر

¹⁰⁶⁴ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 21b.

¹⁰⁶⁵ Aydın, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 29; Satan, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 46; Özgören, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 29.

¹⁰⁶⁶ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, ss. 247-248.

¹⁰⁶⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 117a.

¹⁰⁶⁸ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 131a-131b.

¹⁰⁶⁹ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, ss. 247-248.

Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'nin Fatih nüshasında zikrettiği dokuz vecih şunlardır:¹⁰⁷⁰

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى... وَذِكْرًا لِلْمُتَّقِينَ﴾ فيه للأزرق تسعة أوجه:

1. ق...ق...ف.....خ
2. ق...ق...ف.....تر
3. ق...ق...ب.....خ
4. ق...ت...ف.....خ
5. ق...ت...ب.....خ
6. ق...ط...ف.....خ
7. ق...ط...ف.....تر
8. ق...ط...ب.....خ
9. ق...ط...ب.....تر

Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'nin Marmara nüshasında zikrettiği on vecih ise şöyledir:¹⁰⁷¹

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى... وَذِكْرًا لِلْمُتَّقِينَ﴾ فيه للأزرق عشرة أوجه:

1. ق...ق...ف.....خ
2. ق...ق...ف.....تر
3. ق...ق...ب.....خ
4. ق...ق...ب.....تر
5. ق...ت...ف.....خ
6. ق...ت...ب.....خ
7. ق...ط...ف.....خ
8. ق...ط...ف.....تر
9. ق...ط...ب.....خ
10. ق...ط...ب.....تر

Ahmed er-Rüşdî'nin Ali el-Mansûrî'den farklı aldığı vecihler Fatih nüshasında bir vecih Marmara nüshasında ise iki vecih olarak verilmektedir. Bu vecihlerin birincisi, medd-i bedelde ﴿آتَيْنَا﴾ kasr, ﴿مُوسَى﴾ kelimesinde taklîl ile ﴿وَذِكْرًا﴾ kelimesinde tefhîmin birlikte geldiği vecihtir. Bu vechi Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'nin hem Fatih nüshasında (üçüncü vecih) hem de Marmara nüshasında (üçüncü vecih) zikretmiştir.¹⁰⁷² İkincisi, medd-i bedelde ﴿آتَيْنَا﴾ kasr, ﴿مُوسَى﴾ kelimesinde taklîl ile ﴿وَذِكْرًا﴾ kelimesinde terkîkin birlikte geldiği vecihtir. Ahmed er-Rüşdî bu vechi

¹⁰⁷⁰ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 117a.

¹⁰⁷¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 131a-131b.

¹⁰⁷² Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 131a-131b.

Marmara nüshasında (dördüncü vecih) zikrederken Fatih nüshasında zikretmemiştir.¹⁰⁷³ Bugün Mısır tarikinindeki uygulama Ahmed er-Rüşdî'nin Fatih nüshasında dile getirdiği dokuz vecih üzerinden ve aynı tertibe göre icrâ edilmektedir.¹⁰⁷⁴

3.7. Mürşidü't-Talebe'de Ele Alınan Konular

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'de ağırlıklı olarak âyetlerdeki vecihlere, bu vecihlerin hangi sıraya göre okunacağına, vecihlerin kaynaklarına ve hangilerinin okunup hangilerinin okunmayacağına değinmiştir. Ahmed er-Rüşdî eserde usûl ve ferş ayrımı yapmamıştır. Vecihleri sûre tertibine göre açıklarken yeri geldikçe değişik konulara temas etmiştir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'de işlediği konuları bütün yönleriyle ele almamıştır. Konunun daha çok açıklayacak olduğu vecihle bağlantılı yönlerine temas etmiştir. Bu bağlamda Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'de ele aldığı konuları kıraat ilminin tanımı, konusu, amacı, faydası; usûle dair işlediği konular ve tekbir bahsi şeklinde sınıflandırmamız mümkündür.

3.7.1. Kıraat İlminin Tanımı, Konusu, Amacı ve Faydası

Ahmed er-Rüşdî eserin telif sebebini ve metodunu zikrettikten sonra ilk olarak, her talebenin kıraat eğitiminden önce kıraatin tanımı, konusu ve faydası hakkında bilgi sahibi olması gerektiğini vurgulamaktadır. Biz de konunun daha iyi anlaşılması ve üzerinde çalıştığımız eserin de metodu olması itibariyle detaya inmeden kıraatin tanımı, konusu ve faydası hakkında bilgi vererek başlamak istiyoruz.

3.7.1.1. Kıraat İlminin Tanımı

Ahmed er-Rüşdî kıraatin tanımına dair Bikâ'î'nin *Kitâbü'd-Davâbit ve'l-İşârât li Ecrâ-i 'İlmi'l-Kirâât*'ından ve Zerkeşî'nin *el-Burhân*'ından, bir de kaynağını zikretmediği bir başka yerden olmak üzere üç ayrı tanım nakletmektedir. Biz burada önce kıraat kelimesinin sözlük anlamına değinip ardından da Ahmed er-Rüşdî'nin naklettiği söz konusu tanımları zikredeceğiz.

¹⁰⁷³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 117a.

¹⁰⁷⁴ Sarıcaoğlu, *Takrib Sûretleri*, C. II, s. 813; Aydın, *Takrib Sûretleri*, C. II, s. 229; Satan, *Takrib Sûretleri*, C. III, s. 1083; Özgören, *Takrib Sûretleri*, C. II, s. 105.

Kıraat kelimesi k-r-e/قرأ kökünden türemiş semâi (kural/kâide dışı) bir mastar olup lügatte “okumak, tilâvet etmek” anlamına gelmektedir.¹⁰⁷⁵ Çoğulu ise kırâât/قراءات olup “okumalar/okuyuşlar” demektir.¹⁰⁷⁶

Ahmed er-Rüşdî'nin, kıraatlerin/kıraat ilminin terim anlamına yönelik olarak Bikâ'î'den naklettiği tanım şöyledir:

وهو علم يعرف منه اتفاق الناقلين لكتاب الله تعالى واختلافهم في الحذف والإثبات والتنحريك والإسكان والفصل والإيصال وهيمته النطق والإبدال من حيث السماع.

“Kıraat ilmi, Kur'an lafızlarındaki hazf, isbât, tahrîk, teskîn, fasl, vasl, telaffuz ve ibdâl gibi okuma şekilleri hakkında işitmeye (semâ) dayalı olarak ravilerin ittîfak ve ihtilaflarının kendisiyle bilindiği bir ilimdir.”¹⁰⁷⁷

Ahmed er-Rüşdî'nin Zerkeşî'den naklettiği tanım ise şöyledir:

القرآن والقراءات حقيقتان متغايرتان. فالقرآن: هو الوحي المنزل على محمد صلى الله تعالى عليه وسلم للبيان والإعجاز. والقراءات: اختلاف ألفاظ الوحي المذكور في الحروف أو كيفيةها من تخفيف وتشديد.

“Kur'an ve kıraatler iki ayrı hakikattir. Kur'an Hz. Muhammed'e (s.a.s.) beyan ve i'câz için indirilmiş vahiy; kıraatler ise bu vahye ait lafızların harflerindeki yazım veya tahfîf-teşdîd gibi okunma keyfiyetlerindeki ihtilaflardır.”¹⁰⁷⁸

Ahmed er-Rüşdî bu iki tanımın ardından bir de şu tanımı ilave etmektedir:

حد علم القراءات: هو علم بأصول يعرف بما أحوال ألفاظ القرآن من حيث النطق ما يقرأ به كل أمة القراء.

“Kıraat ilminin tanımı: Kıraat imamlarının her birinin, Kur'an lafızlarını nasıl nutkettiklerinin/okuduklarının bir usûle bağlı olarak bilindiği bir ilimdir.”¹⁰⁷⁹

¹⁰⁷⁵ Halil b. Ahmed el-Ferâhidî (ö. 175/791), *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Abdulhamid Hendâvî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut 1424/2003; C. III, ss. 369-370; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris (ö. 395/1004), *Mü'cemü Mekâyisi'l-Lügâ*, thk. 'Abdü's-Selâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1399/1979, C. V, ss. 79-78; Râğîb İsfehânî, *el-Müfradât fî Ğaribi'l-Kur'ân*, s. 881; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, C. I, 130; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, s. 49.

¹⁰⁷⁶ Ali Osman Yüksel, “Kırâat-ı Aşere” *Şamil İslam Ansiklopedisi*, C. 4, Şamil Yayınevi, İstanbul 2000, s. 327; Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, Hacıveysizade İlim ve Kültür Vakfı, İstanbul 2019, s. 31.

¹⁰⁷⁷ Bikâ'î, *Kitâbü'd-Davâbit ve'l-İşârât li Ecrâ-i 'İlmi'l-Kurâât*, vr. 2a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2b; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kurâât*, C. II, s. 355; Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî el-Bennâ, *İthâfû Fûdalâi'l-Beşer fi'l-Kurâati'l-Erba'ate Aşer*, thk. Enes Mehera, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1432/2011, s. 7.

¹⁰⁷⁸ Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 222; Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, C. I, ss. 249-250; Dimyâtî, *İthâfû Fûdalâi'l-Beşer*, s. 7; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2b.

¹⁰⁷⁹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2b.

Ahmed er-Rüşdî'nin akdardığı bu tanımlar birbirine yakın olmakla birlikte her birinde kıraat ve kıraat ilminin farklı bir yönüne vurgu yapılmaktadır. Bu tanımlardan yola çıkarak şunları ifade etmek mümkündür.

Zerkeşî'den naklettiği tanımda “Kur’an lafızlarının okunma keyfiyetleri” ifadesiyle kıraatlerin tanımına değinilmektedir.

Bikâ’î'nin tanımındaki “ravilerin ittifak ve ihtilaflarını bildiren bir ilimdir” vurgusuyla kıraat ilminin tanımına vurgu yapılmaktadır.

Tanımlarda geçen hazf, isbât, tahrîk, teskîn, fasl, vasl, ibdâl tahfif ve teşdîd gibi kavramlarla kıraat farklılıklarının büyük bir bölümüne işaret edilmektedir.

Bikâ’î'den naklettiği tanımda yer alan “işitmeye dayalı olarak” ifadesiyle de zikri geçen hususların “semâ” yoluyla alınması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Son tanımda ise kıraat imamlarının okuyuşlarının bir usûle göre okunması gerektiği vurgulanmaktadır. Özellikle indirâc usûlü esnasında (bir hatimde bütün kıraat vecihlerinin bir arada okunması)¹⁰⁸⁰ vecihlerin birbirine karışarak telfik ve terkîbe düşülmemesi için tahrîrâtın üstlendiği fonksiyona dikkat çekilmektedir.

3.7.1.2. Kıraat İlminin Konusu

Ahmed er-Rüşdî kıraat ilminin tanımına dair Bikâ’î'den naklettiği yukarıdaki tanımın hemen ardından kıraat ilminin konusuna dair de şunu ifade etmektedir:

وموضوعه كلمات الكتاب العزيز من هذه الجهات.

“Kıraat ilminin konusu (hazf, isbât, tahrîk, teskîn, fasl, vasl, ibdâl, tahfif ve teşdîd gibi yönleriyle) Kur’an-ı Kerim’in kelimeleridir.”¹⁰⁸¹

Buradan hareketle kıraat ilminin, Kur’an kelimelerinin telaffuzundaki değişiklikler ve bu kelimelerin edâ keyfiyetleri hususunda hazf, isbât, tahrîk, teskîn, fasl, vasl, ibdâl, imâle, işmâm, tahfif ve teşdîd gibi konularda kıraat imamlarının ittifak ve ihtilaflarını konu edindiğini söylememiz mümkündür.¹⁰⁸² Bunu yaparken de, Kur’an kelimelerinin edâ keyfiyetlerine dair ittifak veya ihtilaf edilen her bir vechi kendisinden nakledilene nispet ederek inceler. Yani herhangi bir vecih hangi raviden veya tarikten geldiyse o vechi söz konusu ravi ve tarike isnâd ederek ortaya

¹⁰⁸⁰ Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, s. 74.

¹⁰⁸¹ Bikâ’î, *Kitâbü’l-Davâbit ve’l-İşârât li Ecrâ-i ‘İlmi’l-Kırâât*, vr. 2a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2b.

¹⁰⁸² Bikâ’î, *Kitâbü’l-Davâbit ve’l-İşârât li Ecrâ-i ‘İlmi’l-Kırâât*, vr. 2a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2b.

çıkabilecek karışıklıkların önüne geçer. Bunun yanısıra süreç içerisinde oluşan kıraat ekolleri, kıraat tarihi ve benzeri hususların da kıraat ilminin konusu içerisine dâhil olduğunu ifade edebiliriz.¹⁰⁸³

3.7.1.3. Kıraat İlminin Faydası ve Gayesi

Ahmed er-Rüşdî kıraat ilminin tanımını ve konusuna dair tanımların ardından kıraat ilminin faydası ve gayesine yönelik olarak da şunları zikretmektedir:

وفائده صيانته عن التحريف والتغيير.

“Kıraat ilminin faydası/amacı, Kur’an lafızlarını tahrîf ve tağyîrden korumaktır.”¹⁰⁸⁴

وفائده سعادة الدارين.

“Kıraat ilminin faydası/amacı, (okuyucuyu) dâreyn (dünya ve ahiret) saadetine ulaştırmaktır.”¹⁰⁸⁵

Özetle diyebiliriz ki Kıraat ilminin temel gaye ve hedefi, Kur’an lafızlarını tahrîf/bozma ve tağyîrden/değiştirmekten korumak ve Kur’an lafızlarını Hz. Peygamber ashâbına nasıl talim ettirip öğrettiyse, aynen o şekliyle gelecek nesillere aktararak aslî şeklini muhafaza etmektir.

3.7.2. Usûle Dair İşlenen Konular

Mürşidü’l-Talebe’de âyetlerdeki kıraat vecihleri yanında sûre evvelinde isti‘âze, besmele ve tekbir vecihleri, iki sûre arasında tekbir ve besmele vecihleri, lâ-i tebrîe ve Hamza’nın med ölçüsü, işmâm ve çeşitleri, Verş için medd-i bedel ve med ölçüsü, idğâm ve çeşitleri, medd-i ta’zîm/mubâlağa gibi usûle¹⁰⁸⁶ dair bazı konularla ilgili birtakım açıklamalarda bulunulmuştur.

¹⁰⁸³ Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, s. 35.

¹⁰⁸⁴ Bikâ‘î, *Kitâbü’l-Davâbit ve’l-İşârât li Ecrâ-i ‘İlmi’l-Kirâât*, vr. 2a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’l-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2b.

¹⁰⁸⁵ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’l-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2b.

¹⁰⁸⁶ Usûl; belli kaideler etrafında toplanabilen ve her geçtiği yerde aynı şekilde okunan kıraat farklılıklarını ifade eden bir kavramdır. Belli kaideler etrafında toplanamayan ve her geçtiği yerde farklı şekillerde okunan kıraat farklılıklarına ise ferşü’l-hurûf denir. Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, ss. 43, 161.

3.7.2.1. Sûre Evveli Vecihleri

Ahmed er-Rüşdî'nin eserinde işlediği konulardan biri sûre evvelindeki isti'âze, besmele ve tekbir vecihleridir. Vecihlere geçmeden evvel isti'âze ve besmele ile ilgili kısa bir malumat vermek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.¹⁰⁸⁷

İsti'âze: İsti'âze/استعاذة kelimesi ا-ص-ذ/ع-و kökünden türemiş istif'âl kalıbında mastar bir kelimedir. Lügatte “sığınmak”, “korunmak” ve “iltica etmek” gibi anlamlara gelmektedir. Kıraat ilminde ise okuyucunun kıraate başlarken söylediği: (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) “kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım” cümlesinden ibarettir. Hükmünün vacip veya sünnet olduğunu söyleyenler varsa da cumhura göre müstehaptır. Kur'an'dan bir âyet olmadığı konusunda icma vardır. Çeşitli sığaları olmakla birlikte en meşhuru: (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) “kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım” ifadesidir.¹⁰⁸⁸ İsti'âze üzerinde vakf yapılabileceği gibi sonrasına vaslı da caizdir.¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸⁷ Tekbirle alakalı bilgi için çalışmamın “tekbir bahsi” başlığına bakınız.

¹⁰⁸⁸ Bu sığa üzerinde ittifak olduğu ifade edilmektedir. Bkz. İbn Sivâr, *el-Müstenîr fi'l-Kırââtî'l-'Aşr* (1413), s. 465.

¹⁰⁸⁹ İsti'âzenin manası, hükmü, sığıması, mahalli/yeri, cehrî ve gizli okunduğu yerler hakkında geniş bilgi için bkz. Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed el-İsfehânî (ö. 502/1108), *el-Müfredât fi Ğarîbü'l-Kur'an*, Thk. Safvân 'Adnân ed-Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1412/1991, ss. 594-595; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, C. III, ss. 498-500; Mütercim Âsım Efendî (ö. 1755/1820), *el-Okyânüsü'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmüsi'l-Muhît*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014, C. II, s. 1684; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/922), *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1420/2000, C. I, ss. 111-113; Ahmed b. Ali Ebu Bekir el-Cessâs (ö. 370/980), *Ahkâmü'l-Kur'an*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 1412/1992, C. V, ss. 12-13; Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, *Câmi'u'l-Beyân fi'l-Kırââtî's-Seb'i'l-Meshûra*, thk. M. Kemal Atik, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1420/1999, C. I, ss. 156-158; Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, *et-Teyisîr fi'l-Kırââtî's-Seb'*, nşr. Otto Pretzl, Dâru'l-Kütübi'l-'Arabiyye, Beyrut 1404/1984, s. 16-17; Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî (ö. 606/1209), *Mefâtihu'l-Ġayb/et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 1420/1999, C. I, ss. 66-70; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 671/1272), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1427/2006, C. I, ss. 135-141; Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr (ö. 774/1373), *el-Misbâhu'l-Münîr fi Tehzîbi Tefsîru İbn Kesîr*, haz. Cemâ'atün mine'l-'Ulemâ, Dâru's-Selâm, Riyad 1421/2000, ss. 17-19; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırââtî'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. I, ss. 243-259; İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru'l-Teyisîr*, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1404/1983, s. 38; Dimyâtî, *İthâfû Fudalâi'l-Beşer*, ss. 28-29; Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân fi Vucûhi'l-Kur'an*, ss. 5-6; Muhammed Emin Efendî, *Zühru'l-Erîb*, vr. 216a; Cermî, *Mu'cemü Ulûmi'l-Kur'an*, s. 64; Ahmed Mahmûd 'Abdu's-Semî' el-Hafeyân, *Eşheru'l-Mustalehât fi Fenni'l-Edâi ve 'İlmi'l-Kırâât*, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1422/2001, ss. 161-162; Abdu'l-Fettâh el-Kâdî (ö. 1403/1982), *el-Vâfi fi Şerhi-ş-Şâtübî*, Mektebetü's-Sevâdî li't-Tevzî', Cidde 1412/1992, ss. 40-45; Abdu'l-Fettâh el-Kâdî, *el-Büdûru'z-Zâhira fi'l-Kırââtî'l-'Aşri'l-Mütevâtira*, Mektebetü Enes b. Malik, Mekke 1423/2002, ss. 12-13; Muhammed Muhammed Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l-Kırââtî'l-'Aşr ve Tevcîhihâ min Tarîki Tayyibeti'n-Neşr*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, Kahire 1417/1997, ss. 30-32; Muhammed Muhammed Muhammed Sâlim Muhaysin, *İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırââtî's-Seb' min Tarîki-ş-Şâtubiyye*, Dâru Muhaysin, Kahire 1426/2005, ss. 24-26; Muhsin Demirci, “İstiâze”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,

Besmele: Besmele/بِسْمِ اللّٰهِ الْمَجْمُوعِ menhût (birden fazla kelimenin birleştirilip yeni bir kelime türetilmesi) şeklinde bir isim veya fe‘lele/فَعْلَلَنَ-dehrace/دَحْرَجْ kalıbındaki besmele/بِسْمِ اللّٰهِ kelimesinin mastarıdır. Kıraat ilminde ise okuyucunun kıraate başlarken söylediği: بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ “Rahmân ve Rahîm olan Allâh’ın adıyla (okumaya başlarım)” cümlesinden ibarettir. Bütün kurrâ/kıraat imamları Tevbe sûresi hariç diğer sûrelerin evvelinden ibtidâ edildiğinde bismelenin okunmasında ittifak etmişlerdir. Sûre ortasından (sûrenin ilk âyetinin hatta ilk kelimesinin dışındaki bir yerden) başlanıldığında ise okuyucu besmeleyi okuyup okumamada muhayyerdir. Kıraat imamları arasında besmele konusundaki ihtilaf ise (Enfâl ile Tevbe arası hariç) iki sûre arasında bismelenin okunup okunmamasında, sekt bilâ besmele/besmelesiz sekte vechi ve vasl bilâ besmele gibi durumlarda ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁹⁰

İstanbul 2001, ss. 318-319; İsmail Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, ss. 352-356; Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, ss. 451-455; Ramazan Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2019, ss. 327-333; Ali el-Mansûrî, *Tahrîru’t-Turuk ve’r-Rivâyât*, s. 48; Demirhan Ünlü, “İstiâze” *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 1969, C. IIIIV, ss. 90-91; Abdullah Aydemir, “İstiâze” *Diyanet Dergisi*, 1971, C. X, Yıl, 9, ss. 41-44; Remzi Kaya, “Kur’an’da İstiâze (Sığınma)” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, C. X, S. 1, ss. 98-111; Ziya Şen, “İstiâze ve Besmele” *Diyanet İlmî Dergi*, 2004, C. XL, S. 1, ss. 92-97; Mesud Tan, *Kur’ân-ı Kerîm’de İstâze*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, ss. 8-27; Enes Temel, *Kırâat İlminde Usûle Dâir Üç Mesele; İsti’âze, Besmele ve İdgâm*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014, ss. 52-72; Remzi Ateşyürek, “İsti’âze”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, S. 40, ss. 68-81.

¹⁰⁹⁰ Besmele konusunda geniş bilgi için bkz. Halil b. Ahmed, *Kitâbü’l-‘Ayn*, C. II, s. 140; Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî (ö. 328/939), *ez-Zâhir fî Me’âni Kelimâti’n-Nâs*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Müessesetü’r-risâle, Beyrut 1412/1992, C. I, s. 10; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, C. XI, s. 56; Âsım Efendî, *el-Okyanûsü’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît*, C. V, s. 4351; Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, C. I, ss. 114-134; Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, C. I, ss. 5-8; Dâni, *Câmi’u’l-Beyân*, C. I, ss. 159-166; Dâni, *et-Teyisîr fî’l-Kirâati’s-Seb’*, (1986), ss. 127-129; Râzî (ö. 606/1209), *Mefâtihu’l-Ğayb*, C. I, ss. 99-152; Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, C. I, ss. 91-107; İbn Kesîr, *el-Misbâhu’l-Münîr fî Tehzîbi Tefsîru İbn Kesîr*, ss. 19-21; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fî’l-Kirâati’l-‘Aşr*, (thk. Dabbâ’), C. I, ss. 259-271; İbnü’l-Cezerî, *Tahbîru’t-Teyisîr*, ss. 40-39; Dimyâtî, *İthâfü Fudalâi’l-Beşer*, ss. 159-162; Paluvî, *Zübdetü’l-İrfân fî Vucûhi’l-Kur’ân*, ss. 6-7; Cermî, *Mu‘cemü Ulûmi’l-Kur’ân*, ss. 73-74; Hafeyân, *Eşheru’l-Mustalehât fî Fenni’l-Edâi ve İlmi’l-Kirâat*, s. 163; Kâdî, *el-Vâfi fî Şerhi-ş-Şâtübî*, ss. 45-50; Kâdî, *el-Büdüru’z-Zâhira fî’l-Kirâati’l-‘Aşri’l-Mütevâtira*, ss. 13-15; Muhaysin, *el-Mühezzeb fî’l-Kirâati’l-‘Aşr*, ss. 33-36; Muhaysin, *İrşâdâtü’l-Celiyye fî’l-Kirâati’s-Seb’ min Tarîki-ş-Şâtubiyye*, ss. 27-29; Mehmet Reşit Özbalkıç, “Naht”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, ss. 310-311; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, ss. 357-361; Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, ss. 457-462; Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*, ss. 334-350; Ali el-Mansûrî, *Tahrîru’t-Turuk ve’r-Rivâyât*, ss. 48-49; Şen, “İstiâze ve Besmele” ss. 97-100; Temel, *Kırâat İlminde Usûle Dâir Üç Mesele; İsti’âze, Besmele ve İdgâm*, ss. 72-93.

3.7.2.1.1. İsti'âze, Besmele ve Tekbir Vecihleri

Herhangi bir sûre evvelinde isti'âze-besmele tekbir vechi ile¹⁰⁹¹ ya da tekbirsiz olarak okunduğunda (Tayyibe tarikine göre) bütün kurrâya göre on iki vecih vardır.¹⁰⁹²

1. Tekbirsiz kat'u'l-küll/kat'u'l-cemî': İsti'âze ve besmelede vakf yaparak sûre evveline başlamak.

أعوذ بالله... (وقف) بسم الله... (وقف) الحمد لله...

2. Tekbirsiz olarak isti'âzede vakf yaparak besmeleyi sûre evveline vasletmek.

أعوذ بالله... (وقف) بسم الله... (وصل) الحمد لله...

3. Tekbir ile kat'u'l-küll/kat'u'l-cemî': İsti'âze, tekbir ve besmelede vakf yaparak sûre evveline başlamak.

أعوذ بالله... (وقف) الله أكبر (وقف) بسم الله... (وقف) الحمد لله...

4. İsti'âze ve tekbirde vakf yaparak besmeleyi sûre evveline vasletmek.

أعوذ بالله... (وقف) الله أكبر (وقف) بسم الله... (وصل) الحمد لله...

5. İsti'âzede vakf, tekbiri besmeleye vasledip besmelede vakf yaparak sûre evveline geçmek.

أعوذ بالله... (وقف) الله أكبر (وصل) بسم الله... (وقف) الحمد لله...

6. İsti'âzede vakf, tekbiri besmeleye, besmeleyi de sûre evveline vasletmek.

أعوذ بالله... (وقف) الله أكبر (وصل) بسم الله... (وصل) الحمد لله...

¹⁰⁹¹ Mustafa el-İzmîrî tekbirli vecihlerin hepsinin Hüzeli ve Ebu'l-'Alâ tarikiyle geldiğini ifade etmektedir. Bkz. Mustafa b. Abdurrahman b. Muhammed el-İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, haz. Meryem İbrahim Cendelî, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1429/2008, s. 19; Ebu'l-Kâsım Yusuf b. Ali b. Cübâra b. Muhammed el-Hüzelî, *el-Kâmil fi'l-Kirâati'l-'Aşri ve'l-Erbe'îne'z-Zâideti 'aleyhâ*, thk. Cemâl b. es-Seyyid b. Rifâ'î eş-Şâyib, Müessesetü Semâ li'n-Neşri ve't-Tevzî', yy., 1428/2007, s. 476; ¹⁰⁹¹ Ebu'l-'Alâ Hasan b. Ahmed el-Hemedânî, *Ğayetü'l-İhtisâr fi'l-Kirâati'l-'Aşrati Eimmeti'l-Emsâr*, thk. Eşref Muhammed Fuâd Tal'at, el-Cemâ'atü'l-Hayriyye li Tahfizi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Cidde 1414/1993, C. II, s. 719.

¹⁰⁹² Bu vecihlerdeki sıralamalar Şâtibiyye tarikine göredir. Bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 1b.

7. Tekbirsiz olarak isti‘âzeyi besmeleye vasledip besmelede vakf yaparak sûre evveline geçmek.

أعوذ بالله... (وصل) بسم الله... (وقف) الحمد لله...

8. Tekbirsiz vaslu’l-küll/vaslu’l-cemî‘: İsti‘âzeyi besmeleye besmeleyi de sûre evveline vasl etmek.

أعوذ بالله... (وصل) بسم الله... (وصل) الحمد لله...

9. İsti‘âzeyi tekbire vasledip, tekbir ve besmelede vakf yaparak sûre evveline geçmek.

أعوذ بالله... (وصل) الله أكبر (وقف) بسم الله... (وقف) الحمد لله...

10. İsti‘âzeyi tekbire vaslederek tekbirde vakf yapıp besmeleyi sûre evveline vasletmek.

أعوذ بالله... (وصل) الله أكبر (وقف) بسم الله... (وصل) الحمد لله...

11. İsti‘âzeyi tekbire, tekbiri de besmeleye vasledip besmelede vakf yaparak sûre evveline geçmek.

أعوذ بالله... (وصل) الله أكبر (وصل) بسم الله... (وقف) الحمد لله...

12. Tekbir ile vaslu’l-küll/vaslu’l-cemî‘: İsti‘âzeyi tekbire, tekbiri besmeleye, besmeleyi de sûre evveline vasletmek.

¹⁰⁹³ أعوذ بالله... (وصل) الله أكبر (وصل) بسم الله... (وصل) الحمد لله...

3.7.2.2. Sûreteyn Beyni Vecihleri

Bu başlıkta Ahmed er-Rüşdî iki sûre arasında meydana gelebilecek değişik vecihlere temas etmiştir. Bunları; Fâtiha-Bakara sûreleri arasında (Hamza hariç) kıraat imamlarının vecihleri, iki sûre arasında Hamza’nın vecihleri, iki sûre arasında Halef’in (onuncu kıraat imamı) vecihleri, Ya‘kûb’un ﴿وَلَا الضَّالِّينَ﴾ kelimesinde hâû’s-sekt ile birlikte iki sûre arasındaki vecihleri, Enfâl ve Berâe sûreleri arasındaki vecihler şeklinde sıralamamız mümkündür.

¹⁰⁹³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2b-3a.

3.7.2.2.1. Fâtiha-Bakara Sûreleri Arasında (Hamza ve Halef Hariç) Kıraat İmamlarının Vecihleri

Fâtiha sûresinin sonu Bakara sûresinin evveline bitişirildiğinde (Hamza ve Halef hariç)¹⁰⁹⁴ bütün kurrâya göre sekiz vecih vardır.

1. Tekbirsiz kat‘u’l-küll/kat‘u’l-cemî‘: Birinci sûrenin sonunda ve besmelede vakf yaparak ikinci sûre evveline başlamak.

وَلَا الضَّالِّينَ (وقف) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وقف) أَلَمْ

2. Tekbirsiz olarak birinci sûrenin sonunda vakf yaparak besmeleyi ikinci sûrenin evveline vasletmek.

وَلَا الضَّالِّينَ (وقف) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وصل) أَلَمْ

3. Tekbir vechi ile kat‘u’l-küll/kat‘u’l-cemî‘: Birinci sûrenin sonunda, tekbirde ve besmelede vakf yaparak ikinci sûrenin evveline başlamak.

وَلَا الضَّالِّينَ (وقف) اللَّهُ أَكْبَرُ (وقف) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وقف) أَلَمْ

4. Tekbir vechi ile birlikte, birinci sûrenin sonunda ve tekbirde vakf yaparak besmeleyi ikinci sûrenin evveline vasletmek.

وَلَا الضَّالِّينَ (وقف) اللَّهُ أَكْبَرُ (وقف) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وصل) أَلَمْ

5. Tekbir vechi ile birlikte, birinci sûrenin sonunda vakf yaparak tekberi besmeleye vasledip, besmelede vakf yaparak ikinci sûrenin evveline başlamak.

وَلَا الضَّالِّينَ (وقف) اللَّهُ أَكْبَرُ (وصل) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وقف) أَلَمْ

6. Tekbir vechi ile birlikte, birinci sûrenin sonunda vakf yaparak tekberi besmeleye, besmeleyi de ikinci sûrenin evveline vasletmek.

وَلَا الضَّالِّينَ (وقف) اللَّهُ أَكْبَرُ (وصل) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وصل) أَلَمْ

7. Tekbirsiz vaslu’l-küll/vaslu’l-cemî‘: Birinci sûrenin sonunu besmeleye, besmeleyi de ikinci sûrenin evveline vasletmek.

وَلَا الضَّالِّينَ (وصل) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وصل) أَلَمْ

¹⁰⁹⁴ Burada sözü edilen Halef onuncu kıraat imamı olan Halef’tir. Bkz. Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’l-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a-2b.

8. Tekbir vechi ile birlikte vaslu'l-küll/vaslu'l-cemî': Birinci sûrenin sonunu tekbire, tekbiri besmeleye, besmeleyi de ikinci sûrenin evveline vasletmek.¹⁰⁹⁵

وَلَا الضَّالِّينَ (وصل) اللَّهُ أَكْبَرُ (وصل) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وصل) أَلَمْ

Yukarıdaki sekiz vechin dışında iki sûre arasında “sekt bilâ besmele” ve “vasl bilâ besmele” vecihleri vardır ki müellif burada onları zikretmemiştir. Sadece, bu iki vechi okuyanların isimlerini zikretmekle iktifa etmiştir. Söz konusu vecihleri okuyanlar Ezrak, Ebû Amr, İbn ‘Amir, Ya‘kûb ve Halef’tir (onuncu kıraat imamı).¹⁰⁹⁶

3.7.2.2.2. İki Sûre Arasında Hamza’nın Vecihleri

Hamza’nın iki sûre arasında üç vechi vardır.

1. Vasl bilâ besmele: Besmelesiz olarak birinci sûrenin sonunu ikinci sûrenin evveline bitişirmek. Örnek:

وَلَا الضَّالِّينَ (وصل) أَلَمْ

Bu vecih İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibe*'deki şu beytinden çıkarılmaktadır:

1097... وَوَصِلَ فَشَاءَ...

Hamza’nın, Kur’an’ın bütün sûrelerinin birbirine vaslında besmelesiz vasl yapmasının sebebi kendisinden nakledilen şu sözdür: “Kur’an bana göre bir sûre gibidir. Fâtiha sûresinin başında besmele okuduğumda bu benim için kâfidir.”¹⁰⁹⁸

2. Tekbirsiz vaslu'l-küll/vaslu'l-cemî': Tekbirsiz olarak birinci sûrenin sonunu besmeleye, besmeleyi de ikinci sûrenin evveline vasletmek. Örnek:

وَلَا الضَّالِّينَ (وصل) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وصل) أَلَمْ

Bu vecih de aynı şekilde İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibe*'deki şu beytinden istinbat edilmektedir:

¹⁰⁹⁵ Tekbirli vecihler Hüzeli ve Ebu'l-'Alâ tarihiyle gelmektedir. Bkz. İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, s. 19; Hüzeli, *el-Kâmil fi'l-Kirâati'l-'Aşri ve'l-Erbe'ine'z-Zâideti 'aleyhâ*, s. 476; Hemedânî, *Ġâyetü'l-İhtisâr fi'l-Kirâati'l-'Aşrati Eimmeti'l-Emsâr*, C. II, s. 719.

¹⁰⁹⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 3b. İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, s. 38.

¹⁰⁹⁷ “Hamza için iki sûreyi besmelesiz vaslet”. Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, s. 38.

¹⁰⁹⁸ İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ'fi'l-Kirâati's-Seb'*, C. I, s. 159; Ca'berî, *Kenzü'l-Me'ânî fi Şerhi Hurzi'l-Emânî ve Vechi't-Tehânî*, C. II, s. 198; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 847.

1099... وفي ابتداء السورة كلّ بسملا

3. Tekbir vechi ile vaslu'l-küll/vaslu'l-cemî': Birinci sûrenin sonunu tekbire, tekbiri besmeleye, besmeleyi de ikinci sûrenin evveline vasletmek. Örnek:

وَلَا الضَّالِّينَ (وصل) اللهُ أَكْبَرُ (وصل) بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ (وصل) اَلَمْ

Bu vecih de *Tayyibe*'nin tekbir bâbındaki şu beyitten anlaşılmalıdır:

1100 وروي ... عن كلهم أول كلّ يستوي

Ahmed er-Rüşdî Hamza'nın iki sûre arasındaki söz konusu vecihlerini açıkladıktan sonra, sorulması muhtemel şu soruya İbnü'l-Cezerî'den iktibasla cevap verir.

Muhtemel soru şudur: Şayet okuyucu, Hamza için iki sûre arasında tekbir vechini cevaz görenlere göre okursa -ki iki sûre arasında tekbir vechinin caiz olması için bismelenin de okunması gerekir.¹¹⁰¹ Hamza'nın ise iki sûre arasında besmele vechi yoktur-¹¹⁰² bu durumda Hamza için iki sûre arasında besmele vechi nasıl caiz olur?

Müellif buna şöyle cevap verir: Okuyucu birinci sûrenin sonunda vakf yapmaya niyet eder ve böylece ikinci sûre için yeniden başlıyormuş gibi olur. Bu durumda okuyucu ikinci sûreye ibtidâ/başlamak için besmeleyi okuması gerekir -ki bu mümkün ve caizdir-. Bu şekilde Hamza için iki sûre arasında tekbir ve besmele caiz olmuş olur.

Bazı muteber âlimler indirâc/cem' usûlüne göre kendilerine kıraat okuyan kimseler kısâr-ı mufassala¹¹⁰³ gelince -iki sûre arasındaki vecihleri okuyup da vaktin

¹⁰⁹⁹ “Berâe hariç sûre evvelinde bütün imamlar besmele okurlar”. İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, s. 38.

¹¹⁰⁰ “Bütün imamların sûre evvelinde tekbir getirdikleri rivayet olunmuştur.” İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, s. 38.

¹¹⁰¹ Tekbirle alakalı geniş bilgi için çalışmanın “tekbir bahsi” başlığına bakınız.

¹¹⁰² Hamza iki sûre arasında besmele okumaz. Çünkü ona göre Kur'an tek bir sûre gibidir. Başlangıçta besmele çekince bu yeterli görülür, ikinci sûreye geçişte besmele artık okunmaz. İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ fi'l-Kırââti's-Seb'*, C. I, s. 159; Ca'berî, *Kenzü'l-Me'ânî fi Şerhi Hurzi'l-Emânî ve Vechi't-Tehânî*, C. II, s. 198; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. II, s. 847.

¹¹⁰³ Kur'an-ı Kerim'deki sûrelere uzunluk, kısalık, âyet sayısı ve benzeri açılardan bazı ortak isimler verilmiştir. Kâf sûresinden Nâs sûresine kadar olan sûrelere mufassal sûreler adı verilmiştir. Mufassal sûreler de üç kısma ayrılır. 1. Tivâl-ı Mufassal: Kâf sûresinin evvelinden Murselât sûresinin sonuna kadar olan sûrelere denir. 2. Evsâd-ı Mufassal: Nebe sûresinin evvelinden Leyl sûresinin sonuna kadar olan sûrelere denir. 3. Kısâr-ı Mufassal: Duhâ sûresinin evvelinden Nâs sûresinin sonuna kadar olan sûrelere denir. Bkz. Cermî, *Mu'cemü Ulûmi'l-Kur'ân*, ss. 272-273.

uzamasından korkunca- onlardan bu sûrelerde vakf yapmalarını isterlerdi ki sonraki sûreye başlarken kişi mübtedî/sûre evveline yeniden başlamış gibi olsun. Böylece iki sûre arasında kıraat imamlarının var olan çeşitli vecihleri de düşmüş olur. Şu kadar var ki bu uygulamayı yapanlar kendilerinden kıraat almış oldukları kimselerin yolunu takip etmektedirler.¹¹⁰⁴

3.7.2.2.3. İki Sûre Arasında Halef'in (Onuncu Kıraat İmamı) Vecihleri

Halef'in iki sûre arasındaki vecihleri Hamza'nın vecihleri gibidir. Hamza'dan farklı olarak sekt vechi vardır. Mütekaddimûn imamların ekserisi Halef'in, iki sûre arasında aynen Hamza gibi vasl yaptığını rivayet ederken; müteehhirûn imamların ekserisi de sekt yaptığını rivayet etmişlerdir.¹¹⁰⁵

3.7.2.2.4. Ya'kûb'un ﴿وَلَا الضَّالِّينَ﴾ Kelimesinde Hâü's-Sekt ile Birlikte İki Sûre Arasındaki Vecihleri

Ya'kûb ﴿وَلَا الضَّالِّينَ﴾ kelimesini hâü's-sekt ile okuduğunda iki sûre arasında yedi vecih oluşur.¹¹⁰⁶

1. Tekbirsiz kat'u'l-küll/kat'u'l-cemî': Birinci sûrenin sonunda ve besmelede vakf yaparak ikinci sûre evveline başlamak.

وَلَا الضَّالِّينَ (وقف) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وقف) أَلَمْ

2. Tekbirsiz olarak birinci sûrenin sonunda vakf yaparak besmeleyi ikinci sûrenin evveline vasletmek.

وَلَا الضَّالِّينَ (وقف) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وصل) أَلَمْ

3. Tekbir vechi ile kat'u'l-küll/kat'u'l-cemî': Birinci sûrenin sonunda, tekbirde ve besmelede vakf yaparak ikinci sûrenin evveline başlamak.

وَلَا الضَّالِّينَ (وقف) اللَّهُ أَكْبَرُ (وقف) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وقف) أَلَمْ

¹¹⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. V, s. 2848; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2b.

¹¹⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. I, s. 259; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 3b.

¹¹⁰⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 3a.

4. Tekbir vechi ile birlikte, birinci sûrenin sonunda ve tekbirde vakf yaparak besmeleyi ikinci sûrenin evveline vasletmek.

وَلَا الضَّالِّيْنَ (وقف) الله أكبر (وقف) بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ (وصل) اَلَمْ

5. Tekbir vechi ile birlikte, birinci sûrenin sonunda vakf yaparak tekbiri besmeleye vasledip, besmelede vakf yaparak ikinci sûrenin evveline başlamak.

وَلَا الضَّالِّيْنَ (وقف) الله أكبر (وصل) بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ (وقف) اَلَمْ

6. Tekbir vechi ile birlikte, birinci sûrenin sonunda vakf yaparak tekbiri besmeleye, besmeleyi de ikinci sûrenin evveline vasletmek.

وَلَا الضَّالِّيْنَ (وقف) الله أكبر (وصل) بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ (وصل) اَلَمْ

7. Sekt bilâ besmele: Tekbirsiz olarak birinci sûrenin sonunu sekt yaparak ikinci sûreye geçmek.

وَلَا الضَّالِّيْنَ (سكت) اَلَمْ

Ya'kûb'un hâü's-sektsiz vecihleri indirâc usûlünde Ebû Amr'ın vecihleriyle birlikte gösterilir. Ancak Ya'kûb عَلَيْهِ السَّلَام¹¹⁰⁷ kelimesindeki “hâ” harfini damme ile okur.¹¹⁰⁸

3.7.2.2.5. ﴿وَلَا الضَّالِّيْنَ﴾ ﴿اَلَمْ﴾ Bu İki Kelime/Sûre Arasında Hamza'nın Teshil Meselesi

Hamza'nın, içerisinde “hemze” bulunan kelimelerde vakf halindeki vecihlerinden bir tanesi de teshildir.¹¹⁰⁹ Ahmed er-Rüşdî, Hamza için Fâtiha sûresinin sonu ﴿وَلَا الضَّالِّيْنَ﴾ ile Bakara sûresinin ilk âyeti ﴿اَلَمْ﴾ birleştirip vakf yapılmıca, ﴿اَلَمْ﴾ de teshil yapılip yapılamayacağı hususundaki tereddütleri izale sadedinde şunları ifade etmektedir: Hamza'nın ﴿اَلَمْ﴾ kelimesindeki hemzede teshili yoktur. Çünkü hurûf-u mukattalar munfasıl/birbirinden ayrı kelimeler gibidir.¹¹¹⁰

¹¹⁰⁷ Fâtiha, 1/7.

¹¹⁰⁸ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 4a.

¹¹⁰⁹ Kıraat ilminin en müşkil konularından birini teşkil eden içerisinde hemze bulunan kelimelerin özellikle vakf halinde Hamza ve Hişâm'ın vecihleridir.

¹¹¹⁰ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 4a.

Teshil ise hemzenin olduğu kelimeye vakfedilirse olur. Dolayısıyla söz konusu kelimeye vakf esnasında Hamza için teshil vechi yoktur.¹¹¹¹

Bunu şematik olarak gösterecek olursak:

وَلَا الضَّالِّينَ (وصل) أَلِفٌ-لَامٌ-مِيمٌ (وقف)

Burada üzerinde vakfedilen harf mîm (م) harfidir. Hurûf-u mukattalar munfasıl/birbirinden ayrı kelimeler gibi kabul edildiğinden; üzerinde vakfedilen mîm (م) harfinde/kelimesinde de hemze olmadığı için Hamza'nın burada teshil vechi yoktur.

Bu konuda daha da tafsîlâta inen *Îtilâf* sahibi Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi, Ebû Ca'fer'in hurûf-u mukattalardaki sektesini bu harflerin (hurûf-u mukattaların) ayrı ayrı kelimeler olduğunun delili saymış ve hatta dönemindeki bazı kimselerin Hamza'nın hurûf-u mukattalarda teshil yapabileceğini söylemelerine de sert dille karşı çıkmıştır.¹¹¹²

3.7.2.2.6. Enfâl ve Berâe Sûreleri Arasındaki Vecihler

Ahmed er-Rüşdî'nin iki sûre arasındaki vecihlere dair bilgi verdiği yerlerden biri de Enfâl ve Berâe sûreleri arasındaki vecihlerdir. Ahmed er-Rüşdî söz konusu iki sûre arasındaki vecihlere geçmeden önce Tevbe sûresinin evvelinde besmelenin olup olmadığına dair şu hususların bilinmesinin zaruri olduğuna işaret eder:¹¹¹³

İbnü'l-Cezerî'nin de *Tayyibe*'de ifade ettiği üzere,

... وفي ابتداء السورة كلُّ بِسْمَلَا

سَوَى بَرَاءة فَلَا وَلَوْ وُصِلَ ... وَوَسَطًا خَيْرٌ وَفِيهِمَا يَحْتَمِلُ

Berâe sûresi hariç diğer sûrelerin evvelinden kıraate başlandığında bütün kurrâ ittifakla besmele çeker.¹¹¹⁴ Berâe sûresinin evvelinde ise besmele çekilmez.¹¹¹⁵ Aynı şekilde Enfâl ve Berâe sûreleri arasında da ittifakla besmele çekilmez.¹¹¹⁶

¹¹¹¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 4a.

¹¹¹² Yusuf Efendizâde, *el-Îtilâf fî Vucûhi'l-İhtilâf*, vr. 2a-2b.

¹¹¹³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 92b-93a.

¹¹¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 845.

¹¹¹⁵ Tevbe sûresinin başında besmelenin bulunmaması/okunmaması ile alakalı değişik görüşler gündeme getirilmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir: 1. Hz. Peygamber (s.a.s.) her sûrenin başına besmele yazdırdığı halde Tevbe sûresinin başına besmeleyi yazdırmamıştır. Bundan dolayı Hz. Osman döneminde istinsah edilen Mushaflarda da besmele yer almamıştır. Besmele mushafta yer

Sûre ortasında -Berâe sûresi hariç- okuyucu besmele çekip çekmeme konusunda muhayyerdir. Iraklıların ekserisi sûre ortasında besmelenin okunmasını tercih ederken; Mağrib ve Endülüslülerin ekserisi ise sûre ortasında besmelenin terkinin tercih etmişlerdir.¹¹¹⁷

Berâe sûresinin ortasından herhangi bir âyetten okunmaya başlanıldığında ise besmelenin çekilip çekilmemesi konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. İbnü'l-Cezerî mütekaddimûn âlimlerden bu konuda herhangi bir kayda rastlanmadığını ifade etmektedir. Ehl-i edânın birçoğunun bu konuda bir şey söylemeyip mutlak bırakmalarından anlaşılan Berâe sûresinin ortasından herhangi bir âyetten okunmaya başlanıldığında besmelenin okunup okunmaması hususunda okuyucunun muhayyer olduğudur.¹¹¹⁸

Sehâvî *Cemâlû'l-Kurrâ* adlı eserinde bu konuda besmelenin cevâzına hükmederek şöyle der: Âlimler arasında, ﴿وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً﴾¹¹¹⁹ âyeti ve benzeri âyetlerin evvelinde besmelenin söylenmesinin caiz olduğunda ihtilaf yoktur. Dolayısıyla bu, Berâe sûresinin ortasından herhangi bir âyetten okunmaya başlanıldığında besmelenin okunmasının caiz olduğuna delalet eder.¹¹²⁰

Ca'berî ise Berâe sûresinin ortasından herhangi bir âyetten okunmaya başlanıldığında besmelenin okunmasının caiz olmadığını ifade ederek Sehâvî'nin görüşüne şu şekilde karşı çıkar: "Eğer söylediği bir nakil/haber ise bu kabul edilir. Ancak böyle bir nakil yoksa söylediği reddedilir. Çünkü bu aslı olmayan bir çıkarımdır ve yaptığı illette çelişki vardır."¹¹²¹

almadığı için kıraatte de okunmaz. 2. Besmele emân/rahmet/şefkat içerikli olup, berâe ise ultiमतom/vaîd/azap içeriklidir. Bundan dolayı muhteva/içerik uyumsuzluğundan ötürü Tevbe sûresinin evvelinde besmele okunmaz. 3. Hz. Osman döneminde Kur'an'ın istinsahı sırasında sahâbî arasında Tevbe sûresinin Enfâl sûresinin devamı mı yoksa müstakil bir sûre mi olduğu konusunda ihtilaf edilmiş olup, farklı sûreler olması ihtimaline binâen aralarında boşluk/fasıla bırakılıp; aynı sûre olma ihtimaline binâen de sûreyi bölmek için Tevbe sûresinin başına besmele konmamıştır. Geniş bilgi için bkz. Ebu'l-Hasan Alemüddîn Ali b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî, *Cemâlû'l-Kurrâ ve Kemâlû'l-İkrâ*, thk. Mervân el-Atıyye ve Muhsin Harâbe, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Beyrut 1418/1997, s. 582; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. X, ss. 93-96; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 848-849.

¹¹¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 848.

¹¹¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 850.

¹¹¹⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 852-853.

¹¹¹⁹ Tevbe, 9/36.

¹¹²⁰ Ebu'l-Hasan Alemüddîn Ali b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî, *Cemâlû'l-Kurrâ ve Kemâlû'l-İkrâ*, thk. Mervân el-Atıyye ve Muhsin Harâbe, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Beyrut 1418/1997, s. 582; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 853.

¹¹²¹ Ca'berî, *Kenzü'l-Me'âni fî Şerhi Hirzi'l-Emâni ve Vechi't-Tehâni*, C. II, ss. 191-192; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 853.

İbnü'l-Cezerî her iki görüşün de ihtimal dâhilinde olduğunu ifade ederek meseleyi şöyle izah eder: Diğer sûrelerin ortasında bismelenin terk edilmesi gerektiğini söyleyenlere göre Berâe sûresinin ortasında da bismelenin terk edilmesinde aynı şekilde bir sakınca yoktur. Diğer taraftan bir sûrenin ortasında bismelenin caiz olup olmamasını söz konusu sûrenin evvelinde bismelenin caiz olup olmamasına bağlayanlara göre de Berâe sûresinin evvelinde bismelenin caiz olmadığına göre ortasında da caiz olmamasında bir beis yoktur.¹¹²²

Ahmed er-Rüşdî Berâe sûresinin evvelinde ve ortasında bismelenin durumuna dair bu bilgilerden sonra Enfâl ve Berâe sûreleri arasındaki vecihlere dair İbnü'l-Cezerî'den nakille şunları ifade etmektedir. Enfâl sûresinin sonunda kıraate son verilmeyip devam edildiğinde bütün kurrâ için Enfâl ve Berâe sûreleri arasında vasl, sekt ve vakf vecihleri caizdir.

Vasl vechinin Enfâl ve Berâe sûreleri arasında caizliği durumuna gelince; diğer sûre aralarında besmele okuyanların bile aynı sûreleri besmelesiz olarak vasletmeleri caiz olduğuna göre, Berâe sûresinin evvelinde bismelenin olmamasından ötürü Enfâl ve Berâe sûrelerini vasletmeleri daha evladır. Diğer taraftan Berâe dışındaki sûreleri besmelesiz olarak vasledenlere gelince onların Enfâl ve Berâe arasını vasletmelerinin caizliği daha da açıktır.¹¹²³

Sekt vechinin Enfâl ve Berâe sûreleri arasında caizliği meselesine gelince; iki sûre arasında sekt yapanların Enfâl ve Berâe arasında da sekt yapmalarında herhangi bir problem yoktur. Diğer sûrelerin arasında besmele okuyan ve besmelesiz vasl yapanlara gelince bunların Enfâl ve Berâe arasında sekt yaptıklarına dair Mekkî b. Ebî Tâlib,¹¹²⁴ Ebû Ali el-Bağdâdî¹¹²⁵ ve Abdullah İbn Kussâ' gibi âlimler eserlerinde bilgiler vermişlerdir.¹¹²⁶

Vakf vechinin Enfâl ve Berâe sûreleri arasında caizliği meselesine gelince; bu vechin caiz olduğu genel kaideye daha uygundur. Çünkü sûre sonları -mananın tamam olmasından ötürü- vakf yapmaya en uygun yerlerdir. İbnü'l-Cezerî bütün

¹¹²² İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. II, s. 853.

¹¹²³ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. II, s. 859.

¹¹²⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tefsîrâ fi'l-Kırââti's-Seb'*, s. 248.

¹¹²⁵ Ebû Ali Mâlikî, *er-Ravza fi'l-Kırââti'l-İhdâ 'Aşre*, C. II, s. 663.

¹¹²⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. II, s. 859-860.

kurrâ için en uygun gördüğü vechin vakf vechi olduğunu; diğer vecihlerin de bütün kurrâ için okunmasını men' etmediğini ifade etmektedir.¹¹²⁷

Ahmed er-Rüşdî İbnü'l-Cezerî'den istifade ile aktardığı bu tafsîlâtta sonra konuyu şöyle özetler: Bütün kurrâyâ göre Enfâl ve Berâe arasında kat', sekt ve vasl olmak üzere üç vecih caizdir. Kat' vechinin diğer iki vechine öncelenmesinin sebebi sûre sonlarının mana itibarıyla en tamam yerler olup vakf için en uygun yerler olmasından ötürüdür. Sekt vechinin vasl vechine öncelenmesinin sebebi ise sekt vechinin -sesin kesilmesi açısından- vakf vechine benzemiş olmasıdır. Ayrıca kat' ve sekt vecihleri Enfâl ve Berâe sûrelerinin müstakil birer sûre olduklarını da ihsâs etmiş olmaktadır.¹¹²⁸

Ahmed er-Rüşdî; Enfâl ve Berâe sûreleri arasındaki vecihlere yönelik zikrettiği bu malumattan sonra yine aynı sûreler arasında tekbir vechine yönelik olarak şunları ifade etmektedir:

Sûre evvelinde tekbir getirenlere göre Enfâl ve Berâe sûreleri arasında tekbir vechi yoktur. Çünkü tekbir besmele ile birlikte okunur. Yani tekbirin yeri besmelenin evvelidir. Enfâl ve Berâe arasında besmele olmadığına göre tekbir de yoktur. Dolayısıyla ister Berâe sûresinin başından okunmaya başlansın isterse de Enfâl sûresinden Berâe sûresine geçiş yapılsın her iki durumda da besmele okunmadığı için tekbir de getirilmez.¹¹²⁹

3.7.2.3. Medler

3.7.2.3.1. Lâ-i Tebrîe ve Hamza'nın Med Ölçüsü

Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'de değindiği konulardan biri de "medd-i tebrîe"dir.

Kıraat ilminde fer'î med (medd-i tabî üzerine ilave med) sebepleri lafzî ve manevî olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlardan birincisi, lafzî med sebepleridir. Lafzî med sebepleri hemze ve sükûndur.¹¹³⁰ İkincisi ise, manevî med sebebidir. Manevî

¹¹²⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. II, ss. 860-861.

¹¹²⁸ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 93a.

¹¹²⁹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 93a. Geniş bilgi için bkz. Muhammed Ârif el-Hıfzî (ö. 1238/1822), *Muğni'l-Kurrâ fî Şerhi Muhtârî'l-İkrâ*, Beyazıt Kütüphanesi Beyazıt bölümü, nr. 177, vr. 4b; Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 219b; Ali b. Muhammed ed-Dabbâ', *el-Kavlü'l-Esdak fî Beyâni mâ Hâlefe fîhi el-Esbehânî el-Ezrak*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, Mısır 1419/1999, s. 28; Cermî, *Mu'cemü Ulûmi'l-Kur'an*, ss. 138-139; Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, s. 587.

¹¹³⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. II, s. 996.

med sebebi nefîde/olumsuzlukta mubâlağa yapmaktır. Bu ise cinsini nefyeden/umûmî olumsuzluk bildiren (ﻻ) lânın tabî med ölçüsünün üzerinde uzatılması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu, kurrâ nezdinde lafzî sebepten daha zayıf görülse de Araplar arasında bilinen bir husustur.¹¹³¹ İsim cümlesinin başına gelip haberinin hükmünü isminden nefyettiği için lâ-i tebrie/lâ-i nâfiye diye de isimlendirilen¹¹³² söz konusu (ﻻ)'da kıraat imamlarından yalnızca Hamza hem kasr hem de tevessut vechi ile okumuştur.¹¹³³

Lâ-i tebriede (ﻻ) fer'î med yapılabilmesi için isminin fetha üzere mebnî olup olmaması konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ahmed er-Rüşdî bu konuda önce Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi'nin, ardından da Mustafa el-İzmîrî'nin görüşünü aktarmıştır.

Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi bu konuda şunları ifade etmektedir: (ﻻ)'da fer'î med yapılabilmesi için isminin fetha üzere mebnî olması gerektiğini zannedenlerin aksine, (ﻻ)'nın ismi ister fetha üzere mebnî olsun, isterse de nekreden sonra (ﻻ)'nın tekrar edilmesi koşuluyla ismi merfû münevven olsun fark etmez. Çünkü (ﻻ)'da fer'î med yapılabilmesi için isminin fetha üzere mebnî olmasına tahsis edilmesi gerektiği görüşü, söz konusu meddi açıklayan mûteber kitaplardan anlaşılmamaktadır. Aksine Nüveyrî'nin *Tayyibe*¹¹³⁴ şerhinde olduğu gibi bir kısım

¹¹³¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1107-1108.

¹¹³² Cemâlüddîn İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb 'an Kütübi'l-E'arîb*, thk. Ramazan b. el-Mübârek ve Muhammed Ali Hamdullâh, Dâru'l-Fikr, Dimaşk 1384/1964, C. I, ss. 262; Muhammed b. Hasan el-Esterâbâdî er-Radî, *Şerhu'r-Radiyyi li Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*, thk. Hasan b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hifzî, Câmî'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd, Riyad 1414/1993, ss. 822-823; Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ el-Hâşimî (ö. 1362/1943), *el-Kavâ'idü'l-Esâsi li'l-Lügati'l-'Arabiyye*, thk. Muhammed Ahmed Kâsım, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 1420/2000, s. 166; Mustafa el-Ğalâyînî (ö. 1364/1945), *Câmi'u'd-Dürûsi'l-'Arabiyye*, thk. Ali Süleyman Şebâra, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1433/2012, s. 471; Abduh er-Râcihî, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1426/2004, s. 186; Mahmud Matracî, *fi'n-Nahvi ve Tatbikâtihi*, Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, Beyrut, 1428/2008, s. 255.

¹¹³³ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1109. Burada lâ-i tebrienin meddinin Hamza'ya hasredilmesi "Tayyibe tarikine" göredir. Nitekim İbnü'l-Cezerî *el-Kifâye fi'l-Kırâati's-Sitt* adlı kitaptan Hübeyra tarihiyle Hafs'ın ﴿لَا رَبَّ فِئِدَ﴾ (Bakara, 2/2) kelimesine mahsus olmak üzere med yaptığını rivayet etmektedir ki söz konusu tarik *en-Neşr*'in tariklerinden değildir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1111.

¹¹³⁴ Nüveyrî'nin *Tayyibe* şerhindeki ibare şöyledir: "وقد ورد عن حمزة أيضاً المد على (لا) النافية التي للتبرئة، وهي الداخلة على نكرة" "Aynı şekilde Hamza'dan nekrenin başına gelen lâ-i nâfiye/tebriede med yaptığı rivayet edilmiştir." Bu ibarede Nüveyrî, (ﻻ)'nın isminin fetha üzere mebnî olmasını şart koşmamış sadece nekre olmasını zikretmekle yetinmiştir. Devamında zikrettiği ﴿لَا رَبَّ فِئِدَ﴾ (Bakara, 2/2), ﴿لَا شَيْئَ فِئِدَا﴾ (Bakara, 2/71), ﴿لَا مَرَدَّ لَه﴾ (Şûrâ, 42/47), ﴿لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ﴾ (Bakara, 2/62) örnek kelimelerde de (ﻻ)'nın isminin fetha üzere mebnî olmasını şart koşmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü son örnek olarak zikrettiği ﴿لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ﴾ kelimesinde (ﻻ)'nın ismi fetha üzere mebnî değil nekre ve münevvendir.

kitaplarda (لا)'nın isminin (ister fetha üzere mebnî olsun ister merfû münevven olsun) umûmî olduğuna dair açıklamalar vardır. Aynı şekilde *Muğni'l-Lebîb*¹¹³⁵ ve *Şerhu'l-Kâfiye*'de¹¹³⁶ de ifade edildiği üzere “(لا), isminin merfû münevven olmasıyla tebrie olmaktan çıkmaz”.¹¹³⁷

Dolayısıyla *Îtilâf* sahibi Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi'ye göre (لا)'nın ismi ister ﴿لَا رَبَّ فِيهِ﴾¹¹³⁸ ve ﴿لَا شَيْءَ فِيهَا﴾¹¹³⁹ da olduğu gibi fetha üzere mebnî olsun; isterse de ﴿لَا نَبِيَّ فِيهِ وَلَا حُلَّةَ وَلَا شَفَاعَةَ﴾¹¹⁴⁰ örneğinde olduğu gibi nekreden sonra (لا)'nın tekrar edilmesi koşuluyla merfû münevven olsun, her iki durumda da (لا) tebrie manasını taşımaktadır. Böyle olunca da Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi'ye göre bu gibi yerlerde (لا)'nın Hamza için medli okunabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır.¹¹⁴¹ *Umde* sahibi Muhammed Emin Efendi de *Zühru'l-Erîb* adlı eserinde bunu teyit etmektedir.¹¹⁴²

Mustafa el-İzmîrî ise bu konuda şunları dile getirmektedir: Medd-i tebrie konusunda bugün/bu asırda okunan, sadece (لا)'nın isminin fetha üzere mebni olması durumudur. Dimyâtî'nin hocası Ebu'z-Zıyâ Nûru'd-Dîn eş-Şebrâmellisî'nin de dikkat çektiği gibi (لا)'nın isminin merfû münevven olması durumunda söz konusu (لا)'nın lâ-i tebrie mi, yoksa leyse (ليس)'ye benzeyen (لا) mı olduğu nahivciler arasında ihtilâflıdır. Hamza'nın bu konudaki mezhebi/görüşü ise ikincisidir. Yani (لا)'nın isminin merfû münevven olması halinde (ليس)'ye benzeyen (لا) olacağı ve fer-î med ile okun(a)mayacağıdır -ki cumhurun görüşü de budur-.¹¹⁴³

Bkz. Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, thk. Mecdî Muhammed Sürûr Sa'd Baslûm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003, C. I, s. 398.

¹¹³⁵ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, C. I, ss. 265-266.

¹¹³⁶ Radî, *Şerhu'r-Radıyyi li Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*, ss. 821-823.

¹¹³⁷ Yusuf Efendizâde, *el-Îtilâf fî Vucûhi'l-İhtilâf*, vr. 2b.

¹¹³⁸ Bakara, 2/2.

¹¹³⁹ Bakara, 2/71.

¹¹⁴⁰ Bakara, 2/254.

¹¹⁴¹ Yusuf Efendizâde, *el-Îtilâf fî Vucûhi'l-İhtilâf*, vr. 2b; Eğinli Eşrefzâde Muhammed Hulûsî (ö. 1336/1918), *el-Mecmû'atü 'alâ Kirâeti't-Takrîb*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Üsküdarlı Bölümü, nr. 52, vr. 27b.

¹¹⁴² Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 225b-226a.

¹¹⁴³ İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, s. 22. Mustafa el-İzmîrî *Îtilâf* sahibi Yusuf Efendizâde'yi (لا)'nın isminin merfû münevven olması konusunda en-Nüveyrî'ye tabi olmakla eleştirir. Geniş bilgi için bkz. İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, s. 23.

Ahmed er-Rüşdî bu görüşleri serdettikten sonra kendi görüşünü şöyle izah eder
 etmektedir: ﴿لَا مَقَامَ لَكُمْ﴾¹¹⁴⁷, ﴿لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ﴾¹¹⁴⁶, ﴿لَا شَيْءَ فِيهَا﴾¹¹⁴⁵, ﴿لَا عِلْمَ لَنَا﴾¹¹⁴⁴, ﴿لَا رَبَّ فِيهِ﴾¹¹⁴⁸,
 ﴿لَا عُذْوَانَ﴾¹¹⁴⁹, ﴿لَا بُشْرَى﴾¹¹⁵⁰ ve bunlara benzer kelimelerde fetha üzere mebnî nekre
 kelimelerin başına gelen (لا) lâ-i tebrielerde Hamza med yapar.

Ancak ﴿لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ﴾¹¹⁵¹ kelimesindeki (لا)'nın isminin merfû münevven
 olmasından dolayı, ayrıca ﴿فَلَوْ لَا نَفَرْنَا مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ﴾¹¹⁵² kelimesinde de (لا)'dan sonra fiil
 geldiği için bu gibi yerlerde Hamza'nın meddi yoktur.¹¹⁵³

Burada Ahmed er-Rüşdî'nin lâ-i tebrienin meddi konusundaki görüşünün
 Mustafa el-İzmîrî'nin görüşüyle örtüştüğü görülmektedir.

Hamza, lâ-i tebrielerde kasr ve tevessut olarak med yapar. İşbâ'/tûl vechi ile
 med yapmamasının sebebi ise manevî med sebebinin lafzî med sebebi olan
 hemzeden daha zayıf olarak görülmesidir.¹¹⁵⁴

3.7.2.3.2. Medd-i Ta'zîm/Mubâlağa

Medd-i ta'zîm/medd-i mubâlağa; ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾¹¹⁵⁵ ve ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾¹¹⁵⁶ gibi cümlelerde bulunan kelime-i tevhidin nefiy lâmında yapılan (manevî)
 medde, medd-i ta'zîm/medd-i mubâlağa denilmektedir.¹¹⁵⁸ Bu kelimelerde mubâlağa,
 Allah'ı yüceltmek ve O'nun dışındakilerden ulûhiyeti nefyetmek için
 yapılmaktadır.¹¹⁵⁹ Söz konusu kelimelerde, medd-i munfasılı kasr ile okuyanlar

¹¹⁴⁴ Bakara, 2/2.

¹¹⁴⁵ Bakara, 2/32.

¹¹⁴⁶ Bakara, 2/71.

¹¹⁴⁷ Bakara, 2/236.

¹¹⁴⁸ Ahzâb, 33/13.

¹¹⁴⁹ Bakara, 2/193.

¹¹⁵⁰ Furkân, 25/22.

¹¹⁵¹ Bakara, 2/38.

¹¹⁵² Tevbe, 9/122.

¹¹⁵³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 3a.

¹¹⁵⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1110-1111; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe*
 (Marmara nüshası), vr. 3a.

¹¹⁵⁵ Sâffât, 37/35; Muhammed, 47/19.

¹¹⁵⁶ Bakara, 2/163.

¹¹⁵⁷ Enbiyâ, 21/87.

¹¹⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1107; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara
 nüshası), vr. 190b-191b.

¹¹⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1107; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara
 nüshası), vr. 190b-191b.

medd-i ta‘zîm/mubâlağa yaparlar.¹¹⁶⁰ Çünkü bu kelimelerde lafzî med sebebi olan hemze bulunduğu için medd-i munfasıl olmuştur. Diğer yerlerde bulunan medd-i munfasıllarda kasr yapanlar bu gibi kelimelerde manavî med sebebinden ötürü medd-i ta‘zîm yaparlar.¹¹⁶¹

Hamza ise ﴿لَا رَبَّ فِيهِ﴾¹¹⁶² ve benzeri kelimeleri medd-i mubâlağa ile okuduğu halde; ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾¹¹⁶³ gibi kelimeleri medd-i mubâlağa ile değil medd-i munfasıl ile okur.¹¹⁶⁴ Çünkü bu kelimelerde hem lafzî ve hem de manevî med sebebi bir arada bulunmakta. İki med sebebi bir arada bulununca kuvvetli olanı ile amel edilir, zayıf olanı ise ilğâ edilir.¹¹⁶⁵ Lafzî med sebebi mânevî med sebebinden daha kuvvetli kabul edilmektedir. Dolayısıyla söz konusu kelimelerde lafzî med sebebi olarak bulunan hemze, manevî med sebebi olarak bulunan nefide mübalağaya tercih edilir.¹¹⁶⁶ Bunun sonucu olarak da Hamza ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾¹¹⁶⁷ ve benzeri kelimeleri manevî med sebebinin bulunduğu ﴿لَا رَبَّ فِيهِ﴾¹¹⁶⁸ gibi kelimeleri okuduğu kasr ve tevessut ölçüsüyle değil; ﴿بِمَا أُنزِلَ﴾¹¹⁶⁹ ve benzeri kelimelerde olduğu gibi medd-i munfasıl olarak sadece işbâ‘ (beş elif miktarı) med ile okur.¹¹⁷⁰

3.7.2.3.3. Medd-i Bedel

Fer’î medlerin (medd-i tabî üzerine ilave med) iki tane lafzî sebebi vardır: Birincisi hemze, ikincisi sükûndur.¹¹⁷¹ Hemzenin sebep olduğu üç tane fer’î med çeşidi vardır: Bunlar Medd-i muttasıl, medd-i munfasıl ve medd-i bedeldir.¹¹⁷²

¹¹⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1107; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 190b-191b.

¹¹⁶¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1107-1109; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 190b-191b.

¹¹⁶² Bakara, 2/2.

¹¹⁶³ Bakara, 2/38.

¹¹⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1149-1150.

¹¹⁶⁵ Ebu İshâk İbrâhîm b. Ömer el-Ca‘berî, *Kenzü'l-Me‘âni fî Şerhi Hurzi'l-Emânî ve Veci't-Tehânî*, thk. Ahmed el-Yezîdî, yy., 1419/1998, C. II, s. 349; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1127; Dimyâtî, *İthâfü Fûdalâi'l-Beşer*, s. 62.

¹¹⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1126, 1150.

¹¹⁶⁷ Bakara, 2/38.

¹¹⁶⁸ Bakara, 2/2.

¹¹⁶⁹ Bakara, 2/4.

¹¹⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1149-1150.

¹¹⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 996; Mahmûd b. Ali Bisse el-Mısırî (ö. 1367/1947), *el-'Amîd fî 'İlmi't-Tecvîd*, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Dâru'l-'Akîde, İskenderiye 1425/2004, s. 117; Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, s. 279.

¹¹⁷² Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, s. 279.

Eğer hemze, harf-i medden sonra gelir ve harf-i med ile hemze aynı kelimedeyer alırsa medd-i muttasıl olur.¹¹⁷³ ﴿جَاءَ﴾ kelimesinde olduğu gibi.

Eğer hemze, harf-i medden sonra gelir ve harf-i med ile hemze ayrı ayrı kelimelerde yer alırsa medd-i munfasıl olur. ﴿يَا أَيُّهَا﴾ kelimesinde olduğu gibi.

Eğer hemze, harf-i medden önce gelirse bu tür medlere medd-i bedel denir.¹¹⁷⁴ Bir başka ifadeyle harf-i meddin hemzeden sonra geldiği durumlardaki medlere medd-i bedel denir. ﴿أَوْثُوا الْكِتَابَ﴾ kelimesinde olduğu gibi. Bu tür medlere medd-i bedel denmesinin sebebi ise buradaki harf-i meddin çoğunlukla hemzeden dönüşmüş olmasıdır.¹¹⁷⁵ Genel kâide şudur: Bir kelimedeyer iki hemze yan yana gelir ve birincisi harekeli ikincisi sakin olursa, sakin olan ikinci hemze birinci hemzenin harekesine uygun bir med harfine dönüşür.¹¹⁷⁶

Birinci hemzenin harekesi fetha ise sakin olan ikinci hemze med harflerinden elife (إ) dönüşür. Örnek: ﴿أَدَمَ﴾ kelimesinde sakin olan ikinci hemze fethalı olan birinci hemzenin harekesi cinsinden olan med harfi elife (إ) dönüşmüş ve ﴿أَدَمَ﴾ şeklini almıştır.

Birinci hemzenin harekesi damme ise sakin olan ikinci hemze med harflerinden vâva (و) dönüşür. Örnek: ﴿أَوْثُوا﴾ kelimesinde sakin olan ikinci hemze dammeli olan birinci hemzenin harekesi cinsinden olan med harfi vâva (و) dönüşmüş ve ﴿أَوْثُوا﴾ şeklini almıştır.

Birinci hemzenin harekesi kesra ise sakin olan ikinci hemze med harflerinden yâya (ي) dönüşür. Örnek: ﴿إِيمَانًا﴾ kelimesinde sakin olan ikinci hemze kesralı olan birinci hemzenin harekesi cinsinden olan med harfi yâya (ي) dönüşmüş ve ﴿إِيمَانًا﴾ şeklini almıştır.¹¹⁷⁷

¹¹⁷³ Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 232a-232b.

¹¹⁷⁴ Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, s. 279.

¹¹⁷⁵ Bisse, *el-'Amîd fî 'İlmi't-Tecvîd*, s. 117.

¹¹⁷⁶ Bisse, *el-'Amîd fî 'İlmi't-Tecvîd*, s. 117.

¹¹⁷⁷ Medd-i bedelde genel kaide (yan yana gelen iki hemzeden birincisi harekeli ikincisi sakinse, sakin olan ikinci hemze birincisinin harekesi cinsinden bir med harfine dönüştürülmesi şeklinde) olmakla birlikte bazen da med harfi hemzeden dönüşmeyen medd-i bedelli kelimeler de bulunmaktadır. Örnek: ﴿فَارُوقًا﴾ ve ﴿وَنَائِيًا﴾ kelimelerinde olduğu gibi.

Medd-i bedeldeki birinci hemzenin teshil olup olmaması, başka bir harfe dönüştürülüp dönüştürülmemesi ya da harekesinin mâkabline nakledilip kendisinin hazfedilmesine göre iki kısma ayrılır:

1. Hemzenin aslî şekliyle okunmasıdır ki böyle okunan hemzeye “hemze-i muhakkaka/sâbite” ve bu tür bedellere de “bedelü’l-muhakkak” denir.¹¹⁷⁸

Örnek: ﴿أَمْوَا﴾¹¹⁷⁹ kelimesinde olduğu gibi birinci hemze hiçbir değişikliğe uğramadan aslî şekliyle okunmaktadır.

2. Hemzenin aslî şekliyle okunmayıp ya teshil edilmesi veya başka bir harfe döşdürülmesi ya da harekesinin önceki sakin harfe nakledilerek hazfedilmesidir ki böyle okunan hemzeye “hemze-i muğayyera” (değişikliğe uğrayan hemze) ve bu tür bedellere de “bedelü’l-muğayyer” denir.¹¹⁸⁰ Bu da kendi içerisinde üçe ayrılır:

Birincisi, hemzenin teshil edilmesidir. Örnek: ﴿أَهْتَنَّا﴾¹¹⁸¹ kelimesinde olduğu gibi harf-i medden önceki hemze teshil (hemze ile elif arası bir ses) ile okunmaktadır. Bu hemzeye “müsehhele” veya “beyne beyne”¹¹⁸² ve bu tür bedellere de “bedelü’l-muğayyer bi’t-teshîl” denir.¹¹⁸³

İkincisi, hemzenin başka bir harfe dönüştürülmesidir. Örnek: ﴿هَوْلَاءَ أَهْلًا﴾¹¹⁸⁴ kelimesinde olduğu gibi harf-i medden önceki hemze yâ (ي) harfine dönüştürülerek

¹¹⁷⁸ Ebu’l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahman Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü’l-Me’ânî min Hirzi’l-Emânî*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, ty., ss. 115-116; Ebu’l-Hasen Nûriddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Şerhu’s-Şâtbiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Selim Ağa Bölümü, nr. 21, vr. 71a-71b; Kâdî, *el-Büdûru’z-Zâhira fi’l-Kirâati’l-‘Aşri’l-Mütevâtira*, s. 19; Mâlik Yûsuf İbrâhîm Cüleydân, *en-Nücümü’l-Münîra fi’l-Kirâati’l-‘Aşri’l-Mütevâtira min Tariki’s-Şâtbiyye ve’d-Dürra*, Şirketü Matba’ati’s-Selâm, Kahire 1430/2010, C. I, s. 59.

¹¹⁷⁹ Bakara, 2/9.

¹¹⁸⁰ Ebû Şâme, *İbrâzü’l-Me’ânî min Hirzi’l-Emânî*, ss. 115-116; Ali el-Kârî, *Şerhu’s-Şâtbiyye*, vr. 71a-71b; Kâdî, *el-Büdûru’z-Zâhira fi’l-Kirâati’l-‘Aşri’l-Mütevâtira*, s. 19; Cüleydân, *en-Nücümü’l-Münîra fi’l-Kirâati’l-‘Aşri’l-Mütevâtira*, C. I, s. 26.

¹¹⁸¹ Zühuf, 43/58.

¹¹⁸² İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kirâati’l-‘Aşri*, C. II, ss. 1090-1091; Ali el-Kârî, *Şerhu’s-Şâtbiyye*, vr. 71a-71b; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-Hullân*, ss. 133-134.

¹¹⁸³ Ebû Şâme, *İbrâzü’l-Me’ânî min Hirzi’l-Emânî*, ss. 115-116; Ali el-Kârî, *Şerhu’s-Şâtbiyye*, vr. 71a-71b; Kâdî, *el-Büdûru’z-Zâhira fi’l-Kirâati’l-‘Aşri’l-Mütevâtira*, s. 19; Cüleydân, *en-Nücümü’l-Münîra fi’l-Kirâati’l-‘Aşri’l-Mütevâtira*, C. I, s. 26.

¹¹⁸⁴ Enbiyâ, 22/99.

telaffuz açısından (هَلَاءٌ يَا هَلَاءُ) şeklini almıştır. Bu hemzeye “mübeddele”¹¹⁸⁵ ve bu tür bedellere de “bedelü’l-muğayyer bi’l-ibdâl” denir.¹¹⁸⁶

Üçüncüsü, hemzenin harekesinin önceki sakin harfe nakledilip hemzenin hafzedilmesidir. Örnek: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا﴾¹¹⁸⁷ kelimesinde olduğu gibi harf-i medden önceki hemzenin harekesi, kendinden önceki dâl (د) harfine nakledilerek hemze telaffuzdan düşürülür. Söz konusu kelimenin okunuşu (وَلَقَدْ آتَيْنَا) şeklini alır. Bu hemzeye “mahzûfe”¹¹⁸⁸ ve bu tür bedellere de “bedelü’l-muğayyer bi’n-nakl” veya “bedelü’l-muğayyer bi’l-hazf” denir.¹¹⁸⁹

Medd-i bedelle alakalı bu kısa bilgiden sonra Ahmed er-Rüşdî’nin med-i bedel ile alakalı ileri sürdüğü görüşlere geçebiliriz.

Ahmed er-Rüşdî medd-i bedel konusunu üç yönden incelemiştir: Birincisi, Verş’in medd-i bedeldeki vecihleri; ikincisi, bu vecihlerin med ölçüsü; üçüncüsü ise medd-i bedelin olduğu kelimedeki ikinci bir sebep-i med ortaya çıkınca medd-i bedelin durumunun ne olacağı konusudur.

3.7.2.3.3.1. Ezrak’ın Medd-i Bedeldeki Vecihleri

Bütün kıraat imamları medd-i bedelde kasr vechini (medd-i tabî ölçüsünü) uygularken;¹¹⁹⁰ Verş’in Ezrak tarihinin ise medd-i bedelde kasr, tevessut ve tûl vecihlerinin her birini uyguladığı farklı kaynaklardan rivayet edilmiştir.¹¹⁹¹

Yukarıda bahsi geçen medd-i bedelin ikinci (bedelü’l-muğayyer) kısmında Verş’in ziyade med yapıp yapmadığında ve bu meddin ölçüsünde ihtilaf edilmiştir.¹¹⁹² Kaynaklar bu konuda iki gruba ayrılmıştır:

¹¹⁸⁵ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kırâati’l-‘Aşr*, C. II, ss. 1090-1091; Ali el-Kârî, *Şerhu’ş-Şâtibiyye*, vr. 71a-71b; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-Hullân*, ss. 133-134.

¹¹⁸⁶ Ebû Şâme, *İbrâzü’l-Me’ânî min Hurzi’l-Emânî*, ss. 115-116; Ali el-Kârî, *Şerhu’ş-Şâtibiyye*, vr. 71a-71b; Kâdî, *el-Büdûru’z-Zâhira fi’l-Kırâati’l-‘Aşri’l-Mütevâtira*, s. 19; Cüleydân, *en-Nücümü’l-Münîra fi’l-Kırâati’l-‘Aşri’l-Mütevâtira*, C. I, s. 26.

¹¹⁸⁷ Enbiyâ, 22/48.

¹¹⁸⁸ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kırâati’l-‘Aşr*, C. II, ss. 1090-1091; Ali el-Kârî, *Şerhu’ş-Şâtibiyye*, vr. 71a-71b; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü’l-Hullân*, ss. 133-134.

¹¹⁸⁹ Ebû Şâme, *İbrâzü’l-Me’ânî min Hurzi’l-Emânî*, ss. 115-116; Ali el-Kârî, *Şerhu’ş-Şâtibiyye*, vr. 71a-71b; Kâdî, *el-Büdûru’z-Zâhira fi’l-Kırâati’l-‘Aşri’l-Mütevâtira*, s. 19; Cüleydân, *en-Nücümü’l-Münîra fi’l-Kırâati’l-‘Aşri’l-Mütevâtira*, C. I, s. 26.

¹¹⁹⁰ Cermî, *Mu’cemü Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 64.

¹¹⁹¹ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kırâati’l-‘Aşr*, C. II, ss. 1090-1095.

¹¹⁹² İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kırâati’l-‘Aşr*, C. II, ss. 1092-1096.

Birinci gruptakiler bu gibi yerlerde hemzenin son durumunu değil aslî durumunu dikkate alırlar ve burada (عدم الاعتداد بالعارض) “ârîzî duruma itibar etmeme” kâidesini uygularlar. Örneğin ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا﴾¹¹⁹³ kelimesinde hemzenin harekesinin mâkabline nakledilmesiyle (وَلَقَدْ آتَيْنَا) şeklini almıştır ki bu son şekilde hemze telaffuzdan düşmüştür. İşte birinci gruptakiler zikri geçen kaide¹¹⁹⁴ gereği bu son şekli dikkate almayıp aslî şekli dikkate almışlar ve burada ziyade meddin (tûl ve tevessut vecihlerinin) olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹¹⁹⁵

İkinci gruptakiler ise hemzenin değişikliğe uğrayarak aslî hüviyetini kaybettiği için sadece kasr vechi ile okunabileceğini söyleyerek (الاعتداد بالعارض) “ârîzî duruma itibar etme” kâidesini uygularlar. Yani son şekli dikkate alırlar. Örneğin ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا﴾¹¹⁹⁶ kelimesinde hemzenin harekesinin mâkabline nakledilmesiyle (وَلَقَدْ آتَيْنَا) şeklini almaktadır. Med harfinden önce hemze değil artık dâl harfi gelmiş ve böylece medd-i bedel olma şartı ortadan kalkmıştır.¹¹⁹⁷ Dolayısıyla ikinci gruptaki kaynaklar zikri geçen kaide¹¹⁹⁸ gereği son şeklin dikkate alınması gerektiğini ve burada artık sadece kasr vechinin olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹¹⁹⁹

Bu ihtilafın semeresi hemze-i muhakkaka ile hemze-i muğayyeranın aynı âyet içerisinde geldiği yerlerde ortaya çıkmaktadır.

Örneğin ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَيَالْيَوْمَ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ﴾¹²⁰⁰ âyeti kerimesinde ﴿آمَنَّا﴾ hemze-i muhakkaka ve ﴿الْآخِرِ﴾ hemze-i muğayyeradır. Eğer bu âyetin vecihleri birinci gruba göre çıkarılacak olursa üç vecih ortaya çıkar. Bu gruptakiler (عدم الاعتداد بالعارض) kâidesini dikkate aldıklarından hemz-i muhakkaka ile hemze-i muğayyera da aynı vecihleri uygularlar. Yani ﴿آمَنَّا﴾ kelimesinde tûl vechini alırlarsa ﴿الْآخِرِ﴾ kelimesinde de tûl vechini alırlar; eğer ﴿آمَنَّا﴾ kelimesinde tevessut vechini alırlarsa ﴿الْآخِرِ﴾ kelimesinde de

¹¹⁹³ Enbiyâ, 22/48.

¹¹⁹⁴ Bu kaide şudur: (عدم الاعتداد بالعارض) “ârîzî duruma itibar etmeme” yani aslî şeklin dikkate alınmasıdır.

¹¹⁹⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. II, ss. 1092-1096.

¹¹⁹⁶ Enbiyâ, 22/48.

¹¹⁹⁷ Medd-i bedel olabilmesi için harf-i medden önce hemze gelmesi gerekir.

¹¹⁹⁸ Bu kaide şudur: (الاعتداد بالعارض) “ârîzî durumu dikkate alma” yani son şeklin dikkate alınmasıdır.

¹¹⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. II, ss. 1092-1096.

¹²⁰⁰ Enbiyâ, 22/48.

tevessut vechini alırlar; aynı şekilde ﴿أَمَّنَّا﴾ kelimesinde kasr vechini alırlarsa ﴿الْآخِرِ﴾ kelimesinde de kasr vechini alırlar.

Birinci gruba göre âyetin vecihleri şöyledir:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَيَأْتِيهِمْ الْآخِرُ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ

طول	طول	.1
توسط	توسط	.2
قصر	قصر	.3

Eğer söz konusu âyetin vecihleri ikinci gruba göre çıkarılacak olursa yine üç vecih ortaya çıkar. Ancak ikinci gruptakiler (الاعتداد بالعارض) kaidesini dikkate aldıklarından hemze-i muhakkakada tûl, tevessut ve kasr vecihlerini uygularken; hemze-i muğayyera da ise sadese kasr vechini uyguladılar. Yani ﴿أَمَّنَّا﴾ kelimesinde kasr vechini alırlarsa ﴿الْآخِرِ﴾ kelimesinde de kasr vechini alırlar; eğer ﴿أَمَّنَّا﴾ kelimesinde tevessut vechini alırlarsa ﴿الْآخِرِ﴾ kelimesinde kasr vechini alırlar; aynı şekilde ﴿أَمَّنَّا﴾ kelimesinde tûl vechini alırlarsa ﴿الْآخِرِ﴾ kelimesinde yine kasr vechini alırlar.

İkinci gruba göre ise âyetin vecihleri şöyledir:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَيَأْتِيهِمْ الْآخِرُ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ

قصر	قصر	.1
قصر (الاعتداد بالعارض)	توسط	.2
قصر (الاعتداد بالعارض)	طول	.3

Her iki grubun görüşünün de sahih olduğunu ileri süren İbnü'l-Cezerî uygulamanın birinci grubun görüşüne (عدم الاعتداد بالعارض) göre olduğunu, kendisinin de böyle okuduğunu ve bunu aldığını ifade etmektedir.¹²⁰¹ Ancak ikinci grubun görüşünün de (الاعتداد بالعارض) alınmasını engellemediğini, zikri geçen kaynaklara/tarihlere dayanılarak ikinci görüşün de alınabileceğini dile getirmiştir.¹²⁰²

¹²⁰¹ Verş'in Ezrak tariki medd-i bedelli bazı kelimelerde sadece kasr vechi uygulamaktadır. Söz konusu kelimeler ve daha geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1096-1102.

¹²⁰² İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1142; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 6b.

Îtilâf sahibi Yusuf Efendizâde -İbnü'l-Cezerî'nin de tercihi olan- birinci görüşle amel ettiğini ifade eder. Dolayısıyla yukarıdaki âyette birinci gruba göre çıkarılan üç vechi uygular. Yani ﴿أَمَّنَّا﴾ kelimesinde kasr vechini alırken ﴿الْآخِرِ﴾ kelimesinde de kasr vechini alır; ﴿أَمَّنَّا﴾ kelimesinde teveshut vechini alırken ﴿الْآخِرِ﴾ kelimesinde de teveshut vechini alır; aynı şekilde ﴿أَمَّنَّا﴾ kelimesinde tûl vechini alırken ﴿الْآخِرِ﴾ kelimesinde de tûl vechini alır. Bu durumda Yusuf Efendizâde'ye göre vecihler şöyle olur:

وَمِنَ النَّاسِ مَنُ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ

طول	طول	.1
توسط	توسط	.2
قصر	قصر	.3

Ali el-Mansûrî ise her iki görüşle birlikte amel ederek söz konusu âyette beş vecih uygulamıştır. Söz konusu beş vechin üç vechi yukarıdaki (Yusuf Efendizâde'ye göre çıkarılan vecihler) gibidir. Diğer iki vechin birincisi, ﴿أَمَّنَّا﴾ kelimesinde teveshut ve ﴿الْآخِرِ﴾ kelimesinde kasr vechidir. İkincisi ise ﴿أَمَّنَّا﴾ kelimesinde tûl ve ﴿الْآخِرِ﴾ kelimesinde kasr vechidir. Ahmed er-Rüşdî de bu konuda Ali el-Mansûrî'ye tâbî olarak beş vecih almıştır.

Ali el-Mansûrî ve Ahmed er-Rüşdî'ye göre bu âyetteki vecihler şöyledir:

وَمِنَ النَّاسِ مَنُ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ

قصر	قصر	.1
توسط	توسط	.2
قصر (اعتدًا بالعارض)	توسط	.3
طول	طول	.4
قصر (اعتدًا بالعارض)	طول	.5

Ahmed er-Rüşdî âyetteki vecihleri sıraladıktan sonra şu notu düşer: “(3. ve 5. vecihleri kastederek) ben hocamdan bu şekilde aldım. Hocasından bu şekilde

almayanların bu vecihleri almamasına engel olmam, onlar isterlerse bu vecihleri almayabilirler.”¹²⁰³

Verş’in medd-i bedeldeki vecihlerini özetledikten sonra bu vecihlerdeki med ölçüsüne geçebiliriz.

3.7.2.3.3.2. Ezrak’ın Medd-i Bedeldeki Vecihlerinin Med Ölçüsü

Ahmed er-Rüşdî İbnü’l-Cezerî’den nakille Verş’in Ezrak tarikinden medd-i bedelde ziyade med yapılmasını rivayet edenlerin bu meddin ölçüsünde ihtilaf ettiğini, bir kısmının ifrat derecesinde işbâ’ med yaparken, bir kısmının ifrata kaçmaksızın sadece işbâ’ derecesinde med yaptığını ve diğer bir kısmının da tevessut derecesinde med yaptığını ifade etmektedir.¹²⁰⁴

Aynı konuya *Şâtibiyye* şerhinde değinen Ali el-Kârî özetle şunları söylemektedir: “Verş’in ﴿أَمْرٌ﴾ kelimesindeki med ölçüsü ﴿جَاءَ﴾ kelimesindeki med ölçüsü kadar değildir. Ondandır bir elif ya da yarım elif miktarı daha azdır. Bazıları bu ikisi arasında bir fark gözetmezler ki İbnü’l-Cezerî ve ona uyan bazı kimseler bu görüşü benimsemektedirler”.¹²⁰⁵

Ahmed er-Rüşdî yine aynı meseleyle alakalı olarak *Şâtibiyye* şerhlerinden *Mübrizü’l-Me’âni*’den şu ifadeleri nakletmektedir: “Medd-i bedelde bütün kıraat imamları için kasr vechi varken, Verş’in kasr, tevessut ve tûl olmak üzere üç vechi vardır. Kasr bir elif, tevessut iki elif ve tûl ise üç elif miktarıdır. Bu ölçü birimleri Kur’an’ın her yeri için geçerli bir kaidedir”.¹²⁰⁶

Bu ifadelerden sonra Ahmed er-Rüşdî hocasından medd-i bedelin kasrını bir elif, tevessutunu iki elif ve tûlunu da üç elif olarak aldığını, böyle okuduğunu, bu şekilde okuttuğunu ve amelin de bu şekilde olduğunu söyleyerek öğrencilerine de bu şekilde yapmalarını telkin etmiştir.¹²⁰⁷

Sonuç itibariyle Ahmed er-Rüşdî medd-i bedelin tûl, tevessut ve kasr vecihlerinin ölçüsünde Ali el-Kârî’nin *Şerhu’ş-Şâtibiyye*’sinde ve *Mübrizü’l-*

¹²⁰³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’l-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 6a.

¹²⁰⁴ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kirâati’l-‘Aşr*, C. II, ss. 1092-1094; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’l-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 6b.

¹²⁰⁵ Ali el-Kârî, *Şerhu’ş-Şâtibiyye*, vr. 71b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’l-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 6b.

¹²⁰⁶ Muhammed b. Ömer b. Ali el-İmâdî, *Mübrizü’l-Me’âni fî Şerhi Kasideti Hurzi’l-Emânî ve Vechi’l-Tehânî*, Mektebü’l-Haram, Mekke, nr. 434, vr. 36a.

¹²⁰⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’l-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 6b.

Me'âni'de¹²⁰⁸ dile getirilen görüşler ile kendi hocasından aldığı şekli önceleyerek tûl vechinin üç elif, tevessut vechinin iki elif ve kasr vechinin de bir elif miktarı med yapılması gerektiğini ifade etmiştir.¹²⁰⁹

Zübdetü'l-İrfân'ın şerhi *Umde*'nin kenarlarına düşülen haşiyelerde Şeyh Atâullah mesleğinin Verş'in medd-i bedel ölçüsünde Ahmed er-Rüşdî'nin ortaya koyduğu yukarıdaki görüşle amel ettiği kaydedilmektedir.¹²¹⁰

3.7.2.3.3. Medd-i Bedelin Olduğu Kelimede İkinci Bir Sebeb-i Med Ortaya Çıkınca Medd-i Bedelin Durumu

Bir kelimede¹²¹¹ iki sebeb-i med bir araya gelince kuvvetlisiyle amel edilir; zayıfı ise ilgâ edilir.¹²¹²

Fer-î medler, sebeb-i medlerinin kuvvet derecesine göre kuvvetli olandan zayıf olana doğru medd-i lâzım, medd-i muttasıl, medd-i ârız, medd-i munfasıl ve medd-i bedel şeklinde sıralanmıştır.¹²¹³ Görüldüğü üzere medd-i bedel, medlerin en zayıfı olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı medd-i bedelin olduğu kelimede harf-i medden sonra hemze ya da sükûn gelmesi durumunda medd-i bedel diğer medlere dönüşmektedir.¹²¹⁴

Örneğin ﴿مُسْتَهْرُونَ﴾¹²¹⁵ kelimesinde vasl esnasında medd-i bedel olurken, vakf esnasında harf-i medden sonra sükûnu ârız ortaya çıktığı için medd-i ârız olmaktadır.¹²¹⁶

¹²⁰⁸ Ahmed er-Rüşdî *Mübrizü'l-Me'âni*'den nakil yaparken bu eseri Ebû Şâme'ye nisbet etmiştir. Ebû Şâme'nin de *Şâtibiyye* üzerine şerhi vardır ancak onun ismi *İbrâzü'l-Me'âni min Hırzi'l-Emânî*'dir. Ahmed er-Rüşdî'nin yaptığı söz konusu alıntı İmâdî'nin *Mübrizü'l-Me'âni*'sinde aynı ibareyle geçmektedir. *İbrâzü'l-Me'âni*'de yaptığımız araştırmalarda bu ibare ve ifadelerle rastlayamadık. Dolayısıyla Ahmed er-Rüşdî eser ismini doğru vermekle birlikte eseri İmâdî yerine sehven Ebû Şâme'ye atfettiği anlaşılmaktadır. Bkz. İmâdî, *Mübrizü'l-Me'âni*, vr. 36a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 6b.

¹²⁰⁹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 6b.

¹²¹⁰ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 133.

¹²¹¹ Burada kastedilen, aynı harf-i medde bağlı olarak ortaya çıkan sebeb-i medlerdir. Örneğin ﴿حَرَآءَ﴾ (Bakara, 2/85), kelimesinin vasl halinde sadece med sebebi olarak hemze bulunurken; vakf halinde ise ﴿حَرَآءَ﴾ med sebebi olarak hem hemze ve hem de sükûn-i ârız bulunmaktadır.

¹²¹² Ca'berî, *Kenzü'l-Me'âni fî Şerhi Hırzi'l-Emânî ve Vechi't-Tehânî*, C. II, s. 349; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-Aşr*, C. II, s. 1127; Dimyâtî, *İthâfî Fûdalâi'l-Beşer*, s. 62.

¹²¹³ Ebû Tâhir 'Abdu'l-Kayyûm 'Abdu'l-Ġafûr es-Sindî, *Safahât fî Ulûmi'l-Kırâât*, el-Mektebetü'l-İmdâdiyye, Mekke 1415/1995, ss. 237-238.

¹²¹⁴ Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, s. 352; Sindî, *Safahât fî Ulûmi'l-Kırâât*, ss. 237-238.

¹²¹⁵ Enbiyâ, 22/48.

¹²¹⁶ Bu konuda İtilâf mesleği ile diğer meslekler arasında görüş ayrılığı vardır. İtilâf mesleği vakf esnasında da olsa bu gibi kelimelerde medd-i bedel olduğunu kabul eder. Diğer meslekler ise söz konusu yerlerde vakf esnasında medd-i ârız olduğunu kabul eder. Bundan dolayı da ister merâtib-i erba'a uygulamalarında olsun, ister mertebeteyn uygulamalarında olsun sıralama tûl, tevessut ve kasr şeklindedir. Geniş bilgi için bkz. Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, ss. 134, 163, 487, 496, 497.

Ahmed er-Rüşdî, Ezrak tarikine göre vasl esnasındaki medd-i bedel ile vakf esnasındaki (medd-i ârıza dönüşen) medd-i bedelin bir arada bulunduğu durumlarda ister Şâtıbiyye isterse de Tayyibe tarikine göre okunsun toplam altı vechin ortaya çıktığını ifade etmektedir.

Müellif bu vecihleri *en-Neşr*'den istifade ile çıkarmaktadır ki konu ile alakalı İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'deki ifadeleri şöyledir:

Vers̄'in Ezrak tarikine göre ﴿سُنَّهْرُونَ﴾,¹²¹⁷ ﴿مُنْكَبِينَ﴾¹²¹⁸ ve ﴿الْمَاءِ﴾¹²¹⁹ gibi kelimelerde vakf yapılıncâ, vasl esnasında (Ezrak'ın) tûl okuduğunu rivayet edenler (ister ârıza itibar etsinler ister etmesinler) aynı şekilde vakf esnasında da tûl ile okurlar. Vasl esnasında tevessut okuduğunu rivayet edenler (ârıza itibar etmezlerse) aynı şekilde vakf esnasında da tevessut ile okurlar. Vasl esnasında tevessut okuduğunu rivayet edenler eğer (ârıza itibar ederlerse) vakf esnasında tûl ile okurlar.

İbn Ğalbûn ve İbn Bellîme gibi vasl esnasında (Ezrak'ın) kasr okuduğunu rivayet edenler (ârıza itibar etmezlerse) aynı şekilde vakf esnasında da kasr ile okurlar. Eğer (ârıza itibar ederlerse) vakf esnasında tevessut veya tûl ile okurlar.¹²²⁰

Ahmed er-Rüşdî, söz konusu altı vechi Bakara sûresinin 14. âyeti üzerinde tatbik etmektedir. Âyete başından başlayıp aradaki secâvendlerde durmadan âyetin sonunda vakfedilince ﴿أَمْوَا﴾ ve ﴿مُسْتَهْرُونَ﴾ kelimeleri için altı vecih bir araya gelmektedir. Ahmed er-Rüşdî bu vecihleri şöyle açıklamıştır:

Birincisi, ﴿أَمْوَا﴾ kelimesinde kasr vechi alınırken ﴿مُسْتَهْرُونَ﴾ kelimesinde kasr, tevessut ve tûl vechi olmak üzere üç vecih alınır. İkincisi, ﴿أَمْوَا﴾ kelimesinde tevessut vechi alınırken ﴿مُسْتَهْرُونَ﴾ kelimesinde tevessut ve tûl vechi olmak üzere iki vecih alınır. Üçüncüsü, ﴿أَمْوَا﴾ kelimesinde tûl vechi alınırken ﴿مُسْتَهْرُونَ﴾ kelimesinde sadece tûl vechi olmak üzere bir vecih alınır.¹²²¹ Böylece toplam altı vecih ortaya çıkmış olur.

¹²¹⁷ En'âm, 6/5.

¹²¹⁸ Kehf, 18/31.

¹²¹⁹ Âl-i 'İmrân, 3/14.

¹²²⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1151-1152; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 9a.

¹²²¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 9a.

Bu vecihlerin şema ile gösterimi şöyledir:

			وإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا ... مُسْتَهْرَجُونَ (للأزرق ستة أوجه)
1.	قصر	قصر	(إن لم يعتدَّ بالعارض)
2.	قصر	توسط	(إن اعتدَّ بالعارض)
3.	قصر	طول	(إن اعتدَّ بالعارض)
4.	توسط	توسط	(إن لم يعتدَّ بالعارض)
5.	توسط	طول	(إن اعتدَّ بالعارض)
6.	طول	طول	(سواء اعتدَّ بالعارض أو لم يعتدَّ)

Şemada da görüldüğü üzere ﴿آمَنُوا﴾ kelimesi medd-i bedel, ﴿مُسْتَهْرَجُونَ﴾ kelimesi ise vakf esnasında medd-i ârız olarak kabul edildiğinden ﴿مُسْتَهْرَجُونَ﴾ kelimesinde ya ﴿آمَنُوا﴾ kelimesindeki ile aynı vecih alınmakta (1, 4 ve 6. vecihlerde olduğu gibi) ya da ﴿مُسْتَهْرَجُونَ﴾ kelimesinde ﴿آمَنُوا﴾ kelimesindeki vecihten bir üst vecih (2, 3 ve 5. vecihlerde olduğu gibi) alınmaktadır.¹²²² Bunun sebebi ise medd-i ârızın medd-i bedelden daha kuvvetli bir medd olarak görülmesidir. Bundan dolayı Verş'in Ezrak tarikine göre medd-i bedeli tûl veya tevessut vecihleri ile okurken aynı esnada medd-i ârızda kasr vechi ile okunması uygun düşmemektedir. Ya aynı seviyedeki bir vecihle ya da daha üst bir vecihle okunması gerektiği ortaya çıkmaktadır.¹²²³

3.7.2.3.4. Medd-i Lîn

3.7.2.3.4.1. Ezrak'ın, ﴿شَيْءٌ﴾ Kelimesindeki Vecihleri

Verş'in Ezrak tarikinde, lîn harfinden¹²²⁴ sonra aynı kelime içerisinde hemze harfinin bulunduğu ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesinin med ile okunması konusunda ittifak varken; bu meddin tûl vechiyle mi yoksa tevessut vechiyle mi okunması gerektiği konusunda ise ihtilaf edilmiştir.¹²²⁵ Bir kısım âlimler tûl¹²²⁶ vechi ile okunmasını rivayet ederken;

¹²²² İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1151-1152; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 9a.

¹²²³ Yani medd-i bedeli tevessut vechi ile okurken aynı esnada medd-i ârız kasr vechi ile okuyamayız. Ya aynı seviyedeki tevessut vechi ile ya da bir üst vecih olan tûl ile okuyabiliriz.

¹²²⁴ “Vâv” ve “yâ” harfleri sakın olup kendilerinden önceki harf fethalı olduğunda “vâv” ve “yâ” harflerine harf-i lîn denir. Cermî, *Mu'cemü Ulümi'l-Kur'ân*, s. 234.

¹²²⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1113.

¹²²⁶ Tûl vechini rivayet edenler: *el-Hâdî*, *el-Hidâye*, *el-Kâfî*, *et-Tecrîd*, *el-'Unvân*, *el-Müctebâ* ve *et-Tebşıra*'dır. Bkz. Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, s. 100; İzmirî, *Bedâi'u'l-Burhân*

diğer bir kısmı da tevessut¹²²⁷ vechiyle okunmasını rivayet etmiştir. Her iki vecih de rivayetlerle sabit olduğundan Ezrak tarikinde ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesi tûl ve tevessut olmak üzere iki vecihle okunmaktadır.¹²²⁸

Aynı özelliği sahip olan ﴿مَوْئَلًا﴾ ve ﴿الْمَوْءِدَةُ﴾ kelimelerinde ise Ezrak tarikinden sadece kasr vechi rivayet edilmiştir. İbnü'l-Cezerî, sîğaları gereği bu iki kelimedede hiç kimse temkîn (tûl ve tevessut) olarak uzatmadığını ifade etmektedir.¹²²⁹ Ancak burada “sîğaları gereği” ifadesinden kastının ne olduğunu açıklamamaktadır.

Söz konusu iki kelimenin yapılarına bakıldığında;

﴿مَوْئَلًا﴾ kelimesinin aslının (وَأَل) olduğu görülmektedir. Yani fâu'l-fi'l konumunda yer alan (و) harfi harekelidir. Daha sonra ism-i mekân (مَفْعَل) kalıbına aktarılmış ve aktarıldığı bu kalıptan dolayı da (و) harfinin sükûnu, ârizî sükûn olmuştur. Bundan dolayı lîn harfi aslî sükûnlu olup da tûl ve tevessut vecihleri ile okunan ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesinden ayırmak için ﴿مَوْئَلًا﴾ kelimesi sadece kasr vechi ile okunmuştur.¹²³⁰

﴿الْمَوْءِدَةُ﴾ kelimesinin aslı ise (وَأَد) olup fâu'l-fi'l konumunda bulunan (و) harfi harekelidir. Daha sonra ism-i mef'ûl (مَفْعُولَة) kalıbına aktarılmıştır. Dolayısıyla ﴿الْمَوْءِدَةُ﴾ kelimesindeki (و) harfinin sükûnu aktarıldığı kalıp gereği ârizî sükûn olmuştur. Bundan dolayı lîn harfi aslî sükûnlu olup da tûl ve tevessut vecihleri ile okunan ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesinden istisna edilmiş ve sadece kasr vechi ile okunmuştur.¹²³¹

'alâ Umdeti'l-İrfân, ss. 70-71; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 153b-154a, 174b.

¹²²⁷ Tevessut vechini rivayet eden eserler: *et-Tezkira*, *Telhîsu'l-İbârât*, *et-Teysîr*, *Câmi'u'l-Beyân*, *el-Hâdî*, *el-Kâfî*, *et-Tecrîd*, *el-Kâmil* ve *et-Tebşîra*'dır. Bkz. Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, s. 100; İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, ss. 70-71; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 153b-154a, 174b.

¹²²⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. II, ss. 1113-1114.

¹²²⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. II, s. 1114.

¹²³⁰ Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *Kitâbü'l-Keşf 'an Vucûhi'l-Kırââtî's-Seb' ve 'İlelihâ ve Hücecihâ*, thk. Muhyiddîn Ramazân, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1404/1984, C. I, s. 56.

¹²³¹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *Kitâbü'l-Keşf 'an Vucûhi'l-Kırââtî's-Seb' ve 'İlelihâ ve Hücecihâ*, C. I, ss. 49-50.

İbnü'l-Cezerî ﴿سَوَاتِهِمَا﴾¹²³² ve ﴿سَوَاتِكُمْ﴾¹²³³ kelimelerindeki lîn (و) harfinin temkîni (meddi) konusuna ihtilaf edildiğini, bir kısım kimseler kasr ile okunduğunu rivayet ederken; diğer bir kısım ise tevessut ile okunduğunu rivayet etmektedir.¹²³⁴

Ahmed er-Rüşdî İbnü'l-Cezerî'den iktibasla söz konusu kelimelerdeki lîn (و) harfinde kasr ve tevessut vecihlerinin okunduğunu; tûl vechinin ise memnu' olduğunu/okunmadığını dile getirir.¹²³⁵ Ahmed er-Rüşdî bunu İbnü'l-Cezerî'nin şu beytine dayandırmaktadır:

وَسَوَاتُ قَصْرُ الْوَاوِ وَالْهَمْزُ ثَلَاثًا ... وَوَسَطُهُمَا فَالْكَوْلُ أَرْبَعَةٌ فَادِرٌ¹²³⁶

“*سَوَاتُ Kelimesinde vâvin kasrı ile hemzenin üç vechi (tûl, tevessut ve kasr) ... ve her ikisinin (vâv ve hemzenin) tevessutu olmak üzere toplam dört vecihtir bil!*”

Ayrıca İmam Şâtîbî'nin aynı konudaki şu beytini de delil olarak alır:

وَفِي وَاوٍ وَسَوَاتٍ خِلَافٍ لَوْرَشِهِمْ...¹²³⁷

“*Ve سَوَاتُ kelimesinin vâvında Verş için ihtilaf edilmiştir...*”

﴿سَوَاتُ﴾ kelimesindeki vecihler Ahmed er-Rüşdî'ye (Mısır tarikine) göre şema ile şöyle gösterilebilir:

﴿سَوَاتُ﴾ فِيهِ لِلْأَرْزُقِ أَرْبَعَةٌ أَوْجُهُ:

1. قصر...قصر

2. قصر...توسط

3. قصر...طول

4. توسط...توسط

Özetleyecek olursak Ezrak'ın, lîn harfinden sonra aynı kelime içerisinde hemze harfinin bulunduğu yerlerdeki vecihleri şöyledir: ﴿سَوَاتُ﴾ kelimesinde tûl, tevessut olmak üzere iki vechi; ﴿سَوَاتِهِمَا﴾ ve ﴿سَوَاتِكُمْ﴾ kelimelerinde lîn'in kasrı ile medd-i bedelin kasr, tevessut ve tûlu; lîn'in tevessutu ile medd-i bedelin tevessutu olmak üzere

¹²³² ﴿سَوَاتِهِمَا﴾, A'râf, 7/20, 27; ﴿سَوَاتِهِمَا﴾, A'râf, 7/22; Tâhâ, 20/121.

¹²³³ A'râf, 7/26.

¹²³⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. II, s. 1115.

¹²³⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. II, s. 1115; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 83a.

¹²³⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. II, s. 1115; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 83a.

¹²³⁷ Şâtîbî, *Hırzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî*, s. 29.

toplam dört vechi; ﴿مَوْلَا﴾ ve ﴿الْمَوْلُدُ﴾ kelimelerinde ise sadece kasr olmak üzere bir vechi vardır.¹²³⁸

3.7.2.3.4.2. Hamza'nın, ﴿شَيْء﴾ Kelimesindeki Vecihleri

Ahmed er-Rüşdî'nin değindiği konulardan biri de Hamza'nın ﴿شَيْء﴾ kelimesindeki vecihleridir. Ahmed er-Rüşdî İbnü'l-Cezerî'den nakille Hamza için ﴿شَيْء﴾ kelimesinin meddi konusunda ihtilaf edildiğini, bir kısmı med yapıldığını ifade ederken, diğer bir kısmı da sekt yapıldığını ileri sürmektedir.¹²³⁹ Bu konuda dile getirilen görüşler şöyledir:

İbn Ğalbûn, *el-'Unvân* sahibi,¹²⁴⁰ İbn Bellîme¹²⁴¹ ve bazı kimseler Hamza'nın, ﴿شَيْء﴾ kelimesinde med yaptığını söylemektedir.¹²⁴² Bir kısım kimseler de Hamza'nın, ﴿شَيْء﴾ kelimesinde med değil sekte yaptığını dile getirmektedirler.¹²⁴³ İbnü'l-Cezerî, ﴿شَيْء﴾ kelimesinde med yapıldığını söyleyenlerin buradaki medden kastının tevessut ölçüsünde med olduğunu söylemektedir. Çünkü ﴿شَيْء﴾ kelimesinde med rivayet edenlerin kanalından İbnü'l-Cezerî bu meddi tevessut ölçüsünde okuduğunu ifade etmektedir.¹²⁴⁴

Bu bilgilerden hareketle Ahmed er-Rüşdî'nin, Bakara sûresinin 20. âyetinin vecihlerini açıklarken ifade ettiği üzere¹²⁴⁵ ﴿شَيْء﴾ kelimesinde Hamza'nın üç vechi vardır. Söz konusu vecihlerin birincisi sekt,¹²⁴⁶ ikincisi tevessut¹²⁴⁷ ve üçüncüsü de

¹²³⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1115; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 83a.

¹²³⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1116; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 9b-10a.

¹²⁴⁰ Ebû Tâhir İsmail b. Halef el-Ensâri, *el-'Unvân fi'l-Kırâati's-Seb'*, thk. 'Abdu'l-Müheymin 'Abdu's-Selâm Tahhân, *Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekke 1403/1982, s. 233; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I, s. 260; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehbiyye*, s. 64. İbn Bellîme, *Telhîsu'l-'İbârât bi Letîfi'l-İşârât fi'l-Kırâati's-Seb'*, s. 44.

¹²⁴¹ İbn Bellîme, *Telhîsu'l-'İbârât bi Letîfi'l-İşârât fi'l-Kırâati's-Seb'*, s. 44.

¹²⁴² İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1116; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 9b-10a.

¹²⁴³ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1116; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 10a.

¹²⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1117; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 10a.

¹²⁴⁵ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 10a.

¹²⁴⁶ Dâni, *Câmi'u'l-Beyân*, C. I, s. 307; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1116-1117; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 10a.

¹²⁴⁷ Ensâri, *el-'Unvân fi'l-Kırâati's-Seb'*, s. 233; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1116-1117; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 10a.

tahkik (yani medsiz ve sektsiz olarak diğer kıraat imamları gibi okur)¹²⁴⁸ vechidir. Bugün gerek Mısır¹²⁴⁹ gerekse İstanbul tarikinde¹²⁵⁰ Hamza'nın, ﴿شِيءٌ﴾ kelimesindeki okuyuşu Ahmed er-Rüşdî'nin de ifade ettiği gibi sekt, tevessut ve tahkik olmak üzere üç vecih üzerinden sürdürülmektedir.

3.7.2.3.5. Medd-i Bedel ve ﴿شِيءٌ﴾ Kelimesinin Bir Arada Bulunduğunda Oluşacak Vecihler

Yukarıda Verş'in Ezrak tarikine göre ﴿شِيءٌ﴾ kelimesinde¹²⁵¹ tûl ve tevessut olmak üzere iki vechinin;¹²⁵² aynı şekilde medd-i bedelde ise tûl, tevessut ve kasr olmak üzere üç vechinin¹²⁵³ olduğu zikredilmişti. Buradan hareketle ﴿شِيءٌ﴾ kelimesi ile medd-i bedelin bir arada bulunduğu yerlerde hangi vecihlerin ortaya çıkacağına geçebiliriz. İlk bakışta, ﴿شِيءٌ﴾ kelimesi için tespit edilen tûl ve tevessut vecihlerinin her biri ile medd-i bedel ﴿فَاتُوا﴾ için tespit edilen tûl, tevessut ve kasr vecihlerinin her biri birlikte gelip toplam altı vechin olması gerektiği akla gelmektedir. Ancak durum böyle değildir. Burada dört vecih caiz olurken; iki vecih ise caiz olmamaktadır.¹²⁵⁴

¹²⁴⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Süfyan el-Kayrevânî el-Mâlikî, *el-Hâdî fi'l-Kırâati's-Seb'*, thk. Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd, Dâru 'İbâdî'r-Rahmân, Kahire 1432/2011, ss. 119-120; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-Aşr*, C. II, s. 1117; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 10a.

¹²⁴⁹ Sarıcaoğlu, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 12; Aydın, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 8; Satan, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 11; Özgören, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 8.

¹²⁵⁰ Karaca, *Takrib Sûretleri*, s. 15; Özcan, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 9; Demirci, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 15.

¹²⁵¹ Lin harfinden sonra hemze harfî gelip de ﴿شِيءٌ﴾ kelimesine benzediği halde ﴿شِيءٌ﴾ kelimesinin hükümünden istisna edilen bazı kelimeler vardır. Bu kelimeler ve daha geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-Aşr*, C. II, ss. 1112-1123.

¹²⁵² ﴿شِيءٌ﴾ Kelimesinin vecihlerini rivayet eden eserler: **1.** Tevessut vechini rivayet edenler: *et-Tezkira*, *Telhîsu'l-İbârât*, *et-Teysîr*, *Câmi'u'l-Beyân*, *el-Hâdî*, *el-Kâfî*, *et-Tecrîd*, *el-Kâmil* ve *et-Tebşira*'dır. **2.** Tûl vechini rivayet edenler: *el-Hâdî*, *el-Hidâye*, *el-Kâfî*, *et-Tecrîd*, *el-Unvân*, *el-Müctebâ* ve *et-Tebşira*'dır. Bkz. Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, s. 100; İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, ss. 70-71; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 153b-154a, 174b.

¹²⁵³ Medd-i bedel vecihlerini rivayet eden eserler: **1.** Kasr vechini rivayet edenler: *et-Tezkira* ve *Telhîsu'l-İbârât*'tır. **2.** Tevessut vechini rivayet edenler: *et-Teysîr*, *Câmi'u'l-Beyân*, ve *Telhîsu'l-İbârât*'tır. **3.** Tûl vechini rivayet edenler: *el-Hâdî*, *el-Hidâye*, *el-Kâfî*, *el-Kâmil*, *et-Tecrîd*, *el-Müctebâ* ve *et-Tebşira*'dır. Bkz. Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, s. 100; İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, ss. 70-71; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 153b-154a, 174b.

¹²⁵⁴ Bkz. Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, s. 100; İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, ss. 70-71; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 153b-154a, 174b.

3.7.2.3.5.1. Caiz Olan Vecihler

Caiz olan dört vecih vardır. Bunlardan birincisi, ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesinin tevessut vechi ile medd-i bedelin ﴿فَأَتُوا﴾ kasr vechinin birlikte gelmesidir. İkincisi, ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesinin tevessut vechi ile medd-i bedelin ﴿فَأَتُوا﴾ tevessut vechinin birlikte gelmiş olmasıdır. Üçüncüsü, ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesinin tevessut vechi ile medd-i bedelin ﴿فَأَتُوا﴾ tûl vechinin birlikte gelmesidir. Dördüncüsü, ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesinin tûl vechi ile medd-i bedelin ﴿فَأَتُوا﴾ tûl vechinin birlikte gelmesidir.¹²⁵⁵

3.7.2.3.5.2. Caiz Olmayan Vecihler

Caiz olmayan iki vecih olup bunlardan birincisi, ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesinin tûl vechi ile medd-i bedelin ﴿فَأَتُوا﴾ kasr vechinin birlikte gelmemesidir. İkincisi ise, ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesinin tûl vechi ile medd-i bedelin ﴿فَأَتُوا﴾ tevessut vechinin birlikte gelmemesidir.¹²⁵⁶

Görüldüğü gibi medd-i bedel ve ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesinin bir arada bulunduğu ortaya çıkacak muhtemel altı vecihten dördü caiz olurken; ikisi caiz olmamaktadır. Bunun sebebi ise, söz konusu kaynaklardan ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesinin tevessut vechini rivayet edenler aynı zamanda medd-i bedelin ﴿فَأَتُوا﴾ tûl, tevessut ve kasr vechini de rivayet etmişlerdir. (Caiz olan ilk üç vecih buradan çıkmaktadır.) Ancak söz konusu kaynaklardan ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesinin tûl vechini rivayet edenler ise medd-i bedelin ﴿فَأَتُوا﴾ yalnızca tûl vechini rivayet etmişlerdir. (Caiz olan dördüncü vecih buradan çıkmaktadır.) Diğer iki vechin caiz olmaması ise ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesinin tûl vechini rivayet eden kaynakların medd-i bedelde ﴿فَأَتُوا﴾ yalnızca tûl vechini rivayet edip; tevessut ve kasr vecihlerini rivayet etmemiş olmalarıdır. Bundan dolayı da ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesinin tûl vechi ile medd-i bedelin ﴿فَأَتُوا﴾ tevessut ve kasr vecihleri birlikte gelmemektedir. Dolayısıyla geriye okunabilen dört vecih kalmaktadır.

¹²⁵⁵ Bkz. Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, s. 100; İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, ss. 70-71; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 153b-154a, 174b.

¹²⁵⁶ İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, ss. 70-71.

Caiz olan bu dört vecih medd-i bedel ile ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesinin bir arada bulunduğu her durumda geçerlidir. Yani ister medd-i bedel önce gelsin, ister ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesi önce gelsin bu dört vecih geçerli olur.¹²⁵⁷ Diğer iki vecih ise caiz olmaz.¹²⁵⁸

Medd-i bedel ile ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesinin bir arada bulunduğu geçerli olan söz konusu vecihler şema ile şöyle gösterilebilir:

1. ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesinin önce, medd-i bedelin ise sonra geldiği yerlere örnek:

﴿وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَرْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعاقِبْتُمْ فَاتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَرْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا﴾¹²⁵⁹ فيه للأزرق أوبعة أوجه:¹²⁶⁰

1.	توسط	قصر
2.	توسط	توسط
3.	توسط	طول
4.	طول	طول

2. Medd-i bedelin önce, ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesinin ise sonra geldiği yerlere örnek:

﴿أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ﴾¹²⁶¹ فيه للأزرق أوبعة أوجه:¹²⁶²

1.	قصر	توسط
2.	توسط	توسط
3.	طول	توسط
4.	طول	طول

Kıraat ilminde *Mürşidü't-Talebe* gibi tahrîrâta yönelik eserler, hangi vecihi hangi kaynak rivayet etmiş ve hangi vecihlerle birlikte gelebilir bunun tespitini yapmışlardır. Böylece vecihlerin kendisinden varit olmayan kaynaklara/kimselere nispet edilmesinin önüne geçerek kıraat vecihlerinin tefrik ve tevsikini yaparken; telfîk ve terkîbine de mani olmuşlardır.

¹²⁵⁷ Bkz. Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, s. 100; İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, ss. 70-71; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 153b-154a, 174b.

¹²⁵⁸ İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, ss. 70-71.

¹²⁵⁹ Mümtetine, 60/11.

¹²⁶⁰ Burada sadece medd-i bedel ile ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesinin birlikte geldiğinde oluşacak vecihler üzerinde durulduğundan âyet içerisindeki nakil, sıra ve beyne gibi diğer vecihlere değinilmemiştir.

¹²⁶¹ Bakara, 2/170.

¹²⁶² Burada sadece medd-i bedel ile ﴿شَيْءٌ﴾ kelimesinin birlikte geldiğinde oluşacak vecihler üzerinde durulduğundan âyet içerisindeki medd-i muttasıl gibi diğer vecihlere değinilmemiştir.

3.7.2.4. İdğâm

Ahmed er-Rüşdî bu başlıkta ﴿أَمَّ تَخْلُفُكُمْ﴾¹²⁶³ kelimesindeki idğâmın mahiyeti ve bu konudaki farklı görüşler üzerinde durmuştur. Müellifin aktardığı mülahazaların daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle idğâm hakkında kısa bilgi vermek yerinde olacaktır.

3.7.2.4.1. İdğâmın Tanımı

İdğâm lügatte bir şeyi, bir şeyin içine koymak; atın ağızına gem vurmak; bir harfi diğer bir harfe katmak gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁶⁴

Tecvid ıstılahında ise idğâm; iki harfi, ikincisi şeddeliymiş gibi tek bir harf olarak telaffuz etmektir.¹²⁶⁵

3.7.2.4.2. İdğâmın Rükünleri

İdğâmın iki rüknü vardır:

1. **Müdğam (مُدَّعَمٌ)**: Kendisinden sonraki harfe idğâm edilen birinci harfe denir.

2. **Müdğamün fih (مُدَّعَمٌ فِيهِ)**: Kendisine idğâm edilen ikinci harfe denir.

Örnek 1: ﴿فِيهِ هُدًى﴾ kelimesinde kesralı hâ (أ) harfi müdğam; dammeli hâ (ه) harfi ise müdğamün fihtir.¹²⁶⁶

Örnek 2: ﴿مِنْ رَحْمَةٍ﴾ kelimesinde sakin nûn (ن) harfi müdğam; fethalı râ (ر) harfi ise müdğamün fihtir.

¹²⁶³ Mürselât, 77/20.

¹²⁶⁴ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdfî el-Basrî (ö. 321/933), *Cemheratü'l-Luğa*, thk. Remzî Münîr el-Ba'lebekkî, Daru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrut 1407/1987, C. II, s. 670; Ebû Ali el-Kâlî (ö. 356/967), *el-Bâri' fi'l-Lüğa*, thk. Hâşim et-Ta'ân, Mektebetü'n-Nahda, Bağdat 1975, s. 352; Cevherî, *es-Sihâh*, C. V, s. 1920; Muhammed b. Ahmed el-Ezherî (ö. 370/980), *Tehzîbü'l-Lüğa*, thk. Muhammed 'İvad Mu'rib, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 1421/2001, C. VIII, s. 95; Râzî, *Mühtâru's-Sihâh*, s. 105; Muvaffakuddîn Ebu'l-Bekâ b. Ya'îş b. Ali (ö. 643/1244), *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*, nşr. İmîl Bedî' Ya'kûb, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1422/2001, C. V, s. 512; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, C. XII, s. 203 Hamevî, *el-Kavâ'idü ve'l-İşârât fi Usûli'l-Kirâât*, s. 87; Âsım Efendi, *el-Okyânüsü'l-Basût fi Tercemeti'l-Kâmüsi'l-Muhît*, C. V, s. 4970; Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs*, C. XXXII, s. 161; Mehmet Ali Sarı, "İdğam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 471-472.

¹²⁶⁵ Mekkî b. Ebû Tâlib, *et-Tebşira fi'l-Kirâati's-Seb'*, ss. 350-351; Hamevî, *el-Kavâ'idü ve'l-İşârât fi Usûli'l-Kirâât*, s. 87; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. I, s. 274; Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 67b; Düseri, *Muhtasarü'l-'İbârât li Mu'cemi Mustalahâti'l-Kirâât*, s. 19; Su'âd 'Abdu'l-Hamîd, *Teysîru'r-Rahmâm fi Tecvîdi'l-Kur'ân*, Dâru't-Takvâ, Mısır, 1431/2010, s. 174.

¹²⁶⁶ Burada konu edilen idğâm bütün kıraat imamlarının okuyuşunu kapsayan genel idğâmdır. Bu yüzden verilen misallerde hem idğâm-ı kebîr hem de idğâm-ı sağıra dair örnekler yer almaktadır.

3.7.2.4.3. Hareke Yönünden İdgâm Çeşitleri

Müdğâmın/birinci harfin harekeli olup olmamasına göre idgâmlar iki kısma ayrılır:¹²⁶⁷

1. İdgâm-ı Kebîr: Müdğâm/birinci harf harekeli ise bu tür idgâmlara, idgâm-ı kebîr denir.¹²⁶⁸ ﴿الذَّكَبُ بِسَمْعِهِمْ﴾¹²⁶⁹ kelimelerinde olduğu gibi. Bu idgâm çeşidini kıraat imamlarından Ebû Amr¹²⁷⁰ ve Ya'kûb yapmaktadır.¹²⁷¹

Bu tür idgâmlara idgâm-ı kebîr denmesiyle alakalı birkaç sebep ileri sürülmektedir: Birincisi, bu çeşit idgâmların idgâm-ı sağîre göre Kur'an-ı Kerim'de daha çok bulunmasıdır. Çünkü hareke sükûndan daha fazla bulunmaktadır.¹²⁷² İkincisi, müdğâmın önce sakin kılınıp sonra idgâm edilmesidir -ki böyle olunca idgâm iki aşamada gerçekleşmiş olur.¹²⁷³ Üçüncüsü, bu idgâmın yapılışında zorluk olduğu için. Dördüncüsü, misleyn (müdğâm ile müdğâmün fihin aynı harf olması), mütecâniseyn (müdğâm ile müdğâmün fihin mahreçlerinin bir, sıfatlarının farklı olması) ve mütekâribeyn (müdğâm ile müdğâmün fihin mahreç veya sıfatlarının ya da hem mahreç hem de sıfatlarının birbirine yakın olması gibi) idgâm çeşitlerini kapsamaktadır.¹²⁷⁴

¹²⁶⁷ Burada şunu hatırlatmak gerekir ki idgâmlarda müdğâmün fih/ikinci harf daima harekeli olur. Bu sebeple idgâm-ı kebîr ve idgâm-ı sağîr tanımlamalarında müdğâmın/birinci harfin harekesine bakmak yeterlidir. Mekkî b. Ebî Tâlib, *Kitâbü'l-Keşf 'an Vucûhi'l-Kirââti's-Seb'* ve *İlelihâ ve Hücecihâ*, C. I, s. 143; 'Âdil Nezîr Beyrî el-Hassânî ve Vefâ Mes'ûd 'Azîz, "el-Hasânetü's-Savsarfiyye fi'l-Lügati'l-'Arabiyye el-Mefhûmü ve'l-İcrâü Kirâetün fi Zâhirati'l-İdgâm", *Mecelletü Teslîm*, Câmi'atü Kerbelâ Külliyyetü't-Terbiyye li'l-ULûmi'l-İslâmiyye, C. I, S. 1-2, 1438/2017, s. 421.

¹²⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. I, s. 274; Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 223a; Muhammed Mekkî Nasr el-Cüreysî (ö. 1322/1904), *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfîd fi'l-İlmi Tecvîdi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1433/2012, s. 107.

¹²⁶⁹ Bakara, 2/20.

¹²⁷⁰ *Takrîb* tarihinde Ebû Amr'ın Dûrî ve Sûsî rivayetleri birlikte idgâm-ı kebîr ile okurken; seb'a ve aşere tarihinde ise sadece Sûsî rivayeti idgâm-ı kebîr ile okur. Birtakım yerlerde bazı kıraat imamları ve ravileri de onlara iştirak eder. Ya'kûb'da *Tayyibe* ve *Takrîb* tarihinde Ebû Amr gibi idgâm-ı kebîr ile okur. Bkz. Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 67b.

¹²⁷¹ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. I, s. 275.

¹²⁷² Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Halef b. el-Bâziş el-Ensârî, *el-İknâ' fi'l-Kirââti's-Seb'*, thk. Abdulmecid Katâmiş, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1403, C. I, s. 195.

¹²⁷³ Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *ed-Dekâiku'l-Mühkeme fi Şerhi'l-Mukaddimetü'l-Cezeriyye*, nşr. Râşid el-Halîfî, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 1430/2009, s. 180.

¹²⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. I, ss. 274-275.

2. İdgâm-ı Sağır: Müdgâm/birinci harf sakinse bu tür idgâmlara, idgâm-ı sağır denir.¹²⁷⁵ ﴿مِنْ رَيْحَمٍ﴾ kelimesinde olduğu gibi.

Bu tür idgâmlara idgâm-ı sağır denmesinin sebebi ise müdgâm sakin olduğu için idgâm esnasında idgâm-ı kebîre göre daha az ameliye gerektirmesidir.¹²⁷⁶

3.7.2.4.4. Mahreç ve Sıfatlar Yönünden İdgâm Çeşitleri

Müdgâm ile müdgâmün fihin mahreç ve sıfatlarının birbiriyle olan aynılık veya yakınlığa göre idgâm üç kısma ayrılır:¹²⁷⁷

1. İdgâm-ı Misleyn: Müdgâm/birinci harf ve müdgâmün fihin/ikinci harfin mahreç ve sıfatlarının bir/aynı olduğu idgâmdır.¹²⁷⁸ Diğer bir ifadeyle aynı harfin aynı harfe idgâmına idgâm-ı misleyn denir.

Örnek: ﴿وَقَدْ دَخَلُوا﴾¹²⁷⁹ kelimesindeki dâl harflerinin birbirine idgâmı gibi.

2. İdgâm-ı Mütecâniseyn: Müdgâm/birinci harf ile müdgâmün fihin/ikinci harfin mahreçlerinin bir/aynı fakat sıfatlarının farklı olması durumundaki idgâmdır.¹²⁸⁰ Daha basit bir ifadeyle mahreçleri bir, sıfatları farklı olan iki harfin birbirine idgâmına idgâm-ı mütecâniseyn denir.

Örnek: ﴿أَنْ عَبَّدتَّ﴾¹²⁸¹ kelimesindeki (د) harfinin (ت) harfine idgâmı gibi.

3. İdgâm-ı Mütekâribeyn: Müdgâm/birinci harf ile müdgâmün fihin/ikinci harfin mahreçlerinin veya sıfatlarının yakın olması durumundaki idgâmdır.¹²⁸² Yani mahreçleri veya sıfatları ya da hem mahreç hem de sıfatları yakın olan iki harfin birbirine idgâmına idgâm-ı mütekâribeyn denir.

¹²⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. I, s. 275; Cüreysî, *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfid fi'l-İlmi Tecvîdi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, s. 111.

¹²⁷⁶ Saçaklızâde Muhammed b. Ebû Bekr el-Mar'aşî (ö. 1145/1732), *Cühdü'l-Mukill*, thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed, Dâru 'Ammâr, Ammân 1429/2008, s. 183; Rihâb Muhammed Müfid Şekîkî, *Hilyetü't-Tilâve fi Tecvîdi'l-Kur'an*, Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Dimaşk 1441/2020, s. 255.

¹²⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. I, s. 278; Ensârî, *ed-Dekâiku'l-Mühkeme fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, s. 179; Safvân Dâvûdî, *Kavâ'idü't-Tecvîd*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 1431/2010, s. 129.

¹²⁷⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. I, s. 278; Ensârî, *ed-Dekâiku'l-Mühkeme fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, s. 179.

¹²⁷⁹ Mâide, 5/61.

¹²⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. I, s. 278; Ensârî, *ed-Dekâiku'l-Mühkeme fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, s. 179.

¹²⁸¹ Şu'arâ: 26/22.

¹²⁸² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, (thk. Dabbâ'), C. I, s. 278; Ensârî, *ed-Dekâiku'l-Mühkeme fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, s. 179.

Örnek: ﴿بَانَ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ﴾¹²⁸³ kelimesindeki (ل) harflerinin (و) harfine idğâmı gibi.

3.7.2.4.5. Keyfiyet/İcrâ Yönünden İdğâm Çeşitleri

Müdğâmın/birinci harfin müdğâmün fihe zât ve sıfat itibariyle mi; yoksa sadece zât itibariyle mi katılmasına göre idğâm iki kısma ayrılır:

1. İdğâm-ı Tâm/Kâmil: Müdğâmın zât ve sıfat itibariyle müdğâmün fihe katılmasına tam idğâm denir.¹²⁸⁴ Bu tür idğâmlara tam/kâmil idğâm denmesinin sebebi idğâm sırasında müdğâmdan/birinci harften hiçbir eser kalmayacak şekilde müdğâmün fihe katılmasıdır. İdğâmın icrâsı esnasında ikinci harf şeddeli bir harfmış gibi okunur.

Örnek: ﴿مِنْ رَحْمَةٍ﴾ kelimesinin telaffuzda (مَرَّحَمَةٍ) şeklinde okunması tam idğâm olmasının sonucudur.

2. İdğâm-ı Nâkıs: Müdğâmın zât itibariyle müdğâmün fihe katılıp, sıfat itibariyle katılmamasına nâkıs idğâm denir.¹²⁸⁵ Bir başka ifade ile idğâm esnasında birinci harfin zatının/mahrecinin giderilip (yani birinci harfin mahreci ikinci harfin mahreciyle birleşerek ortadan kalkması) sıfatının ise ibkâ/muhafaza edilmesidir. Bu tür idğâmlara nâkıs idğâm denmesinin sebebi ise idğâm sırasında müdğâmın/birinci harfin birtakım sıfatlarını kaybetmeden müdğâmün fihe dercedilmesi/katılmasıdır.¹²⁸⁶

Örnek: ﴿مَنْ يَقُولُ﴾ kelimesinin telaffuzu esnasında nûn (ن) harfi (ي) yâ harfine katılırken ğunne sıfatını kaybetmemesi sebebiyle idğâm nâkıs olmaktadır.

Bu kısa malumattan sonra ﴿أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ﴾¹²⁸⁷ kelimesindeki idğâmın mahiyeti ve bu konudaki mülahazalara geçebiliriz.¹²⁸⁸

¹²⁸³ Mürselât, 77/20.

¹²⁸⁴ Molla Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, nşr. Râşid el-Halîlî, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 1430/2009, s. 72; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 184b; Cüreysî, *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfîd fi 'İlmi Tecvîdi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, s. 128; Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, s. 235.

¹²⁸⁵ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 72; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 184b; Cüreysî, *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfîd fi 'İlmi Tecvîdi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, s. 128; Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, s. 236.

¹²⁸⁶ Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, s. 236.

¹²⁸⁷ Mürselât, 77/20.

¹²⁸⁸ İdğâm ve kısımlarıyla alakalı özetlediğimiz bu bilgilere göre ﴿أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ﴾ kelimesiyle ilgili şunları söyleyebiliriz: Hareke yönünden idğâm çeşitlerinden idğâm-ı sağır kısmına; mahreç ve sıfatlar yönünden idğâm çeşitlerinden idğâm-ı mütekâribeyn kısmına; keyfiyet/icrâ açısından idğâmın çeşitlerinden ise tam/kâmil mi yoksa nâkıs mı olduğu ise ihtilâflıdır. Zaten kelime üzerindeki farklı görüşler de bu son kısım üzerinde cereyan etmektedir.

Ahmed er-Rüşdî öncelikle İbnü'l-Cezerî'den nakille şunları ifade etmektedir:
(ق) Harfinin sıfatlarına ve özellikle de isti'lâ sıfatına dikkat edilmelidir. Söz konusu sıfata riayet edilmediği takdirde “sağır kâf” (الكاف الصماء)¹²⁸⁹ diye tabir edilen hatalı bir okuyuş ortaya çıkar ki bundan sakınılmalıdır.

(ق) Harfinin ﴿وَوَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾¹²⁹⁰ ve ﴿خَلَقَكُمْ﴾¹²⁹¹ gibi kelimelerde (ك) harfinden önce harekeli gelmesi durumunda da idğâm yapmayan kurrâya göre okunduğunda (ق) harfinin sıfatlarının, özellikle de isti'lâ sıfatının ortaya çıkarılması gerekir.¹²⁹²

(ق) Harfinin sakin olarak (ك) harfinden önce geldiği ﴿أَمَّ خَلَقَكُمْ﴾¹²⁹³ kelimesine gelince burada idğâm yapılması konusunda kurrâ arasında bir ihtilaf yoktur. Bütün kıraat imamları söz konusu kelimeye idğâm yapmaktadır. İhtilaf konusu olan buradaki idğâmın keyfiyetidir. İdğâm sırasında (ق) harfinin isti'lâ sıfatının ibkâ mı, yoksa izâle mi edileceği hususunda farklı görüşler dile getirilmiştir. Yani idğâmın tâm mı, yoksa nâkıs mı olacağı konusu ihtilaflıdır. Burada iki görüş ileri sürülmüştür:

Birincisi, Mekkî b. Ebî Tâlib ve onun görüşünde olanlara göre buradaki idğâm ﴿أَخَطَّتْ﴾¹²⁹⁴ ve ﴿بَسَطَتْ﴾¹²⁹⁵ kelimelerinde olduğu gibi nâkıs idğâmdır. Yani (ق) harfi idğâm esnasında isti'lâ sıfatını kaybetmez.¹²⁹⁶

İkincisi, Dâni ve onun görüşünde olanlara göre ise buradaki idğâm tam/kâmildir. Yani (ق) harfi idğâm esnasında isti'lâ sıfatını kaybeder.¹²⁹⁷ (ك) Harfi şeddeliymiş gibi okunur.

¹²⁸⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 729; Mar'aşî, *Cühdü'l-Mukill*, s. 297.

¹²⁹⁰ En'âm, 6/101.

¹²⁹¹ Bakara, 2/21.

¹²⁹² İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 729-730; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 183b-184a.

¹²⁹³ Mürselât, 77/20. ﴿أَمَّ خَلَقَكُمْ﴾ kelimesindeki idğâmla alakalı bir değerlendirme için bkz. Ali Çiftci, “Telifat Dönemi Tecvid Âlimlerinden Mekki b. Ebi Talib ve Abdülvehhab b. Muhammed el-Kurtubi Perspektifinden Teşdid, Telyin, Tahfif Terimlerine Bir Bakış”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 47, 2019, ss. 211.

¹²⁹⁴ Neml, 27/22.

¹²⁹⁵ Mâide, 5/28.

¹²⁹⁶ Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *er-Ri'âye li Tecvidi'l-Kırâati ve Tahkiki Lafzi't-Tilâve*, thk. Ebû 'Âsım Hasân b. Abbâs b. Kutub, Müessesetü Kurtuba, Kahire 1425/2005, s. 110.

¹²⁹⁷ Dâni, *Câmi'u'l-Beyân*, C. I, s. 333; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 730; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 183b.

İbnü'l-Cezerî söz konusu iki görüşün de sahih olduğunu; ancak ikinci görüşün yani tam/kâmil idğâm olmasının ﴿وَوَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾,¹²⁹⁸ ﴿خَلَقْتُمْ﴾¹²⁹⁹ ve ﴿رَزَقْتُمْ﴾¹³⁰⁰ gibi kelimelerde yapılan idğâma -ki bu kelimelerde idğâm tam/kâmildir- kıyasla daha sahih olduğunu ifade etmiştir.¹³⁰¹

﴿وَوَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾,¹³⁰² ﴿خَلَقْتُمْ﴾¹³⁰³ ve ﴿رَزَقْتُمْ﴾¹³⁰⁴ gibi kelimelerdeki idğâmlar idğâm-ı kebîrdir. (Örneğin, idğâm-ı kebîr sonucunda خَلَقْتُمْ kelimesinin telaffuzu خَلَكْتُ şeklinde olur. Yani birinci harf (ق) ikinci harfe (ك) tamamen dönüşür.) İdğâm-ı kebîri uygulayan imamlar bu kelimelerde tam/kâmil idğâm yaparlar.¹³⁰⁵ Dolayısıyla İbnü'l-Cezerî'ye göre ﴿أَمْ خَلَقْتُمْ﴾¹³⁰⁶ kelimesindeki idğâmın da aynen bu kelimelerdeki gibi tâm/kâmil idğâm olması daha evladır.¹³⁰⁷

﴿أَمْ خَلَقْتُمْ﴾¹³⁰⁸ ve ﴿أَمْ خَلَقْتُمْ﴾¹³⁰⁹ kelimeleri arasındaki mukayeseye gelince (ط) harfinde ilave olarak itbâk sıfatı vardır, (ق) harfinde ise itbâk yoktur,¹³¹⁰ bu da ﴿أَخَطْتُ﴾ kelimesinin nâkıs, ﴿أَمْ خَلَقْتُمْ﴾ kelimesinin ise tâm idğâmla okunmasına bir işarettir.¹³¹¹

Aynı konuyu idğâm-ı mütekâribeyn başlığında da sürdüren İbnü'l-Cezerî şöyle devam eder:

Ebû Amr'dan idğâm rivayet eden raviler (ق) harfinin (ك) harfine idğâmının kâmil idğâm olduğu, idğâmla birlikte (ق) harfinin isti'lâ sıfatının ve lafzının izâle edildiği konusunda ittifak etmişlerdir. İmamlar arasında bu konuda ihtilaf yoktur. Rivayet ve

¹²⁹⁸ En'âm, 6/101.

¹²⁹⁹ Bakara, 2/21.

¹³⁰⁰ Mâide, 5/88.

¹³⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. II, ss. 729-730; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 183b-184a.

¹³⁰² En'âm, 6/101.

¹³⁰³ Bakara, 2/21.

¹³⁰⁴ Mâide, 5/88.

¹³⁰⁵ İdğâm-ı kebîri uygulayan imamlar Ebû Amr ve Ya'kûb'dur.

¹³⁰⁶ Mürselât, 77/20.

¹³⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. II, s. 730; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 183b.

¹³⁰⁸ Naml, 27/22.

¹³⁰⁹ Mürselât, 77/20.

¹³¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. II, s. 730; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 183b.

¹³¹¹

uygulama bu şekilde gelmiştir. Biz de bu şekilde (kâmil idğâm) okuduk ve bunu alıyoruz.¹³¹²

İdğâm-ı sağîr başlığında tekrar konuya dönen İbnü'l-Cezerî şunları ifade eder: Yukarıda ﴿أَمْ تَخْلَفُكُمْ﴾ kelimesindeki idğâmın nâkıs mı yoksa kâmil mi olduğuna dair zikri geçen rivayetlere ilaveten Hüzeli, Ebu'l-Fazl er-Râzi kanalı ve İbnü'l-Ehrâm tarikiyle İbn Zekvân'dan (ö. 242/857) ﴿أَمْ تَخْلَفُكُمْ﴾ kelimesinin izhar ile okunduğunu rivayet etmiştir. Aynı şekilde Ahmed b. Sâlih de Kâlûn'dan söz konusu kelimeye izhar rivayet etmiştir.¹³¹³ Bu rivayetleri aktardıktan sonra İbnü'l-Cezerî şöyle bir değerlendirmede bulunur: Bu rivayetlerdeki izhardan maksat isti'lâ sıfatının izharı¹³¹⁴ olmalıdır. Aksi takdirde mahza izhar olacak olursa bu caiz değildir. Çünkü Ebû Amr ed-Dânî ﴿أَمْ تَخْلَفُكُمْ﴾ kelimesinde (ق) harfinin (ك) harfine idğâm edilmesinde ve (ق) harfinin hiçbir sıfatının izhar edilmeksizin halis bir (ك) harfine dönüştürülmesinde icma olduğunu rivayet etmiştir. Aynı şekilde Dânî Kâlûn'dan rivayet edilen (ق) harfinin izharının hem rivayet hem de Arap dili açısından hatalı olduğunu vurgulamıştır.¹³¹⁵

İbnü'l-Cezerî Dânî'den aktardığı bu kısımın alakalı şu yorumu yapar: Eğer Dânî onların rivayetlerindeki izharı sıfatın izharına hamledip ve bunu da hatalı kabul ediyorsa bu isabetli değildir. Çünkü söz konusu kelimeye sıfatın izharını¹³¹⁶ rivayet eden birçok kimse vardır.¹³¹⁷

Ebû Bekr İbn Mihrân, İbn Mücâhid'in ﴿أَمْ تَخْلَفُكُمْ﴾ kelimesiyle alakalı kendisine sorulan soruya: “Bu kelimeyi yalnızca Ebû Amr idğâm ederdi.” dediğini rivayet etmiş, ardından da İbn Mücâhid'in sözünün hatalı olduğunu, bu kelimenin idğâmında bütün kurrânın icmâ ettiğini, izharının ise caiz olmadığını dile getirmiştir.¹³¹⁸

¹³¹² İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 956-957; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 183b.

¹³¹³ İbnü'l-Cezerî, Hüzeli'nin rivayetinde tek kaldığını ifade eder. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. III, s. 1573; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 183b.

¹³¹⁴ Yani nâkıs idğâm olmasıdır.

¹³¹⁵ Dânî, *Câmi'u'l-Beyân*, C. I, s. 333.

¹³¹⁶ İsti'lâ sıfatının izharıdır ki, burada nâkıs idğâm kastedilmiş olmaktadır.

¹³¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. III, s. 1573; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 183b.

¹³¹⁸ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Mihrân en-Nisâbü'rî, *el-Mebsût fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, thk. Sübey' Hamza Hâkimî, Mecme'ü'l-Lügati'l-'Arabiyye, Dimaşk 1401/1981, C. I, s. 102; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. III, ss. 1573-1574; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 183b.

Şüphesiz, bu rivayetlerde ﴿أَلَمْ تَخْلُقْكُمْ﴾ kelimesinde izhar ile kastedilen mahza izhar ise bu caiz değildir. Ancak izharla kastedilen mana sıfatın izharı ise bu hatalı değildir, bilakis rivayetle de edâ ile de sabittir. Bazı hocalarımdan bu şekilde (nâkıs idğâm ile) okudum. Zaten Mekkî b. Ebî Tâlib’de *er-Ri‘âye*’de¹³¹⁹ nakıs idğâmdan başkasını rivayet etmemiştir.¹³²⁰ Ancak ﴿أَلَمْ تَخْلُقْكُمْ﴾ kelimesinin mahza idğâm ile okunması hem rivayet hem de kıyas açısından daha sahihtir. Ebû Amr için bu kelimedeki kâmil idğâmdan başkası uygun düşmez, çünkü o, (ق) ve (ك) harflerini harakeli olduklarında bile birbirine idğâm ederken mahza idğâm ile okuduğuna göre sakın olan (ق) harfini harakeli olan (ك) harfine idğâmında mahza idğâm ile okuması daha evleviyetli ve daha doğrudur. Belki de İbn Mücâhid kendisine sorulan soruya verdiği cevapla¹³²¹ bunu kastetmiş olmaktadır.¹³²²

Ahmed er-Rüşdî İbnü’l-Cezerî’den yaptığı bu alıntıdan sonra Ali el-Kârî’nin *Mukaddime* şerhinde konuya dair yaptığı şu açıklamaları serdedir: Ehli edâ arasında ﴿أَلَمْ تَخْلُقْكُمْ﴾ kelimesinde idğâm yapılması konusunda ittifak varken; bu idğâm ile birlikte (ق) harfinin isti‘lâ sıfatının ibkâ mı yoksa izâle mi olacağı hususunda ihtilaf vâki olmuştur. İbnü’l-Cezerî iki görüşü de¹³²³ sahih kabul etmekle birlikte isti‘lâ sıfatının izâle edilmesini (ikinci görüşü) daha evla görmüştür. *et-Temhîd*¹³²⁴ kitabında da konuya değinen İbnü’l-Cezerî birinci görüşün Mekkî b. Ebî Tâlib ve başka bazı

¹³¹⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib *er-Ri‘âye*’de şöyle söyler: (ق) harfi sakın olarak (ك) harfinden önce gelirse mahreç yakınlıklarından dolayı (ك) harfine idğâmı vacip olur. Ancak idğâm esnasında ﴿مَنْ يُؤْمِنُ﴾ kelimesindeki ğunnenin ve ﴿أَخْطُتُ﴾ kelimesindeki itbakın açıkça gösterildiği gibi (ق) harfinin de isti‘lâ sıfatı açıkça gösterilir. Bunun örneği ﴿أَلَمْ تَخْلُقْكُمْ﴾ kelimesidir. Burada (ق) harfi (ك) harfine idğâm edilir ve (ق) harfindeki isti‘lâ sıfatı ibkâ edilir. Bkz. Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri‘âye*, s. 110.

¹³²⁰ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kirâati’l-‘Aşr*, C. II, s. 1574; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 183b.

¹³²¹ Ebû Bekr İbn Mihrân, İbn Mücâhid’in ﴿أَلَمْ تَخْلُقْكُمْ﴾ kelimesiyle alakalı kendisine sorulan soruya: “Bu kelimeyi yalnızca Ebû Amr idğâm ederdi.” dediğini rivayet etmiştir. İbn Mihrân, *el-Mebsût fi’l-Kirâati’l-‘Aşr*, C. I, s. 102; İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kirâati’l-‘Aşr*, C. III, ss. 1573-1574; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 183b.

¹³²² İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kirâati’l-‘Aşr*, C. II, s. 1575; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 183b.

¹³²³ Söz konusu iki görüşten birincisi nâkıs idğâm, ikincisi ise tam idğâmdır.

¹³²⁴ İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd fi ‘İlmi’t-Tevvîd*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Mektebetü’l-Me‘ârif, Riyad 1405/1985, s. 139; Kâdî, *el-Vâfi fi Şerhi-ş-Şâubî*, s. 66.

kimselerin; ikincisinin ise Ebû Amr ed-Dânî ve onun görüşünü benimseyenlerin görüşü olduğunu ifade etmiştir.¹³²⁵

Ali el-Kârî *et-Temhîd*'den nakille birinci görüşü Basralıların, ikinci görüşü ise Şamlıların¹³²⁶ uyguladığını söylemektedir.¹³²⁷ İbnü'l-Cezerî'nin konuyla alakalı görüşlerini bu şekilde dile getiren Ali el-Kârî Şâtıbî'nin bu ihtilafa hiç değinmemesini ise şöyle ifade eder: Sûsî (ö. 261/874)¹³²⁸ (ع) ve (ك) harflerini, farklı iki kelimedede bulunup (ع) harfinin harekeli olduğu¹³²⁹ durumlarda bile mahza idğâmla okuduğuna göre; ﴿أَمْ خَلْفُكُمْ﴾ kelimesinde (ع) harfinin sakin olup ve (ك) harfiyle aynı kelimedede olduğu durumda ise haydi haydi mahza idğâmla okur.¹³³⁰ İşte Ali el-Kârî yukarıda zikredilen yorumdan hareketle Şâtıbî'nin ﴿أَمْ خَلْفُكُمْ﴾ kelimesindeki ihtilafa girmedeği kanaatindedir.¹³³¹

Ali el-Kârî daha sonra -idğâmın icrâsıyla ahlaklı yukarıda verdiğimiz kısa malumatta da olduğu gibi- idğâmın tam ve nâkıs kısımlarını şu şekilde kısaca izah eder. İdğâm iki kısma ayrılır: Birincisi, tam idğâm; birinci harfin ikinci harfe zât ve sıfat itibariyle katılmasıdır. ﴿قَالَتْ طَائِفَةٌ﴾¹³³² örneğinde olduğu gibi. İkincisi, nâkıs idğâm; birinci harfin ikinci harfe zât itibariyle katılıp sıfat itibariyle katılmamasıdır. (Yani idğâm esnasında birinci harfin zatının/mahrecinin izâle edilip sıfatının ibkâ/muhafaza edilmesidir.) ﴿أَحَطُّ﴾¹³³³ ve benzeri kelimelerde olduğu gibi.¹³³⁴

¹³²⁵ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'İlmi't-Tecvîd*, s. 139; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 72; Seyfüddîn b. 'Atâullah el-Fedâli el-Misrî el-Basrî (ö. 1020/1611), *el-Cevâhiru'l-Mudriyye Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk. 'Azze binti Hâşim Mü'îni, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1426/2005, s. 212.

¹³²⁶ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 72.

¹³²⁷ Ancak *et-Temhîd*'in incelediğimiz iki tahkikli baskısında ise İbnü'l-Cezerî birinci görüşü Mısırlıların, ikinci görüşü de Şamlıların kendisinden okuduğunu ifade etmektedir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'İlmi't-Tecvîd*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb, s. 139; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'İlmi't-Tecvîd*, thk. Gânim Kaddûrî Hamed, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1421/2001, s. 150.

¹³²⁸ Ebû Amr'ın ikinci ravisidir. Ebû Amr'dan Ebû Muhammed Yahyâ b. el-Mübârek el-Yezîdî vasıtasıyla kıraat rivayetinde bulunmuştur. Bkz. Muhammed Mustafa Bilâl, *ez-Zühûru'n-Nediyye fî Şerhi Metni's-Şâtibiyye fî'l-Kirâati's-Seb'*, Dâru'l-Fazîle, Kahire 1427/2007, s. 44.

¹³²⁹ Örnek olarak ﴿وَمَخْلُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ (En'âm, 6/101.) kelimesi gösterilebilir. Burada (ع) harfi harekeli ve (ك) harfi ile ayrı ayrı kelimelerde yer almaktadır ki Sûsî burada mahza/tam/kâmil idğâm uygular. Ebû Amr'ın hangi durumlarda idğâm uygulayıp uygulamadığına dair bkz. Bilâl, *ez-Zühûru'n-Nediyye*, ss. 44-54.

¹³³⁰ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 72.

¹³³¹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 72; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 184b.

¹³³² Âl-i 'İmrân, 3/72; Ahzâb, 33/13.

¹³³³ Neml, 27/22.

Ali el-Kârî bu tanımlamadan sonra nâkıs idğâmle alakalı şu mulahazaları yapar: ﴿أَحَطَّ﴾ ve benzeri kelimeler nâkıs idğâm cinsindedir. (ط) Harfinin kuvvetli (sıfata sahip) olup, (ت) harfinin zayıf (sıfata sahip) olması tam/kâmil idğâm olmalarına manidir. Eğer aralarında mahreç birliği olmasaydı idğâm edilmeleri asla caiz olmazdı. Çünkü kuvvetli olan zayıf olana idğâm edilmez, ancak zayıf olan kuvvetli olana idğâm edilir. Bundan ötürü ﴿قَالَتْ طَائِفَةٌ﴾ ve benzeri kelimelerde tam/kâmil idğâm edilmesinde; ﴿أَحَطَّ﴾ ve benzeri kelimelerde ise nâkıs idğâm edilmesinde ittifak edilmiştir.¹³³⁵ Ali el-Kârî daha sonra ﴿أَلَمْ تَخْلُقْكُمْ﴾ kelimesindeki (ق) harfinin izharına dair söylenenleri şöyle değerlendirir: Bazılarının ﴿أَلَمْ تَخْلُقْكُمْ﴾ kelimesindeki (ق) harfinin izhar edilmesine dair söyledikleriyle eğer hakikaten (ق) harfinin zatının izharı kastediliyorsa bu açık bir hatadır. Ancak burada (ق) harfinin izharı zatına değil de sıfatına hamlolunursa o zaman kastedilenin mahza/kâmil idğâm olmadığıdır. Yani burada mahza izhar da yoktur, mahza/kâmil idğâm da yoktur. İki arasında (nâkıs idğâm) bir okuyuştur ki bazıları bunu ihfaya benzetirler.¹³³⁶

Ahmed er-Rüşdî İbnü'l-Cezerî ve Ali el-Kârî'nin bu mufassal mütalaalarını zikrettikten sonra Muhammed b. Ahmed el-Avfi'nin *el-Cevâhiru'l-Mükellele*'de ortaya koyduğu şu özet bilgiyi aktarır: ﴿أَلَمْ تَخْلُقْكُمْ﴾ kelimesindeki idğâm konusunda ittifak edilmiştir. Bu idğâm iki şekildedir: Birincisi, mahza idğâm; ikincisi, sıfatın izharı şeklindeki idğâmdır. Mahza idğâm vechinin tam/kâmil idğâm olduğunda bir ihtilaf yoktur. İzhar vechine gelince, bazıları Ebû Amr'ın idğâm konusundaki usûlüne kıyaslayarak izharla kastedilenin sıfatın izharı/ibkâsı olup mahza izhar olmadığını ifade ederler ki amelde bu şekildedir. Çünkü mahza izhar söz konusu kelimedede caiz değildir. Buna mukabil sıfatın izharı caizdir ki hem rivayet hem de tatbîki olarak bize böyle ulaşmıştır. Hocamdan da bu şekilde okudum.¹³³⁷

¹³³⁴ (الإدغام على قسمين: تام وهو إدراج الأول في الثاني ذاتاً وصفةً، وإدغام ناقص وهو إدراج الأول في الثاني ذاتاً لا صفةً.) Bkz. Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 72; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 184b.

¹³³⁵ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 72; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 184b.

¹³³⁶ Hamevî, *el-Kavâ'idü ve'l-İşârât fî Usûli'l-Kirâât*, s. 87; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'İlmi't-Tecvîd*, s. 55; Kâdî, *el-Vâfî fî Şerhi-ş-Şâtibî*, s. 66; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 72; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 184b.

¹³³⁷ Muhammed b. Ahmed el-Avfi, *el-Cevâhiru'l-Mükellele*, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, nr. 10Hk635, vr. 10a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 185b.

Ahmed er-Rüşdî'nin kitap içerisindeki metodunu göz önünde bulundurduğumuzda bu son görüşle amel ettiği anlaşılmaktadır. Yani ﴿تَمَّ تَخْلُقُكُمْ﴾ kelimesinde birinci vecih olarak tam/kâmil idğâm, ikinci vecih olarak da nâkıs idğâm uyguladığı ortaya çıkmaktadır.¹³³⁸

3.7.2.5. Sekte

Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'de değindiği konulardan biri de Hafs'ın Asım'dan rivayet ettiği sektelelerdir. Biz burada önce sekte hakkında kısa bir bilgi verip ardından da Ahmed er-Rüşdî'nin Hafs'ın sektelelerine dair verdiği bilgileri aktarmaya çalışacağız.

3.7.2.5.1. Sektenin Tanımı

Sözlük Anlamı: Sekte sözlükte “susmak, sözü kesmek ve iki nağme arasını nefes almaksızın ayırmak” gibi anlamlara gelmektedir.¹³³⁹

Terim Anlamı: Sekte terim olarak, “vakf süresinden daha kısa bir süre nefes almaksızın sesi kesmek” anlamını ifade etmektedir.¹³⁴⁰ Biraz daha genişleterek “Kur'an tilâveti esnasında iki kelime veya iki harf arasında vakf süresinden daha kısa bir süre, nefes almaksızın sesin kesilmesi” şeklinde ifade etmemiz mümkün olan sekte vasl haline mahsus olup sakın harf üzerinde uygulanır, harekeli harf üzerinde uygulanmaz. Ayrıca sekte, vakfta olduğu gibi okuyucunun istediği yerde tatbik edebileceği bir okuyuş olmayıp ancak rivayetle sabit olan yerlerde uygulanır.¹³⁴¹ Âlimler arasında sekte kavramı için sekte-i yesîra,¹³⁴² sekte-i kasîra,¹³⁴³ sekte-i muhtelise,¹³⁴⁴ sekte-i hafife,¹³⁴⁵ sekte-i latîfe,¹³⁴⁶ vakfe-i yesîra,¹³⁴⁷ vakfe-i hafife¹³⁴⁸ ve vukayfe¹³⁴⁹ gibi farklı tabirler kullanılmıştır.¹³⁵⁰

¹³³⁸ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 185b.

¹³³⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, C. II, s. 43; Âsım Efendi, *el-Okyânüsü'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmüsü'l-Muhît*, C. I, s. 760.

¹³⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 786. Ayrıca bkz. Üşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ fi Beyâni'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*, C. I, s. 23.

¹³⁴¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 794; Dimyâtî, *İthâfü Füdâlâi'l-Beşer*, s. 88; Abdurrahman Çetin, “Sekte”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 335.

¹³⁴² Dâni, *Câmi'u'l-Beyân*, C. I, s. 307.

¹³⁴³ Dâni, *Câmi'u'l-Beyân*, C. I, s. 307.

¹³⁴⁴ Dâni, *Câmi'u'l-Beyân*, C. I, s. 307.

¹³⁴⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Şüreyh b. Ahmed er-Ruaynî el-İşbilî, *el-Kâfi fi'l-Kirâati's-Seb'*, thk. Ahmed Mahmûd 'Abdu's-Semî' eş-Şâfi'î, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2000, s. 36.

¹³⁴⁶ Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dâni, *et-Teyisîr fi'l-Kirâati's-Seb'*, (2013), Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire 1434/2013, s. 70.

3.7.2.5.2. Hafs'a Mahsus Sekteler

Konuyu İbnü'l-Cezerî'den nakille işleyen Ahmed er-Rüşdî Hafs'ın sekteleriyle alakalı şunları ifade etmektedir:

Kur'an-ı Kerim'de dört yerde bulunan ﴿عَوَجًا﴾,¹³⁵¹ ﴿مَرْقَدِنَا﴾,¹³⁵² ﴿مَنْ رَاقٍ﴾,¹³⁵³ ve ﴿بَلَّ رَانَ﴾¹³⁵⁴ kelimeleri üzerinde Hafs'ın sekte yapıp yapmadığına dair ihtilaf edilmiştir.¹³⁵⁵

3.7.2.5.2.1. Sekte ile Okuduğunu Rivayet Edenler

Mağrib ulemasının cumhuru ile Irak ulemasından bazıları Ubeyd b. es-Sabbâh ve Amr b. es-Sabbâh tarikiyle, ﴿عَوَجًا﴾ kelimesinde tenvînden dönüßen elif üzere, ﴿مَرْقَدِنَا﴾ kelimesinde elif üzere, ﴿مَنْ رَاقٍ﴾ kelimesinde nûn üzere ve ﴿بَلَّ رَانَ﴾ kelimesinde de lâm üzere sekte yaptığını rivayet etmişlerdir. Bu sekteyi Hafs'tan rivayet eden kaynaklar arasında *Şatbiyye*,¹³⁵⁶ *Teyşîr*,¹³⁵⁷ *el-Hâdî*,¹³⁵⁸ *el-Hidâye*,¹³⁵⁹ *el-Kâfi*,¹³⁶⁰ *et-Tebşîr*,¹³⁶¹ *et-Telhîs*,¹³⁶² *et-Tezkira*¹³⁶³ ve diğer bazı kitaplar yer almaktadır.¹³⁶⁴

3.7.2.5.2.2. Sektesiz Okuduğunu Rivayet Edenler

İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'de Ebü'l-Kâsım el-Hüzelî, Ebû Bekr İbn Mihrân ve birçok Iraklı âlim söz konusu kelimelerde -Hafs ile diğerleri arasına bir ayırım

¹³⁴⁷ Ebu'l-Hasan Tâhir b. 'Abdilmün'im b. Ubeydillah b. Ğalbûn el-Halebî, *et-Tezkira fi'l-Kırââti's-Semân*, thk. Sa'îd Sâlih Ze'ime, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1422/2001, s.182.

¹³⁴⁸ Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşîr fi'l-Kırââti's-Seb'*, s. 572.

¹³⁴⁹ İbn Şüreyh, *el-Kâfi fi'l-Kırââti's-Seb'* (1419), s. 287.

¹³⁵⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. II, ss. 786-790.

¹³⁵¹ Kehf, 18/1.

¹³⁵² Yâsîn, 36/52.

¹³⁵³ Kıyâme, 75/27.

¹³⁵⁴ Mutaffifîn, 83/14.

¹³⁵⁵ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 120a.

¹³⁵⁶ Kâsım b. Fîrruh eş-Şâtîbî, *Hirzü'l-Emânî ve Vehhü't-Tehânî*, thk. Muhammed Temîm ez-Zü'bî, Mektebetü Dâru'l-Hüdâ ve Dâru'l-Ğavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, yy. 1426/2005, s. 66.

¹³⁵⁷ Dâni, *et-Teyşîr fi'l-Kırââti's-Seb'*, (2013), s. 150.

¹³⁵⁸ Mâlikî, *el-Hâdî fi'l-Kırââti's-Seb'*, s. 396.

¹³⁵⁹ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr b. Ebi'l-Abbâs el-Mehdevî, *Şerhu'l-Hidâye*, thk. Hâzım Sa'îd Haydar, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1415/1994, C. II, s. 392.

¹³⁶⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Şüreyh b. Ahmed er-Ruaynî el-İşbilî, *el-Kâfi fi'l-Kırââti's-Seb'*, thk. Sâlim b. Ğurmillâh b. Muhammed ez-Zehrânî, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekke 1419/1998, s. 423.

¹³⁶¹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşîr fi'l-Kırââti's-Seb'*, ss. 572-573.

¹³⁶² Ebû Ali el-Hasan b. Halef b. Abdillâh b. Bellîme el-Hevvârî el-Kayrevânî, *Telhîsu'l-İbârât bi Letîfi'l-İşârât fi'l-Kırââti's-Seb'*, thk. Sübey' Hamza Hâkimî, Dâru'l-Kalem li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, Cidde 1409/1988, s. 114.

¹³⁶³ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira fi'l-Kırââti's-Semân* (1422), s. 340.

¹³⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââti'l-'Aşr*, C. II, ss. 1327-1328; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 120a.

yapmaksızın- Hafs'ın da diğerleri gibi sektesiz okuduğunu rivayet ettiklerini söylemektedir.¹³⁶⁵

3.7.2.5.2.3. Her İki Vechi de Okuduğunu Rivayet Edenler

Ebü'l-Kâsım İbnü'l-Fehhâm *et-Tecrîd*'inde¹³⁶⁶ söz konusu kelimeleri Hafs'ın sekteli ve sektesiz okuduğunu rivayet etmiştir.

Ebü Tâhir İbn Sivâr,¹³⁶⁷ Sibtu'l-Hayyât¹³⁶⁸ ve İbn Ğalbûn ﴿عَوْجًا﴾ ve ﴿مَرْقَدِنَا﴾ kelimelerinde Hafs'ın sektesiz okuduğunu, ﴿مَنْ زَاقٍ﴾ ve ﴿بَلَّ زَانَ﴾ kelimelerinde ise sekteli okuduğunu rivayet etmişlerdir.¹³⁶⁹

Ebü'l-'Alâ ise Hafs'ın ﴿عَوْجًا﴾,¹³⁷⁰ ﴿مَنْ زَاقٍ﴾¹³⁷¹ ve ﴿بَلَّ زَانَ﴾¹³⁷² kelimelerinde sekte yaptığını zikrederken ﴿مَرْقَدِنَا﴾ kelimesinde ise bir şey zikretmemiştir. Ebü'l-'Alâ'nın ﴿مَرْقَدِنَا﴾ kelimesinde bir şey zikretmemiş olmasından söz konusu yerde Hafs'ın sektesiz okuduğunu îmâ etmektedir.¹³⁷³

İbnü'l-Cezerî söz konusu dört kelimedede Hafs'ın sekte yapıp yapmadığıyla alakalı yaptığı bu açıklamalardan sonra konuyu şöyle özetler: “Hafs'ın her iki tarikiyle de söz konusu kelimelerde sekteli ve sektesiz okuduğuna dair ihtilaf varit olup her iki vecih de sahihtir. Ben her iki vechi de okudum.”¹³⁷⁴

Ahmed er-Rüşdî, Hafs'a mahsus sektelere dair İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de zikrettiği bilgileri ve yaptığı değerlendirmeleri aktardıktan sonra yine *en-Neşr*'den istifade ile şunları ifade etmektedir: Söz konusu kelimelerde Hafs'ın sekte

¹³⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1327-1328; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 120a.

¹³⁶⁶ Ebu'l-Kâsım Abdirrahman b. Ebî Bekr Atîk b. Halef İbnü'l-Fehhâm, *et-Tecrîd li Buğyeti'l-Mürîd fi'l-Kirâati's-Seb'*, thk. Dâri İbrâhîm el-'Âsî ed-Dûrî, Dâru 'Ammâr, Ammân 1422/2002, s. 256.

¹³⁶⁷ Ebü Tâhir Ahmed b. Ali b. 'Ubeydillah b. Sivâr el-Bağdâdî, *el-Müstenîr fi'l-Kirâati'l-'Aşr*, Tahkik ve Dirâse, Ahmed Tâhir Uveys, Câmî'atü'l-İslâmiyye Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Medine 1413/1992, ss. 351, 838, 847.

¹³⁶⁸ Sibtu'l-Hayyât, *Kitâbü'l-Mühbic*, ss. 764, 805.

¹³⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1329; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 120b.

¹³⁷⁰ Hemedânî, *Ġâyetü'l-Ihtisâr fi'l-Kirâati'l-'Aşrati Eimmeti'l-Emsâr*, C. II, ss. 552.

¹³⁷¹ Hemedânî, *Ġâyetü'l-Ihtisâr fi'l-Kirâati'l-'Aşrati Eimmeti'l-Emsâr*, C. I, ss. 176.

¹³⁷² Hemedânî, *Ġâyetü'l-Ihtisâr fi'l-Kirâati'l-'Aşrati Eimmeti'l-Emsâr*, C. I, ss. 169.

¹³⁷³ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1331; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 120b.

¹³⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1331; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 120b.

yapmasının sebebi bu konuda sahih rivayetin olmasıdır.¹³⁷⁵ Bununla birlikte söz konusu yerlerde sekte yapmanın lafız ve manaya bir takım katkıları olmaktadır. Bunlar kısaca şöyledir:

﴿عَوَجًا﴾¹³⁷⁶ Kelimesinde sekte yapılması ﴿فَيَمَّا﴾ kelimesi ve sonrasının irab itibariyle öncesine bağlı olmadığını beyan içindir. Yani ﴿فَيَمَّا﴾ kelimesi ﴿عَوَجًا﴾ kelimesinin sıfatı gibi anlaşılmasının önüne geçilmiş olmaktadır. Burada sekte yapılıncaya ﴿فَيَمَّا﴾ kelimesi gizli bir fiil ile mansup olup cümlenin takdiri şöyledir:

(أَنْزَلَهُ فَيَمَّا) “Allah onu (Kur’an’ı) dosdoğru -bir kitap olarak- indirdi.” Bu durumda ﴿فَيَمَّا﴾ kelimesi (أَنْزَلَهُ) kelimesindeki zamirin hâli olur.¹³⁷⁷

﴿مَرْقَدِنَا﴾¹³⁷⁸ Kelimesinde yapılan sekte kâfirlerin sözünün ﴿مَرْقَدِنَا﴾ kelimesiyle bittiğini ve ﴿هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ﴾ sözünün kâfirlere ait bir söz olmadığını beyan içindir. Burada sekte yapılıncaya âyetteki ﴿هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ﴾ sözünün ya meleklerle ya da müminlere ait bir kelam olduğu vurgulanmış olmaktadır.¹³⁷⁹

﴿مَنْ رَاقٍ﴾¹³⁸⁰ ve ﴿بَلْ رَانَ﴾¹³⁸¹ kelimelerinde yapılan sekteler ile de bu kelimelerin her birinin iki ayrı kelime olduğunu beyan içindir. Yani ﴿مَنْ رَاقٍ﴾’da yapılan sekte ile ﴿مَنْ﴾’in ayrı bir kelime ve ﴿رَاقٍ﴾’ın da ayrı bir kelime olduğu beyan edilmiş

¹³⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1332; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 120b.

¹³⁷⁶ ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا﴾ (1) قِيمًا لِيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِمَّنْ لَدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا ﴿حَسَنًا﴾ “Hamd, kuluna Kitab’ı (Kur’an’ı) indiren ve ona hiçbir eğrilik/tezat koymayan Allah’a mahsustur. Onu dosdoğru (bir kitap) olarak (indirdi) ki katından gelecek şiddetli bir azaba karşı (insanları) uyarısın ve salih amel işleyen müminlere de kendileri için güzel bir mükâfat olduğunu müjdelesin.” Kehf, 18/1-2.

¹³⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1332; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 120b.

¹³⁷⁸ ﴿قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَن بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ﴾ “(İşte o zaman:) Vay halimize! Bizi kabrimizden kim diriltip kaldırdı? Bu, Rahmân’ın vâdettiğidir. Peygamberler gerçekten doğru söylemişler! derler.” Yâsîn, 36/52.

¹³⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1332; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 120b.

¹³⁸⁰ ﴿كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَاقِيَ﴾ (26) وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ ﴿denilir.﴾ “Hayır, hayır! Can boğaza gelip çatığında, tedavi edebilecek kim?” Kıyâme, 75/26-27.

¹³⁸¹ Sekte yapılan âyetin metni şöyledir: ﴿كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ فُلُوحِجْمٍ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ “Hayır, hayır! Doğrusu onların kazandıkları kalplerini bürümüştür.” Mutaffifin, 83/14.

olmaktadır.¹³⁸² ﴿تِلْكَ رَانَ﴾’de yapılan sekte ile de ﴿رَانَ﴾’in ayrı bir kelime ve ﴿رَانَ﴾’nin de ayrı bir kelime olduğu beyan edilmiş olmaktadır.¹³⁸³

3.7.2.6. Hâü’s-Sekt (هاء السكت)

Bazı kelimelerin sonuna, harfi veya harekeyi beyan/belirtmek için getirilen sakin (هـ) hâ’lara hâü’s-sekt denir.¹³⁸⁴ Kur’an-ı Kerim’de yedi farklı kelimedede ve toplam dokuz yerde bulunan¹³⁸⁵ hâü’s-sektlerin vakf halinde isbâtında/okunmasında kıraat imamları arasında ittifak vardır. Vasl halinde ise ihtilaf edilmiştir. Kıraat imamlarının bazıları vasl halinde hâü’s-sekti isbât ederken, bazıları da hazfetmiştir.¹³⁸⁶

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü’t-Talebe*’de hâü’s-sekt ile alakalı iki husus üzerinde durmaktadır. Bunlardan birincisi, Verş’in, Hâkka sûresinin 19. âyeti ile 20. âyetinin vaslı esnasında ﴿كِتَابِيَةَ*إِنِّي﴾ hemzenin harekesini “hâü’s-sekt’e nakledip etmediği meselesidir.¹³⁸⁷ İkincisi ise yine Hâkka sûresinin 28. âyeti ile 29. âyetinin vaslı esnasında ﴿مَالِيَةَ*هَلْكَ﴾ hâü’s-sektin sonraki kelimeye idğâm edilip edilmeyeceği hususudur.¹³⁸⁸

3.7.2.6.1. Verş’in, ﴿كِتَابِيَةَ*إِنِّي﴾ Kelimelerinin Vaslı Esnasında “Hemze”nin Harekesini “Hâü’s-Sekt’e Nakli Hususu

Müfred hemzenin tahfifliği konularından biri olan “hemzenin harekesinin kendinden önceki sakin harfe nakledilip hemzenin telaffuzdan düşürülmesi” hususu Verş rivayetine mahsus olup¹³⁸⁹ birtakım şartları vardır. Bu şartlardan birincisi, sakin

¹³⁸² İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kirââti’l-‘Aşr*, C. II, s. 1332; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 120b.

¹³⁸³ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kirââti’l-‘Aşr*, C. II, s. 1332; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 120b.

¹³⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, C. XIII, s. 514; İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kirââti’l-‘Aşr*, C. III, s. 1761; Çetin, “Sekte”, s. 335.

¹³⁸⁵ ﴿بِسْمِئِهِ﴾, Bakara, 2/259; ﴿اِقْتَدِهِ﴾, En’âm, 6/90; ﴿كِتَابِيَةَ﴾, Hâkka, 69/19, 25; ﴿حِسَابِيَةَ﴾, Hâkka, 69/20, 26; ﴿مَالِيَةَ﴾, Hâkka, 69/28; ﴿شَطَطَانِيَةَ﴾, Hâkka, 69/29; ﴿مَا هِيَ﴾, Kâri’a, 101/10.

¹³⁸⁶ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kirââti’l-‘Aşr*, C. III, s. 1924-1927; Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, ss. 348-349; Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, ss. 255-257; Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*, ss. 334-350

¹³⁸⁷ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kirââti’l-‘Aşr*, C. II, ss. 1284-1286; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 179b-180a.

¹³⁸⁸ Mekki b. Ebî Tâlib, *et-Tebşıra fi’l-Kirââti’s-Seb’*, s. 310; İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kirââti’l-‘Aşr*, C. II, s. 739; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’t-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 181b.

¹³⁸⁹ Birtakım kelimelerde, bazı imam ve raviler de Verş gibi nakl yaparlar. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kirââti’l-‘Aşr*, C. II, ss. 1286-1290.

harf kelimenin son harfi olmalıdır. İkincisi, sakın olan harf med harfi dışında bir harf olmalıdır. Üçüncüsü ise, hemze ikinci kelimenin ilk harfi olmalıdır. Burada sakın harflere lâm-ı ta'rîfin lâmı ile tenvîn de dâhildir.¹³⁹⁰ Söz konusu şartlar oluşunca hemzenin harekesi kendinden önceki sakın harfe verilerek hemze telaffuzdan düşürülür.

Örnek: ﴿مَنْ آمَنَ﴾¹³⁹¹, ﴿وَبِالْآخِرَةِ﴾¹³⁹² ve ﴿وَمَتَاعٍ إِلَىٰ حِينٍ﴾¹³⁹³ kelimelerinde hemzenin harekesini kendinden önceki sakın harfe nakl sonucunda telaffuzda oluşan şekil şöyle olur: (مَنْ آمَنَ), (وَبِالْآخِرَةِ) ve (وَمَتَاعٍ إِلَىٰ حِينٍ).

İbnü'l-Cezerî, Verş'in Hâkka sûresindeki ﴿كِتَابِيَّةٌ*إِنِّي﴾ kelimelerinde hemzenin harekesinin "hâü's-sekt"e nakledip etmediği konusunda ihtilaf edildiğini dile getirerek şunları ifade etmektedir:

Cumhur, Verş'in ﴿كِتَابِيَّةٌ*إِنِّي﴾ kelimelerinde hâü's-sekti sükûn ile hemzeyi de tahkik (kendi harekesi) ile okuduğunu rivayet etmiştir. Bunu Ezrak tarikinden, birçok kişi nakletmiştir. Dâni *et-Teyşîr*'de sadece bu vechi naklederken¹³⁹⁴ diğer kitaplarında da buna değinmiştir.¹³⁹⁵ Şâtîbî¹³⁹⁶ bu görüşü daha kuvvetli görmektedir.¹³⁹⁷ Ehl-i edâdan bir grup ise diğer yerlerde olduğu gibi ﴿كِتَابِيَّةٌ*إِنِّي﴾ kelimelerinde de Verş'in hemzenin harekesini "hâü's-sekt"e naklederek okuduğunu rivayet etmektedir.¹³⁹⁸ İbnü'l-Cezerî *et-Tecrîd* sahibi İbnü'l-Fehhâm'ın, İbn Hilâl tarikiyle Verş'ten söz konusu yerde nakl vechini okuduğunu dile getirirken; Şâtîbî'nin ise nakl vechini daha zayıf gördüğünü kaydetmektedir.¹³⁹⁹

Mekkî b. Ebî Tâlib de bazı kimselerin söz konusu yerde nakl yapmadan okuduklarını dile getirerek bunun daha güzel ve daha kuvvetli olduğunu ve

¹³⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1282.

¹³⁹¹ Bakara, 2/36.

¹³⁹² Bakara, 2/4.

¹³⁹³ Bakara, 2/62.

¹³⁹⁴ Dâni, *et-Teyşîr fi'l-Kırâati's-Seb'*, (2013), s. 41.

¹³⁹⁵ Dâni, *Câmi'u'l-Beyân*, C. I, s. 303.

¹³⁹⁶ Şâtîbî'nin ifadesi şöyledir: (وَكِتَابِيَّةٌ ... بِالْإِسْكَانِ عَنْ وَرْشٍ أَصْحَحُ تَقْبَلًا), bkz. Şâtîbî, *Hırzû'l-Emâni ve Vechü't-Tehânî*, s. 19.

¹³⁹⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1284-1285; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 179b.

¹³⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1285; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 179b-180a.

¹³⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1284-1285; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 179b.

kendisinin de bu şekilde okuduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁰⁰ Ebu'l-Abbâs el-Mehdevî ise Verş'ten her iki vechin de sabit olduğunu ve her iki vechin de rivayet açısından birbirine eşit derece olduğunu söylemektedir.¹⁴⁰¹ Bütün bunlardan sonra İbnü'l-Cezerî bu konudaki görüşünü şöyle ifade etmektedir:

Tercihimiz nakl yapılmamasıdır. Bizce sahih olan budur ve Arapçaya uygunluk açısından da bu daha kuvvetlidir. Çünkü ﴿كِنَائِيَّة﴾ kelimesinin sonundaki sakin olan hâ harfi hâû's-sekttir. Hâû's-sektin hakkı da sükûn olmaktır. Ancak şiir zaruretinden ötürü harekelenebilir ve yalnızca vakf halinde okunur. Asla aykırı olarak, vasl halinde okunacak olursa -ki bu, resm-i hatta yazıldığı için vakf niyetiyle okunur-birde harekelenmek suretiyle iki muhalefet bir harfte bir araya gelmiş olur.¹⁴⁰² (Bu iki muhalefetin birincisi, hâû's-sektin vasl halinde hazfedilmesi gerektiği halde okunması; ikincisi de hâû's-sektin sakin okunması gerekirken harekelenmesidir.)¹⁴⁰³

Ahmed er-Rüşdî, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'inden iktibasla aktardığı bu bilgilerden sonra ﴿كِنَائِيَّةٌ إِنِّي﴾ kelimelerinin vasl halinde Ezrak için nakl vechinin alınabileceğini,¹⁴⁰⁴ ancak söz konusu vechin sadece medd-i bedelin tûl vechi ile birlikte alınması gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü Ahmed er-Rüşdî bu vechi *et-Tecrîd* sahibi İbnü'l-Fehhâm'ın okumasına dayandırmaktadır.¹⁴⁰⁵ *et-Tecrîd*'de Verş'ten Ezrak tarikiyle medd-i bedelin sadece tûl vechi rivayet edilmektedir.¹⁴⁰⁶ Dolayısıyla ﴿كِنَائِيَّةٌ إِنِّي﴾ kelimelerinin vaslında nakl yapılmak istenirse âyette yer alan ﴿أَوِي﴾ ve ﴿أَفْرُوا﴾ kelimelerindeki medd-i bedellerin tûl vechi ile birlikte alınması gerekir.¹⁴⁰⁷ Bu takdirde söz konusu vechin sureti şöyle olur:

﴿فَأَمَّا مَنْ أَوِي كِتَابَهُ ... أَفْرُوا كِنَائِيَّةٌ إِنِّي﴾
ط.....ط.....ط.....نقل

¹⁴⁰⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşıra fi'l-Kirâati's-Seb'*, ss. 309-310.

¹⁴⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1285; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 180a.

¹⁴⁰² İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1285-1286; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 180a.

¹⁴⁰³ İbnü'l-Cezerî'nin dile getirdiği bu görüşün -ibare ve ifade şekline bakılınca- aslında Ebû Şâme tarafından daha önce ifade edildiği ve İbnü'l-Cezerî'nin de Ebû Şâme'den alıntılıdığı anlaşılmaktadır. Bkz. Ebû Şâme, *İbrâzü'l-Me'ânî min Hurzi'l-Emânî*, ss. 165.

¹⁴⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1285-1286; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 180a.

¹⁴⁰⁵ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 180a.

¹⁴⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1092; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 153b-154a, 174b, 180a.

¹⁴⁰⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 180a.

3.7.2.6.2. ﴿مَالِيَةً*هَلَك﴾ Kelimelerinin Vaslı Esnasında “Hâû’s-Sekt”in Sonraki Kelimeye İdğâm Edilip Edilmeyeceği Hususu

Ahmed er-Rüşdî’nin konuya dair aktardıklarına geçmeden önce şunu hatırlatmak gerekir ki idğâm-ı sağîr (müdğam/birinci harfin sakin olduğu idğâm çeşidi); misleyn (mahreç ve sıfatları aynı), mütecâniseyn (mahreçleri aynı, sıfatları farklı) ve mütekâribeyn (mahreç veya sıfatları ya da hem mahreç hem de sıfatları birbirine yakın) olmak üzere üç grup harfte meydana gelir.

Misleynde (mahreç ve sıfatları aynı olan harflerde) idğâmın vacip/gerekli olması için iki şart vardır. Bu iki şarttan birincisinde bütün kurrâ arasında ittifak varken; ikincisinde ise ihtilaf vardır.¹⁴⁰⁸

Birinci (ittifak edilen) şart, sakin olan birinci harf/müdğam med harfi olmamalıdır. Örneğin, ﴿فِي يَوْمَيْنِ﴾¹⁴⁰⁹ bu âyette yer alan birinci sakin yâ med harfi olduğu için ittifakla ikinci harekeli yâ harfine idğâm yapılmaz. Çünkü idğâm edilme şartı (sakin olan birinci harf/müdğam med harfi olmamalı) sağlanmamıştır.¹⁴¹⁰ Burada şunu ilave etmek gerekir ki bu şart harf-i med olan vâvın mahrecinin harekeli olan vâvın mahreciyle (şefeteyn/iki dudak) aynı; harf-i med olan yânın mahrecinin de harekeli olan yânın mahreciyle (vesetu’l-lisân/dil ortası) aynı olduğunu kabul edenlere göredir. Gerekçeleri ise med harfi sonraki harfe idğâm edilirse med ortadan kalkacağı için med harfi idğâm edilmez. Harf-i medlerin mahrecinin cevfi/boğaz ve ağız boşluğu; harekeli vâvın mahrecinin şefeteyn/iki dudak ve harekeli yânın mahrecinin de vesetu’l-lisân/dil ortası olduğunu kabul edenlere göre ise -ki cumhurun görüşü budur- zaten bunlar mahreçleri farklı olduğu için misleyn (mahreç ve sıfatları aynı olan) harf kabul edilmezler.¹⁴¹¹

İkinci (ihtilaf edilen) şart ise, sakin olan birinci harfin/müdğamın hâû’s-sekt olmamasıdır. Buna örnek Kur’an-ı Kerim’de sadece Hâkka sûresinin 28. âyetinde yer alan ﴿مَالِيَةً﴾ kelimesindeki hâû’s-sekttir. ﴿مَالِيَةً*هَلَك﴾ Bu âyetteki hâû’s-sektin sonraki ayette yer alan ﴿هَلَك﴾ kelimesine vasl esnasında idğâm edilip edilmemesinde ihtilaf edilmiştir. Bir kısım âlimler -diğer (misleyn) harflerde olduğu gibi burada da- idğâmın

¹⁴⁰⁸ Mersafî, *Hidâyetü’l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmi’l-Bârî*, s. 236.

¹⁴⁰⁹ Bakara, 2/203.

¹⁴¹⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşıra fi’l-Kirââtî’s-Seb’*, ss. 350-351; Mersafî, *Hidâyetü’l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmi’l-Bârî*, s. 236.

¹⁴¹¹ Ali el-Kârî, *Şerhu’ş-Şâtibiyye*, vr. 116a; Bisse, *el-‘Amîd fi’l-‘İlmi’t-Tecvîd*, ss. 77-78.

yapılması gerektiğini söylerken; bazı âlimler de idğâm yapılmaması gerektiği görüşündedirler.¹⁴¹²

Ahmed er-Rüşdî konuyu Ali el-Kârî'nin *Şâtıbiyye* şerhinden ve İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'inden iktibasla işlemektedir. Gerek İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'de gerekse de Ali el-Kârî *Şâtıbiyye* şerhinde Mekkî b. Ebî Tâlib, Dâni, Sehâvî ve Ebû Şâme'nin konuya dair görüşleri etrafında konuyu ele almışlardır. Önce Ali el-Kârî'nin *Şâtıbiyye* şerhinde zikrettiklerini, sonra da İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'deki değerlendirmelerini aktarmak istiyoruz.

Ali el-Kârî ﴿مَالِيَةٌ*مَلَكٌ﴾ kelimeleriyle alakalı şunları ifade etmektedir:

﴿مَالِيَةٌ*مَلَكٌ﴾ kelimelerindeki hâlar misleyn (mahreç ve sıfatları aynı) harftir. Ancak birincisi hâü's-sektir. Hâü's-sekte asıl olan vasl esnasında isbât olmaması yani okunmamasıdır. Eğer vasl esnasında isbât edilecek/okunacak olursa vakf yerine/niyetine okunmuş olur. Vasl yapılırca da söz konusu yerde idğâm ve izhar olmak üzere iki vecih ortaya çıkar. Burada idğâm olmasının gerekçesi normal şartlardaki idğâm sebeplerinin - birincisi sakın ikincisi harekeli iki misli harfin yan yana gelmesi- gerçekleşmiş olmasıdır. İzharın gerekçesi ise -asıl hakkı sükûn olan hâü's-sekte- sekte ve harekenin ortaya çıkmasından kaçınmaktır. Mekkî b. Ebî Tâlib izhar vechini okuduğunu ve amelinde buna göre olduğunu dile getirmektedir. Nizâdan/ihtilaftan kurtulmak için her âyet sonunda durmanın daha evla olduğunu dile getirenler de olmuştur.¹⁴¹³

Ebû Şâme, burada tercih edilenin vakf yapmak olduğunu ifade etmektedir.¹⁴¹⁴ Aynı görüşü Ebû Şâme'den önce Sehâvî de dile getirerek meseleyi şöyle izah etmektedir: Hâü's-sekt, üzerinde vakf yapılmak amacıyla getirilmiş olup hâü's-sektin sonraki kelimeye vaslı caiz değildir. Şayet vasl yapılacak olursa tercih olunan izhar ile okunmasıdır. Çünkü hâü's-sekt vakf için getirildiğinden dolayı niyetle birlikte hâü's-sekt üzerinde durulmuş olur. Böylece ikinci hâ, hâü's-sekten munfasıl/ayrılmış olduğu için idğâm yapılmaz.¹⁴¹⁵

¹⁴¹² Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şâtıbiyye*, vr. 116a; Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, s. 236; Bisse, *el-'Amîd fî 'İlmi't-Tecvîd*, ss. 77-78.

¹⁴¹³ Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşira fî'l-Kirâati's-Seb'*, s. 310; Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şâtıbiyye*, vr. 116a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 180b.

¹⁴¹⁴ Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şâtıbiyye*, vr. 116a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 180b.

¹⁴¹⁵ Ebu'l-Hasan Alemüddîn Ali b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî, *Fethu'l-Vasîd fî Şerhi'l-Kasîd*, thk. Mevlâ Muhammed el-İdrîsî ed-Tâhirî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1423/2002, C. II, s.

Ebû Şâme, Mekkî b. Ebî Tâlib'den iktibasla, ﴿كِتَابِيَةٌ*إِنِّي﴾ bölümünde nakl yapanların ﴿مَالِيَةٌ*هَلْكَ﴾ bölümünde de idğâm yapımları gerektiğini ifade eder. Çünkü ﴿كِتَابِيَةٌ*إِنِّي﴾ kelimesindeki hâü's-sekti vasl halinde isbât edip harekelemekle onu aslî harf konumunda icrâ etmiş olmaktadır. Hal böyle olunca ﴿كِتَابِيَةٌ*إِنِّي﴾ kelimesinde nakl yapanların aynı düşünceyle ﴿مَالِيَةٌ*هَلْكَ﴾ kelimesinde de idğâm yapımları gerekir. Mekkî b. Ebî Tâlib bu görüşü dile getirmekle birlikte kendisinin izhar vechini okuduğunu ve amelin de buna göre olduğunu söylemektedir.¹⁴¹⁶

Ebû Şâme ﴿مَالِيَةٌ*هَلْكَ﴾ üzerinde icrâ edilen izhardan maksadın hafif bir duruş olduğunu ifade ederek bunu şöyle gerekçelendirir: Eğer (hafif bir vakf yapmaksızın) vasl yapılacak olursa idğâm veya tahrîkten/harekelemeden¹⁴¹⁷ başkası mümkün olmaz. Şayet -vasl esnasında- lafızda/okuyuşta idğâm veya harekelemeden biri olmazsa kârî/okuyucu vakf yapmış olur fakat okuma hızından dolayı farkında olmaz.¹⁴¹⁸

Ali el-Kârî, Ebû Şâme'nin bu görüşüne eleştiri sadedinde şunları ifade eder: Eğer okuyucu vasl esnasında hafif bir duruş yaparsa bu vasl olmayıp aksine sekte olur. Bu da bu konuda varit olan rivayetin hilâfına/tersine olur.¹⁴¹⁹ “Vasl idğâm yapmaksızın ve/veya harekelemeksizin olamaz” sözüne gelince bu tartışmaya açık bir konudur.¹⁴²⁰

Dânî *et-Teysîr*'de ﴿مَالِيَةٌ*هَلْكَ﴾ kelimesinde ne idğâm ne de izhar olduğuna dair bir şey zikretmemiştir. Ancak *Îcâzü'l-Beyân* adlı eserinde bu konuda şu üç görüşü dile getirmiştir: Birincisi, hâü's-sektin vasl esnasında isbât edilmesidir ki bu surette aynen ﴿إِذْ دَعَبَ﴾¹⁴²¹ ve benzeri diğer (misli misline uğrayan) sahih harflerde olduğu gibi hâü's-sekt de sonraki harfe idğâm edilir. İdğâm dışındaki vecihler burada caiz

390; Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şâtbiyye*, vr. 116a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 180b.

¹⁴¹⁶ Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tefsira fi'l-Kirâati's-Seb'*, s. 310; Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şâtbiyye*, vr. 116a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 180b-181a.

¹⁴¹⁷ Yan yana gelen iki mislî (mahreç ve sıfatları aynı olan) harfın ya birincisi ikincisine idğâm edilir veya ikisi de harekelenir.

¹⁴¹⁸ Ebû Şâme, *İbrâzü'l-Me'ânî min Hırzi'l-Emânî*, ss. 165; Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şâtbiyye*, vr. 116a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 181a.

¹⁴¹⁹ Kanaatimizce Ali el-Kârî bu ifadeleriyle ﴿مَالِيَةٌ*هَلْكَ﴾ kelimesinde vasl esnasında sekte yapılacağına dair bir rivayetin olmadığını bundan dolayı da söz konusu yerde sekte yapmanın uygun olmadığını -çünkü sektede aslolan rivayetle sabit olmasıdır- dile getirmektedir.

¹⁴²⁰ Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şâtbiyye*, vr. 116a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 181a.

¹⁴²¹ Enbiyâ, 21/87.

olmaz. Kurrânın çoğunluğunun görüşü budur. İkincisi, vasl esnasında hâû's-sektin isbât edilmeyip sadece vakf halinde isbât edilmesidir. Bu ise nahivcilerin görüşüdür. Kurrânın görüşü esere/rivayete, nahivcilerin görüşü ise kıyasa/kaideye mebnîdir/dayalıdır. Üçüncüsü, vakf niyetiyle vasl yapmaktır. Bu durumda hâû's-sekten sonrası isti'nâf/başlangıç olur. Böyle olunca da burada idğâm caiz olmaz. Çünkü okuyucu vakf niyetiyle vasl yaptığı için hâû's-sekt üzerinde vakf yapmış gibi olur.¹⁴²²

Ali el-Kârî, Dâni'nin zikrettiği üçüncü görüşün Verş'ten Ezrak tarikiyle ﴿كِنَابِيَّةٌ*إِنِّي﴾ kelimesinde naklin terkedildiğine dair gelen rivayetle örtüşüğünü ifade etmektedir.¹⁴²³

Ali el-Kârî ﴿كِنَابِيَّةٌ*إِنِّي﴾ kelimesinde Şâtîbî'nin hâû's-sektin sükûn ile okunmasını¹⁴²⁴ daha evla görmesine istinaden Şâtîbiyye tarikine göre, ﴿مَالِيَّةٌ*هَلْكَ﴾ kelimesinde de idğâmın caiz olmakla birlikte izharın daha evla olduğunu söylemektedir.¹⁴²⁵

Ali el-Kârî bu bölüme Fâsî'den aktardığı şu ifadelerle son vermektedir: ﴿مَالِيَّةٌ*هَلْكَ﴾ kelimesinde izhar ve idğâm meselesi ﴿كِنَابِيَّةٌ*إِنِّي﴾ kelimesindeki tahkîk ve nakl meselesine bağlıdır. Çünkü ﴿مَالِيَّةٌ﴾ kelimesindeki hâ harfi -﴿كِنَابِيَّةٌ﴾ kelimesinde olduğu gibi- hâû's-sekt olup hakkı, üzerinde durulmasıdır/vakf yapılmasıdır. Eğer sonrasına vasledilecek olursa vakf niyetiyle vasledilir. Hâû's-sekt üzerinde durulmaya niyet edilince de sonrasına idğâm edilmez. Çünkü idğâm bitişik lafızlarda olur. Burada -vakf niyetiyle vasl yapıldığı için- bitişik lafız yoktur. Bundan dolayı da izharla okunur. Diğer taraftan buranın -﴿كِنَابِيَّةٌ*إِنِّي﴾ kelimesinde naklin caiz olduğu gibi- idğâm ile okunması da caizdir. Çünkü ﴿مَالِيَّةٌ﴾ kelimesinde hâ harfi sakin olup kelimenin son harfidir, ﴿هَلْكَ﴾ kelimesindeki hâ harfi de hemen peşindeki kelimenin

¹⁴²² Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şâtîbiyye*, vr. 116a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 181a.

¹⁴²³ Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şâtîbiyye*, vr. 116a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 181a.

¹⁴²⁴ Şâtîbî'nin *Hirzü'l-Emânî*'deki ifadesi şöyledir: ... بِالْإِسْكَانِ عَنْ وَرِشٍ أَصْحَحُ تَقْبَلًا. Bkz. Şâtîbî, *Hirzü'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî*, s. 19.

¹⁴²⁵ Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şâtîbiyye*, vr. 116a-116b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 181a.

ilk harfi olup -vasl esnasında- telaffuzdaki bu bitişiklik dikkate alınarak idğâm ile okunur.¹⁴²⁶

İbnü'l-Cezerî ﴿مَالِيَةٌ*هَلَكٌ﴾ kelimesinin vasl durumundaki okunuşuna dair görüşlere *en-Neşr*'in değişik bölümlerinde değinmiştir. İbnü'l-Cezerî *en-Neşr*'in tecvid bölümünde konuyla ilgili şu bilgiyi vermektedir: ﴿مَالِيَةٌ*هَلَكٌ﴾ Kelimesinde misleyn harflerin yan yana gelmesiyle birlikte söz konusu yerde vasl esnasında idğâm mı yoksa izhar mı olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Cumhur, birinci harfin hâû's-sekt olmasından ötürü izhar görüşünü benimsemiştir.¹⁴²⁷

İbnü'l-Cezerî ﴿مَالِيَةٌ*هَلَكٌ﴾ kelimesinin vasl durumundaki okunuşuna dair en geniş bilgiye idğâm-ı sağır bâbının sonunda tenbîhât bölümünde başta Ebû Amr ed-Dânî olmak üzere Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Şâme ve Sehâvî gibi kıraat alanının otoritelerinden yaptığı iktibaslarla değinmiştir. Tarihi süreç içerisinde konuya hangi yönde ve bakış açısıyla yaklaşıldığının görülmesi açısından İbnü'l-Cezerî'nin sözü geçen âlimlerden konuya dair iktibaslarını genel hatlarıyla zikretmek istiyoruz.

İbnü'l-Cezerî, Mekkî b. Ebî Tâlib'in *et-Tebşıra*'sından konuya dair şunları nakletmektedir: “﴿كِنَابَةٌ*إِنِّي﴾ Bölümünde nakl yapanların ﴿مَالِيَةٌ*هَلَكٌ﴾ bölümünde de idğâm yapmaları gerekmektedir. Çünkü ﴿كِنَابَةٌ*إِنِّي﴾ kelimesindeki hâû's-sekti vasl halinde isbât edip hemzenin harekesini ona nakletmekle hâû's-sekti aslî harf konumunda icrâ etmiş olmaktadır. Ben izhar vechini okudum ve amel de buna göredir.”¹⁴²⁸

İbnü'l-Cezerî buradaki izharın nasıl icrâ edilmesi gerektiğine dair Ebû Şâme'den şunları nakleder: “﴿مَالِيَةٌ*هَلَكٌ﴾ Üzerinde icrâ edilen izhardan maksat hafif bir vakf yapmaktır. Eğer (hafif bir vakf yapmaksızın) vasl yapılacak olursa idğâm veya tahrîkten/harekelemeden başkası mümkün olmaz. Şayet -vasl esnasında- lafızda/okuyuşta idğâm veya harekelemeden biri olmazsa kârî/okuyucu vakf yapmış olur fakat okuma hızından dolayı farkında olmaz.”¹⁴²⁹

¹⁴²⁶ Ali el-Kârî, *Şerhu 'ş-Şâtibiyye*, vr. 96a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 181a-181b.

¹⁴²⁷ Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşıra fi'l-Kirââti's-Seb'*, s. 310; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirââti'l-'Aşr*, C. II, s. 739; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 181b.

¹⁴²⁸ Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşıra fi'l-Kirââti's-Seb'*, s. 310; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirââti'l-'Aşr*, C. III, s. 1575; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 181b.

¹⁴²⁹ Ebû Şâme, *İbrâzü'l-Me'ânî min Hırzi'l-Emânî*, ss. 194; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirââti'l-'Aşr*, C. III, s. 1576; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 181a.

Yine İbnü'l-Cezerî Sehâvî'den konuya dair şu bilgileri aktarmaktadır: “﴿مَالِيَةٌ*مَمْلُوكٌ﴾ kelimesinde vakf ve vasl şeklinde iki türlü okuyuş vardır. Tercih olunan vakf yapılmasıdır. Çünkü hâü's-sekt üzerinde vakf yapılmak amacıyla getirilmiş olup vasl yapılması caiz değildir. Şayet vasl yapılacak olursa tercih olunan izhar ile okunmasıdır. Çünkü hâü's-sekt vakf için getirildiğinden dolayı niyetle birlikte hâü's-sekt üzerinde durulmuş olunur. Böylece ikinci hâ, hâü's-sekten munfasıl/ayrılmış olduğu için idğâm yoktur.¹⁴³⁰

İbnü'l-Cezerî bu bölüme son verirken -kendi görüşünün de aynı yönde olduğunu ihsas ettirdiği- Ebû Amr ed-Dânî'nin *Câmi'u'l-Beyân*'ından şu bilgileri aktarmaktadır:

﴿كِنَائِيَةٌ*إِنِّي﴾ kelimesinin vasl halinde hemzenin tahkik ile -hemzenin harekesini mâkablindeki harfe nakletmeksizin aslî şekliyle- okuşunu nakleden kimsenin ﴿مَالِيَةٌ*مَمْلُوكٌ﴾ kelimesinde vasl esnasında hâü's-sekt üzerinde kat' yapmaksızın hafif bir vakf yapması gerekmektedir. Çünkü o/okuyucu vakf niyetiyle vasl yapmaktadır. Bu şekilde okuyanların hâü's-sekti sonraki hâya idğâm etmeleri doğru değildir. Ancak ﴿كِنَائِيَةٌ*إِنِّي﴾ kelimesinin vasl halinde hemzenin harekesini mâkablindeki harfe (hâü's-sekt) nakledilerek okunduğunu nakleden kimsenin ise ﴿مَالِيَةٌ*مَمْلُوكٌ﴾ kelimesinde vasl esnasında hâü's-sekti sonraki hâya idğâm etmesi gerekmektedir. Çünkü ﴿كِنَائِيَةٌ*إِنِّي﴾ kelimesinde hemzenin harekesini öncesindeki “hâü's-sekt”e nakleden kimsenin nazarında hâü's-sekt sanki aslî ve lâzımî bir harf gibidir.¹⁴³¹ Doğru olan da budur.¹⁴³²

3.7.2.7. ﴿أَلَمْ * اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾ Âyetlerinin Vasl ve Vakf Durumundaki Vecihleri

Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'de yer verdiği konulardan biri de Âl-i 'İmrân sûresinin birinci âyeti ile ikinci âyetinin vaslında mîm harfinin harekesinin ne olacağı ve hangi vecihlerin ortaya çıkacağı meselesidir.

¹⁴³⁰ Sehâvî, *Fethu'l-Vasîd fî Şerhi'l-Kasîd*, C. II, s. 390; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirââtî'l-'Aşr*, C. III, s. 1575; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 180b.

¹⁴³¹ Dâni, *Câmi'u'l-Beyân*, C. I, s. 303.

¹⁴³² İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirââtî'l-'Aşr*, C. III, s. 1576; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 181b.

3.7.2.7.1. Mîm Harfinin Nasıl Harekeleneceği

﴿الم﴾ Hurûf-u mukattasında sükûn üzere mebnî olan (ميم) mîm harfinin, ﴿الله﴾ lafzına vaslında, lafza-i celâlin hemzesi -hemze-i vasl olduğu için- telaffuzdan düşünce ictimâ-i sâkineyn (iki sakin harfin yan yana gelmesi) ortaya çıkmaktadır. Bu gibi durumlarda iki kelimenin vasledilebilmesi/birleştirilebilmesi için sakin olan birinci harfin ârizî/geçici olarak harekelenmesi gerekir. Sakin olan harfin harekelenmesi hususunda sarf ilminde kabul edilen genel kaide şudur: “الساكن إذا حرك حرك”¹⁴³³ Sakin harf harekeleneceği zaman kesra ile harekelenir.”¹⁴³³ Bu genel kaideye rağmen ﴿الم﴾’deki (ميم) mîm harfi fetha ile ﴿الميم الله﴾ harekelenmektedir. Mîm harfinin vasl esnasında fetha ile harekelenmesinin sebebi, sonrasında gelen lafza-i celâlin tefhîm ve ta‘zîmi gerektirmesidir. Bundan ötürü de mîm harfi fetha ile harekelenerek lafza-i celâlin lâminin tefhîm/kalın okunması sağlanmış olmaktadır.¹⁴³⁴ Bir başka görüşe göre ise lafza-i celâlin vasl yapmadan önceki okunuşunun -vasl yapılmadığında lafza-i celâlin başındaki hemze-i vaslın hareketi fetha olduğundan lafza-i celâl tefhîm ile okunmaktadır- muhafaza edilmesi için mîm harfi fetha ile harekelenmiştir.¹⁴³⁵ Bu da, lafza-i celâlin hemzesinin fetha hareketinin mîm harfine nakledilmesi sonucu gerçekleştiği şeklinde izah edilmiştir. Eğer vasl esnasında mîm harfi fetha yerine kesra ile harekelenecek olursa tefhîm, ta‘zîm ve tebcîl zâil olmuş olur.¹⁴³⁶

3.7.2.7.2. Vakf ve Vasl Halinde Ortaya Çıkacak Vecihler

Vakf esnasında mîm harfinde sükûn-i lâzım olduğu için medd-i lâzım olur ve sadece tûl vechi (dört elif miktarı) ile okunur. Vasl esnasında ise tûl ve kasr olmak üzere iki vecihle okunur.¹⁴³⁷ Tûl vechi ile okunması gerektiğini söyleyenlerin gerekçesi şudur: İctimâ-i sâkineynden kurtulmak için mîm harfinin sonradan aldığı ârizî/geçici harekeye itibar edilmeyip, mîm harfinin aslî durumu dikkate alınmalıdır. Mîm harfinin aslî durumu ise sükûn/sükûn-i lâzımdır. Bu da mîm harfinin medd-i

¹⁴³³ Sa‘düddîn Mes‘ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî et-Teftâzânî (ö. 792/1390), *Şerhu Tasrifi'l-İzzî*, nşr. Muhammed Câsim el-Muhammed, Dâru'l-Minhâc, Beyrut 1434/2013, s. 148.

¹⁴³⁴ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 41a-41b.

¹⁴³⁵ Atıyye Kâbil Nasr, *Ğâyetü'l-Mürîd fî 'İlmi't-Tecvîd*, Kahire, ty., s. 194.

¹⁴³⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 41a-41b.

¹⁴³⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirââtü'l-'Aşr*, C. II, s. 1147; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 41a-41b.

lâzım olup tûl ile okunmasını gerektirir. Kasr vechi ile okunması gerektiğini söyleyenlerin gerekçesi ise şöyledir: İctimâ-i sâkineynden kurtulmak için mîm harfinin sonradan aldığı ârizî/geçici harekeye (fetha) itibar edilmelidir. Çünkü mîm harfi bu harekeyle birlikte aslî durumunu (sükûn-i lâzım) yitirmiştir. Dolayısıyla medd-i lâzıma sebep olan sükûn-i lâzım ortadan kalktığı için tûl vechi de ortadan kalkar ve geriye sadece kasr (medd-i tabî) vechi kalır.¹⁴³⁸ (Yani mîm م harfinin aldığı fethaya itibar edilirse sükûn düştüğü için kasr olur.)

﴿الْمِيمِ﴾ âyetlerinin vasl durumunda zikredilen vecihler (tûl ve kasr) Verş ve onun gibi nakl yapanlar için ﴿أَحْسِبُ﴾ * ﴿الْمِ﴾ âyetlerinin vasl durumu için de geçerlidir.¹⁴³⁹

Ebû Amr ed-Dânî her iki vechin de sahih olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁴⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib¹⁴⁴¹ ve Ebu'l-Abbâs el-Mehdevî de her iki vechi zikredenler arasındadır.¹⁴⁴² İbn Ğalbûn ise *et-Tezkira* adlı eserinde her iki vechin de güzel olduğunu zikretmekle birlikte kendisinin kasr ile okuduğunu ve tercih ettiğini zikretmektedir.¹⁴⁴³ İbnü'l-Cezerî, İbn Ğalbûn'un kasr vechini tercih etmesini, mîm harfinin ârizî olarak harekelenmesiyle birlikte sükûnunun ortadan kalkmasından dolayı olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁴⁴

Ebû Abdillâh el-Fâsî ﴿الْمِيمِ﴾ âyetlerinin vasl durumunda tûl ve kasr vecihlerinin okunmasına/caiz olmasına dayanarak söz konusu yerde tevessut vechinin de okunabileceğini/caiz olabileceğini ileri sürmüştür.¹⁴⁴⁵ Ancak İbnü'l-Cezerî, Ebû Abdillâh el-Fâsî'nin bu görüşüne karşı çıkmıştır.¹⁴⁴⁶

¹⁴³⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1147; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 41a-41b.

¹⁴³⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1147; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 41a-41b.

¹⁴⁴⁰ Ebû Amr ed-Dânî *Câmi'u'l-Beyân*'da, her iki vechin de sahih olmakla birlikte birincisinin/tûl vechinin kıyasa/genel kaideye; ikincisinin/kasr vechinin ise esere/uygulamaya daha uygun olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Dâni, *Câmi'u'l-Beyân*, C. I, s. 233.

¹⁴⁴¹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşira fi'l-Kirâati's-Seb'*, s. 455; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1147; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 41a-41b.

¹⁴⁴² İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1147; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 41a-41b.

¹⁴⁴³ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira fi'l-Kirâati's-Semân* (1422), ss. 28-29; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1147; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 41a-41b.

¹⁴⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, s. 1147; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 41a-41b.

¹⁴⁴⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan el-Fâsî (ö. 656/1258), *el-Leâliü'l-Feride fi Şerhi'l-Kasîde*, thk. Abdullah Abdulmecid Nemenkânî, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,

İbnü'l-Cezerî, Ebû Abdillâh el-Fâsî'nin görüşüne karşı çıkışını iki şekilde delillendirmektedir: Birincisi, söz konusu yerde tevessut ile okunabileceğine dair bir naklin sabit olmamasıdır. İkincisi ise, ﴿الْمِيمِ اللّٰه﴾ kelimesinde mîm harfinde sükûn-i lâzım olduğu için aslolan med/tûl ile okunmasıdır. Sonradan ârizî hareke almasından ötürü de iki durum ortaya çıkmaktadır: Birincisi, ârizî durumu dikkate almayıp aslî durumu üzere med/tûl ile okunmasıdır. İkincisi, ârizî durumu dikkate alarak kasr ile okunmasıdır.¹⁴⁴⁷

﴿الْمِيمِ﴾'deki (م) harfinin sonradan ârizî hareke alması ile ﴿نَسْتَعِينُ﴾ kelimesinin sonradan ârizî sükûn alması neticesinde her ikisinde de aslî duruma itibar edilip edilmemesinde aynı olsalar da aralarında fark vardır. Birincisinde aslolan med/tûldür. Sonradan ârizî hareke aldığı da asla itibar edilerek med/tûl ile okunur. Ârizî hareke itibara alındığında da med ortadan kalkar ve kasr ile okunur. Kasr meddin zıddı olup tefâvüt/farklılık kabul etmez. Yani kısımlara ayrılmaz. Dolayısıyla ﴿الْمِيمِ﴾'de aslî duruma itibar edildiğinde sadece med/tûl; ârizî duruma itibar edildiğinde de sadece kasr ile okunur. ﴿نَسْتَعِينُ﴾ kelimesinde ise aslolan kasrdır. Sonradan ârizî sükûn ortaya çıktığında asla itibar edilerek kasr ile okunur. Ârizî sükûn itibara alındığında da med ile okunur. Med ise kasrın zıddı olup tefâvüt/farklılık kabul eder. Yani tûl ve tevessut gibi kısımlara ayrılır. Dolayısıyla ﴿نَسْتَعِينُ﴾'de aslî duruma itibar edildiğinde sadece kasr; ârizî duruma itibar edildiğinde ise tevessut ve tûl vecihlerinin herhangi biri ile okunabilir.¹⁴⁴⁸

3.7.2.8. Verş'in Ezrak Tarikiyle Lâm ve Râ Harflerinde Ğunne Meselesi

Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'de yer verdiği konulardan biri de tahrîrâtçılar arasında farklı değerlendirmelere tabi tutulan, Verş'in Ezrak tarikiyle sakin nûn ve tenvîni lâm ve râ harflerine ğunneli idğâm edip etmemesi hususudur.¹⁴⁴⁹

Mekke 1420/1999, C. I, s. 170; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1147-1148; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 41a-41b.

¹⁴⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1148-1149; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 41a-41b.

¹⁴⁴⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1148-1149; Dimyâtî, *İthâfû Fûdalâi'l-Beşer*, s. 218.

¹⁴⁴⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. II, ss. 1148-1149; Dimyâtî, *İthâfû Fûdalâi'l-Beşer*, s. 218.

¹⁴⁴⁹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 7b-8a.

Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk*'ta Verş'in Ezrak tarikiyle lâm ve râ harflerinde ğunne yaptığını dayandırdığı eserler Hüzeli'nin *el-Kâmil*'i¹⁴⁵⁰ ile İbnü'l-Bâziş'in *el-İknâ*'ıdır.¹⁴⁵¹ Ali el-Mansûrî bu iki esere ve İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de *el-Müstenîr*'den¹⁴⁵² -ğunne yapanlardan Ezrak'ı istisna etmeksizin- yaptığı nakillere¹⁴⁵³ dayanarak Ezrak için lâm ve râ harflerinde ğunne yapılması gerektiğini ifade etmektedir.¹⁴⁵⁴ Ancak Mustafa el-İzmîrî *Bedâi'u'l-Burhân*'da Ezrak'ın Verş'ten ğunneli okuyuşu olmadığını ileri sürerek Ali el-Mansûrî'nin bu görüşüne karşı çıkmaktadır.¹⁴⁵⁵

Mustafa el-İzmîrî, Ali el-Mansûrî'nin *el-Kâmil*'e atıfla Ezrak için ğunnenin olduğunu ifade etmesinin hatalı olduğunu, aksine *el-Kâmil*'de Ezrak için değil Verş'in diğer tariki İsbahânî (ö. 296/908) için ğunnenin olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁵⁶ Diğer taraftan İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de *el-Müstenîr*'den Ezrak için ğunne riyayetini de *el-Müstenîr*'in Ezrak için Tayyibe tariki olmadığı gerekçesiyle itibara almamaktadır. Yani İbnü'l-Cezerî'nin Ezrak'a tarik isnadında bulunduğu kitaplar arasında *el-Müstenîr* yoktur.¹⁴⁵⁷ Aynı gerekçeyle *el-İknâ*'ın rivayetini de dikkate almamaktadır.¹⁴⁵⁸ Bunun sonucu olarak da Mustafa el-İzmîrî'ye göre Ezrak için sakin nûn ve tenvînin lâm ve râ harflerine ğunneli idğâmı söz konusu değildir.¹⁴⁵⁹

Ahmed er-Rüşdî ise gerek İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'de *el-Müstenîr*'den¹⁴⁶⁰ yaptığı nakilleri¹⁴⁶¹ gerekse de Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk*'ta *el-İknâ*¹⁴⁶² ve *el-Kâmil*'e¹⁴⁶³ atıfla dile getirdiği hususları Mustafa el-İzmîrî'nin görüşüne bir reddiye olarak yorumlayarak¹⁴⁶⁴ kendisinin de Ali el-Mansûrî gibi Verş'in Ezrak tarikiyle lâm ve râ harflerinde ğunne yaptığını ifade etmektedir. Ahmed er-Rüşdî söz konusu ğunnenin Ezrak tarikinde medd-i bedelin tûl ve kasr vecihleriyle

¹⁴⁵⁰ Bkz. Hüzeli, *el-Kâmil fi'l-Kırâati'l-'Aşri ve'l-Erbe'ine'z-Zâideti 'aleyhâ*, s. 346.

¹⁴⁵¹ İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ 'fi'l-Kırâati's-Seb'*, C. I, s. 250.

¹⁴⁵² İbn Sivâr, *el-Müstenîr fi'l-Kırâati'l-'Aşr* (1413), ss. 358-359.

¹⁴⁵³ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. III, s. 1581.

¹⁴⁵⁴ Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, ss. 67-68.

¹⁴⁵⁵ İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, ss. 24, 29.

¹⁴⁵⁶ İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, ss. 24, 29.

¹⁴⁵⁷ İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, ss. 24, 29; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, s. 81.

¹⁴⁵⁸ İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, s. 83; Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehabiyye*, s. 38.

¹⁴⁵⁹ İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, ss. 24, 29.

¹⁴⁶⁰ İbn Sivâr, *el-Müstenîr fi'l-Kırâati'l-'Aşr* (1413), ss. 358-359.

¹⁴⁶¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. III, s. 1581.

¹⁴⁶² İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ 'fi'l-Kırâati's-Seb'*, C. I, ss. 250-253.

¹⁴⁶³ Hüzeli, *el-Kâmil fi'l-Kırâati'l-'Aşri ve'l-Erbe'ine'z-Zâideti 'aleyhâ*, s. 346.

¹⁴⁶⁴ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 8a.

alınabileceğini dile getirmektedir. Çünkü Ezrak'ın lâm ve râ harflerinde ğunne yaptığına dair atıfta bulunulan kitaplardan *el-Kâmil*'de Ezrak'ın medd-i bedeli tûl vechi ile okuduğu;¹⁴⁶⁵ *el-İkna*'da ise kasr vechi¹⁴⁶⁶ ile okuduğu rivayet edilmektedir.¹⁴⁶⁷ Dolayısıyla lâm ve râ harflerinde yapılacak ğunnenin, aynı âyet içerisinde eğer medd-i bedel varsa medd-i bedelin tûl ve kasr vecihleriyle yapılıp, tevessut vechiyle yapılamayacağı sonucuna götürmektedir. Yine ed-Dânî ve İbnü'l-Cezerî gibi âlimlerin dikkat çektiği bir diğer husus da, söz konusu ğunnenin ﴿فَإِنْ لَمْ﴾¹⁴⁶⁸ gibi resm-i hat itibariyle munfasıl/ayrı yazılan yerlere tahsis edilip; ﴿الْ﴾¹⁴⁶⁹ gibi resm-i hat itibariyle muttasıl/bitişik yazılan yerlerde ise -hatta ittibâen- ğunnenin yapılmaması gerektiğidir.¹⁴⁷⁰ Mısır tarikinde bugün devam eden uygulama Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'de zikrettiği şekildedir.¹⁴⁷¹

3.7.3. Tekbir Bahsi

Ahmed er-Rüşdî'nin eserde yer verdiği konulardan bir diğeri de tekbir meselesidir. Müellif genel olarak İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'i, Ali el-Kârî'nin *Şâtıbiyye* şerhi, Dimyâtî'nin *İthâfı* ve Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk*'undan istifade ile bu bölümü işlemiştir. Önce, müelliflerin tekbir bahsine yer verip vermediklerine; ardından yer verenlerin kitapların hangi bölümünde yer verdiklerine değinen Ahmed er-Rüşdî ardından kendisinin konuya yaklaşımını; sonra da tekbinin sebebi, hükmü, sığası, mahallî ve nerede başlayıp nerede bittiği gibi hususlar çerçevesinde konuyu ele almıştır. Biz önce tekbinin lügat ve terim anlamına kısaca değindikten sonra müellifin konuya dair ortaya koyduğu hususları aktarmaya çalışacağız.

¹⁴⁶⁵ Hüzelî, *el-Kâmil fi'l-Kırâati'l-'Aşri ve'l-Erbe'îne'z-Zâideti 'aleyhâ*, s. 422.

¹⁴⁶⁶ İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ' fi'l-Kırâati's-Seb'*, C. I, ss. 250-253; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 8a.

¹⁴⁶⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 8a.

¹⁴⁶⁸ Bakara, 2/24.

¹⁴⁶⁹ Kehf, 18/48.

¹⁴⁷⁰ Dâni, *Câmi'u'l-Beyân*, C. I, s. 343; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. III, s. 1595; Dimyâtî, *İthâfü Fudalâi'l-Beşer*, s. 47.

¹⁴⁷¹ Sarıcaoğlu, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 14; Aydın, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 9; Satan, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 14; Özgören, *Takrib Sûretleri*, C. I, s. 10.

3.7.3.1. Tekbirin Tanımı

Tekbir/تَكْبِيرٌ, “k-b-r/ك-ب-ر” kökünden türemiş tef’îl kalıbındaki “kebbera/كَبَّرَ” fiilinin mastarıdır.¹⁴⁷² Sözlükte “yüceltmek, büyük olduğunu kabul etmek” gibi anlamlara gelmektedir. Istilahta ise “Allah’ın (cc) zat, sıfat ve fiilleri itibariyle her şeyden büyük, yüce ve üstün olduğu” anlamını ifade eden “الله أكبر/Allâhü ekber” cümlesini yahut bu cümleyi söylemeyi ifade etmektedir.¹⁴⁷³

Tekbirin başta namaz olmak üzere ibadetlerle ilgili boyutu ve birtakım hükümleri vardır. Ancak biz burada sadece kıraat ile ilgili kısmı üzerinde duracağız.

3.7.3.2. Müelliflerin Tekbir Meselesine Bakışı ve Eserlerinde Nerede İşledikleri

Ahmed er-Rüşdî tekbir bahsini Duhâ sûresi ile İnşirâh sûresi arasında işlemiştir. Tekbir meselesine neden burada yer verdiğiyle alakalı gerekçesine geçmeden önce, müelliflerin tekbir bahsine yer verip vermedikleri veya nerelerde işledikleriyle alakalı olarak şunları zikretmiştir:

İbn Mücâhid’in *Kitâb-ı Seb‘a*’sında ve İbn Mihrân’ın da *Kitâb-ı Ğâye*’sinde olduğu gibi bazı müellifler ne Duhâ-İnşirâh sûreleri arasında ne de başka bir yerde tekbir meselesine hiç değinmemişlerdir. Hüzeli¹⁴⁷⁴ ve İbn Mü’min¹⁴⁷⁵ gibi bir kısım âlimler kitabın evvelinde besmele bahsinde tekbir meselesine yer vermişlerdir. Büyük çoğunluk ise tekbir bahsini kitabın sonunda işlemişlerdir. Bunlar da kendi arasında iki kısma ayrılmaktadır:

Birinci grupta yer alan Ebü’l-‘İzz el-Kalânîsî,¹⁴⁷⁶ Ebu’l-‘Alâ el-Hemedânî¹⁴⁷⁷ ve İbn Şüreyh¹⁴⁷⁸ (tekbirin yeri olması hasebiyle) Duhâ-İnşirâh sûreleri arasında tekbir meselesine yer vermişlerdir.

¹⁴⁷² Ahmed Muhtâr Abdulhamîd Ömer, *Mu‘cemü’l-Luġati’l-‘Arabîyyeti’l-Mu‘âsıra*, C. III, “ك-ب-ر” mad. Âlimü’l-Kütüb, yy. 2008, s. 1896.

¹⁴⁷³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, C. V, s. 127; Saffet Köse, “Tekbir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 341.

¹⁴⁷⁴ Bkz. Hüzeli, *el-Kâmil fi’l-Kirââti’l-‘Aşri ve’l-Erbe‘ine’z-Zâideti ‘aleyhâ*, s. 476.

¹⁴⁷⁵ Bkz. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdilmü’min b. el-Vecîh el-Vâsitî, *el-Kenz fi’l-Kirââti’l-‘Aşr*, thk. Hâlid el-Meşhedânî, Mektebetü’s-Sekâfeti’d-Dîniyye, Kahire 1425/2004, C. II, ss. 396-399.

¹⁴⁷⁶ Bkz. Ebü’l-‘İzz Muhammed b. el-Hüseyn b. Bündâr el-Kalânîsî el-Vâsitî, *el-İrşâdü’l-Mübtedî ve Tezkiratü’l-Müntehî fi’l-Kirââti’l-‘Aşr*, thk. Osman Mahmûd Ğazâl, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut ty., s. 350.

¹⁴⁷⁷ Bkz. Hemedânî, *Ğâyetü’l-İhtisâr fi’l-Kirââti’l-‘Aşrati Eimmeti’l-Emsâr*, C. II, 719-720.

¹⁴⁷⁸ Bkz. İbn Şüreyh, *el-Kâfi fi’l-Kirââti’s-Seb‘ (1419)*, ss. 557-558.

İkinci grup; Meşrik ve Mağrib ulemâsının büyük çoğunluğu bu gruptadır. Bunlara göre sûrelerdeki ihtilaf ve benzeri konuları bitirdikten sonra tekbir bahsine yer vermek hatim, duâ ve benzeri şeylerle irtibatından dolayı daha münasıptir. Mekkî b. Ebî Tâlib *et-Tebşıra*'da,¹⁴⁷⁹ İbn Bellîme *Telhîsu'l-İbârât*'da,¹⁴⁸⁰ Dâni *et-Teyşîr*'de¹⁴⁸¹ ve İbnü'l-Cezerî de *en-Neşr*'de¹⁴⁸² bu uygulamayı esas almıştır.

3.7.3.3. Ahmed er-Rüşdî'nin Tekbir Bahsini Duhâ-İnşirâh Sûreleri Arasında İşlemesinin Sebebi

Ahmed er-Rüşdî müelliflerin tekbir meselesini nerelerde işlediklerine dair yukarıdaki malumatı verdikten sonra, Duhâ-İnşirâh sûreleri arasında tekbir meselesine değinmenin daha uygun olacağını ifade etmiştir. Çünkü söz konusu yerde tekbir konusunu işlemek öğrencilere ve bu işe istekli olanlara tekbirin yerinin neresi olduğunu ihsas etmektedir. Dolayısıyla Ahmed er-Rüşdî de bu saikle Duhâ-İnşirâh sûreleri arasında tekbir bahsini işlemiştir.¹⁴⁸³ Nitekim *Tahrîru't-Turuk*¹⁴⁸⁴ sahibi Ali el-Mansûrî, *İtilâf*¹⁴⁸⁵ sahibi Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi, *Bedâi'u'l-Burhân*¹⁴⁸⁶ sahibi Mustafa el-İzmîrî ve *Zübdetü'l-İrfân*¹⁴⁸⁷ sahibi Abdulfettâh el-Paluvî gibi Osmanlı kıraat âlimleri de aynı yerde tekbir bahsine yer vermişlerdir.

3.7.3.4. Tekbirin Sebebi

Ahmed er-Rüşdî kıraat ile alakalı olan tekbirin nereden kaynaklandığını ve gerekçesinin ne olduğunu Ali el-Kârî'nin *Şâtibiyye* şerhinden iktibasla şöyle ifade etmektedir:

Hz. Peygamber'e (s.a.s.) bir müddet vahiy kesilmiş, bunu fırsat bilen müşrikler "Rabbi Muhammed'i (s.a.s.) terk etti, O'na darıldı" şeklinde Hz. Peygamber (s.a.s.) ile alay etmeye başlamışlardı. Bunun üzerine -Allah'ın (c.c.) emriyle- Cibrîl (a.s.) Duhâ sûresini Hz. Peygamber'e (s.a.s.) getirip okuyunca Hz. Peygamber (s.a.s.) "beklenti içerisinde olduğu vahyi tasdik edip; kâfirleri de tekzip/yalanlamak" için tekbir getirdi. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) getirdiği tekbir Cibrîl'in (a.s.) Duhâ sûresini

¹⁴⁷⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşıra fi'l-Kirâati's-Seb*, ss. 734-736.

¹⁴⁸⁰ Bkz. İbn Bellîme, *Telhîsu'l-İbârât bi Letîfi'l-İşârât fi'l-Kirâati's-Seb*, s. 172.

¹⁴⁸¹ Bkz. Dâni, *et-Teyşîr fi'l-Kirâati's-Seb*, (2013), ss. 233-234.

¹⁴⁸² Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-Aşr*, C. V, ss. 2749-2848.

¹⁴⁸³ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 189a.

¹⁴⁸⁴ Bkz. Ali el-Mansûrî, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, ss. 313-317.

¹⁴⁸⁵ Bkz. Yusuf Efendizâde, *el-İtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf*, vr. 71a-72a.

¹⁴⁸⁶ Bkz. İzmîrî, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, ss. 414-416.

¹⁴⁸⁷ Bkz. Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân fi Vucûhi'l-Kur'ân*, ss. 146-147; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, ss. 463-464.

okumasının peşinde ve kendi okumasının ise öncesinde idi. İşte tekbirin Duhâ sûresinin sonunda mı yoksa evvelinde mi olduğu, ya da müstakil mi olduğu gibi hususlar buradan ortaya çıkmıştır.¹⁴⁸⁸

3.7.3.5. Tekbirin Hükümü

Ahmed er-Rüşdî yine Ali el-Kârî'nin *Şâtibiyye* şerhinden tekbirin hükmüne medar olacak şu ifadeleri aktarmaktadır: “Mekke kurrâsı İbn Kesîr ve ravileri faziletli olanla amel ederek hatim sonlarında sûreler arasında tekbir getirmişlerdir. Ayrıca Nâs sûresini bitirince yine tekbir getirip Fâtiha sûresini ve Bakara sûresinin ilk beş âyetini okumuşlardır.”¹⁴⁸⁹

Bu uygulamanın dayanağı Bezzî'nin merfû olarak rivayet ettiği hadistir. Bezzî şöyle söylemektedir: “İkrime b. Süleyman Mevlâ Benî Şeybe dediki: Ben İsmâil b. Abdillâh b. Kostantinî'ye Kur'an okudum, Duhâ sûresine gelince bana: Hatmi bitirinceye kadar bütün sûrelerin sonunda tekbir getir. Zira ben Abdullah b. Kesîr'den okudum, o da bana böyle yapmamı söyledi. O da Mücâhid'den okuduğunda Mücâhid de ona böyle yapmasını söylemiş. O da İbn Abbâs'tan okuduğunda İbn Abbâs da ona böyle yapmasını söylemiş. O da Übey b. Ka'b'dan okuduğunda Übey b. Ka'b da ona böyle yapmasını söylemiş. O da Rasûlüllâh'tan (s.a.s.) okuduğunda Rasûlüllâh (s.a.s.) da ona böyle yapmasını emretmiş dedi.”¹⁴⁹⁰

Ali el-Kârî, Şatibî'nin tekbiri Mekke ehline umûmî olarak (herhangi bir kıraat ya da rivayetle sınırlamaksızın) nispet ettiğini ifade etmektedir. Ali el-Kârî, Şatibî'nin tekbiri Mekke ehline nispet etmesini Ebu't-Tayyib'in şu sözünün bir mefhumu/manası olduğunu dile getirir: “Tekbir Mekke halkının bir sünnetidir/uygulamasıdır. Onu terk etmedikleri gibi ne Bezzî'nin ne başkasının rivayetini dikkate alırlar. Mekke dışında ise tekbiri İbn Kesîr'e hasrederler.”

Bu manadan olmak üzere Ahvezî'nin “Kur'an'ın sonundaki tekbir, Mekke ehlinden tevarüs eden/uygulana gelen bir sünnettir. Gerek derslerde ve gerekse

¹⁴⁸⁸ Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şâtibiyye*, vr. 447b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 189a.

¹⁴⁸⁹ Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şâtibiyye*, vr. 449b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 189a.

¹⁴⁹⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbüri (ö. 405/1014), *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ, Beyrut 1411/1990, C. III, s. 344; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî (ö. 458/1066), *Şu'abü'l-İmân*, thk. Abdulalî Abdulhamîd Hâmid, Mektebetü'r-Rüşd li'n-Neşri ve't-Tevzî', Riyad ve ed-Dâru's-Selefiyye, Hindistan, 1423/2003, C. III, s. 427; Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şâtibiyye*, vr. 449b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 189a-189b.

namazlardaki kıraatlerinde bunu hep uygularlar.” sözünü dile getiren Ali el-Kârî Şâfi mezhebine göre zikri geçen tekbirin ister Mekke’de ister başka yerde olsun bütün kıraat ve rivayetler için sünnet olduğunu ifade eder.¹⁴⁹¹ İmam Şâfi’î’den rivayet olunan “Eğer tekbiri terk edersen Peygamber’inin sünnetlerinden bir sünneti terketmiş olursun.” sözü de buna delalet etmektedir.¹⁴⁹² Ali el-Kârî, Hanefî mezhebine göre ise tekbirin Mekke dışında İbn Kesîr kıraatine hasredildiğini dile getirmektedir.¹⁴⁹³

3.7.3.6. Tekbirin Sığası

Ahmed er-Rüşdî tekbirin hangi kıraat imamı ya da ravilerinden varit olduğuna dair şu ifadelere yer verir: Tekbir kıraat imamlarından İbn Kesîr’in ravileri Bezzî ve Kunbül ile Ebû Amr’ın ravisi Sûsî’den rivayet olunmuştur.¹⁴⁹⁴ Bazıları ise *-en-Neşr*’de de ifade edildiği üzere-¹⁴⁹⁵ bütün kıraat imamları için tekbiri almaktadır. Birçok İslam ülkesinde uygulama bu şekildedir. Tören ve icâzetlerde bunu uygularlar; özellikle hatim esnasında tekbiri hiçbir zaman terk etmezler.¹⁴⁹⁶

Tekbirin sığasına/lafzına gelince bunda bir ittifak edilen, bir de ihtilaf edilen kısım vardır. Tekbirin (الله أَكْبَرُ) şeklindeki sığasında ittifak vardır. Bu lafzı Bezzî’den cumhur; Kunbül’den Mağrib ulemâsının büyük çoğunluğu; Sûsî’den ise Ebu’l-‘Alâ el-Hemedânî¹⁴⁹⁷ rivayet etmiştir.¹⁴⁹⁸

Tekbirin sığasında ihtilaf edilen noktaya gelince bu, “tehlîl” ve “tahmîd” lafızlarının tekbir lafzına ilave edilip edilmemesi hususudur.¹⁴⁹⁹ Bazıları Bezzî ve Kunbül’den “tekbir” ile birlikte “tehlîl” lafzını da rivayet etmiştir.¹⁵⁰⁰ Dâni *Câmi ‘ü’l-*

¹⁴⁹¹ Ali el-Kârî, *Şerhu ‘ş-Şâtibiyye*, vr. 449b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’l-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 189a-189b.

¹⁴⁹² Dâni, *Câmi ‘ü’l-Beyân*, C. II, s. 503; İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kırâati’l-‘Aşr*, C. V, s. 2780; Dimyâtî, *İthâfü Fûdalâi’l-Beşer*, s. 610; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’l-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 189a-189b.

¹⁴⁹³ Ali el-Kârî, *Şerhu ‘ş-Şâtibiyye*, vr. 449b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’l-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 189a-189b.

¹⁴⁹⁴ Ali el-Kârî, *Şerhu ‘ş-Şâtibiyye*, vr. 449b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’l-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 189a-189b.

¹⁴⁹⁵ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kırâati’l-‘Aşr*, C. V, s. 2780.

¹⁴⁹⁶ Dimyâtî, *İthâfü Fûdalâi’l-Beşer*, s. 610; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’l-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 190a.

¹⁴⁹⁷ Hemedânî, *Ğâyetü’l-İhtisâr fi’l-Kırâati’l-‘Aşrati Eimmeti’l-Emsâr*, C. I, s. 719.

¹⁴⁹⁸ Dimyâtî, *İthâfü Fûdalâi’l-Beşer*, s. 611; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’l-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 189a-190a.

¹⁴⁹⁹ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kırâati’l-‘Aşr*, C. V, s. 2822; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’l-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 190a.

¹⁵⁰⁰ İbnü’l-Cezerî, *Neşru’l-Kırâati’l-‘Aşr*, C. V, ss. 2825-2826; Dimyâtî, *İthâfü Fûdalâi’l-Beşer*, s. 611; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü’l-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 190b.

Beyân'da Bezzî ve Kunbül'den iki vechin de (yani tek başına tekbir vechinin ve tehlîl ile birlikte tekbir vechinin) sahih ve güzel olduğunu ve uygulama açısından meşhur olduğunu ifade etmektedir.¹⁵⁰¹ Tehlîl lafzı tekbirin öncesine bitiştirilmektedir. Tehlîl ile birlikte tekbir lafzı (لا إله إلا الله والله أكبر) şeklindedir.¹⁵⁰²

Diğer bir kısım ise Bezzî'den, tekbir ve tehlîle ilaveten “tahmîd” lafzını da rivayet etmişlerdir. Tahmîd lafzı tekbir lafzından sonra ve ona bitişiktir. Bu durumda sîğâ (لا إله إلا الله والله أكبر والله الحمد) şeklini almaktadır.¹⁵⁰³

Burada şunu hatırlatmak gerekir ki, “tekbir” denince kurrâ katında (الله أكبر) sîğâsı/lafzı; “tehlîl” denince (لا إله إلا الله والله أكبر) sîğâsı/lafzı; “tahmîd” denince de (لا إله إلا الله والله أكبر والله الحمد) sîğâsı/lafzı anlaşılır.¹⁵⁰⁴ Edâ esnasında bu sîğâlarda/lafızlarda ne eksiltme-artırma ne de takdim-tehir yapılması caiz görülmüştür. “Tekbir” getirilmek istendiğinde birinci maddede belirtilen (الله أكبر) sîğâ ile getirilmesi; “tehlîl” getirilmek istendiğinde ikinci maddede belirtilen (لا إله إلا الله والله أكبر) sîğâ ve sıralama ile getirilmesi; “tahmîd” getirilmek istendiğinde de üçüncü maddede belirtilen (لا إله إلا الله والله أكبر والله الحمد) sîğâ ve sıralama ile getirilmesi gerekir.¹⁵⁰⁵

3.7.3.7. Tekbirin Mahalli

Tekbirin mahallinden maksat Kur'an kıraatinde tekbirin yerinin neresi olduğudur. Buna iki açıdan bakmak mümkündür. Bunlardan birincisi, ister sûre evvelinde olsun isterse de iki sûre arasında olsun tekbirin besmeleden önce söylenmesi hususudur. Yani besmele ile alakalı olarak tekbirin mahalli besmelenin öncesidir. Bunda ittifak vardır.¹⁵⁰⁶ Dolayısıyla sûre evvelinden tekbir vechiyle kıraate

¹⁵⁰¹ Dâni, *Câmi 'u'l-Beyân*, C. II, s. 509; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. V, s. 2828; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 190b.

¹⁵⁰² Dâni, *Câmi 'u'l-Beyân*, C. II, ss. 508-509; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. V, s. 2827; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 190b.

¹⁵⁰³ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. V, s. 2826; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 190b.

¹⁵⁰⁴ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 563; Ömer Lütfî, *Zübdetü'l-İrfân Tercümesi*, C. V, s. 718.

¹⁵⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. V, s. 2841; Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân fî Vucûhi'l-Kur'an*, ss. 146-147; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 563.

¹⁵⁰⁶ Dimyâtî, *İthâfü Fudalâi'l-Beşer*, s. 611; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 190b.

başlanacağı zaman isti‘âzenin ardından önce tekbir getirilir, tekbirden sonra da besmele çekilir ve sûre evveline başlanır.

İki sûre arasında tekbir vechiyle okunacağı zaman da yine birinci sûreden sonra önce tekbir getirilir, sonra da besmele çekilerek ikinci sûreye başlanır. Böylelikle yine tekbir besmeleden önce olmuş olur.¹⁵⁰⁷ Bundan dolayı besmelesiz olarak sadece tekbirle sûreye başlanamayacağı gibi; iki sûre arasında da tekbirden sonra besmele çekmeden ikinci sûreye başlamak uygun görülmemiştir. Bunun neticesi olarak Tevbe sûresinin evvelinde besmele olmadığı için bu sûreye başlarken tekbir getirilmez. Bu yönüyle bakıldığında Tevbe sûresinin başında besmele olmadığı için Enfâl sûresinden bu sûreye geçişte de tekbir getirilmez.¹⁵⁰⁸

İkincisi ise, tekbirin başlangıç ve bitiş yerinin neresi olduğudur. Burada farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ortaya çıkan bu farklı görüşler -yukarıda tekbirin sebebi bahsinde de işaret edildiği üzere- Hz. Peygamber’in (s.a.s.) getirdiği tekbirin Cibrîl’in (a.s.) Duhâ sûresini okumasının peşinden ve kendi okumasının ise evvelinde olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁵⁰⁹

Burada tekbir, Duhâ-Nâs sûreleri arasında mı olduğu, yoksa bütün sûrelerle mi irtibatlı olduğu açısından iki yönlü ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi, tekbirin Duhâ-Nâs sûreleri arasında olma durumudur ki buna “tekbir-i hâss” denilmektedir.¹⁵¹⁰ İkincisi ise, tekbirin bütün sûrelerle irtibatlı olma durumudur ki buna da “tekbir-i ‘âmm” denilmektedir.¹⁵¹¹

Tekbir-i Hâss: Tekbirin Duhâ-Nâs sûreleriyle alakalı olan (tekbir-i hâss) kısmında tekbirin nerede başlayıp nerede bittiğiyle alakalı üç görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan birincisi, tekbir Duhâ sûresinin sonunda başlar, Nâs sûresinin sonunda sona erer.¹⁵¹² İkincisi, tekbir İnşirâh sûresinin evvelinde başlar, Nâs sûresinin

¹⁵⁰⁷ Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, s. 587.

¹⁵⁰⁸ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 93a. Geniş bilgi için bkz. Hıfzî (1238/1822), *Muğni'l-Kurrâ fî Şerhi Muhtârî'l-İkrâ*, vr. 4b; Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 219b; Dabbâ', *el-Kavlü'l-Esdak fî Beyâni mâ Hâlefe fîhi el-Esbehânî el-Ezrak*, s. 28; Cermî, *Mu'cemü Ulûmi'l-Kur'ân*, ss. 138-139; Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, s. 587.

¹⁵⁰⁹ Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şâtibiyye*, vr. 447b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 189a.

¹⁵¹⁰ Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, s. 588; Cermî, *Mu'cemü Ulûmi'l-Kur'ân*, ss. 138-139.

¹⁵¹¹ Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, s. 588; Cermî, *Mu'cemü Ulûmi'l-Kur'ân*, ss. 138-139.

¹⁵¹² İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. V, s. 2789-2806.

evvelinde sona erer.¹⁵¹³ Üçüncüsü ise, tekbir Duhâ sûresinin evvelinde başlar, Nâs sûresinin evvelinde sona erer.¹⁵¹⁴

Bu üç görüşün ortak noktası Duhâ-Nâs arasında tekbirin ilgili sûrelerin sonunda olabileceği gibi evvelinde de olabileceğidir. İbnü'l-Cezerî her iki görüşün de sahih olduğunu ifade etmektedir.¹⁵¹⁵

Tekbir-i 'Âmm: Tekbirin Kur'an'daki bütün sûrelerle alakalı olan (tekbir-i 'âmm) kısmında ise bir görüş ileri sürülmüştür ki bu da, tekbirin (Tevbe sûresi hariç) bütün sûrelerin evvelinde olması durumudur.¹⁵¹⁶

3.7.3.8. Tekbir Vecihleri

3.7.3.8.1. Sûre Evvelinde Tekbir Vecihleri

Yukarıda “tekbir-i 'âmm” olarak da ifade edilen Kur'an-ı Kerîm'in herhangi bir sûresinden evvel tekbir getirilmek istendiğinde isti'âze ve besmele vecihleriyle birlikte “Tayyibe tarikine” göre on iki vecih ortaya çıkmaktadır. Söz konusu vecihler daha önce “sûre evveli vecihleri” başlığında geçtiği için burada tekrara düşmemek için zikretmiyoruz.¹⁵¹⁷

3.7.3.8.2. Sûre Evvelinde Tekbir, Tehlîl ve Tahmîd Vecihleri

Yukarıda “tekbir-i hâss” olarak da ifade edilen Duhâ-Nâs sûreleri arasında (örneğin İhlâs sûresi evvelinde) tekbir, tehlîl ve tahmîd sîğaları getirilecek olduğunda toplamda yirmi sekiz vecih ortaya çıkmaktadır.

Bu vecihlerin dört tanesi sadece isti'âze-besmele vecihleri;¹⁵¹⁸ sekiz tanesi isti'âze-besmele ile birlikte tekbir vecihleri;¹⁵¹⁹ sekiz tanesi isti'âze-besmele ile birlikte tehlîl vecihleri;¹⁵²⁰ diğer sekiz tanesi ise isti'âze-besmele ile birlikte tahmîd vecihleri olmak üzere toplam yirmi sekiz vecihtir.¹⁵²¹

¹⁵¹³ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. V, s. 2789-2806.

¹⁵¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. V, s. 2789-2806.

¹⁵¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. V, s. 2826.

¹⁵¹⁶ Hüzeli, *el-Kâmil fi'l-Kırââtî'l-'Aşri ve'l-Erbe'ine'z-Zâideti 'aleyhâ*, s. 476; İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kırââtî'l-'Aşr*, C. V, s. 2764; Dimyâtî, *İthâfü Fûdalâi'l-Beşer*, s. 611; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 190b.

¹⁵¹⁷ Söz konusu vecihler için “sûre evveli vecihleri” başlığımıza bakınız.

¹⁵¹⁸ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 190b.

¹⁵¹⁹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 190b.

¹⁵²⁰ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 190b.

¹⁵²¹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 190b.

Bu vecihler şunlardır:

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	قل هو الله أحد	1
..... قطع قطع وصل	2
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	الله أكبر	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	3
..... قطع قطع وصل	4
..... قطع وصل قطع	5
..... قطع وصل وصل	6
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	لا إله إلا الله والله أكبر	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	7
..... قطع قطع وصل	8
..... قطع وصل قطع	9
..... قطع وصل وصل	10
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	لا إله إلا الله والله أكبر والله الحمد	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	11
..... قطع قطع وصل	12
..... قطع وصل قطع	13
..... قطع وصل وصل	14
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	قل هو الله أحد	15
..... وصل وصل وصل	16
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	الله أكبر	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	17
..... وصل وصل وصل	18
..... وصل وصل وصل	19
..... وصل وصل وصل	20
أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	لا إله إلا الله والله أكبر	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	21
..... وصل وصل وصل	22
..... وصل وصل وصل	23
..... وصل وصل وصل	24

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم	لا إله إلا الله والله أكبر والله الحمد	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ	قل هو الله أحد	
25	وصل	قطع	قطع	
26	وصل	قطع	وصل	
27	وصل	وصل	قطع	
28	وصل	وصل	وصل	

Yukarıdaki vecihlerin 1-6 ile 15-20 arasındaki 12 vechi bütün kıraat imamları uygular. 7-10 ile 21-24 arasındaki 8 vechi İbn Kesîr (Bezzî ve Kunbül) uygular. 11-14 ile 25-28 arasındaki 8 vechi ise Bezzî uygular.¹⁵²²

Ahmed er-Rüşdî'nin, tekbirle alakalı dile getirdiği bir diğer husus da medd-i munfasılı kasr ile okuyanların tehlîl ve tahmîd getirirken tehlîl lafzında ta'zîm için med yapmaları meselesidir.¹⁵²³ Bunun icrası ise tehlîl lafzını birincisinde kasr, ikincisinde med olmak üzere iki defa ara vermeksizin peş peşe okumak şeklinde olur.¹⁵²⁴

Tehlîl getirirken medd-i ta'zîm uygulaması şu şekildedir:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ
قصر مد

Tahmîd getirirken medd-i ta'zîm uygulaması şu şekildedir:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَاللَّهُ الْحَمْدُ
قصر مد

3.7.3.8.3. Leyl ve Duhâ Sûreleri Arasındaki Vecihler

Ahmed er-Rüşdî bu kısımda, tehlîl ve tahmîd vecihleri hariç bütün kurrâya göre sekiz vecih olduğunu ifade etmektedir. Tehlîl ve tahmîd vecihlerini istisna etmesinin sebebi ise bunların sadece İbn Kesîr kıraatine mahsus olmalarıdır.¹⁵²⁵

Leyl ve Duhâ sûreleri arasında tekbirli ya da tekbirsiz olarak toplam sekiz vecih olup bu vecihler şunlardır:

¹⁵²² Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 189a-192a.

¹⁵²³ Avfî, *ed-Dürü'n-Nesîr fî Kirâati İbn Kesîr*, vr. 9a; Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân fî Vucûhi'l-Kur'ân*, ss. 146-147; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 563.

¹⁵²⁴ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân fî Vucûhi'l-Kur'ân*, ss. 146-147; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, ss. 563-564.

¹⁵²⁵ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 192a.

1. Tekbirsiz kat‘u’l-küll/kat‘u’l-cemî‘: Leyl sûresinin sonunda ve besmelede vakf yaparak Duhâ sûresinin evveline başlamak.

وَلَسَوْفَ يَرْضَى (قطع) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (قطع) وَالضُّحَى

2. Tekbirsiz olarak Leyl sûresinin sonunda vakf yaparak besmeleyi Duhâ sûresinin evveline vasletmek.

وَلَسَوْفَ يَرْضَى (قطع) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وصل) وَالضُّحَى

3. Tekbir vechi ile kat‘u’l-küll/kat‘u’l-cemî‘: Leyl sûresinin sonunda, tekbirde ve besmelede vakf yaparak Duhâ sûresinin evveline başlamak.

وَلَسَوْفَ يَرْضَى (قطع) اللَّهُ أَكْبَرُ (قطع) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (قطع) وَالضُّحَى

4. Tekbir vechi ile birlikte, Leyl sûresinin sonunda ve tekbirde vakf yaparak besmeleyi Duhâ sûresinin evveline vasletmek.

وَلَسَوْفَ يَرْضَى (قطع) اللَّهُ أَكْبَرُ (قطع) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وصل) وَالضُّحَى

5. Tekbir vechi ile birlikte, Leyl sûresinin sonunda vakf yaparak tekbiri besmeleye vasledip, besmelede vakf yaparak Duhâ sûresinin evveline başlamak.

وَلَسَوْفَ يَرْضَى (قطع) اللَّهُ أَكْبَرُ (وصل) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (قطع) وَالضُّحَى

6. Tekbir vechi ile birlikte, Leyl sûresinin sonunda vakf yaparak tekbiri besmeleye, besmeleyi de Duhâ sûresinin evveline vasletmek.

وَلَسَوْفَ يَرْضَى (قطع) اللَّهُ أَكْبَرُ (وصل) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وصل) وَالضُّحَى

7. Tekbirsiz vaslu’l-küll/vaslu’l-cemî‘: Leyl sûresinin sonunu besmeleye, besmeleyi de Duhâ sûresinin evveline vasletmek.

وَلَسَوْفَ يَرْضَى (وصل) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وصل) وَالضُّحَى

8. Tekbir vechi ile birlikte vaslu’l-küll/vaslu’l-cemî‘: Leyl sûresinin sonunu tekbire, tekbiri besmeleye, besmeleyi de Duhâ sûresinin evveline vasletmek.

وَلَسَوْفَ يَرْضَى (وصل) اللَّهُ أَكْبَرُ (وصل) بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وصل) وَالضُّحَى

Ahmed er-Rüşdî'nin burada dikkat çektiği hususlardan bir tanesi; Leyl ve Duhâ sûreleri arasında tekbirli vecihler okunurken, tekberi Leyl sûresinin sonuna vasledip de tekbirde vakf yapılamayacağıdır. Çünkü bu okuyuşla tekbir Leyl sûresinin sonuna hasredilmiş olmaktadır. Hâlbuki burada tekbirin yeri Leyl sûresinin sonu değil, Duhâ sûresinin evvelidir.¹⁵²⁶ Caiz olmayan bu vecihleri şu şekilde gösterebiliriz:

وَلَسَوْفَ يَرْضَى (وصل) الله أكبر (قطع) بسم الله الرحمن الرحيم (قطع) وَالضُّحَى

وَلَسَوْفَ يَرْضَى (وصل) الله أكبر (قطع) بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وصل) وَالضُّحَى

Tekbir Leyl sûresinin sonuna vasledilmek istendiğinde ancak vaslu'l-küll (Leyl sûresinin sonunu tekbiire, tekberi besmeleye, besmeleyi de Duhâ sûresinin evveline vasletmek) şeklinde yerine getirilebilir.¹⁵²⁷ Bu vecih yukarıda Leyl ve Duhâ sûreleri arasındaki 8. vecihtir ki şu şekildedir:

وَلَسَوْفَ يَرْضَى (وصل) الله أكبر (وصل) بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وصل) وَالضُّحَى

3.7.3.8.4. Duhâ-Nâs Sûreleri Arasındaki Tekbir Vecihleri

Tekbirin Duhâ-Nâs sûreleri arasında sûre evveli mi yoksa sûre sonu mu olduğu yönünde iki görüş ileri sürülmüş ve bu iki görüşün de sahih olduğu yukarıda ifade edilmişti. Dolayısıyla tekbirin hem sûre sonunda hem de sûre evvelinde olması ihtimaline göre Duhâ-Nâs sûreleri arasında -vasıl esnasında- muhtemel sekiz vecih olup, bunlardan yedisi caiz olurken biri caiz değildir.¹⁵²⁸

Caiz olan yedi vecihten ikisi tekbirin sûre sonunda olması ihtimaline göre; ikisi tekbirin sûre evvelinde olması ihtimaline göre ve diğer üçü de tekbirin sûre evvelinde veya sûre sonunda olması ihtimaline göredir.¹⁵²⁹

Tekbirin sûre sonunda olması ihtimaline göre oluşacak iki vecih şunlardır:¹⁵³⁰

1. Birinci sûrenin sonunu tekbiire vasledip, tekbirde vakf yaparak besmeleyi ikinci sûresinin evveline vasletmek.

فَحَدِيثِ (وصل) الله أكبر (قطع) بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وصل) أَلَمْ نَشْرَحْ

¹⁵²⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 192a.

¹⁵²⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 192a.

¹⁵²⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. V, s. 2829.

¹⁵²⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. V, s. 2829.

¹⁵³⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. V, ss. 2829-2831.

2. Birinci sûrenin sonunu tekbire vasledip, tekbirde ve besmelede vakf yaparak ikinci sûresinin evveline başlamak.

فَحَدِيثُ (وصل) الله أكبرُ (قطع) بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (قطع) أَلَمْ نَشْرَحْ

Tekbirin sûre evvelinde olması ihtimaline göre oluşacak iki vecih şunlardır:¹⁵³¹

1. Birinci sûrenin sonunda vakfedip, tekbiri besmeleye ve besmeleyi de ikinci sûresinin evveline vasletmek.

فَحَدِيثُ (قطع) الله أكبرُ (وصل) بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وصل) أَلَمْ نَشْرَحْ

2. Birinci sûrenin sonunda vakfedip, tekbiri besmeleye vaslederek besmelede vakfedip ardından da ikinci sûrenin evveline başlamak.

فَحَدِيثُ (قطع) الله أكبرُ (وصل) بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (قطع) أَلَمْ نَشْرَحْ

Tekbirin sûre evvelinde veya sûre sonunda olması ihtimaline göre oluşacak üç vecih şunlardır:¹⁵³²

1. Vaslu'l-küll/vaslu'l-cemî': Birinci sûrenin sonunu tekbire, tekbiri besmeleye ve besmeleyi de ikinci sûresinin evveline vasletmek.

فَحَدِيثُ (وصل) الله أكبرُ (وصل) بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وصل) أَلَمْ نَشْرَحْ

2. Birinci sûrenin sonunda ve tekbirde vakfederek besmeleyi ikinci sûresinin evveline vasletmek.

فَحَدِيثُ (قطع) الله أكبرُ (قطع) بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (وصل) أَلَمْ نَشْرَحْ

3. Kat'u'l-küll/kat'u'l-cemî': Birinci sûrenin sonunda, tekbirde ve besmelede vakfederek ikinci sûresinin evveline vasletmek.

فَحَدِيثُ (قطع) الله أكبرُ (قطع) بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ (قطع) أَلَمْ نَشْرَحْ

Buradan hareketle şunları ifade edebiliriz:

Tekbirin sûre sonunda olduğunu düşünenlere göre toplam beş vecih ortaya çıkmaktadır. Bu beş vechin ikisi tekbirin sûre sonunda olması ihtimaline göre oluşan

¹⁵³¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. V, ss. 2831-2834.

¹⁵³² İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. V, ss. 2834-2837.

iki vecih, geri kalan üçü de tekbirin sûre evvelinde veya sûre sonunda olması ihtimaline göre oluşan üç vecihtir.¹⁵³³

Tekbirin sûre evvelinde olduğunu düşünenlere göre de toplam beş vecih ortaya çıkmaktadır. Bu beş vechin ikisi tekbirin sûre evvelinde olması ihtimaline göre oluşan iki vecih, geri kalan üçü de tekbirin sûre evvelinde veya sûre sonunda olması ihtimaline göre oluşan üç vecihtir.¹⁵³⁴

Caiz olmayan vecih şudur: Birinci sûrenin sonunu tekbire, tekbiri de besmeleye vaslederek besmele üzerinde vakf yapıp ardından ikinci sûre evveline başlamak.¹⁵³⁵

Bütün kurrâya göre caiz olmayan bu vecih şu şekildedir:

فَحَدِّثْ (وصل) الله أكبر (وصل) بسم الله الرحمن الرحيم (قطع) أَلَمْ نَشْرَحْ

3.8. Hatalı Yazılan Yerler ve Kaynak İsnadında Görülen Bazı

Karışıklıklar

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'de birçok eser ve kaynaktan alıntı yapmıştır. Bu eserler içerisinde aynı adla anılan ancak müellifleri farklı olan pek çok eser vardır. Buna rağmen her bir eserden yaptığı iktibaslarda titizlikle davranmıştır. İki yüz varaklık bir risâlede bir yerde eseri müellifinin dışında başka bir müellife atfetmiştir. Bunun yanında iki yerde de kaynaktaki bilgiyle zikrettiği bilgi arasında farklılığın olduğu görülmektedir. Bunları üç maddede özetlememiz mümkündür.

Birincisi, eserin Fatih nüshasında doğru Marmara nüshasında ise hatalı yazılan yerdir. Bu yer Zümer sûresinin 6. âyetinde Ya'kûb'un ravisi Ruveys'e göre çıkarılan vecihlerde görülmektedir. Farkın daha iyi anlaşılabilmesi için eserin iki nüshasının da söz konusu âyetin vecihleriyle ilgili kısımlarını aynen aktarmak yerinde olacaktır.

Fatih nüshasındaki ifade şöyledir:¹⁵³⁶

قوله تعالى: ﴿خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلْنَا مِنْهَا رِجَالًا وَنِسَاءً وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْقُرْآنَ مِنْ أَسْفَلِ السَّمَاءِ فَاذْكُرُونِي أَنْتُمْ وَأَنْتُمْ كَارُونَ﴾ فيه لرويس ثلاثة أوجه:

الأول: الإظهار في ﴿خَلَقَكُمْ﴾ و﴿أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ﴾ للجمهور عنه.

والثاني: إظهار ﴿خَلَقَكُمْ﴾ وإدغام ﴿أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ﴾ من المبهج والكفاية عن الكارزني.

والثالث: الإدغام فيهما من المصباح عنه.

¹⁵³³ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. V, s. 2837.

¹⁵³⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. V, s. 2837.

¹⁵³⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-Kirâati'l-'Aşr*, C. V, s. 2829.

¹⁵³⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 144a-144b.

﴿خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنْزَلَ لَكُمْ﴾ âyetinde Ruveys için üç vecih vardır:

1. ﴿خَلَقَكُمْ﴾ kelimesi ve ﴿أَنْزَلَ لَكُمْ﴾ kelimesinde izhar.
2. ﴿خَلَقَكُمْ﴾ kelimesinde izhar, ﴿أَنْزَلَ لَكُمْ﴾ kelimesinde idğâm.
3. ﴿خَلَقَكُمْ﴾ ve ﴿أَنْزَلَ لَكُمْ﴾ kelimelerinin her ikisinde de idğâm.

Marmara nüshasındaki ifade ise şöyledir:¹⁵³⁷

قوله تعالى: ﴿خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ﴾ فيه لرويس ثلاثة أوجه:

الأول: الإظهار في ﴿خَلَقَكُمْ﴾ و﴿أَنْزَلَ لَكُمْ﴾ للجمهور عنه.

والثاني: الإدغام في ﴿خَلَقَكُمْ﴾ والإظهار في ﴿أَنْزَلَ لَكُمْ﴾ من المبهج والكفاية عن الكارزني.

والثالث: الإدغام فيهما من المصباح عنه.

﴿خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنْزَلَ لَكُمْ﴾ âyetinde Ruveys için üç vecih vardır:

1. ﴿خَلَقَكُمْ﴾ kelimesi ve ﴿أَنْزَلَ لَكُمْ﴾ kelimesinde izhar.
2. ﴿خَلَقَكُمْ﴾ kelimesinde idğâm, ﴿أَنْزَلَ لَكُمْ﴾ kelimesinde izhar.
3. ﴿خَلَقَكُمْ﴾ ve ﴿أَنْزَلَ لَكُمْ﴾ kelimelerinin her ikisinde de idğâm.

Görüldüğü üzere her iki nüshada da birinci ve üçüncü vecihler aynıdır. Ancak ikinci vecih Fatih ve Marmara nüshalarında birbirinin tersidir. Fatih nüshasında ﴿خَلَقَكُمْ﴾ kelimesinde izhar, ﴿أَنْزَلَ لَكُمْ﴾ kelimesinde idğâm olduğu ifade edilirken; Marmara nüshasında ise ﴿خَلَقَكُمْ﴾ kelimesinde idğâm, ﴿أَنْزَلَ لَكُمْ﴾ kelimesinde ise izhar olduğu dile getirilmektedir. Ahmed er-Rüşdî her iki nüshada da aynı kaynaklara atıfta bulunmuştur. Söz konusu kaynaklar Sibtu'l-Hayyât'ın *el-Mübhic*'i ile müellifini söylemeksizin mutlak olarak zikrettiği *el-Kifâye*'dir. Ancak *en-Neşr*'in kaynakları arasında İbnü'l-Cezerî'nin Ruveys kanalıyla Ya'kûb'a tarik isnadında bulunduğu eserlere bakılınca sözü geçen eserin Ebü'l-İzz el-Kalânîsî'nin *el-Kifâyetü'l-Kübrâ fi'l-Kirââtî'l-'Aşr*'ı olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁵³⁸ Bu iki eserin ilgili bölümlerine bakıldığında buralardaki bilgiler ile Ahmed er-Rüşdî'nin Fatih nüshasında zikrettiklerinin örtüştüğü görülmektedir.¹⁵³⁹ Yani ﴿خَلَقَكُمْ﴾ kelimesinde

¹⁵³⁷ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 156b-157a. Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehbiyye*, s. 81.

¹⁵³⁸ Karşılaştırmak için bkz. Süveyd, *es-Selâsilü'z-Zehbiyye*, s. 465.

¹⁵³⁹ Sibtu'l-Hayyât, *Kitâbü'l-Mübhic*, ss. 151-152, 158-159; Ebü'l-İzz Muhammed b. el-Hüseyn b. Bündâr el-Kalânîsî el-Vâsitî, *el-Kifâyetü'l-Kübrâ fi'l-Kirââtî'l-'Aşr*, Mürâca'a ve Ta'lik Cemâluddîn Muhammed Şeref, Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, Tanta 1423/2003, ss. 77-78.

izhar, ﴿أَنْزَلَ لَكُمْ﴾ kelimesinde ise idğâm olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Marmara nüshasında dile getirilen -﴿خَلَقَكُمْ﴾ kelimesinde idğâm, ﴿أَنْزَلَ لَكُمْ﴾ kelimesinde izhar-¹⁵⁴⁰ ifadesinin sehiv olduğu anlaşılmaktadır.

Bir başka açıdan bakacak olursak, ﴿خَلَقَكُمْ﴾ kelimesinde de ﴿أَنْزَلَ لَكُمْ﴾ kelimesinde de idğâmlar hareke yönünden (müdğam/birinci harf harekeli olduğu için) idğâm-ı kebîrdir. Ancak mahreç ve sıfatlara göre idğâm çeşitlerine bakacak olursak ﴿خَلَقَكُمْ﴾ kelimesi idğâm-ı mütekâribeyn olurken, ﴿أَنْزَلَ لَكُمْ﴾ kelimesi ise idğâm-ı misleyn olmaktadır. İdğâm esnasında ﴿أَنْزَلَ لَكُمْ﴾ kelimesinde (birinci lâma (ل) sakin kılıp ikinci lâma (ل) idğâm etme şeklinde) sadece iki eylem bulunurken; ﴿خَلَقَكُمْ﴾ kelimesinde ise (önce kaf (ق) harfini sakin kılıp sonra kâf (ك) harfine kalbetme/çevirme ve daha sonra da ikinci kâf (ك) harfine idğâm etme şeklinde) üç eylem bulunmaktadır. İdğâmın tahfiflik/kolaylık¹⁵⁴¹ ilkesi de göz önünde bulundurulduğunda ﴿أَنْزَلَ لَكُمْ﴾ kelimesindeki idğâmın ﴿خَلَقَكُمْ﴾ kelimesindeki göre daha evleviyetli olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla söz konusu iki kelimedenden biri izhar diğeri idğâm ile okunacak olursa ﴿أَنْزَلَ﴾ kelimesinde idğâmın; ﴿خَلَقَكُمْ﴾ kelimesinde ise izharın okunması gerektiği kolaylıkla ortaya çıkmaktadır.

İkincisi, Ahmed er-Rüşdî, Verş'in Ezrak tarikine göre medd-i bedelin med ölçüsü ile alakalı verdiği bilgilerde atıfta bulunduğu eserlerden biri de *Mübrizü'l-Me'ânî*'dir. *Şâtıbiyye* şerhlerinden biri olan *Mübrizü'l-Me'ânî* Muhammed b. el-İmâdî'nin eseridir. Ancak Ahmed er-Rüşdî hem Fatih hem de Marmara nüshasında söz konusu eseri Ebû Şâme'ye nisbet etmektedir. Ebû Şâme'nin de *Şâtıbiyye* üzerine şerhi vardır ancak onun ismi *İbrâzü'l-Me'ânî min Hurzi'l-Emânî*'dir.¹⁵⁴²

Ahmed er-Rüşdî'nin konuyla alakalı *Mürşidü't-Talebe*'deki ifadesi şöyledir: "Ebû Şâme *Şâtıbiyye* şerhi *Mübrizü'l-Me'ânî*'de şöyle söylemektedir: Medd-i bedelde bütün kıraat imamları için kasr vechi varken, Verş'in kasr, tevessut ve tûl

¹⁵⁴⁰ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 156b-157a.

¹⁵⁴¹ Sibtü'l-Hayyât, *Kitâbü'l-Mübhic*, s. 136.

¹⁵⁴² Eser ve müellifi hakkında geniş bilgi için bkz. Tayyar Altıkulaç, "Ebû Şâme el-Makdisî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, ss. 233-235.

olmak üzere üç vechi vardır. Kasr bir elif, tevessut iki elif ve tûl ise üç elif miktarıdır. Bu ölçü birimleri Kur'an'ın her yeri için geçerli bir kaidedir.”¹⁵⁴³ Bu ifadelerden sonra Ahmed er-Rüşdî kendi uygulamasına dair şöyle devam eder: “Bu konuda (medd-i bedelin med ölçüsünde) hocamdan -Ebû Şâme'nin ifade ettiği gibi- kasrı bir, tevessutu iki ve tûlu ise üç elif olarak aldım. Bu şekilde okudum ve bu şekilde okuttum.”¹⁵⁴⁴

Ahmed er-Rüşdî'nin bire bir yaptığı bu alıntıya bakılınca ibarenin *Mübrizü'l-Me'ânî*'nin ifadesi olduğunu görülmektedir. Ebû Şâme'nin *İbrâzû'l-Me'ânî*'sinde ise böyle bir ibare olmadığı gibi aynı anlamı ifade eden başka bir cümle de yoktur. Dolayısıyla Ahmed er-Rüşdî, Muhammed b. el-İmâdî'nin *Mübrizü'l-Me'ânî* adlı eserinden alıntı yaparken eseri müellifi olan el-İmâdî yerine sehven Ebû Şâme'ye atfettiği anlaşılmaktadır.¹⁵⁴⁵

Üçüncüsü, Ahmed er-Rüşdî'nin sehven yanlış olarak aktardığı bilgilerden biri de Kehf sûresinin 5. âyetinde ﴿وَلَا تَأْتِيهِمُ﴾ kelimesi üzerindeki vakfin hükmü ile alakalı Zekeriyâ el-Ensârî'nin *el-Maksûd li Telhîsi mâ fi'l-Mürşid* adlı eserine yaptığı atıfta görülmektedir. Ahmed er-Rüşdî söz konusu kelime üzerinde Zekeriyâ el-Ensârî'ye göre vakf-ı hasen olduğunu ifade etmektedir.¹⁵⁴⁶ Ancak Zekeriyâ el-Ensârî'nin zikri geçen eserinde ise ﴿وَلَا تَأْتِيهِمُ﴾ kelimesindeki vakfin, vakf-ı tâm olduğu kaydedilmektedir.¹⁵⁴⁷

¹⁵⁴³ Muhammed b. Ömer b. Ali el-İmâdî, *Mübrizü'l-Me'ânî fi Şerhi Kasideti Hurzi'l-Emânî ve Vechi't-Tehânî*, Mektebü'l-Haram, Mekke, nr. 434, vr. 36a.

¹⁵⁴⁴ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 6b.

¹⁵⁴⁵ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 6b.

¹⁵⁴⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 120b.

¹⁵⁴⁷ Ensârî, *el-Maksûd li Telhîsi mâ fi'l-Mürşid*, s. 252.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AHMED ER-RÜŞDÎ VE MÜRŞİDÜ'T-TALEBE'NİN SONRAKİ DÖNEMLERE ETKİSİ

4.1. Ahmed Er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe'ye Atıf Yapan Eserler

Eğitim safahatı ve vazifeleri başlığında da değinildiği üzere Ahmed er-Rüşdî 1185/1771'de Fatih Camii'nde kıraat hocalığına başlamıştır.¹⁵⁴⁸ Bu tarihten *Mürşidü't-Talebe*'yi kaleme aldığı 1209/1795 tarihine kadar yaklaşık yirmi beş yıllık bir süre Fatih Camii gibi dönemin önde gelen eğitim kurumlarının birinde kıraat dersleri vermiştir.¹⁵⁴⁹ *Mürşidü't-Talebe*'nin henüz kaleme alınmadığı bu süre zarfında da gerek sözlü gerekse de kıraat eserlerine düşülen haşiyelerde birçok bilgi ve uygulamanın Ahmed er-Rüşdî'ye atfedildiği görülmektedir. Çoğunluğu Mısır tariki uygulamalarını yansıtan ve Ahmed er-Rüşdî'ye atfedilen temel kaide niteliğindeki bu notların başlangıcının Ahmed er-Rüşdî'nin Fatih Camii'nde hocalığa başladığı ilk yıllarda istinsah ve tahrîr ederek kenarlarına bir hayli açıklama ve notlar düştüğü *Zübdetü'l-İrfân* nüshasından¹⁵⁵⁰ tevellüt ettiği görülmektedir. Yoğunlukla Mısır tarihinin tercih ve uygulamalarını yansıtan bu not ve açıklamalar kabul görmüş ve sonraki dönemlerde de hep kendisine atıfta bulunulmuştur.

Ahmed er-Rüşdî Fatih Camii'ndeki bu uzun süren hocalığı süresince kazandığı birikim ve tecrübe üzerine *Mürşidü't-Talebe*'yi kaleme almıştır. *Mürşidü't-Talebe* kaleme alındıktan sonra daha önce Ahmed er-Rüşdî'ye yapılan referanslar bu sefer *Mürşidü't-Talebe*'ye yapılmaya başlanmıştır. *Mürşidü't-Talebe* yazıldığı dönemden itibaren kıraat eğitiminde özellikle de Mısır tariki uygulamalarında kendisine başvurulmuş bir eser haline gelmiştir. *Mürşidü't-Talebe* sonrasında Osmanlı döneminde yazılan ve kıraat eğitiminde takip edilen hemen her kitapta *Mürşidü't-Talebe*'nin izini müşahede etmek mümkündür. Bu kapsamda kütüphanelerdeki birçok yazmaya bakıldığında *Mürşidü't-Talebe*'den yapılan alıntılar ve referanslar göze çarpmaktadır. Yine dikkat çeken diğer bir husus da *Mürşidü't-Talebe* telif edilmeden önce Ahmed er-Rüşdî'ye yapılan atıflar daha çok aşere tarikine yönelik iken; *Mürşidü't-Talebe*'nin telifinden sonra ise daha çok takrîb tarikine yönelik

¹⁵⁴⁸ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Fatih nüshası), vr. 1b; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a; Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Mahmud Efendi nüshası), vr. 2a.

¹⁵⁴⁹ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 202a.

¹⁵⁵⁰ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 4547.

olmuştur. Bu minvalde Ahmed er-Rüşdî ve *Mürşidü't-Talebe*'ye atıfta bulunan ve kaynak olarak gösteren eserlerden tespit edebildiklerimizi şöyle sıralayabiliriz.

4.1.1. Zübdetü'l-İrfân Tahrîrleri

Abdulfettâh el-Paluvî tarafından kaleme alınan *Zübdetü'l-İrfân* Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'sinden yaklaşık otuz yıl önce ve Ahmed er-Rüşdî'nin öğrenciliği sırasında kaleme alınmıştır.¹⁵⁵¹ Kıraat eğitiminin aşere bölümünde kaynak kitap olarak takip edilen *Zübdetü'l-İrfân*'a ait birçok yazmanın kenarında Ahmed er-Rüşdî'ye yapılan atıflara rastlamak mümkündür. *Zübdetü'l-İrfân* kıraat eğitiminde kendisine çokça rağbet edilen bir eser olduğundan dolayı birçok defa istinsah edilmiştir. Gerek yurt içinde gerekse yurt dışında çok sayıda nüshası mevcuttur. Söz konusu nüshalara bakıldığında özellikle Mısır tarikinin farklı uygulama ve tercihlerinin olduğu yerlerde Ahmed er-Rüşdî'ye yapılan atıfların yoğunluğu dikkat çekmektedir. Söz konusu nüshalardan bazıları şunlardır.

1. Zübdetü'l-İrfân (Manisa Nüshası): Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan bu nüsha¹⁵⁵² Ahmed er-Rüşdî tarafından Fatih Camii'ndeki hocalığının ilk yıllarında 1186/1772'de istinsah edilmiştir.¹⁵⁵³ Ahmed er-Rüşdî eseri istinsah ederken eserin kenarlarına bir hayli açıklama ve ilavelerde bulunmuştur.¹⁵⁵⁴ Genellikle âyetlerdeki vecihlerin çıkarılması ve hangi tertibe göre sıralanacağına yönelik olan söz konusu ta'liklerin daha sonra istinsah edilen *Zübde* nüshalarında da yer aldığı görülmektedir.

2. Zübdetü'l-İrfân (Kahire Nüshası): Kahire Dâru'l-Kütüb, nr. 101'de bulunan nüsha Hâfiz Emin b. Ali tarafından 1233/1817 yılında istinsah edilmiştir.¹⁵⁵⁵ Müstensih, Ahmed er-Rüşdî'nin daha önce istinsah ve tahrîr ettiği -yukarıda zikri geçen *Zübdetü'l-İrfân* (Manisa)- nüshasının kenarlarına düştüğü not ve açıklamaların hemen hepsini Kahire nüshasına ilave etmiştir.¹⁵⁵⁶

¹⁵⁵¹ *Zübdetü'l-İrfân*'ın Manisa nüshasının ferağ kaydında eserin 1173/1759 Rebülevvel/Ekim ayında telif edildiği bilgisi yer almaktadır. Bkz. Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân* (Manisa nüshası), Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 4547, vr. 95b.

¹⁵⁵² Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân* (Manisa nüshası), vr. 95b.

¹⁵⁵³ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân* (Manisa nüshası), vr. 95b.

¹⁵⁵⁴ Nüshada Ahmed er-Rüşdî'nin haşiye ve ta'likatlarının bulunduğu yerler için bkz. Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân* (Manisa nüshası), vr. 12a, 13b, 18b, 28b, 29a, 29b, 32b, 34b, 39b, 40b, 41a, 43b, 44a, 45b, 46a, 48b, 59b, 60b, 61a, 61b, 63a, 67a, 69b, 76b, 77b, 78a, 82b, 83b, 84b.

¹⁵⁵⁵ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân* (Kahire nüshası), Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr. 101, vr. 92a.

¹⁵⁵⁶ Nüshada Ahmed er-Rüşdî'nin haşiye ve ta'likatlarının bulunduğu yerler için bkz. Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân* (Kahire nüshası), vr. 12a, 27b, 28b, 29b, 32a, 51a, 53a, 53b, 55a, 56a, 60b, 62b, 75b, 81a, 81b.

3. Zübdetü'l-İrfân (Katar Nüshası): Ahmed er-Rüşdî'nin haşiyelerine yer veren *Zübdetü'l-İrfân* nüshalarından bir diğeri de Katar'da bulunan¹⁵⁵⁷ ve Ahmed er-Rüşdî'nin öğrencilerinden reîsülkurrâ Turşucuzâde Ahmed Hıfzî'nin talebelerinden Muhammed Emin tarafından 1243/1827 tarihinde istinsah edilen nüshadır.¹⁵⁵⁸ Bu nüsha da diğerleri gibi özellikle Mısır tarihinin farklı uygulamalarının olduğu yerlerde Ahmed er-Rüşdî'yi referans göstererek söz konusu farklılıklara işaret etmiştir.¹⁵⁵⁹

4.1.2. Umdetü'l-Hullân fî İdâhi Zübdeti'l-İrfân

İbnü'l-Cezerî sonrası Anadolu'da kıraat ilmi gerek aşere/el-'aşru's-suğrâ ve gerek takrîb/el-'aşru'l-kübrâ boyutuyla büyük merhaleler katetmiştir. On ikinci asrın yarısından itibaren Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi ile birlikte oluşmaya başlayan kıraat meslekleri yine aynı asrın sonları ile on üçüncü asrın başlarında Şeyh Atâullah en-Necîb (ö. 1209/1794) ile tekâmüle ulaşmış ve böylece Anadolu'da kıraat eğitimi bu mesleklerin tercihleri doğrultusunda devam etmiştir.¹⁵⁶⁰

Molla Muhammed Emin Efendi¹⁵⁶¹ tarafından 1270/1854'te kaleme alınan *Umdetü'l-Hullân*, yukarıda zikri geçen ve kendisinden yaklaşık bir asır evvel Paluvî

¹⁵⁵⁷ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân* (Katar nüshası), Dâru'l-Kütübi'l-Katariyye, nr. 746, vr. 1b-108a.

¹⁵⁵⁸ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân* (Katar nüshası), vr. 108a.

¹⁵⁵⁹ Eserde Ahmed er-Rüşdî'ye bazen açık isimle, bazen de isim zikretmeden Ahmed er-Rüşdî'nin ifadesini aktarmak şeklinde olduğu görülmektedir. Bazı örnekler için bkz. Paluvî, *Zübdetü'l-İrfân* (Katar nüshası), vr. 14, 17b, 29b, 33b, 34a, 35a, 38a, 47a, 47b, 56b, 60b, 63a, 63b, 65b, 73a, 75a, 77a, 79a, 91a, 97b.

¹⁵⁶⁰ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, ss. 114-117.

¹⁵⁶¹ Asıl adı Muhammed Emin b. Abdillâh b. Salih olan Muhammed Emin Efendi 1210/1796'da İstanbul Eyüp'te dünyaya gelmiştir. Künyesi Ebu'l-Âkif olup, babasına nispetle Abdullah Efendizâde diye de anılan Muhammed Emin Efendi hâfizlik, talim ve kıraat eğitimini reîsülkurrâ ve aynı zamanda Eyüp Camii imamı olan babası Abdullah Efendi'den (ö. 1252/1836) ikmal eyleyip 1227/1812'de icâzet almıştır. 1229/1814'den itibaren babasının yerine Eyüp Camii'nde imamlık vazifesine devam etmiştir. Âlim ve zâbit bir şahsiyet olup kıraat konusunda döneminde temayüz eden Muhammed Emin Efendi reîsülkurrâlık, Süleymaniye vaizliği ve bir süre de Meclis-i Maarif Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. 1275-76/1858-59'da vefat eden Muhammed Emin Efendi'nin kabri Eyüp'te Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin türbesinin yakınında babasının kabrinin yanındadır. Birçok telifi bulunan Muhammed Emin Efendi'nin eserlerinden bazıları şunlardır: 1. *Umdetü'l-Hullân fî İdâhi Zübdeti'l-İrfân*, 2. *Zühru'l-Erîb fî İdâhi'l-Cem'i bi't-Takrîb*, 3. *Tühfetü'l-Emîn fî Vukûfi'l-Kur'âni'l-Mübîn*, 4. *Silsile-i Eimme-i Kurrâ*, 5. *Tühfetü't-Tecvîd*, 6. *Tühfetü'l-Kitâb fî İdâhi'r-Resmi ve'l-Hatt*, 7. *Lâhika fî İdâhi Bâbi'l-İdğâmi'l-Kebîr*, 8. *el-Kerârîs fî Zikri Tertîbi Vucûhi Ba'di'l-Âyât*, 9. *Hadîkatü'r-Rayyâhîn*, 10. *el-Âsâru'l-Mecîdiyye fî'l-Menâkibi'l-Hâlidîyye*, 11. *Gülşen-i Meşâyih-i Selâtin*, 12. *Mecmû'atü Vefeyât*. Muhammed Emin Efendi ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 110; Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 3a-4b; Muhammed Emin Efendi, *el-Âsâru'l-Mecîdiyye fî'l-Menâkibi'l-Hâlidîyye*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1314, ss. 120-122; Eğinli Eşrefzâde Muhammed Hulûsî, *Esâmî-i Kurrâ-i Kirâm-ı Mübîn Defteri*, vr. 3b; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen, Meral Yayınları, İstanbul, ty., C. I, 410; Bağdâdî, *Hedîyyetü'l-Ârifîn*, C. II, s. 375; İsmail b. Muhammed el-Bağdâdî, *İzâhu'l-Meknûn fî'z-Zeyli 'alâ Keşfi'z-Zunûn*, tsh. Muhammed Şerafettin Yaltkaya ve Kilisli Rifat Bilge, Dâru İhyâi't-

tarafından telif edilen ve kıraat eğitiminin aşere bölümünde kaynak kitap olarak takip edilen *Zübdetü'l-İrfân*'ın şerhidir. *Zübdetü'l-İrfân* asıl itibariyle aşere vecihlerini ihtiva etmektedir. Muhammed Emin Efendi *Umdetü'l-Hullân*'da *Zübdetü'l-İrfân*'ın ihtiva ettiği vecihleri açıklarken söz konusu vecihlerde zikri geçen kıraat meslekleri arasında varit olan farklılıklara da değinmiştir.¹⁵⁶² Bu minvalde Muhammed Emin Efendi *Umdetü'l-Hullân*'da Şeyh Atâullah mesleğinin tercihlerini yansıtan iki esere müracaat etmiştir. Bunlardan bir tanesi Muhammed Arif el-Hıfzî'nin *Şerhu Muhtârî'l-İkrâ'sı*,¹⁵⁶³ diğeri de Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'sidir.¹⁵⁶⁴ Muhammed Emin Efendi eserinde bir taraftan mesleklerin tercihlerini gösterirken diğer taraftan da söz konusu tercihleri mukayeseli bir şekilde sunmuştur.¹⁵⁶⁵ Muhammed Emin Efendi'nin *Umdetü'l-Hullân*'da ortaya koyduğu görüş ve değerlendirmeler sonraki süreçte ve hatta günümüzde ülkemizde devam eden kıraat tedrisinde büyük kabul görmüş ve ihtilafların çözümünde kendisine müracaat edilen temel kaynaklardan biri olmuştur.¹⁵⁶⁶ *Umdetü'l-Hullân*'ın biri 1270/1853 diğeri de 1287/1870'de olmak üzere iki defa baskısı yapılmıştır.¹⁵⁶⁷

4.1.3. Zühru'l-Erîb fî İdâhi'l-Cem'î bi't-Takrîb

*Zühru'l-Erîb*¹⁵⁶⁸ de *Umdetü'l-Hullân* sahibi Muhammed Emin Efendi tarafından telif edilmiştir. İsminden de anlaşılacağı üzere eser takrîb tariki üzere kaleme alınmıştır. Müellif bazı arkadaşlarının isteği üzerine yazmaya karar

Türâsî'l-'Arabî, Beyrut, ty., C. I, ss. 1, 611; Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, s. 703-704; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, ss. 250, 275; Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmî Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*, ss. 54-56; Reşat Öngören, "Molla Mehmed Emin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, ss. 258-259; Akyüz, *Osmanlı Kırâat Âlimleri*, ss. 113-116; Orhan Jasime, *Molla Muhammed Emin Efendizâde'nin Lâhika li's-Şârihi'l-Bâisi'l-Fakîr fî İzahî Bâbi'l-İdğâmi'l-Kebîr Adlı Eserinin Tahkiki*, Sakarya Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Sakarya 2019, ss. 30-39.

¹⁵⁶² Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, ss. 117.

¹⁵⁶³ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, ss. 138.

¹⁵⁶⁴ *Umdetü'l-Hullân*'da *Mürşidü't-Talebe*'ye yapılan atıflar için bkz. Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, ss. 133, 138, 139, 141, 164, 238, 253, 266, 279, 333, 357.

¹⁵⁶⁵ Bazı örnekler için bkz. Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, ss. 133, 138, 139, 141, 164, 238, 253, 266, 279, 333, 357.

¹⁵⁶⁶ Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, s. 704; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, ss. 250, 275.

¹⁵⁶⁷ Birinci baskı, Alay İstihkâm Matbaası, İstanbul 1270/1853; ikinci baskı, Karahisârizâde Sahaf Es'ad Matbaası, İstanbul 1287/1870.

¹⁵⁶⁸ Bazı kaynaklarda Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi, nr. 11'deki nüsha müellif nüshası olarak takdim de eser iyice tetkik edildiğinde bu nüshanın müellif nüshasından istinsah edildiği ortaya çıkmaktadır. Nitekim eserin vr. 231a'nın kenarına düşülen notta "burada müellif nüshasının aslından bir varak noksandır yanlışlığa düşme" ifadesi bunu teyit etmektedir. Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 231a. Söz konusu nüshanın müellif nüshası olduğuna dair ifadeler için bkz. Öngören, "Molla Mehmed Emin Efendi", ss. 258-259.

verdiği¹⁵⁶⁹ eseri Anadolu’da kıraat eğitimine yön veren İstanbul ve Mısır tariki mesleklerinin görüşlerini cem‘ edecek tarzda kaleme almıştır. Söz konusu dört mesleğin farklılıklarını gösterirken her bir meslek için müracaat edeceği kaynakları mukaddime kısmında açıklamıştır.¹⁵⁷⁰

Bu kapsamda Muhammed Emin Efendi *Zühru’l-Erîb*’de, Yusuf Efendizâde’nin *el-Îtilâf*’ını, Ali el-Mansûrî’nin *Tahrîru’t-Turuk*’unu ve Ahmed er-Rüşdî’nin *Mürşidü’t-Talebe*’sini zikri geçen mesleklerin tercih ve uygulamalarını yansıtmaları açısından kaynak kitap olarak belirlemiştir.¹⁵⁷¹

Muhammed Emin Efendi, Ahmed er-Rüşdî’nin *Mürşidü’t-Talebe*’sini Mısır tarikinin, özellikle de Atâullah mesleğinin uygulamalarını yansıtmaları açısından tercih etmiştir. Muhammed Emin Efendi *Mürşidü’t-Talebe* için “Dülgerzâde imamı Şeyh Mahmud Efendi kanalıyla Ali el-Mansûrî’nin talebesi Hocapaşa imamı Şeyh Hasan Efendiye senetleri ulaşanlar bu asırda (13. asır) Güllü Hâfız diye bilinen Ahmed er-Rüşdî’nin *Mürşidü’t-Talebe*’sindeki bilgilere itimat ederek söz konusu bilgilerle amel ederler.” ifadelerini kullanmaktadır. Yine Muhammed Emin Efendi *Mürşidü’t-Talebe*’nin Atâullah mesleğinin kılavuz kitabı olduğuna dair de şöyle söylemektedir: “*Mürşidü’t-Talebe* hiç tartışmasız, Şeyh Atâullah mesleğini kapsayan bir kitaptır.”¹⁵⁷²

Muhammed Emin Efendi *Zühru’l-Erîb*’i bitiremeden vefat etmiştir.¹⁵⁷³

4.1.4. Mürşidü’t-Talebe’ye Atıf Yapan Kıraat Mecmuaları

Kütüphanelerde yaptığımız araştırmalarda müelliflerine ulaşamamak da birtakım risâlelerde *Mürşidü’t-Talebe*’den yapılan alıntıları tespit etme imkânımız oldu. Çoğunluğu âyetlerdeki vecihlerin sûretlere dökülmesi (kürrâse) şeklinde kaleme alınan söz konusu risâlelerden bazıları şunlardır:

4.1.4.1. İlm-i Vucûh

Süleymaniye Kütüphanesi Dâru’l-Mesnevi Bölümü, nr. 36’da *İlm-i Vucûh* adıyla kayıtlı risâle¹⁵⁷⁴ Mehmed Murad Nakşibendî¹⁵⁷⁵ tarafından zikri geçen

¹⁵⁶⁹ Muhammed Emin Efendi, *Zühru’l-Erîb*, vr. 3a-3b.

¹⁵⁷⁰ Muhammed Emin Efendi, *Zühru’l-Erîb*, vr. 215a.

¹⁵⁷¹ Muhammed Emin Efendi, *Zühru’l-Erîb*, vr. 215a.

¹⁵⁷² Muhammed Emin Efendi, *Zühru’l-Erîb*, vr. 214b.

¹⁵⁷³ Muhammed Emin Efendi, *Zühru’l-Erîb*, vr. 241b.

¹⁵⁷⁴ *İlm-i Vucûh*, Süleymaniye Kütüphanesi Dâru’l-Mesnevi Bölümü, nr. 36, vr. 1b-213a.

kütüphaneye vakfedilmiştir.¹⁵⁷⁶ Giriş kısmında birtakım kıraat ıstılahlarına¹⁵⁷⁷ yer verilen eserde sûre tertibine göre bazı âyetlerdeki vecihler açıklanmaktadır. Eserde on kıraatin dışında dört şaz kıraate dair vecihler de gösterilmiştir.¹⁵⁷⁸ Şaz kıraat vecihleri ve birtakım notlar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.¹⁵⁷⁹ Eserde *Mürşidü't-Talebe*'den yapılan alıntılar bazen açık isim belirtilerek¹⁵⁸⁰ bazen de isim zikredilmeksizin *Mürşidü't-Talebe*'nin ibaresini aynen aktarmak şeklinde olduğu tespit edilmiştir.¹⁵⁸¹

4.1.4.2. Kırmızı Mecmûa

Mürşidü't-Talebe'ye atıfta bulunan eserlerden biri de *Kırmızı Mecmûa* adıyla şöhret bulan¹⁵⁸² ve Üsküdar Selimiye Camii İmamlarından Hüseyin Salih Efendi'nin¹⁵⁸³ talebelerinden ve aynı zamanda Dâr-ı Şûrây-ı Askerî kâtiplerinden Hâfız Hâlid¹⁵⁸⁴ tarafından imla edilen risâledir.¹⁵⁸⁵

Kırmızı Mecmûa İstanbul tariki takrîb uygulamalarında, özellikle de Sûfi mesleğince kendisine müracaat edilen eserlerden bir tanesidir.¹⁵⁸⁶ On kıraate ilave olarak dört şaz kıraati de ihtiva eden eserde, sûre tertibine göre bazı âyetlerdeki vecihler açıklanmaktadır. Bir kısım yerler ve özellikle de şaz kıraat vecihleri kırmızı

¹⁵⁷⁵ Mehmed Murad Nakşibendî Ahmed er-Rüşdî'nin öğrencilerinden Kırmastîzâde Ahmed Efendi'den kıraat okumuş ve icâzet almıştır. Geniş bilgi için bkz. Nakşibendî, *Mâ Hazar*, ss. 262-263; Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, s. 237.

¹⁵⁷⁶ *İlm-i Vucûh*, vr. 2a.

¹⁵⁷⁷ *İlm-i Vucûh*, vr. 1b-213a.

¹⁵⁷⁸ Bazı örnekler için bkz. *İlm-i Vucûh*, vr. 11b, 12a, 13a, 14b, 16a.

¹⁵⁷⁹ Bazı örnekler için bkz. *İlm-i Vucûh*, vr. 12a, 12b, 13a, 17a, 17b.

¹⁵⁸⁰ Bazı örnekler için bkz. *İlm-i Vucûh*, vr. 2a, 12b, 19a, 30b, 31a, 50b.

¹⁵⁸¹ Bazı örnekler için bkz. *İlm-i Vucûh*, vr. 13b, 14b, 28a, 105b, 178a.

¹⁵⁸² Yaptığımız karşılaştırma sonucunda *Kırmızı Mecmûa*'nın yukarıda zikri geçen Mehmed Murad Molla tarafından Süleymaniye Kütüphanesi Dârü'l-Mesnevi Bölümüne vakfedilen mecmuadan neredeyse tamamen alıntılandığı göze çarpmaktadır.

¹⁵⁸³ Uzun müddet Üsküdar Selimiye Camii başıamıllığı görevinde bulunan Ispartalı Hüseyin Sabri Efendi birçok talebe yetiştirmiş ve icâzet vermiştir. 1308/1890 tarihinden sonra vefat etmiştir. Geniş bilgi için bkz. Hasan Fehmi Üsküdârî, *İcâzet*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Üsküdarlı Bölümü, nr. 53, vr. 1b-13b; Eğinli Eşrefzâde Muhammed Hulûsî, *Esâmî-i Kurrâ-i Kirâm-ı Mübîn Defteri*, vr. 23b; Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, ss. 295-296.

¹⁵⁸⁴ Hayatına dair fazla bir malumata ulaşamadığımız Hâfız Hâlid, Hüseyin Salih Efendi'nin talebelerinden olup 1285/1868 tarihinde Hüseyin Salih Efendi'den takrîb icâzeti almıştır. Bilgi için bkz. Eğinli Eşrefzâde Muhammed Hulûsî, *Esâmî-i Kurrâ-i Kirâm-ı Mübîn Defteri*, vr. 23b; Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri*, s. 165.

¹⁵⁸⁵ Hâfız Hâlid, *Kırmızı Mecmûa*, Süleymaniye Kütüphanesi Özel Bölümü, nr. 78, vr. 144a.

¹⁵⁸⁶ Hem vecihlerin takdim-tehir ve tertibinden hem de müellifin ifadesinden anlaşılacağı üzere eser Şeyh Ahmed es-Sûfi mesleğine göre kaleme alınmıştır. Bununla birlikte bazı yerlerde *Mürşidü't-Talebe*'den (Mısır tariki) birtakım vecihlerin aynen alındığı görülmektedir. Bu gibi yerlerde Râşid Efendi'nin (ö. 1326/1908) talebelerinden Niyazi Efendi (ö. 1385/1965) tarafından gözden geçirilmiş ve takdim-tehir olduğunda mesleğe muvafıktır gibi ifadeler düşülmüştür. Örnek için bkz. Hâfız Hâlid, *Kırmızı Mecmûa*, vr. 11b.

mürekkeple yazılarak diğer on kıraatle karışmaması amaçlandığı anlaşılmaktadır.¹⁵⁸⁷ Mesleklerin ana kaynaklarından da alıntılarda bulunulan eserde mesleklerin uygulamalarına dair bir hayli malumat da yer almaktadır.¹⁵⁸⁸ Eserde *Mürşidü't-Talebe*'den bazen açık isim zikredilerek¹⁵⁸⁹ bazen de isim zikredilmeden ancak *Mürşidü't-Talebe*'nin ibaresinin aynen aktarılması¹⁵⁹⁰ şeklinde faydalandığı görülmektedir. Vecihlerin sûretlere dökülerek gösterilmesinden dolayı pratikte kolaylık sağlayan ve son dönem reîsülkurrâlarından Abdurrahman Gürses'in (ö. 1999) de takrîb eğitiminde zaman zaman istifade ettiği eser¹⁵⁹¹ henüz yazma haldedir.¹⁵⁹²

4.1.4.3. Takrîb Mecmûası

Mürşidü't-Talebe'ye atıfta bulunan eserlerden bir diğeri de Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Üsküdarlı Bölümünde *Takrîb Mecmûası* adıyla kayıtlı bulunan risâledir.¹⁵⁹³ Risâleyi Üsküdar Selimiye Camii İmamı Hüseyin Salih Efendi'nin talebelerinden Hâfız İsmail kaleme almıştır.¹⁵⁹⁴ Söz konusu risâlede bir önceki risâlede olduğu gibi on kıraate ilave olarak dört şaz kıraate de yer verilmiştir.¹⁵⁹⁵ İstanbul tarikine göre yazılan eser *Kırmızı Mecmûa* ile hemen her bakımdan aynıdır. Dolayısıyla *Kırmızı Mecmûa* için söylenenler bu eser içinde geçerlidir. Birbirinden istinsah edildiği anlaşılmakla birlikte hangisi önce hangisi sonra olduğunu istinsah tarihleri olmadığı için tespit edemedik. Ancak eserleri kaleme alan Hâfız Hâlid ve Hâfız İsmail'in her ikisi de Hüseyin Salih Efendi'nin talebeleridir.¹⁵⁹⁶ Bu da her iki eserin birbirine yakın dönemlerde kaleme alındığını ortaya koymaktadır.

¹⁵⁸⁷ Bazı örnekler için bkz. Hâfız Hâlid, *Kırmızı Mecmûa*, vr. 2a, 2b, 3a, 3b, 5a 6a, 6b, 7a, 8a, 8b, 9a.

¹⁵⁸⁸ Bazı örnekler için bkz. Hâfız Hâlid, *Kırmızı Mecmûa*, vr. 4b, 8a, 19a, 23a, 33a, 34a, 34b, 40b, 59b, 75b, 88b, 134b.

¹⁵⁸⁹ *Kırmızı Mecmûa*'da *Mürşidü't-Talebe*'ye yapılan atıflar için bkz. Hâfız Hâlid, *Kırmızı Mecmûa*, vr. 3a, 8b, 11b, 19b.

¹⁵⁹⁰ Bazı örnekler için bkz. Hâfız Hâlid, *Kırmızı Mecmûa*, vr. 4b, 15b, 69b, 119a, 129b, 134a.

¹⁵⁹¹ Naci Demirci, *Abdurrahman Gürses'in Kıraat İlmi Eğitimindeki Yeri*, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize 2013, ss. 72-73.

¹⁵⁹² Hâfız Hâlid, *Kırmızı Mecmûa*, Süleymaniye Kütüphanesi Özel Bölümü, nr. 78, vr. 1b-144a.

¹⁵⁹³ Hâfız İsmail, *Takrîb Mecmûası*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Üsküdarlı Bölümü, nr. 39, vr. 1b-143b.

¹⁵⁹⁴ Hâfız İsmail, *Takrîb Mecmûası*, vr. 143b.

¹⁵⁹⁵ Hâfız İsmail, *Takrîb Mecmûası*, vr. 2a, 2b, 3a, 3b, 5a 6a, 6b, 7a, 8a, 8b, 9a.

¹⁵⁹⁶ Eğinli Eşrefzâde Muhammed Hulûsî, *Esâmî-i Kurrâ-i Kirâm-ı Mübîn Defteri*, vr. 23b.

4.1.4.4. Kitâb fi'l-Kirââti's-Seb' ve'l-'Aşer ve't-Takrîb

Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü'nde¹⁵⁹⁷ kayıtlı risâlede farklı bir yöntem izlenmiştir. Seb'a, aşere ve takrîb tarikine göre vecihlerin gösterildiği risâlede yer yer ifrâd tarikiyle¹⁵⁹⁸ yer yer cem' tarikiyle vecihler sûretlere dökülmüştür.¹⁵⁹⁹ Ayrıca mesleklerin gerek kıraat-i seb'a gerek kıraat-i aşere gerekse de takrîb tarikine göre mertebeteyn ve merâtib-i erba'ada tertip ve tercihlerine dair bilgilerin de¹⁶⁰⁰ yer aldığı risâlede atıfta bulunulan eserlerden biri de *Mürşidü't-Talebe*'dir.¹⁶⁰¹ Şeyh Atâullah mesleğinin uygulamaları gösterilirken söz konusu mesleği yansıtan Muhammed Arif el-Hıfzî'nin *Şerhu Muhtârî'l-İkrâ'*sı ile Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'sinin farklı tercihlerini mukayeseli olarak sunduğu görülmektedir.¹⁶⁰² Eser bu yönüyle *Umdetü'l-Hullân*'dan etkilendiğini göstermektedir.¹⁶⁰³

4.1.4.5. Mecmû'âtü'l-Kirâât mine'l-'Aşere ve't-Takrîb

Süleymaniye Kütüphanesi Kasidecizâde Bölümü'nde *Mecmû'âtü'l-Kirâât mine'l-'Aşere ve't-Takrîb* adıyla kayıtlı risâlede¹⁶⁰⁴ bazı âyetlerdeki kıraat vecihleri sûretlere aktararak açıklanmıştır. Vecihler gösterilirken yer yer bazı kaide ve kurallara değinilen eserin kaynaklarından birisi de *Mürşidü't-Talebe*'dir.¹⁶⁰⁵

¹⁵⁹⁷ *Kitâb fi'l-Kirââti's-Seb' ve'l-'Aşer ve't-Takrîb*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 7940, vr. 1b-268a.

¹⁵⁹⁸ *Kitâb fi'l-Kirââti's-Seb' ve'l-'Aşer ve't-Takrîb*, vr. 43a-46b.

¹⁵⁹⁹ *Kitâb fi'l-Kirââti's-Seb' ve'l-'Aşer ve't-Takrîb*, vr. 120a-124a.

¹⁶⁰⁰ *Kitâb fi'l-Kirââti's-Seb' ve'l-'Aşer ve't-Takrîb*, vr. 3b-4b, 96a, 96b, 97a, 141b.

¹⁶⁰¹ *Kitâb fi'l-Kirââti's-Seb' ve'l-'Aşer ve't-Takrîb*, vr. 97a, 141b.

¹⁶⁰² *Kitâb fi'l-Kirââti's-Seb' ve'l-'Aşer ve't-Takrîb*, vr. 97a, 141b.

¹⁶⁰³ Bazı örnekler için bkz. Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, ss. 136-142; *Kitâb fi'l-Kirââti's-Seb' ve'l-'Aşer ve't-Takrîb*, vr. 96a-99a. (Eser Şam Dimaşk Sâlihiye 'Afife Câmii imamı Muhammed Emîn b. Molla Rasûl el-Kürdî el-Eyyûbî el-Erbîlî tarafından 7 Şevval 1311/1894 tarihinde müellif nüshasından istinsah edilmiştir. Müstensihin verdiği bilgiye göre eseri müellif öğrencisi için yazmıştır. Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 7940, vr. 1b-268a.)

¹⁶⁰⁴ *Mecmû'âtü'l-Kirâât mine'l-'Aşere ve't-Takrîb*, Süleymaniye Kütüphanesi Kasidecizâde Bölümü, nr. 690, vr. 1b-131b.

¹⁶⁰⁵ Eserde *Mürşidü't-Talebe*'ye yapılan bazı atıflar için bkz. *Mecmû'âtü'l-Kirâât mine'l-'Aşere ve't-Takrîb*, vr. 29b, 36a, 44b. Yukarıda zikri geçen kıraat mecmuaları dışında *Mürşidü't-Talebe*'ye atıfta bulunup kaynak olarak gösteren eserlerden biri Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, nr. 36933'de (vr. 13b-29a) bulunan risâledir. Eser kıraat-i aşere ve dört şaz kıraati ihtiva etmektedir. Sûre tertibine göre bazı âyetlerdeki vecihleri açıklayan risâlenin baş ve son kısımları eksiktir. Eserde *Mürşidü't-Talebe*'ye yapılan bazı atıflar için bkz. vr. 19a. Ayrıca Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Üsküdarlı Bölümünde bulunan iki adet kıraat mecmuası da *Mürşidü't-Talebe*'ye atıfta bulunan eserler arasındadır. Söz konusu iki mecmuada da kıraat-i aşereye ilaveten şaz kıraatlere ait vecihler de gösterilmiştir. Eserlerde *Mürşidü't-Talebe*'ye yapılan atıflar için bkz. *Kıraat Vecihleri (1)*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Üsküdarlı Bölümü, nr. 21, vr. 29b, 48b; *Kıraat Vecihleri (2)*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Üsküdarlı Bölümü, nr. 32, vr. 75a, 91a.

4.2. Mürşidü't-Talebe'nin Günümüze Yansıması

Çalışmanın değişik bölümlerinde ifade dildiği üzere Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'yi Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk*, Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi'nin *el-Îtilâf* ve Mustafa el-İzmîrî'nin *Bedâi'u'l-Burhân*'ını merkeze alarak telif etmiştir.¹⁶⁰⁶ Zikri geçen eserler kıraat alanında İbnü'l-Cezerî sonrası Osmanlı'da oluşan İstanbul ve Mısır tariki ile bu tarikler içerisinde teşekkül eden İtilâf, Sûfi, Mütkin ve Şeyh Atâullah mesleklerinin temel kaynaklarını oluşturmaktadır.¹⁶⁰⁷ Ancak süreç içerisinde söz konusu mesleklerden İtilâf ve Mütkin mesleği müstakil olarak varlığının sürdürememiştir. Bugün devam etmeyen bu mesleklerin temel kaynak olarak gördükleri *Tahrîru't-Turuk*, *el-Îtilâf* ve *Bedâi'u'l-Burhân*'ı *Mürşidü't-Talebe* vasıtasıyla günümüze taşınmakta ve içerdiği kıraat vecih ve tercihleri kısmî olarak da olsa uygulanma imkânı bulmaktadır. Dolayısıyla *Mürşidü't-Talebe* tahrîrât alanında kaleme alınan, telif edildiği andan itibaren kendisine müracaat edilen ve günümüzde de Mısır tarihinin temel kaynağı olması yönüyle diğer tahrîrât eserlerine göre farklı bir konuma sahiptir.

Reîsülkurrâ Muhammed Emin Efendi'nin de ifade ettiği gibi *Mürşidü't-Talebe* hicri 12. asrın sonu ile 13. asrın başlarından itibaren Mısır tarihinin özellikle takrîb uygulamalarında kaynak eser ve kılavuz kitap olarak kabul görmüş¹⁶⁰⁸ ve bu özelliği bugün de devam etmektedir. Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'de bütün sûre ve âyetlerdeki vecihlere dair açıklamada bulunmasa da temel kaide niteliğindeki birçok vechi açıklamış, bunlardan hangilerinin caiz olup, hangilerinin caiz olmadığını ortaya koymuş ve söz konusu vecihlerin temel kaynaklarına işaret etmiştir. Zikri geçen hususlardan ötürü *Mürşidü't-Talebe* kıraat kaynaklarının başyapıtlarından *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr*'in içerdiği kıraat vecihlerinin anlaşılması ve edâ esnasında hangi sıralama ve tertibe göre okunacağını belirlemede büyük bir fonksiyon icra etmektedir.

¹⁶⁰⁶ Ahmed er-Rüşdî, *Mürşidü't-Talebe* (Marmara nüshası), vr. 2a.

¹⁶⁰⁷ Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 214b.

¹⁶⁰⁸ Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-Erîb*, vr. 214a-214b.

SONUÇ

Çalışmamıza konu edindiğimiz *Mürşidü't-Talebe*, Ahmed er-Rüşdî tarafın kaleme alınmıştır. Ahmed er-Rüşdî'nin babası Yusuf Efendi İstanbullu olup şeyhülkurrâlık yapmış, ayrıca Fatih Camii imam nâibliği görevinde de bulunmuştur. Ahmed er-Rüşdî akranları arasında babasına nispetle Yusuf İmamefendizâde ve/veya Yusufefendizâde isimleriyle şöhret bulmuştur. Ayrıca Güllü Hâfız namıyla da meşhur olmuştur. Ahmed er-Rüşdî hâfızlığını ikmal ettikten sonra aşere ve takrîb eğitimini Hacızâde Muhammed Efendi'den; tefsir, hadis ve fıkıh gibi şer'î ilimlere dair diğer eğitimini de Beyzâde Mustafa Efendi'den tahsil etmiştir. Ahmed er-Rüşdî kıraat eğitiminin ardından 1185/1771'den itibaren Fatih Camii'nde uzun yıllar kıraat dersleri vermiş, ayrıca Fatih Camii'ndeki dersleri yanında 1207/1792'den vefatına kadar da Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi'nde kıraat derslerine devam etmiştir. Yaklaşık otuz beş yıl şeyhülkurrâlık makamında bulunan Ahmed er-Rüşdî bunun yanında Fatih Kütüphanesi'nde ser hâfız-ı kütüblük ve Sarây-ı Atîk-i Mâmure ile İstanbul Sultan Selim Camii'nde de vaizlik görevlerinde bulunmuştur. 1217/1802 yılında vefat eden Ahmed er-Rüşdî Edirnekapı kabristanlığında medfundur.

Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe* dışında -bazı nispetler olmakla birlikte- kendisine aidiyeti kesin olan bir kitabına ulaşılammıştır. Bununla birlikte ser hâfız-ı kütüb olarak çalıştığı Fatih Kütüphanesi'nde yaptığımız araştırmalarda başta kıraat olmak üzere şer'î ilimlere dair birçok eseri istinsah ettiği ve bu eserlere ta'liklerde bulunduğu görülmüştür.

Henüz yazma halde bulunan *Mürşidü't-Talebe*'nin yurt içi ve yurt dışında -tespit edebildiğimiz kadarıyla- on nüshası bulunmaktadır. Eser müellif tarafından iki kez kaleme alınmış olup bu iki yazım (versiyon) arasında büyük oranda aynılık olmakla beraber bazı vecihlerin alınıp-alınmaması ve takdim-tehiri gibi hususlarda bir takım farklılıklar da söz konusudur.

Kur'an kıraatinin her türlü tağyîr, tahrîf ve telfikten uzak, nazil olduğu şekliyle muhafazası için kıraat vecihlerini rivayet eden asıl sahiplerine isnâd ederek, ortaya çıkabilecek karışıklıkları bertaraf etmek amacıyla yapılan tahrîrât çalışmalarında genel olarak iki yöntem benimsenmiştir. Her iki yöntemde de *-en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr* gibi- tahrîrde bulunulacak eserler kaynaklarıyla birlikte tetkike tabi tutulmaktadır. Bununla birlikte söz konusu eserler ile kaynakları arasında farklı

anlaşılabilecek bir durumla karşılaşınca tahrîrde bulunan eserin zahiriyle mi yoksa kaynaklardaki bilgiyle mi amel edileceği noktasında iki yöntem arasında farklı yaklaşımlar benimsemiştir. Kendi aralarında da farklılık olmakla birlikte tahrîrde bulunan eserin zahirinden anlaşılabilir bilgiyle amel edenler “ruhsat” ehli; kaynaklardaki bilgiyi esas alanlar ise “azimet” ehli olarak isimlendirilmiştir. Ruhsat ehlinin temsilcisi Ali el-Mansûrî, azimet ehlinin temsilcisi de Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi kabul edilmektedir.

Ahmed er-Rüşdî *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr* tahrîrâtına dair kaleme aldığı *Mürşidü't-Talebe*'de başta *en-Neşr*'in masâdiri olmak üzere *Tayyibe* ve *Şatbiyye* serhleri ile bu eserler üzerine kaleme alınan tahrîrât türü birçok eserden faydalanmış olmakla birlikte *Mürşidü't-Talebe*'yi daha çok Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk*'unu merkeze alarak şekillendirmiştir. Bunun yanında Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi'nin *el-İtilaf*¹ ile Mustafa el-İzmîrî'nin *Bedâi'u'l-Burhân*'ından da oldukça istifade etmiştir. *Mürşidü't-Talebe* Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk*'u üzerine bina edilmekle birlikte gerek *Tahrîru't-Turuk*'un devre dışı bıraktığı bazı vecihlere cevaz vermesi gerekse de *Tahrîru't-Turuk*'ta ancak ehlinin anlayabileceği bazı ifadelerin ve muhtasar bir şekilde gösterilen vecihlerin daha yalın ve sade bir dille gösterilmesi açısından farklılık arz etmektedir.

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'yi azimet ekolüne göre kaleme almakla birlikte *en-Neşr* ve *Tayyibetü'n-Neşr*'in zahirinden anlaşılabilir bilgiyle amel etmede ruhsat ekolüne yakın bir yol izlemiştir. Dolayısıyla Ahmed er-Rüşdî tahrîrât yönteminde temel prensip olarak Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi'yi esas almakla beraber ulaştığı sonuçlar ve gösterdiği vecihler itibarıyla da Ali el-Mansûrî'yi esas aldığı söylenebilir. Bu da azimet ve ruhsat ekollerinin arasının kalın çizgilerle ayrılmadığının bir göstergesidir. Ayrıca Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'de zikri geçen eserlerden bazı vecihleri zikretmesine rağmen kendi hocasından aldığı vecihleri önceleyerek kıraatin hem kitâbî hem de şifâhî yolla alınması hususuna da işaret etmiştir.

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'de sûrelerdeki bütün ayetlere yönelik vecihleri açıklamamıştır. Daha çok vecihleri zor olan ve ihtilafın vaki olduğu âyetleri seçmiştir. Yine Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'yi usûl ve ferş diye bir ayırma tabii tutmamış bunun yerine vecihleri sıra ile açıklarken yeri geldikçe usûl konularına da değinmiştir. Bu minvalde sûre evvelinde isti'âze-besmele ve tekbir vecihleri,

imamların iki sûre arasındaki vecihleri, Hamza'nın iki sûre arasında tekbir meselesi, Tevbe sûresinin evvelindeki vecihler, Enfâl ve Tevbe sûreleri arasındaki vecihler, Hamza'ya göre lâ-i tebrîe ve med ölçüsü, Ezrak'a göre sakın nûn ve tenvînin lâm ve râ harflerine ğunneli veya ğunnesiz idġâm durumu, Ya'kûb'un ha-i sekt meselesi, Verş için medd-i bedel ve med ölçüsü, medd-i ta'zîm ve idġâm eserde ele alınan konulardan bazılarıdır.

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'de âyetlerin vecihlerini açıklarken vakf yerleri/mahalleri konusunda Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî'nin tespit ettiği secâvendlere/vakf mahallerine riâyet ederken; söz konusu mahallerde vakf yapmanın hükmüyle alakalı olarak ise Zekeriyâ el-Ensârî'nin tespit ettiği hükümlere itibar etmiştir.

Mürşidü't-Talebe'de vecihler gösterilirken yer yer âyet baştan sona kadar, yer yer bir secâvendden diğer secâvende kadar, yer yer âyetin sadece birkaç kelimesi ve bazen de birkaç âyetin birlikte ele alındığı görülmektedir. Böylelikle bir kelime tek başına okunurken veya âyet içerisinde diğer kelimelerle birlikte okununca yahut âyetler arası vasl yapıldığında diğer âyetteki kelimelerle birlikte hangi vecihlerle okunması gerektiği ortaya konulmuş olmaktadır. İşte *Mürşidü't-Talebe* gibi tahrîrâta yönelik eserler hangi vechin hangi vecihle okunabileceğini ve hangi vecih hangi kaynaktan rivayet edilmiş bunun tespitini yapmışlardır. Böylece vecihlerin kendisinden varit olmayan kaynaklara/kimselere nispet edilmesinin önüne geçerek kıraat vecihlerinin tefrik ve tevsikini yapmış; telfîk ve terkîbine de mani olmuşlardır.

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'de ele aldığı vecihlerin takdim-tehirinde Mısır/Şâtıbiyye tarikini esas almıştır. Bu minvalde isti'âze ve besmele vecihlerinde kat' vechini vasl vechine; Kâlûn'un cemî' mîmindeki iskân vechini sıla vechine; Verş'in medd-i bedeldeki kasr vechini tûl vechine ve Halef'in hemze-i münekkerelerdeki tahkîk vechini sekt vechine takdim etmiştir.

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'yi Tayyibe tarikine göre kaleme almış olduğu için doğal olarak gösterdiği vecihler de *Tayyibe* münderecatındaki vecihlerdir. Bununla birlikte Ahmed er-Rüşdî bazen bir âyetteki vecihleri gösterirken Tayyibe tarikine göre okunamayan, ancak Şâtıbiyye tarikine göre okunabilen vecihlere dair açıklamalarda da bulunmuştur. Örneğin Ebû Amr'ın Sûsî rivayeti için Bakara sûresinin 54. âyetindeki vecihleri açıklarken ﴿بَارِكُوا﴾ kelimesinde Tayyibe

tarikine göre ibdâl vechinin okunamayacağını ancak Şâtıbiyye tarikine göre okunabileceğini ifade etmektedir.

Ahmed er-Rüşdî'nin *Mürşidü't-Talebe*'de -esas aldığı diğer tahrîrât eserlerinden farklı olarak- dile getirdiği konulardan bir tanesi de Verş'in Ezrak tarikinde medd-i bedelin tûl vechinin üç elif, tevessut vechinin iki elif ve kasr vechinin de bir elif miktarı med edilmesi hususudur.

Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'de yer yer kıraat vecihlerinin illetlendirilmesinde sarf ve nahiv ilminin yerleşik kaidelerinden istifadeyle bazı açıklamalarda bulunduğu görülmektedir. Diğer taraftan kıraat esnasında -özellikle mevsûl ve maktû' kelimelerde vakf ve ibtidâ halinde- ortaya çıkacak vecihlerin resm-i hatta muvafık olması önemli hususların başında gelmektedir. Bu bağlamda Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'de âyetlerdeki vecihlerin tespitinde resm-i mushafa uygunluk açısından birtakım açıklamalarda bulunmuştur.

Mürşidü't-Talebe'nin kıraat ilmindeki yerine gelecek olursak yukarıda da ifade edildiği üzere Ahmed er-Rüşdî *Mürşidü't-Talebe*'yi Ali el-Mansûrî'nin *Tahrîru't-Turuk*'u üzerine bina etmiştir. Ali el-Mansûrî ise Mısır tarikinin Osmanlı'da yaygınlaşıp gelişmesinde öncü rol oynayan büyük bir kıraat âlimidir. Ahmed er-Rüşdî'nin kıraat silsilesi Hacızâde Muhammed Efendi → Dülgerzâde Camii imamı Mahmud Efendi → Hocapaşa Camii imamı Hasan Efendi kanalıyla Ali el-Mansûrî'ye ulaşmaktadır. Dolayısıyla Ahmed er-Rüşdî'nin bir taraftan Mısır tarikinin Osmanlı'daki ilk mümessili Ali el-Mansûrî ile icâzet yoluyla bağ kurması diğer taraftan da söz konusu âlimin eserini *Mürşidü't-Talebe*'ye esas kabul etmiş olması, hem şifâhî hem de kitâbî anlamda Mısır tarikinin Osmanlı'daki bu ilk uygulamalarının sonraki dönemlere ve hatta günümüze ulaşması açısından önemli bir köprü vazifesi görmüştür.

Mürşidü't-Talebe yazıldığı dönemden itibaren Mısır tarikince ve özellikle de Şeyh Atâullah mesleğince kendisine müracaat edilen temel kitap olmuştur. Nitekim *Zübde* şârihi Muhammed Emin Efendi *Zühru'l-Erîb* adlı eserinde *Mürşidü't-Talebe*'nin Şeyh Atâullah mesleğini kapsadığını ifade etmiştir. Bunun yanında *Mürşidü't-Talebe*'nin başta Muhammed Emin Efendi'nin *Umdetü'l-Hullân*'ı ve *Zühru'l-Erîb*'i olmak üzere bugün Sûfî mesleğinin de başvurduğu birçok kıraat mecmuasına kaynaklık ettiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbâs, Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, C. I, Dâru'l-Me'ârif, Mısır 1973.
- Abdurrahman, İbtihâc Râzî Ahmed, "el-Kazâye'l-Usûliyye Elletî Teferrade bihâ en-Neşr min Kitâb 'el-Kâmil' li'l-Hüzeli", *el-Menâr*, C. XXII, S. 4B, 2016, ss. 9-45.
- Abîdî, İbrâhîm, *et-Tehârîru'l-Müntehabe 'alâ Metni't-Tayyibe*, thk. Cemâluddîn Muhammed Şeref, Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, Tanta, ty.
- Adıgüzel, Mehmet, "Kıraat İlminde Tark-Senet Boyutu ve Konu İle İlgili Te'lif Edilen Eserler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 16, 2001, ss. 233-257.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, C.I-VIII, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1416/1995.
- Ahmed er-Rüşdî, İbn Yusuf b. Hüseyin b. Ahmed (Yusuf İmamefendizâde), *Mürşidü't-Talebe ilâ İdâhi Vucûhi Ba'dı Âyâti'l-Kur'âniyye min Turuki't-Tayyibe* (Fatih nüshası), Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 71, vr. 1b-174b.
- _____, *Mürşidü't-Talebe ilâ İdâhi Vucûhi Ba'dı Âyâti'l-Kur'âniyye min Turuki't-Tayyibe* (Marmara nüshası), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Bölümü, nr. 704, vr. 1b-201a.
- _____, *Mürşidü't-Talebe* (Mahmud Efendi nüshası), Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü, nr. 380, vr. 1b-12a.
- _____, *Mürşidü't-Talebe ilâ İdâhi Vucûhi Ba'dı Âyâti'l-Kur'âniyye min Turuki't-Tayyibe* (Katar nüshası), el-Mektebetü'l-Âmm, Doha, Katar, nr. 31/2, vr. 13b-214a.
- _____, *Mürşidü't-Talebe ilâ İdâhi Vucûhi Ba'dı Âyâti'l-Kur'âniyye min Turuki't-Tayyibe* (Ankara nüshası), Milli Kütüphane, Ankara, nr. 06Hk7909, vr. 1b-169b.
- _____, *Mürşidü't-Talebe ilâ İdâhi Vucûhi Ba'dı Âyâti'l-Kur'âniyye min Turuki't-Tayyibe* (Riyad nüshası), Mektebetü'l-Melik 'Abdu'l-'Aziz, nr. 738, Riyad, vr. 1b-180.
- _____, *Mürşidü't-Talebe ilâ İdâhi Vucûhi Ba'dı Âyâti'l-Kur'âniyye min Turuki't-Tayyibe* (Mısır nüshası), Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, nr. 577, Mısır, vr. 1b-211a.
- _____, *Mürşidü't-Talebe ilâ İdâhi Vucûhi Ba'dı Âyâti'l-Kur'âniyye min Turuki't-Tayyibe* (İzmir Tire nüshası), İzmir Tire Necip Paşa Kütüphanesi Diğer Vakıf Bölümü, nr. 8378, vr. 1b-204b.
- _____, *Mürşidü't-Talebe ilâ İdâhi Vucûhi Ba'dı Âyâti'l-Kur'âniyye min Turuki't-Tayyibe* (Fotokopi nüsha), vr. 1b-168b.
- _____, *el-Vakfu li Hamza ve Hişâm 'ale'l-Hemze min Tarîki't-Şâtıbiyye*, Konya Bölge Yazma Eserler kütüphanesi, nr. 7008, vr. 97a-102a.
- Ahvâzî, Ebû Ali Hasan b. Ali, *el-Vecîz fî Şerhi Kirâati'l-Karaeti's-Semâniyeti Eimmeti'l-Emsâri'l-Hamse*, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut, 2002.
- Akakuş, Recep, "Reisülkurrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 545-546.
- Akaslan, Yaşar, *Tayyibetü'n-Neşr Şerhlerine Dair Bir İnceleme (Mûsâ Cârullah Örneği)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 2017.
- Akcan, Resul, *Mushaf İmlâsına İrfânî Yaklaşım: Merrâkuşî'nin "Unvânü'd-Delîl Min Mersûm-İ Hattî't-Tenzîl" Örneği*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2020.

- Akdemir, Mustafa Atilla, *Hâmid b. Abdülfettâh el-Paluvî Hayatı, İlmî Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1999.
- _____, “Kırâat Resmu'l-Mushaf İlişkisi”, *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-IV (Kırâat İlmî ve Problemleri)*, İstanbul 2002, ss. 117-134.
- _____, *Kırâat İlmî Eğitim ve Öğretim Metotları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.
- _____, “Kırâat İlminde Tahrîrât Meselesi”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*, C. VI, S. 2, 2018, ss. 83-112.
- Akgül, Yusuf, “Amasyalı Muhaddis Yusuf-Zâde ve Buhari Şerhi” *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu*, Amasya 2017, ss. 39-48.
- Âkifzâde, Abdurrahim, *Kitâbü'l-Mecmû' fi'l-Meşhûdi ve'l-Mesmû'*, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Arabi Bölümü, nr. 2527, vr. 1b-114b.
- Akkuş, Murat ve Abdusselam Fityan, “Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî'nin “Urcûze fi Vakfı Hamza” Adlı Risâlesi ve Tahlili”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, C. V, S. 1, 2021, ss. 322-354.
- Akpınar, Cemil, “Hatîb-i Ayasofya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 451-452.
- _____, “İcâzet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 393-400.
- Aktepe, M. Münir, “Amcazâde Hüseyin Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, ss. 8-9.
- Akyüz, Abdullah, *Osmanlı Kırâat Âlimleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- _____, *Osmanlı Kurrâları*, Rabbani Yayınevi, İstanbul 2021.
- Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, C. I-V, Medrese Yayınevi, İstanbul 1980.
- Alemdar, Yusuf, *Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ Müessesesi ve Kırâat Öğretimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2003.
- Alıthawı, Alaa Adil Ajeel, *Muhammed el-'Avfi'nin “Durru'l-Efkâr” Adlı Eserinin Tanıtımı ve Tahlili*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 20118.
- Ali el-Kârî, Ebu'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *el-Minehu'l-Fikriyye Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, nşr. Râşid el-Halîlî, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 1430/2009.
- _____, *Şerhü Tasrîfi'l- 'İzzi*, thk. Mahir Edîb Habbûş, Dâru'l-Lübâb, İstanbul 2016.
- _____, *el-Fethu'r-Rabbânî fi Şerh-i Tasrîfi'z-Zencânî*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 4791, vr. 1b-26b.
- _____, *el-Hibâtü's-Seniyyeti'l-'Aliyye 'alâ Ebyâti's-Şâtıbiyyeti'r-Râiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 45, vr. 1b-94a.
- _____, *el-Minehu'l-Fikriyye bi-Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 55, vr. 1b-68a.
- _____, *Hâşiyetü 'ale'l-Beydavî fi Beyâni'l-Kırâeti*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 41, vr. 1b-156a.
- _____, *Şerhu Akiletü Etrâbi'l-Kasâid*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 45, vr. 1b-94a.

- _____, *Şerhu'ş-Şâtibiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Selim Ağa Bölümü, nr. 21, vr. 1b-463a.
- _____, *Şerhu'ş-Şifâ fî Hukûki'l-Mustafâ*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 828, vr. 1b-247b.
- _____, *Şerhu'ş-Şifâ fî Hukûki'l-Mustafâ*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 829, vr. 1a-288b.
- _____, *Şerhu'ş-Şifâ fî Hukûki'l-Mustafâ*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 830, vr. 1b-369a.
- Ali el-Mansûrî, Ali b. Süleyman b. Abdullan el-Mansûrî, *Risâle fî Beyâni Hatmi'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 68, vr. 1b-9b.
- _____, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, thk. Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd, Mektebetü Evlâdi'ş-Şeyh li't-Türâs, Kahire 2011.
- _____, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 36, vr. 1b-63b.
- _____, *Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât*, Süleymaniye Kütüphanesi Mehmed Nuri Efendi Bölümü, nr. 6.
- Altıkulaç, Tayyar, “Bennâ, Ahmed b. Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 457-458.
- _____, “Ebû Şâme el-Makdisî” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, ss. 233-235.
- _____, “İbn Galbûn, Ebü'l-Hasan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, ss. 499-500.
- _____, “İbnü'l-Cezerî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 20, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, ss. 551-557.
- _____, “İzmîrî, Mustafa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 530.
- _____, “Kitâbü's-Seb'a”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, ss. 113-114.
- _____, “Mekkî b. Ebî Talib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, ss. 575-57.
- _____, “el-Mukni”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, ss. 138-139.
- _____, “Secâvendî, Muhammed b. Tayfûr” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009, ss. 268-269.
- _____, “Sehâvî, Alemüddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 311-313.
- Antâkî, Muhammed, *el-Muhît fî Esvâti'l-'Arabîyyi ve Nahvihâ ve Sarfihâ*, Dâru'ş-Şarki'l-'Arabî, Beyrut 1391/1971.
- Araz, Mehmet Faruk, *Yorum Farklılığına Etkisi bakımından Kur'an'daki Zamirlerin Mercii (Bakara Sûresi Örnekleme)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2016.
- Arslan, Durmuş, “Kıraat İlminde İcâzetnâme Geleneği ve Bir İcâzetnâme Örneği”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VII, S. 2, Sivas 2003, ss. 291-317.

- Aslan, Ömer, “Osmanlı Âlimlerinden Ahıskalı Beyzâde Mustafa Efendî ve Sülûka Dair Risâlesi”, *Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu*, C. 1, Erzincan 2017, ss. 229-237.
- Ateşyürek, Remzi, “Dâd Harfinin Okunuş Özelliği Muhammed Mer‘âşî (Saçaklızâde)’nin Hayatı ve Eserleri”, *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 20-21, Samsun 2005, ss. 237-252.
- _____, “İsti‘âze”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2016, S. 40, ss. 67-84.
- Atik, M. Kemal, “Ca‘berî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 527-528.
- _____, “Câmiu’l-Beyân fi’l-Kırâati’s-Seb’”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 104-105.
- Avfî, Muhammed b. Ahmed, *ed-Dürri’n-Nesîr fî Kırâati İbn Kesîr*, Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 4876, vr. 1b-123b.
- _____, *el-Cevâhiru’l-Mükellele limen Râme’t-Turuka’l-Mükemmele*, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, nr. 635, vr. 1b-149b.
- _____, *el-Cevâhiru’l-Mükellele limen Râme’t-Turuka’l-Mükemmele*, Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, nr. 77, vr. 1b-152a.
- _____, *el-Cevâhiru’l-Mükellele*, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, nr. 10Hk635.
- Aydemir, Abdullah, “İsti‘âze” *Diyanet Dergisi*, 1971, C. X, Yıl, 9, ss. 41-44.
- Aydın, Osman, *Takrib Sûretleri* (yazma), 1995.
- Aygün, Ömer Lütfi b. Hüseyin, *Zübdetü’l-İrfân Tercümesi*, C. I-V, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 16.
- Bâbu Vakf-ı Hamza ve Hişâm*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 59, vr. 98b-114b.
- Bağdâdî, İsmail b. Muhammed, *Hediyetü’l-‘Ârifîn Esmâü’l-Müellifîn ve Âsâru’l-Musannifîn*, C. I-II, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, Beyrut, ty.
- _____, *İzâhu’l-Meknûn fi’z-Zeyli ‘alâ Keşfi’z-Zunûn*, tsh. C. I-II, tsh. Muhammed Şerafettin Yalçkaya ve Kilisli Rifat Bilge, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, Beyrut, ty.
- Bâhilî, Abdülvâhid b. Muhammed el-Mâlikî, *Şerhu Kitâbi’t-Teysîr li’d-Dâni fi’l-Kırâât*, thk. Adil Ahmed Abdu’l-Mevcûd ve Ali Muhammed Mu‘avved, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1424/2003.
- Baltacı, Cahit, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul 1976.
- Bayoğlu, Ömer, *Osmanlı’da Dört Risâle Bağlamında Dâd Harfine Dair Tartışmalar*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
- Behcet Abdülvâhid Sâlih, *el-İ‘râbü’l-Mufasssal li Kitâbillâhi’l-Mürattel*, C. I-XII, Dâru’l-Fikr li’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Amman 1413/1993.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî, *Şu‘abü’l-İmân*, thk. Abdulali Abdulhamîd Hâmid, Mektebetü’r-Rüşd li’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, Riyad ve ed-Dâru’s-Selefiyye, Hindistan, C. I-XIV, 1423/2003.
- Beyzâde, Mustafa b. Ali el-Ahıskavî, *İcâzetnâmeler*, İstanbul, Dâru’t-Tibâati’l-Âmire, 1264/1848.
- Bikâ‘î, İbrahim b. Ömer b. Hasan, *Kitâbü’d-Davâbit ve’l-İşârât li Ecrâ-i ‘İlmi’l-Kırâât*, thk. Muhammed Mudî‘ el-Hâfiz, Dâru’l-Fikr el-Mu‘âsir, Beyrut 1996.

- _____, *Kitâbü'd-Davâbit ve'l-İşârât li Ecrâ-i 'İlmi'l-Kırâât*, Süleymaniye Kütüphanesi Yahya Tevfik Bölümü, nr. 6, vr. 1b-8a.
- Bilâl, Muhammed Mustafa, *ez-Zühûru'n-Nediyye fî Şerhi Metni's-Şâtibiyye fî'l-Kırââtî's-Seb'*, Dâru'l-Fazîle, Kahire 1427/2007.
- Bilgicioğlu, Banu, "Sarây-ı Atîk-i Âmire", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 122-125.
- Bilgili, Mine, *Osmanlı Hâfız-ı Kütüpleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2016.
- Bilgin, Orhan, "Ferâğ Kaydı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, ss. 354-356.
- _____, "Temellük ve Tesâhüb kaydı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, ss. 411-412.
- Birgivi Mehmed Efendi, *ed-Dürri'l-Yetîm*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 42, vr. 29a-31b.
- _____, *Tefsîru Sûreti'l-Bakara*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 230, vr. 1b-89b.
- Birişik, Abdulhamit, "en-Neşr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 19-20.
- _____, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, Emin Yayınları, Bursa 2014.
- Bisse, Mahmûd b. Ali el-Mısrî, *el-'Amîd fî 'İlmi't-Tecvid*, thk. Muhammed es-Sâdik Kamhâvî, Dâru'l-'Akîde, İskenderiye 1425/2004.
- BOA (Başkanlık Osmanlı Arşivi), *Ali Emiri Selim III (AE. SSLM. III)*, 40/2321.
- _____, *Cevdet Maarif (C. MF)*, 37/1810.
- Bozkurt, Nebi, "Dârülkurrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 543-545.
- Brockelmann, Carl, *Târihu'l-Edebi'l-Arabî*, Arapçaya trc. Seyyid Ya'kûb Bekir ve Abdülhalîm en-Nccâr, el-Hey'etü'l-Mısrîyyetü'l-'Amme li'l-Kitâb, Kahire 1993.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, C. I-IX, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır, Dâru Tavki'n-Necât, yy., 1422/2001.
- _____, *Sahîhu'l-Buhârî*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 1101, vr. 1b-198b.
- Buhârî, Sabbâh Abdulcebbâr Alî, *Fethu'l-'Aliyyi'r-Rahmân fî Şerhi Hibeti'l-Mennân (Tahkîk ve Dirâse)*, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekke 1435/2013.
- Bursalı, Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. I-III, haz. A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen, Meral Yayınları, İstanbul, ty.
- _____, *Osmanlı Müellifleri*, C. I-III, Matbaay-i Amire, İstanbul 1333/1914.
- Ca'berî, Ebu İshâk İbrâhîm b. Ömer, *Kenzü'l-Me'ânî fî Şerhi Hirzi'l-Emânî ve Vechi't-Tehânî*, thk. Ahmed el-Yezîdî, yy., 1419/1998.
- Can, Mustafa, *Bursa İnebey Kütüphanesinde Bulunan Kırâat ve Tecvid İlmine Dair Yazma Eserler*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2018.
- Cemzûrî, Süleymân b. Hüseyin, *el-Fethu'r-Rahmânî Şerhu Kenzi'l-Me'ânî bi Tahrîri Hirzi'l-Emânî*, thk. Abdurrâzık b. Ali b. İbrâhîm Mûsâ, Dâru İbni'l-Kayyîm, Riyad 1426/2005.

- Cermî, İbrâhîm Muhammed, *Mu'cemü Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1422/2001.
- Cessâs, Ahmed b. Ali Ebu Bekir, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 1412/1992.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcü'l-Lüğa ve Sihâhu'l-'Arabiyye*, C. I-VI, thk. Ahmed 'Abdulğafûr 'Attâr, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1407/1987.
- Coşar, Yusuf, *Mustafa b. Hasan el-İslâmbûlî ve Mürşidü't-Talebe ilâ Ma'rifet-i Turuki't-Tayyibe Adlı Eseri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2021.
- Coşkun, Muhammed, *Mushaf Basımına Yansıyan Yönüyle Secâvendî'nin Vakf Sisteminin Yeniden Okunması Eleştiriler-Teklifler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2018.
- Cüleydân, Mâlik Yûsuf İbrâhîm, *en-Nücümü'l-Münîra fî'l-Kırâati'l-'Aşri'l-Mütevâtira min Tarîki's-Şâtibiyye ve'd-Dürra*, Şeriketü Matba'ati's-Selâm, Kahire 1430/2010.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf, *et-Ta'rifât*, thk. Heyet, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1403/1983.
- Cüreysî, Muhammed Mekkî Nasr, *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfid fî 'İlmi Tecvîdi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1433/2012.
- Çetin, Abdurrahman, "Dâni", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 459-461.
- Çetin, Abdurrahman, "Ebû Amr ed-Dâni ve Eserleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 1991, S. 3, C. III, ss. 31-40.
- _____, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa 2008.
- _____, "Sekte", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 335.
- _____, "Şâtibî, Kâsım b. Fîrruh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 376-377.
- _____, "et-Teysîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 57.
- _____, "Vakf ve İbtidâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, ss. 461-463.
- _____, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.
- _____, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013.
- _____, *Endüslüslü Âlim Ebû Amr ed-Dâni ve Kıraat İlmindeki Yeri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2015.
- Çiftci, Ali, "Telifat Dönemi Tecvid Âlimlerinden Mekki b. Ebi Talib ve Abdülvehhab b. Muhammed el-Kurtubi Perspektifinden Teşdid, Telyin, Tahfif Terimlerine Bir Bakış", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 47, 2019, ss. 195-238.
- Çimen, Abdullah Emin, "Osmanlı Dönemi Tecvid Çalışmaları", *Diyanet İşleri Başkanlığı Tecvid Çalıştayı*, Kastamonu, 04-09 Kasım 2015, ss. 1-16.
- Çollak, Fatih, "eş-Şâtibiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 377-379.
- Dabbâ', Ali b. Muhammed, *el-Cevheru'l-Meknûn fî Şerhi Risâleti Kâlûn*, el-Mektebü'l-Ezheriyye, 1427/2006.
- _____, *el-Kavlü'l-Esdak fî Beyâni mâ Hâlefe fîhi el-Esbehânî el-Ezrak*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, Mısır 1419/1999.

- Dağ, Mehmet, “Kıraat İlminde Şâzz Kavramı”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, C. VII, S. 2, 2007, ss. 57-110.
- _____, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel bir Yaklaşım*, İSAM Yayınları, İstanbul 2011.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd, *et-Teyssîr fi'l-kirâati's-seb'*, (1984), Dâru'l-Kütübi'l-'Arabiyye, Beyrut 1404/1984.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd, *et-Teyssîr fi'l-Kirâati's-Seb'*, (2013), Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire 1434/2013.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd, *Câmi'u'l-Beyân fi'l-Kirâati's-Seb'i'l-Meşhûra*, Thk. M. Kemal Atik, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1420/1999.
- _____, *el-Müktefâ fi'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*, thk. Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1407/1987.
- _____, *el-Mûdih li Mezâhibi'l-Kurrâi ve'Htilâfihim fi'l-Fethi ve'l-İmâle*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1431/2010.
- _____, *el-Beyân fi 'Addi Âyi'l-Kur'an*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 59, vr. 98b-114b.
- Dâvûdî, Safvân, *Kavâ'idü't-Tecvîd*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 1431/2010.
- Demiral, İsmail, *Birgivi'nin ed-Dürri'l-Yetîm Adlı Eseri Işığında Eskiçizâde'nin Terceme-i Dürr-i Yetîm'i ile A. Celaleddin Karakılıç'ın Tecvîd İlmi Eserinin Karşılaştırılması*, Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
- Demirayak, Kenan, “el-Maksûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 453.
- Demirci, Muhsin, “İstiâze”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 318-319.
- Demirci, Naci, *Abdurrahman Gürses'in Kıraat İlmi Eğitimindeki Yeri*, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize 2013.
- _____, *Takrib Sûretleri* (yazma), 2013.
- Dervîş, Muhyiddîn, *Î'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânühû*, C. I-IX, Dâru İbni Kesîr, Beyrut 1420/1999.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, *İthâfî Fûdalâi'l-Beşer fi'l-Kirâati'l-Erba'ate Aşer*, thk. Enes Mehera, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1432/2011.
- Duhanîzâde, Mehmed b. Mustafa, *Mecmûatün Mûteallekatün bi'l-Kirâa*, Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Bölümü, nr. 864, vr. 1b-492b.
- Durmuş, İsmail ve Ahmet Yüksel, “Savtiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 204-206.
- Durmuş, İsmail, “Adalı, Şeyh Mustafa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 347.
- _____, “el-Avâmilü'l-Mie”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, ss. 106-107.
- _____, vd., “Kafiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 149-153.
- _____, “Arap Dili ve Lehçeleri Açısından Kıraatlar”, *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-IV (Kıraat İlmi ve Problemleri)*, İstanbul 2002, ss. 437-450.

- _____, “Nahiv”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, ss. 300-306.
- _____, “Seci”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 273-275.
- Durukoğlu, Salim ve Betül Büyükelçi, “Türk Dilinde Noktalama İşaretlerinin Kullanımı ve Tarihi Gelişimi” *Arka Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, C. 5, S. 14, 2018, ss. 11-26.
- Durusoy, Ali, “eş-Şemsiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010, ss. 530-531.
- Düserî, İbrâhîm b. Se‘îd, *el-İmâmü’l-Mütevellî ve Cühûdühû fi ‘İlmi’l-Kırâât*, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad 1420/1999.
- _____, *Muhtasaru’l-İbârât li Mu‘cemi Mustalahâti’l-Kırâât*, Dâru’l-Hadâra li’n-Neşri ve’t-Tevzî’, Riyad 1429/2008.
- Düzenli, Yaşar, *İmam Birgivi ve Tefsirdeki Metodu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1987.
- Ebû Ali Mâlikî, Ebû Ali el-Hasan b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî, *er-Ravza fi’l-Kırââti’l-İhdâ ‘Aşre*, C. I-II, thk. Nebîl b. Muhammed İbrâhîm Âl-i İsmâîl, Câmi‘atü’l-İmâm Muhammed b. Su‘ûd Yayınlanmamış Doktora Tezi, Riyad 1415/1994.
- Ebû Bekir Ahmed b. Muhammed b. Yûsuf el-Cezerî, *Şerhu Tayyibeti’n-Neşr*, thk. Enes Mehera, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1420/2000.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî, *el-Bahru’l-Muhîr fi’t-Tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1420/1999.
- Ebû Ma‘şer et-Taberî, ‘Abdülkerîm b. ‘Abdissamed b. Muhammed b. Ali, *et-Telhîs fi’l-Kırââti’s-Semân*, thk. Muhammed Hasan Akîl Musa, el-Cemâ‘atü’l-Hayriyye li Tahfîzi’l-Kur’âni’l-Kerîm, Cidde 1412/1992.
- Ebû Şâme, Ebu’l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahman el-Makdisî, *İbrâzü’l-Me‘ânî min Hirzi’l-Emânî*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, ty.
- Ebû’l-‘İzz el-Kalânîsî, Muhammed b. el-Hüseyn b. Bündâr el-Kalânîsî el-Vâsitî, *el-Kifâyetü’l-Kübrâ fi’l-Kırââti’l-‘Aşr*, Mürâca‘a ve Ta‘lik Cemâluddîn Muhammed Şeref, Dâru’s-Sahâbe li’t-Türâs, Tanta 1423/2003.
- Ebû’l-Abbâs Şihâbü’d-Dîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm el-Halebi (ö. 756/1355), *ed-Dürü’l-Mesûn fi Ulûmi’l-Kitâbi’l-Meknûn*, C. I-XI, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât, Dâru’l-Kalem, Dımaşk 1406-1415/1986-1994.
- Eğinli Eşrefzâde Muhammed Hulûsî, *el-Mecmû‘atü ‘alâ Kırâeti’t-Takrîb*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Üsküdarlı Bölümü, nr. 52, vr. 1b-190a.
- _____, *Esâmî-i Kurrâ-i Kirâm-ı Mübîn Defteri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, nr. 6545, vr. 1b-63a.
- el-Fihrisü’ş-Şâmil li’t-Türâsi’l-Arabiyyi’l-Mahtût Ulûmu’l-Kur’ân: Mahtûtâtü’l-Kırâa*, Cem’iyyetü Ammâli’l-Metâbi’i’t-Te‘avvüniyye, Amman 1994.
- Eliaçık, Muhittin, “Medreselerde Okutulan Manzum Ders Kitapları”, İsmail Narin (ed.), *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum)*, 2013, ss. 539-546.
- Elmalı, Hüseyin, “İzhârü’l-Esrâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 506-507.
- Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed, *ez-Zâhir fi Me‘ânî Kelimâti’n-Nâs*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Müessesetü’r-risâle, Beyrut 1412/1992.

- _____, *İzâhu'l-Vakfi ve'l-İbtidâ fî Kitâbillâh*, thk. Ahmed 'Îsâ el-Me'saravî ve Ahmed 'Abdu'r-Râzîk el-Bekrî, İdâratü Şüûni'l-Kur'âni'l-Kerîm, Bahreyn 1433/2012.
- Enbârî, Ebû'l-Berakât Kemâleddîn, *el-İnsâf fî Mesâili'l-Hilâf beyne'n-Nahviyyîne'l-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, C. I-II, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 1424/2003.
- Ensârî, Ebû Tâhir İsmail b. Halef, *el-'Unvân fî'l-Kırâati's-Seb'*, thk. 'Abdu'l-Müheymin 'Abdu's-Selâm Tahhân, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekke 1403/1982.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed, *ed-Dekâiku'l-Mühkeme fî Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, nşr. Râşid el-Halîlî, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 1430/2009.
- _____, *el-Maksûd li Telhisi Mâ fî'l-Mürşid fî'l-Vakfi ve'l-İbtidâ*, thk. Ahmed b. 'Abdulfettâh b. Muhammed el-Haddâd, Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, Kahire 2016.
- Erdoğan, Muzaffer, "Son İncelemelere Göre Fatih Camii'nin Yeniden İnşası Meselesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 5, Ankara 1962, ss. 161-192.
- Ergin, Ali Şakir, "Hafâcî, Şehâbeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 72-73.
- Erünsal İsmail E., "Hâfız-ı Kütüb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 15, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, ss. 94-98.
- Eskâtî, Ahmed b. Ömer, *Ecvibetü'l-Mesâili'l-Müşkilât fî 'İlmi'l-Kırâat*, thk. Emin Muhammed Ahmed eş-Şenkîti, Dâru Künûz İşbilyâ li'n-Neşri ve't-Tevzî', Riyad 1429/2008.
- eş-Şeceratü'l-Bedi'atü'l-Behiyye fî Beyâni'l-Mesâliki'l-Erba'ati's-Seniyye*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, nr. 1558, s. 7.
- Eyice, Semavi, "Fatih Camii ve Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, ss. 224-249.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü'l-Lüğa*, C. I-XV, thk. Muhammed 'İvad Mu'rib, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 1421/2001.
- Fâsî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan, *el-Leâliü'l-Ferîde fî Şerhi'l-Kasîde*, C. I-III, thk. Abdullah Abdulmecid Nemenkânî, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekke 1420/1999.
- Fazlıoğlu, İhsan, "Osmanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 548-556.
- Fedâlî, Seyfüddîn b. 'Atâullâh el-Fedâlî el-Mısırî el-Basrî, *el-Cevâhiru'l-Mudîyye Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk. 'Azze binti Hâşim Mü'înî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1426/2005.
- Fırat, Yavuz, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, İstanbul 2018.
- Fikrî, İhâb Ahmed, *Takrîbü't-Tayyibe*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Kahire 1427/2006.
- _____, "Müşkiletül'l-Hilâf fî Tahrîrâti'l-Kırâat ve'l-Hulûlü'l-Mukteraha", *Uluslararası "el-Kırâatü'l-Kur'âniyye fî'l-'Âlemi'l-İslâmî Evda' ve Mekasid" Sempozyumu*, Merkezi'l-İmam Ebû Amr ed-Dânî li'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-Kur'aniyyeti'l-Mütehassısa, Merraş 2013, C. II, ss. 609-642.
- _____, "et-Tahrîrât fî'l-Kırâat fî Siyâki'n-Neşri ve't-Tayyibe li'bni'l-Cezerî" *Uluslararası Kıraat Sempozyumu*, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul 03-05 Kasım 2017, ss. 1-26.
- Firûzâbâdî, Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, thk. Mektebetü Tahkiki't-Türâs fî Müesseseti'r-Risâle, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1426/2005.

- Furat, Ahmet Hamdi, vd., “Sahn-ı Semân’dan Dârülfünûn’a Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler XVIII. Yüzyıl”, *Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları*, Kitap No. 53, İstanbul 2018.
- Gökalp, Murat, “Şifâ-i Şerif Literatürü”, *İstem*, Yıl, 7, Sayı, 14, 2009, ss. 353-370.
- _____, *Kadı İyâz ve Şifâ Adlı Eserinde Peygamber Tasavvuru*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.
- Gökdemir, Ahmet, “Osmanlı’nın Kayıp İki Tarihi: Kabâkîbî ve Mâhir Tarikleri”, *Usûl: İslam Araştırmaları*, S. 32, 2019, ss. 165-182.
- _____, *Ali b. Süleyman El-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tarihi Kurrâları*, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yalova 2017.
- _____, *Ali b. Süleyman El-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tarihi Kurrâları*, Ravza Yayınları, İstanbul 2018.
- Görgün, Tahsin, “Goldziher, Ignaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, ss. 105-111.
- Günay, Alaaddin, “Kuşadalı Ahmed Efendi’nin Hayatı Ve Eserleri”, *Universal Journal of Theology*, C. 4, S. 2, ss. 289-3001.
- _____, *Kuşadalı Ahmed Efendi’nin Avâmil-i Cedid Şerhi (Tahlil ve Tahkik)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.
- Güntan, Zekiye, *XIX. Yüzyıl İstanbul Mutasavvıflarından Muhammed Murad Nakşibendî ve Hülasatı’-Şürûh Adlı Mesnevî Şerhinden İlk 1001 Beytin Tahlili*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2009.
- Ğalâyînî, Mustafa, *Câmi’u’l-Dürûsi’l-‘Arabiyye*, thk. Ali Süleyman Şebâra, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1433/2012.
- Hacızâde, Mehmed Efendi, *İcâzet*, Süleymaniye Kütüphanesi Murad Molla bölümü, nr. 1868, vr. 1b-7b.
- Hafeyân, Ahmed Mahmûd ‘Abdu’s-Semî’, *Eşheru’l-Mustalehât fi Fenni’l-Edâi ve ‘İlmi’l-Kirâât*, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1422/2001.
- Hâfız Hâlid, *Kırmızı Mecmûa*, Süleymaniye Kütüphanesi Özel Bölümü, nr. 78, vr. 1b-144a.
- Hâfız İsmail, *Takrîb Mecmûası*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Üsküdarlı Bölümü, nr. 39, vr. 1b-143b.
- Halîcî, Muhammed b. ‘Abdirrahman, *Şerhu Mukarribi’t-Tahrîr li’n-Neşri ve’t-Tahbîr*, thk. İhâb Fikrî, Hâlid Hasan Ebu’l-Cûd, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, Kahire 2009.
- Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, C. I-IV, *Kitâbü’l-‘Ayn*, thk. Abdulhamid Hendâvî, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1424/2003.
- Hamevî, Şihâbüddîn Ahmed b. Ömer b. Muhammed b. Ebi’r-Rızâ, *el-Kavâ’idü ve’l-İşârât fi Usûli’l-Kirâât*, thk. Ferğâlî Seyyid ‘Arbâvî, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1441/2020.
- Hârûf, Muhammed Fehd, *el-Müeyesser fi’l-Kirâati’l-Erba’a ‘Aşera*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1427/2006.
- Hassânî, ‘Âdil Nezîr Beyrî - Vefâ Mes’ûd ‘Azîz, “el-Hasânetü’s-Savsarfiyye fi’l-Lügati’l-‘Arabiyye el-Mefhûmü ve’l-İcrâü Kırâetün fi Zâhirati’l-İdgâm”, *Mecelletü Teslîm*, Câmi’atü Kerbelâ Külliyyetü’t-Terbiyye li’l-Ulûmi’l-İslâmiyye, C. I, S. 1-2, 1438/2017, ss. 413-455.

- Hâşimî, Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ, *el-Kavâ'idü'l-Esâsî li'l-Lüğati'l-'Arabiyye*, thk. Muhammed Ahmed Kâsım, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 1420/2000.
- Hatîb-i Ayasofya, Hamdullah b. Hayreddin, *Fuyûzu'l-İtkân fi Vucûhi'l-Kur'ân*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 3992, vr. 1b-124a.
- Hebşân, Hasan Sâlim 'Avad, *et-Tevâtürü fi'l-Kırâati'l-Kur'âniyye vemâ Üsîra Havlehû min Şübühât*, Câizetü Dubai ed-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, Dubai 1434/2013.
- Hemedânî, Ebu'l-'Alâ Hasan b. Ahmed, *Ğâyetü'l-İhtisâr fi'l-Kırâati'l-'Aşrati Eimmeti'l-Emsâr*, C. I-II, thk. Eşref Muhammed Fuâd Tal'at, el-Cemâ'atü'l-Hayriyye li Tahfizi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Cidde 1414/1993.
- Hıfzî, Muhammed Ârif, *Muğni'l-Kurrâ fi Şerhi Muhtâri'l-İkrâ*, Beyazıt Kütüphanesi Beyazıt bölümü, nr. 177, vr. 1b-36a.
- _____, *Muğni'l-Kurrâ fi Şerhi Muhtâri'l-İkrâ*, thk. Ğâde Binti 'Abdi'l-Mütekebbir b. Sâdık el-Mağribî, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekke 1435/2013.
- Hızlı, Mefail, Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 1, Bursa 2008, ss. 25-46.
- Hocazâde Ahmed Hilmi, "Ravzatü'l-Kurrâ" *Sırâtü'müstakîm*, C. VI, S. 148, 1329/1911, ss. 275-276.
- Hulvânî, Muhammed Hayr, *en-Nahvu'l-Müeyesser*, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Dımaşk 1435/2013.
- Hüzelî, Ebu'l-Kâsım Yusuf b. Ali b. Cübâra b. Muhammed, *el-Kâmil fi'l-Kırâati'l-'Aşri ve'l-Erbe'ine'z-Zâideti 'aleyhâ*, thk. Cemâl b. es-Seyyid b. Rifâ'î eş-Şâyib, Müessesetü Semâ li'n-Neşri ve't-Tevzî', yy., 1428/2007.
- İbn 'Akîle, Cemalü'd-Dîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Saîd el-Mekkî, *ez-Ziyâdetü ve'l-İhsân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, C. I-X, thk. Muhammed Safâ Hakkı, vd., Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirâsât, Şârika 1427/2006.
- İbn Abdilmü'min, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdilmü'min b. el-Vecîh el-Vâsitî, *el-Kenz fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. II, thk. Hâlid el-Meşhedânî, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire 1425/2004.
- İbn Bellîme, Ebû Ali el-Hasan b. Halef b. Abdillâh b. Bellîme el-Hevvârî el-Kayrevânî, *Telhîsu'l-'İbârât bi Letîfi'l-İşârât fi'l-Kırâati's-Seb'*, thk. Sübey' Hamza Hâkimî, Dâru'l-Kalem li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, Cidde 1409/1988.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî el-Basrî, *Cemheratü'l-Luğa*, thk. Remzî Münîr el-Ba'lebekkî, Daru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrut 1407/1987.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed, *Mü'cemü Mekâyisi'l-Lüğa*, C. I-VI, thk. 'Abdü's-Selâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1399/1979.
- İbn Ğalbûn, Ebu'l-Hasan Tâhir b. 'Abdilmün'im b. Ubeydillâh b. Ğalbûn el-Halebî, *et-Tezkira fi'l-Kırâati's-Semân*, thk. Sa'îd Sâlih Ze'îme, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1422/2001.
- _____, *et-Tezkira fi'l-Kırâati's-Semân*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, C. I-II, Mekke 1410/1990.
- _____, *et-Tezkira fi'l-Kırâati's-Semân*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd, el-Cemâ'atü'l-Hayriyye li Tahfizi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Cidde 1412/1992.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahîhu İbn Hibbân*, C. III, thk. Şu'ayb el-Arnâvut, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1414/1993.

- İbn Hişâm, Cemâlüddîn, *Muğni'l-Lebîb 'an Kütübi'l-E'arîb*, thk. Ramazan b. el-Mübârek ve Muhammed Ali Hamdullâh, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1384/1964.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail, *el-Misbâhu'l-Münîr fî Tehzîbi Tefsîru İbn Kesîr*, haz. Cemâ'atün mine'l-'Ulemâ, Dâru's-Selâm, Riyad 1421/2000.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-'Arab*, C. I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut 1414/1993.
- İbn Mihrân, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn en-Nîsâbü'rî, *el-Mebsût fî'l-Kırââti'l-'Aşr*, thk. Sübey' Hamza Hâkimî, Mecme'ü'l-Lügati'l-'Arabîyye, Dımaşk 1401/1981.
- İbn Sivâr, Ebû Tâhir Ahmed b. Ali b. 'Ubeydillah b. Sivâr el-Bağdâdî, *el-Müstenîr fî'l-Kırââti'l-'Aşr*, thk. Ammar Emin ed-Dedû, Dâru'l-Buhûs li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve İhyâi't-Türâs, Duba 1426/2005.
- _____, *el-Müstenîr fî'l-Kırââti'l-'Aşr*, Tahkik ve Dirâse, Ahmed Tâhir Uveys, Câmi'atü'l-İslâmiyye Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Medine 1413/1992.
- İbn Şüreyh, Ebû Abdillâh Muhammed b. Şüreyh b. Ahmed er-Ruaynî el-İşbilî, *el-Kâfi fî'l-Kırââti's-Seb'*, thk. Sâlim b. Ğurmillâh b. Muhammed ez-Zehrânî, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekke 1419/1998.
- _____, *el-Kâfi fî'l-Kırââti's-Seb'*, thk. Ahmed Mahmûd 'Abdu's-Semî' eş-Şâfi'î, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2000, s. 36.
- İbn Tahhân es-Sümâtî, *Mürşidü'l-Kârî ilâ Tahkîki Me'âlimi'l-Kârî*, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, Mektebetü't-Tâbi'in, Kahire 1427/2007.
- İbn Ya'îş, Muvaffakuddîn Ebu'l-Bekâ b. Ya'îş b. 'Alî, *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*, nşr. İmîl Bedî' Ya'kûb, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1422/2001.
- İbnü'l-Bâziş, Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Halef el-Ensârî, *el-İknâ' fî'l-Kırââti's-Seb'*, thk. Abdulmecid Katâmiş, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1403.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, Mektebetü İbn Teymiye, Kahire 1351/1932.
- _____, *Ğâyetü'n-Nihâye*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 4541, vr. 1b-259a.
- _____, *et-Temhîd fî 'İlmi't-Tecvîd*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Mektebetü'l-Me'ârif, Riyad 1405/1985.
- _____, *et-Temhîd fî 'İlmi't-Tecvîd*, thk. Ğânim Kaddûrî Hamed, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1421/2001.
- _____, *Müncidü'l-Mukriîn ve Mürşidü't-Tâlibîn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1420/1999.
- _____, *Câmi'u Esânîd*, thk. Ahmed b. Hamûd er-Ruveysî, Müessesetü'd-Duhâ, Beyrut 1436/2015.
- _____, *Câmi'u Esânîd*, thk. Hâzim b. Sa'id Haydar, Dâru'l-Ğavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Dımaşk 1435/2014.
- _____, *Ecvibetü'l-İmâm İbni'l-Cezerî 'ale'l-Mesâili't-Tebrîziyye*, thk. Abdu'l-'Azîz Muhammed Temîm ez-Zü'bî, Dâru Elif Lâm Mîm li'n-Neşri ve't-Tevzî', Medine 1437/2016.
- _____, *en-Neşr fî'l-Kırââti'l-'Aşr min Evveli Bâbi Ferşi'l-Hurûf ilâ Âhiri'l-Kitâb*, Dirâse ve Tahkik, Muhammed b. Mahfûz b. Muhammed Emîn eş-Şenkîti, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekke 1425/2004.
- _____, *en-Neşr fî'l-Kırââti'l-'Aşr*, thk. Ali b. Muhammed ed-Dabbâ', Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ty.

- _____, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I-VI, thk. es-Sâlim Muhammed Mahmud Ahmed eş-Şenkîti, Mecme'u'l-Melik Fehd li Tîbâ'ati'l-Mushafi's-Şerîf, Medine 1435/2014.
- _____, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I-V, thk. Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd, Dâru'l-Muhsin li'n-Neşri ve't-Tevzî', Cezayir 1437/2016.
- _____, *Neşru'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I-V, thk. Eymen Rüşdî Süveyd, Dâru'l-Ğavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Dîmaşk 1439/2018.
- _____, *Takribü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, C. I-II, thk. Âdil İbrahim Muhammed Rifâ'î, Mecme'u'l-Melik Fehd li Tîbâ'ati'l-Mushafi's-Şerîf, Medine 1433/2012.
- _____, *Tayyibetü'n-Neşr*, thk. Muhammed Temîm ez-Zü'bî, Dâru'l-Hüdâ, Cidde 1414/1994.
- İbnü'l-Fehhâm, Ebu'l-Kâsım Abdîrahman b. Ebî Bekr Atîk b. Halef, *et-Tecrîd li Buğyeti'l-Mürîd fi'l-Kırâati's-Seb'*, thk. Dârî İbrâhîm el-'Âsî ed-Dûrî, Dâru 'Ammâr, Ammân 1422/2002.
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemalü'd-Dîn Osman b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus, *eş-Şâfiye fi 'İlmi's-Sarîf*, thk. Hasan Ahmed el-Osman, el-Mektebetü'l-Mekkiyye, Mekke 1415/1995.
- İbnü'l-Kâsîh, Ebu'l-Bekâ Ali b. Osman, *Kurretü'l-'Ayn fi'l-Feth ve'l-İmâle ve Beyne'l-Lafzayn*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 59, vr. 1b-41a.
- İbnü'n-Nâzım, *Şerhu'd-Dürratü'l-Mudîyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 43, vr. 131b-143b.
- İhsâî, Ahmed b. Ali, *Şerhu'l-Vâdiha fi Tecvidi'l-Fâtiha*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 42, vr. 31b-40b.
- İlm-i Vucûh*, Süleymaniye Kütüphanesi Dâru'l-Mesnevi Bölümü, nr. 36, vr. 1b-213a.
- İmâdî, Muhammed b. Ömer b. Ali, *Mübrizü'l-Me'ânî fi Şerhi Kasîdeti Hurzi'l-Emânî ve Vechi't-Tehânî*, thk. Ali b. Abdillâh el-Ğâmîdî, Câmî'atü Ümmî'l-Kurâ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekke 1429/2008.
- _____, *Mübrizü'l-Me'ânî fi Şerhi Kasîdeti Hurzi'l-Emânî ve Vechi't-Tehânî*, Mektebü'l-Haram, Mekke, nr. 434, vr. 1b-215b.
- İnanç, Yonis, *Teşekkül Sürecinde Nahiv-Kıraat İlişkisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2016.
- İsfehânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fi Ğarîbü'l-Kur'ân*, Thk. Safvân 'Adnân ed-Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1412/1991.
- _____, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân 'Adnân ed-Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Dîmaşk 1412/1991.
- İslambûlî, Ahmed Hamdi, *İcâzet*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Üsküdarlı Bölümü, nr. 41, vr. 1b-8a.
- İslambûlî, Mustafa b. Hasan, *Tühfetü't-Talebe fi Meddât-i Tarîki't-Tayyibe*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 68, vr. 39b-47a.
- _____, *Tühfetü't-Talebe fi Meddât-i Tarîki't-Tayyibe*, Dâru'l-Kütübi'l-Katariyye, nr. 31/1, vr. 1b-11b.
- İslambûlî, Mustafa Ragıb, *İcâzet*, Kastamonu İl Halk Kütüphanesi, nr. 4033, vr. 1b-8a.
- İşler, Emrullah, "Tashîf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, ss. 128-129.
- İzmîrî, Mustafa b. Abdurrahman b. Muhammed, *Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân*, haz. Meryem İbrahim Cendelî, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1429/2008.

- _____, *Muhtasaru'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, Süleymaniye Kütüphanesi Lâleli Bölümü, nr. 66, vr. 1b-178a.
- _____, *Takrîbü Husûli'l-Makâsîd fi Tahrîci mâ fi'n-Neşri mine'l-Fevâ'id*, Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi, nr. 199, vr. 1b-213b.
- Jasime, Orhan, *Molla Muhammed Emin Efendizâde'nin Lâhika li's-Şârihi'l-Bâisi'l-Fakîr fi İzahi Bâbi'l-İdgâmi'l-Kebîr Adli Eserinin Tahkiki*, Sakarya Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Sakarya 2019.
- Jutta, Comp. by Cikar, *Türkischer Biographischer Index*, 2011.
- Kabîbâtî, Ebu Abdullah Şemseddin Muhammed b. Zeyneddin Abdurrahman, *Kitâbü Tühfeti'l-Enâm fi'l-Vakfi 'Ale'l-Hemzi li Hamza ve Hişâm*, thk. Musa b. Mustafa el-'Abîdân, en-Nâdi'l-Edebî, Tebük 1430/2009.
- Kâdî, Abdu'l-Fettâh, *el-Büdûru'z-Zâhira fi'l-Kırâati'l-'Aşri'l-Mütevâtira*, Dâru'l-Kütübi'l-'Arabîyye, Beyrut, ty.
- _____, *el-Vâfi fi Şerhi-ş-Şâtîbî*, Mektebetü's-Sevâdî li't-Tevzî', Cidde 1412/1992.
- Kalânîsî, Ebû'l-'İzz Muhammed b. el-Hüseyin b. Bündâr el-Kalânîsî el-Vâsîtî, *el-İrşâdü'l-Mübtedî ve Tezkiratü'l-Müntehî fi'l-Kırâati'l-'Aşr*, thk. Osman Mahmûd Ğazâl, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut ty.
- Kâlî, Ebû 'Alî, *el-Bâri' fi'l-Lüĝa*, thk. Hâşim et-Ta'ân, Mektebetü'n-Nahda, Bağdat 1975.
- Kallek, Cengiz, Ahmet Özel, "Zekerîyyâ el-Ensârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 212-215.
- Kandemir, M. Yaşar, "eş-Şifâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, ss. 134-138.
- Karaca, Hikmet, *Takrib Sûretleri* (yazma), 2013.
- Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.
- _____, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2016.
- Karagöz, Mustafa, "Vakf-ı Câizi Doğru Anlamak", *Bilimname*, S. 35, 2018, ss. 321-362.
- Karakılıç, A. Celâleddin, *Küçük Tecvid İlmî*, yy. 2013, s. 52.
- Kastallânî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâât*, C. I-X, thk. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'ânîyye, Medine 1434/2013.
- Kastamonî, İsmail Hakkı b. Abdurrahman Sûzî, *İcâzet*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 2870.
- Kâtib Çelebî, Hacı Halîfe Mustafa b. Abdillâh, *Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, C. I-II, tsh. Muhammed Şerafettin Yaltkaya ve Kilisli Rifat Bilge, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 1941.
- _____, *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, Mektebetü'l-Müsennâ, Bağdat 1360/1941.
- Kaya, Remzi, "Kur'an'da İstiaze (Sığınma)" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, C. X, S 1. ss. 95-112.
- Kayhan, Veli, "Vakf ve İbtidâ İlimi ve Kur'an Tefsîrindeki Yeri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 12, 2006, ss. 293-336.
- Kazmaz, Süleyman, *Kazmaz Ailesinden Hatıralar*, Birlik Matbaacılık, Ankara 2004.

- Kefevî, Mehmed Akkirmânî, *Hâşiye 'ale'l-Âdâb li'l-Mîr*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 4699, vr. 1b-86b.
- Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-Müellifîn Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-'Arabîyye*, C. I-XV, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, ty.
- Keskin, Hasan, “Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi el-Amâsi (1167)'nin Tefsiru Sureteyi'l-Beled ve'l-Kevser Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirmesi”, *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu*, Amasya 2017, ss. 147-162.
- Kıel, Machiel, “Yenice-i Vardar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 445-448.
- Kılıç, Hulûsi, “Sarf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 136-137.
- Kıraat Mecmûası*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, nr. 36933, vr. 13b-29a.
- Kıraat Vecihleri (1)*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Üsküdarlı Bölümü, nr. 21, vr. 15b-226b.
- Kıraat Vecihleri (2)*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Üsküdarlı Bölümü, nr. 32, vr. 1b-107b.
- Kirmastîzâde, Ahmed, *İcâzet*, Süleymaniye Kütüphanesi Murad Molla bölümü, nr. 1869, vr. 1b-7b.
- Kitâb fi'l-Kırâati's-Seb' ve'l-'Aşer ve't-Takrîb*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar Bölümü, nr. 7940, vr. 1b-268a.
- Koyuncu, Recep, *Kur'an-ı Kerîm'in Anlaşılmasında Vakf-İbtidânın Rolü: İbnü'l-Enbârî, ed-Dânî ve es-Secâvendî Örneği*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2015.
- _____, “Yöntem ve Mahiyeti İtibariyle Kıraat İlminde Tahrîrât Geleneği: İbnü'l-Cezerî Özelinde Bir İnceleme”, *Uluslararası Kıraat Sempozyumu*, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul 03-05 Kasım 2017, s. 4-21.
- _____, *Kıraat İlminde Tahrîrât Mustafa el-İzmîrî ve 'Umdetü'l-İrfân Adlı Eseri (Edisyon Kritik)*, Hikmetevi Yayınları, İstanbul 2021.
- Köse, Saffet, “Tekbir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, ss. 341-343.
- Kurt, Yaşar, “Ca'berî ve el-Vâdiha fî Tecvîdi'l-Fâtîha Adlı Eseri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2012, Cilt 12, Sayı 2, ss. 153-194.
- _____, *Kıraat Tarihinin Meseleleri*, yy., Samsun 2013.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Thk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1427/2006.
- Kuşadalı, Ahmed, *Hâşiye 'alâ Adalı li'l-İzhâr*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 4846, vr. 1b-54a.
- _____, *Şerhu'l-'Avâmîli'l-Cedîd*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 4940, vr. 1b-19b.
- Küçük, Raşit, “İsnad” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 154-159.
- Kütükoğlu, Ahmet, *Kastallânî'nin Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâât Adlı Eserinin Kıraat İlmi Açısından İncelenmesi*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa 2017.

- Mağribî, Haşim b. Muhammed, *Hısnü'l-Kârî fi'htilâfi'l-Mekarî*, Süleymaniye Kütüphanesi İzmir Bölümü, nr. 812, vr. 52b-65b.
- Mâlikî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Süfyan el-Kayrevânî, *el-Hâdî fi'l-Kırâati's-Seb'*, thk. Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd, Dâru 'İbâdî'r-Rahmân, Kahire 1432/2011.
- Mar'aşî, Saçaklızâde Muhammed b. Ebû Bekr, *Cühdü'l-Mukill*, thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed, Dâru 'Ammâr, Ammân 1429/2008.
- Martı, Huriye, *Birgili Mehmed Efendi'nin Hadisçiliği ve et-Tarîkatü'l-Muhammediyye (Tahkik ve Tahlil)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2005.
- _____, "et-Tarîkatü'l-Muhammediyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, ss. 106-108.
- Maşalı, Mehmet Emin, "Mushaf" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, ss. 242-248.
- _____, "Kur'ân Kıraatında ve Kitabetinde Türkiye'nin Durumu", *Tecvid Çalıştayı*, Kastamonu, 04-09 Kasım 2015, ss. 1-24.
- _____, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, Otto, Ankara 2015.
- _____, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmî*, Otto, Ankara 2016.
- Matracî, Mahmud, *fi'n-Nahvi ve Tatbîkâtihî*, Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, Beyrut, 1428/2008.
- Me'saravî, Ahmed 'İsâ ve Muhammed ed-Desûkî Emîn Kehîle, *el-Vakfu ve'l-İbtidâ ve Eseruhâ fi'htilâfi'l-Müfessirîn*, Dâru's-Selâm, Kahire 1436/2015.
- Mecmû'âtü'l-Kırâat mine'l-'Aşere ve't-Takrîb*, Süleymaniye Kütüphanesi Kasidecizâde Bölümü, nr. 690, vr. 1b-131b.
- Mehdevî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr b. Ebi'l-Abbâs, *Şerhu'l-Hidâye*, C. I-II, thk. Hâzîm Sa'îd Haydar, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1415/1994.
- _____, *Beyânü's-Sebebi'l-Mûcibi li'htilâfi'l-Kırâat ve Kesrati't-Turuki ve'r-Rivâyât*, thk. Ahmed b. Fâris es-Sellûm, Dâru İbn Hazm, Beyrut 1427/2006.
- Mekerînî, Belkâsım, *Mu'cemü'l-Mustalahâtî's-Savtî 'inde Ulemâi't-Tecvîd*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1434/2013.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *el-İbâne 'an Me'âni'l-Kırâat*, thk. 'Abdulfettâh İsmail Şelebî, Dâru Nahda, Mısır ty.
- _____, *et-Tebşıra fi'l-Kırâati's-Seb'*, thk. Muhammed Ğavs en-Nedvî, ed-Dâru's-Selefiyye, Hindistan 1402/1982.
- _____, *Kitâbü'l-Keşf 'an Vucûhi'l-Kırâati's-Seb' ve 'İlelihâ ve Hücecihâ*, C. I, thk. Muhyiddîn Ramazân, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1404/1984.
- _____, *el-Vakfu 'alâ Kellâ ve Belâ ve Ne'am fi'l-Kur'an'i*, thk. Hüseyin Nessâr, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire 1423/2003.
- _____, *Şerhu kellâ ve Belâ ve Ne'am ve'l-Vakf 'alâ Küllî Vâhidetin Minhünne fi Kitâbillâhi 'Azze ve Celle*, thk. Ahmed Hasan Ferhât, Dâru 'Ammâr, Amman 2003.
- _____, *er-Ri'âye li Tecvîdi'l-Kırâati ve Tahkiki Lafzi't-Tilâve*, thk. Ebû 'Âsım Hasân b. Abbâs b. Kutub, Müessesetü Kurtuba, Kahire 1425/2005.
- _____, *Risâle Harfî Kellâ ve Belâ ve Ne'am*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 68, vr. 54a-54b.

- Mekrem, Abdu'l-‘Âl Sâlim, *Eseru'l-Kırââti'l-Kur'âniyye fi'd-Dirâsâti'n-Nahviyye*, Müessesetü Alî Cerrâh, Kuveyt 1398/1978.
- Mersafî, ‘Abdu'l-Fettâh b. es-Seyyid ‘Acemi, *Hidâyetü'l-Kârî ilâ Tecvidi Kelâmi'l-Bârî*, Mektebetü Tayyibe, Medine, ty.
- Metînî, Ahmed b. Ali el-Osmânî, *Esmâ'ül-Enbiyâ ve Esmâ'ül-Ashâb ve Esmâ-ü Ashâbi'l-Bedr ve Şerhuhâ*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 689, vr. 1a-120b.
- Mısırî, Mahmud, *Mâ Lâ Yese'u'l-Muhakkiku Cehlühû*, İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul 1438/2017.
- Mollaibrahimoğlu, Süleyman, *Yazma Eserler Terminolojisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2017.
- Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân fi İdâhi Zübdeti'l-İrfân*, İstanbul 1287/1870.
- _____, *Zühru'l-Erib fi İdâhi'l-Cem'i bi't-Takrîb*, Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi Bölümü, nr. 11, vr. 1b-241b.
- Muhaysin, Muhammed Muhammed Muhammed Sâlim, *İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırââti's-Seb' min Tarîki's-Şâtbiyye*, Dâru Muhaysin, Kahire 1426/2005.
- Muhtâr, Muksim, “İlmü't-Tahrîrât beyne't-Tarîkati'l-Mağribiyye ve't-Tarîkati'l-Meşrikiyye”, *Uluslararası “el-Kırââti'l-Kur'âniyye fi'l-‘Âlemi'l-İslâmî Evda' ve Mekasid” Sempozyumu*, Merkezu'l-İmam Ebû Amr ed-Dânî li'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-Kur'anîyyeti'l-Mütehasısâ, Merrakeş 2013, C. II, ss. 577-605.
- Mûsâ, Abdurrâzık b. Ali b. İbrâhîm, *Teemmülât Havle Tahrîrâti'l-Ulemâi li'l-Kırââti'l-Mütevâtira*, Matâbi'u'r-Raşîd, Medine, 1413/1992. <https://www.slideshare.net/abozzahraa/ss-30672504> (26.06.2020).
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd ‘Abdu'l-Bâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-‘Arabî, Beyrut, ty.
- Müstakimzâde, Süleyman Sâdeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, nşr. İbnülemin Mahmud Kemal, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.
- Mütercim Âsim Efendi, *el-Okyanûsü'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2014.
- Mütevellî, Muhammed b. Ahmed, “el-Burhânü'l-Esdak ve's-Sıratu'l-Muhakkak fi Men'ı'l-Ğunneti li'l-Ezrak”, thk. ‘Abdulkayyûm b. ‘Abdilğafûr es-Sindî, *Mecelletü Ma'hedi'l-İmam eş-Şâtibi*, Cidde 1433/2012, S. 13, ss. 357-432.
- _____, *er-Ravdu'n-Nadîr fi Tahrîri Evcühi'l-Kitâbi'l-Münîr*, thk. Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd, 1425/2004.
- Nakşibendî, Mehmed Murad, *Mâ Hazar*, Dâru't-Tıbbâati'l-Âmire, İstanbul 1252.
- Nasr, Atrıyye Kâbil, *Ğâyetü'l-Mürîd fi 'İlmi't-Tecvid*, Kahire, ty.
- Nefes, Hayrunnisa, *Hamdullah b. Hayreddin'in Cevâhiru'l-İkyân fi Şerhi Umdeti'l-İrfân Adlı Eserinin Tecvid İlmindeki Yeri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun 20021.
- Neşşâr, Ömer b. Kâsim, *el-Büdûru'z-Zâhira fi'l-Kırââti'l-‘Aşri'l-Mütevâtira*, thk. Ali Muhammed Mu'avved ve Âdil Ahmed ‘Abdi'l-Mevcûd, ‘Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1421/2000.
- Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkâdir Atâ, C. I-IV, Beyrut 1411/1990.
- Nûrî, Ali Muhammed, *el-Ahkâmü'n-Nahviyye ve'l-Kırââti'l-Kur'âniyye*, Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mekke 1410/1990.

- Nüveyrî, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, thk. Mecdî Muhammed Sürûr Sa'd Baslûm, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003.
- Oktan, Yusuf, "Yusuf Efendi-zâde (1080-1167هـ/1670-1753م) Hayatı, Eserleri ve Hadis İlmine Katkısı", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu*, Amasya 2017, ss. 129-136.
- Okur, Ahmet, *Hamdullah b. Hayreddin Efendi'nin "Fuyûzu'l-İtkân fi Vucûhi'l-Kur'ân" Adlı Eserinin Tahkiki ve Kıraat İlmi Açısından Değerlendirilmesi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2017.
- Osman b. Abdillâh, *Ri'âyetü't-Tecvîd*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 68, vr. 55a-55b.
- Öcal, Mustafa, "Türkiye'de Kur'an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcâzetname Örneği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 13, S. 2, Bursa 2004, ss. 81-140.
- Öden, İsmail, *Mısır Tariki Şeyh Ataullah Mesleği'nin el-'Aşru's-Suğrâ ve el-'Aşru'l-Kübrâ Öğretim Usullesri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi, Konya 2019.
- Öge, Ali, "Amasyalı Âlim Yusuf Efendizâde'nin Kıraat İlmine Dair Eserlerinin İncelenmesi", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu*, Amasya 2017, ss. 187-194.
- _____, *18. Yüzyıl Osmanlı Âlimlerinden Yusuf Efendizâde'nin Kıraat İlmindeki Yeri*, Hacıveysizâde İlim ve Kültür Vakfı, İstanbul 2019.
- Ömer, Ahmed Muhtâr Abdulhamîd, *Mu'cemü'l-Luğati'l-'Arabîyyeti'l-Mu'âsıra*, C. III, "ك-ب-ر" mad. Âlimü'l-Kütüb, yy. 2008.
- Öngören, Reşat, "Molla Mehmed Emin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, ss. 258-259.
- Özbalıkcı, Mehmet Reşit, "Naht", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, ss. 310-311.
- Özcan, Abdülkadir, "Baltacılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 34-35.
- Özcan, Fakri, *Takrib Sûretleri* (yazma), 2013.
- Özcan, Tahsin, "Osmanlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 538-541.
- Özel, Ahmet, "Ali el-Kârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, ss. 403-405.
- _____, "Zencânî, İzzeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 253-2254.
- Özel, Recep Orhan, "Yûsuf Efendi-Zâde Abdullah Hilmi el-Amâsî (1167/1753) ve "en-Nefhatü'l-Fâiha fi Tefsîri Sûreti'l-Fâtiha" Adlı Eseri", *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu*, Amasya 2017, ss. 317-331.
- Özgören, Adem, *Takrib Sûretleri* (yazma), 2000.
- Özkan, Halit, "Yûsufefendizâde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 41-42.
- Öztürk, Cuma, *İmam Birgivi'nin ed-Dürrü'l-Yetîm Adlı Risâlesi (İnceleme ve Tahkik)*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.

- Pakdil, Ramazan, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2019.
- Paluvî, Hamid b. Abdülfettâh, *Zübdetü'l-İrfân fi Vucûhi'l-Kur'ân*, Hanifiyye Kitabevi, İstanbul, ty.
- _____, *Zübdetü'l-İrfân*, Milli Kütüphane, Manisa İl Halk Kütüphanesi, nr. 4547, vr. 1b-95b.
- Pehlivan, Abdulhamid, "Hamid b. Abdul Fettah el-Paluvî'nin Hayatı, Zübdetü'l-İrfan Adlı Eseri ve Kıraat İlmindeki Yeri", *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, Elazığ 2015, ss. 59-84.
- Pilgır, Muhammed, *Kıraat İlminde İsnad Meselesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.
- Polat, Salahattin, "Ferd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, ss. 368-369.
- Râcihi, Abduh, *el-Lehecâtü'l-'Arabiyye fi'l-Kırâati'l-Kur'âniyye*, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, İskenderiye 1416/1996.
- _____, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1426/2004.
- _____, *et-Tatbîku's-Sarfî*, Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, Beyrut 1426/2004.
- Radî, Muhammed b. Hasan el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-Radıyyi li Kâfiyeti İbni'l-Hâcib*, thk. Hasan b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hıfzî, Câmi'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd, Riyad 1414/1993.
- Râzî, Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebû Bekr b. 'Abdilkâdir, *Mühtârü's-Sihâh*, thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed, el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut 1420/1999.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Ğayb/et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 1420/1999.
- Receb b. Ahmed, *Şerhu't-Tarîkati'l-Muhammediyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 2685, vr. 1b-267b.
- Revnakoğlu, Cemalettin Server, *İlm-i Kıraat Mensupları*, Süleymaniye Kütüphanesi Revnakoğlu Bölümü, nr. 81.
- Risâle fi'l-İdğâmi'l-Kebîr*, Süleymaniye Kütüphanesi Dâru'l-Mesnevi Bölümü, nr. 36, vr. 214b-225b.
- Rûmî, Ahmed Fâiz, *Şerhu'd-Dürri'l-Yetîm*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 42, vr. 1b-28b.
- Sâlim, Safvet Mahmûd, *Fethu Rabbi'l-Beriyye Şerhu'l-Mukaddîmeti'l-Cezeriyye fi 'İlmi't-Tecvid*, Dâru Nûri'l-Mektebât, Cidde 1424/2003.
- Sarı, Mehmet Ali, "İcâzet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 400-401.
- _____, "İdgam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 471-472.
- Sarıcaoğlu, Mahmut, *Takrib Sûretleri* (yazma), 1983.
- Sarioğlu, Hüseyin, "Râzî, Kutbüddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 485-487.
- Sarmış, İbrahim, *Arapça Dilbilgisi*, Esra Yayınları, Konya 1998.
- Satan, Mehmet, *Takrib Sûretleri* (yazma), 2002.

- Secâvendî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Tayfûr el-Gaznevî, *İlelü'l-Vukûf*, C. I-III, thk. Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-İdî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1427/2006.
- _____, *Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, thk. Muhsin Hâşim Derviş, Dâru'l-Menâhic, Ürdün 1422/2001.
- Sehâvî, Ebu'l-Hasan Alemüddîn Ali b. Muhammed b. Abdissamed, *Cemâlû'l-Kurrâ ve Kemâlû'l-İkrâ*, thk. Mervân el-Atıyye ve Muhsin Harâbe, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Beyrut 1418/1997.
- _____, *Fethu'l-Vasîd fî Şerhi'l-Kasîd*, thk. Mevlâ Muhammed el-İdrîsî ed-Tâhirî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1423/2002.
- Sekyû, Ferîde, "et-Tahrîrât ve'l-İhtiyârât fî'l-Kırââtî'l-Kur'âniyye ve 'Alâkatühâ bi İkrâî'n-Nebiyi Sallelâhu 'aleyhi ve Selleme ve İkrârihî", *Mecelletü Câmi'ati'l-Emîr 'Abdi'l-Kâdir li'l-Ulûmi'l-İslâmiyye*, C. XXX, S. 2, 2016, ss. 15-35.
- Semennûdî, İbrâhîm b. Alî b. Alî Şehâse, *Câmi'u'l-Hayrât fî Tecvîdi ve Tahrîri Evcühi'l-Kırâât*, thk. İbrâhîm el-Mezrû'î, Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1428/2007.
- Sibtu'l-Hayyât, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali b. Ahmed el-Bağdâdî, *Kitâbü'l-Mübhic*, thk. Abdulazîz b. Nâsır es-Sebr, Câmi'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd Yayınlanmamış Doktora Tezi, Riyad 1404/1985.
- Sindî, Ebû Tâhir 'Abdu'l-Kayyûm 'Abdu'l-Ğafûr, *Safahât fî Ulûmi'l-Kırâât*, el-Mektebetü'l-İmdâdiyye, Mekke 1415/1995.
- Sîrevî, Îsâ, *Rûhu's-Şurûh*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 4807, vr. 1b-74a.
- Siyâlkûtî, Abdülhakîm b. Şemsiddîn Muhammed, *Haşiye 'alâ Tefsîri'l-Beydâvî*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 562, vr. 1b-327b.
- _____, *Haşiye 'ale't-Tasdikât*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 3276, vr. 1b-74a.
- Sülün, Murat ve Muhammed Abay, "Kırâat Bibliyografyası" *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-IV*, Esrar Neşriyat, İstanbul 2001, ss. 477-540.
- Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmânî*, C. I, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- _____, *Sicill-i Osmânî*, C. III, Matbaa-i Âmir, İstanbul 1311.
- Sürûrî, Süleyman el-İslambûlî, *İcâzet*, Süleymaniye Kütüphanesi Galata Mevlevîhanesi Bölümü, nr. 129.
- Süveyd, Eymen Rüşdî, *es-Selâsilü'z-Zehebiyye bi'l-Esânîdi'n-Neşriyye min Şuyûhî ile'l-Hazrati'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Ğavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Dımaşk 1435/2015.
- _____, *Manzûmetü'd-Dürrati'l-Mudıyye fî'l-Kırââtî's-Selâseti'l-Merdiyye*, Mektebetü İbni'l-Cezerî, Dımaşk 1431/2010.
- Süveydî, Bilâl, Hasan Ahmed İbrahim, *Fihrisü Mahtûtâti Dâri'l-Kütübi'l-Katariyye*, C. I-II, el-Meclisü'l-Vatanî li-Sekâfeti ve'l-Funûn ve't-Türâs, Katar 2007.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, C. I-II, Dâru İbni Kesîr, Beyrut 1416/1996.
- _____, *Tabakâtü'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1403/1982.
- Şâhin, 'Abdussabûr, *Târîhu'l-Kur'an*, Şeriketü Nahda, Kahire 1428/2007.
- Şâtîbî, Kâsım b. Fîrruh, *Hurzü'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî*, thk. Muhammed Temîm ez-Zü'bî, Mektebetü Dâru'l-Hüdâ ve Dâru'l-Ğavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, yy. 1426/2005.

- Şekikî, Rihâb Muhammed Müfid, *Hilyetü't-Tilâve fî Tecvîdi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ğavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Dımaşk 1441/2020.
- Şen, Ziya, "İstiâze ve Besmele" *Diyanet İlmi Dergi*, 2004, C. XL, S. 1, ss. 91-100.
- Şenel, Abdulkadir, "Kastallânî, Ahmed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 583-584.
- Şenkîfî, es-Sâlim Muhammed Mahmud Ahmed, *Menhecü İbni'l-Cezerî fî Kitâbihî "en-Neşr" me'a Tahkiki Kısmi'l-Usûl, vehüve (min Evveli'l-Kitâb ilâ Nihâyeti Bâbi İfrâdi'l-Kırâât)*, C. I-II, Câmî'atü'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd Yayınlanmamış Doktora Tezi, Riyad 1421/2000.
- _____, "Mesâilü mine't-Tahrîrâti beyne'd-Dirâyeti ve'r-Rivâye", *Uluslararası "el-Kırââtü'l-Kur'âniyye fî'l-Âlemi'l-İslâmî Evda' ve Mekasid" Sempozyumu*, Merkezi'l-İmâm Ebû Amr ed-Dânî li'd-Dirâsâti ve'l-Buhûsi'l-Kur'aniyyeti'l-Mütehassısa, Merrakeş 2013, C. II, ss. 645-686.
- Şentürk, Şennur (Aydın), "Amcazâde Hüseyin Paşa Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, ss. 9-10.
- Şerif, Muhammed Yahyâ, *Tahkiku Kitâb "el-İtilâf fî Vucûhi'l-İhtilâf" li'l-Allâme Yusuf Efendizâde*, <https://vb.tafsir.net/tafsir20780/#.Wt5ANi5uapo>, (03.07.2020).
- Şu'le, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mevsilî, *Şerhu Şu'le 'ale's-Şâtibiyye (Kenzü'l-Me'ânî fî Şerhi Hirzi'l-Emânî)*, thk. Zekerıyya 'Umeyrât, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1422/2001.
- Şumnuvî, Abdurrahman Hilmi, *Manzum Tecvîd: Zafer*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1265/1849.
- _____, *Mürşidü't-Talebe min Tarîki't-Tayyibe (Mülhak Kitâbi Bedâi'u'l-Burhân 'alâ Umdeti'l-İrfân)*, haz. Meryem İbrahim Cendelî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2008.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmî'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1420/2000.
- Tâhir b. 'Arab, Fahrüddîn Ebu'l-Hasan Tâhir b. 'Arab b. İbrahim b. Ahmed el-İsfehânî, *el-Kasidetü't-Tâhira fî'l-Kırââti'l-'Aşr*, thk. Yûsuf 'Avvâde Bedrî ed-Düleymî, Dâru'l-Minhâc, Beyrut 1441/2020.
- Tan, Mesud, *Kur'ân-ı Kerim'de İstâze*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- Tanman, M. Baha, "Dârülkurrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 545-548.
- Taşpınar, Kadir, "XV. Yüzyılda Kıraat İlminde İbnü'l-Cezerî Etkisi (Kıraat ve Tefsir Eserleri Bağlamında)", *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Bursa 01-04 Kasım 2018, ss. 1-16.
- Tayyâr, Müsâ'id b. Süleyman b. Nâsır, *Vukûfu'l-Kur'ân ve Eseruhâ fî't-Tefsîr*, Mecme'u'l-Melik Fehd li Tıbbâ'ati'l-Mushafî's-Şerîf, Medine 1431/2011.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh el-Herevî el-Horâsânî, *Şerhu Tasrîfi'l-'İzzî*, nşr. Muhammed Câsim el-Muhammed, Dâru'l-Minhâc, Beyrut 1434/2013.
- Temel, Enes, *Kırâat İlminde Usûle Dâir Üç Mesele; İsti'âze, Besmele ve İdgâm*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.
- Temel, Nihat, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2009.

- Tetik, Necati, “Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kırâat Eğitiminde Meslekler”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları-IV*, İstanbul 2002, ss. 147-167.
- Tugantay, Mustafa, *Ali el-Mansûrî, Kıraat İlmindeki Yeri ve Tahrîru’t-Turuk ve’r-Rivâyât Adlı Eserin Tahlîli*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2018.
- Tunçer, Esra, *Arap Dili ve Edebiyatında Zamirler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- Turhan, Halil İbrahim, “Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmî’nin ‘İnâyetü’l-Meliki’l-Mün‘im fî Şerhi Sahîhi Müslim Adlı Eserindeki Şerh Metodu”, *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu*, Amasya 2017, ss. 73-79.
- Tühfetü’l-Enâm fî’l-Vakfi ‘ale’l-Hemzi li Hamza ve Hişâm*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 59, vr. 45b-93b.
- Türkmen, Kübra, *İbnü’l-Cezerî ve “ed-Dürretü’l-Mudiyye” Adlı Eseri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
- Türkmenoğlu, Salih, *Kur’an’ı Kerim’de Muttarid Olmayan Zamir Mercileri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2019.
- Ummânî, Ebû Muhammed Hasan b. Ali b. Sa‘îd, *el-Mürşid fî’l-Vakfi ve’l-İbtidâ*, C. I-III, thk. Muhammed b. Mahmûd b. Muhammed el-Ezûrî, Câmi‘atü Ümmi’l-Kurâ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mekke 1423/2003.
- Unan, Fahri, *Kuruluşundan Günümüze Fâtih Külliyesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.
- Ünal, Mehmet, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, Hacıveviszade İlim ve Kültür Vakfı, İstanbul 2019.
- Ünlü, Demirhan, “İstiâze ve Besmele” *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 1969, C. IIIIV, ss. 90-91.
- Üsküdârî, Hasan Fehmi, *İcâzet*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Üsküdarlı Bölümü, nr. 53, vr. 1b-13b.
- Üşmûnî, Ahmed b. Muhammed b. ‘Abdülkerîm, *Menâru’l-Hüdâ fî Beyâni’l-Vakfi ve’l-İbtidâ*, C. I-II, thk. ‘Abdürrahîm et-Tarhûnî, Dâru’l-Hadîs, Kahire 2008.
- Veliyyüddin b. Ali, *Risâle Harfi’d-Dâdi’s-Sahîha*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 68, vr. 51b-53b.
- Yavuz, Yusuf Şevki, “Kâtibî, Ali b. Ömer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, ss. 41-42.
- Yılmaz, Okan Kadir, *İSAM Tahkikli Neşir Kılavuzu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2018.
- Yılmaz, Selahattin, “Kur’an-ı Kerim’deki Bazı Zamirlerin Mercileriyle İlgili Önemli Kurallar” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. V, S. 1, 2001, ss. 111-124.
- Yitek, Fatih, *Zamirlerin Mercii İle İlgili İhtilafların Tefsire Etkisi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2008.
- Yusuf Efendizâde, Abdullah Hilmi, *el-İtilâf fî Vucûhi’l-İhtilâf*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 35, vr. 1b-72b.
- _____, *Reddü’l-Kırâati bi’ş-Şevâz*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 68, vr. 10b-21b.

- _____, *Risâle fî Beyân-i Merâtibi'l-Med*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 68, vr. 22b-27b.
- _____, *Risâle Harfî'd-Dâdi's-Sahîha*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 68, vr. 48b-50b.
- _____, *Risâle Mesâil-i Mûte'addide*, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü, nr. 68, vr. 28b-38b.
- Yüksel, Ali Osman, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1996.
- _____, "Kırâat-ı Aşere" *Şamil İslam Ansiklopedisi*, C. 4, Şâmil Yayınevi, İstanbul 2000, ss. 327-331.
- Yüksel, Emrullah, "Birgivi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 191-194.
- Yüksel, İ. Aydın, "Sultan Selim Camii ve Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 513-516.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, C. I-XL, Dâru'l-Hidâye, ty.
- Zehrânî, Ahmed b. Abdillâh, *Risâletü's-Şeyh Sultân el-Mezzâhî fî İcâbeti 'İşrine Mes'eleten Müşkileten fî'l-Kırâat*, Tahkik ve Dirâse, Câmi'atü'l-İslâmiyye Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Medine 1433/2011.
- Zerkeşî, Bedreddîn Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ebü'l-Fadl ed-Dimyâtî, Dâru'l-Hadîs, Kahire 1427/2006.
- Ziriklî, Hayru'd-Dîn b. Muhammed, *el-A'lâm*, C. III, Daru'l-İlmi li'l-Melâyin, Beyrut 2002.
- Zü'bî, Muhammed Temîm b. Mustafa 'Âsım, *Teysîru'l-Fettâhi'l-'Alîm Şerhu Tenkîhi Fethi'l-Kerîm fî Tahrîri Evcühi'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Müessesetü'd-Duhâ, Medine 1439/2018.
- Zürkânî, Muhammed 'Abdu'l-'Azîm, *Menâhilü'l-'İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, C. I-II, thk. Fevvâz Ahmed Zemerlî, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1415/1995.

EKLER

Ek 1: Ahmed er-Rüşdî'nin İbnü'l-Cezerî'ye Ulaşan İcâzet Silsilesi

İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)				
el-Kalkîlî (ö. 902/1496)	Rıdvân el-'Ukbî (ö. 852/1448)	en-Nüveyrî (ö. 857/1453)	Fahruddîn ed-Darîr (ö. 864/1459)	
Zekeriyâ el-Ensârî (ö. 926/1520)				
Nâsıruddîn et-Tablâvî (ö. 966/1558)				
Şehhâzetü'l-Yemenî (ö. 987/1579)			Ahmed el-Mesyerî (ö. 1006/1598)	
Seyfüddîn el-Fedâlf (ö. 1020/1611)	Abdurrahmân el-Yemenî (ö. 1050/1640)		Ali A'rac Efendi (ö. ?)	
Sultan el-Mezzâhî (ö. 1075/1664)	Muhammed el- Bakarî (ö. 1111/1699)	Ali eş-Şebrâmellisî (ö. 1087/1676)	Süleymaniye İmamı Hüseyin Efendi (ö. 1064/1654)	Evliyâ Muhammed Efendi (ö. 1045/1636)
				Şaban Efendi (ö. 1097/1686)
Ali el-Mansûrî (ö. 1134/1721)			Süleymaniye Hatibi Şükür Efendi (ö. 1099/1688)	Muhammed Efendi (ö. 1083/1672)
Hocapaşa İmamı Hasan Efendi (ö. 1136/1724)				
↓			eş-Şeyh İsmail (ö. 1143/1731)	Hasan Efendî Trabzonî (ö. 1143/1731)
Dülgerzâde İmamı Mahmûd Efendi (ö. 1166/1753)				
Hacızâde Muhammed Efendi (ö. 1214/1800)				
Ahmed er-Rüşdî (ö. 1217/1802)				
Turşucuzâde Ahmed Hıfzî Efendi (ö. 1265/1849)			Kirmastîzâde Ahmed Efendi (ö. 1240/1824)	

Ek 2: Seb‘a Tarikine Göre İmam ve Ravilerin Tablosu

İmam (Kıraat)	1. Nâfi‘ (ö. 169/785)	
Ravi (Rivayet)	1. Kâlûn (ö. 220/835)	2. Verş (ö. 197/812)
İmam (Kıraat)	2. İbn Kesîr (ö. 120/738)	
Ravi (Rivayet)	1. Bezzî (ö. 250/864)	2. Kunbül (ö. 291/904)
İmam (Kıraat)	3. Ebû Amr (ö. 154/771)	
Ravi (Rivayet)	1. ed-Dûrî (ö. 248/862)	2. es-Sûsî (ö. 261/874)
İmam (Kıraat)	4. İbn Âmir (ö. 118/738)	
Ravi (Rivayet)	1. Hişâm (ö. 245/859)	2. İbn Zekvân (ö. 242/857)
İmam (Kıraat)	5. Âsım (ö. 127/745)	
Ravi (Rivayet)	1. Ebû Bekir Şu‘be (ö. 193/809)	2. Hafs b. Süleyman (ö. 180/796)
İmam (Kıraat)	6. Hamza (ö. 156/772)	
Ravi (Rivayet)	1. Halef (ö. 229/843)	2. Hallâd (ö. 220/835)
İmam (Kıraat)	7. Kisâî (ö. 189/805)	
Ravi (Rivayet)	1. Ebu'l-Hâris (ö. 240/854)	2. ed-Dûrî (ö. 248/862)

Ek 3: Aşere Tarikine Göre İmam ve Ravilerin Tablosu

İmam (Kıraat)	1. Nâfi' (ö. 169/785)	
Ravi (Rivayet)	1. Kâlûn (ö. 220/835)	2. Verş (ö. 197/812)
İmam (Kıraat)	2. İbn Kesîr (ö. 120/738)	
Ravi (Rivayet)	1. Bezzî (ö. 250/864)	2. Kunbül (ö. 291/904)
İmam (Kıraat)	3. Ebû Amr (ö. 154/771)	
Ravi (Rivayet)	1. ed-Dûrî (ö. 248/862)	2. es-Sûsî (ö. 261/874)
İmam (Kıraat)	4. İbn Âmir (ö. 118/738)	
Ravi (Rivayet)	1. Hişâm (ö. 245/859)	2. İbn Zekvân (ö. 242/857)
İmam (Kıraat)	5. Âsım (ö. 127/745)	
Ravi (Rivayet)	1. Ebû Bekir Şu'be (ö. 193/809)	2. Hafs b. Süleyman (ö. 180/796)
İmam (Kıraat)	6. Hamza (ö. 156/772)	
Ravi (Rivayet)	1. Halef (ö. 229/843)	2. Hallâd (ö. 220/835)
İmam (Kıraat)	7. Kisâî (ö. 189/805)	
Ravi (Rivayet)	1. Ebu'l-Hâris (ö. 240/854)	2. ed-Dûrî (ö. 248/862)

İmam (Kıraat)	8. Ebû Ca'fer (ö. 130/748)	
Ravi (Rivayet)	1. İsa b. Verdân (ö. 160/776)	2. İbn Cemmâz (ö. 170/786)
İmam (Kıraat)	9. Ya'kûb (ö. 205/820)	
Ravi (Rivayet)	1. Ruveys (ö. 238/852)	2. Ravh (ö. 235/849)
İmam (Kıraat)	10. Halef (ö. 229/843)	
Ravi (Rivayet)	1. İshâk el-Verrâk (ö. 286/889)	2. İdrîs el-Haddâd (ö. 292/904)

Ek 4: Tayyibe Tarikine Göre İmam, Ravi ve Tariklerin Tablosu

İmam (Kıraat)	1. Nâfi' (ö. 169/785)							
Ravi (Rivayet)	1. Kâlûn (ö. 220/835)				2. Verş (ö. 197/812)			
Tarik (tarik)	1. Ebû Neşît (ö. 258/871)		2. Hulvânî (ö. 250/864)		1. Ezrak (ö. 240/854)		2. İsbahânî (ö. 296/908)	
	1. İbn Büyân (ö. 344/955)	2. el-Kazzâz (ö. 340/954)	1. İbn Ebî Mihrân (ö. 289/901)	2. Ca'fer b. Muhammed (ö. 290/902)	1. en-Nehâs (ö. 280/892)	2. İbn Seyf (ö. 307/919)	1. Hibetullâh (ö. 350/964)	2. Muttavvî'î (ö. 371/914)

İmam (Kıraat)	2. İbn Kesîr (ö. 120/738)							
Ravi (Rivayet)	1. Bezzî (ö. 250/864)				2. Kunbül (ö. 291/904)			
Tarik (tarik)	1. Ebû Rabî'a (ö. 294/906)		2. İbnü'l-Hubâb (ö. 301/913)		1. İbn Mücâhid (ö. 324/935)		2. İbn Şenebüz (ö. 328/939)	
	1. en-Nakkâş (ö. 351/965)	2. İbn Bünân (ö. 374/984)	1. İbn Sâlih (ö. 350/964)	2. Abdulvâhid b. Ömer (ö. 349/963)	1. es-Sâmirî (ö. 386/999)	2. Salih b. Muhammed (ö. 380/993)	1. Ebu'l-Ferac (ö. 390/1003)	2. eş-Şatavî (ö. 388/1001)

İmam (Kıraat)	3. Ebû Amr (ö. 154/771)							
Ravi (Rivayet)	1. ed-Dûrî (ö. 248/862)				2. es-Sûsî (ö. 261/874)			
Tarik (tarik)	1. Ebu'z-Ze'râ (ö. 280/893)		2. İbn Ferah (ö. 303/915)		1. İbn Cerîr (ö. 316/928)		2. İbn Cumhûr (ö. 300/913)	
	1. İbn Mücâhid (ö. 324/935)	2. el-Mu'addel (ö. 320/932)	1. İbn Ebî Bilâl (ö. 358/969)	2. el-Muttavvî'î (ö. 371/981)	1. es-Sâmirî (ö. 386/999)	2. İbn Habeş (ö. 373/986)	1. eş-Şezâî (ö. 373/986)	2. eş-Şenebûzî (ö. 388/1001)

İmam (Kıraat)	4. İbn Âmir (ö. 118/738)							
Ravi (Rivayet)	1. Hişâm (ö. 245/859)				2. İbn Zekvân (ö. 242/857)			
Tarik (tarik)	1. el-Hulvânî (ö. 250/864)		2. ed-Dâcûnî (ö. 324/935)		1. el-Ahfeş (ö. 292/904)		2. es-Sûrî (ö. 307/919)	
	1. İbn Abdân (ö. 300/913)	2. el-Cemmâl (ö. 300/913)	1. Zeyd b. Ali (ö. 358/971)	2. eş-Şezâî (ö. 373/986)	1. en-Nekkâş (ö. 351/964)	2. İbnü'l-Ehram (ö. 341/954)	1. er-Ramlî (ö. 324/935)	2. el-Muttavvi'î (ö. 371/981)

İmam (Kıraat)	5. Âsım (ö. 127/745)							
Ravi (Rivayet)	1. Ebü Bekir Şu'be (ö. 193/809)				2. Hafs b. Süleyman (ö. 180/796)			
Tarik (tarik)	1. Yahyâ b. Âdem (ö. 203/818)		2. el-'Uleymî (ö. 243/875)		1. Ubeyd b. Sabbâh (ö. 235/849)		2. Amr b. Sabbâh (ö. 221/835)	
	1. Şu'ayb (ö. 261/873)	2. Ebû Hamdûn (ö. 240/854)	1. İbn Huley' (ö. 356/967)	2. er-Razzâz (ö. 367/978)	1. el-Hâşimî (ö. 368/979)	2. Ebû Tâhir (ö. 349/962)	1. el-Fîl (ö. 289/901)	2. ez-Zer'ân (ö. 290/902)

İmam (Kıraat)	6. Hamza (ö. 156/772)							
Ravi (Rivayet)	1. Halef (ö. 229/843)				2. Hallâd (ö. 220/835)			
Tarik (tarik)	İdrîs (ö. 292/904)				1. İbn Şâzân (ö. 193/809)	2. İbnü'l-Heysem (ö. 249/863)	3. el-Vezzân (ö. 250/864)	4. et-Talhî (ö. 252/866)
	1. İbn Osman (ö. 344/955)	2. İbn Miksem (ö. 354/965)	3. İbn Sâlih (ö. 340/951)	4. el-Muttavvi'î (ö. 371/981)				

İmam (Kıraat)	7. Kisâî (ö. 189/805)							
Ravi (Rivayet)	1. Ebu'l-Hâris (ö. 240/854)				2. ed-Dûrî (ö. 248/862)			
Tarik (tarik)	1. Muhammed b. Yahyâ (ö. 330/943)		2. Seleme b. Âsım (ö. 270/883)		1. Ca'fer en-Nasîbî (ö. 307/919)		2. Ebû Osman ed-Darîr (ö. 310/922)	
	1. el-Betfî (ö. 330/943)	2. el-Kantârî (ö. 310/923)	1. Sa'leb (ö. 291/904)	2. İbnü'l-Ferac (ö. 300/913)	1. İbnü'l-Cüendâ (ö. 340/953)	2. İbn Dîzeveyh (ö. 340/953)	1. İbn Ebî Hâşim (ö. 349/943)	2. eş-Şezâî (ö. 373/986)

İmam (Kıraat)	8. Ebû Ca'fer (ö. 130/748)							
Ravi (Rivayet)	1. İsa b. Verdân (ö. 160/776)				2. İbn Cemmâz (ö. 170/786)			
Tarik (tarik)	1. Fadl b. Şâzân (ö. 290/902)		2. Hibetullâh (ö. 350/961)		1. Ebû Eyyûb el-Hâşimî (ö. 219/834)		2. ed-Dûrî (ö. 248/862)	
	1. İbn Şebîb (ö. 312/924)	2. İbn Hârûn (ö. 330/941)	1. el-Hanbelî (ö. 390/1001)	2. el-Hammâmî (ö. 417/1028)	1. İbn Razîn (ö. 253/867)	2. el-Cemmâl (ö. 300/913)	1. İbnü'n-Neffâh (ö. 314/925)	2. İbn Nehşel (ö. 294/906)

İmam (Kıraat)	9. Ya'kûb (ö. 205/820)							
Ravi (Rivayet)	1. Ruveys (ö. 238/852)				2. Ravh (ö. 235/849)			
Tarik (tarik)	et-Temmâr (ö. 310/922)				1. İbn Vehb (ö. 270/883)		2. ez-Zübeyrî (ö. 317/928)	
	1. En-Nehhâs (ö. 368/978)	2. Ebu't-Tayyib (ö. 350/961)	3. İbn Miksem (ö. 380/990)	4. İbn Hubşân (ö. 340/951)	1. el-Mu'addel (ö. 320/932)	2. Hamza b. Ali (ö. 320/932)	1. Gûlâm İbn Şenebûz (ö. 350/961)	2. İbn Hubşân (ö. 340/951)

İmam (Kıraat)		10. Halef (ö. 229/843)					
Ravi (Rivayet)		1. İshâk el-Verrâk (ö. 286/889)			2. İdrîs el-Haddâd (ö. 292/904)		
Tarik (tarik)	İbn Ebî Ömer (ö. 238/852)		3. Muhammed b. İshâk el-Verrâk (ö. 290/902)	4. el-Burzâfî (ö. 360/970)	1. eş-Şattî (ö. 370/980)	2. el-Muttavî'î (ö. 371/981)	3. İbn Bûyân (İbn Osman) (ö. 344/955)
	1. es-Sûsencirdîf (ö. 402/1012)	2. Bekir b. Şâzân (ö. 405/1015)					

ÖZ GEÇMİŞ

Osman BOSTAN, 1993'te hâfızlığını ikmal etti. 1999'da Araklı İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu. 2001'de Diyanet İşleri Başkanlığı'nda İmam-Hatip olarak göreve başladı. Bir süre İmam-Hatip ve Müezzin Kayyımlık görevlerinde bulundu. 2003'de İlahiyat Ön Lisans'ı, 2007'de Karadeniz Teknik Üniversitesi Rize İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi. 2009'da Trabzon Eğitim Merkezi'nde 1. Dönem Tashih-i Hurûf kursunu; 2012'de Trabzon Dini Yüksek İhtisas Merkezi'nde 8. Dönem İhtisas Kursunu tamamladı. 2012-2014 yılları arasında Giresun'da il ve ilçe vaizliği görevlerinde bulundu. 2014-2019 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı Samsun Aşikkutlu Eğitim Merkezi'nde Eğitim Görevlisi olarak görev yaptı. 2016'da Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Dalı'nda Yüksek Lisansını tamamladı. 2017'de Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Bölümü'nde doktora programına başladı. 2019'da Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Öğretim Görevlisi olarak çalışmaya başlayıp halen bu görevini sürdürmekte olan Bostan, Arapça bilmektedir. Evli ve beş çocuk babasıdır.

İletişim Bilgileri

e-mail : 16231346@stu.omu.edu.tr

osman.bostan@omu.edu.tr

Orcid: 0000-0002-7543-9187